

ISSN 1309-1387

MEHMET AKİF ERSOY ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL

BİLİMLER

ENSTİTÜSÜ

DERGİSİ

Sayı/Issue: 31
Mayıs/May, 2020

Mehmet Akif Ersoy University Journal of Social Sciences Institute

BURDUR

Sahibi / Owner

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi adına / On behalf of Burdur Mehmet Akif Ersoy University

Prof. Dr. Adem KORKMAZ
ademkorkmaz@mehmetakifedu.tr

Editör / Editor

Doç. Dr. Ali Murat ALPARSLAN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
alimurat@mehmetakif.edu.tr

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Dr. Öğr. Üyesi Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
mzyanardag@mehmetakif.edu.tr

Arş. Gör. Faruk TEMEL
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
ftemel@mehmetakif.edu.tr

Arş. Gör. Hasan Fatih SEVAL
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
hfseval@mehmetakif.edu.tr

Alan Editörleri / Field Editors

Psikoloji/Psychology

Doç. Dr. Özlem TAGAY
ozlemtagay@mehmetakif.edu.tr

Antropoloji/Anthropology

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe YILDIRIM
ayseyildirim@mehmetakif.edu.tr

İktisat/Economics

Dr. Murat BELKE
mbelke@mehmetakif.edu.tr

İşletme/Business Administration

Doç. Dr. Ali Murat ALPARSLAN
alimurat@mehmetakif.edu.tr

Maliye/Public Finance

Dr. Düriye TOPRAK
dtoprak@mehmetakif.edu.tr

Sağlık Yönetimi/Health Management

Dr. Nurdan ORAL KARA
nokara@mehmetakif.edu.tr

Kamu Yönetimi/Public Adm.

Doç. Dr. Mustafa LAMBA
mlamba@mehmetakif.edu.tr

Sosyal Hizmet/Social Work

Dr. Umut YANARDAĞ
uyanardag@mehmetakif.edu.tr

Din Bilimleri/Science of Religion

Dr. Nurettin ÇALIŞKAN
ncaliskan@mehmetakif.edu.tr

Güzel Sanatlar/Fine Arts

Dr. Murat KARA
muratkara@mehmetakif.edu.tr

Spor Bilimleri/Sport Sciences

Prof. Dr. Kadir PEPE
kpepe@mehmetakif.edu.tr

Turizm/Tourism

Dr. Serhat Adem SOP
sasop@mehmetakif.edu.tr

Arkeoloji/ Archaeology

Doç. Dr. Şükrü ÖZÜDOĞRU
sozudogru@mehmetakif.edu.tr

Dil Bilimleri/Linguistic Sciences

Dr. Hakan YILMAZ
hyilmaz@mehmetakif.edu.tr

Felsefe/Philosophy

Dr. S. Ertan TAĞMAN
setagman@mehmetakif.edu.tr

İstatistik/Statistics

Dr. Bekir ÇETİNTAV
bekircetintav@mehmetakif.edu.tr

Sosyoloji/Sociology

Dr. F. Gaye GÖKALP YILMAZ
fgyilmaz@mehmetakif.edu.tr

Tarih/History

Prof. Dr. Zafer GÖLEN
zgolen@mehmetakif.edu.tr

Türk Dili ve Edebiyatı/Turkish Language and Literature

Dr. Didem AKYILDIZ AY
didemakyildiz@mehmetakif.edu.tr

Bankacılık ve Finans/Banking and Finance

Doç. Dr. İsmail ÇELİK
ismailcelik@mehmetakif.edu.tr

Bilimsel Yayın Danışma Kurulu/Scientific Publication Advisory Board

Prof. Dr. Adem KORKMAZ
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
ademkorkmaz@mehmetakif.edu.tr

Prof. Dr. A. Şevki DUYMAZ
Süleyman Demirel Üniversitesi
sevkiduyamaz@sdu.edu.tr

Prof. Dr. Betül KARAGÖZ YERDELEN
Giresun Üniversitesi
drbetulkaragozyerdelen@gmail.com

Prof. Dr. Fevzi OKUMUŞ
University of Central Florida
fevzi.okumus@ucf.edu

Prof. Dr. Haluk SOYDAN
University of Southern California
soydan@usc.edu

Prof. Dr. Levent AYTEMİZ
Karabük Üniversitesi
laytemiz@bandirma.edu.tr

Prof. Dr. Muammer ÇETİNGÖK
Tennessee University
muammercetingok@yahoo.com

Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA
Süleyman Demirel Üniversitesi
tunca@hotmail.com

Prof. Dr. Özcan GÜNGÖR
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
ozcangungor@yahoo.com

Prof. Dr. Saffet KÖSE
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
saffet.kose@ikc.edu.tr

Prof. Dr. Sevil ATASOY
Üsküdar Üniversitesi
sevil.atasoy@uskudar.edu.tr

Prof. Dr. Valentin BLANDUL
University of Oradea
bvali73@yahoo.com

Prof. Dr. Yüksel METİN
Süleyman Demirel Üniversitesi
yukseletin@sdu.edu.tr

Doç. Dr. B. Ayça POLAT BECKS
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
aycapolat@mehmetakif.edu.tr

Doç. Dr. Gökhan ÖZDEMİR
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
gozdemir@mehmetakif.edu.tr

Doç. Dr. Mykhaylo YAKUBOVYCH
The National University of Ostroh Academy
mykhaylo.yakubovych@oa.edu.ua

Doç. Dr. Ummahan KAYGISIZ
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
ukaygisiz@mehmetakif.edu.tr

Dr. Elif Ayşe ŞAHİN İPEK
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
elifasahin@gmail.com

Prof. Dr. Aşkın KESER
Bursa Uludağ Üniversitesi
askin@uludag.edu.tr

Prof. Dr. Belkıs ÖZKARA
Afyon Kocatepe Üniversitesi
bozkara@aku.edu.tr

Prof. Dr. Durmuş ACAR
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
dacar@mehmetakif.edu.tr

Prof. Dr. Hakan DEMİRGİL
Süleyman Demirel Üniversitesi
hakandemirgil@sdu.edu.tr

Prof. Dr. Hasan BABACAN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
babacan@mehmetakif.edu.tr

Prof. Dr. Metin TOPÇUOĞLU
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
metin.topcuoglu@asbu.edu.tr

Prof. Dr. Murat KAYALAR
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
kayalar@mehmetakif.edu.tr

Prof. Dr. Nesrin DEMİR
İzmir Katip Çelebi Üniversitesi
nesrin.demir@ikc.edu.tr

Prof. Dr. Ramazan ERDEM
Süleyman Demirel Üniversitesi
raerdem@yahoo.com

Prof. Dr. Sanela BAŠIĆ
University of Sarajevo
sanela.basic@fpn.unsa.ba

Prof. Dr. Ümit ARKLAN
Süleyman Demirel Üniversitesi
umitarklan@sdu.edu.tr

Prof. Dr. Veli ATMACA
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
vatmaca@mehmetakif.edu.tr

Prof. Dr. Zeynep KOÇEL ERDEM
Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi
zerdem@gmail.com

Doç. Dr. Eugene KENNEDY
Louisiana State University
ekennedy@lsu.edu

Doç. Dr. Jana MALI
University of Ljubljana
Jana.Mali@fsd.uni-lj.si

Doç. Dr. Oğuzhan ZENGİN
Karabük Üniversitesi
oguzhanzengin@karabuk.edu.tr

Doç. Dr. Zafer YILDIZ
Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
zyildiz@kmu.edu.tr

Dr. Gökhan KALAĞAN
Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
gkalagan@mehmetakif.edu.tr

Dil Editörleri / Language Editors

İngilizce/English
Öğr. Gör. Gürsel AYRAK
gayrak@mehmetakif.edu.tr

Türkçe/Turkish
Arş. Gör. Faruk TEMEL
ftemel@mehmetakif.edu.tr

31. SAYI HAKEM LİSTESİ / ACADEMIC REFEREES OF THE ISSUE 31

Prof. Dr. Abdulkadir ŞENKAL	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Adile Aşkın KURT	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Belgin AYDINTAN	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Elif DİKMETAŞ YARDAN	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Prof. Dr. Esra DALKIRAN	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Halil ALTINTAŞ	Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Hamdullah Nejat BASIM	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim Halil CANKUL	İstanbul Arel Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Emre GÜLER	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Murat DOĞDUBAY	Balıkesir Üniversitesi
Prof. Dr. Murat TUNCER	Fırat Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Zihni TUNCA	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Nilüfer NEGİZ	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Özlem ÇETİNKAYA BOZKURT	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Prof. Dr. Ramazan ERDEM	Süleyman Demirel Üniversitesi
Prof. Dr. Reha SAYDAN	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Prof. Dr. Sabri AZGÜN	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Tuncay YILMAZ	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Yahya Kemal TAŞTAN	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Prof. Dr. Yalçın ÖZDEMİR	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi
Doç. Dr. Cengiz TÜYSÜZ	Uşak Üniversitesi
Doç. Dr. Durdağı AKAN	Atatürk Üniversitesi
Doç. Dr. Elif Türkan ARSLAN	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Doç. Dr. Fatma EKER	Düzce Üniversitesi
Doç. Dr. Fettah KUZU	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Firdevs SAVİ ÇAKAR	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Doç. Dr. Göksel GÖKER	Fırat Üniversitesi
Doç. Dr. Güzin KANTÜRK YİĞİT	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Hasan DAM	Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet MURAT	Gaziantep Üniversitesi
Doç. Dr. Murat YAMAN	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Doç. Dr. Mustafa KALKAN	Çankırı Karatekin Üniversitesi
Doç. Dr. Necmettin ÇALIŞKAN	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Doç. Dr. Nevzat TETİK	İnönü Üniversitesi
Doç. Dr. Oğuzhan ZENGİN	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Özlem ÖZER	Sağlık Bilimleri Üniversitesi
Doç. Dr. Saadet Pınar TEMİZKAN	Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Doç. Dr. Seda ATTEPE ÖZDEN	Başkent Üniversitesi
Doç. Dr. Şaban Çelikoğlu	Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi
Doç. Dr. Şükrü ADA	Bursa Uludağ Üniversitesi
Doç. Dr. Taşkın DENİZ	Karabük Üniversitesi
Doç. Dr. Tolga KARA	Marmara Üniversitesi
Doç. Dr. Yegane ÇAGLAYAN	Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Buğra HAMŞIOĞLU	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet EGE	İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Sait SICAK	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arzu ÖZMERDİVANLI	Karamanoglu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Arzu ŞEYDA GÜVEN	Kafkas Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Azize Ashlan NİŞANCI	İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Cüneyd AYDIN	Sinop Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Emre YAKUT	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Fatma Gaye GÖKALP YILMAZ	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gülsüm KORKUT	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Halil İbrahim ÖZMEN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Kemal DEMİR	Yalova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet ÖZGER	Bingöl Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Melike ŞİŞMECİ ÇEŞMELİ	Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Musa ŞANAL	Çukurova Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Müge MANGA	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sayra LOTFİ	İstanbul Medipol Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Seyhat BAYRAK GEZDİM	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Sıla KARACAOĞLU	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şirin Gülcen EREN	Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Şirin ÖZKAN	Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Taner ARTAN	İstanbul Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tarık SEMİZ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Tunahan AVCI	Erciyes Üniversitesi

EDİTÖR'DEN

Değerli Okurlarımız,

Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2009 yılından itibaren yayın hayatında olan ve sosyal bilimler alanının geniş şemsiyesi altında birçok farklı disiplinden yayın kabul eden bir dergidir. Bugüne kadar yüksek disiplin ve özen içinde 30 sayı yayımlanmış olan dergimizin 31. sayısını sizlerle buluşturmaktan heyecan ve mutluluk duymaktayız. Bu heyecan, yeni editör kurulunun ilk sayısını yayımlıyor olması sebebiyle daha da fazladır.

2020 yılı Ocak ayında değişen editör kurulu oldukça yoğun geçen bir sayı hazırlık sürecini geride bırakmıştır. Hakemlik süreçlerinin tamamlanmasında özellikle geçmiş tarihte, kısmen uzun süre önce yüklenmiş makalelerimize öncelik verilmiştir. 2016 yılından beri yılda 4 sayı olarak yayımlanan dergimizin 2020 yılı ile birlikte yılda 2 sayı olarak yayımlanmasına karar verilmiştir. Bu kararı vermekteki amacımız; her bir başvuru için daha yüksek mesai yürütmek ve iyi indeksler arasında yer alabilme çalışmalarına öncelik vermektir. Önceki dönemlerdeki dergi kurullarımızın başlatmış olduğu; dergimizin kaliteli indeksler tarafından taranabilmesi yolculuğuna yeni dergi kurulumuz tarafından hızla devam edilmektedir. Yeni indeks ve veri tabanları ile gerekli yazışmalar yapılmış ve önemli aşamalar kaydedilmiştir.

Bunun için akademik alt yapımızda ve prosedürlerimizde çeşitli iyileştirmeler gerçekleştirilmiştir. Ayrıca dergi yayın politikasında da daha fazla niteliği önceleyen bir yaklaşım güdülmüştür. Hem yazarlarımızın hem hakemlerimizin hem de editör kurulumuzun zamanını en etkin biçimde yönetmek adına uygulama esaslarımız tekrar gözden geçirilmiştir. Güncellenen tüm bilgilere, dergimizin internet sayfasında (Dergipark) şeffaf bir şekilde yer verilmiştir.

Dergimizde hakem belirleme sürecinin daha etkin gerçekleşebilmesi için alan editörlüğü sistemi oluşturulmuş ve sosyal bilimlerle ilişkili 20 farklı alanda üniversitemizden alan editörleri belirlenmiştir. Ayrıca bir yabancı dil uzmanı görevlendirilerek yabancı dildeki makalelerin ve Türkçe makalelerdeki özetlerin etkin bir şekilde kontrol süreci işletilmeye başlanmıştır. Makalelerin hakem değerlendirme süreçlerinin daha hızlı olması adına bir seferde 4-5 hakem belirlenebilmektedir. Hakem belirleme yaklaşımında da yazarların akademik unvanlarının göz önünde bulundurulduğu bir anlayış sergilenmektedir.

Başta dergiyi sorunsuz olarak ve tüm bilgilendirmeleri yaparak devreden önceki editör kurulumuza; desteklerini ve düşüncelerini bizden esirgemeyen çeşitli ülke ve şehirlerden kıymetli hocalarımızın yer aldığı bilimsel yayın danışma kurulumuza, dergimizi tercih edip sabırla süreci takip eden yazarlarımıza, davetimizi kabul ederek değerli görüşlerini aktaran hakemlerimize, çeşitli alanlarda hakem ataması yapmak için bizlere yardımcı olan alan editörlerimize, İngilizce metinlerin tamamını inceleyip gerekli düzeltmeleri yapan dil editörümüz Öğr. Gör. Gürsel AYRAK'a, büyük bir özveri ile bu süreci hem inşa edip hem de kararlılıkla sürdüren editör kurulumuzun değerli üyeleri Dr. Öğr. Üyesi Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ, Arş. Gör. Faruk TEMEL ve Arş. Gör. Hasan Fatih SEVAL'e yüksek şükranlarımı sunuyor ve kaliteli nice yayınlara vesile olmayı diliyorum.

Doç. Dr. Ali Murat ALPARSLAN

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

- AWARENESS ANALYSIS OF INDUSTRY 4.0**
ENDÜSTRİ 4.0'İN FARKINDALIK ANALİZİ 7-25
Kevser YILMAZ, Aşkın ÖZDAĞOĞLU
- KADIN TURİST REHBERLERİNİN
MESLEKİ SORUNLARININ BELİRLENMESİ** 26-40
DETERMINATION OF OCCUPATIONAL ISSUES OF FEMALE TOURIST GUIDES
Özlem KÖROĞLU, Hasret ULUSOY YILDIRIM, Arzu BALIKOĞLU
- TÜRKİYE'DE İLLER BAZINDA SEKTÖREL ELEKTRİK TÜKETİMİ VE
EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: PANEL ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI** 41-60
*THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC GROWTH AND SECTORAL ELECTRICAL
CONSUMPTION IN TURKEY ON CITY BASIS: PANEL ARDL BOUND TEST APPROACH*
Bülent Diclehan ÇADIRCI, Bilal GÜNER
- SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA PSİKOLOJİK GÜÇLENDİRME ALGISININ
SİNERJİK İKLİM ALGISINA ETKİSİ** 61-75
*EFFECT OF PSYCHOLOGICAL EMPOWERMENT PERCEPTION ON
SYNERGISTIC CLIMATE PERCEPTION IN HEALTH EMPLOYEES*
Aygül YANIK, Vedat AÇAR
- ENDÜSTRİ 4.0 ÇAĞINDA ÖĞRENCİ GÖZÜYLE
ÖĞRETMENİN GEREKLİLİĞİ VE ROLÜ** 76-92
*TEACHER'S ROLE AND THE NECESSITY FROM THE
PERSPECTIVES OF THE STUDENTS IN INDUSTRIAL 4.0 AGE*
Mehmet Ali YARIM, Sabri ÇELİK
- DUYGUSAL ZEKÂ ÇATIŞMA YÖNETİM STRATEJİLERİNİ NASIL
ETKİLEMEKTEDİR?: ÇALIŞAN ALGISINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA** 93-108
*HOW EMOTIONAL INTELLIGENCE EFFETCS CONFLICT MANAGEMENT STRATEGIES?
A STUDY ABOUT EMPLOYEE PERCEPTION*
Gamze ÇETİNEL, Emel ESEN
- EXCHANGE RATE AND STOCK PRICE INTERACTIONS:
AN EVIDENCE FROM TURKISH TRANSPORTATION SECTOR** 109-119
*DÖVİZ KURU VE HİSSE SENEDİ FİYATI ARASINDAKİ ETKİLEŞİM:
TÜRK ULAŞTIRMA SEKTÖRÜNDE BİR BULGU*
Abdullah AÇIK, İlke Sezin AYAZ, Esra BARAN KASAPOĞLU
- ÖĞRETMENLERİN STRES DÜZEYLERİ ÜZERİNE KARMA BİR ARAŞTIRMA:
SOSYAL HİZMET MESLEĞİ PERSPEKTİFİNDEN BİR TARTIŞMA** 120-136
*A MIXED RESEARCH ON STRESS LEVEL OF THE TEACHERS:
A DISCUSSION FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL WORK PROFESSION*
Umut YANARDAĞ, Tahir DİKMEN
- INVESTIGATION OF THE OIL PRICE VOLATILITY WITH
AUTOREGRESSIVE CONDITIONAL VARIANCE MODELS ARCH/GARCH** 137-147
*PETROL FİYATLARI OYNAKLIĞININ OTOREGRESİF KOŞULLU
DEĞİŞEN VARYANS MODELLERİ (ARCH/GARCH) İLE İNCELENMESİ*
Ersin YENİSU

- SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN E-SAĞLIK
OKURYAZARLIĞI DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ** 148-157
*DETERMINING OF E-HEALTH LITERACY LEVELS OF
STUDENTS OF THE FACULTY OF HEALTH SCIENCES*
Ali YILMAZ, Meltem SAYGILI, Mustafa KAYA

- YALNIZLIK DÜZEYİNİN YORDANMASINDA ANNE BABA
TUTUMLARI VE OKUL TÜKENMİŞLİĞİNİN ROLÜ** 158-168
*THE ROLE OF PARENTAL ATTITUDES AND SCHOOL BURNOUT
IN PREDICTING THE LONELINESS LEVEL*
M. Yüksel ERDOĞDU, Gufran GÜNDOĞMUŞ

- NESTORIUS, CYRILL VE PULCHERIA ÜÇGENİNDE
MARYOLOJİ VE NASTURİLİĞİN DOĞUŞU** 169-188
*MARIOLOGY AND THE BIRTH OF NESTORIANISM
IN THE TRIANGLE OF NESTORIUS, CYRILL AND PULCHERIA*
Sayime DURMAZ, Satılmış GÖKBAYIR

- TRAVMA SONRASI BÜYÜME VE ANLAM: BİR VAKA ÖRNEĞİ** 189-204
POST-TRAUMATIC GROWTH AND MEANING: A SAMPLE CASE
Rabia ERTEN, Ramazan KOCAKAYA

DERLEME MAKALELER / REVIEW ARTICLES

- REFAH DEVLETİNİN KRİZİ EKSENİNDE YOKSULLUK
VE YENİ SOSYAL RİSKLERLE MÜCADELE** 205-219
*STRUGGLE AGAINST POVERTY AND NEW SOCIAL RISKS
IN THE AXIS OF THE WELFARE STATE CRISIS*
Mehmet Merve ÖZAYDIN, Mustafa ÖZTÜRK

- METİN MADENCİLİĞİ: İMKÂNLAR, YÖNTEMLER VE KISITLAR** 220-239
TEXT MINING: POSSIBILITIES, METHODS AND LIMITATIONS
Suat ATAN

- HABÎB EN-NECCÂR'IN ANTAKYA HALKINA
TAVSİYE ETTİĞİ PSİKOSOSYAL HİKMETLER** 240-251
*THE PSYCHO SOCIAL WISDOM RECOMMENDED
TO THE ANTAKYA PEOPLE OF HABIB AN-NAJJAR*
Osman ORAL

DİZİNLER / INDEXING

Dergimiz, hâlihazırda SOBIAD ve DRJI dizinleri tarafından taranmakta olup; başta TR Dizin, ESCI ve DOAJ olmak üzere diğer dizinlerle ilgili başvuru süreçlerimiz devam etmektedir.

Our journal is recently covered and abstracted by SOBIAD and DOAJ; the application processes of TR Dizin, ESCI and DOAJ are in progress.

AWARENESS ANALYSIS OF INDUSTRY 4.0 *

ENDÜSTRİ 4.0'IN FARKINDALIK ANALİZİ

Kevsler YILMAZ¹, Aşkın ÖZDAĞOĞLU²

1. Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi,
kevsler.yilmaz@deu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0003-0415-8844>
2. Doç. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi,
askin.ozdagoglu@deu.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0001-5299-0622>

Makale Türü **Article Type**
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi/Application Date
12.09.2018

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
20.01.2020

DOI
10.20875/makusobed.459431

* This study is produced from master thesis whose name is "Awareness Analysis of Industry 4.0" written by Kevsler Yılmaz.

Abstract

Industry 4.0 is a new disruptive (r)evolution that not only affects the production systems of companies but also affects the society as a whole. This new revolution brings several new benefits to firms, such as; a more flexible production system, individual production, digital value chain, new business models, resource, and energy efficiency. Therefore, it is very important for firms to be aware of the Industry 4.0. In this study, the Industry 4.0 awareness of the firms located in İzmir and Manisa is investigated. Moreover, a chi-square analysis is conducted in order to determine the relationship between firm size and awareness of Industry 4.0's terms and R&D budget of firms and awareness of Industry 4.0's terms.

Keywords: *Industry 4.0, Awareness Analysis, Cyber-Physical Systems, Internet of Things, Big Data*

Öz

Endüstri 4.0, sadece şirketlerin üretim sistemlerini değil, aynı zamanda toplumu bir bütün olarak etkileyen yeni yıkıcı bir (d)evrimdir. Bu yeni devrim, firmalara; daha esnek bir üretim sistemi, bireysel üretim, dijital değer zinciri, yeni iş modelleri, kaynak ve enerji verimliliği gibi birçok yeni avantajlar getirmektedir. Dolayısıyla, firmaların Endüstri 4.0'ın farkında olmaları önemlidir. Bu çalışmada İzmir ve Manisa'da yer alan firmaların Endüstri 4.0 farkındalığı araştırılmıştır. Ayrıca, firma büyüklüğü ile Endüstri 4.0 terimlerinin bilinirliği ve şirketlerin araştırma ve geliştirme bütçelerinin olması ile Endüstri 4.0 terimlerinin bilinirliği arasında bir ilişki olup olmadığı bulmak için ki-kare analizi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Endüstri 4.0, Farkındalık Analizi, Siber Fiziksel Sistemler, Nesnelerin İnterneti, Büyük Veri*

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

İlk sanayi devrimi, yeni makinelerin icadı ve buhar gücünün üretimde kullanılması ile 18. yüzyılın sonunda Büyük Britanya'da başladı. 20. Yüzyılı gelindiğinde ise, elektrik, üretimin sistemlerinde kullanılmaya başlandı ve bu da ikinci sanayi devriminin tetikleyici oldu. Üçüncü sanayi devrimi, dijital teknolojilerin gelişimi ile 1970'lerin başında başladı. Dördüncü ve son sanayi devrimi ise 2011 yılında Alman hükümeti tarafından Hannover Fuarı'nda tanıtıldı. Endüstri 4.0 olarak da bilinen dördüncü sanayi devriminin ana teknolojik gelişmeleri olarak siber-fiziksel sistemler, otonom robotlar, yatay ve dikey sistem entegrasyonu, simülasyon, nesnelerin interneti, siber güvenlik, bulut sistemleri, katmanlı üretim, büyük veri ve artırılmış gerçeklik olarak açıklanabilir. Endüstri 4.0 ile birlikte ürün ve hizmetlerin geliştirilmesinde yeni sistemler kullanılmaya başlanacak, bu da üretimin daha esnek ve çevik olmasını sağlamakla kalmayıp, daha verimli, etkin ve kişiye özel ürün üretilebilmesini sağlayacaktır. Ayrıca, bu sanayi devrimi ile beraber, sadece üretim sistemleri değil, toplum ve çalışanlarda, iş gücünden istenilen yetkinliklerin değişmesi ve yeni teknolojilerin kullanılması ile müşteri analizlerinin daha detaylı yapılması ile etkileneceklerdir. Bu nedenlerden dolayı, hem rekabet üstünlüğü elde etmek hem de değişen koşullara uyum sağlayarak hayatta kalmak için firmalar dördüncü sanayi devrimine önem vermektedir.

Bu çalışmanın amacı İzmir ve Manisa illerinde bulunan firmaların Endüstri 4.0 terimleri hakkında farkındalıklarını tespit etmektir. Ayrıca, çalışmada, Endüstri 4.0 terimlerinin bilinirliği ile firma büyüklüğü ve Ar-Ge bütçesi arasında bir ilişki olup olmadığı araştırılmıştır. Dördüncü sanayi devrimi firmaların yapısını etkilediğinden, anket genel yöneticilere dağıtılmıştır. Analiz birimi firma seviyesidir.

Veriler, ek bölümünde yer alan anket yoluyla toplanmıştır. Anket hazırlandıktan sonra, anket soruları araştırmanın içerik geçerliliğini artırmak için üç aşamadan geçmektedir. İlk olarak, anadili İngilizce olan bir araştırmacı IDC raporundan çevrilen soruları incelemiştir. Gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra, 10 akademisyen anketin anlaşılabilirliğini test etmek için sorularını okumuş ve değerlendirmiştir. Gerekli değişiklik yapıldıktan sonra, ankette gereksiz bir soru olup olmadığını öğrenmek için iki üretim müdürü ile yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş ve anket son şeklini almıştır.

Bu çalışmada kolayda örneklem yöntemi kullanılmıştır. Anket soruları Aliağa Organize Sanayi Bölgesi, Buca Ege Giyim Organize Sanayi Bölgesi, Atatürk ve Manisa Organize Sanayi Bölgesi, İzmir ve Ege Serbest Ticaret Bölgelerinde bulunan firmalara e-posta yoluyla gönderilmiştir. Bu organize bölgeler ve serbest ticaret bölgeleri kolay erişilebilirlik nedeniyle seçilmiştir. Veri toplama sürecinin sonunda yalnız 13 firma anketi cevaplamış, yetersiz örneklem büyüklüğü nedeniyle araştırmacılar veri toplamak için ayrıca kartopu örnekleme yöntemine başvurmuştur. Böylece, katılımcı şirketlerden anketi diğer şirketlere göndermeleri istenmiştir. Bu sayede, çalışmada kullanılan 25 veri kartopu örnekleme yöntemleri elde edilmiş ve bu çalışmanın örneklem büyüklüğü 38 olmuştur.

Bu makalenin veri analizi iki aşamadan oluşmaktadır. İlk bölümde, katılımcıların ve firmaların demografik özelliklerini değerlendirmek için betimsel analizler yapılmıştır. İkinci bölümde, anket yoluyla toplanan veriler SPSS 24 sürümü kullanılarak analiz edilmiştir. Hipotez testi aşamasında, parametrik olmayan testlerden biri olan ki-kare testi, endüstri 4.0 ile ilgili terimlerin farkındalığı ile firma büyüklüğü ve Ar-Ge bütçeleri arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmak için kullanılmıştır.

Yapılan betimsel analize göre, Endüstri 4.0 terimi (% 23,36) firmalar tarafından en çok bilinen terimdir. Nesnelerin interneti (% 17,52), fabrika düzeni (% 16,06) ve büyük veri (% 16,06) firmalar tarafından en çok bilinen diğer terimlerdir.

Ayrıca ki-kare analizlerine göre, büyük firmaların KOBİ'lere kıyasla büyük veri, toplum 5.0 ve nesnelerin interneti terimlerinin daha farkında oldukları sonucuna varılmıştır. Dahası, firmaların Ar-Ge bütçesinin varlığı ile Endüstri 4.0'ın terimlerinin farkındalığı arasında bir ilişki olup olmadığını öğrenmek için başka bir ki-kare analizi yapılmıştır. Analiz sonucu, Ar-Ge bütçesine sahip firmaların, Ar-Ge bütçesine sahip olmayan firmalara kıyasla, büyük veri ve nesnelerin internet terimlerinin farkında olduklarını göstermektedir.

Diğer taraftan, bu çalışmanın gelecekteki araştırmalar için fırsatlar yaratan bazı sınırlamaları vardır. Bu araştırmanın en önemli kısıtlılığı kullanılan örnekleme yöntemidir. Kolayda ve kartopu örnekleme yöntemi çalışmanın genellenebilirliğini kısıtlamıştır. Ayrıca, veriler İzmir ve Manisa şehirlerinden toplanmıştır. Bu nedenlerden dolayı, yeni araştırmacılar farklı örnekleme yöntemlerini kullanarak ve farklı coğrafi alanlarda faaliyet gösteren firmalara ulaşarak, firmaların Endüstri 4.0 hakkındaki farkındalığını tekrar test edebilirler. Bu çalışmanın üçüncü sınırlaması ise firma sektörü ile ilgilidir. Bu çalışmada, çeşitli sektörlerden veri toplandığından dolayı, sektörler arasında bir örnekleme ve terimlerin farkındalığı analizi yapılamamıştır. Böylece, gelecekteki araştırmalar belirli bir sektöre/sektörlere odaklanarak sektörlerin Endüstri 4.0 ile ilgili terimlerin farkındalığı ile sektörün Endüstri 4.0'dan beklentileri, görüşleri ve zorlukları hakkında araştırmalar yapılabilir.

1. INTRODUCTION

The first industrial revolution began by the end of the 18th century in the Great Britain, due to invention of new machines and usage of steam power in production. Industry 1.0 affected production systems, subsequently reshaping the whole society. Afterward, usage of electricity in a butchery factory triggered the second industrial revolution.

New inventions and technological developments triggered the third industrial revolution. Information technology and automation were used more frequently in production. This revolution also is called the "Green Revolution", because individuals had started to see the effects of the using high amount of fossil fuels on the environment. Sustainability became the main focus of businesses, governments and the whole world. Furthermore, high-speed railroad systems, fiber optic, satellite, cellular phones, inventions of the internet, 3D printer technology, and biogenetic research were the important breakthroughs in this era.

In the 21st Century, the new industrial revolution, which is referred to as Industry 4.0, began. Industry 4.0 changes all manufacturing systems and brings new technologies and systems to production such as, internet of things, cyber-physical systems, big data. Within this new era; production systems, machines and all goods will have small microchips that will transform them into "smart goods" that humans can control remotely. Additionally, most systems will be managed by robots. Automation in the factories will increase dramatically. Products will be tailored specifically for the individual. Moreover, jobs and business descriptions and competition dynamics are the other areas that will be affected from the fourth industrial revolution.

In the first part of this article, industrial revolutions will be briefly introduced. Following this, Industry 4.0 and the nine pillars will be defined. Under the awareness application, we will measure the firms Industry 4.0 awareness through firm size. Moreover, additional information about firms' research and development (R&D) budget, sector, Industry 4.0 stages, and challenges of Industry 4.0 and benefits of various information technology (IT) integration will be provided.

2. INDUSTRIAL REVOLUTIONS

With the end of the 18th century, the first industrial revolution began through the inventions of machines and the usage of steam power. Mechanization is the core characteristic of the Industry 1.0 (Kagermann et al., 2013). Thus, as the fabric of production systems changed, small work areas returned to factories (Drath and Horch, 2014, p. 1). Production become quicker and cheaper than before due to new inventions and machines (Allen, 2006, p. 29; Jensen, 1993, p. 834).

In the 20th Century, usage of electricity in the production initiated the second industrial revolution (Atkeson and Patrick, 2001, p. 3; Kagermann et al., 2013; Rosenberg, 1998, p. 8). Mass production became possible with the usage of new energy in factories.

The third industrial revolution begun in the early 1970s. In 1969, automation systems became digitally programmable by humans through invention of programmable logic controller. Thus, more flexible and efficient production were possible (Kagermann et al., 2013). Automation and information technology were the core elements of this industrial revolution (Blanchet et al., 2014, p. 7; Jazdi, 2014, p. 1).

Industry 4.0 firstly introduced in 2011 at Hannover Fair by the German government (Kagermann et al., 2011). In 2013 German National Academy of Science and Engineering (acatech) declared paper about Industry 4.0 (Kagermann et al., 2013). However, different countries and companies have accepted Industry 4.0 philosophy with a different name, for example, Germany mostly uses "Industrie 4.0", English-speaking countries and European Union prefer the name of Internet of Things (IoT) (Kagermann et al., 2013). China has developed a strategic plan named "Made in China 2025" in order to catch up technologic developments of Industry 4.0 (Liu, 2016), Japanese carried the term one step forward and uses the term, "Society 5.0". This

term is a joint integration of countries technological developments and society's values (Wang et al, 2016a). Finally, General Electric uses the term "Industrial Internet" (Evans and Annunziata, 2012).

3. NINE FUNDAMENTAL TECHNOLOGIES OF INDUSTRY 4.0

Kagermann et al. (2013) define Industry 4.0 as the collection of smart factories, cyber-physical systems (CPS), self-organization, new systems in distribution and procurement, new systems in the development of products and services, adaptation to human needs and corporate social responsibility. Moreover, according to Blanchet et al., (2014, p. 7-9) cyber-physical systems and marketplace, smart robots and machines, big data, a new quality of connectivity, energy efficiency and decentralization, virtual industrialization and factory 4.0 are key characteristics of Industry 4.0. Furthermore, Boston Consulting Group (BCG) published a report about the essential technologies of the Industry 4.0, which are autonomous robots, simulation, horizontal and vertical system integration, industrial internet of thing, cyber-security, the cloud, additive manufacturing, augmented reality and big data and analytic (Rüßmann et al., 2015). Thus, cyber-physical systems, smart factory, cyber-security, vertical & horizontal integration system, autonomous system, internet of things (IoT), big data, augmented reality and cloud system are the core technologies of Industry 4.0, which are explained in the following paragraphs.

Rajkumar et al. (2010, p.731) define cyber-physical systems as "physical and engineered systems whose operations are monitored, coordinated, controlled and integrated by a computing and communication core". Cyber-physical systems can be basically defined as a bridge that form a connection between the real and virtual world while using internet of things technologies (Kagermann et al., 2013) and computing and communication infrastructures (Baheti and Gill, 2011, p. 161; Rajkumar et al., 2010, p. 731; Schmidt et al., 2015, p. 17).

The second core technology of the Industry 4.0 is smart factory that brings a new approach to production (Kagermann et al., 2013, p. 7). The smart factory is defined as the implementation of cyber-physical systems inside a factory (Wang et al 2016b, p. 7; Wang et al., 2016c, p.159). In a smart factory; employees, machines, sources, and systems use the cyber-physical systems to communicate with each other, also this technology provides a suitable environment to share information (Kagermann, 2015, p. 33). Thus, the aim of smart factory technology is to satisfy customers better by a quicker response to customers' needs and wants (Zhou et al., 2015; Shrouf et al., 2014, p. 698). Flexible and agile production (Wang et al., 2016c, p. 159) and solving problems and helping managers and employees in real-time without stopping production are some features of this technology (Lucke et al., 2008, p. 1).

Cyber-attacks can be performed either by using the availability and connectivity of the systems or by using security vulnerabilities (Xie et al., 2010, p. 213). Moreover, cyber-attack not only induce damage of factories or production system but also company's reputation, image and abilities to controlling processes are affected negatively (Byres and Lowe, 2004, p. 4). The above highlights why cyber-security is an important technology; Industry 4.0's technologies, firms' machines and systems use internet to communicate each other and share information, these open network systems may face cyber- security threats more often (Byres and Lowe, 2004, p. 1; Rüßmann, et al., 2015, p. 4). So that without cyber-security, valuable knowledge of firms will be in danger of cyber-attacks.

The other core technology of Industry 4.0 is vertical & horizontal integration system. Basically, these integration functions can be explained as horizontal integration and provides intercorporate cooperation with using value network, vertical integration forms hierarchical subsystems inside firms which ensures elastic and reconfigurable manufacturing system (Wang et al., 2016b, p. 2).

Robots already have been employed in the factory (Rüßmann et al., 2015, p. 3), however, their capabilities, skills and functions are very restricted. With Industry 4.0, new technologies contribute towards the development of autonomous systems. Thus, these systems become more flexible, cooperative and self-configuring (Blanchet et al., 2014, p. 8; Kagermann et al., 2013; Rüßmann et al., 2015, p. 3). Moreover, they

can take decision themselves with using their sensors without receiving approval from a human, to justify their actions (Redfield and Seto, 2017, p. 103), and give response to the different situations (Kagermann et al., 2013, p. 20).

Internet of things technology will play central roles in the revolution of Industry 4.0, because, with this technology, objects have special identities which bring new abilities, such as; connecting to the internet, storing all data, sharing information to and receiving information from the other objects in real time (Kagermann, 2015, p. 25).

The other fundamental technology of Industry 4.0 is big data. Big data can be defined as a large-volume (Blanchet et al., 2014, p. 8), complicated, heterogeneous and unstructured data. (Chen et al., 2014, p. 171; Wu et al., 2014, p. 97). Data can be obtained from multiple sources automatically (Rüßmann et al., 2015, p. 2-3; Wu et al., 2014, p. 97), it is not controlled by any central and does not depend on any control mechanism (Wu et al., 2014, p. 98). Big data supports the managers when making decisions in real time (Rüßmann et al., 2015, p. 2-3).

Virtual and augmented reality terms can be thought as a similar word, but these two terms have different in some perspective. For example, virtual reality (VR) provides a synthetic platform for users with adding real objects to the virtual platform consequently the virtual has been enhanced. However, users cannot see the real world when using it (Azuma, 1997, p. 355; Kerawalla et al., 2006, p. 164; Liu et al., 2007). On the other hand, augmented reality (AR) enhances the real world (Liu et al., 2007) and improve users experience through creating a bond between the virtual and real world (Azuma et al., 2001, p. 34; Klopfer and Squire, 2008; Van Krevelen and Poelman, 2010, p. 1; Paelke, 2014, p. 1). Augmented reality makes easier lives of employees because they directly reach information about the new tasks such as which parts should be selected, the location of parts and repair instruction (Rüßmann et al., 2015, p. 5). So that firms can more quickly adapt to their production system to the dynamic environment (Paelke, 2014, p. 1). Furthermore, herewith this technology, before a built a new plant or launching a new product, all possibilities will be simulated in virtually, hereby firms will earn time and decrease their cost (Blanchet et al., 2014, p. 9).

National Institute of Standard and Technologies (NIST) define cloud technology as a “Cloud computing model for enabling ubiquitous, convenient, on-demand network access to a shared pool of configurable computing resources (e.g., networks, servers, storage, applications, and services) that can be rapidly provisioned and released with minimal management effort or service provider interaction” (Mell and Grance, 2011). To sum up, cloud systems can be defined as a platform; users can easily reach, manage and reconfigure resources (Vaquero et al, 2008, p. 51) within minutes or seconds. That system provides some technological, economical and timesaving benefits to firms (Rüßmann et al., 2015). Whole collected and produced data can be available from both everywhere and everyone (Botta et al., 2016), also cost of holding data decreases thanks to cloud system (Kagermann, 2015, p. 26). When all benefits of the nine fundamental technologies of Industry 4.0 are met, understanding and applying the Industry 4.0 concepts become essential for firms.

4. APPLICATION

4.1. Objectives

The main objectives of the study are to identify awareness of firms located in İzmir and Manisa cities about Industry 4.0's terms and to find out whether there is a relationship between firm size and awareness of Industry 4.0's terms and R&D budget of firms and awareness of Industry 4.0's terms.

4.2. Methodology

Data is collected using structured questionnaires, which is available in the Appendix section. The survey is distributed to general managers, as the fourth industrial revolution affects the structure of firms.

Thus, it is argued that the general manager is aware of the fourth industrial revolution and the firms' approach. The unit of analysis is the firm level.

The questionnaire that is used for this study consists of four parts. The first part contains questions about the descriptive features of both respondents and firms. In the second part of survey, there is only one statement that aims to clarify which terms are known by firms. Third and fourth parts of the questions (between 12-27) are taken by International Data Corporation (IDC) Report (Schulte, 2016).

After the questionnaire is prepared, survey questions pass three stages to increase the content validity of the research. Firstly, a native speaker evaluated the questions, which are taken from IDC report and based on her feedback, translation error was corrected. After that, 10 academicians read and evaluated the survey questions to prevent ambiguity problems on the survey. After required amendment is made, researchers made face to face interviewed with two production managers to learn whether there is an unnecessary question on survey, and as to their evaluations, the survey was modified and take its final shape.

Sample size of this study is 38. The sample of the study is determined by non-probabilistic methods. The survey contains questions about specific information of firms and their strategies about Industry 4.0. So that survey questions should be answered by the general managers, however, some of the surveys are answered by other white-color personnel. Difficulties in reaching general managers, time and budget constraints are the main reasons to select the convenience sampling method. In this study convenience and snowball sampling methods are used together to determine the sample.

The first stage of this study employed use of the convenience sampling method was used. Survey questions were distributed to firms located at Aliğa, Buca Ege Sanayicileri, Atatürk and Manisa organized industrial zone, İzmir and Ege free-trade zones. These organized zones and the free-trade zones were selected due to easy accessibility. E-mail information of firms were reached through the internet web site of industrial zones and free-trade zones and the survey was distributed. General information about survey such as the purpose of the study, who can answer the questions, information protection policy etc. were written in the e-mails, the survey was attached to e-mails and 600 e-mails were sent to firms on 17.12.2017.

4 firms were located at the Atatürk organized zone, 5 firms were located at the Gaziemir free-trade zone and 4 firms were located at the Manisa organized industrial zone answered the survey. So that, 13 firms are answered survey questions through e-mail.

Thereafter, snowball sampling method had determined to used by the researchers due to insufficient sample size. Thus, the respondent companies were asked to send the survey to other companies. So that, the remaining part of the sample (25 firms) are obtained snowball sampling methods and end of the study, the sample size was 38 and survey collection period was between December to May, 2018 for this study.

Data analysis of this article can be collected under two parts. In the first part, descriptive analyses are made to evaluate demographic characteristics of the respondents and firms. In the second part, data collected through survey are analyzed using SPSS 24 version. In the hypotheses testing phase, one of the nonparametric tests is chi-square which is used to find out whether there is a relation between firm size and awareness of the terms related to industry 4.0. Chi-square test is used when data are nominal and the aim of the study is to learn whether there is a relation between two variables or not (McHugh, 2013, p. 143; Rencher, 2003).

4.3. Hypotheses

Industry 4.0, Made in China 2025, society 5.0, cyber-physical systems, big data, advanced manufacturing partnership, internet of things and factory layout terms are selected as the dependent variables of the hypotheses because; Industry 4.0 term has been used as define the fourth industrial revolution in 2011 by Germany government (Kagermann et al., 2011), Made in China 2025 is the Chinese version of the fourth industrial revolution (Liu, 2016), society 5.0 that is adaptation society to the changes of Industry 4.0 has been

used by the Japanese (Wang et al., 2016) and the cyber-physical systems used as a synonym of Industry 4.0 (Vogel-Heuser and Hess, 2016). So that these terms are the synonymous name of the Industry 4.0. Moreover, some terms are effected technologies/areas by Industry 4.0 such as; big data and internet of things technology are the result of the new industrial revolution (Kagermann et al., 2013), advanced manufacturing partnership had been launched by Obama in U.S. (Secretary, 2011), that is a kind of partnership consist of the industries, universities and the federal government to invest in emerging technologies like as Industry 4.0. (Johnson, 2016), vertical and horizontal integration and smart factories concept will change the design of factory, manufacturing systems. So that, factory layout is one of the most affected areas from the fourth industrial revolution (Wang et al., 2016).

When the literature is examined, it is found that a firm's capacity and innovation level are connected to each other. Introduction of new products, new processes, or new marketing or organizational methods are related innovation activities and large firms can obtain more benefit in those fields when compared with the SME's (Golgeci and Ponomarov, 2015; Hult et al., 2004). Because large firms have a greater technological ability, can allocate more cash flow and assets for innovation (Rogers, 2004) and make more R&D activities due to their financial abilities (Kortuem, 2010; Scherer, 1991). Moreover, a research that is made in the European manufacturing industry in 2008 reveals that product and process innovation performances of large firms are better than the small and medium-sized enterprises (Vaona and Pianta, 2008). When all factors that are mentioned above are evaluated, it is revealed that large firms can easier follow innovation and technological changes thanks to their financial abilities and R&D budget than SME's. Thereby, large firms can more aware of the Industry 4.0's terms than SME.

Firm size is divided into four categories according to employees' numbers. These categorizations are formed according to Türkiye Cumhuriyeti Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (Kosgeb) categorization (Kosgeb, 2018). If firms have 0-9 employees they are named as micro small and medium enterprises (SME), 10-49 employees as small scaled SMEs, 50-249 employees as medium scaled SMEs, 250 or above employees as large-scale firms. There are three different small and medium enterprises categories, so that, to reach more properly firm size distributions, micro, small-scaled and medium-scaled enterprises are categorized as SME category. So that, firm size categories are decreased from 4 to 2 which are SME and large firms. After that, hypotheses are constructed to reveal whether there is a relationship between firm size and awareness of Industry 4.0's terms. The hypotheses constructed are as follows:

H1: There is an association between the firm size and awareness of "Industry 4.0".

H2: There is an association between the firm size and awareness of "Made in China 2025".

H3: There is an association between the firm size and awareness of "Big Data".

H4: There is an association between the firm size and awareness of "Society 5.0".

H5: There is an association between the firm size and awareness of "Advanced Manufacturing Partnership".

H6: There is an association between the firm size and awareness of "Internet of Things".

H7: There is an association between the firm size and awareness of "Factory Layout".

H8: There is an association between the firm size and awareness of "Cyber-Physical Systems".

Moreover, Industry 4.0 brings some new opportunities to firms such as all products, goods and systems will be smart, and they can collect data by using sensors and share them with other devices, goods and managers with the internet of things technology. At that time, cyber-physical systems will become a part of the production activity and create a connection between the virtual and real world (Kagermann et al., 2013; Bahati and Gill, 2011, p. 161; Rajkumar et al., 2010, p. 731; Schmidt et al., 2015, p. 17). However, this causes some technical problems, which should be solved by firms. For examples, reliable and foreseeable

software programs should be developed in order to create a connection between virtual and real world, also proper software programs and algorithms should be purchased by companies to select accurate data from a large pool and categorize, analyze and interpret them. Moreover, organizational structure and technological infrastructure of firms should be ready to implement to Industry 4.0 in their firms. Thereby, research and development budget of firms are crucial to buy or develop software programs, make essential changes both managerial department and technological infrastructure of firms. Thereby, there is a question in the survey to learn whether they have R&D budget or not. When the firms have R&D budget, which is coded yes, otherwise is coded no. 14 firms did not answer that question. Next, hypotheses are constructed to reveal whether there is a relationship between existence of R&D budget of firms and awareness of Industry 4.0's terms. The hypotheses constructed are as follows:

H9: There is an association between the existence of R&D budget of firms and awareness of "Industry 4.0".

H10: There is an association between the existence of R&D budget of firms and awareness of "Made in China 2025".

H11: There is an association between the existence of R&D budget of firms and awareness of "Big Data".

H12: There is an association between the existence of R&D budget of firms and awareness of "Society 5.0".

H13: There is an association between the existence of R&D budget of firms and awareness of "Advanced Manufacturing Partnership".

H14: There is an association between the existence of R&D budget of firms and awareness of "Internet of Things".

H15: There is an association between the existence of R&D budget of firms and awareness of "Factory Layout".

H16: There is an association between the existence of R&D budget of firms and awareness of "Cyber-Physical Systems".

4.4. Descriptive Analysis

Table 1 gives information about the gender and age distribution of the sample. Male respondents are approximately four times more than women.

Table 1. Gender and Age Distribution of the Sample

		Age				Total
		26-34	35-44	45-54	55 and more	
Gender	Female	3	4	1	0	8
	Male	15	8	5	2	30
Total		18	12	6	2	38

Work experience and career of the respondents are shown in the Table 2. From the information provided under the Table, it is seen that most of the respondents' career is engineer or manager.

Table 2. Work Experience and Career Distribution of the Sample

		Career				
		N/A	Engineer	Manager	Market Research Specialist	Total
Work Experience	0-4	0	8	0	1	9
	5-9	0	6	4	0	10
	10-14	0	4	3	0	7
	15-19	1	2	2	0	5
	20-24	1	3	0	0	4
	25 and more	1	0	2	0	3
Total		3	23	11	1	38

In the survey, firm size is divided into four categories. These categorizations are formed based on Kosgeb website (Kosgeb, 2018). The sample size is 38 and 20 of them (52,63%) are large firms, 1 of them (2,63%) is micro SME, 7 of them (18,42%) are small-scaled SMEs, and lastly, 10 of them (26,32%) are medium scaled SMEs. Firm size is categorized into two parts in order to reach more achieve an effective respondent distribution. After categories are decreased from 4 to 2, there are 20 large firms and 18 SMEs.

Table 3 gives information about firm categorization and Research and Development (R&D) budget of firms. 14 of firms (36,84%) intentionally leave the question blank, which is coded as N/A, 8 of firms (21,05%) have no R&D budget, remaining firms have an R&D budget.

Table 3. Firm Categorization and R&D Budget of Firm

		R&D Budget					Total
		N/A	0 TL	15.000-100.000 TL	100.001-999.999 TL	1 Million and more	
Firm Categorization	SME's	4	7	4	2	1	18
	Large Firms	10	1	0	2	7	20
Total		14	8	4	4	8	38

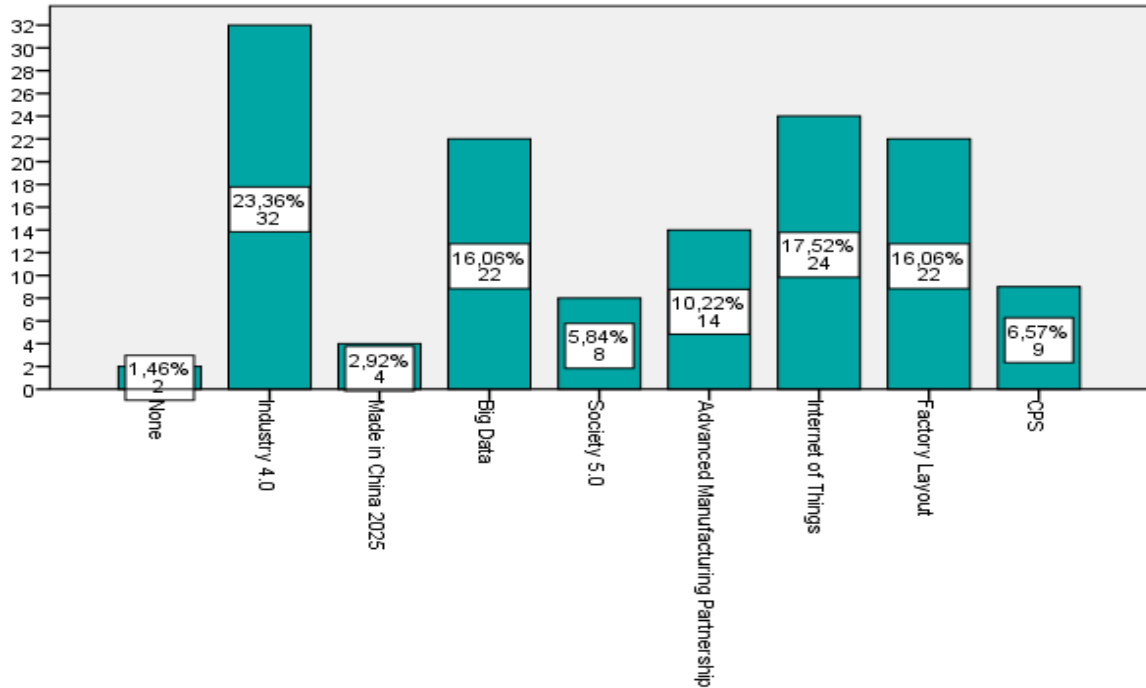
In the survey, each firm wrote its sector as text, after that, sectors of companies were categorized based on "Kamuyu Aydınlatma Platformu" (KAP) sector categorization information (KAP, 2018). The sector of firms based on the firm size can be seen in Table 4.

Table 4. Sector of Firms based on Firm Categorization

		Sector of Firm								Total
		Manufacturing	Sales and Marketing	Metal goods, machine and equipment production	Transportation	Electricity, gas and water	Wholesale, retailer trade	Mine	Financial institutions	
Firm Categorization	SME's	10	3	1	2	1	0	1	0	18
	Large Firms	13	1	2	0	2	1	0	1	20
Total		23	4	3	2	3	1	1	1	38

Moreover, survey contains question to learn which Industry 4.0 terms are known by the firms. Each firm select one or more terms that they are aware. Figure 1 shows which terms mostly known by firms. To sum up, Industry 4.0, internet of things, big data and factory layout terms are the most known terms by firms.

Figure 1. Industry 4.0 terms are known by the Firms

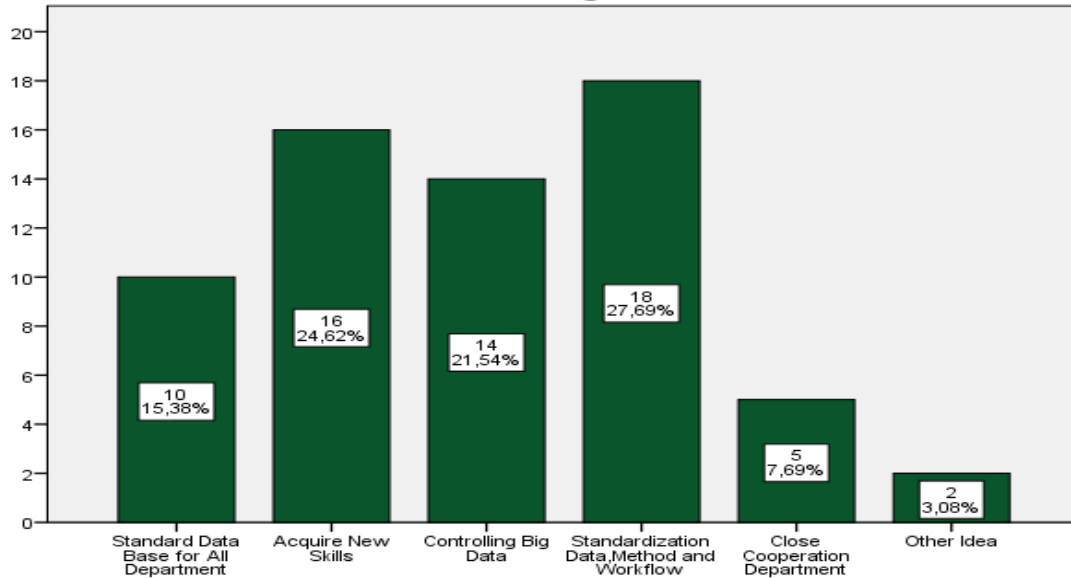
Furthermore, there is a question in the survey to learn firms are in which stage of Industry 4.0 application. Table 5 shows how many SME's and large firms are in the evaluation, planning or application phases.

Table 5. Industry 4.0 Stage of Firms

		Industry 4.0 Stage						Total
		No Evaluation/ Application	Evaluation	Planning	Pilot Application	Limited Application	Comprehensive Application	
Firm Categorization	SME's	9	6	2	0	1	0	18
	Large Firms	3	9	2	3	1	2	20
Total		12	15	4	3	2	2	38

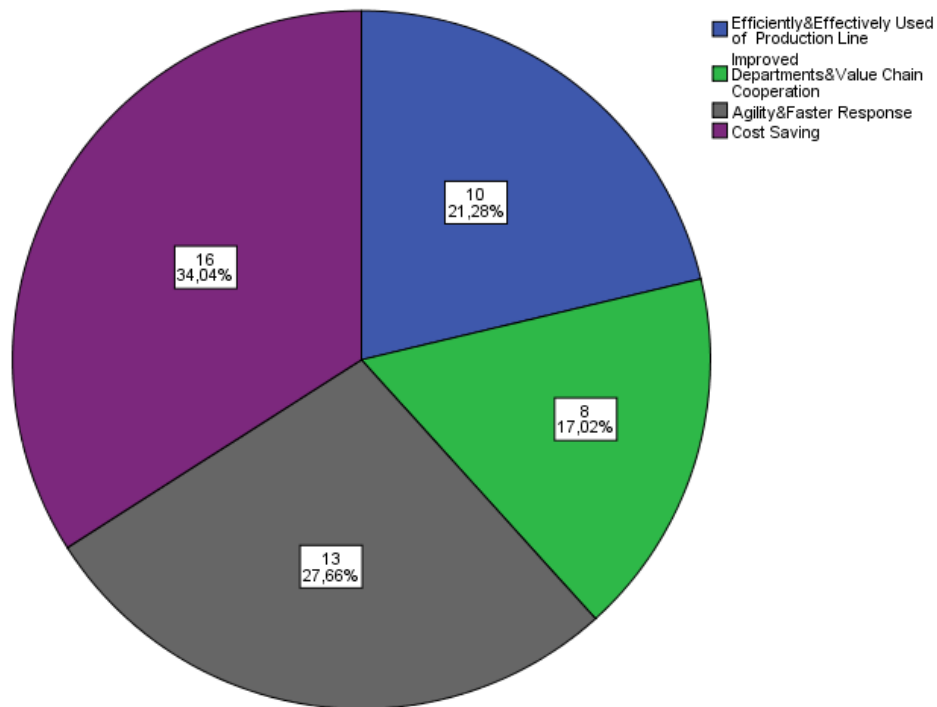
New technology application always is a difficult period for companies. Firms face challenges during technology application stage and aim of fifteen question in the survey to get information from firms about what kind of challenges firms should deal with during Industry 4.0 application phases. Figure 2 gives information us about main challenges. According to answers, standardization data, method, and workflow and acquiring new skills are the most important challenges, which companies can deal with during Industry 4.0 application.

Figure 2. Main Challenges of the Industry 4.0

In addition, following question ask firms their expectations about the benefits of various IT integration when to apply Industry 4.0 in companies. Firms can pick more than one answers but they can choose maximum 2 answers because prevention randomly chose. Figure 3 shows benefits of different information technology integration. Therefore, it can be concluded that cost saving, and agility and faster response are benefits demanded more by firms.

Figure 3. Benefits of Various IT Integration

4.5. Hypotheses Testing and Results

In this section, sixteen different hypotheses are analyzed, and the results reveal the relations between two categorical variables due to using Chi-square method.

Firm size and awareness of the Industry 4.0 term is as shown in Table 6. 3 SME's and 2 large firms do not know the Industry 4.0, 15 SME's and 18 large firms know the term.

Table 6. Firm Size and Awareness of Industry 4.0 Term

			Industry 4.0		Total
			No	Yes	
Firm Size	Small-Medium Enterprises	Count	3	15	18
		Expected Count	2,4	15,6	18,0
	Large Firms	Count	2	18	20
		Expected Count	2,6	17,4	20,0
Total		Count	5	33	38
		Expected Count	5,0	33,0	38,0

In line with this information, the following hypotheses have been developed;

H0: There is no association between the firm size and awareness of “Industry 4.0”.

H1: There is an association between the firm size and awareness of “Industry 4.0”.

Table 7. Chi-Square Test Results of Industry 4.0 Term and Firm Size

	Value	df	Asymptotic Sig (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	.368a	1	.544		
Continuity Correction ^b	.016	1	.899		
Likelihood Ratio	.369	1	.543		
Fisher's Exact Test				.653	.448
Linear-by-Linear Association	.359	1	.549		
N of Valid Cases	38				

a. 2 cells (50.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 2.37.
 b. Computed only for a 2x2 table

Table 8. Symmetric Measures of Industry 4.0 and Firm Size

		Value	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	.098	.544
	Cramer's V	.098	.544
N of Valid Cases		38	

From chi-square test, data do not meet the chi-square assumption of all expected frequency, 2 cells have expected less than 5, that are “no” part of the SME’s and large firms are shown in Table 7. However, Fisher’s Exact Test is an alternative to chi-square when data do not meet assumptions of expected frequency (Fisher, 1925). $\chi^2(1, N=38) = .653$ (Table 7), $p > 0.05$, $\Phi = 0.098$ (Table 8), $p > 0.05$. So that, the exact significance (2-sided) value is 0.653 which is bigger than 0.05. Therefore, the H0 hypothesis is not rejected and there is no association between the firm size and awareness of Industry 4.0.

Table 9. Firm Size and Awareness of Industry 4.0 Terms Hypotheses Evaluation

Firm Size and Awareness of Terms	H ₀	Chi-Value	Phi Value
Industry 4.0	Not Rejected	0.653	0.098
Made in China 2025	Not Rejected	1.000	-0.018
Big Data	Rejected	0.000	0.579
Society 5.0	Rejected	0.045	0.361
Advanced Manufacturing Partnership	Not Rejected	0.428	0.129
Internet of Things	Rejected	0.010	0.420
Factory Layout	Not Rejected	0.552	0.096
CPS	Not Rejected	0.130	0.281

The other hypotheses are tested by chi-square method and rejected and not rejected hypotheses are available in Table 9. As a result, there is not a relation between firm size and awareness of Industry 4.0, made in China 2025, advanced manufacturing partnership and factory layout terms. Whereas, there is a relationship between firm size and big data, society 5.0 and internet of things. Large firms are more aware of those these terms than SMEs.

In addition, other chi-square tests are conducted to test relationship between existence of R&D budget of firms and awareness of Industry 4.0 terms. Table 10 shows that firms which have and have not R&D budget and show awareness of Industry 4.0 terms. Based on the results, 14 firms have R&D budget and know Industry 4.0 term, on the other hand 5 firms have not R&D budget and know Industry 4.0 term. To learn whether there is any relation between existence of R&D budget and awareness of Industry 4.0 term, chi-square test is conducted and the results are shown in the Table 11 and Table 12.

Table 10. Existence of R&D Budget and Awareness of Industry 4.0 Term

			Industry 4.0		Total
			No	Yes	
Is there any R&D Budget?	Yes	Count	2	14	16
		Expected Count	3.3	12.7	16.0
	No	Count	3	5	8
		Expected Count	1.7	6.3	8.0
Total		Count	5	19	24
		Expected Count	5.0	19.0	24.0

In line with this information, the following hypotheses have been developed;

H0: There is no association between the existence of R&D budget of firms and awareness of “Industry 4.0”.

H9: There is an association between the existence of R&D budget of firms and awareness of “Industry 4.0”.

Table 11. Chi-Square Test Results of Industry 4.0 Term and Existence of R&D Budget

	Value	df	Asymptotic Significance (2-sided)	Exact Sig. (2-sided)	Exact Sig. (1-sided)
Pearson Chi-Square	2.021a	1	.155		
Continuity Correction	.789	1	.374		
Likelihood Ratio	1.922	1	.166		
Fisher's Exact Test				.289	.186
Linear-by-Linear Association	1.937	1	.164		
N of Valid Cases	24				
a. 2 cells (50.0%) have expected count less than 5. The minimum expected count is 1.67.					
b. Computed only for a 2x2 table					

Table 12. Symmetric Measures of Industry 4.0 and Existence of R&D Budget

		Value	Approximate Significance
Nominal by Nominal	Phi	-.290	.155
	Cramer's V	.290	.155
N of Valid Cases		24	

From chi-square test, data do not meet the chi-square assumption of all expected frequency, 2 cells have expected less than 5, that are “no” part of the SME’s and large firms are shown in Table 11. However, Fisher’s Exact Test is an alternative to chi-square when data do not meet assumptions of expected frequency (Fisher, 1925). $\chi^2(1, N=24) = .289$ (Table 11) , $p > 0.05$, $\Phi = -0.290$ (Table 12), $p > 0.05$. So that, the exact significance (2-sided) value is 0.289 which is bigger than 0.05. Therefore, the H0 hypothesis is not rejected and there is no association between the existence of R&D budget of firms and awareness of “Industry 4.0”.

Table 13. Existence of R&D Budget of Firms and Awareness of Industry 4.0 Terms Hypotheses Evaluation

Existence R&D Budget and Awareness of Terms	H ₀	Chi-Value	Phi Value
Industry 4.0	Not Rejected	0.289	-0.290
Made in China 2025	Not Rejected	1.000	0.107
Big Data	Rejected	0.027	-0.530
Society 5.0	Not Rejected	0.526	-0.267
Advanced Manufacturing Partnership	Not Rejected	0.352	-0.259
Internet of Things	Rejected	0.032	-0.478
Factory Layout	Not Rejected	0.390	-0.237
CPS	Not Rejected	0.526	-0.267

The other hypotheses are tested by chi-square method and rejected and not rejected hypotheses are available in Table 13. As a result, there is not a relation between existence R&D budget and awareness of Industry 4.0, made in China 2025, society 5.0, advanced manufacturing partnership, factory layout and cyber-physical system terms. Whereas, there is a relationship between existence R&D budget and big data, and internet of things.

5. CONCLUSION

The Fourth industrial revolution officially began in 2011 at the Hannover Fair. Internet technologies and digitalization are the primary power behind the Industry 4.0. This revolution has not only caused changes in production systems but also the markets, competition dynamism and jobs duties has affected from it.

Production systems have a new perspective with this revolution. More flexible, autonomous, smart and robotics production in factories has become possible and almost all production has been made by robots. Moreover, the autonomous system and robots can control, manage and change the production systems when necessary and make decisions with using the data without receiving any orders from managers. Additionally, they can learn new things from the environment and gain new abilities. In addition, factories can be controlled by managers remotely. Quickly changed production process and the smart connection have induced the unique and completely individualized production.

Consequently, massive changes will wait for the firms, employees and whole society that explains the motivation of this study. In this article, information is collected from firms to locate in İzmir and Manisa cities in order to evaluate the awareness of them about Industry 4.0's terms. According to the analysis, Industry 4.0 term (23,36%) is the most known term by the firms. Internet of things (17,52%), factory layout (16,06%), and big data (16,06%) are the others mostly known terms by firms.

Moreover, one of the non-parametric method, chi-square is used to find out whether there is a relationship between firm size and awareness of Industry 4.0's terms. Based on the results, it is concluded that large firms are more aware of the big data, society 5.0 and internet of things terms when compare to SME's. Furthermore, another chi-square analysis is made to learn whether there is a relationship between existence of R&D budget of firms and awareness of Industry 4.0's terms. Result of the analysis show that when the firms have R&D budget, they are more aware of the big data and internet of things terms than others.

On the other hand, this study has some limitations, which create opportunities for future research. The most important limitation of this research is the sampling method that is used. Convenience and snowball sampling are non-probabilistic sampling technique which results in a generalizability issue of the findings. Moreover, data are collected from in İzmir and Manisa cities of Turkey. So that, new researchers can use different sampling method and reach firms operated to different geographic areas, extending the sample size to test awareness of the firms about Industry 4.0. The third limitation relates to the sector of firms. In this study, data is collected from various sectors, so there is not to draw a pattern between sectors and awareness of the terms. Thus, future studies can focus on a specific sector/s and collect data about expectations, opinions, challenges of firms that when decide to apply the Industry 4.0.

REFERENCES

- Allen, R. C. (2006). The British Industrial Revolution in global perspective: How commerce created the Industrial Revolution and modern economic growth. Unpublished, Nuffield College, Oxford, 1-40.
- Atkeson, A., & Patrich, K. J. (2001). The transition to a new economy after the second industrial revolution (No. w8676). National Bureau of Economic Research.
- Azuma, R. T. (1997). A survey of augmented reality. *Presence: Teleoperators & Virtual Environments*, 6(4), 355-385.
- Azuma, R., Bailiot, Y., Behringer, R., Feiner, S., Julier, S., & MacIntyre, B. (2001). Recent advances in augmented reality. *IEEE computer graphics and applications*, 21(6), 34-47.
- Baheti, R., & Gill, H. (2011). Cyber-physical systems. *The impact of control technology*, 12, 161-166.
- Blanchet, M., Rinn, T., Von Thaden, G., & De Thieulloy, G. (2014). Industry 4.0: The new industrial revolution-How Europe will succeed. Hg. v. Roland Berger Strategy Consultants GmbH. München. Abgerufen am 11.05.2014, unter http://www.rolandberger.com/media/pdf/Roland_Berger_TAB_Industry_4_0_2014_0403.pdf.
- Byres, E., & Lowe, J. (2004). The myths and facts behind cyber security risks for industrial control systems. In *Proceedings of the VDE Kongress*, 116, 213-218.
- Chen, M., Mao, S., & Liu, Y. (2014). Big data: A survey. *Mobile networks and applications*, 19(2), 171-209.
- Drath, R., & Horch, A. (2014). Industrie 4.0: Hit or Hype? [industry forum]. *IEEE industrial electronics magazine*, 8(2), 56-58.
- Evans, P. C., & Annunziata, M. (2012). *Industrial Internet: Pushing the Boundaries of Minds and Machines*. General Electric Reports.
- Fisher, R. A. (1925). *Statistical methods for research workers*. London: Genesis Publishing Pvt Ltd.
- Golgeci, I., and S. Y. Ponomarov. 2015. "How Does Firm Innovativeness Enable Supply Chain Resilience? The Moderating Role of Supply Uncertainty and Interdependence." *Technology Analysis & Strategic Management*, 27 (3): 267-282
- Hult, G. T. M., R. F. Hurley, and G. A. Knight. 2004. "Innovativeness: Its Antecedents and Impact on Business Performance." *Industrial Marketing Management*, 33, 429-438.
- Jazdi, N. (2014, May). Cyber physical systems in the context of Industry 4.0. In *Automation, Quality and Testing, Robotics*. 2014 IEEE International Conference on, 1-4.
- Jensen, M. C. (1993). The modern industrial revolution, exit, and the failure of internal control systems. *The Journal of Finance*, 48(3), 831-880.
- Johnson, M. (2016). Leveraging high performance computing to drive advanced manufacturing R&D at the US department of energy. *IEEE International Conference on Big Data*, 5-6.
- Kagermann, H. (2015). Change through digitization-Value creation in the age of Industry 4.0. In *Management of Permanent Change*, Springer Fachmedien Wiesbaden, 23-45
- Kagermann, H., Helbig, J., Hellinger, A., & Wahlster, W. (2013). Recommendations for implementing the strategic initiative INDUSTRIE 4.0: Securing the future of German manufacturing industry; final report of the Industrie 4.0 Working Group. *Forschungsunion*.
- Kagermann, H., Lukas, W. D., & Wahlster, W. (2011). Industrie 4.0: Mit dem Internet der Dinge auf dem Weg zur 4. industriellen Revolution. *VDI nachrichten*, 13,11.
- Kalaycı, Ş. (2010). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri (Vol. 5)*. Ankara, Turkey: Asil Yayın Dağıtım
- KAP, Retrieved from KAP: <https://www.kap.org.tr/tr/Sektorler> (Erişim tarihi: 17.05.2018)

- Kerawalla, L., Luckin, R., Seljeflot, S., & Woolard, A. (2006). "Making it real": exploring the potential of augmented reality for teaching primary school science. *Virtual reality*, 10(3-4), 163-174.
- Klopfer, E., & Squire, K. (2008). Environmental Detectives—the development of an augmented reality platform for environmental simulations. *Educational Technology Research and Development*, 56(2), 203-228.
- Kortuem, G., Kawsar, F., Sundramoorthy, V., & Fitton, D. (2010). Smart objects as building blocks for the internet of things. *IEEE Internet Computing*, 14(1), 44-51.
- KOSGEB. (2018). Retrieved from <http://www.kosgeb.gov.tr/site/tr/genel/kobimiyim-0/kobimiyim-testi> (Erişim tarihi: 16.05.2018)
- Lasi, H., Fettke, P., Kemper, H. G., Feld, T., & Hoffmann, M. (2014). Industry 4.0. *Business & Information Systems Engineering*, 6(4), 239-242.
- Liu, S. X. (2016). Innovation design: made in China 2025. *Design Management Review*, 27(1), 52-58.
- Liu, W., Cheok, A. D., Mei-Ling, C. L., & Theng, Y. L. (2007). Mixed reality classroom: learning from entertainment. In *Proceedings of the 2nd international conference on Digital interactive media in entertainment and arts*, ACM, 65-72
- Lucke, D., Constantinescu, C., & Westkämper, E. (2008). Smart factory-a step towards the next generation of manufacturing. In *Manufacturing systems and technologies for the new frontier (115-118)*. London: Springer.
- McHugh, M. L. (2013). The chi-square test of independence. *iochemia medica: Biochemia medica*, 23(2), 143-149.
- Mell, P., & Grance, T. (2011). *The NIST Definition of Cloud*. National Institute of Standards and Technology.
- Mokyr, J. (1998). The second industrial revolution, 1870-1914. *Storia dell'economia Mondiale*, 219-245.
- Paelke, V. (2014). Augmented reality in the smart factory: Supporting workers in an industry 4.0. environment. In *Emerging Technology and Factory Automation (ETFA)*, IEEE, 1-4.
- Rajkumar, R. R., Lee, I., Sha, L., & Stankovic, J. (2010). Cyber-Physical Systems: The Next Computing Revolution. In *Proceedings of the 47th Design Automation Conference ACM*, 731-736.
- Redfield, S. A., & Seto, M. L. (2017). Verification Challenges for Autonomous Systems. In *Autonomy and Artificial Intelligence: A Threat or Savior? (103-127)*. Cham: Springer.
- Rencher, A. C. (2003). *Methods of Multivariate Analysis*. (Vol. 492). Canada: John Wiley & Sons.
- Rogers, M. (2004). Networks, firm size and innovation. *Small business economics*, 22(2), 141-153.
- Rosenberg, N. (1998). The role of electricity in industrial development. *The Energy Journal*, 7-24.
- Rüßmann, M., Lorenz, M., Gerbert, P., Waldner, M., Justus, J., Engel, P., & Harnisch, M. (2015). Industry 4.0: The future of productivity and growth in manufacturing industries. Boston Consulting Group, 9.
- Scherer, F. M. (1991). Changing Perspectives on the firm size Problem. *Innovation and Technological Change: An International Comparison*, 24-38.
- Schmidt, R., Möhring, M., Härting, R.-C., Reichstein, C., Neumaier, P., & Jozinović, P. (2015). Industry 4.0-potentials for creating smart products: empirical research results. In *International Conference on Business Information Systems (16-27)*. Cham: Springer.
- Schulte, M. A. (2016). *Digital Transformation in the Manufacturing Industry, Industry 4.0: From Vision to Reality*. IDC White Paper, sponsored by Dassault Systèmes.
- Secretary, O. (2011, June 24). President Obama Launches Advanced Manufacturing Partnership. Retrieved from the House President Barack Obama: <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2011/06/24/president-obama-launches-advanced-manufacturing-partnership> (Erişim tarihi: 17.05.2018)

- Shrouf, F., Ordieres, J., & Miragliotta, G. (2014). Smart factories in Industry 4.0: A review of the concept and of energy management approached in production based on the Internet of Things paradigm (697-701). In *Industrial Engineering and Engineering Management (IEEM)*, 2014 IEEE International Conference on.
- Van Krevelen, D. W. F., & Poelman, R. (2010). A survey of augmented reality technologies, applications and limitations. *International Journal of Virtual Reality*, 9(2), 1.
- Vaona, A., & Pianta, M. (2008). Firm size and Innovation in European manufacturing. *Small business economics*, 30(3), 283-299.
- Vaquero, L. M., Rodero-Merino, L., Caceres, J., & Lindner, M. (2008). A Break in the Clouds: Towards a Cloud Definition. *ACM SIGCOMM Computer Communication Review*, 39(1), 50-55.
- Vogel-Heuser, B., & Hess, D. (2016). Guest editorial industry 4.0–prerequisites and visions. *IEEE Transactions on Automation Science and Engineering*, 13(2), 411-413.
- Wang, X., Li, L., Yuan, Y., Ye, P., & Wang, F.-Y. (2016a). ACP-based Social Computing and Parallel Intelligence: Societies 5.0 and Beyond. *CAAI Transactions on Intelligence Technology*, 377-393.
- Wang, S., Wan, J., Li, D., & Zhang, C. (2016b). Implementing Smart Factory of Industrie 4.0: An Outlook. *International Journal of Distributed Sensor Networks*, 12(1), 3159805.
- Wang, S., Wan, J., Zhang, D., Li, D., & Zhang, C. (2016c). Towards smart factory for industry 4.0: a self-organized multi-agent system with big data based feedback and coordination. *Computer Networks*, 101, 158-168.
- Wu, X., Zhu, X., Wu, G. Q., & Ding, W. (2014). Data mining with big data. *IEEE transactions on knowledge and data engineering*, 26(1), 97-107.
- Xie, P., Li, J., Out, X., Liu, P., & Levy, R. (2010). Using Bayesian networks for cyber security analysis (pp. 211-220). In *Dependable Systems and Networks (DSN)*, 2010 IEEE/IFIP international conference on IEEE.
- Zhou, K., Liu, T., & Zhou, L. (2015). Industry 4.0: Towards future industrial opportunities and challenges (pp. 2147-2152). In *Fuzzy Systems and Knowledge Discovery (FSKD)*, 2015 12th International Conference on IEEE.

Appendix: Survey Questionnaire

	Sayın Katılımcı,
Endüstri 4.0'ın farkındalık analizi amacıyla yapılan bu ankete katılmanız, araştırmada doğru bilgiler elde etme bakımından son derece önemlidir. Elde edilecek bilgiler, GİZLİ tutulacak olup; sadece bilimsel amaçlarla kullanılacaktır. Talep etmeniz durumunda hazırlanacak makale sizlere de gönderilecektir. İşbirliğiniz ve katkılarınız için teşekkür eder, saygılar sunarız.	
1. Cinsiyetiniz: () Kadın () Erkek	
2. Yaşınız: () 18-25 () 26-34 () 35-44 () 45-54 () 55 ve üzeri	
3. Eğitim durumunuz: () İlköğretim () Lise () Üniversite () Yüksek Lisans () Doktora	
4. Mesleğiniz: _____	
5. İş deneyiminiz: () 0-4 yıl () 5-9 yıl () 10-14 yıl () 15-19 yıl () 20-24 yıl () 25 yıl ve üzeri	
6. Mezun olduğunuz fakülte hangisidir? () İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi () Edebiyat Fakültesi () İletişim Fakültesi () Mühendislik Mimarlık Fakültesi () Açıköğretim Fakültesi () Diğer: _____	
() Güzel Sanatlar Fakültesi () Hukuk Fakültesi	
7. Şirketin Çalışan Sayısı: () 0-9 () 10-49 () 50-249 () 250 ve üstü	
8. Firmanızın Ar-Ge bütçesini belirtiniz: _____	
9. Firmanız hangi sektör ve alanda faaliyet göstermektedir? _____	
10. Firmanız kaç yıldır faaliyet göstermektedir? _____	
11. Aşağıdaki kavramlardan hangilerini duydunuz? Duymuş olduğunuz kavramları lütfen işaretleyiniz. () Endüstri 4.0-Industry 4.0-Industrie 4.0 () Advanced Manufacturing Partnership- İleri Üretim Ortaklığı () Made in China 2025 () Internet of Things, Nesnelerin İnterneti () Big Data- Büyük Veri () Factory Layout -İş Yeri Düzenlenmesi () Hiçbiri () Society 5.0-Toplum 5.0 () Cyber-Physical Production Systems-Siber-Fiziksel Üretim Sistemleri	
12. Endüstri 4.0 terimini nereden duydunuz ? () İş yeri dışında düzenlenen seminer/ konferans () İş yerinde düzenlenen eğitim/bilgilendirme toplantıları/seminer/konferans () Televizyon () Sosyal medya () Gazete/Dergi () Diğer (belirtiniz)	
13. Şirketiniz endüstri 4.0 uygulamasında hangi aşamada? () Herhangi bir değerlendirme ve uygulama yok (bu seçeneği işaretleyenler için anketimiz sonlanmıştır, teşekkürler.) () Değerlendirme () Sınırlı uygulama () Planlama () Kapsamlı uygulama () Pilot uygulama () Diğer (belirtiniz)	
14. Aşağıdaki uygulamalardan hangisi, şirketinizde planlanan veya uygulanan Endüstri 4.0 girişimlerini tanımlıyor ve/veya hangileri Endüstri 4.0'ın entegrasyonu için uygundur? (Birden çok seçenek işaretleyebilirsiniz.) () Üretim ağı içi işlemlerin izlenmesi ve optimizasyonu () Ürün testleri ve kalite güvencesi () Makine ve tesisin uzaktan izlenmesi () Envanterin planlanması () Kurum içi makine ve sistemlere bakım, temizleme, tadilat () Üretim akışlarının simülasyonu () Sipariş hazırlığı sonrasında ürünlerin üretim modüllerinin düzenlenmesi () Hiçbiri	
15. Endüstri 4.0'ı gerçek hayatta kullanmaya başladığımızda sizin bakış açınıza göre karşılaşmayı beklediğiniz zorluklar nelerdir ve/veya endüstri 4.0 nedeniyle var olabilecek mühendislik sorunları ne olabilir? (En fazla 3 şık işaretleyiniz.) () Tüm departmanlar için standart bir veri tabanının geliştirilmesi () Gerekli yeni beceri ve yeterliliklerin kazanılması () Artan veri hacimlerinin, çeşitliliğinin ve karmaşıklığının kontrol altına alınması () Veri, yöntem ve iş akışlarının standardize edilmesinin gerekliliği () Şirket içi departmanlar arasında daha yakın işbirliğinin gerekliliği () Diğer(belirtiniz)	
16. Kurumunuzda çeşitli bilgi sistemlerinin (IT) entegrasyonundan hangi faydaları bekliyorsunuz? (En fazla 2 şık işaretleyiniz.) () Geliştirilmiş üretim kullanımı (üretim hattının daha etkin ve verimli kullanımı) () Bölümler arası ve/veya değer yaratmadaki işbirliğinin daha iyi olması () Maliyet tasarrufu () Daha yüksek çeviklik / yeni gereksinimlere daha hızlı tepki verilebilmesi () Diğer	
17. Büyüyen veri (big data) ile tüm verilere tam zamanında ve doğru şekilde ulaşım artacak ancak bu beraberinde güvenlik sorunları getirecek. (Bilgilerin bulut (cloud) programlar üzerinden paylaşılması ve bu bilgilere daha kolay ulaşım nedeniyle bilgi hırsızlığı gibi) Bilgi ve veri güvenliğini sağlayabilmek için kullandığınız/kullanmayı planladığınız programlar var mı? () Evet () Hayır	
(Tablonun devamı sonraki sayfada)	

18. Geçen yıllarda şirketinizde çalışanlardan kaynaklanmayan ne tür bir güvenlik (bilgi güvenliği, siber saldırı vb.) oldu? (Gerekirse 2 taneye kadar seçim yapabilirsiniz.)
() Üretim manipülasyonu () Kişisel yaralanma (işçilerin yaralanması)
() Üretim duruşu () Hiç bir şey olmadı
() Fikri mülkiyetin çalınması () Diğer: _____
() Kurumsal kaynak yazılımı vb. ile ilgili problemler
19. Şirketinizde Endüstri 4.0 için ayrılmış bir bütçe var mı? () Evet () Hayır
20. Önümüzdeki yılda Endüstri 4.0 planları ve/veya uygulamaları için bir bütçe olacak mı? () Evet () Hayır
21. KOSGEB'in endüstri 4.0 için hibe/destek planı sayesinde yatırımlarınızı arttırmayı planlıyor musunuz? () Evet () Hayır
22. Sizi bu ve bunun gibi destekler teşvik ediyor mu? () Evet () Hayır
23. Endüstri 4.0'ı hayata geçirmenin üç ana zorluğu nedir?
24. Endüstri 4.0'ın katma değer üretebileceği işletme alan ve/veya alanlarınızı tanımlayınız.
25. Endüstri 4.0 sayesinde ürünlere, üretim hattına, sistemlere ve belgelere dijital erişilebilirlik ve aynı zamanda ürün, üretim hattı, sistem ve belgeler arasında eş zamanlı olarak bilgi akışı ve değişimi olacaktır. Bu sistem hayata geçtiğinde üretim bölümü olarak en çok hangi problemlerden kurtulmuş olacaksınız?
26. Endüstri 4.0 sayesinde montaj hattına mobil cihazlar ile 3-boyutlu olarak ulaşım sağlanabilecektir. (akıllı gözlükler, artırılmış gerçeklikler vb.) Bu size ne gibi avantajlar sağlar?
27. Hangi tür yenilik, robot ya da otomasyon sizin işlerinizi hızlandırır ve kolaylaştırır? Endüstri 4.0'ın getirdiği teknolojik yenilikleri düşündüğünüzde hangi teknolojilerin işletmenizde kullanılmasını isterdiniz?

KADIN TURİST REHBERLERİNİN MESLEKİ SORUNLARININ BELİRLENMESİ*

DETERMINATION OF OCCUPATIONAL ISSUES OF FEMALE TOURIST GUIDES

Özlem KÖROĞLU¹, Hasret ULUSOY YILDIRIM², Arzu BALIKOĞLU³

1. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi,
okoroglu@balikesir.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0002-3974-6120>
2. Arş. Gör., Balıkesir Üniversitesi,
hasretulusoy@balikesir.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0003-1633-6804>
3. Arş. Gör., Balıkesir Üniversitesi,
arzukilic@balikesir.edu.tr,
<https://orcid.org/0000-0001-6284-4661>

Makale Türü **Article Type**
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi/Apply Date
03.07.2019

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
22.01.2020

DOI
10.20875/makusobed.586054

* Bu çalışma 29-30 Nisan 2019 tarihleri arasında Aydın-Kuşadası'nda düzenlenen II. Turizm Rehberliği Kongresi'nde sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş ve gözden geçirilmiş halidir.

Öz

Bu çalışmanın amacı kadın turist rehberlerinin meslekte karşılaştıkları sorunları belirlemek ve sorunların giderilmesi noktasında çözüm önerileri sunmaktır. Söz konusu amaç doğrultusunda araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden kasti örnekleme yöntemi tercih edilmiş, yarı yapılandırılmış bir soru formu oluşturulmuştur. Araştırmada elde edilen verilerin belirli kategoriler altında toplandığı tespit edilmiştir. Kadın turist rehberlerinin mesleki sorunları turistler, seyahat acentaları, sektör çalışanları, turun gerçekleşmesinde görev alan elemanlar, mesleğin yapısı ve kadının doğası gereği yaşadığı sorunlar olarak altı grupta toplanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre kadın turist rehberleri en çok tur şoförleriyle sorun yaşamaktadır. Araştırmaya katılan kadın turist rehberlerinin mesleki sorunlarına yönelik çözüm önerileri noktasında en fazla eğitim konusuna değinildiği tespit edilmiştir. Alanyazın taraması ve elde edilen sonuçlar ışığında öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kadın Turist Rehberleri, Mesleki Sorunlar, Turist Rehberliği

Abstract

The aim of this study is to determine the issues encountered by female tourist guides in the profession and to offer solutions to solve issues. For this purpose, purposeful sampling method, one of the qualitative research methods, has been preferred and a semi-structured questionnaire has been developed in the research. It is determined that the data is gathered under certain categories. The professional issues of the female tourist guides are grouped as tourists, travel agents, sector employees, the elements taking part in the realization of the tour, the structure of the profession and the issues experienced by the nature of the woman. According to the results of the research, female tourist guides have issues with the most tour drivers. It has been determined that the most educational subject is mentioned in the solution suggestions for the professional issues of the female tourist guides participating in the research. Recommendations are presented in the light of the literature review and the results obtained.

Keywords: Female Tourist Guides, Occupational Issues, Tourist Guidance

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

The aim of this study is to determine the issues encountered by female tourist guides in the profession and to offer solutions to solve issues. With this study, it is expected that the study will help to improve the quality of the guidance service offered by female tourist guides, set an example for identifying existing problems and shed light on the different studies to be carried out.

Research Questions

What are the problems encountered as a female in the profession? Whom does the guide have problems with? What are the suggestions for the solution of the problems?

Literature Review

Tourist guides are important tourism workers in the tourism industry, making tourists from different countries, nationalities and cultures feel as if they are at home. The structure of the profession performed by tourist guides affects the working conditions very much. Especially when the national literature is analyzed, it is seen that there are many studies on the professional problems of tourist guides. It has been determined as the common results of the studies that the tourist guidance profession has long working hours, includes long trips, has inadequate social rights, causes health problems, adversely affects private life and family relations. Similarly, the problems that female tourist guides face while performing their professions are supported by studies and it is concluded that the roles that women undertake affect business and family life negatively. Harassment is one of the most common problems in the studies on female tourist guides' professional problems. In the studies, it has been concluded that female tourist guides face problems such as not being able to take care of their children, familial problems and being exposed to rude behavior. In this context, it was deemed appropriate to carry out the study in order to raise awareness and raise the ongoing problems of female tourist guides today.

Methodology

In the scope of qualitative research, the phenomenology (phenomenology) pattern was preferred. The working group is composed of female tourist guides who can convey the problems experienced while performing the tourist guidance profession in the best way. In order to obtain the data of the research, a questionnaire was prepared and sent to female tourist guides via e-mail. Between February and March 2019, 32 forms were obtained and 9 forms were not evaluated due to their general occupational problems. Descriptive analysis technique was used to evaluate the data.

Results and Conclusions

It is seen that the research data are combined under two main categories. The problems that women tourist guides face in the profession are the conflicts with the drivers and the transportation to the home after the late tour. Being defenseless and being harassed are among the problems experienced. One of the striking results of the research is that female tourist guides have problems with the most drivers. It is among the findings that drivers are intrusive to female tourist guides, do not want to take orders from female tourist guides. When female tourist guides were asked, the focus of the suggestions was education.

1. GİRİŞ

Hizmet ağırlıklı bir sektör olan turizmde işletmeler, turistlere sunulan hizmet faaliyetlerinin önemli kısmını turist rehberleri vasıtasıyla gerçekleştirmektedir (Güzel, Atilla Gök ve Büyüker İşler, 2013, s. 110). Bu sebeple turist rehberleri ve turist rehberliği mesleği turizm sektörü için büyük bir önem taşımaktadır (Köroğlu ve Avcıkurt, 2014, s. 56). Turist rehberleri, turistler ve ev sahibi destinasyon arasında köprü görevi gören ve turist memnuniyetinde birçok sorumluluğu bulunan turizm çalışanlarıdır (Ap ve Wong, 2001, s. 551). Ülkelerin tanıtımında önemli bir rol oynayan turist rehberleri, mesleklerini icra ederken birçok sorunla da karşı karşıya kalmaktadır. Wong ve Wang (2009, s. 251) tarafından yapılan çalışmada elde edilen bulgulara göre turist rehberliği mesleğinin dışarıdan çok büyüleyici bir iş gibi görüldüğü ancak zor bir iş olduğu görüşü ortaya çıkmıştır. Turizm sektörünün önemli çalışanları olan turist rehberlerinin turistlerle temas düzeyi derecesi ve geçirilen zaman süresi yüksek olmaktadır. Bu durum hem turizm sektörünün çalışma koşullarının hem de turist rehberliği mesleğinin çalışma koşullarının doğasının sınırlarını çizmektedir (Doğan, Üngüren ve Dönmez Kesgin, 2010, s. 3432). Bu bağlamda, turist rehberlerinin mesleklerini icra ederken karşı karşıya kaldıkları sorunlar onların meslek hayatları süresince performanslarını etkilemektedir (Zengin, Eker ve Erkol Bayram, 2017, s. 143).

Turist rehberliği mesleği, mevsimlik olması (Ababneh, 2017; Güzel ve Köroğlu, 2015; Güzel, Türker ve Şahin, 2014), iş güvencesinin olmaması (Batman, 2003; Güzel ve Şahin, 2018; Karakaş, 2018; Yazıcıoğlu, Tokmak ve Uzun, 2008), fiziki güce dayalı olması (Ababneh, 2017; Köroğlu, 2011), dışsal faktörlere bağlı olması (Çolakoğlu, Efendi ve Epik, 2014), emeklilik güvencesinin olmaması (Batman, 2003; Karakaş, 2018; Yazıcıoğlu vd., 2008), taban ücretin ödenmemesi (Ap ve Wong, 2001; Çetin ve Kızılırmak, 2012; Karakaş, 2018; Köroğlu, 2011), kaçak rehberlik faaliyetleri (Akbulut, 2006; Çetin ve Kızılırmak 2012; Köroğlu, 2011; Yarcın, 2007) ve seyahat acentelerinin ürün tanıtımından çok alışveriş yapılmasına önem vermeleri (İlhan ve Soybalı, 2018; Yenipınar, Bak ve Çapar, 2014) gibi sorunlar sebebiyle oldukça zor tarafları olan mesleklerdendir. Bunların yanı sıra mesleğin uzun çalışma saatleri gerektirmesi (Ababneh, 2017; Köroğlu, 2012; Köroğlu, Şahin ve Tetik, 2007), düzensiz bir ev hayatına ve sosyal yaşama sahip olunması (Batman, 2003; Güzel ve Köroğlu, 2015; Güzel vd., 2014; Yazıcıoğlu vd., 2008) ve rol çatışması yaşanması (Mak, Wong ve Chang, 2011) da turist rehberlerinin meslekte yaşadıkları sorunlar arasındadır.

Kadın çalışanların yüklendikleri roller, aile ve meslek hayatlarını sürdürme hususunda kadınların önüne birer engel olarak çıkabilmekte ve mesleki sorunlar yaşamalarına sebep olabilmektedir. Kültürel normlara bağlı olarak oluşan cinsiyet rol kalıpları kadın çalışanları etkilemektedir. Erkek çalışanların, kadın çalışanların biyolojik ve psikolojik nedenleri göz önünde bulundurulduğunda daha başarılı ve güvenilir oldukları yargısı mevcuttur (Durmuş, 2001, s. 79). International Labour Organization [ILO] (2010) tarafından yayınlanan "Ağırlama Endüstrisi ve Turizm Sektöründeki Gelişmeler ve Zorluklar" isimli rapora göre kadın çalışanlar kötü çalışma koşullarına fırsat ve muamele eşitsizliğine, şiddet, sömürü, stres ve cinsel tacize maruz kalmaktadır. Rapor ayrıca kadın çalışanlara erkek çalışanlara oranla daha az ücret ödendiğini ancak bazı ülkelerde cinsiyete dayalı ayrımcı uygulamalara ilişkin mücadele amaçlı önlemler alındığını da belirtmiştir.

Kadın işgücüne yönelik yaklaşımlarda, ev ve aileye ilişkin sorumluluklar kadınların görevleri olarak tanımlanmakta ve bu ataerkil yansıma işgücü piyasalarında da kabul görmektedir. Bu durum kadın çalışanları erkek çalışanlara göre dezavantajlı konuma düşürmektedir (Dalkıranoğlu ve Çetinel, 2008, s. 293). Bu bağlamda iş ile ilgili değerlendirme yeteneklere veya iş performansına göre değil bu ayrıma göre yapılmaktadır (Guttek, Cohen ve Tsui, 1996, s. 791). Kadınların iş yaşamındaki karşılaşmış oldukları soruların kadınların taşımış oldukları özelliklerden, sosyo-kültürel ve ekonomik yapıdan ya da çalışılan iş kolundan kaynaklanmaktadır (Demirkol, Fidan ve Pelit, 2004, s. 71). Kadın turist rehberlerinin karşılaşmış oldukları cinsiyet temelli sorunlar, kadınların toplumsal yaşam içerisinde üstlendiği rolleri zedeleyebilen hassas konular niteliğinde ortaya çıkabilmektedir (Erkol Bayram, İpar, Keskin ve Ak, 2018, s. 459).

Dolayısıyla kadın turist rehberleri iş ve aile sorumlulukları sebebiyle rol çatışması yaşamaktadır (Avcıkurt, 2017: 105).

İnsana yakışır işlerin güvence altına alınması çalışanların kendileri, aileleri ve toplumları için daha fazla ümit vaat eden gelecekler oluşturmalarını mümkün kılmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, hem kadınların hem de erkeklerin katkısı ile sağlanmaktadır (Baum, 2013, s. 1). Toplumsal olarak inşa edilmiş cinsiyet rolleri, erkek ve kadın arasındaki biyolojik farklılıklar ile bunların iş dünyasında nasıl etkileşimde buldukları bu çalışmanın özünü oluşturmaktadır. Kadın turist rehberlerinin meslekte karşılaştıkları sorunların belirlenmesi ve bu doğrultuda uygulamaya dönük öneriler sunulmasıyla, çalışmanın kadın turist rehberlerinin sundukları rehberlik hizmetinin kalitesinin artmasına yardımcı olması, mevcut sorunların belirlenmesi konusunda örnek teşkil etmesi ve yapılacak olan farklı çalışmalara ışık tutması beklenmektedir. Kadın turist rehberlerinin günümüzde de devam eden sorunlarını gündeme getirmek ve farkındalık yaratmak açısından çalışmanın yapılması uygun görülmüştür.

2. İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

İlgili alanyazın incelendiğinde turist rehberliği mesleğinin sorunlarına yönelik yapılan çalışmaların varlığı dikkat çekmektedir. Batman (2003) tarafından Türkiye'deki profesyonel turist rehberlerinin mesleki sorunlarını belirlemeye yönelik bir çalışma yapılmıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre turist rehberliği mesleğinin sorunları arasında; uzun süreli seyahatlerin özel yaşamı sınırlaması ve ailevi ilişkileri olumsuz etkilemesi, devamlı iş garantisinin olmayışı, sosyal hakların eksikliği, yorucu olması ve seyahatlerden dolayı kaza riskinin yüksekliği yer almaktadır. Akbulut (2006) tarafından gerçekleştirilen çalışmada Ege Bölgesi'ndeki profesyonel turist rehberlerinin yaşadığı sorunların kaynakları; turist rehberliği eğitiminin yetersiz olması, meslekle ilgili yasal düzenlemeler, kaçak rehberlik, mesleğin özellikleri ve çalışma koşulları, turist rehberlerinin yönettiği gruplar, seyahat işletmeleri, konaklama işletmeleri, meslek odaları ve dernekler, ulaştırma işletmeleri ve müze ve ören yerleri ile ilgili sorunlar olmak üzere kategorilendirilmiştir. Karamustafa ve Çeşmeci (2006) tarafından yapılan çalışmada turist rehberlerinin özellikle şoför ve hediyelik eşya satıcılarıyla sorun yaşadıkları belirlenmiştir. Araştırmanın önemli tespitlerinden biri de turist rehberlerinin büyük çoğunluğunun yaşadığı yönetsel sorunların en fazla seyahat acenteciliği ve tur operatörlüğü, turizm mevzuatı gibi alanlardaki bilgi eksikliğinden kaynaklanmasıdır. Yazıcıoğlu ve diğerleri (2008) tarafından yapılan çalışmada turist rehberlerinin seyahat acenteleri ile parasal sorunlar, sosyal haklar, mesleğin ciddiye alınmaması ve eksik tur programı düzenlenmesi gibi konularda sorun yaşamaktadır. Satıcıların turist gruplarını rahatsız etmesi, konaklama işletmelerinin nitelsiz ve yetersiz personeli de karşılaşılan sorunlar arasındadır. Turist rehberlerinin mesleki sorunlarına ilişkin bulgular mesleğin yorucu olduğuna, sosyal hakların eksikliğine, devamlı iş garantisinin olmamasına, özel hayatın sınırlı olmasına işaret etmektedir. Köroğlu (2011) çalışmasında turist rehberlerinin yaşadıkları sorunları; gelir, çalışma saatleri, mesleğin fiziki güce dayalı olması, mevsimlik bir iş olması, iş güvencesinin olmaması, emekliliğin olmaması veya çok geç olması, ikinci bir iş veya ek bir iş olarak görülmesi ve dışsal faktörlere bağlı olması, kişisel yetersizlik ve rehberlerin sürekli kendilerini yenilemeleri zorunluluğu, rol çatışması, kaçak rehberliğin varlığı, belirli dillerde yoğunlaşılması, çalışma koşullarında standardın oluşturulamaması ve turist rehberliği eğitiminin çok boyutlu yapısı başlıkları altında irdelemiştir. Çetin ve Kızıllırmak (2012) tarafından yapılan çalışmada turist rehberliği hizmetleri ile ilgili Türkiye'de mevcut durumun analizi ile kokartlı turist rehberlerinin sorunlarına ve çözüm önerilerine değinilmiştir. Ücretlerin zamanında ve/veya taban uygulamadan ödenmemesi, mesleki denetim eksikliği, kaçak rehberlik faaliyetinin varlığı çalışmada dile getirilen sorunlar arasındadır. Köroğlu (2012) çalışmasında turist rehberlerin çalışma koşullarına ilişkin sorunları; çalışma saatlerinin uzunluğu ve düzensizliği, mesleğin yorucu olması, turist rehberlerinin uzun ve sürekli seyahatleri ile özel günlerde çalışma zorunluluğudur. Güzel ve diğerleri (2014) tarafından yapılan çalışmada turist rehberlerinin algıladıkları mesleki engellerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmacılar sorunların yasal engeller, gelire ilişkin engeller, mesleğe ilişkin engeller, sektöre ilişkin engeller, rehberlere ilişkin engeller, turiste ilişkin engeller olmak üzere altı boyutta var olduğunu ortaya koymuştur. Mesleğe ilişkin engeller boyutunda duygusal olarak yıpratıcı olması, sağlık problemlerinin yaşanması, sezonluk

yoğunlaşmanın fazla olması, özel hayatı olumsuz etkilemesi, turist rehberliğinin bir meslek olarak görülmemesi sorunları yer almaktadır. Tsaur ve Lin (2014) tarafından yapılan çalışmada tur esnasında yaşanan sorunlar tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre turist rehberlerinin tur esnasında yaşadıkları sorunlar arasında turistlerin davranışlarıyla ilgili sorunlar, sektör çalışanları ile ilgili sorunlar, turist rehberi ve turistler arasındaki algısal farklılıklar kaynaklı sorunlar yer almaktadır. Güzel ve Koroğlu (2015) tarafından yapılan çalışmada turist rehberlerinin mesleklerine yönelik pozitif ve negatif yönlü algılarının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmadan elde edilen verilere göre negatif yönlü algılamaların çoğunluğunu düzensiz yaşam tarzının olması ve turist rehberliğinin sezonluk bir iş olması görüşleri oluşturmaktadır. Ababneh (2017) tarafından yapılan çalışmada turist rehberlerinin sorunlarına ilişkin üç ana başlık ortaya çıkarılmıştır. Araştırmada bu sorunlar kurumsal çalışma ortamı, mevsimsellik ve fiziksel ve sosyal sorunlar olarak belirtilirken turist rehberlerinin uzun çalışma saatlerine vurgu yapılmıştır. Güzel ve Şahin (2018) turist rehberlerinin gözünden Türkiye’de yaşanan olumsuz güncel gelişmelerin mesleğe etkileri ve çözüm önerilerine yönelik bir çalışma gerçekleştirmiştir. Araştırmadan elde edilen verilere göre turist rehberlerinin mesleki sorunlarına yönelik on temel sorun belirlenmiştir. Temel sorunlar, çalışılan gün sayısının azalışı, ekonomik gerileme, işsizlik, var olan yatırımları eritme, dil değiştirme zorunluluğu (yeni bir dil öğrenme, farklı dillerde mesleği icra etme), sektör değiştirme, iş ahlakı yozlaşması, müşteri tipolojisinde değişim, sosyal sorunlar, psikolojik yıpranma olarak ele alınmıştır. Hacıoğlu, Saylan ve Sümbül (2018) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarına göre meslek kanununun sorunları çözmede yetersiz oluşu, seyahat acenteleriyle ilgili parasal ve sosyal haklar sorunları, personelin niteliksiz oluşu turist rehberlerinin sorunlarının başında gelmektedir. İlhan ve Soybalı (2018) tarafından yapılan çalışmada, araştırmaya katılan turist rehberlerinin seyahat acenteleri tarafından yasaya uyma ve satış konusunda etik davranmamaları için baskı gördükleri sonucuna ulaşılmıştır. Karacaoğlu ve Sert (2018) Kapadokya bölgesinde mesleklerini icra eden turist rehberlerinin sorunlarını belirlemeyi amaçladıkları çalışmada turist rehberlerinin mesleklerine yönelik algıladıkları sorunları dört başlık altında toplamıştır. Araştırmanın sonuçlarına göre turist rehberlerinin mesleğe yönelik algıladıkları sorunlar arasında çeşitli yasal yetersizlikler ile Kapadokya bölgesinin coğrafi ve işgücü özelliklerinden kaynaklanan sorunlar yer almaktadır. Karakaş (2018) tarafından yapılan araştırma sonuçlarına göre turist rehberleri en fazla güvence sorunları, ücret sorunları, yasal sorunlar ve eğitim sorunları ile karşı karşıya kalmaktadır. Ören yerlerindeki güvenlik önlemleri, tur esnasında tesislerin yetersizliği, ulaşım ile ilgili aksamalar, turizm çalışanları ile yaşanan iletişim sorunları ve konaklama işletmelerinde meydana gelen sorunlar gibi sektörel sorunların turist rehberleri tarafından mesleki sorunlara kıyasla daha az önemsendiği araştırmadan elde edilen sonuçlardandır. Pelit ve Katırcıoğlu (2018) tarafından yapılan çalışmada ise turist rehberliği mesleğinde taraflar açısından yaşanan sorunlar turist rehberleri, bağlı buldukları oda, birlik ve federasyon, eğitim kurumları ve değişen turist profili açısından kavramsal olarak değerlendirilmiştir.

Turist rehberliği mesleğinin sorunlarına yönelik yapılan çalışmaların yanı sıra kadın turist rehberlerinin mesleki sorunlarına ilişkin çalışmalar da ilgili alanyazında göze çarpmaktadır. Koroğlu ve diğerleri (2007) tarafından yapılan çalışmada kadın turist rehberlerinin mesleklerini icra ederken aile hayatı ile ilgili sorunlar yaşadıkları ortaya koyulmuştur. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre kadın turist rehberlerinin aile hayatı ile ilgili yaşadıkları sorunlar arasında mesleğin aile hayatını olumsuz etkilemesi, kadın turist rehberlerinin bebekleri ve/veya çocuklarıyla yakından ilgilenememesi, özel günlerde (yılbaşı, bayramlar vb.) çalışma zorunluluğu ve eş/erkek arkadaş tarafından kiskanılmaları yer almaktadır. Zengin ve diğerleri (2014) tarafından gerçekleştirilen çalışmada kadın turist rehberlerinin paylaştıkları engeller arasında cinsel taciz, ailesel sorunlar, bireylerin kaba davranışları ve personel ile ilgili konular bulunmaktadır. Erkol Bayram ve diğerleri (2018) kadın rehberlerin toplumsal rolleri ve çalışma yaşamında karşılaştıkları cinsiyet temelli sorunlar üzerine bir araştırma gerçekleştirmiştir. Araştırmanın sonuçlarına göre sorunların temelinde acente ve acente yetkilileriyle yaşanan sorunlar yer almaktadır. Taciz konusu da araştırmanın çarpıcı sonuçları arasındadır.

3. YÖNTEM

Turist ve ev sahibi olunan ülke, bölge, yerel halk ve kültürü arasında bir köprü görevi üstlenen turist rehberleri mesleklerinde birçok sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Özellikle kadınların yüklendiği roller, aile ve meslek hayatlarını sürdürmede kadınların önüne birer engel olarak çıkabilmektedir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, kadın turist rehberlerinin meslekte karşılaştıkları sorunları belirlemek ve sorunların giderilmesi noktasında çözüm önerileri sunmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada nitel araştırma kapsamında yer alan fenomenoloji (olgubilim) deseni tercih edilmiştir. Bilinen fakat derinlemesine bir anlayışa sahip olunmayan olgu ve durum ve kavramlara odaklanan fenomenoloji deseni (Yıldırım ve Şimşek, 2016, s. 69), bireylerin bir olgu veya kavram ile ilgili deneyimlerin ortak anlamını ifade etmektedir. Dolayısıyla bu desende olguyu tüm yönleriyle deneyimlemiş bir gruptan toplanan veriler değerlendirilmektedir (Bal, 2016, s. 26).

3.1. Çalışma Grubu

Fenomenoloji deseninde deneyimler önemli olduğundan araştırma konusu olan olguya ilişkin deneyimi olan bireyler örnekleme oluşturacağından araştırma kapsamında amaçlı örnekleme tercih edilmiştir. Araştırmanın amacı ve yöntemi doğrultusunda çalışma grubunu turist rehberliği mesleğini icra ederken yaşanan sorunları en iyi şekilde aktarabilecek olan T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı belgeli eylemli kadın turist rehberleri oluşturmaktadır. Şubat-Mart 2019 tarihlerinde arasında 32 form elde edilmiş, genel mesleki sorunlar içermesi sebebiyle 9 form değerlendirmeye alınmamıştır.

3.2. Veri Toplama Yöntemi

Araştırmanın verilerini elde etmek amacıyla yarı yapılandırılmış bir soru formu hazırlanmıştır. Elektronik posta vasıtasıyla kadın turist rehberlerine iletilen soru formlarında yaş, medeni durum, mesleki tecrübe ve çalışma şekli gibi demografik soruların yanı sıra aşağıda yer alan üç soruya da yer verilmiştir.

- 1.Meslekte bir kadın olarak karşılaştığınız sorunlar nelerdir?
- 2.Daha çok kiminle/kimlerle sorun yaşıyorsunuz?
- 3.Sorunların çözümüne yönelik önerileriniz nelerdir?

3.3. Verilerin Analizi

Kadın turist rehberlerinin meslekte karşılaştıkları sorunları belirlemek amacıyla yapılan çalışmada elde edilen verilerin değerlendirilmesine yönelik betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Betimsel analizde elde edilen veriler belirlenen temalara göre özetlenmekte ve yorumlanmaktadır. “Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma”, “tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi”, “bulguların tanımlanması” ve “bulguların yorumlanması” olmak üzere dört aşamadan oluşmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 224).

Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan kadın turist rehberlerine yöneltilen açık uçlu sorular ana kategoriler olarak belirlenmiş, verilen cevaplar doğrultusunda oluşturulan kodlar temalarına göre alt kategorileri oluşturmuştur. Daha sonra bu alt kategoriler ana kategorilerin altına yerleştirilmiştir. Kodları kullanan çalışma grubunda yer alan kadın turist rehberleri tablolarda belirtilmiştir. Elde edilen bulgular yorumlanmış; doğrudan alıntılara da bulgularda yer verilmiştir.

4. BULGULAR VE YORUM

Tablo 1’de araştırmanın çalışma grubunu oluşturan kadın turist rehberlerinin yaş, medeni durum, mesleki tecrübe ve çalışma şekline ilişkin demografik özelliklerine yer verilmiştir. Tablo 1’e göre çalışma grubunun çoğunluğu 26-35 yaş aralığında, evli, 5 yıl ve altı mesleki tecrübeye sahip olan ve serbest çalışan rehberlerdir.

Tablo 1. Kadın Rehberlerin Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans Dağılımı

	n	%		n	%
Yaş			Mesleki Tecrübe		
18-25 yaş	2	8,7	5 yıl ve altı	10	43,5
26-35 yaş	13	56,5	6-10 yıl	7	30,4
36-45 yaş	5	21,7	11-20 yıl	5	21,7
46-55 yaş	3	13,0	21 yıl ve üstü	1	4,3
55 yaş ve üzeri	-	-	TOPLAM	23	100
TOPLAM	23	100	Çalışma Şekli		
Medeni Durum			Acenteye Bağlı	3	13,0
Evli	12	52,2	Serbest	20	87,0
Bekâr	11	47,8	TOPLAM	23	100
TOPLAM	23	100			

Tablo 2’de araştırmanın çalışma grubunu oluşturan kadın turist rehberlerinin meslekte karşılaştıkları sorunlara değinilmiştir. Tablo 2 incelendiğinde ilk ana kategori altında “turistlerle yaşanan sorunlar”, “seyahat acenteleriyle yaşanan sorunlar”, “sektör çalışanlarıyla yaşanan sorunlar”, “turun gerçekleşmesinde görev alan elemanlarla yaşanan sorunlar”, “mesleğin yapısıyla ilgili sorunlar”, “kadının doğası gereği yaşanan sorunlar” ve “diğer sorunlar” olmak üzere yedi alt kategori oluşturulmuştur. Elde edilen veriler ışığında kadın turist rehberlerinin özellikle şoförlerle yaşanan anlaşmazlıkları ve geç saatte biten tur sonrası eve ulaşım konusunda yaşanan tedirginlik unsurlarını vurguladıkları tespit edilmiştir. Mesleğin icrası sırasında müdahale edilmesi, savunmasız görülmeleri, tacize uğramaları, iş-aile çatışması yaşamaları da kadın turist rehberlerinin meslekte karşılaştıkları sorunlar arasında yer almaktadır. Bu sorunlar kadın turist rehberleri tarafından şu şekilde ifade edilmektedir: **R10:** “Tur esnasında tura eşlik eden **acente görevlisi/yetkilisinin kadın olduğum için turu yönetemeyeceğimi düşünerek sürekli müdahale etmesi en sık karşılaştığım sorundur...**”, **R8:** “Bir kadın olarak acenteci grup lideri ya da kaptan tarafından sözünün dinlenmesi için hafif kalıyoruz. Bir kadından mı akıl alacağım düşüncesi oluyor.. Herhangi bir açık vermemizde erkeklere oranla daha büyük tepki alıyor. Nasıl olsa gücü bana yetmez düşüncesi var. Kaba kuvvetle karşılık veremeyeceğimizden **daha savunmasız görüyorlar.**”, **R9:** “Tur kaptanlarının **sözlü veya sözsüz tacizi.**”, **R20:** “Meslek bir kadın olarak en fazla çalışma saatleri bakımından beni zorluyor. Esnek çalışma saatlerine ayak uydurmak... Bir kadın aynı zamanda bir annedir **özellikle çocuk sahibi olan kadınlar için rehberlik biraz yorucu ve aile ile vakit geçirmeyi nispeten engelleyen bir meslektir.**”

Tablo 2. Kadın Turist Rehberlerinin Meslekte Karşılaştıkları Sorunlara İlişkin Alt Kategori ve Kodlar

Ana Kategori	Alt Kategori	Kodlar	Katılımı
MESLEKTE KARŞILAŞILAN SORUNLAR	Turistlerle Yaşanılan Sorunlar	Erkek turistler tarafından ciddiye alınmamak	R10
		Turistlerin tacizine uğramak	R11
		Gruptaki kadın turistler tarafından kışkırtılmak	R15
		Kişisel ve duygusal sorunları olan mutsuz kadınların erkek rehber hayali ile tura gelmesi ve hayal kırıklığı yaşaması	R15
		Dini ve siyasi görüşlerden kaynaklı bazı tur gruplarının kadın turist rehberi istememesi	R21
	Seyahat Acenteleriyle Yaşanılan Sorunlar	Seyahat acentelerinin kadın turist rehberler konusunda pozitif ayrımcılık yapmaması	R9
		Seyahat acentesi görevlisi tarafından kadın turist rehberlerinin turu yönetmeyeceği düşüncesiyle tura müdahale edilmesi	R10
		İletişime geçilen acente temsilcisinin (erkek) taciz etmesi	R16
		İş paylaşımında cinsiyet ayrımının yapılması	R12
		İş ile ilgili sorunların çözüme kavuşturulmasında kadın turist rehberlerinin düşüncelerine önem verilmemesi	R12
	Sektör Çalışanlarıyla Yaşanılan Sorunlar	Erkek tedarikçilerin (işletmeciler vb.) kadın turist rehberine gereken özenli tavrı göstermemesi	R28
		İletişim içinde olan sektör çalışanlarının cinsel tacizine maruz kalmak	R32
		Görevli personelin cinsiyet nedeniyle yeterli saygı göstermemesi	R3, R11
		Kadınların itiraz edemeyeceği düşüncesiyle görevli personelin eksik hizmet vermesi	R3
		Görevli personelin cinsiyet ayrımı yapması	R3
		Erkek meslektaşların kaba davranışları	R17
	Turun Gerçekleşmesinde Görev Alan Elemanlarla Yaşanılan Sorunlar	Otobüs şoförlerinin yerli yersiz şakalarına maruz kalınması	R3
		Otobüs şoförlerinin kadın turist rehberlerinden emir almak istememesi	R6, R8
		Uzun turlarda şoförlerin yanında oturdukları kadın turist rehberlerinden rahatsız olması	R10
		Araç şoförleri tarafından tacize uğramak	R9, R11
		Şoförlerle anlaşamamak	R14, R26, R28, R29
		Şoförlerin saygısız olması	R30
		Grup liderlerinin kadın turist rehberlerinin sözünü dinlememesi	R8
		Yapılan hataların erkek rehberlere oranla daha az tolere edilmesi	R8
	Mesleğin Yapısıyla İlgili Sorunlar	Geç saatte biten turlardan sonra eve ulaşım konusunda tedirginlik	R1, R5, R6, R29
		Erken ve geç saatlerde ulaşım aracı bulmakta yaşanan sıkıntı	R6, R18
		Çalışma arkadaşları (şoför, tur liderleri vb.) tarafından dikkate alınmamak	R7
		Mesleğin kadına uygun olmadığı algısı	R10
		Düzenli bir ev hayatının olmaması	R11, R20
		Aile hayatı kurmakta zorluk çekmek	R11
		Esnek çalışma saatleri konusunda yaşanan sorun	R20
		Karşılamanın ve turist grubuyla yapılan etkinliklerin (yemek) geç saatlere kadar sürmesi	R20
Kadının Doğası Gereği Yaşanılan Sorunlar	Aileyle vakit geçirmeyi etkilemesi	R20	
	Uzun çalışma saatleri	R30	
	Fiziksel yorgunluğun erkek turist rehberlerine göre daha fazla olması	R23	
Diğer Sorunlar	Anne rehberler için mesleğin yorucu olması	R20	
	Kadın turist rehberlerinin güçsüz görülmesi ve savunmasız olduklarının düşünülmesi (fiziki güç, kaba kuvvet)	R8	
	Sözlü ve sözsüz cinsel taciz	R8, R23	
	Aşağılanmak	R12	
	Performansın küçümsenmesi	R12	
Ciddiye alınmamak	R12		
Pozitif ayrımcılığın az olması	R23		

Tablo 3'te araştırmanın çalışma grubunu oluşturan kadın turist rehberlerinin meslekte sorun yaşadıkları kişi ve kurumlara ilişkin frekans dağılımı yer almaktadır. Tablo 3 incelendiğinde kadın turist rehberlerinin en çok şoförlerle sorun yaşadıkları görülmüştür. Tablo 3'e göre kadın turist rehberlerinin meslekte sorun yaşadıkları kişi ve kurumlar sırasıyla "şoförler", "seyahat acentesi personeli", "turistler", "yerli turistler", "aile", "grup başkanı", "işletmeler", "kadın turistler", "meslektaşlar", "otel personeli", "restoranlardaki rezervasyon sorumluları", "sektör çalışanları", "taşıma firmaları", "tur liderleri", "Turist Rehberleri Birliği (TUREB)" olmuştur. Kişi ve kurumlarla yaşanan bu sorunlar kadın turist rehberleri tarafından şu şekilde aktarılmaktadır: **R20**: "...*Araç kaptanlarının kadın rehberlere karşı biraz daha fazla müdahaleci tutum içinde olduğunu gözlemlene şansım oldu, gerek iyi gerek kötü anlamda. Aşırı yoğun bir program durumunda acente yetkilileri ile de sorunlar yaşanıyor...*", **R21**: "*Kaptanların bayan rehber ile tur yaparken söylenenleri emir olarak algılamaları ve bayan tarafından yönlendirilmek istememeleri*", **R4**: "*Aracın kaptanıyla*", **R9**: "*Turun başında gelen grup başkanı ile. Zaman zaman da tur kaptanı ile.*", **R12**: "*Araç kaptanları, acente sorunlusu, ailem ile.*", **R15**: "*Gruptaki kadın katılımcılar ile sorun yaşıyorum. Kısıkanıyorlar büyük ihtimalle ve olmadık sebeplerden sorun çıkarıyorlar...*", **R23**: "...*hayvanat bahçesi ve akvaryum gibi yoğun yerlerde görevlilerle anlaşamadığımız durumlar oluyor. Hiç çekinmeden tepki gösteriyorlar. Bu durumda otorite anlamında sorunlar yaşanabiliyor.*"

Tablo 3. Kadın Turist Rehberlerinin Meslekte Sorun Yaşadıkları Kişi ve Kurumlara İlişkin Frekans Dağılımı

	n	%	Katılımcı
Aile	1	2,7	R11
Grup Başkanı	1	2,7	R9
İşletmeler	1	2,7	R28
Kadın Turistler	1	2,7	R15
Meslektaşlar	1	2,7	R12
Otel Personeli	1	2,7	R3
Restoranlardaki Rezervasyon Sorumluları	1	2,7	R3
Sektör Çalışanları	1	2,7	R29
Seyahat Acentesi Personeli	6	16,2	R3, R10, R11, R12, R20, R21
Şoförler	16	43,2	R1, R3, R6, R7, R8, R9, R10, R11, R12, R17, R20, R21, R26, R28, R30, R32
Taşıma Firmaları	1	2,7	R30
Tur Liderleri	1	2,7	R1
Turist Rehberleri Birliği (TUREB)	1	2,7	R30
Turistler	2	5,4	R10, R12
Yerli Turistler	2	5,4	R20, R30
TOPLAM	37	100	

Tablo 4'te araştırmanın çalışma grubunu oluşturan kadın turist rehberlerinin meslekte karşılaştıkları sorunların çözümüne yönelik önerilerine yer verilmiştir. Tablo 4 incelendiğinde ikinci ana kategori altında "seyahat acentelerine yönelik çözüm önerileri", "sektör çalışanlarına yönelik çözüm önerileri", "turun gerçekleşmesinde görev alan elemanlara yönelik çözüm önerileri", "meslektaşlara yönelik çözüm önerileri", "ilgili kurum ve kuruluşlara yönelik çözüm önerileri" ve "diğer kadın rehberlere yönelik çözüm önerileri" olmak üzere altı alt kategori oluşturulmuştur. Öneriler hususunda elde edilen veriler ışığında kadın turist rehberleri özellikle sektör çalışanlarının bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi konusu üzerinde durmuşlardır. Bunun dışında iletişim, iş ciddiyeti ve kadına saygı gibi konuları da vurgulamışlardır. Bu öneriler kadın turist rehberleri tarafından şu şekilde ifade edilmektedir: **R3**: "*Öncelikle turizm sektöründe yer alan herkese, turizmde kadının yeri konulu bir eğitim verilmeli. Otobüs kaptanları kadın rehberlere nasıl davranacağı konusunda ekstra eğitim almalı ve "kadından mı direktif alacağız?" mantığından bir an önce çıkmaları sağlanmalı*", **R18**: "*İletişim her şeydir. Sonuçta evet çok farklı insanlarla bir aradayız ama iyi bir diyalogla her şey çözülebilir.*", **R32**: "*Her şeyin özünde iş ciddiyetinin yer alması gerektiğine inanıyorum. Tur öncesi hazırlık yapması gerekenler sadece rehberler olmamalıdır. Tüm ekip (araç kaptanı, yardımcı rehber, operasyondan sorumlu çalışanlar vb.) birlikte hareket etmelidir. Bu noktada tur düzenleyen seyahat acentesine ciddi işler düşmektedir. Özellikle taşeron firma aracılığıyla sağladıkları ulaşım hizmetini yakından takip etmeli, söz konusu firmalarla anlaşma yaparken genel kurallarını belirtmelidir.*", **R23**: "*Bence hâlâ toplumda kadının önemi anlaşılmuş değil. Bir erkeği yetiştirenin de kadın olduğu unutulmamalı. Kadın turist rehberleri, kadın olmanın pek çok karmaşasının yanı sıra bir de bu derece*

sorumlulukları olan bir mesleği yaparken **erkek meslektaşları tarafından anlayış görmeyi bekliyor.**”, R21: “Cinsiyetçi görüşleri silmeye yönelik çalışmalar yapılmalıdır.”

Tablo 4. Kadın Turist Rehberlerinin Meslekte Karşılaştıkları Sorunların Çözümüne Yönelik Önerilere İlişkin Alt Kategori ve Kodlar

Ana Kategori	Alt Kategori	Kodlar	Katılım
MESLEKTE KARŞILAŞILAN SORUNLARA YÖNELİK ÇÖZÜM ÖNERİLERİ	Seyahat Acentelerine Yönelik Çözüm Önerileri	Seyahat acentalarının şoförlere tur öncesi uyarılarda bulunması	R20
		Kadın turist rehberlerinin annelik rolünün de göz önünde bulundurulması	R20
	Sektör Çalışanlarına Yönelik Çözüm Önerileri	Turizm çalışanlarının empati kurabilmesi	R1, R23
		Turizm çalışanlarının kadın turist rehberlerine daha anlayışlı olması	R1, R23
		Turizm sektöründe kadının yeri konusunda sektör çalışanlarına eğitimlerin verilmesi	R3, R12
		Sektör çalışanlarının meslek öncesi psikolojik analize tabi tutulması	R11
		Sektör çalışanlarının bilinçlendirilmesi ve eğitilmesi	R14, R26, R29
		Kadın turist rehberlerine saygı gösterilmesi	R16
	Turun Gerçekleşmesinde Görev Alan Elemanlara Yönelik Çözüm Önerileri	Şoförlere yönelik olarak daha kapsamlı eğitimlerin yapılması	R3, R7, R17, R30
		İş ciddiyeti sağlanması	R32
	Meslektaşlara Yönelik Çözüm Önerileri	Erkek meslektaşların anlayışlı olması	R23
		Sektörde kadın turist rehberleri arasında dayanışma sağlanması	R12
	İlgili Kurum ve Kuruluşlara Yönelik Çözüm Önerileri	Meslek kanunu kapsamında caydırıcı cezalar konması	R10
		Yasal düzenlemelerin yapılması	R11, R30
		Kadın turist rehberlerine medyada daha fazla yer verilmesi	R10
		Cinsiyet ayrımcılığının önüne geçilmesi için eğitim verilmesi	R21
	Diğer Kadın Rehberlere Yönelik Çözüm Önerileri	Fazla tolerans vermemek	R5
		Sabırlı olmak	R1, R5
		Açık ve net konuşarak ortak yolu bulmak	R6, R18
		Kendinden emin ve mesafeli bir duruş sergilemek	R8

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Odak noktası üretme olan turist rehberleri turizm sektörünün vazgeçilmezleri arasında yer almakla birlikte meydana gelecek herhangi bir olumsuzluktan büyük bir hızla etkilenen meslek gruplarından biridir (Güzel ve Şahin, 2018, s. 442). Bu olumsuzluklar kadın turist rehberlerinin yükledikleri toplumsal roller, aile-meslek hayatlarında daha da artmakta; kadın turist rehberleri mesleklerini icra ederken erkek turist rehberlerine göre daha fazla sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Zillinger, Jonasson ve Adolfsson (2012, s. 1) tarafından yapılan çalışmada rehberli tur denilince birçok insanın aklına “sarı şemsiyeli bir kadın”ı takip eden grubun geldiği belirtilmiştir. Kadın turist rehberleri meslekle bu denli bağdaştırılırken yaşadıkları mesleki sorunlar onların hem performanslarını ve verdikleri hizmetin kalitesini olumsuz yönde etkilemekte hem de yaşam standartlarına ve kalitelere zarar vermektedir. Buradan hareketle bu araştırmada kadın turist rehberlerinin meslekte karşılaştıkları sorunlar belirlenmeye ve sorunların giderilmesi noktasında çözüm önerileri sunulmaya çalışılmıştır. İlgili ulusal alanyazın incelendiğinde turist rehberlerinin sorunlarına ilişkin çok sayıda çalışma yapıldığı görülmektedir. Kadın turist rehberlerinin sorunlarına yönelik çalışmaların da varlığı dikkat çekmektedir. Ancak bazı araştırmalar sorunların çözüme kavuşması bakımından belirli aralıklarla tekrarlanması gerektiği savunulmaktadır.

Elde edilen demografik bulgular çalışma grubunun çoğunluğu 26-35 yaş aralığında, evli, beş yıl ve altı mesleki tecrübeye sahip olan ve serbest çalışan rehberler olduğunu göstermektedir. Keşfedici bakış açısını temel alan bu çalışmada kadın turist rehberlerine meslekte karşılaştıkları sorunların neler olduğu, meslekte en fazla kiminle ve/veya hangi kurumla sorun yaşadıkları ve meslekte karşılaştıkları sorunlara yönelik çözüm önerilerinin neler olduğu sorulmuştur.

Araştırmadan elde edilen önemli sonuçlarından biri kadın turist rehberlerinin meslekte karşılaştıkları sorunların başında şoförlerle yaşanan anlaşmazlıklar ve geç saatte biten tur sonrası eve ulaşım konularının gelmesidir. Kadın turist rehberlerine başaramayacakları düşüncesiyle tur esnasında sürekli müdahale edilmektedir. Savunmasız görülmeleri, tacize uğramaları yaşanan sorunlar arasındadır. ILO (2010) tarafından yayınlanan ağırlama endüstrisi ve turizm sektöründeki gelişmeler ve zorluklar isimli raporunda da benzer konuların varlığı dikkat çekmektedir. Aynı zamanda Erkol Bayram ve diğerleri (2018) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları da bu bulguyu destekler niteliktedir. İş-aile çatışması yaşamaları da kadın turist rehberlerinin meslekte karşılaştıkları sorunlar arasında yer almakta ve bu sonuç Batman (2003), Köroğlu ve diğerleri (2007) ve Güzel ve Köroğlu (2015) tarafından yapılan çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Araştırmanın çarpıcı sonuçlarından biri de kadın turist rehberlerinin meslekte en fazla şoförlerle sorun yaşamalarıdır. Araç şoförlerinin kadın turist rehberlerine müdahaleci davrandığı, kadın turist rehberlerinden emir almak istememeleri, kadın turist rehberleri tarafından yönlendirilmek istememeleri elde edilen bulgular arasındadır. Bulgular turist rehberliği mesleğinde kadınların toplumsal rol kalıplarından çıkamadığına işaret etmektedir.

Kadın turist rehberlerine meslekte karşılaştıkları sorunlara yönelik çözüm önerileri sorulduğunda önerilerin odak noktası eğitim olmuştur. Özellikle sektör çalışanlarının eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi hususunda öneriler sunan kadın turist rehberleri kadına saygı konusuna da vurgu yapmıştır. Toplumda kadının öneminin anlaşılması gerektiğini savunan kadın turist rehberleri erkek meslektaşlarının da anlayış beklemektedir. Önce meslektaş dayanışmasını savunan kadın turist rehberleri cinsiyetçi görüşleri silmeye yönelik çalışmaların yapılması gerektiğini savunmuştur.

İlgili alanyazın taraması ve elde edilen bulgular ışığında birtakım öneriler sunulmuştur. Kadın turist rehberlerinin meslekte karşılaştıkları sorunları çözmeye ilk yapılacak eylem mesleği icra eden tüm turist rehberlerinin cinsiyet gözetmeksizin aynı amaca hizmet ettiğinin farkına varmasıdır. Öncelikle bu temel sorunun çözülmesi gerekmektedir. Bu bağlamda kadının toplumdaki yeri ve önemini vurgulayan seminerler, konferanslar, eğitim programları düzenlenmeli, sektör paydaşları ve çalışanları bu konuda bilgilendirilmelidir. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İl Kültür ve Turizm Müdürlükleri, Turist Rehberleri Birliği (TUREB) ve Türkiye’de örgütlenmiş 13 meslek odası işbirliği ve protokolü ile bu eğitim programları tüm ülkede gerçekleştirilmeli, kamuoyunun dikkati çekilmelidir.

Turizm sektörünün genel yapısında değişikliğe gidilmelidir. Kadın istihdamı ile ilgili sorun sektörün temel problemlerinden biridir. Turizm sektörünün hemen her iş kolunda kadın çalışanlarla ilgili cinsiyet ayrımcılığı sorunları yaşanmaktadır. İlgili paydaşların bu sorunların temeline inmesi ve sorunu temelden çözmesi gerekmektedir. Bu çözüm önerilerinin yanı sıra şu öneriler de sunulabilir:

- Sunulan öneriler bağlamında kadın turist rehberlerine kendi kişisel gelişimleri için eğitim ve psikolojik destek sunulabilir.
- Meslek hayatında iş-aile dengesini sağlayabilmeleri için kadın turist rehberlerine hizmet içi eğitimler ve seminerler verilebilir.
- Sektöre yeni girecek olan kadın turist rehberlerinin mesleğe önyargılı başlamamaları ve varsa önyargılarının ortadan kalkması için meslekle tanışma seminerleri düzenlenmelidir.
- Kadın turist rehberlerine karşı uygulanan sözlü/sözsüz cinsel tacizin önüne geçmek adına cezai yaptırımlar arttırılabilir.
- İş-aile çatışmasının önüne geçilebilmesi için özellikle seyahat acentesine bağlı olarak çalışan kadın turist rehberlerine düşük sezonda ücretli/ücretsiz izinler verilmelidir.
- Kadın turist rehberlerinin meslek odaları yönetimlerinde ve/veya kararlara katılımlarda bulunması teşvik edilmelidir.
- Kadın turist rehberleri mesleklerini icra ederken kendilerini tam anlamıyla işe vermeleri için çocuk kreşleri hizmeti sağlanabilir.
- Veri analizine dâhil edilmeyen formlarda kadın turist rehberlerinin, meslekte kadınlara özgü herhangi bir sorunla karşılaşmadıkları ifade edilmiştir. Bu durum meslekte bir kadın olarak sorun yaşayan turist rehberlerinin bu sorunları açacağı konusunda ümit vermektedir. Turist rehberliği alanında başarıyla imza atmış olan kadın turist rehberleri başarı hikâyelerini anlatmak ve örnek olmak amaçlı söyleşiler gerçekleştirilebilir.
- Kadın turist rehberleri bazı konularda önlemlerini kendileri almalı, sektör çalışanlarına karşı mesafeli bir duruş sergilemelilerdir.

Turist Rehberleri Birliği (2019) tarafından yayınlanan güncel verilere göre Türkiye’de kadın turist rehberi sayısı 3.581’dir. Ancak 2.148 ülkesel, 199 bölgesel olmak üzere 2.347 kadın turist rehberi eylemli turist rehberi olarak meslek hayatını sürdürmektedir. Bu sayı ülkedeki toplam turist rehberi sayısı düşünöldüğünde oldukça azdır. Eylemsiz olan kadın turist rehberlerinin mesleklerini icra etmemelerinin arkasında yatan sebepler araştırılmalı, bir kadın olarak meslekte yaşadıkları sorunlar nedeniyle mi eylemsiz olup olmadıkları belirlenmelidir. Ülkede turist rehberliği alanındaki en çok dile getirilen sorunlar arasında rehber sayısının yetersiz oluşu yer almaktadır. Mevcut sorunlara çözüm bulunduğunda öncelikle eylemsiz olan kadın turist rehberleri mesleğe kazandırılmalı, kadın istihdamı arttırılmalı ve kadına meslekte itibar kazandırılmalıdır.

Gelecekte konu ile ilgili yapılacak çalışmalara bir örnek olarak kadın turist rehberlerinin sorunlarına yönelik hem turist rehberlerine hem turistlere hem de sektör paydaşlarına yönelik bir çalışma yapılarak elde edilen bilgiler doğrultusunda bir karşılaştırmalı analiz yapılması verilebilir. Araştırmanın çalışma grubu arttırılarak tekrarlanabilir. Yapılan bu çalışmanın hem ilgili alanyazına hem de sektöre fayda sağlayacağı düşünölmektedir. Konu ile ilgili çalışmaların sayısının artması dikkat çekmek ve farkındalık yaratmak açısından önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Ababneh, A. (2017). Tourist guides and job related problems, analysis and evidence from Jordan. *Journal of Quality Assurance in Hospitality & Tourism*, 18(2), 200-217.
- Akbulut, O. (2006). Ege bölgesindeki profesyonel turist rehberlerinin mesleki sorunları ve çözüm önerilerine yönelik bir araştırma (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Ap, J. ve Wong, K. (2001). Case study on tour guiding: Professionalism, issues and problems. *Tourism Management*, 22, 551-563.
- Avcıkurt, C. (2017). *Turizm Sosyolojisi: Genel ve Yapısal Yaklaşım. (Güncellenmiş 5. Baskı)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Bal, H. (2016). *Nitel Araştırma Yöntem Ve Teknikleri (Uygulamalı/Örnekl)*. İstanbul: Sentez Yayıncılık.
- Batman, O. (2003). Türkiye’de profesyonel turist rehberlerinin mesleki sorunlarına yönelik bir araştırma. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 115-132.
- Baum, T. (2013). *International Perspectives on Women and Work in Hotels, Catering and Tourism*. Geneva: International Labour Organization.
- Çetin, G. ve Kızıllırmak, İ. (2012). Türk turizmde kokartlı turist rehberlerin mevcut durumunun analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 307-318.
- Çolakoğlu, O. E., Efendi, E. ve Epik, F. (2014). *Tur Yönetimi ve Turist Rehberliği*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Dalkırançoğlu, T. ve Çetinel, F. G. (2008). Konaklama işletmelerinde kadın ve erkek yöneticilerin cinsiyet ayrımcılığına karşı tutumlarının karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 277-297.
- Demirkol, Ş., Fidan, F. ve Pelit, E. (2004). Turizm sektöründeki bayan işgörenlerin karşılaştıkları sorunlar ve otel işletmelerinde bir uygulama. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(8), 71-88.
- Doğan, H., Üngüren, E. ve Dönmez Kesgin, D. (2010). Meslek ve aile yaşamı ilişkisi: Profesyonel turist rehberlerine yönelik bir araştırma. *Journal of Yaşar University*, 20(5), 3430-3442.
- Durmuş, A. E. (2001). Kadın ve erkek yöneticilerin liderlik davranışları arasındaki farklar (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Erkol Bayram, G., İpar, M. S., Keskin, M. ve Ak, S. (2018). Kadın Rehberlerin Toplumsal Roller ve Çalışma Yaşamında Karşılaştıkları Cinsiyet Temelli Sorunlar. N. Hacıoğlu, C. Avcıkurt, A. Kılıç ve H. Ulusoy Yıldırım, (Ed.), *Turist Rehberliği Üzerine Güncel Araştırmalar içinde (456-467)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Guttek, B. A., Cohen, A. G. ve Tsui, A. (1996). Reactions to perceived sex discrimination. *Human Relations*, 49(6), 791-813.
- Güzel, F. Ö., Atilla Gök, G. ve Büyüker İşler, D. (2013). Duygusal emek ve işten ayrılma niyeti ilişkisi: Turist rehberleri üzerinde bir araştırma. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 10(3), 107-123.
- Güzel, F. Ö. ve Köroğlu, Ö. (2015). Turist rehberlerinin mesleklerine yönelik pozitif ve negatif yönlü algılarının içerik analizi yöntemi ile belirlenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16(1), 155-174.
- Güzel, Ö. ve Şahin, İ. (2018). Turist Rehberlerinin Bakış Açısıyla Türkiye’de Yaşanan Olumsuz Güncel Gelişmelerin Mesleğe Etkileri ve Çözüm Önerileri. N. Hacıoğlu, C. Avcıkurt, A. Kılıç ve H. Ulusoy Yıldırım, (Ed.), *Turist Rehberliği Üzerine Güncel Araştırmalar içinde (427-445)*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Güzel, F. Ö., Türker, A. ve Şahin, İ. (2014). Profesyonel turist rehberlerinin algıladıkları mesleki engelleri belirlemeye yönelik bir araştırma. *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 2(2), 179-180.

- Hacıoğlu, N., Saylan, U. ve Sümbül, G. (2018). Türkiye'deki Profesyonel Turist Rehberlerinin Sorunları ve Çözüm Önerilerine Yönelik Bir Araştırma. N. Hacıoğlu, C. Avcıkurt, A. Kılıç ve H. Ulusoy Yıldırım, (Ed.), Turist Rehberliği Üzerine Güncel Araştırmalar içinde (446-455). Ankara: Detay Yayıncılık.
- International Labour Organization [ILO]. (23–24 November 2010). Developments and Challenges in the Hospitality and tourism sector, Issues Paper for Discussion at the Global Dialogue Forum for the Hotels, Catering, Tourism Sector, Geneva.
- İlhan, Y. ve Soybalı, H. H. (2018). Turist rehberlerinin mesleki sorunları üzerine bir araştırma. Turist Rehberliği Dergisi, 1(1), 13-23.
- Karacaoğlu, S. ve Sert, A. N. (2018). Turist rehberlerinin mesleki sorunları üzerine bir araştırma: Kapadokya örneği. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 6(3), 81-99.
- Karakaş, B. (2018). Turist rehberlerinin mesleki sorunları ve çözüm önerileri: İstanbul örneği (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Karamustafa, K. ve Çeşmeci, N. (2006). Paket tur operasyonunda turist rehberlerinin karşılaştıkları yönetsel sorunlar üzerine bir araştırma. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 17(1), 70-86.
- Köroğlu, Ö. (2011). İş doyumunu ve motivasyon düzeylerini etkileyen faktörlerin performansla ilişkisi: Turist rehberleri üzerine bir araştırma (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Köroğlu, Ö. (2012). İçsel ve dışsal iş doyum düzeyleri ile genel iş doyum düzeyi arasındaki ilişkinin belirlenmesi: Turist rehberleri üzerinde bir araştırma. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 13(2), 275-289.
- Köroğlu, Ö. ve Avcıkurt, C. (2014). Turist rehberlerinin motivasyonu ile performansı arasındaki ilişkinin belirlenmesi. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 39, 45-60.
- Köroğlu, Ö., Şahin, S. ve Tetik, N. (2007, Eylül). Turizm sektöründe bayan çalışanların sorunları: Bayan profesyonel turist rehberlerinin karşılaştıkları sorunları belirlemeye yönelik sınırlı bir örneklem üzerinde araştırma. Sakarya Üniversitesi Karasu Meslek Yüksekokulu I. Ulusal Türkiye Turizmi Kongresi Bildiri Kitabı, Ankara: Detay Yayıncılık, 719-739.
- Mak, A. H., Wong, K. K. ve Chang, R. C. (2011). Critical issues affecting the service quality and professionalism of the tour guides in Hong Kong and Macau. Tourism Management, 32(6), 1442-1452.
- Pelit, E. ve Katircioğlu, E. (2018). Turist rehberliği mesleğinde taraflar açısından yaşanan sorunlar üzerine bir değerlendirme. Turist Rehberliği Dergisi, 1(2), 74-94.
- Tsaur, S. H. ve Lin, W. R. (2014). Hassles of Tour Leaders. Tourism Management, 45, 28-38.
- Turist Rehberleri Birliği [TUREB]. (2019). Rehber İstatistikleri, Kadın-Erkek Turist Rehberleri Sayıları. Erişim Tarihi 24 Haziran 2019, <http://tureb.org.tr/tr/RehberIstatistik/>
- Wong, J. Y. ve Wang, C. H. (2009). Emotional labor of the tour leaders: An exploratory study. Tourism Management, 30(2), 249-259.
- Yarcan, Ş. (2007). Profesyonel turist rehberliğinde mesleki etik üzerine kavramsal bir değerlendirme. Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi, 18(1), 33-44.
- Yazıcıoğlu, İ., Tokmak, C. ve Uzun, S. (2008). Turist rehberlerinin rehberlik mesleğine bakışı. Üniversite ve Toplum Dergisi, 8(2), 1-19.
- Yenipınar, U., Bak, E. ve Çapar, G. (2014). Turist rehberliği meslek kanununun, meslek örgütleri ve öğretim elemanlarının bakış açısı ile değerlendirilmesi. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(2), 86-114.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. (8. Tıpkı Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2016). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. (10. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zengin, B., Eker, N. ve Erkol Bayram, G. (2017). Turist rehberliği meslek kanununun profesyonel turist rehberlerince değerlendirilmesi. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 14(2), 142-156.
- Zengin, B., Erkol, G. ve Eker, N. (2014, Kasım). Rehberlik mesleğinde bir engel olarak cinsiyet ayrımcılığı: Bayan turist rehberleri üzerine bir araştırma. 15. Ulusal Turizm Kongresi Bildiri Kitabı, Gazi Üniversitesi, Ankara: Nobel Yayıncılık, 1144-1159.
- Zillinger, M., Jonasson, M. ve Adolfsson, P. (2012). Guided tours and tourism. *Scandinavian Journal of Hospitality and Tourism*, 12(1), 1-7.

TÜRKİYE'DE İLLER BAZINDA SEKTÖREL ELEKTRİK TÜKETİMİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: PANEL ARDL SINIR TESTİ YAKLAŞIMI

THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC GROWTH AND SECTORAL ELECTRICAL CONSUMPTION IN TURKEY ON CITY BASIS: PANEL ARDL BOUND TEST APPROACH

Bülent Diclehan ÇADIRCI¹, Bilal GÜNER²

1. Arş. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, bdcadirci@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-3007-6068>
2. Arş. Gör., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, bilalguner24@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0981-7490>

Makale Türü **Article Type**
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi/Apply Date
25.07.2019

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
10.03.2020

DOI
10.20875/makusobed.596894

Öz

Ülkelerin ekonomik gelişmişlik göstergelerinin bir sonucu olarak artan elektrik tüketimi; araştırmacı ve politika yapımcıların, elektrik tüketiminin ekonomik büyüme üzerine katkısını incelemelerine sebep olmuştur. Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin 81 ilinin sektörel elektrik tüketim verileri ile illerin ekonomik büyüme ilişkisini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda 2004-2016 dönemi için, 81 ilin resmi daire, sanayi, ticarethane, mesken ve diğer (tarımsal sulama, sokak aydınlatması vb.) sektörlerdeki elektrik kullanımı ile illerin ekonomik büyümesi arasındaki ilişki, Panel ARDL Sınır Testi kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, uzun dönemde ticarethane ve meskenlerde kullanılan elektrik ile o illin reel GSYH'sı arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Kısa dönemde ise tüm sektörlerin elektrik tüketiminin, pozitif ve anlamlı katsayılarla sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hem uzun hem de kısa dönemde, illerin reel GSYH değerlerini en çok etkileyen değişkenin meskenlerde tüketilen elektrik olduğu görülmektedir. Kısa dönem analiz sonuçları her il için ayrı ayrı incelendiğinde, sadece 21 ilde hata düzeltme katsayısının anlamlı sonuç verdiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sektörel Elektrik Tüketimi, Kentsel Büyüme, Panel ARDL Sınır Testi

Abstract

Increased electricity consumption as a result of countries' economic development indicators has caused the examination of the contribution of electricity consumption to economic growth by scholars and policymakers. This study aims to demonstrate the relationship between the electricity consumption and the economic growth in the light of data on sectorial level that come from Turkey's 81 provinces. In this respect, the relationship between electricity use and economic growth in government facilities, industrial facilities, commercial facilities, residential and other facilities (agricultural irrigation, street lighting, etc.) of 81 provinces for the period 2004-2016 was analyzed using Panel ARDL Boundary Test. According to the test results, a positive relationship was found between the amounts of long term electricity consumption in commercials and residential and the reel GDP of the provinces. However, a negative relationship was also found between electricity consumption in government facilities, industrial and other sector facilities. Further, the results showed that electricity consumption of all the sectors has positive and significant coefficients in the short term. The residential electricity consumption was found to possess the highest effect among the variables affecting the real GDP values of the provinces both in the long term and short term. When the analysis is examined in terms of provinces, it is observed that though the long-term coefficients are common, the short-term results differentiate. It is seen that error correction coefficient gives significant results only in 21 provinces among 81 provinces.

Keywords: Sectoral Electricity Consumption, Urban Growth, Panel ARDL Boundary Test

EXTENDED SUMMARY

Research Problem: The purpose of this study is to determine the presence and direction of the relationship between the electric consumption and the economic growth of the cities in Turkey via econometric methods.

Research Questions: Does electricity consumption in the provinces have an impact on the economic growth of the provinces in Turkey? Does the sectorial electricity consumption have different effects on the per capita GDP values of the provinces in Turkey?

Literature Review: When national and international literature is analyzed, it is seen that there are many studies on the relationship between energy consumption and economic growth. In some of these studies ; it is seen that electric energy, which is the sub-branch of energy, has been used for years. Many different methods, periods and sample groups were used in empirical studies. While it is mentioned that there is a relationship between the variables that are subject to analysis in general, the lack of consensus about the direction of the relationship constitutes one of the most remarkable aspects of these studies. Establishing the relationship between electricity consumption and economic growth on the regional and / or provincial basis is required in order to identify regional differences in Turkey and give direction to the policies to be implemented. When the national and international literature was examined within the scope of the research, it was seen that the studies conducted in this context were scarce and no study related to sectoral analysis was found on a provincial basis. Among the studies conducted in Turkey, those carried out by Ağır and Kar (2010) and Usta (2016) have an important place. Ağır ve Kar (2010), investigated the relationship between electricity consumption and growth via cross sectional analysis by using the data belonging to the 81 provinces of Turkey via cross sectional analysis. As a result of the analysis, they found that electricity consumption had a positive effect on the economic growth. Usta, in his study in 2016, tested the effect of regional energy consumption on the economic growth in Turkey via panel data analysis using the data from the 2004-2011 period, and he concluded that the regional energy consumption affected the economic growth positively.

Methodology: In the study, using the data of 81 provinces for the period 2004-2016; the effect of sectorial electricity consumption per capita on the economic growth of the provinces was examined with the Panel ARDL method. In order to express the electricity consumption on a sectoral basis, the amount of electricity used in each province was categorized as governmental departments ,industry, business, residence and others. The series used in the study were obtained from the Turkey Statistical Institute and they were subjected to logarithmic transformation. Before examining the long and short term relationships between the series, it is necessary to reveal whether the series in the panel conform to the homogeneity assumption and whether there is a cross-section dependency between them. According to the test results, the slope coefficients in the model are heterogeneous and there is a dependency between cross-sections. We used CIPS panel unit root test which is one of the second generation unit root tests that take into account the horizontal cross-section dependency. According to unit root tests, the series were found static on different levels. Therefore, Panel ARDL model was used to examine long and short term relationships.

Results and Conclusions: As a results, while the amount of electricity used in public offices, industrial establishments and other areas such as agricultural irrigation, street lighting and so on had a negative effect in the long term, a positive and significant relationship was found between the electricity consumed in other sectors (such as the residential and commercial) and the real GDP per capita of the related province. In addition, it was also observed that the error correction coefficient worked in the model and short term imbalances disappeared in the long term. Further, it was concluded that the electricity consumption per capita of all sectors had positive coefficients in the short term. In addition, it was also found that the impact that affected the real GDP per capita values of the provinces both in the long and short term at most was the electricity consumed in the residence. Furthermore, the short term parameters and error correction coefficients were estimated separately for each province. Accordingly, it was concluded that the error correction coefficient in 21 provinces was between 0 and -1 and it was significant. It was observed that the amount of electricity used in the sectors had different levels of impact on the RGSYH per capita of the province in the short term. It was found that in the short term, the values belonging to some provinces deviated from the values of Turkey in general.

1. GİRİŞ

Sanayi devrimiyle beraber daha önemli hale gelen ve buna paralel olarak talebi sürekli artan enerji, günümüzde üretilen mal ve hizmetlerde girdi olarak kullanılan zorunlu bir kaynaktır.

Sanayi devrimi ile birlikte, buharlı makineler gibi yeni teknikler, üretimi emeğe dayalı küçük ölçekli atölyelerden, makineleşen büyük ölçekli endüstrilere doğru kaydirmiştir. Bu durum bir yandan refah artışına yol açarken, diğer yandan da toplumların enerjiye daha bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Makineleşen sanayi ile birlikte; belirli bir ekonomik büyümenin ancak belirli miktarda enerji kullanılarak mümkün olmasından dolayı enerji; büyümenin olmazsa olmazı haline gelmiştir (Ghosh, 2002).

Sanayi devriminde yaşanan üretim ölçeğindeki artış ve bununla birlikte enerjiye olan talebin artması, 1970'lerde yaşanan petrol krizleri, kaynakların sonlu ve tükenme ihtimalinin gündeme gelmesi, teknik ilerlemeler gibi birçok sebep enerjinin öneminin artmasında etkili olmuştur. Bu gelişmeler enerjiyi, özellikle gelişmekte olan ülkeler için stratejik öneme sahip bir faktör konumuna getirmiş ve enerji ile ekonomik büyüme arasında bir ilişkinin mevcut olduğunu ileri süren teorilerin gelişmesine neden olmuştur (Yapraklı, 2013).

1970'li yılların sonlarına doğru politika yapımcıların ve akademisyenlerin ilgisini çeken enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi, ekonomik büyüme ve kalkınma yazınında da yer edinmeye başlamıştır. Birçok çalışmada, ekonomik büyüme, istihdam, finansal gelişme ve nüfus artışı ile enerji tüketimi arasındaki ilişki analiz edilerek ele alınmıştır (Saidi ve Hammami, 2015).

Enerji, alt bileşenleriyle ele alınıp incelendiğinde ise elektriğin; diğer enerji kaynaklarına göre daha kaliteli olması, temiz ve kolaylıkla her yerde kullanılması, atık ve koku bırakmaması, teknolojik ilerlemelerin elektrik kullanımını artırması gibi nedenlerden ötürü elektrik tüketiminin enerji tüketimi içerisindeki payının her geçen gün arttığı görülmektedir (Akan ve Tak, 2003; Karagöl vd, 2007).

Teknolojik gelişmeye paralel olarak, elektrik enerjisi, günümüz ekonomileri arasında vazgeçilmez bir öneme sahip olsa da, depolama güçlüğü ve maliyetlerinin yüksek olması gibi dezavantajlarından dolayı, üretim ve tüketimi paralel bir seyir izlemek durumundadır. Bu ise ülkelerin kalkınma stratejileri ve üretim-tüketim dengeleri açısından, talep tahminlerinin önemini artırmaktadır (Akan ve Tak, 2003).

Elektrik kullanımı ile ekonomik büyüme arasında iki önemli ilişki bulunmaktadır. Birincisi, ekonomik anlamda elektrik kullanımının veya talebinin, çeşitli ekonomik ve teknik unsurlara bağlı olmasıdır. İkincisi ise; elektriğin, teknolojik gelişmeleri nasıl kolaylaştıracağı ve buna bağlı olarak verimlilikte kazanımlar sağlayarak ekonomiyi nasıl teşvik edeceğidir ki bu durum elektrik arzıyla ilişkilidir (CETS, 1986).

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'de illerin sektörel elektrik kullanımı ile o ilin ekonomik büyüme ilişkisini ortaya koymaktır. Bölgesel gelişmişlik farklarının fazla olduğu Türkiye de; 1960'lı yılların başlarından günümüze kadar bölgelerin gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak ve oluşan dengesizlikleri gidermek için, bölgesel kalkınma projeleri ve politikaları uygulanmakta ve bu farklılıklar ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır (Sevinç, 2011). Bu doğrultuda, Türkiye'deki bölgesel farklılıkların tespiti ve uygulanacak politikalara yön vermesi açısından, elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin, bölgesel ve/veya il bazında yapılması da gerekli hale gelmektedir. Ayrıca detaylı bir analiz için coğrafik incelemenin yanı sıra sektörel ayrıştırma yapılması da önem arz eden bir konudur. İnceleme neticesinde bu kapsamda yapılan çalışmaların oldukça az olması ve il bazında sektörel analize ait bir çalışmaya rastlanılmamasından dolayı, bu çalışmanın literatüre önemli bir katkı sağlayacağı ve sonraki çalışmalara yön vereceği düşünülmektedir.

2. LİTERATÜR

Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki; incelenmekte olan ülkenin uygulayacağı politikalar konusunda belirleyici olması açısından önemlidir (Apergis ve Payne, 2009). Uygulamalı literatür

tarandığında; Kraft ve Kraft'ın 1978 yılında yaptıkları çalışmanın, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran ilk çalışma olduğu görülmektedir. Kraft ve Kraft'ın (1978) öncü çalışmasından sonra ekonomi yazınında yer almaya başlayan enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi; ekonometrik yöntemlerin yaygın bir şekilde kullanılmaya başlandığı doksanlı yılların başıyla birlikte, yoğun bir şekilde araştırılmaya başlanmıştır. Ancak enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki ve bu ilişkinin yönü hakkında bir fikir birliği sağlanamamıştır (Zachariadis, 2007).

Kraft ve Kraft, 1947-1974 dönemleri arasındaki verileri kullanarak ABD'deki ekonomik büyüme ve enerji ilişkisini Sims Testi ile inceleyerek yaptıkları çalışmada, GSYH'dan enerji tüketimine doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin var olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu çalışmadan iki yıl sonra Akarca ve Long (1980), kullanılan veri setini iki yıl azaltarak ABD için yaptıkları çalışmada, değişkenler arasında bir ilişkinin olmadığını ifade etmişlerdir. Hamilton, 1983 yılında yine ABD ekonomisi üzerine yaptığı çalışmada, 1948-1972 yılları arasında enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru bir ilişki bulmuştur. Bu çalışmaların ardından Yu ve Hwang, 1984 yılında hem veri setini genişletip (1947-1979) hem de analize istihdam verisini ekleyerek yaptıkları çalışmada, enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında bir ilişki bulamamış, ancak istihdamdan enerji tüketimine doğru güçlü olmayan bir ilişki tespit etmişlerdir.

Uygulamalı literatürde yoğun bir şekilde yer bulan enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi, takip eden yıllarda enerjinin alt bileşenleri (petrol, doğalgaz, elektrik enerjisi, yenilenebilir enerji) ele alınarak araştırılmaya devam etmiştir (Savaş ve Durğun, 2016). Bunlar arasında elektrik enerjisi ise; kullanımının kolay ve çevre dostu olması, hemen hemen tüm kaynaklardan elde edilmesi ve teknolojik gelişmeler gibi sebeplerden ötürü yaygın kullanım alanına ve yoğun talebe sahiptir. Dolayısıyla elektrik enerjisi; ülkelerin kalkınma göstergelerinden biri olarak değerlendirilmekte ve tüketimindeki artışların toplumun refah artışını simgelediği düşünülmektedir (Ağır ve Kar, 2010; Öncel vd., 2017).

Ozturk (2010), enerji ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin; büyüme, saklama, geri besleme ve tarafsızlık hipotezleri olmak üzere dört test edilebilir hipoteze dayandığını, 2010 yılında yaptığı enerji ve büyüme ile ilgili literatür çalışmasında belirtmiştir. Bu çalışmaya göre, enerji tüketiminden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik var ise büyüme hipotezi gerçekleşmektedir. Böyle bir durumda enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerinde doğrudan etkisi vardır. Tersine bir nedensellik ilişkisinin olduğu durumda ise saklama (korumacılık) hipotezi gerçekleşmektedir. Bu durumda enerji tasarruf politikaları büyümeyi etkileme gücüne sahiptir. Enerji tüketimi ile büyüme arasında birbirine bağlı olarak iki yönlü bir ilişkinin var olması durumunda, geri besleme hipotezi geçerli olmaktadır. Böyle bir durumda enerji tüketimindeki herhangi bir değişme büyümeyi etkilerken, aynı zamanda büyümedeki bir değişim de enerji kullanımını etkilemektedir. Son olarak enerji tüketimindeki bir artış veya azalışın büyümeyi etkilemediği, dolayısıyla değişkenler arasında bir nedensellik ilişkisinin var olmadığını ileri süren hipotez türü ise tarafsızlık (yansızlık) hipotezidir (Ozturk, 2010).

Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığı ve yönünü belirtmek için açıklanan bu hipotezler, yapılan ampirik çalışmalar neticesinde geliştirilmiştir. İktisat literatüründe dört hipotez türünü de destekleyen uygulamalı çalışmalar, bu bölümde araştırmanın konusuna uygun olarak incelenmektedir.

Literatür incelenirken, çalışmalar ülke ve ülke gruplarına göre kategorize edilerek incelenmiştir. Tek ülkeyi analize konu eden; Yang (2000), Soytaş vd. (2001), Thoma (2004), Altınay ve Karagol (2005), Yuan vd. (2007), Narayan ve Singh (2007), Kar ve Kınık (2008), Abosedra vd. (2009), Polat vd. (2011), Saatçi ve Dumrul (2013), Altıntaş ve Koçbulut (2014), Ameyaw vd. (2017) ve ülke gruplarını analiz eden; Wolde-Rufael (2006), Squalli (2007), Chen vd. (2007), Yoo ve Kwak (2010), Bildirici (2013), Altıntaş ve Mercan (2015), Tunalı ve Ulubaş (2017), Öncel vd. (2017) 'e ait çalışmalarda; elektrik tüketiminden büyümeye doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buna göre, söz konusu ülkelerin enerjiye bağımlı olduğu, elektrik tüketimindeki artışın, büyümeye olumlu bir katkı sağladığı, tam tersine tüketimdeki sınırlamaların ise düşük ekonomik performansına neden olabileceği ifade edilmektedir (Ghali ve El-Sakka,

2004).

Tek ülkeli analiz yapan; Ghosh (2002), Narayan ve Smyth (2005), Jamil ve Ahmad (2010), Kapusuzoglu ve Karan (2010), Savaş ve Durgun (2016) ile çok ülkeli analiz yapan; Wolde-Rufael (2006), Yoo (2006), Squalli (2007), Chen vd. (2007), Ciarreta ve Zarraga (2010), Bildirici (2013), Altıntaş ve Mercan (2015), Öncel vd. (2017)'e ait çalışmalarda incelemeye konu olan ülke ve ülkelerin tamamında veya bir kısmında büyümeden elektrik tüketimine doğru tek yönlü bir nedenselliğin olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuçlara göre, enerji temel bir üretim faktörü değildir ve büyümedeki bir artıma, elektrik tüketiminde bir artışa neden olmaktadır. Tam tersine büyümedeki bir azalma da elektrik tasarrufuna neden olacaktır. Ülkelerin enerjiye daha az bağımlı olduğu bu nedensellik türünde; enerji koruma politikalarının söz konusu ülkelerde büyüme üzerinde ihmal edilebilir bir etkiye sahip olduğu veya hiçbir etkiye sahip olmadığı ifade edilmektedir.

Jumbe (2004), Zachariadis ve Pashourtidou (2007), Kar ve Kınık (2008), Tang (2008 ve 2009), Yapraklı ve Yurttaçıkırmaz (2012) tek ülkeli çalışmalarında ve Guttormsen (2007), Wolde-Rufael (2006), Yoo (2006), Squalli (2007), Chen vd. (2007), Narayan ve Smyth (2009), Yoo ve Kwak (2010), Bildirici (2013), Ergün ve Polat (2015), Altıntaş ve Mercan (2015), Öncel vd. (2017), Jaiyesimi vd. (2017) 'nin ülke gruplarına dair çalışmalarında ise ele alınan değişkenlerde iki yönlü bir ilişki olduğu ve birbirlerini etkiledikleri ifade edilmektedir. Bu durumda elektrik tüketiminin büyümeyi, büyümenin de elektrik tüketimini etkileyeceği bilinerek; uygulanacak ekonomi politikalarının birbirine uyumlu olmasına dikkat edilmelidir.

Türkiye ile ilgili belli başlı çalışmalar incelendiğinde ise söz konusu durumun, Türkiye için de geçerli olduğu görülmektedir. Soytaş vd. (2001), Altınay ve Karagol (2005), Kar ve Kınık (2008), Polat vd. (2011), Altıntaş ve Koçbulut (2014)'e ait çalışmalarda elektrik tüketiminden büyümeye; Kapusuzoglu ve Karan (2010), Savaş ve Durgun (2016)'a ait çalışmalarda büyümeden elektrik tüketimine; Kar ve Kınık, (2008) Yapraklı ve Yurttaçıkırmaz (2012)'a ait çalışmalarda ise elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme arasında iki yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Genel olarak literatüre bakıldığında, analize konu olan değişkenler arasında bir ilişkinin varlığından bahsedilirken, ilişkinin yönü hakkında bir fikir birliğinin olmaması, bu çalışmalardaki en dikkat çekici hususu oluşturmaktadır. Bu durumu Oh ve Lee, 2004 yılında yayınladıkları çalışmada, enerji ve büyüme ilişkisine yönelik yapılan analizlerin yakınsaması beklenirken; veri setlerindeki farklılık, incelemeye konu olan dönem, örneklem grubu ve yöntem farklılıklarına bağlı olarak çalışmaların iraksadığını ifade etmektedirler (Oh ve Lee, 2004).

Küreselleşme; bir yandan devletlerin kendi aralarındaki bölgesel entegrasyonu hızlandırırken, bir yandan da ülkelerin kendi mahalli idarelerine verdikleri önemi artırmıştır. Bu süreçte büyük ölçekli yatırımların ağırlıkta olduğu bölgesel planlamaların yerine; küçük ölçekli, katılımcı, sürdürülebilir bir stratejisi ve kendine özgü potansiyeli bulunan bölgeler önem kazanmaya başlamıştır (Elvan, 2012).

Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi bölgesel anlamda incelendiğinde ise; Li ve diğerlerinin, (2011) yaptıkları çalışmada 1985-2007 dönemi için, enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini Çin'deki 30 ilin verilerini ele alarak araştırmışlar ve uzun dönemde enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Wang ve diğerleri, (2011) yılında yine Çin'in 28 ilindeki karbondioksit emisyonu, enerji tüketimi ve reel ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 1995-2007 dönemi içerisinde panel vektör hata modelini kullanarak analiz etmiş ve enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki çift yönlü bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Türkiye'de ise Ağır ve Kar (2010) yaptıkları çalışmada Türkiye'nin 81 iline ait verileri kullanarak elektrik tüketimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi yatay kesit analizi yöntemiyle incelemişler ve elektrik tüketiminin hâsıla üzerinde pozitif bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Usta (2016) yılında yaptığı çalışmada Türkiye'de bölgesel enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 2004-2011

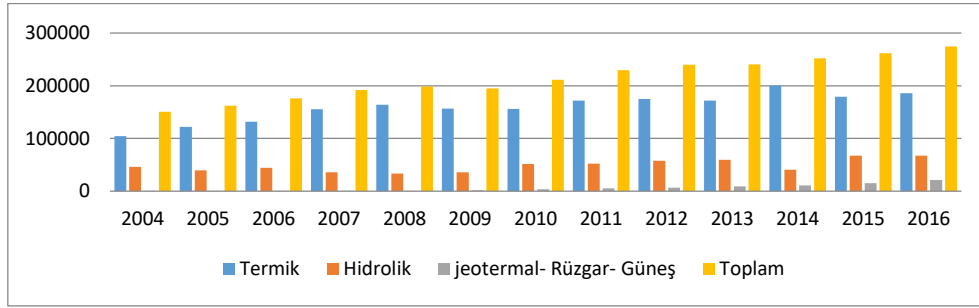
dönemi verilerini kullanarak panel veri analizi yöntemiyle test etmiş, buna göre bölgesel enerji tüketiminin ekonomik büyümeyle pozitif yönde etkilendiği sonucuna ulaşmıştır.

3. TÜRKİYE’DE ELEKTRİK ÜRETİM VE TÜKETİMİ

Dünyada 1878 yılında aydınlatma amacıyla kullanımına başlanan elektrik enerjisi; Türkiye’de ise 1902 yılında Mersin’in Tarsus ilçesinde kurulan, 2 kW güce sahip bir su değirmeniyle kullanılmaya başlanmıştır (Dolun, 2002). Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılında 32,8 MW olan kurulu güç, 1930 yılı itibari ile endüstrinin gelişmesine paralel olarak aydınlatma amacının dışında da kullanılmaya başlanmış ve 2016 yılında yaklaşık 2406 kat artarak 78.947,4 MW güce ulaşmıştır (Tutuş, 2006). Ayrıca söz konusu 1923 yılında toplam 43 ile elektrik enerjisi iletilmiştir (Karagöl ve Tür, 2017).

Dünya Enerji Konseyi’nin 2004 yılı raporuna göre, Türkiye’nin elektrik üretimi; 1994 yılına kadar taşkömürü, linyit, fueloil, motorin ve hidrolik santrallerinden elde edilmiştir. 1995 yılından sonra doğalgaz kullanan santraller; 2000 yılından itibaren ise ithal kömür santralleri elektrik üretim sistemine girmeye başlamıştır (Ağır ve Kar, 2010).

Şekil 1. Kaynaklar İtibari ile Türkiye’de Elektrik Enerjisi Üretimi (GWh)

Kaynak: TEİAŞ (www.teias.gov.tr, 14.04.2019)

Şekil 1’de Türkiye’nin elektrik enerjisi üretimi, çalışmanın analiz tarihi olan 2004-2016 yılları arası itibari ile verilmekte ve aynı zamanda üretimde kullanılan termik santrallerin yıllar itibari ile mukayesesi yapılmaktadır. Buna göre Türkiye’de elektrik enerjisi; termik, hidrolik ve diğer yenilenebilir enerji santrallerinden üretilmektedir. Toplam üretimin büyük bir kısmı termik ve hidrolik santrallerden elde edilmekte ve termik santrallerde üretilen elektrik enerjisinin, hidrolik santrallerden elde edilen üretimden fazla olduğu görülmektedir. Nitekim 2016 yılında hidrolik santrallerden elde edilen üretim 67230,9 GWh iken, termik santrallerdeki üretim 185798,1 GWh olarak gerçekleşmiştir. Bununla beraber yıllar itibari ile oransal olarak büyük bir artış göstermesine karşın, üretimin küçük bir kısmı yenilenebilir kaynaklardan sağlanmaktadır. 2004 yılında 150,9 GWh olan jeotermal, rüzgâr ve güneş enerji santrallerinin üretimi, 2016 yılında yaklaşık 141 kat artarak 21378,7 GWh olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 1. Türkiye’de Elektrik Üretiminde Birincil Enerji Kaynaklarının Payı (%)

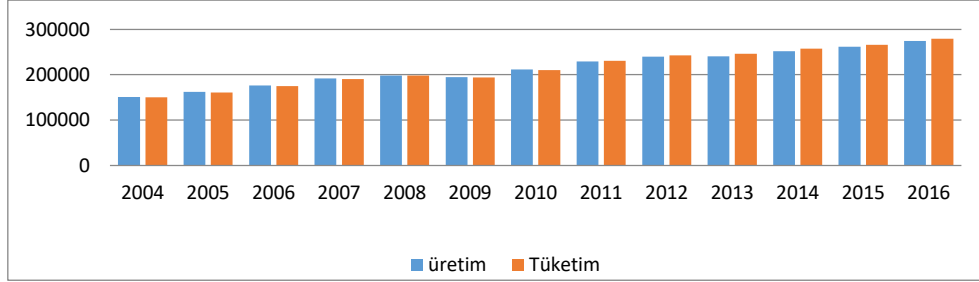
Yıllar	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016
Taş Kömürü-İthal Kömür- Asfaltit	7,9	8	8,1	9,1	13,9	15,7	19,6
Linyit	14,9	18,4	21,1	17	14,5	14,5	14,1
Fuel- Oil	4,4	2,4	3,6	1	0,4	0,7	0,4
Motorin	0	0	0,1	0	0,3	0,2	0,3
LPG	0	0	0	0	0	0	0
Nafta	0,6	0	0	0	0	0	0
Doğal Gaz	41,3	45,8	49,7	46,5	43,6	47,9	32,5
Yenilenebilir ve Atık	0,1	0,1	0,1	0,2	0,3	0,6	0,9
Hidrolik Toplam	30,6	25,1	16,8	24,5	24,2	16,1	24,5
Jeotermal-Rüzgâr-Güneş	0,2	0,2	0,5	1,7	2,8	4,3	7,8
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TEİAŞ (www.teias.gov.tr, 14.04.2019)

Tablo 1’de, Türkiye’nin brüt elektrik enerjisi üretiminde birincil enerji kaynaklarının payı, yıllar itibari ile verilmektedir. Buna göre Türkiye’deki elektrik enerjisi üretiminde kullanılan kaynakların sınırlı

olduğu, belirli kaynakların ise üretimdeki ağırlığının fazla olduğu görülmektedir. Tabloya göre, üretimdeki yoğunluğun yıllar itibari ile çok fazla değişmediği, ithal kömür nedeni ile kömür santrallerinden elde edilen üretimin payının arttığını ifade etmek mümkündür. Bununla birlikte doğalgazın ise toplam elektrik üretiminin neredeyse yarısını karşıladığı görülmektedir. 2016 yılı itibari ile toplam üretimin %33,7'si kömür santrallerinden, %32,5'i doğalgaz, %24,5'i ise hidroelektrik santrallerinden elde edilmektedir. Türkiye'de yoğun olarak kullanılan doğalgazın, yerli üretimi olmadığı ve yurtdışından alındığı düşünüldüğünde ülkenin elektrik üretiminde dışa bağımlı olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 2. Türkiye'de Yıllar itibari ile Elektrik Enerjisi Tüketimi (GWh)

Kaynak: TEİAŞ (www.teias.gov.tr, 14.04.2019)

Elektrik enerjisinin kendisinden başka diğer sektörler içinde önemli bir girdi olarak kullanıldığı düşünüldüğünde tüketiminin yıllar itibari ile artış göstermesi olağandır (Ağır ve Kar, 2010). Şekil-2'de Türkiye'nin elektrik enerjisi tüketiminin yıllar itibari ile seyri, üretim düzeyi ile karşılaştırılmalı olarak verilmiştir. Buna göre Türkiye'de elektrik üretimi 2011 yılına kadar tüketimden fazla iken, bu tarihten sonra tüketimin üretimi aştığı görülmektedir. 2004 yılında toplam elektrik üretimi 150698,3 GWh, tüketim ise 150017,5 GWh iken; 2016 yılında üretim 274407,7 GWh, tüketim ise 279286,4 GWh olarak gerçekleşmiştir.

3.1. Türkiye'de İller Bazında Elektrik Tüketimi

Bölgesel gelişmişlik farklarının fazla olduğu Türkiye'de, bu farkları ortadan kaldırmak ve iller arasında oluşan dengesizlikleri gidermek için, enerji kullanımının il düzeyinde de incelenmesi, doğru politika önermeleri yapılması hususunda önem arz eden bir konudur. Bu doğrultuda iller arasında doğru bir kıyas yapabilmek adına, kişi başına düşen değerler¹ üzerinden tablolar oluşturulmuştur.

Tablo 2. İller İtibariyle Kişi Başı Toplam Elektrik Tüketimi (MWh)

İller	2004	2008	2012	2016	İller	2004	2008	2012	2016
Adana	1.90	2.03	2.42	2.72	K.Maraş	1.96	2.43	2.97	3.93
Adıyaman	1.03	1.44	1.62	1.8	Karabük	2.55	3.39	4.42	5.23
Afyon	1.00	1.52	1.82	2.27	Karaman	1.33	1.98	2.4	3.11
Ağrı	0.54	0.49	0.53	0.53	Kars	0.6	0.82	0.92	1.11
Aksaray	0.82	1.29	1.69	2.32	Kastamonu	1.05	1.62	1.8	2.32
Amasya	1.00	1.36	1.61	1.86	Kayseri	1.61	1.97	2.27	2.97
Ankara	1.54	1.89	2.14	2.18	Kilis	0.68	0.88	1.32	1.67
Antalya	2.03	2.61	2.98	3.08	Kırıkkale	1.25	1.81	2.1	2.48
Ardahan	0.43	0.65	0.92	1.2	Kırklareli	4.45	4.99	5.49	7.49
Artvin	0.96	1.59	1.94	2.15	Kırşehir	0.94	1.33	1.79	2.3
Aydın	1.28	1.67	2.02	2.31	Kocaeli	5.66	6.76	7.27	7.51
Balıkesir	1.31	1.88	2.3	2.54	Konya	1.75	2.33	2.59	3.33
Bartın	1.04	1.35	1.86	2.25	Kütahya	1.11	1.69	2.38	2.54
Batman	0.73	0.81	0.94	1.16	Malatya	1.2	1.44	1.67	1.92
Bayburt	0.58	0.78	0.93	1.04	Manisa	1.39	2.03	2.56	3.32
Bilecik	8.05	4.98	5.86	6.82	Mardin	0.79	1.14	1.4	1.54
Bingöl	0.35	0.5	0.65	0.95	Mersin	1.36	1.84	2.11	2.64
Bitlis	0.31	0.59	0.78	0.94	Muğla	2.44	2.43	2.83	3.43
Bolu	2.06	2.81	3.21	3.52	Muş	0.44	0.55	0.84	0.98
Burdur	1.01	3.44	2.94	3.5	Nevşehir	1.73	1.97	2.12	2.42
Bursa	3.26	3.18	3.4	3.73	Niğde	1.71	2.16	2.56	2.87
Çanakkale	4.06	5.18	8.56	7.48	Ordu	0.86	1.18	1.41	1.49
Çankırı	0.9	1.3	2.25	2.14	Osmaniye	0.57	1.35	5.45	7.52
Çorum	0.86	1.21	1.51	1.61	Rize	1.21	1.68	1.88	2.03
Denizli	2.24	2.56	3.02	3.41	Sakarya	1.46	2.29	2.6	3.41

¹ Kişi başına değerler, TÜİK'ten alınan ham verilerin nüfus verilerine bölünmesi ile bulunmuştur.

(Tablo 2'nin devamı)

İller	2004	2008	2012	2016	İller	2004	2008	2012	2016
Diyarbakır	0.81	0.84	0.83	1.15	Samsun	1.04	1.59	2.01	2.36
Düzce	1.21	1.87	2.42	2.7	Şanlıurfa	1.02	1.34	1.43	1.48
Edirne	1.68	2.18	2.71	2.69	Siirt	0.89	1	1.17	1.15
Elazığ	1.12	1.66	2.07	2.35	Sinop	0.78	1.17	1.53	1.65
Erzincan	0.75	1.03	1.46	1.71	Şırnak	0.59	0.72	0.65	0.75
Erzurum	0.69	1.07	1.3	1.34	Sivas	0.86	1.57	1.86	1.72
Eskişehir	2.1	2.48	2.91	3.86	Tekirdağ	5.22	6.27	6.85	8.53
Gaziantep	2.01	2.4	2.76	3.76	Tokat	0.63	0.98	1.18	1.31
Giresun	0.73	1	1.27	1.32	Trabzon	0.84	1.29	1.62	1.74
Gümüşhane	0.51	0.69	1.6	2.22	Tunceli	0.67	0.93	1.12	1.28
Hakkâri	0.4	0.58	0.62	0.63	Uşak	2	2.6	3.05	4.21
Hatay	2.08	3.25	3.79	3.74	Van	0.42	0.58	1	0.79
İğdir	0.33	0.58	0.68	0.97	Yalova	4.73	3.62	4.13	4.32
İsparta	1.76	2.34	2.43	2.74	Yozgat	0.83	1.1	1.33	1.69
İstanbul	1.73	2.36	2.39	2.44	Zonguldak	3.63	3.93	4.36	4.83
İzmir	3.15	4.14	4.24	4.56	Türkiye Ort.	1.47	1.84	2.23	2.48

Kaynak: TÜİK (<http://tuik.gov.tr> 14.04.2019)

Tablo 2 incelendiğinde, il düzeyinde kişi başı elektrik kullanımının yıllar itibari ile arttığı ancak iller arasında önemli kullanım ve artış oranı farklılıklarının olduğu görülmektedir. Özellikle sanayi ve ticaret alanında gelişmiş olan illerde elektrik kullanımı fazla iken, nispeten gelişmemiş illerde bu oran düşük kalmıştır. Bu durum, Türkiye’de illerin elektrik kullanımı ile kalkınma düzeyi arasında bir ilişkinin varlığını ifade etmektedir.

Tablo 3. İller İtibari ile Kişi Başına Toplam Elektrik Tüketiminin Sektörel Dağılımı (2016-MWh)

İller	Sanayi	Ticari	Mesken	R. Daire	Diğer	İller	Sanayi	Ticari	Mesken	R. Daire	Diğer
Adana	1.18	0.38	0.74	0.18	0.24	K.Maraş	2.90	0.22	0.40	0.09	0.32
Adıyaman	0.97	0.15	0.36	0.10	0.22	Karabük	4.01	0.36	0.60	0.15	0.11
Afyon	0.91	0.40	0.48	0.12	0.36	Karaman	0.91	0.43	0.56	0.11	1.10
Ağrı	0.02	0.11	0.29	0.07	0.04	Kars	0.25	0.24	0.40	0.13	0.09
Aksaray	0.38	0.68	0.46	0.05	0.75	Kastamonu	1.24	0.27	0.53	0.11	0.17
Amasya	0.63	0.36	0.57	0.11	0.19	Kayseri	1.79	0.30	0.53	0.09	0.26
Ankara	0.50	0.54	0.70	0.29	0.15	Kilis	0.31	0.18	0.57	0.27	0.16
Antalya	0.48	1.13	0.97	0.09	0.41	Kırıkkale	1.28	0.25	0.57	0.22	0.13
Ardahan	0.07	0.34	0.47	0.18	0.14	Kırklareli	5.85	0.34	0.66	0.19	0.69
Artvin	0.75	0.37	0.68	0.14	0.21	Kırşehir	0.97	0.33	0.57	0.11	0.56
Aydın	0.51	0.62	0.82	0.11	0.26	Kocaeli	6.04	0.56	0.64	0.10	0.17
Balıkesir	1.04	0.36	0.68	0.06	0.40	Konya	1.48	0.50	0.53	0.07	0.75
Bartın	1.03	0.28	0.63	0.16	0.15	Kütahya	1.48	0.38	0.49	0.08	0.12
Batman	0.38	0.17	0.40	0.10	0.12	Malatya	0.66	0.36	0.48	0.18	0.24
Bayburt	0.03	0.25	0.46	0.19	0.12	Manisa	1.64	0.44	0.66	0.10	0.46
Bilecik	5.50	0.54	0.50	0.12	0.16	Mardin	0.30	0.25	0.37	0.10	0.52
Bingöl	0.18	0.22	0.38	0.11	0.06	Mersin	0.99	0.42	0.77	0.16	0.29
Bitlis	0.07	0.14	0.37	0.16	0.21	Muğla	0.42	1.65	0.97	0.05	0.34
Bolu	1.94	0.66	0.59	0.12	0.21	Muş	0.31	0.13	0.36	0.10	0.08
Burdur	1.99	0.45	0.60	0.10	0.37	Nevşehir	0.28	0.73	0.57	0.09	0.75
Bursa	2.25	0.47	0.62	0.05	0.33	Niğde	0.91	0.72	0.49	0.16	0.58
Çanakkale	5.94	0.36	0.62	0.07	0.49	Ordu	0.37	0.37	0.62	0.02	0.11
Çankırı	1.02	0.28	0.53	0.13	0.18	Osmaniye	6.35	0.22	0.63	0.08	0.14
Çorum	0.58	0.30	0.54	0.06	0.13	Rize	0.61	0.38	0.69	0.12	0.22
Denizli	1.53	0.83	0.67	0.11	0.27	Sakarya	2.00	0.55	0.63	0.08	0.14
Diyarbakır	0.22	0.22	0.37	0.11	0.22	Samsun	1.16	0.39	0.58	0.08	0.15
Düzce	1.50	0.38	0.60	0.10	0.13	Şanlıurfa	0.33	0.23	0.43	0.15	2.07
Edirne	0.89	0.59	0.68	0.11	0.41	Siirt	0.40	0.15	0.36	0.16	0.11
Elazığ	1.29	0.20	0.47	0.15	0.24	Sinop	0.38	0.23	0.74	0.11	0.06
Erzincan	0.51	0.38	0.47	0.18	0.18	Şırnak	0.02	0.10	0.20	0.17	0.07
Erzurum	0.37	0.24	0.46	0.16	0.11	Sivas	0.62	0.44	0.51	0.01	0.17
Eskişehir	2.36	0.48	0.61	0.10	0.31	Tekirdağ	7.05	0.62	0.59	0.08	0.19
Gaziantep	2.61	0.32	0.52	0.11	0.19	Tokat	0.40	0.30	0.51	0.02	0.08
Giresun	0.13	0.27	0.63	0.07	0.21	Trabzon	0.22	0.43	0.76	0.13	0.19
Gümüşhane	1.43	0.19	0.37	0.10	0.13	Tunceli	0.05	0.24	0.47	0.38	0.14
Hakkâri	0.003	0.09	0.27	0.21	0.07	Uşak	2.91	0.42	0.55	0.09	0.24
Hatay	2.33	0.36	0.65	0.09	0.32	Van	0.10	0.15	0.37	0.11	0.07
İğdir	0.03	0.26	0.43	0.16	0.10	Yalova	2.71	0.53	0.75	0.07	0.26
İsparta	1.12	0.42	0.66	0.17	0.38	Yozgat	0.48	0.44	0.50	0.02	0.25
İstanbul	0.57	0.94	0.74	0.08	0.12	Zonguldak	3.57	0.27	0.68	0.16	0.16
İzmir	2.53	0.72	0.98	0.11	0.22	Türkiye Ort.	1.17	0.40	0.56	0.12	0.23

Kaynak: TÜİK (<http://tuik.gov.tr> 14.04.2019)

2016 yılı verileriyle Türkiye’de toplam elektrik kullanımının sektörel dağılımı incelendiğinde, toplam elektrik tüketiminin %47’si sanayi, %22’si mesken, %16’sı ticari, %4’ü resmi daire, %9’u ise diğer alanlarda² kullanıldığı görülmektedir. Tablo 3’de illerin elektrik kullanımının sektörel dağılımı 2016 yılı verileriyle gösterilmektedir. Buna göre Tekirdağ sanayi sektöründe kişi başı en fazla enerji kullanan il olurken, Hakkâri ise 0,003 MWh ile sanayi sektöründe kişi başı en az enerji tüketen il konumundadır. Ticari alanda Muğla ve meskenlerde ise İzmir ili birinci sırada yer alırken, ticari alanda yine Hakkâri ve meskenlerde Şırnak son sırada yer almaktadır. Resmi dairelerde tüketilen elektriğin kişi başına değerleri incelendiğinde ise birinci sırada Tunceli son sırada ise Sivas ili bulunmaktadır.

Tablo 4: İller İtibariyle Kişi Başı Sektörel Elektrik Kullanımının Yüzdesele Dağılımı (%)

İller	Sanayi	Ticari	Mesken	R.Daire	Diğer	İller	Sanayi	Ticari	Mesken	R.Daire	Diğer
Adana	43.39	14.00	27.13	6.50	8.98	K.Maraş	73.65	5.69	10.22	2.31	8.13
Adıyaman	53.82	8.42	19.75	5.55	12.47	Karabük	76.74	6.80	11.38	2.92	2.16
Afyon	40.18	17.78	21.01	5.15	15.89	Karaman	29.24	13.71	18.08	3.52	35.45
Ağrı	3.02	20.90	53.96	13.76	8.36	Kars	22.33	22.01	36.27	11.36	8.04
Aksaray	16.53	29.37	19.98	1.95	32.16	Kastamonu	53.57	11.60	23.00	4.62	7.21
Amasya	33.96	19.46	30.64	5.70	10.25	Kayseri	60.21	10.13	17.95	3.05	8.66
Ankara	23.06	24.53	32.29	13.28	6.84	Kırkkale	51.40	9.92	23.00	9.05	6.63
Antalya	15.60	36.56	31.63	2.86	13.34	Kırklareli	78.06	4.59	8.78	2.51	6.07
Ardahan	5.78	28.64	39.02	15.11	11.44	Kırşehir	42.04	14.43	24.78	4.98	13.78
Artvin	34.94	17.10	31.91	6.48	9.58	Kilis	18.48	10.96	34.02	16.03	20.51
Aydın	22.19	26.66	35.41	4.64	11.10	Kocaeli	80.52	7.40	8.50	1.37	2.21
Balıkesir	40.88	14.07	26.94	2.53	15.57	Konya	44.38	15.09	15.81	2.15	22.55
Bartın	45.84	12.54	27.95	7.13	6.54	Kütahya	58.08	14.82	19.27	3.03	4.79
Batman	32.59	14.20	34.24	8.92	10.05	Malatya	34.34	18.61	25.15	9.20	12.70
Bayburt	3.35	23.58	43.62	18.27	11.19	Manisa	49.60	13.40	19.90	3.13	13.96
Bilecik	80.69	7.86	7.38	1.75	2.32	Mardin	19.67	16.34	23.84	6.45	33.70
Bingöl	18.50	22.91	40.44	11.85	6.30	Mersin	37.55	16.00	29.24	6.09	11.12
Bitlis	7.04	14.99	39.13	16.98	21.87	Muğla	12.21	48.04	28.37	1.57	9.80
Bolu	55.21	18.69	16.70	3.30	6.09	Muş	32.03	13.03	36.76	10.01	8.17
Burdur	56.94	12.79	17.04	2.72	10.51	Nevşehir	11.40	30.12	23.69	3.80	30.99
Bursa	60.41	12.68	16.54	1.42	8.95	Niğde	31.74	25.21	17.22	5.52	20.31
Çanakkale	79.35	4.81	8.35	0.99	6.51	Ordu	25.17	24.67	41.63	1.07	7.46
Çankırı	47.80	13.03	24.87	6.01	8.30	Osmaniye	84.37	2.98	8.44	2.41	1.80
Çorum	36.05	18.38	33.59	3.78	8.20	Rize	30.07	18.76	34.12	6.10	10.95
Denizli	44.92	24.43	19.63	3.18	7.84	Sakarya	58.79	16.12	18.50	2.38	4.22
Diyarbakır	19.28	19.25	32.55	9.58	19.33	Samsun	49.09	16.53	24.45	3.56	6.37
Düzce	55.67	13.95	22.08	3.65	4.66	Şırnak	3.13	13.49	26.21	22.21	34.96
Edirne	33.20	22.10	25.49	3.96	15.25	Siirt	35.07	13.17	31.61	13.92	6.23
Elazığ	54.74	8.49	19.95	6.55	10.27	Sinop	23.32	14.08	44.79	6.48	11.33
Erzincan	29.61	22.21	27.39	10.39	10.41	Sivas	36.02	25.93	29.51	0.84	7.70
Erzurum	27.30	18.05	34.17	11.93	8.55	Şanlıurfa	21.96	15.41	29.27	10.13	23.22
Eskişehir	61.20	12.48	15.76	2.64	7.91	Tekirdağ	82.64	7.30	6.93	0.89	2.24
Gaziantep	69.51	8.56	13.79	2.96	5.18	Tokat	30.50	23.30	38.82	1.36	6.01
Giresun	10.23	20.67	47.76	5.06	16.29	Trabzon	12.40	25.01	43.92	7.61	11.06
Gümüşhane	64.41	8.54	16.91	4.36	5.79	Tunceli	3.62	19.08	36.29	29.72	11.29
Hakkâri	0.45	14.10	42.11	32.63	10.71	Uşak	69.17	9.88	12.99	2.20	5.76
Hatay	62.27	9.51	17.33	2.35	8.53	Van	12.20	18.56	46.95	13.39	8.90
İğdir	3.09	26.33	43.99	16.55	10.04	Yalova	62.81	12.29	17.26	1.55	6.09
İsparta	40.76	15.28	24.08	6.14	13.74	Yozgat	28.49	26.10	29.37	1.41	14.63
İstanbul	23.40	38.37	30.30	3.20	4.73	Zonguldak	73.85	5.50	14.02	3.23	3.40
İzmir	55.46	15.73	21.47	2.48	4.86	Türkiye Ort.	47.17	16.12	22.58	4.83	9.27

Kaynak: TÜİK (<http://tuik.gov.tr> 14.04.2019)

Tablo 4’te illerin kullandığı toplam elektrik tüketimi içerisinde sektörlerin payı incelendiğinde ise; sanayi sektörünün payının en fazla olduğu il % 84 ile Osmaniye, en az olan il ise %0,45 ile Hakkâri olmuştur. Muğla %48’lik pay ile elektrik tüketimi içerisinde ticari alanda en fazla elektrik tüketen il olurken, Osmaniye %2.98 ile son sırada yer almaktadır. İllerin kullandığı toplam elektrik kullanımı içerisinde meskenlerde en fazla elektrik kullanan il %53 ile Ağrı olurken, Tekirdağ bu alanda %6.92’lik pay ile son sırada yer almaktadır. Son olarak resmi dairelerde kullanılan kişi başına elektrik tüketiminde ise birinci sırada Hakkâri ili, son sırada Sivas ilinin olduğu görülmektedir.

² Elektrik kullanımı, çalışmada yer verilen resmi daireler, sanayi, ticarethane ve mesken alanları haricinde tarımsal üretim(sulama), sokak aydınlatması ve diğer kamusal ihtiyaçlar için kullanılmaktadır.

Bu açıklamalar doğrultusunda elektriğin sanayi yoğun olarak kullanılması ve dolayısıyla ekonomik büyüme ile ilişkilendirilmesi, il düzeyinde de bu ilişkinin irdelenmesinin önemli olduğunu göstermektedir. Çünkü ilin elektrik kullanımının ekonomik büyümesine katkı sağlayacağı veya büyümenin önünde engel teşkil edip etmeyeceği önem arz eden bir husustur (Ağır ve Kar, 2010).

4. İLLER BAZINDA SEKTÖREL ELEKTRİK TÜKETİMİ VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİNİN ANALİZİ

4.1. Veri Seti

Bu çalışmada, Türkiye’de illerin reel milli gelirleri ile elektrik tüketimi arasındaki ilişkinin araştırılması amaçlanmaktadır. 81 il için 2004-2016 dönemine ait yıllık kişi başı reel GSYH ile resmi daire, sanayi, ticarethane, mesken ve diğer (tarımsal sulama, sokak aydınlatması vb.) alanlarında kullanılan kilowatt cinsinden kişi başı elektrik tüketim miktarları Panel ARDL metodu kullanarak tahmin edilecektir. Çalışmada kullanılan veriler TÜİK resmi internet sayfasından elde edilmiş olup Tablo 5’te verilmektedir. Ayrıca illerin reel GSYH değerleri, 2004 yılı baz alınarak yeniden hesaplanmıştır. Kişi başı değerler; illerin ilgili yıldaki toplam nüfusuna bölünerek elde edilmiştir. Ampirik analizler için STATA14 paket programı kullanılmıştır.

Tablo 5. Analizde Yer Alan Değişkenler

lkrmg	Logaritmik kişi başına RGSYH (TL)
lkrelek	Logaritmik resmi dairelerde kişi başına tüketilen elektrik miktarı (kwh)
lkselk	Logaritmik sanayi sektöründe kişi başına tüketilen elektrik miktarı (kwh)
lktielk	Logaritmik ticarethanelerde kişi başına tüketilen elektrik miktarı (kwh)
lkmelk	Logaritmik meskende kişi başına tüketilen elektrik miktarı (kwh)
lkdielk	Logaritmik diğer alanlarda kişi başına tüketilen elektrik miktarı (kwh)

4.2. Ekonometrik Yöntem ve Bulgular

Çalışmada, seriler arasında uzun ve kısa dönem ilişkileri incelemeye önce, panelde kullanılan serilerin homojenlik varsayımına uygun ve aralarında yatay kesit bağımlılığının olup olmadığı ortaya konması gerekmektedir. Bunun sebebi, seriler için yapılması gereken birim kök analizlerinin, yatay kesitin varlığı altında farklılaşmasıdır. Değişkenler arasında yatay kesit bağımlılığının olmadığı durumlarda birinci nesil birim kök testleri kullanılırken, yatay kesit bağımlılığının olduğu durumlarda ise ikinci nesil birim kök testleri kullanılmadığı (Bozkurt ve Bahar, 2015). Çalışmada sırasıyla yatay kesit bağımsızlığı analizi, birim kök testi ve eş bütünleşme testi yapılacaktır.

4.3. Homojenlik Testi

Panel veri analizi ile yapılan çalışmalarda serilerin homojen olup olmadığı analizin geçerliliği açısından büyük önem arz etmektedir. Bu açıdan serilerin homojenite varsayımı, Peseran ve Yamagata’nın (2008) geliştirdiği Delta testi ile incelenmiştir. Delta testine ait boş ve alternatif hipotezler ile test sonuçları aşağıda verilmiştir.

H_0 : Eğim katsayıları homojendir

H_A : Eğim katsayıları heterojendir

Tablo 6. Homojenlik Test Sonuçları

	t-istatistik	Olasılık
$\bar{\Delta}$	17.014	0.000
$\bar{\Delta}_{adj}$	22.507	0.000

Seriler arasında eğim katsayılarının homojenliğinin incelendiği Tablo 6’da, t-istatistiğinin olasılık değerleri 0.05 değerinden küçüktür. Bu durumda eğim katsayılarının homojen olduğunu ifade eden temel hipotez reddedilerek; eğim katsayılarının heterojen olduğu kabul edilmelidir.

4.4. Yatay Kesit Bağımlılığı Analizi

Paneli oluşturan birimlerden herhangi birinde görülen değişimin etkisinin, diğer tüm birimleri etkileme derecesi aynı olmalı ve birimlerde ortaya çıkan bir değişim, paneli oluşturan diğer birimleri etkilememelidir. Yatay kesitlerin bağımsızlığı olarak ifade edilen bu varsayımı dikkate almadan yapılacak analizin sonuçları, tutarsız ve sapmalı olmaktadır.

Yatay kesit bağımsızlığını araştıran testler, paneldeki N ve T değerlerine göre farklılık göstermektedir. Pesaran (2004) tarafından geliştirilen CD_{LM} testi, N ve T değerlerinin büyük olduğu ve hem N hem de T değerlerinin sonsuza yaklaşırken yatay kesit bağımlılığının olmadığı varsayımı üzerine kurulmuştur. Ancak, $N > T$ olduğu durumlarda, CD_{LM} testi hatalı sonuçlar verebilmektedir. Bunun üzerine, Pesaran (2004) yatay kesit kalıntılarının toplamına dayanan CD testini geliştirmiştir. Bu testin yatay kesitler arasında ilişki olmadığını ifade eden temel hipotezi, normal dağılım göstermektedir (Pesaran, 2004).

H_0 : Yatay kesit bağımlılığı yoktur

H_A : Yatay kesit bağımlılığı vardır

Tablo 7. Yatay Kesit Bağımlılığı Testi

Değişkenler	CD-test	Olasılık	Korelasyon	abs(kor)
<i>lkrmg</i>	192.60	0.000	0.938	0.938
<i>lkrmk</i>	46.35	0.000	0.226	0.383
<i>lkselk</i>	100.42	0.000	0.489	0.569
<i>lktielk</i>	173.72	0.000	0.846	0.846
<i>lkmelk</i>	164.26	0.000	0.800	0.824
<i>lkdielk</i>	9.42	0.000	0.046	0.312

Yatay kesit bağımlılığının test edildiği Pesaran CD testinin olasılık değeri 0,05 değerinden küçük olduğu için H_0 hipotezi reddedilmektedir. Test sonuçlarına göre yatay kesitler arasında bağımlılık vardır. Bu durumda analiz edilen her bir şehirde ortaya çıkan bir değişim, diğer illeri de etkileyebilmektedir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında uygulanacak birim kök testleri için yatay kesit bağımlılığını dikkate alan ikinci nesil birim kök testlerinden; CIPS panel birim kök testi kullanılacaktır.

4.5. Birim Kök Testi

Yatay kesit bağımlılığı tespit edilen serilerde, ikinci nesil birim kök testleri ile durağanlık sınaması yapılması gerekmektedir. Bu çalışmada, serilerin birinci farkları ve gecikme düzeylerinin yatay kesit ortalamaları ile ADF testinin genişletilmiş hali olan Pesaran CADF testi kullanılmıştır. CADF testi; yatay kesitin, zaman boyutundan küçük olduğu durumlarda bile tutarlı sonuçlar verdiği için analizlerde sıklıkla tercih edilmektedir (Pesaran, 2007).

CADF regresyonunun genel şekli,

$$\Delta Y_{it} = \theta_i + \vartheta_i Y_{it-1} + \mu_0 \bar{Y}_{t-1} + \mu_1 \Delta \bar{Y}_t + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

olarak ifade edilmektedir. Durağanlığı test etmek için kurulan hipotezler:

$$H_0: \vartheta_i = 0 \text{ (tüm } i \text{ ler için)}$$

$$H_1: \vartheta_i < 0 \text{ (} i = 1, 2, 3, \dots, N_i \text{) ve } \vartheta_i = 0 \text{ (} i = N_{i+1}, N_{i+2}, N_{i+3}, \dots, N \text{)}$$

CADF (t-istatistik) değeri;

$$t_i(N, T) = \frac{\Delta Y_i' \bar{M}_w Y_{i-1}}{\hat{\sigma}_i (Y_{i-1}' \bar{M}_w Y_{i-1})^{1/2}} \quad (2)$$

şeklinde hesaplanmaktadır (Tatoğlu, 2017:85). Bununla birlikte, her bir yatay kesit için birim kök testlerinin ortalaması alınarak panelin geneli için hesaplanabilen CIPS (Cross-Sectionally Augmented IPS) birim kök testi de kullanılabilir (Manga, 2019:154). Pesaran (2007) tarafından önerilen CIPS test istatistiği;

$$CIPS = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N t_i(N, T) \quad (3)$$

şeklinde hesaplanmaktadır (Paseran,2007:276). (3) nolu denklemden de görülebileceği üzere CADF test istatistiğinin ortalaması CIPS değerini vermektedir.

Tablo 8. Birim Kök Testi

CIPS istatistik Değeri		
Seriler	Sabit	Sabit ve Trend
<i>lkrmg</i>	-2.132	-2.961*
Δ <i>lkrmg</i>	-3.790*	-3.806*
<i>lkrelk</i>	-2.389**	-2.966*
<i>lkselk</i>	-2.277**	-2.308
Δ <i>lkselk</i>	-3.221*	-3.346*
<i>lktielk</i>	-2.898*	-2.854**
<i>lkmelk</i>	-2.528*	-3.080*
<i>lkdielk</i>	-2.248	-2.953*
Δ <i>lkdielk</i>	-3.997*	-3.954*

Not: Kritik değerler sabitli modelde %1, %5 ve %10 için sırasıyla -2.42, -2.25 ve -2.15'tir. Sabit ve Trendli model için -2.92, -2.75 ve -2.66 değerleridir. **, ***, **** ve ***** sembolleri %1, %5 ve %10 güven aralığını temsil etmektedir.

Birimlere göre heterojen dinamik spesifikasyon ile Paseran CIPS birim kök testi sonuçları %95 güven düzeyinde değerlendirilmiştir. Buna göre, sabitli modelde resmi dairelerde (*lkrelk*), sanayi sektöründe (*lkselk*) ve meskenlerde (*lkmelk*) kişi başına düşen elektrik tüketim serileri düzey durumlarında durağan iken, kişi başına reel milli gelir serisi (*lkrmg*) ile aydınlatma ve tarımsal sulama sektöründen oluşan diğer elektrik tüketimi (*lkdielk*) birinci farklarında durağan bulunmuştur. Sabitli ve trendli modelde ise resmi dairelerde kullanılan elektriğin kişi başına değerlerini gösteren seri (*lkrelk*), birinci dereceden durağan iken; diğer değişkenlerin düzey durumlarında birim kök içermediği sonucuna ulaşılmıştır. Serilerin farklı düzeylerde durağanlaşması nedeniyle uzun ve kısa dönem ilişkileri incelemek için Panel ARDL modeli kullanılacaktır.

4.6. Eş-bütünleşme Testi: Panel ARDL Modeli

Paseran vd. 1999 yılında yapmış oldukları çalışmalarında, ARDL modelinin; Ortalama Grup Tahmincisi (MG), Havuzlanmış Ortalama Grup Tahmincisi (PMG) ve Dinamik Sabit Etkiler Tahmincisi (DFE) olmak üzere üç tahminciye dayandığını ifade etmişlerdir. Ortalama grup tahmincisi, ARDL model parametrelerinin üzerine hiçbir kısıt koymamaktadır. Söz konusu ortalama grup tahmincisi modelinin en çok eleştirilen yönü ise panelde ki birimler arası parametrelerin heterojen olmasıdır. Buna karşın Havuzlanmış Grup Tahmincisinde; kısa dönem parametrelerin heterojen olmasına, uzun dönem parametrelerin ise birimler arasında homojen olmasına izin verilmektedir. Dinamik Sabit Etkiler Tahmincisi ise havuzlanmış ortalama grup tahmincisine benzemekle birlikte, uzun dönemde bütün panellerde eş-bütünleşme katsayısını eşit olacak şekilde kısıtlamakta ve grup içi korelasyona izin vermektedir (Rafindadi ve Yosuf, 2013). Paseran vd. (1999), ARDL modelinde yer alan bu üç tahminciden hangisinin tercih edilmesi gerektiğini anlamak için Hausman (1978) testinin yapılmasını tavsiye etmişlerdir.

Türkiye'de illerin elektrik tüketimi ve o ilin milli geliri arasındaki uzun ve kısa dönemli ilişkinin incelendiği panel ARDL modeli aşağıda verilmektedir;

$$lkrmg_{it} = \sum_{t=1}^p \varphi_{it} lkrmg_{i,t-k} + \sum_{k=0}^q \omega_{1k} lkrelk_{i,t-k} + \sum_{k=0}^q \omega_{2k} lkselk_{i,t-k} + \sum_{k=0}^q \omega_{3k} lktielk_{i,t-k} + \sum_{k=0}^q \omega_{4k} lkmelk_{i,t-k} + \sum_{k=0}^q \omega_{4k} lkdielk_{i,t-k} + \mu_i + \varepsilon_{it} \quad (4)$$

$$\Delta lkrmg_{it} = \partial_i (lkrmg_{i,t-1} - \gamma_{1t} lkrelk_{it} - \gamma_{2t} lkselk_{it} - \gamma_{3t} lktielk_{it} - \gamma_{4t} lkmelk_{it} - \gamma_{5t} lkdielk_{it}) + \sum_{k=1}^{p-1} \vartheta_{ik} \Delta lkrmg_{i,t-k} + \sum_{k=0}^{q-1} \alpha_{ik} \Delta lkrelk_{i,t-k} + \sum_{k=0}^{q-1} \alpha_{ik} \Delta lkselk_{i,t-k} + \sum_{k=0}^{q-1} \alpha_{ik} \Delta lktielk_{i,t-k} + \sum_{k=0}^{q-1} \alpha_{ik} \Delta lkmelk_{i,t-k} + \sum_{k=0}^{q-1} \alpha_{ik} \Delta lkdielk_{i,t-k} + \mu_{it} + \varepsilon_{it} \quad (5)$$

(5) nolu eşitlikte yer alan ∂_i parametresi hata düzeltme katsayısını temsil etmektedir. Uzun dönem ile kısa dönem katsayılarının yakınsaması için hata düzeltme parametresinin negatif ve anlamlı olması gerekmektedir (Blackburne ve Frank, 2007).

Modelden elde edilen ortalama grup tahmincisi (MG), havuzlanmış ortalama grup tahmincisi (PMG) ve en optimal modelin seçimi için yapılan Hausman testi sonuçları Tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9. Panel ARDL (1,0,1,1,1,1) MG ve PMG Sonuçları ve Hausman Testi

Uzun Dönem	MG		PMG	
	Katsayı	Olasılık	Katsayı	Olasılık
<i>lkrelk</i>	-0.1010	0.268	-0.1261	0.000
<i>lkselk</i>	-0.4793	0.482	-0.0633	0.000
<i>lktielk</i>	-0.0084	0.966	0.0578	0.003
<i>lkmelk</i>	1.1408	0.196	0.6974	0.000
<i>lkdielk</i>	0.1507	0.412	-0.1576	0.000
Hata Düzeltme Katsayısı				
<i>Ect</i>	-0.7765	0.523	-0.1282	0.000
Kısa Dönem				
Δ <i>lkrelk</i>	0.5431	0.014	0.0408	0.002
Δ <i>lkselk</i>	-0.1869	0.773	0.0818	0.002
Δ <i>lktielk</i>	0.3484	0.074	0.0336	0.082
Δ <i>lkmelk</i>	0.3380	0.264	0.1407	0.002
Δ <i>lkdielk</i>	-0.4463	0.296	0.0224	0.061
<i>C(sabit)</i>	2.3205	0.534	0.2973	0.000
Hausman Tseti-Tahminciler		CHI² Olasılık		
MG	PMG	1.000		

Not: Panel ARDL analizi için optimal geçilme uzunluğunu veren model maksimum Log-Likelihood kriterine göre seçilmiştir.

Hausman testi sonucunda, değişkenlerin uzun dönemde homojen olduğu boş hipotezi reddedilememiş, bu nedenle uzun dönemde etkin ve tutarlı olan PMG’nin uygun tahminci olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Panel ARDL analiz sonucunda uzun dönemde mesken ve ticarethanelerde tüketilen elektrik miktarı hariç illerdeki sektörel elektrik tüketimi ile illerin iktisadi büyüme değerleri arasında negatif katsayılara ulaşılmıştır. Tablo 9’a göre, meskenlerde kullanılan ektekiğin ekonomik büyüme üzerinde ki etkisi diğer değişkenlerin etkisinden daha fazla olduğu görülmektedir. Buna göre meskenlerde kişi başına düşen elektrik kullanımının %1 artması, uzun dönemde kişi başına geliri %69 oranında artırmaktadır.

PMG modelinde ulaşılan hata düzeltme katsayısının hem istatistiksel olarak anlamlı hem de 0 ile -1 arasında bir değer aldığı görülmektedir. Bu durumda uzun dönemli değerlerin, kısa dönem değerlerine yakınsadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Analiz sonucuna göre; bir dönemde oluşan dengesizliklerin %12,8’inin bir sonraki dönemde düzeleceği ve yaklaşık 8 dönem sonra dengeye geleceğini söylemek mümkündür.

Analizin kısa dönem sonuçlarına bakıldığında ise tüm sektörlerde kullanılan elektrik miktarının pozitif katsayılara sahip olduğu gözlenmektedir. Kısa dönemde illerdeki ekonomik büyümeye etkisinin en fazla olduğu değişken; meskenlerdeki elektrik kullanımınıdır. Bunu sırasıyla; sanayi, resmi daireler, ticarethaneler ve diğer alanlar takip etmektedir. Analizden elde edilen bir diğer ilginç sonuç ise resmi dairelerde, sanayide ve diğer sektörlerde tüketilen elektriğin kişi başı miktarının o ilin ekonomik büyümesi üzerinde uzun dönemde negatif, kısa dönemde pozitif etkiye sahip olmasıdır.

Tablo 10. İllerin Hata Düzeltme ve Kısa Dönem katsayıları

İller	Ect(-1)	lkrelk	lkselk	lktielk	lkmelk	lkdielk	Sabit
Adana	0.2022	-0.0476	0.1423	0.1605	-0.0656	-0.0766	-0.3495
Adıyaman	-0.0681	-0.0161	0.1968	0.0535	-0.0275	0.1395	0.1546
Afyonkarahisar	-0.0725	0.0327	0.2435	0.1204	0.0915	0.0094	0.1532
Ağrı	0.7351	0.0444	-0.0923	-0.0723	-0.4451	0.0534	-0.9564
Aksaray	0.0472	-0.0272	0.1886	0.1435	0.3132	-0.0031	-0.1075
Amasya	0.0011	0.0110	-0.2629	-0.3975	0.7604	-0.1922	0.0723
Ankara	0.1503	-0.1430	0.1424	-0.2169	-0.0264	-0.1066	-0.3433
Antalya	-0.2366 ^b	-0.0497 ^b	0.0117	0.0900	0.9566 ^a	-0.1122 ^b	0.4749 ^b
Ardahan	-0.2830 ^b	0.5908 ^a	-0.1344 ^a	-0.0570	-1.3287 ^a	0.2805 ^c	0.6045 ^a
Artvin	-0.1436	0.0154	0.0598	0.1010	0.3115	0.0169	0.3002
Aydın	-0.3508 ^a	0.0584 ^a	-0.0320	0.2150 ^b	0.6508 ^c	-0.0091	0.5967 ^a
Balıkesir	-0.0798	0.0064	-0.0192	0.0100	0.5800	-0.0003	0.1703
Bartın	-0.0428	0.0793	0.1079	-0.2542	0.3605	0.1131	0.0981
Batman	-0.1916	-0.0679	0.0242	0.2393	0.1729	0.0129	0.3664
Bayburt	0.1164	0.1602	0.0942	0.1850	-0.1374	0.3378	-0.2002

(Tablo 10'un devamı)

İller	Ect(-1)	İkrelk	İkselk	İktielk	İkmelk	İktdielk	Sabit
Bilecik	-0.3670	0.0362	-0.0139	0.0698	0.9296	-0.1265	0.9718
Bingöl	0.0229	-0.0774	-0.0475	-0.0947	0.0228	-0.0651	0.0486
Bitlis	-0.0494	-0.0034	-0.0113	0.1306	-0.2277	-0.0125	0.1366
Bolu	0.2601	0.0549	0.4692	0.0824	-0.3888	-0.0209	-0.6590
Burdur	-0.9527 ^a	0.0511 ^a	-0.0180 ^a	-0.1501 ^a	1.0256 ^a	0.0101	2.2882 ^a
Bursa	-0.2043	0.0099	0.0266	0.0564	0.1850	0.0326	0.4747
Çanakkale	-0.2316	0.0308	-0.1025	0.0363	0.3784	0.0011	0.5743
Çankırı	-0.0048	-0.0139	0.0129	0.0650	0.0280	-0.0306	0.0343
Çorum	-0.1508	-0.0088	0.2706	-0.3478	-0.2784	0.0190	0.3606
Denizli	-0.3143 ^b	0.0994 ^b	0.1076	0.1683	0.2625 ^b	0.0543	0.6771 ^b
Diyarbakır	-0.0370	0.0740	0.1570	0.2171	-0.0127	0.0549	0.0730
Düzce	0.3467	0.0999	0.4363	0.5299	-0.4154	-0.1038	-0.7559
Edirne	0.0796	0.0428	-0.0384	0.0446	0.7026	-0.1910	-0.1743
Elazığ	-0.2906 ^a	0.0418 ^a	-0.0339	-0.0106	0.1821 ^b	0.0420	0.6525 ^a
Erzincan	0.0819	-0.0114	0.0744	-0.0224	0.5116	0.0268	-0.1777
Erzurum	0.0399	-0.0531	-0.0093	-0.0159	0.0607	-0.0133	-0.0266
Eskişehir	-0.4121 ^a	0.0361 ^c	0.1336	0.0432	0.1224	0.0433	1.0142 ^a
Gaziantep	-0.2738	-0.0515	0.8511	0.1114	0.0146	0.0892	0.5385
Giresun	-0.3589 ^b	0.1000 ^a	0.2239 ^a	-0.3038 ^a	0.5899 ^a	0.3085 ^a	0.6010 ^b
Gümüşhane	-0.1189	-0.0457	-0.0120	-0.0438	0.3150	0.0054	0.2531
Hakkâri	0.0499	-0.1025	-0.0258	-0.1056	0.3748	-0.0520	-0.0606
Hatay	-0.4762 ^b	0.3550 ^a	0.1672	0.2355 ^a	0.1820	-0.0531	0.9217 ^b
İğdir	-0.6904 ^a	0.1010 ^b	-0.0863 ^a	0.0589	0.2716 ^a	-0.0175	1.1972 ^a
İsparta	-0.3190 ^b	0.0359 ^b	0.0905	0.0725 ^c	0.6758 ^a	0.0650	0.7103 ^b
İstanbul	0.2103	0.0738	0.3558	-0.0228	-0.1732	0.0112	-0.4717
İzmir	-0.1161	0.0530	0.3349	-0.0615	0.1530	-0.1636	0.2743
Kahramanmaraş	0.2179	-0.0815	0.5544	0.3208	0.2249	-0.0099	-0.4771
Karabük	-0.2437	0.1263	0.1746	-0.4389	0.3388	0.0124	0.5534
Karaman	-0.2696	0.2331	0.2475	0.2749	0.0531	-0.0014	0.6523
Kars	-0.2547 ^b	0.4318 ^a	0.5050 ^a	0.2343 ^a	0.0905	0.1294 ^a	0.4419 ^b
Kastamonu	-0.0504	-0.0137	-0.2094	-0.1101	0.1331	-0.1009	0.1568
Kayseri	0.0126	0.0522	0.1526	-0.1549	0.8998	-0.0272	-0.0346
Kırıkkale	-0.1960	-0.0584	0.0051	0.0568	0.0305	-0.0227	0.4240
Kırklareli	-0.0874	0.0311	-0.0464	0.0587	0.2973	0.0207	0.2531
Kırşehir	-0.3362	0.0401	0.0132	0.0803	0.5033	0.0858	0.7868
Kilis	-0.2552	-0.0257	-0.3008	0.1289	0.1466	0.0455	0.4098
Kocaeli	-0.1069	0.1133	-1.0692	0.3169	0.1966	-0.0646	0.3233
Konya	-0.0029	-0.0545	0.0137	0.1937	-0.0800	0.0046	0.0279
Kütahya	-0.0964	0.0260	0.1502	-0.0287	0.2011	0.0033	0.2254
Malatya	-0.5634 ^a	-0.0387	0.0462	0.0435	-0.4173 ^b	0.2417 ^a	1.1359 ^a
Manisa	-0.2983	0.0422	-0.0284	0.2141	0.4640	0.0306	0.6681
Mardin	0.3271	-0.0411	-0.0254	0.0790	-0.3549	0.0969	-0.6838
Mersin	-0.2252	0.0268	0.3245	0.1721	0.2113	0.0953	0.4358
Muğla	-0.3416 ^a	0.2110 ^a	-0.0189	0.1098 ^b	0.4829 ^a	0.0933 ^a	0.7126 ^a
Muş	-0.5351 ^a	-0.0644	-0.0676 ^a	0.0586	0.1877	-0.1083	1.0257 ^a
Nevşehir	-0.4233 ^a	0.0197	-0.0189	-0.0200	0.6394 ^a	0.0665	0.8969 ^a
Niğde	-0.1652 ^a	-0.0037	0.1555 ^b	-0.0085	0.2126 ^a	0.0346	0.3956 ^a
Ordu	-0.3228	-0.0563	0.4135	0.2054	0.3246	-0.1016	0.4991
Osmaniye	-0.1226	0.1005	-0.0122	0.0345	-0.2224	0.2110	0.2797
Rize	-0.0075	-0.0698	0.1964	-0.0378	-0.0315	-0.0888	0.0716
Sakarya	-0.0710	0.0492	0.1799	0.1717	-0.4236	-0.0328	0.1722
Samsun	0.3726	-0.0483	-0.2235	0.2471	0.7899	0.2956	-0.6813
Siirt	-0.5053 ^a	0.0508	0.1054	0.0951	0.1617	-0.0122	1.1382
Sinop	0.6668	0.3407	0.2690	-0.2403	0.5509	0.0024	-0.7590
Sivas	-0.2094	0.0621	0.0025	0.0585	-0.2174	-0.0072	0.4852
Şanlıurfa	0.0963	-0.0069	-0.1306	0.0814	-0.0232	0.0774	-0.2203
Şırnak	0.0586	-0.0020	-0.0116	0.0373	-0.0113	-0.0019	-0.0437
Tekirdağ	-0.1671	0.0683	0.2963	-0.0020	-0.2371	-0.0553	0.4326
Tokat	-0.1363 ^a	-0.0315	-0.0196	-0.2245 ^a	0.1378	0.1765 ^a	0.2850 ^a
Trabzon	-0.1899	0.0929	0.1357	0.0311	-0.7183	0.1045	0.4127
Tunceli	-0.1302	0.2895	-0.0890	0.0639	-0.2425	-0.0495	0.3442
Uşak	-0.3750	-0.0718	0.5616	-0.0977	-0.6294	-0.0530	0.8414
Van	-0.0039	0.0493	0.0528	-0.0046	0.1174	-0.0880	0.0281
Yalova	0.0743	-0.0475	0.1201	-0.0704	-0.0734	0.0255	-0.1086
Yozgat	-0.7903 ^a	0.0215	-0.0325	0.1953 ^a	-0.0581	0.2610 ^a	1.5408 ^a
Zonguldak	-0.2362 ^b	-0.0325	0.2719	-0.4662 ^a	0.0842	0.1525 ^c	0.5274 ^b

Not: "a", "b", "c" sırasıyla %1, %5 ve %10 olasılık düzeylerini göstermektedir. Tüm illerin hata düzeltme modeline dair sonuçlar makale ekinindedir.

Türkiye'de analiz edilen 81 ilin tek tek kısa dönem kişi başı sektörel elektrik tüketimi ile kişi başı RGSYH ilişkisi incelendiğinde ise; sadece 21 ilin hata düzeltme katsayısının %5 anlamlılık düzeyinde ve 0 ile -1 arasında değer aldığı sonucuna ulaşılmıştır. Tablo 10'de verilen bu 21 şehir içerisinde kısa dönemde en

az bir sektörel elektrik tüketiminin anlamlı katsayılarla sahip olduğu 20 il bulunmakla birlikte, Siirt illinin hata düzeltme katsayısı anlamlı olmasına rağmen kişi başı sektörel elektrik tüketimleri ve kişi başı RGSYH'leri arasında kısa dönemde herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Resmi dairelerde kişi başına tüketilen elektriğin, kişi başı RGSYH üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu iller; Antalya, Ardahan, Aydın, Burdur, Denizli, Elazığ, Eskişehir, Giresun, Hatay, Iğdır, Isparta, Kars ve Muğla'dır. Ayrıca Antalya ili hariç diğer illerde pozitif katsayıya ulaşılmıştır.

Sanayi sektöründe tüketilen kişi başı elektrik miktarının ise istatistiksel olarak anlamlı olduğu; Ardahan, Burdur, Giresun, Iğdır, Kars, Muş ve Niğde olmak üzere sadece 7 il bulunmaktadır. Bunlar arasında Giresun, Kars ve Niğde'de; sanayi sektöründe kişi başına düşen elektrik tüketimi arttıkça, ilin kişi başına düşen RGSYH düzeyinde de artış gerçekleşmektedir. Diğer yandan Ardahan, Burdur, Iğdır ve Muş illerinde tam tersi bir etki görülmektedir.

Aydın, Burdur, Giresun, Hatay, Isparta, Kars, Muğla, Tokat, Yozgat ve Zonguldak illeri ticarethanelerde kullanılan elektriğin kişi başına RGSYH üzerinde anlamlı olduğu illerdir. Bunlar arasında Burdur, Giresun, Tokat ve Zonguldak hariç tüm iller pozitif katsayılarla sahiptir.

Panel'in bütünü açısından hem kısa hem de uzun dönemde pozitif etkiye sahip olan mekânlarda kişi başına tüketilen elektrik miktarı birimler açısından değerlendirildiğinde ise 13 ilin anlamlı katsayılarla sahip olduğu görülmüştür. Bu iller, Antalya, Ardahan, Aydın, Burdur, Denizli, Elazığ, Giresun, Iğdır, Isparta, Malatya, Muğla, Nevşehir ve Niğde illeridir. Bunlar arasında Ardahan ve Malatya hariç diğer illerde pozitif bir etki söz konusu olmaktadır.

Tarımsal sulama, sokak aydınlatma vb. gibi alanları temsil etmesi için modele dâhil edilen diğer elektrik kullanım serisi ise; Antalya ilinde kişi başına RGSYH üzerinde negatif bir etki doğururken; Ardahan, Giresun, Kars, Malatya, Muğla, Tokat, Yozgat ve Zonguldak illerinde pozitif bir etki ortaya çıkarmaktadır.

SONUÇ

Elektrik tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi; ülke ekonomileri üzerindeki önemi nedeni ile enerji ekonomisi alanında sıklıkla incelenen konular arasında yer almaktadır. Çalışmada, Türkiye'deki 81 ilin enerji tüketimleri ve ekonomik büyümeleri arasındaki ilişkinin varlığı ve yönünü tespit etmek amacıyla, sektörel elektrik tüketimleri incelenerek; bölgesel ve sektörel enerji kullanımının, iller bazında uygulanacak ekonomik ve siyasi politikalara yön vermesine yardımcı olması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda 2004-2016 dönemi arasındaki veriler kullanılarak 81 il için yapılan analizde, illerin kişi başı sektörel elektrik tüketiminin, illerdeki ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Elektrik tüketimini sektörel bazda ifade edebilmek için her ilde kullanılan elektrik tüketim miktarı; resmi daire, sanayi, ticarethane, mesken ve diğer olarak kategorize edilmiştir.

İllerin kişi başı reel GSYH değerleri ile kişi başı sektörel elektrik tüketim serileri farklı düzeylerde durağan oldukları için değişkenler arasındaki ilişki, Panel ARDL yaklaşımı ile incelenmiştir. Analiz sonuçlarına göre uzun dönemde; resmi dairelerde, sanayi kuruluşlarında ve tarımsal sulama ile sokak aydınlatmasını temsil eden diğer alanlarda kullanılan elektrik miktarı negatif etki sahibi iken, ticarethane ve meskenlerde tüketilen elektrik ile o illin kişi başı reel GSYH'sı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bununla beraber modelde hata düzeltme katsayısının çalıştığı; kısa dönem dengesizliklerin uzun dönemde ortadan kalktığı görülmüştür. Kısa dönemde, tüm sektörlerin kişi başı elektrik tüketiminin, pozitif katsayılarla sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Uzun ve kısa dönemde illerin reel GSYH değerlerini en çok etkileyen değişkenin, meskende tüketilen elektrik olduğu görülmektedir. Ayrıca kısa dönem hata düzeltme modeli tüm iller için yapılmış; sadece 21 ilde hata düzeltme katsayısının 0 ile -1 arasında değerler aldığı ve anlamlı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sektörlerde kullanılan elektrik miktarının, ilgili ilin kişi başına RGSYH'sı üzerinde kısa dönemde farklı seviyelerde etkisi olduğu görülmüştür.

Bu sonuçlardan hareketle Türkiye’de elektrik tüketiminin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi üzerinde daha fazla faydalanabilmek için bölgesel enerji arzlarını artırıcı veya elektrik tüketiminde tasarruf sağlayıcı politikaları artıracak bir politika demetinin tercih edilmesi ve uygulanması önem arz etmektedir. Ayrıca bu çalışmanın her ilin kendine has demografik, sosyolojik ve ekonomik özellikleri göz önünde bulundurularak genişletilerek; bundan sonraki çalışmalara yol gösterici olma niteliği taşıması umulmaktadır.

KAYNAKÇA

- Abosedra, S., Dah, A., ve Ghosh, S. (2009). Electricity Consumption and Economic Growth, The Case of Lebanon. *Applied Energy*, 86, 429-432.
- Ağır, H., ve Kar, M. (2010). Türkiye'de Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Gelişmişlik Düzeyi İlişkisi: Yatay Kesit Analizi. *Sosyo Ekonomi*(Özel Sayı), 150-176.
- Akan, Y., ve Tak, S. (2003). Türkiye Elektrik Enerjisi Ekonometrik Talep Analizi. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 17(1-2), 21-49.
- Akarca, A. T., ve Long, T. V. (1980). On the Relationship Between Energy and GNP: A Re-Examination. *Journal of Energy Development*(5), 326-331.
- Altınay, G., ve Karagol, E. (2005). Electricity Consumption and Economic Growth: Evidence From Turkey. *Energy Economics*, 27, 849-856.
- Altıntaş, H., ve Koçbulut, Ö. (2014). Türkiye'de Elektrik Tüketiminin Dinamikleri ve Ekonomik Büyüme: Sınır Testi ve Nedensellik Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(43), 37-65.
- Altıntaş, H., ve Mercan, M. (2015). Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: G-11 Ülkeleri Örneğinde Panel Eşbütünlük ve Nedensellik Uygulaması. *Tisk Akademi*, 10(20), 318-347.
- Ameyaw, B., Oppong, A., Abruquah, L. A., ve Ashalley, E. (2017). Causality Nexus of Electricity Consumption and Economic Growth: An Empirical Evidence from Ghana. *Open Journal of Business and Management*, 5, 1-10.
- Apergis, N., ve Payne, J. E. (2009). Energy Consumption and Economic Growth in Central America: Evidence From A Panel Cointegration and Error Correction Model. *Energy Economics*(31), 211-216.
- Bildirici, M. E. (2013). The Analysis of Relationship Between Economic Growth and Electricity Consumption in Africa By ARDL Method. *Energy Economics Letters*, 1(1), 1-14.
- Blackburne, E. F., ve Frank, M. (2007). Estimation Of Nonstationary Heterogeneous Panels. *The Stata Journal*, 7(2), 197-208.
- Bozkurt, K., ve Bahar, O. (2015). Talep Şokları: Turizm Sektörü İçin Bir Analiz. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 26(1), 29-41.
- CETS. (1986). *Electricity in Economic Growth*. Washington. D.C.: National Academy Press.
- Chen, S.-T., Kuo, H.-I., ve Chen, C.-C. (2007). The Relationship Between GDP and Electricity Consumption in 10 Asian Countries. *Energy Policy*, 35, 2611-2621.
- Dolun, L. (2002). *Türkiye'de Elektrik Enerjisi Üretimi ve Kullanılan Kaynaklar*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bakanlığı A.Ş.
- Elvan, L. (2012). Bölgesel Gelişme ve Bölgeler Arası Gelişmişlik Farkları. S. Sayan içinde, *Yerel Ekonomilerin Sürdürülebilir Kalkınması ve Çanakkale Örneği* (s. 94-114). Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu.
- Ergün, S., ve Polat, M. A. (2015). OECD Ülkelerinde CO2 Emisyonu, Elektrik Tüketimi Ve Büyüme İlişkisi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(45), 115-141.
- Ghali, K. H., ve El-Sakka, M. (2004). Energy Use And Output Growth in Canada: A Multivariate Cointegration Analysis. *Energy Economics*(26), 225-238.
- Ghosh, S. (2002). Electricity Consumption and Economic Growth in India. *Energy Policy*(30), 125-129.
- Guttormsen, A. G. (2007). Causality Between Energy Consumption And Economic Growth. *The Journal of Energy and Development*, 33(1), 1-22.
- Hamilton, J. D. (1983). Oil and The Macroeconomy since World War II. *Journal of Political Economy*, 91(2), 228-248.

- Jaiyesimi, M. T., Osinubi, T. S., ve Amaghionyeodiwe, L. (2017). Energy Consumption and GDP in The OECD Countries: A Causality Analysis. *Review of Economic Business Studies*, 10(1), 55-74.
- Jamil, F., ve Ahmad, E. (2010). The Relationship Between Electricity Consumption, Electricity Prices and Gdp in Pakistan. *Energy Policy*, 38, 6016-6025.
- Jumbe, C. B. (2004). Cointegration and Causality Between Electricity Consumption and GDP: Empirical Evidence From Malawi. *Energy Economics*, 26, 61-68.
- Kapusuzoglu, A., ve Karan, M. B. (2010). Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketimi ile Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYH) Arasındaki Eş-Bütünleşme ve Nedensellik İlişkisinin Analizi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Business and Economics Research Journal*, 1(3), 57-68.
- Kar, M., ve Kınık , E. (2008). Türkiye'de Elektrik Tüketimi Çeşitleri ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin Ekonometrik Bir Analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 10(2), 333-353.
- Karagöl, E. T., ve Tür, M. R. (2017). *Türkiye'de Elektrik Enerjisi*. Ankara: SETA.
- Karagöl, E., Erbaykal, E., ve Ertuğrul, M. H. (2007). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ile Elektrik Tüketeimi İlişkisi: Sınır Testi Yaklaşımı. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 8(1), 72-80.
- Kraft, J., ve Kraft, A. (1978). On the Relationship between Energy and GNP. *Journal of Energy and Development*, 3(2), 401-403.
- Li, F., Dong, S., Li, X., Liang, Q., ve Yang, W. (2011). Energy Consumption-Economic Growth Relationship and Carbon Dioxide Emissions in China. *Energy Policy*, 39, 568-574.
- Manga, M. (2019). Orta Gelir Tuzağı Bağlamında İhracatta Ürün Çeşitliliği ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 145-168.
- Narayan, P. K., ve Singh, B. (2007). The Electricity Consumption and Gdp Nexus For The Fiji Islands. *Energy Economics*, 29, 1141-1150.
- Narayan, P. K., ve Smyth, R. (2005). Electricity Consumption, Employment and Real Income in Australia Evidence From Multivariate Granger Causality Tests. *Energy Policy*, 33, 1109-1116.
- Narayan, P. K., ve Smyth, R. (2009). Multivariate Granger Causality Between Electricity Consumption, Exports and GDP: Evidence from A Panel of Middle Eastern Countries. *Energy Policy*, 37, 229-236.
- Oh, W., ve Lee, K. (2004). Energy Consumption Economic Growth in Korea: Testing the Causality Relation. *Journal of Policy Modeling*(26), 973-981.
- Ozturk, İ. (2010). A Literature Survey on Energy-Growth Nexus. *Energy Policy*(38), 340-349.
- Öncel, A., Kırca, M., ve İnal, V. (2017). Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkelerine Yönelik Zamanla Değişen Panel Nedensellik Analizi. *Maliye Dergisi*, 173, 398-420.
- Pasaran, M. H. (2007). A SIMPLE PANEL UNIT ROOT TEST IN THE PRESENCE OF CROSS-SECTION DEPENDENCE. *JOURNAL OF APPLIED ECONOMETRICS*(22), 265-312.
- Pasaran, M. H. (2004). General Diagnostic Test for Cross Section Dependence in Panels. *IZA Discussion Paper Series no.1240*, 1-39.
- Pasaran, M., Shin, Y., ve Smith, R. (1999). Pooled Mean Group Estimation of Dynamic Heterogeneous Panel. *Journal of the American Statistical Association*, 94(446), 621-634.
- Polat, Ö., Uslu, E. E., ve San, S. (2011). Türkiye'de Elektrik Tüketimi, İstihdam ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(1), 349-362.

- Rafindadi, A., ve Yosuf, Z. (2013). An Application Of Panel Ardl İn Analyzing The Dynamics Of Financial Development And Economic Growth İn 38 Sub-Saharan African Continents. *Proceeding - Kuala Lumpur International Business, Economics and Law Conference*, 118-135.
- Saatçi, M., ve Dumrul, Y. (2013). Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Dinamik Bir Analizi: Türkiye Örneği. *Uludağ Üniversitesi İİBF Dergisi*, 32(2), 1-24.
- Saidi, K., ve Hammami, S. (2015). The Impact Of CO2 Emissions And Economic Growth On Energy Consumption in 58 Countries. *Energy Report*(1), 62-70. Energy Reports. adresinden alındı
- Savaş, B., ve Durğun, B. (2016). Elektrik Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasında Nedensellik İlişkisi:Türkiye Örneği. *Dicle Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(11), 213-244.
- Sevinç, H. (2011). Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 35-54.
- Soytas, U., Sari, R., ve Ozdemir, O. (2001). Energy Consumption and GDP Relation in Turkey: A Cointegration and Vector Error Correction Analysis. *Global Business and Technology Association*, 838-844.
- Squalli, J. (2007). Electricity Consumption and Economic Growth: Bounds and Causality Analyses of OPEC Members. *Energy Economics*, 29, 1192-1205.
- Tang, C. F. (2008). A Re-Examination of The Relationship Between Electricity Consumption and Economic Growth in Malaysia. *Energy Policy*, 36, 3077-3085.
- Tang, C. F. (2009). Electricity Consumption, Income, Foreign Direct İvestment, and Population in Malaysia. *Journal of Economic Studies*, 36(4), 371-382.
- Tatoğlu, F. Y. (2017). *Panel Zaman Serileri Analizi*. İstanbul: Beta Bağımlı Yayım Dağıtım A.Ş.
- Thoma, M. (2004). Electrical Energy Usage Over The Business Cycle. *Energy Economics*, 26, 463-485.
- Tunalı, H., ve Ulubaş, M. A. (2017). Elektrik Enerjisi Tüketimi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: G7 Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama (1970-2015). *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 20(1), 1-33.
- Tutuş, A. (2006). Türkiye’de Elektrik Enerjisinin Tarihsel Gelişimi ve Yeni Piyasa Düzeni İçerisinde Hidroelektrik Enerjisinin Yeri. *TMMOB Su Politikaları Kongresi*, 318-330.
- Usta, C. (2016). Türkiye’de Enerji Tüketimi Ekonomik Büyüme İlişkisinin Bölgesel Analizi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2(2), 181-201.
- Wang, S. S., Zhou, D. Q., ve Wang, Q. W. (2011). CO2 Emissions, Energy Consumption and Economic Growth in China: A Panel Data Analysis. *Energy Policy*, 39, 4870-4875.
- Wolde-Rufael, Y. (2006). Electricity Consumption and Economic Growth: A Time Series Experience for 17 African Countries. *Energy Policy*, 34, 1106-1114.
- Yang, H.-Y. (2000). A Note On The Causal Relationship Between Energy and GDP in Taiwan. *Energy Economics*, 22(3), 309-317.
- Yapraklı, S. (2013). *Enerjiye Dayalı Büyüme Türk Sanayi Sektörü Üzerine Uygulamalar*. İstanbul: BETA Yayıncılık.
- Yapraklı, S., ve Yurttañıkırmaz, Z. Ç. (2012). Elektrik Tüketimi ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2), 195-215.
- Yoo, S. H. (2006). The Causal Relationship Between Electricity Consumption and Economic Growth in the ASEAN Countries. *Energy Policy*, 34, 3573-3582.
- Yoo, S.-H., ve Kwak, S.-Y. (2010). Electricity Consumption and Economic Growth in Seven South American Countries. *Energy Policy*, 38, 181-188.

- Yu, E. S., ve Hwang, B.-K. (1984). The Relationship Between Energy and GNP: Further Results. *Energy Economics*, 6, 186-190.
- Yuan, J., Zhao, C., Yu, S., ve Hu, Z. (2007). Electricity Consumption And Economic Growth in China: Cointegration And Co-Feature Analysis. *Energy Economics*, 29, 1179-1191.
- Zachariadis, T. (2007). Exploring The Relationship Between Energy Use and Economic Growth with Bivariate Models:New Evidence From G-7 Countries. *Energy Economics*(29), 1233-1253.
- Zachariadis, T., ve Pashourtidou, N. (2007). An Empirical Analysis of Electricity Consumption in Cyprus. *Energy Economics*, 29, 183-198

SAĞLIK ÇALIŞANLARINDA PSİKOLOJİK GÜÇLENDİRME ALGISININ SİNERJİK İKLİM ALGISINA ETKİSİ*

EFFECT OF PSYCHOLOGICAL EMPOWERMENT PERCEPTION ON SYNERGISTIC CLIMATE PERCEPTION IN HEALTH EMPLOYEES

Aygül YANIK¹, Vedat AÇAR²

1. Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, aygul.yanik@medeniyet.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6736-0391>
2. Öğr. Gör., Kırklareli Üniversitesi, vedatacar40@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-3486-6895>

Makale Türü **Article Type**
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi/Application Date
05.01.2020

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
10.03.2020

DOI
10.20875/makusobed.670432

* Bu çalışma ile bağlantılı bir bölüm "3. Uluslararası ve 13. Ulusal Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi"nde sözel olarak sunulmuştur.

Öz

Araştırmada, sağlık çalışanlarında psikolojik güçlendirme algısı ile sinerjik iklim algısı arasındaki ilişki ve psikolojik güçlendirme algısının sinerjik iklim algısına etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma, kamu hastanesinde görev yapan sağlık çalışanları ile yapılmıştır. Veriler anket formu ile toplanmış ve eksiksiz yanıtlanan 227 anket değerlendirmeye alınmıştır. Verilerin analizinde, SPSS for Windows 23.0 paket programı kullanılmıştır. Katılımcıların puanları incelendiğinde, genel psikolojik güçlendirme algısı puanının yüksek (3,842±0,046) ve genel sinerjik iklim algısı puanının orta düzeyde (3,198±0,050) olduğu bulunmuştur. Katılımcıların psikolojik güçlendirme algısı ile sinerjik iklim algısı arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Araştırmada, katılımcıların psikolojik güçlendirme algısının sinerjik iklim algısını etkilediği belirlenmiştir. Olumlu sinerjik iklim örgütsel başarıyı arttırmaktadır. Dolayısıyla çalışanların psikolojik olarak güçlendirilmesi önemli olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Psikolojik Güçlendirme, Sinerjik İklim, Sağlık Çalışanları*

Abstract

In the research, it was aimed to determine the relationship between psychological empowerment perception and synergistic climate perception of health employees and the effect of psychological empowerment perception on synergistic climate perception. The research was conducted on health employees working in public hospital. Data was collected with a questionnaire and 227 questionnaires fully answered were evaluated. SPSS for Windows 23.0 package program was used for data analysis. When the scores of the participants were examined, it was found that general psychological empowerment perception score was high (3.842±0.046) and general synergistic climate perception score was medium level (3.198±0.050). There was a positive relationship between the participants' perception of psychological empowerment and their perception of synergistic climate. In the research, it was determined that the psychological empowerment perception of the participants affected the perception of synergistic climate. A positive synergistic climate increases organizational success. Therefore, psychological empowerment of employees is important.

Keywords: *Psychological Empowerment, Synergistic Climate, Health Employee*

EXTENDED SUMMARY

Background

Psychological empowerment is a psychological condition that must be experienced by employees in order for the empowerment practices in the organization to be successful. Psychological empowerment includes four cognitions that reflect individuals' adaptation to their job (Laschinger ve ark., 2009; Leggat ve ark., 2010; Wagner ve ark., 2010; Sürgevil ve ark., 2013; Emery ve ark., 2019): meaning, competence, self-determination and impact. On the other hand, organizations need power for their survival, success and development. This power can be explained by synergy (Kaya, 2014). Synergy means unity of action or power (Dahl, 2000). The synergistic climate can be defined as an atmosphere of cooperation or solidarity among employees with group dynamics and organizational adaptation, goal congruence and vision (Kaya, 2014). The synergistic climate includes 5 factors (Kaya, 2014): goal congruence, harmony, group dynamics, vision and solidarity. In the researches, it was seen that many factors such as satisfaction, organizational commitment, motivation, positive and innovative behaviors of employees, which were important for the success, development and continuity of the organizations, were significantly affected by the empowerment of the employees and the synergistic climate formed between them. This is more important for healthcare organizations.

Purpose

In this research, it was aimed to determine the relationship between the psychological empowerment perception and the synergistic climate perception and the effect of the psychological empowerment perception on the synergistic climate perception.

Method

This cross-sectional and descriptive research was conducted with health employees working in a public hospital. The sample was randomly chosen by simple sampling method. The data were collected with a questionnaire form. 227 questionnaires that were answered in full were evaluated. As a data collection tool, demographic-job satisfaction data form, psychological empowerment scale and synergistic climate scale were used. The psychological empowerment scale was developed by Spreitzer and Sürgevil ve ark. (2013) adapted to Turkish. The synergistic climate scale was developed by Kaya (2014). The scales were found to be reliable. The analysis of data was carried out in SPSS for Windows 23.0 package program.

Findings

55.5% of the participants were women, 62.6% were married and 55.5% were satisfied with their work in general. When the scores of the participants were examined, it was found that general psychological empowerment perception score was high (3.842 ± 0.046) and general synergistic climate perception score was medium level (3.198 ± 0.050). While the impact perception score of the sub-factors was at a medium level, the perception of meaning, competence and self-determination was at a high level. However, both general synergistic climate perception and sub-factors' score of the participants (goal congruence-harmony and group dynamics-vision-solidarity) were determined at a medium level. In this research, while the participants' perception of meaning, impact and competence affected the general synergistic climate perception, but their perception of self-determination did not. Further, while the participants' perception of meaning, impact and competence affected group dynamics-vision-solidarity perception, but their self-determination perception did not affect to that factor. Moreover, the participants' perception of impact and meaning affected the goal congruence-adaptation perception, but their perception of competence and self-determination did not affect this factor.

Conclusions

Participants' perception of general psychological empowerment was at a high level and general synergistic climate perception was at a medium level. It was seen that the synergistic climate was insufficient in the research organization. A synergistic climate must be provided for organizational success. By the way, there was a positive relationship between psychological empowerment and synergistic climate perception of participants. Moreover, the psychological empowerment perception of them affected the perception of synergistic climate. Therefore, both concepts should be handled together and managed to add value to the employees. Periodic in-service trainings and social activities should be organized for employees to improve their psychological empowerment and synergistic climate perception. It is expected to raise awareness of psychological empowerment and synergistic climate in healthcare managers and employees and contribute to the development of strategies and policies for managers about the subject in their organizations of the research. More comprehensive researchs involving healthcare managers and employees should be conducted on this subject.

1. GİRİŞ

Örgütlerin başarısında çalışanların güçlendirilmesi temel kaynak olabilir. Güçlendirme ile yararlı çıktılar elde edilir. Çalışanların güçlendirilmesi üzerine yapılan çalışmalar bunu ortaya koymaktadır. Çalışanların güçlendirilmesinin örgütsel bağlılık (Laschinger vd., 2009), başarı (Leggat vd., 2010; Duff, 2019; Al-Bsheisha vd., 2019), çalışan memnuniyeti (Al-Bsheisha vd., 2019) ve iş tatminini arttırdığı (Pelit ve Arslanturk, 2011; Al-Swidi, 2012; Li vd., 2018; Emery vd., 2019) görülmektedir. Güçlendirme, iş tatminini arttırırken iş stresini azaltır ve kaliteli bakımı olumlu etkiler (Laschinger vd., 2001). Ayrıca güçlendirme, iş sorumluluğunu arttırır (Fan vd., 2016), yenilikçi davranış ile ilişkilidir ve yenilikçi davranış (Knol ve van Linge, 2008; Hu ve Leung, 2003) ile örgütsel vatandaşlık davranışını olumlu etkiler (Jha, 2014). Güçlendirme, yenilikçiliği arttırırken işten ayrılma niyetini de azaltır (Bhatnagar, 2012).

Güçlendirmenin önemli bir yaklaşımı, psikolojik güçlendirmedir. Psikolojik güçlendirme, örgütteki güçlendirme uygulamalarının başarılı olması için çalışanlar tarafından deneyimlenmesi gereken psikolojik bir durum ve içsel görev güdüsü kaynağıdır (Sürgevil vd., 2013).

Sinerji ise, hayatta kalma ve gelişmenin önemli bir parçası olup, çalışanlar arasındaki sinerjinin bir örgütün başarılı olması için bir zorunluluk olduğu söylenebilir. Bu durum, kaçınılmaz olarak günümüz örgütlerinin daha stratejik uygulamalar ve politikalar kullanmasını gerektirmektedir. Uygulanan stratejiler ve politikaları geliştirmek için uygun bir iklim olmalıdır. Dolayısıyla örgütün sinerjik iklimi büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda örgütsel sinerjik iklim, uyum, hedef uygunluğu ve vizyon üzerine temellenen grup dinamiği ve örgütsel adaptasyonda çalışanlar arasında iş birliği ya da dayanışma atmosferi olarak tanımlanabilir (Kaya, 2014).

Yöneticiler, değişim ve yenilikleri yönetmek ve örgütsel başarı sağlamak için, çalışanların güçlendirilmesini sağlayarak sinerjik iklim oluşturmalı ve bu iklimi anlamalıdır. Bu açıdan çalışanların aynı hedef doğrultusunda, birlikte, uyum içinde, iş birliğine dayanan enerjisini içeren sinerjik iklime, içsel iş motivasyonu sağlayan ve çalışanların davranışlarını etkileyen psikolojik güçlendirmenin etkisinin incelenmesi yararlı olabilir. Literatürde yönetim desteği ve teşviki, bilgi, özerklik, ödül ve gelişme fırsatlarının, çalışanların güçlenme duygusunu arttırdığı belirtilmektedir (Mok ve Au-Yeung, 2002). Bu yönetim uygulamaları, çalışanların örgütsel katkı veya verimliliğini etkili bir şekilde arttırmanın yanı sıra, çalışanların özerklik ve değer algılarını da (iş ve memnuniyet) arttırabilir.

Literatürde sinerjik iklim ile psikolojik güçlendirme arasındaki ilişkiyi inceleyen ve sinerjik iklime psikolojik güçlendirmenin etkisini araştıran bir çalışmaya rastlanmamış olup, çalışmanın ilk olduğu söylenebilir.

Bu çalışmada, sağlık çalışanlarının psikolojik güçlendirme algısı ile sinerjik iklim algısı arasındaki ilişki ve psikolojik güçlendirme algısının sinerjik iklim algısına etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Psikolojik Güçlendirme

Güçlendirme, bir bireyin aktif olarak kendi çalışma rolü ve içeriğini ne kadar şekillendirebileceği anlamına gelir (Leggat vd., 2010; Emery vd., 2019). Örgütsel güçlendirme, iki farklı yaklaşıma sahiptir; yapısal güçlendirme ve psikolojik güçlendirme (Li vd., 2018).

Yapısal güçlendirme, çalışanların bilgiye erişme, destek alma, kaynaklar gibi işi yapmak için gerekli öğrenme ve gelişme fırsatlarını içeren işyerinde güçlendirici koşulların varlığına ilişkin algıları ile ilgilidir. Güçlendirme yapılarına erişimi olan çalışanların, iş performansı ve örgütsel hedeflere ulaşma olasılığı olmayanlardan daha fazladır (Leggat vd., 2010). Yapısal güçlendirme, çalışanların örgüt içindeki konumuna dayanan gücü ifade eder (Knol ve van Linge, 2008). Çalışanların bireysel niteliklerini değil örgütsel yapıları ilgilendirir.

Psikolojik güçlendirme, bireylerin kontrol altına aldıkları, ihtiyaçlarını ifade ettikleri ve karşıladıkları ya da karar verdikleri kültürel, sosyal ya da psikolojik bir süreçtir. Psikolojik güçlendirme, bir bireyin işinin ne anlama geldiğini ve sonuçları nasıl etkileyebileceğini algılamasıyla karakterize edilebilir (Fan vd., 2016). Spreitzer (1995) psikolojik güçlendirmeyi, çalışanların işlerine ve örgütsel rollerine karşı psikolojik algı veya tutumu olarak tanımlamıştır (Sürgevil vd., 2013; Li vd., 2018). İşyerinde psikolojik güçlendirme, 1960'lı yıllardan itibaren uygulamanın yanı sıra teorik araştırmaların da odaklandığı bir konu olmuştur. Psikolojik güçlendirmenin temeli sosyal psikolojiye dayanır, kişisel gelişime katkı sağlar ve kişisel öz-yeterliliği geliştirir. Kişisel öz-yeterlilik, bireylerin görevlerini yerine getirirken kendi yeteneklerine olan inançlarını geliştiren güdüyle elde edilir (Al-Swidi, 2012). Çünkü psikolojik güçlendirme, çalışanların örgüt içindeki rolleri hakkında sahip oldukları temel kişisel inançlardan oluşur (Knol ve van Linge, 2008). Dolayısıyla psikolojik güçlendirme, bireylerin yaşamları üzerinde kontrol hissine neden olan psikolojik faktörlere dayanmaktadır (Al-Swidi, 2012). Kısaca psikolojik güçlendirme, aşağıda açıklanan bireylerin işine yönelimini yansıtan dört biliş içeren çok yönlü bir yapı olarak tanımlanır. Bunlar (Laschinger vd., 2001; Hu ve Leung, 2003; Laschinger vd., 2009; Leggat vd., 2010; Wagner vd., 2010; Sürgevil vd., 2013; Emery vd., 2019; Duff, 2019): Anlamlılık, yeterlilik, özerklik ve etki.

Anlamlılık (Meaning): İş gerekleri ile bireylerin inançları, değerleri ve davranışları arasındaki uyumu ifade eder. Bir işin yapılma amacının çalışan için taşıdığı değer ve önem düzeyiyle ilgilidir.

Yeterlilik (Competence): Bireylerin mesleklerine olan güvenleri ve iş gereklerini yerine getirme kapasitelerine inançları anlamına gelir. Yani bireylerin işlerini iyi yapabilme konusunda kendilerine ve yeteneklerine duydukları güven düzeyleri ya da işlerine hâkimiyetleri ile ilgilidir.

Özerklik (Self-determination): Bireylerin işlerini nasıl yapacakları konusunda karar verme özgürlüklerini ve işleri üzerinde kontrol duygularını ifade eder.

Etki (Impact): Bireylerin (stratejik, yönetsel ya da operasyonel) önemli örgütsel çıktıları etkileyebilme hissidir. Bireylerin işyerlerinde bir iz bırakabilme ve örgütün onların fikirlerini ciddiye alma düzeyini gösterir.

Kısaca, psikolojik güçlendirme dört bilişsel faktörle ortaya çıkan güdüsel bir yapıdır. Bu dört faktör birlikte, pasif bir iş rolüne yönelmek yerine aktif olanı yansıtır. Ayrıca dört faktörün, genel bir psikolojik güçlendirme yapısı oluşturmak için bir araya geldiği tartışılmaktadır. Başka bir deyişle, herhangi bir tek boyutun olmayışı, genel olarak hissedilen güçlendirme derecesini tamamen ortadan kaldırmamakla birlikte, düşürecektir. Bu nedenle, bu dört faktör, psikolojik güçlendirmeyi anlamak için neredeyse tam veya yeterli bir biliş dizisi belirlemektedir (Hu ve Leung, 2003). Belirtilen dört faktör, psikolojik güçlendirmenin hem çalışanların hem de yönetici ve/veya örgütün çabasıyla sağlanabileceğini göstermektedir.

2.2. Sinerjik İklim

Son yıllarda sinerjik iklim ve sinerjik yönetime ilgi artmaktadır (Bititci vd., 2007; Chen ve Chen, 2013). Çünkü örgütlerin hayatta kalması, başarısı ve gelişmesi için güce ihtiyaçları vardır. Bu güç sinerji ile açıklanabilir (Kaya, 2014). Sinerji (synergism, synergismus, Yunanca synergos'dan birlikte çalışan), bireysel etkilerin toplamından birlikte daha büyük bir etki elde etmektir. Sinerji (snergy, synergia, çalışmaya katılma, snregein'den birlikte çalışmak), eylem ya da güç birliği anlamına gelir (Dahl, 2000). İnsanların grup halinde, yalnız olduklarından daha iyi çalıştıkları bilinen bir gerçektir. En iyi örnek "V" oluşturarak uçan kuşlarda görülür. Bununla birlikte sadece bir grup oluşturmak yeterli değildir. Sinerji gerekir (Kaya, 2014). Çağdaş literatürde sinerji, bir ortaklığın daha iyi grup performansı ve uyumu sağlayan daha iyi çözümler için ilişkiler, değerler, güçlü yönler, bakış açıları ve kaynaklar gibi tüm ortakların varlıklarını bir araya getirme derecesi olarak tanımlanmaktadır. Genellikle dikey entegrasyon, paylaşılan bilgi (know-how) ve kaynaklar bu ortaklığın ürünleridir (Jones ve Barry, 2011). Örneğin, üç tane 1 ayrı ayrı yazılırsa değeri 3 olurken yan yana yazılınca değerinin 111 olması, tek bir kibrit kolayca kırılırken 50 kibritin çok zor kırılması, yürüyen merdivenle yukarıya çıkmanın sağladığı zaman ve enerji faydası gibi (Özdevecioğlu ve İnce Balcı, 2012). Bu

anlamda, grup güçlerinin uyum içinde birleşmesiyle sinerji istenen sonuçlara yol açmaktadır. Benzer şekilde Dahl (2000) da sinerjinin yüksek düzeyde enerji, işbirliği, güven ve coşku yarattığını belirtmiştir. Dolayısıyla sinerji oluşumu, aktörler veya hissedarlar arasında daha iyi karar kalitesine ve gruplardaki rasyonelliğe katkıda bulunabilir.

Sinerjik iklim ise, uyuma dayanan grup dinamikleri ve örgütsel adaptasyon, hedef uygunluğu (goal congruence) ve vizyon ile çalışanlar arasında bir işbirliği ya da dayanışma atmosferi olarak tanımlanabilir. Sinerjik iklime sahip olan örgütün hedef uygunluğu, vizyon, grup dinamiği ve dayanışma faktörlerinde örgütsel bir kültüre sahip olması gerekmektedir. Sinerjik iklim, aşağıda açıklanan 5 faktörle açıklanabilir (Kaya, 2014):

Hedef uygunluğu: Hedef, grup yeteneklerini ve becerilerini kullanarak, örgüte katkıda bulunan ve grup üyelerini yönlendiren bilinçli bir öğreti seçmektir. Örgütlerin var olmasının iyi bir nedeni olmalıdır. Bir grubun yüksek düzeyde başarılı olmasının en önemli koşulu, grup üyelerinin aynı hedefi paylaşmasıdır. Bu anlamda, sinerji, ortak bir amaç etrafında yüksek güdüyle hedefe odaklanmaktır.

Uyum (harmony): Çalışanlardan verimli bir şekilde yararlanabilmek için, çalışma ortamına uyumlarının sağlanmasıdır. Çalışan ve örgüt uyumu, bireysel kimlik ile örgütsel iklim, bireysel ve örgütsel hedefler, bireysel ihtiyaçlar, örgütsel sistemler ve yapılar arasındaki ilişkiyi açıklar. Çalışanların örgütsel uyumunun yükselmesi, işlerinden daha olumlu çıktılar elde edilmesini sağlar.

Grup dinamikleri: Bireyler ve gruplara uygulanan güç stillerinin incelenmesi anlamına gelir. Bu açıdan sinerji, grubu hareket geçiren enerjidir.

Vizyon: Geçmişte ulaşılamayan, şimdiye kadar düşünülmeyen ve ne yapılması gerektiğinin açıkça ifade edildiği spesifik bir düşüncedir. Vizyon, bir bireyin kişisel bakış açısını, derinliğini, hayallerini ve denenmemiş fikirlerini ifade eder. Sinerjik yönetimin temeli vizyona dayanır.

Dayanışma (solidarity): Grup çalışmasının en yaygın amacı, istenen işleri tamamlamak için destek ve güvene dayalı bir grup oluşturmak ve bunları yaparken grup üyelerinin farklılıklarına, tutumlarına ve becerilerine değer vermektir. Bu anlamda sinerji, farklı yeteneklerle ortaya çıkan pozitif enerji ve buna bağlı oluşan katma değerdir.

Sinerji, örgütün kaynak ve yeteneklerinin hangi alanlarda başarılı olacağını ya da olmayacağını gösteren bir uyum ve yetenek unsurudur. Bu yüzden bireyler ve kaynaklar arası uyum sinerjiyi doğururken, uyumsuzluk sinerjinin tersi sonuçlara neden olabilir. Sinerjik grup, başarılarına büyük oranda katkı sağlarken, bir hayal kırıklığı kaynağı da olabilir. Sinerji rehberliğinde yıkıcı küçük farklılıklar tolere edilir. Çünkü sinerjinin temel ilkesi, bütün üyelerin yakın ilişki ve dayanışmasıdır. Grup zayıf zinciri yok eder. Sinerji, doğru iletişim kurmak, işbirliği ve güven gerektirir. Sinerjinin pozitif etkileri sürdürülebilir ama negatif etkileri (sabotaj, ilgisizlik gibi) sürdürülemez (Dahl, 2000). Bu açıdan sinerjinin rekabet avantajı sağlama, çalışanların katılımıyla yeni çözüm yolları bulma, örgütsel ve yönetsel etkinlik sağlama, grup bilinci oluşturma, değişime uyum sağlama ve kaldıraç etkisi oluşturma gibi pek çok fayda sağlayacağı öngörülebilir (Özdevecioğlu ve İnce Balcı, 2012). Sinerji takibi, genellikle küresel verimlilik ve etkililik arayışı olan örgütlerde önemli bir stratejik kuvvet olarak kabul edilir (Kaya, 2014). Bu bakımdan sinerjik iklim kaçınılmazdır. Sinerjik iklimin güçlü bilimsel ölçüm araçları ile izlenmesi ve değerlendirilmesi gereklidir.

Çalışanların birlikteyken gösterecekleri ortak çabanın, tek başlarına üretebileceklerinden daha fazlasını üretmesine vurgu yapan sinerji kavramını ele alan yeni yönetim yaklaşımlarından biri sinerji yönetimidir. Sinerjik yönetim, bütünleştirici ve katılımcı bir yönetim yaklaşımına atıfta bulunan, katılımcılar arasındaki iletişim ve etkileşim işlevi üzerine kurulmuştur. Sinerjik yönetim, etkin bir liderlik altında insan, bilgi, sistemler, donanım gibi örgütteki tüm kaynakların birleştirilme süreci olarak tanımlanabilir (Özdevecioğlu ve İnce Balcı, 2012). Bu anlamda sinerjik yönetim; eylemler arası iletişim, paylaşım, grup çalışması, bireyler arasında işbirliği, koordinasyon, güç delegasyonu ve toplam katılım konularını

vurgulayan bir modeldir (Kaya, 2014). Dolayısıyla sinerjik yönetimle daha yüksek bir enerji oluşturulur (Özdevecioğlu ve İnce Balcı, 2012).

Toplumlar kompleks sosyo-ekonomik ve çevresel unsurlar içinde, zorlu sağlık problemleri ile yüz yüze kalmaktadırlar. Dolayısıyla yukarıda belirtildiği gibi, sinerji eşsiz bir işbirliği avantajı sağlayarak sağlık ve sağlık sistemlerinin hedeflerini başarması için insanlar ve örgütlerin kapasitesini arttırmaktadır (Lasker vd., 2001).

3. YÖNTEM

3.1. Hipotezler

Araştırma, tanımlayıcı ve kesitsel nitelikte tasarlanmış olup, aşağıda belirtilen hipotezler test edilerek değerlendirilmiştir.

H₁: Katılımcıların psikolojik güçlendirme ve sinerjik iklim algısı arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

H₂: Katılımcıların psikolojik güçlendirme algısı, sinerjik iklim algısını etkiler.

H₃: Katılımcıların psikolojik güçlendirme algısı alt faktörleri, hedef uygunluğu-uyum algısını etkiler.

H₄: Katılımcıların psikolojik güçlendirme algısı alt faktörleri, grup dinamikleri-vizyon-dayanışma algısını etkiler.

3.2. Evren ve Örneklem

Araştırma, Türkiye'nin Kırklareli ilinde bulunan Kırklareli Devlet Hastanesi'nde görev yapan sağlık çalışanları (hemşire, ebe, sağlık memuru, tıbbi sekreter, sekreter, veri hazırlama ve kontrol işletmeni) ile yapılmıştır. Pilot çalışma niteliğindeki bu araştırmaya, benzer eğitim düzeylerindeki sağlık çalışanları dâhil edilmiştir. Dolayısıyla doktorlar dâhil edilmemiştir. Araştırma evreni, 505 sağlık çalışanından oluşmuştur. Örneklem sayısı, örneklem büyüklüğü hesaplama programı ile hesaplanmış ve en az 218 bulunmuştur. Basit örnekleme yöntemiyle rastgele seçilen 240 katılımcıya 01/03/2018-30/06/2018 tarihleri arasında anket yapılmıştır.

3.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak katılımcıların demografik özelliklerini belirleyen demografik-işten memnuniyet veri formu, psikolojik güçlendirme ölçeği ve sinerjik iklim ölçeği kullanılmıştır. Psikolojik güçlendirme ölçeği, Spreitzer tarafından geliştirilmiş olup, ölçeğin Türkçeye uyarlanarak geçerlilik ve güvenilirlik çalışması Sürgevil vd. (2013) tarafından yapılmıştır. Ölçek dört faktörden oluşmaktadır; Faktör 1: Anlamlılık, Faktör 2: Yeterlilik, Faktör 3: Özerklik ve Faktör 4: Etki. Güvenilirlik analizi sonucunda; birinci faktörün güvenilirliği $\alpha=0,89$, ikinci faktörün güvenilirliği $\alpha=0,85$, üçüncü faktörün güvenilirliği $\alpha=0,83$ ve dördüncü faktörün güvenilirliği $\alpha=0,84$ bulunmuştur. Ölçek, toplam varyansın %79,83'ünü açıklamaktadır (Sürgevil vd., 2013). Sinerjik iklim ölçeği, Kaya (2014) tarafından geliştirilerek geçerlilik ve güvenilirlik çalışması yapılmıştır. Ölçeğin Türkçe formu iki faktörden oluşmuştur; Faktör 1: Hedef uygunluğu-uyum ve Faktör 2: Grup dinamikleri-vizyon-dayanışma. Güvenilirlik analizi sonucunda; birinci faktörün güvenilirliği $\alpha=0,96$ ve ikinci faktörün güvenilirliği $\alpha=0,79$ bulunmuştur. Ölçek, toplam varyansın %70,59'unu açıklamaktadır (Kaya, 2014).

Bu araştırmada da ölçeklerin güvenilirlik analizi değerleri incelendiğinde; anlamlılık $\alpha=0,867$, yeterlilik $\alpha=0,870$, özerklik $\alpha=0,849$, etki $\alpha=0,892$ ve genel psikolojik güçlendirme ölçeği $\alpha=0,882$, hedef uygunluğu-uyum $\alpha=0,995$, grup dinamikleri-vizyon-dayanışma $\alpha=0,905$ ve genel sinerjik iklim ölçeği $\alpha=0,943$ bulunmuştur. Ölçeklerin oldukça güvenilir olduğu saptanmıştır. Her iki ölçek 5'li Likert tipinde olup, ölçek değişkenlerinde "kesinlikle katılmıyorum" ifadesinin aralıklı ölçek değeri "1" iken, "kesinlikle

katılıyorum” ifadesinin “5” tir. Ölçeklerden alınan puan yükseldikçe katılımcıların psikolojik güçlendirme ve sinerjik iklim algısı yükselmektedir.

3.4. Verilerinin İstatistiksel Analizi

Eksiksiz yanıtlanan 227 anketin verileri bilgisayar ortamına aktarılmış ve Statistical Package for Social Sciences (SPSS) for Windows 23,0 paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin analizinde, tanımlayıcı istatistiksel yöntemlerin (sayı, yüzde, ortalama, standart sapma) yanı sıra korelasyon ve regresyon analizlerinden yararlanılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişki korelasyon analizi, genel psikolojik güçlendirme algısı ve alt faktörlerinin genel sinerjik iklim algısı ve alt faktörlerine etkisi regresyon analizi ile belirlenmiştir. Bulgular %95 güven aralığında, %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir.

3.5. Araştırmanın Etik Yönü

Araştırma için Kırklareli İl Sağlık Müdürlüğü’nden 04.01.2018 tarihinde kurumsal izin alınmıştır. Ayrıca katılımcılara araştırma hakkında bilgi verilmiş ve toplu değerlendirme yapılacağı açıklanmıştır. Araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden katılımcılardan anketi doldurmaları istenmiştir. Araştırma, klinik bir çalışma olmadığı gibi, araştırma kapsamında 18 yaşından küçük katılımcı yer almamıştır.

3.6. Araştırma Kısıtları

Araştırma, sadece bir kamu hastanesinde görev yapan doktorlar dışındaki sağlık çalışanları üzerinde gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle, örneklem küçüktür. Ayrıca araştırmada kullanılan anket sorularına verilen cevaplar, katılımcıların subjektif iradelerine dayanmaktadır. Araştırma pilot çalışma niteliğinde olup, araştırma bulguları kısmen genellenemez.

4. BULGULAR

4.1. Demografik özellikler

Katılımcıların %68,7’si hemşire-ebe-sağlık memuru, %37,4’ü 30-40 yaş aralığında, %55,5’i kadın, %62,6’sı evli, %45,4’ü lisans ve üstü mezunu, %35,2’si idarede çalışmakta, %11,9’u idari görevde çalışmakta, %53,3’ü 10 yıldan fazla iş deneyimli, %52,8’i 5 yıldan fazla kurum deneyimli, %26,9’u gündüz mesai ve nöbet şeklinde çalışmaktadır. Ayrıca katılımcıların %55,5’i genel olarak işinden memnundur (Tablo 1).

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özellikleri Dağılımı

Demografik özellikler	n (%)
Unvan	
Hemşire-ebe-sağlık memuru	156 (68,7)
Teknisyen-tekniyer	31 (13,7)
Tıbbi sekreter (Tıbbi sekreter, VHKİ, sekreter)	40 (17,6)
Yaş	
30 yaş altı	71 (31,3)
30-40 yaş	85 (37,4)
41 yaş ve üstü	71 (31,3)
Cinsiyet	
Erkek	101 (44,5)
Kadın	126 (55,5)
Medeni durum	
Evli	142 (62,6)
Bekar	85 (37,4)
Eğitim	
Lise ve dengi	55 (24,2)
Ön lisans	69 (30,4)
Lisans	84 (37,0)
Yüksek lisans ve üstü	19 (8,4)

(Tablo 1'in devamı)

Demografik özellikler	n (%)
Birim	
Dahili klinik veya poliklinik	33 (14,5)
Cerrahi klinik veya poliklinik	30 (13,2)
Ameliyathane-yoğun Bakım	19 (8,4)
Acil servis	30 (13,2)
Labratuvar-Radyoloji	24 (10,6)
İdare	80 (35,2)
Diğer (Kan merkezi, eczane vb.)	11 (4,8)
İdari görev	
Evet	27 (11,9)
Hayır	200 (88,1)
İş deneyimi	
5 yıldan az	52 (22,9)
6-10 yıl	54 (23,8)
11-15 yıl	42 (18,5)
16 yıl ve üstü	79 (34,8)
Kurum deneyimi	
1 yıldan az	18 (7,9)
1-5 yıl	89 (39,2)
6-10 yıl	50 (22,0)
11-15 yıl	32 (14,1)
16-20 yıl	38 (16,7)
Çalışma şekli	
Sürekli gündüz mesai	98 (43,2)
Vardiya usulü	44 (19,4)
Gündüz mesai ve nöbet	61 (26,9)
Diğer	24 (10,6)
İşinden memnuniyet durumu	
Memnun değilim	28 (12,3)
Ne memnun ne de değilim	73 (32,2)
Memnunum	126 (55,5)

4.2. Katılımcıların Psikolojik Güçlendirme ve Sinerjik İklim Algısı Düzeyleri

Ölçek faktörlerinin aldığı puanlar 1 ile 5 arasında değerlendirilmektedir. Dağılım aralığı=En büyük değer–En küçük değer/Derece sayısı şeklinde hesaplanmıştır. Bu aralığın genişliği 4 puandır. Bu genişlik 5 eşit aralığa bölünerek 1,00- 1,80 arası çok düşük, 1,81-2,61 arası düşük, 2,62- 3,42 arası orta, 3,43- 4,23 arası yüksek ve 4,24-5,00 arası çok yüksek şeklinde sınır değerler saptanmış ve araştırma bulguları bu değerler üzerinden yorumlanmıştır (Sümbüllüoğlu, 1993).

Ortalama ve standart sapma olarak çalışanların puanları incelendiğinde; psikolojik güçlendirme ölçeği alt faktörleri olan anlamlılık puanı yüksek (4,035±0,058), yeterlilik puanı yüksek (4,215±0,051), özerklik puanı yüksek (3,700±0,060), etki puanı orta (3,420±0,063) ve genel psikolojik güçlendirme puanı yüksek düzeyde (3,842±0,046) bulunmuştur. Ayrıca sinerjik iklim ölçeği alt faktörleri olan grup dinamikleri-vizyon-dayanışma puanı orta (3,195±0,051), hedef uygunluğu-uyum puanı orta (3,207±0,057) ve genel sinerjik iklim puanı orta düzeyde (3,198±0,050) belirlenmiştir.

4.3. Katılımcıların psikolojik Güçlendirme ve Sinerjik İklim Algısı Arasındaki İlişki

Psikolojik güçlendirme algısı genel ile alt faktörleri arasında pozitif yönlü bir ilişki belirlenmiştir ($p<0,05$). Genel psikolojik güçlendirme algısı ile anlamlılık faktörü arasında yüksek ($r=0,781$, $p=0,000$), yeterlilik faktörü arasında orta ($r=0,732$, $p=0,000$), özerklik faktörü arasında yüksek ($r=0,873$, $p=0,000$) ve etki faktörü arasında yüksek bir ilişki ($r=0,763$, $p=0,000$) bulunmuştur. Genel psikolojik güçlendirme algısı ile hedef uygunluğu-uyum faktörü arasında çok zayıf ($r=0,221$, $p=0,000$), grup dinamikleri-vizyon-dayanışma faktörü arasında zayıf ($r=0,322$, $p=0,000$) ve genel sinerjik iklim algısı arasında zayıf bir ilişki

vardır ($r=0,310$, $p=0,000$). Katılımcıların genel sinerjik iklim algısı ve alt faktörleri arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişki belirlenmiştir ($p<0,05$). Genel sinerjik iklim algısı ile hedef uygunluğu-uyum faktörü arasında yüksek ($r=0,806$, $p=0,000$), grup dinamikleri-vizyon-dayanışma faktörü arasında çok yüksek düzeyde ilişki bulunmuştur ($r=0,985$, $p=0,000$). Genel sinerjik iklim algısı ile genel psikolojik güçlendirme algısı arasında zayıf bir ilişki saptanmıştır ($r=0,310$, $p=0,000$). Genel sinerjik iklim algısı ile anlamlılık faktörü arasında zayıf ($r=0,331$, $p=0,000$), yeterlilik faktörü arasında çok zayıf ($r=0,138$, $p=0,000$), özerklik faktörü arasında çok zayıf ($r=0,202$, $p=0,000$) ve etki faktörü arasında çok zayıf ($r=0,258$, $p=0,000$) ve genel psikolojik güçlendirme algısı arasında zayıf bir ilişki bulunmuştur ($r=0,310$, $p=0,000$). Değişkenler arasındaki ilişkiler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Sinerjik İklim ve Psikolojik Güçlendirme Algısı Arasındaki İlişki

Faktörler		Anlamlılık	Yeterlilik	Özerklik	Etki	Genel Psikolojik Güçlendirme	Hedef uygunluğu-uyum	Grup dinamikleri-vizyon-dayanışma
Anlamlılık	r	1						
	p	.						
Yeterlilik	r	0,718**	1					
	p	0,000	.					
Özerklik	r	0,545**	0,553**	1				
	p	0,000	0,000	.				
Etki	r	0,342**	0,320**	0,659**	1			
	p	0,000	0,000	0,000	.			
Genel psikolojik güçlendirme	r	0,781**	0,732**	0,873**	0,763**	1		
	p	0,000	0,000	0,000	0,000	.		
Hedef uygunluğu-uyum	r	0,196**	0,071	0,161*	0,215**	0,221**	1	
	p	0,003	0,286	0,015	0,001	0,001	.	
Grup dinamikleri-vizyon-dayanışma	r	0,353**	0,156*	0,208**	0,260**	0,322**	0,705**	1
	p	0,000	0,019	0,002	0,000	0,000	0,000	.
Genel sinerjik iklim	r	0,331**	0,138*	0,202**	0,258**	0,310**	0,806**	0,985**
	p	0,000	0,038	0,002	0,000	0,000	0,000	0,000

(**) İlişki $p<0,01$ ve (*), ilişki $p<0,05$ düzeyinde anlamlıdır.

4.4. Katılımcıların Psikolojik Güçlendirme Algısının Sinerjik İklim Algısına Etkisi

Yapılan regresyon analizi sonucunda, katılımcıların genel psikolojik güçlendirme algısı ile genel sinerjik iklim algısı arasındaki neden sonuç ilişkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur ($F=29,845$; $p=0,000<0,05$). Ancak bu iki değişken arasındaki ilişki çok zayıf olup ($R^2=0,117$), genel psikolojik güçlendirme algısının sinerjik iklim algısını açıklayıcılık gücü %11,7’dir. Genel psikolojik güçlendirme algısının sinerjik iklim algısına etkisi vardır ve bu etki aşağıda belirtilen model ile açıklanabilir. Bu modele göre, genel psikolojik güçlendirme algısındaki 1 birimlik artış genel sinerjik iklim algısını 0,369 birim arttırmaktadır (Tablo 3).

$$\text{Elde Edilen Model} = 1,780 + 0,369 * \text{genel psikolojik güçlendirme algısı}$$

Psikolojik güçlendirme algısı faktörlerinin genel sinerjik iklim algısına etkisi hiyerarşik regresyon analizi ile incelendiğinde, istatistiksel olarak anlamlı 3 model oluşmuştur. Üçüncü modele göre, psikolojik güçlendirme algısı faktörlerinden anlamlılık, etki ve yeterliliğin genel sinerjik iklim algısını etkilediği belirlenmiştir ($F=18,837$; $p=0,000<0,05$). Anlamlılık, etki ve yeterlilik algısı ile genel sinerjik iklim algısı arasında çok zayıf bir neden sonuç ilişkisi vardır ($R^2=0,202$). Anlamlılık, etki ve yeterlilik algısının genel sinerjik iklim algısını açıklayıcılık gücü %20,2’dir. Aşağıda belirtilen elde edilen modele göre, anlamlılık algısındaki 1 birimlik artış genel sinerjik iklim algısını 0,394 birim, etki algısındaki 1 birimlik artış genel sinerjik iklim algısını 0,185 birim arttırmaktadır. Oysa, yeterlilik algısındaki 1 birimlik artış genel sinerjik iklim algısını -0,245 birim azaltmaktadır (Tabo 3).

$$\text{Elde Edilen Model} = 2,006 + 0,394 * \text{Anlamlılık} + 0,185 * \text{Etki} - 0,245 * \text{Yeterlilik}$$

Psikolojik güçlendirme algısı faktörlerinin sinerjik iklim algısı faktörlerinden grup dinamikleri-vizyon-dayanışmaya etkisi hiyerarşik regresyon analizi ile incelendiğinde, istatistiksel olarak anlamlı 3 model oluşmuştur. Üçüncü modele göre, psikolojik güçlendirme algısı faktörlerinden anlamlılık, etki ve yeterliliğin grup dinamikleri-vizyon-dayanışma algısını etkilediği bulunmuştur ($F=20,096$; $p=0,000<0,05$). Ancak anlamlılık, etki ve yeterlilik algısı ile grup dinamikleri-vizyon-dayanışma algısı arasındaki neden sonuç ilişkisi çok zayıftır ($R^2=0,213$). Öte yandan anlamlılık ve etki algısı grup dinamikleri-vizyon-dayanışma algısını arttırırken, yeterlilik algısı azaltmaktadır. Anlamlılık, etki ve yeterlilik algısının grup dinamikleri-vizyon-dayanışma algısını açıklayıcılık gücü %21,3 olup, düşüktür. Bulunan modele göre, anlamlılık algısındaki 1 birimlik artış grup dinamikleri-vizyon-dayanışma algısını 0,428 birim, etki algısındaki 1 birimlik artış grup dinamikleri-vizyon-dayanışma algısını 0,181 birim arttırmaktadır. Oysa, yeterlilik algısındaki 1 birimlik artış grup dinamikleri-vizyon-dayanışma algısını -0,266 birim azaltmaktadır (Tabo 3).

$$\text{Elde Edilen Model}=1,974+0,428*\text{Anlamlılık}+0,181*\text{Etki}-0,266*\text{Yeterlilik}$$

Psikolojik güçlendirme algısı faktörlerinin sinerjik iklim algısı faktörlerinden hedef uygunluğu-uyuma etkisi hiyerarşik regresyon analizi ile incelendiğinde, istatistiksel olarak anlamlı 2 model oluşmuştur. İkinci modele göre, psikolojik güçlendirme faktörlerinden etki ve anlamlılık algısının hedef uygunluğu-uyum algısına etkisi olduğu belirlenmiştir ($F=11,705$; $p=0,000<0,05$). Ancak etki ve anlamlılık algısı ile hedef uygunluğu-uyum algısı arasındaki neden sonuç ilişkisi çok zayıftır ($R^2=0,095$). Yine de etki ve anlamlılık algısı, hedef uygunluğu-uyumu algısını arttırmaktadır. Etki ve anlamlılık algısının hedef uygunluğu-uyum algısını açıklayıcılık gücü %0,95'tir. Belirlenen modele göre, etki algısındaki 1 birimlik artış hedef uygunluğu-uyum algısını 0,194 birim, anlamlılık algısındaki 1 birimlik artış hedef uygunluğu-uyum algısını 0,158 birim arttırmaktadır (Tabo 3). Elde Edilen Model= $1,908+0,194*\text{Etki}+0,158*\text{Anlamlılık}$

Yukarıda açıklanan tüm modellerde, grafiksel hata terimlerinin normal dağıldığı belirlenmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Psikolojik Güçlendirme Algısının Sinerjik İklim Algısına Etkisi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	β	Std.hata	Beta	t	p	F	p	R ²
Sİ Genel (Model 1)	Sabit	1,780	0,264		6,751	0,000	29,845	0,000	0,117
	Genel PG	0,369	0,068	0,342	5,463	0,000			
Sİ Genel (Model 1)	Sabit	1,946	0,220		8,864	0,000	34,111	0,000	0,132
	Anlamlılık	0,310	0,053	0,363	5,840	0,000			
Sİ Genel (Model 2)	Sabit	1,623	0,236		6,879	0,000	23,305	0,000	0,172
	Anlamlılık	0,247	0,055	0,288	4,449	0,000			
Sİ Genel (Model 3)	Sabit	2,006	0,267		7,505	0,000	18,837	0,000	0,202
	Anlamlılık	0,394	0,075	0,461	5,278	0,000			
Grup dinamikleri-vizyon-dayanışma (Model 1)	Sabit	1,869	0,222		8,405	0,000	37,298	0,000	0,142
	Anlamlılık	0,329	0,054	0,377	6,107	0,000			
Grup dinamikleri-vizyon-dayanışma (Model 2)	Sabit	1,557	0,239		6,499	0,000	24,379	0,000	0,179
	Anlamlılık	0,267	0,056	0,306	4,747	0,000			
Grup dinamikleri-vizyon-dayanışma (Model 3)	Sabit	1,974	0,271		7,292	0,000	20,096	0,000	0,213
	Anlamlılık	0,428	0,076	0,491	5,654	0,000			
Hedef uygunluğu-uyum (Model 1)	Sabit	2,372	0,207		11,438	0,000	17,470	0,000	0,072
	Etki	0,244	0,058	0,268	4,180	0,000			
Hedef uygunluğu-uyum (Model 2)	Sabit	1,908	0,284		6,719	0,000	11,705	0,000	0,095
	Etki	0,194	0,062	0,213	3,141	0,002			
	Anlamlılık	0,158	0,067	0,160	2,363	0,019			

5. TARTIŞMA VE SONUÇ

Araştırmada, katılımcıların genel psikolojik güçlendirme algısı ve alt faktörlerinden anlamlılık, yeterlilik ve özerklik algısının yüksek düzeyde bulunması, olumlu olarak değerlendirilebilir. Ancak katılımcıların örgütsel çıktıları etkileyebilme hissini orta düzeyde olması, fikirlerinin örgütleri tarafından yeterince önemsenmediği düşüncesinde olduklarını göstermektedir. Etki faktörü açısından katılımcıların önemsenmesi gerekmektedir. Literatürde çalışanları psikolojik olarak güçlendirmenin farklı değişkenlerle ilişkisini inceleyen pek çok araştırma yapıldığı görülmektedir. Laschinger vd. (2001), hemşirelerin iş stresinde yapısal ve psikolojik güçlendirmenin etkisini araştırmışlar ve psikolojik güçlendirmenin güçlü olarak iş stresi ve iş tatminini etkilediğini ve kaliteli bakım ile pozitif ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Leggat vd. ise (2010), psikolojik güçlendirmenin iş performansı ile algılanan hasta bakım kalitesi arasındaki ilişkide aracı değişken olduğunu belirlemişlerdir. Laschinger vd. (2009), psikolojik güçlendirmenin örgütsel bağlılıkla ilişkili olduğunu ve yapısal güçlendirme ile çalışanların etkililiği arasında bir aracı değişken olabileceğini saptamışlardır. Wagner vd. (2010), hemşirelerde yapısal güçlendirme ve psikolojik güçlendirme arasındaki ilişkiyi sistematik olarak incelemişlerdir. Psikolojik güçlendirme, içsel görev motivasyonu ya da çalışan ödülleri gibi araçlarla örgüt güçlendirmenin temel bir unsuru olarak belirtilmiştir. Al-Swidi (2012), çalışanların psikolojik güçlendirmesi ve dönüşümsel liderliğin çalışanların iş tatmini üzerinde doğrudan etkisi olduğunu göstermiştir. Pelit ve Arslanturk (2011), çalışanları güçlendirmenin (psikolojik ve davranışsal) iş tatmini üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu saptamışlardır. Li vd. (2018), psikolojik güçlendirme ve iş tatmini arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaları sentezleyip analiz etmişlerdir. İncelenen çalışmaların çoğu, psikolojik güçlendirme ve iş tatmini arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ortaya koymuştur. Saif ve Saleh (2013), psikolojik güçlendirme ile sağlık çalışanları tatmini arasında pozitif bir ilişki olduğunu ve psikolojik güçlendirmenin çalışanların tatminini olumlu yönde değiştirerek yükselttiğini belirlemişlerdir. Rana ve Singh (2013), çalışan güçlendirme ve faktörlerinin iş tatmini ile anlamlı ve pozitif bir ilişkiye sahip olduğunu göstermiştir. Emery vd. (2019), psikolojik güçlendirmenin liderlerin adalet algısı ile iş tatmini arasında aracı değişken olduğunu belirlemişler ve önemini vurgulamışlardır. Fan vd. (2016), psikolojik güçlendirmenin hemşirelerin iş sorumluluğu açısından önemli olduğunu ve algılanan çalışma ortamı ile iş sorumluluğu arasındaki ilişkide arabuluculuk etkisi yarattığını saptamışlardır. Knol ve van Linge (2008), yapısal güçlendirme, psikolojik güçlendirme ve yenilikçi davranış arasındaki ilişkiyi araştırmışlar ve psikolojik güçlendirmenin, yapısal güçlendirme ve yenilikçi davranış arasında aracı değişken olduğunu belirlemişlerdir. Bu araştırmada psikolojik güçlendirme ile yenilikçi davranış arasında anlamlı ilişki bulunmuş ve olumlu iş davranışlarının yordayıcılarından biri olarak belirlenmiştir. Silen vd. (2019), yapısal güçlendirme ile psikolojik güçlendirme arasındaki ilişkiyi incelemişler ve psikolojik güçlendirme üzerinde yapısal güçlendirmenin önemli etkisi olduğunu saptamışlardır. Hu ve Leung (2003), psikolojik güçlendirme üzerine kadınların tutumları ve beklenen değerlerin internete etkileri, yenilikçiliği, bilgi teknolojilerinin kullanımı ve demografik özelliklerin etkilerini incelemişler ve bu değişkenlerin psikolojik güçlendirme üzerinde etkili olduğunu bulmuşlardır. Jha ise (2014), psikolojik güçlendirmenin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerinde ortalama etkisinin anlamlı ve pozitif olduğunu belirlemiş ve bu durumun psikolojik güçlendirmenin önemini artıracağını ifade etmiştir. Ayrıca bu araştırmada, psikolojik güçlendirmenin dönüşümcü liderlik ile örgütsel vatandaşlık davranışı arasında moderatör etkiye sahip olduğu saptanmıştır. Duff (2019), hemşirelerde psikolojik güçlendirmenin eğitimsel hasta güvenliği ve hemşire yeterliliği arasındaki pozitif ilişkiye aracılık ettiğini bulmuştur. Al-Bsheisha vd. (2019), psikolojik güçlendirmenin hemşirelerin performansını anlamlı ve olumlu olarak etkilediğini belirlemişlerdir. Ayrıca bu araştırmada algılanan yönetsel güvenliğe bağlılığın, psikolojik güçlendirme ile güvenli performans arasında aracılık rolü olduğu saptanmıştır. Hanaysha (2016), çalışanların güçlendirilmesi, ekip çalışması ve çalışan eğitiminin örgütsel bağlılık üzerindeki etkilerini incelemişler ve her üç değişkenin örgütsel bağlılığı etkilediğini bulmuşlardır. Aynı araştırmada, çalışanların güçlendirilmesinin örgütsel bağlılığa önemli olumlu etkisi vurgulanmıştır. Ramos-Vidal ise (2019), psikolojik güçlendirme ve psikolojik anlayışın sosyal ortamlara bireysel bağlanmanın sonuçlarını ve geçmişini değerlendirmek için kullanılan güçlü yapılar olduğunu belirtmiştir.

Araştırmada, katılımcıların hem genel sinerjik iklim algısı hem de alt faktörlerinin (hedef uygunluğu-uyum ve grup dinamikleri-vizyon-dayanışma) orta düzeyde olması, önemsenmesi gereken bir bulgudur. Çünkü bu bulgu, araştırma örgütünde sinerjik iklimin yetersiz olduğunu göstermektedir. Oysa sinerjik iklim, örgütsel başarı için temel öğelerden biridir. Bu nedenle son zamanlarda kurumlarda sinerjik iklim oluşturma önemi artmakta ve değişik açılardan araştırmalar yapılmaktadır. Chen ve Chen (2013) inovasyon kaynağı sinerjisini inceleyerek bir teori geliştirmişler, Lasker vd. (2001) ortaklık sinerjisinin gücünü ortaya koymuşlardır. Jones ve Barry ise (2011), sağlığın teşviki ve geliştirilmesi ortaklığında sinerjinin nasıl kavramsallaştırıldığını ve bir sinerji ölçüm aracı geliştirmişlerdir. Dahl (2000) tıbbi grupta örgütsel sinerjiyi araştırmış ve ideal koşullar altında tıbbi gruplarda sinerjinin maksimum enerji ve üretim ortaya çıkardığını belirlemiştir. Bititci vd. (2007) araştırmaları sonucunda, yönetsel bir sinerji modeli oluşturmuşlardır. Yine sinerjik iklim ile bağlantılı Wallace vd. (1999) örgütsel kültür, örgütsel iklim ve yönetsel değerler arasındaki ilişkiyi incelemişler ve bu değişkenler arasında güçlü ve pozitif yönlü bir ilişki saptamışlardır. Özdevecioğlu ve İnce Balcı ise (2012), kültürel sinerji yönetimini kavramsal düzeyde araştırmışlar ve önemine vurgu yapmışlardır. Dönmez ve Korkmaz (2011) araştırmalarında, örgüt kültürü ile örgütsel iklimin etkileşimini incelemişler ve örgüt ikliminin örgüt kültürü ile pozitif yönde ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Ayık vd. (2014), örgüt ikliminin destekleyici müdür davranışlarını pozitif yönde ve anlamlı düzeyde yordadığını belirlemiştir. Kaya ise (2014), her örgütte uygulanabilecek sinerjik iklim ölçüğü geliştirmiştir. İşbirliğini vurgulayan bireyler arasındaki sinerjik etkileşim, grubun bütün olarak gücünün genişlemesine yol açmaktadır (Jha, 2014).

Araştırmalarda, örgütlerin başarısı, gelişmesi ve devamlılığı açısından önemli olan çalışanların tatmini, örgütsel bağlılığı, güdülenmesi, olumlu ve yenilikçi davranışları gibi pek çok faktörün çalışanların güçlendirilmesi ve aralarında oluşan sinerjik iklimden önemli ölçüde etkilendiği görülmektedir. Dolayısıyla bu durum sağlık hizmeti sunan örgütler açısından daha da önemlidir.

Bu araştırmada, katılımcıların psikolojik güçlendirme algısı ve sinerjik iklim algısı arasında pozitif yönlü bir ilişki saptanmıştır. Benzer şekilde Mok ve Au-Yeung'ın (2002), bölgesel bir hastanede güçlendirme ile örgütsel iklim arasındaki ilişkiyi inceleyen araştırmalarında da, örgütsel iklim ve psikolojik güçlendirme arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Araştırmada, katılımcıların genel psikolojik güçlendirme algısının genel sinerjik iklim algısını etkilemesi, bu iki kavramın birlikte ele alınarak çalışanlara değer katacak şekilde yönetilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Öte yandan, katılımcıların psikolojik güçlendirme alt faktörlerinden anlamlılık, etki ve yeterlilik algısı genel sinerjik iklim algısını etkilerken, özerklik algısı etkilememektedir. Yine katılımcıların anlamlılık, etki ve yeterlilik algısı, sinerjik iklim algısı faktörlerinden grup dinamikleri-vizyon-dayanışma algısını etkilerken, özerklik algısı bu faktörü etkilememektedir. Ayrıca, katılımcıların etki ve anlamlılık algısı hedef uygunluğu-uyum algısını etkilerken, yeterlilik ve özerklik algıları bu faktörü etkilememektedir. Bu nedenle, faktörler arasındaki etkileşimler dikkate alınmalıdır.

Güçlendirilmiş çalışanlar, işlerinde yetkin, etkin ve üretken olur, yenilikçi davranış sergiler, uygulama ve çalışma alanına uygun kararlar alırlar. Psikolojik güçlendirme, yeni işe başlayan çalışanlar için de uygulama ve çalışma alanı kapsamında yeni rol performansı, rol netliği, yeterlilik, iş rolüne yönelim, yenilikçi davranış ve buna uygun karar verebilme yetenekleri ile bağlantılıdır (Duff, 2019). Dolayısıyla psikolojik güçlendirme, hizmet çıktılarına etkilemektedir (Al-Bsheisha vd., 2019). Bu bağlamda dinamik bir yapısı olan sağlık örgütlerinde çalışanların psikolojik olarak güçlendirilerek sinerjik iklim yaratılması, mutlu çalışanlar ile başarılı hizmetler sunulmasını sağlar. Başarıyı yakalamak için yöneticiler, çalışanlarını eğiterek ve birlikte çalışmalarını sağlayarak işlerini kolaylaştırmaya odaklanmalı ve örgütlerinde sinerjik iklim yaratarak çalışanları ve örgütü geliştirmelidirler (Dahl, 2000).

Katılımcıların genel psikolojik güçlendirme algısı yüksek ve genel sinerjik iklim algısı orta düzeydedir. Psikolojik güçlendirme ve sinerjik iklim algısı arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Katılımcıların psikolojik güçlendirme algısı, sinerjik iklim algısını etkilemektedir. Dolayısıyla araştırma sonucunda, H₁ ve H₂ hipotezleri kabul edilirken H₃ ve H₄ hipotezleri kısmen kabul edilmiştir.

Çalışanların psikolojik güçlendirme ve sinerjik iklim algısının geliştirilmesine yönelik periyodik hizmet içi eğitimler ve sosyal etkinlikler düzenlenmelidir. Özellikle psikolojik güçlendirme algısı faktörlerinden anlamlılık ve etkinin genel sinerjik iklim algısı ile alt faktörlerini olumlu etkilediği göz önüne alınarak çalışanların işi ile uyumu sağlanmalı ve çıktılar üzerindeki etkileri hissettirilmelidir. Ayrıca çalışanlara ekip çalışmasını esas alan bir iş ortamı sağlanmalıdır. Öte yandan lisans programlarında psikolojik güçlendirme ve sinerjik iklim konularının teorik ve uygulamalı olarak işlenmesi önerilebilir.

Bu araştırmanın her düzeydeki sağlık yöneticileri ve çalışanlarda psikolojik güçlendirme ve sinerjik iklim konusunda farkındalık oluşturması ve yöneticilerin örgütlerinde psikolojik güçlendirme ve sinerjik iklim algısının geliştirilmesine yönelik stratejiler ve politikalar üretmelerine katkı sağlaması beklenmektedir. Bu konuda sağlık yöneticileri ve çalışanlarını içeren daha kapsamlı araştırmalar yapılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Al-Bsheisha, M., Mustafa, M., Ismail, M., Mu'taman Jarrar, M., Meri, A. ve Dauwed, M. (2019). Perceived management commitment and psychological empowerment: A study of intensive care unit nurses' safety. *Safety Science*, 118, 632-40.
- Al-Swidi, A.K. (2012). Is the relationship between employees' psychological empowerment and employees' job satisfaction contingent on the transformational leadership? A study on the Yemeni Islamic Banks. *Asian Social Science*, 8(10), 130-50.
- Ayık, A., Savaş, M. ve Çelikel, G. (2014). Ortaöğretim kurumlarında görev yapan öğretmenlerin okul iklimi ve güven algıları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(27), 203-20.
- Bititci, U., Turner, T., Mackay, D., Kearney, D., Parung, J. ve Walters, D. (2007). Managing synergy in collaborative enterprises. *Production Planning and Control*, 18(6), 454-65.
- Bhatnagar, J. (2012). Management of innovation: role of psychological empowerment, work engagement and turnover intention in the Indian context. *The International Journal of Human Resource Management*, 23(5), 928-51.
- Chen, J.K. ve Chen, I.S. (2013). A theory of innovation resource synergy. *Innovation: Management, policy & practice*, 15(3), 368-92.
- Dahl, B.A. (2000) Organizational synergy in medical group. *The Physician Executive*, 29-33.
- Dönmez, B. ve Korkmaz, M. (2011). Örgüt kültürü - örgütsel iklim ve etkileşimleri. *Uluslararası Hakemli Akademik Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1),169-86.
- Emery, C., Booth, J.B., Michaelides, G. ve Swaap, A.J. (2019). The importance of being psychologically empowered: Buffering thenegative effectsofemployeeperceptions of leader–member exchange differentiation. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 92: 566-92.
- Duff, E. (2019). A structural equation model of empowerment factors affecting nurse practitioners competence. *Nurse Education in Practice*, 38, 145-52.
- Fan, Y., Zheng, Q., Liu, S. ve Li, Q. (2016). Construction of a new model of job engagement, psychological empowerment and perceived work environment among Chinese registered nurses at four large university hospitals: Implications for nurse managers seeking to enhance nursing retention and quality of care. *Journal of Nursing Management*, 24, 646-55.
- Hanaysha, J. (2016). Examining the effects of employee empowerment, teamwork, and employee training on organizational commitment. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 229, 298 - 306.
- Hu, S.L.Y. ve Leung, L. (2003). Effects of expectancy-value, attitudes, and use of the Internet on psychological empowerment experienced by Chinese women at the workplace. *Telematics and Informatics*, 20, 365-82.
- Jha, S. (2014). Transformational leadership and psychological empowerment Determinants of organizational citizenship behavior. *South Asian Journal of Global Business Research*, 3(1), 18-35.
- Jones, J. ve Barry, M.M. (2011). Developing a scale to measure synergy in health promotion partnerships. *Global Health Promotion*, 18(2), 36-44.
- Kaya, A. (2014). Development of synergistic climate scale: The reliability and validity of Turkish and Slovakian forms. *Academic journals*, 9(20), 938-53.
- Knol, J. ve van Linge, R. (2008). Innovative behaviour: the effect of structural and psychological empowerment on nurses. *Journal of Advanced Nursing*, 65(2), 359-70.
- Laschinger, S.H.K., Finegan, J., Shamian, J. ve Wilk, P. (2001). Impact of structural and psychological empowerment on job strain in nursing work settings expanding Kanter's model. *The Journal of Nursing Administration (JONA)*, 31(5), 260-72.

- Laschinger, S.H.K., Finegan, J. ve Wilk, P. (2009). The impact of unit leadership and empowerment on nurses' organizational commitment. *The Journal of Nursing Administration (JONA)*, 39(5), 228-32.
- Lasker, R.D., Weiss, E.S. ve Miller, R. (2001). Partnership synergy: A practical framework for studying and strengthening the collaborating advantage. *The Milbank Quarterly*, 79(2), 179-205.
- Leggat, S.G., Bartram, T., Casimir, G. ve Stanton, P. (2010). Nurse perceptions of the quality of patient care: Confirming the importance of empowerment and job satisfaction. *Health Care Management Review*, 35(4), 355-64.
- Li, H., Shi, Y., Li, Y., Xing, Z. Wang, S., Ying, J. Zhang, M. ve Sun, J. (2018). Relationship between nurse psychological empowerment and job satisfaction: A systematic review and meta-analysis. *J Adv Nurs*, 74, 1264-77.
- Mok, E. ve Au-Yeung, B. (2002). Relationship between organizational climate and empowerment of nurses in Hong Kong. *Journal of Nursing Management*, 10, 129-37.
- Özdevecioğlu, M. ve İnce Balcı, F. (2012). Kültürel sinerji yönetimi: Kavramsal çerçeve. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 38, 27-45.
- Pelit, E. ve Arslanturk, Y. (2011). The effects of employee empowerment on employee job satisfaction : A study on hotels in Turkey. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 23(6), 784-802.
- Rana, S. ve Singh, V. (2013). Employee empowerment and job satisfaction: an empirical study in it industry. *International Journal of Business and Quantitative Economics and Applied Management Research*, 2(9), 75-80.
- Ramos-Vidal, I. (2019). A relational view of psychological empowerment and Sense of community in academic contexts: A preliminary study. *Behavioral science*, 9(65), 1-19.
- Saif, N. ve Saleh, A.S. (2013). Psychological empowerment and job satisfaction in Jordanian hospitals. *International Journal of Humanities and Social Science*, 3(16), 250-57.
- Silen, M., Bernice Skytt, B. ve Engström, M. (2019). Relationships between structural and psychological empowerment, mediated by person-centred processes and thriving for nursing home staff. *Geriatric Nursing*, 40, 67-71.
- Sümbüllüoğlu K. (1993) *Biyostatistik*, Özdemir Yayıncılık, Ankara.
- Sürgevil, O., Tolay, E. ve Topoyan, M. (2013). Yapısal Güçlendirme ve Psikolojik Güçlendirme Ölçeklerinin Geçerlilik ve Güvenirlilik Analizleri. *Journal of Yasar University*, 8(31), 5371-91.
- Wagner, J.I.J., Cumming, G., Smith, D.L., Olson, J., Anderson, L. ve Warren, S. (2010). The relationship between structural empowerment and psychological empowerment for nurses: a systematic review. *Journal of Nursing Management*, 18, 448-62.
- Wallace, J., Hunt, J. ve Richards, C. (1999). The relationship between organisational culture, organisational climate and managerial values. *The International Journal of Public Sector Management*, 12(7), 548-64.

ENDÜSTRİ 4.0 ÇAĞINDA ÖĞRENCİ GÖZÜYLE ÖĞRETMENİN GEREKLİLİĞİ VE ROLÜ

TEACHER'S ROLE AND THE NECESSITY FROM THE PERSPECTIVES OF THE STUDENTS IN INDUSTRIAL 4.0 AGE

Mehmet Ali YARIM¹, Sabri ÇELİK²

1. Bağımsız Araştırmacı,
karazeybekli@hotmail.com,
https://orcid.org/0000-0002-8168-8526
2. Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, sabric@gazi.edu.tr,
https://orcid.org/0000-0001-8856-4983

Makale Türü **Article Type**
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi/Application Date
19.03.2019

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
12.03.2020

DOI
10.20875/makusobed.541669

* Bu çalışma, 14. Uluslararası Eğitim Yönetimi Kongresi'nde (2-4 Mayıs 2019) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

Öz

Bu çalışmada öğrencilerin günümüz öğretmenlerinin nitelik ve rollerine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması tekniği kullanılan bu çalışma Erzurum il merkezinde öğrenim görmekte olan 19 gönüllü lise öğrencisinin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Veri toplama aracı olarak, araştırmacıların geliştirdiği dört soruluk görüşme formu kullanılmıştır. Veriler nitel analiz yöntemlerinden içerik analizi ve betimsel analiz yoluyla analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda öğrencilerin günlük hayatta kullandıkları bilgilere en çok internet (web siteleri, bloglar, arama motorları, eğitim siteleri v.b.) ve sanal alemden (twitter, instagram, facebook v.b.) ulaştıkları, günümüz öğretmenlerini, öğrenme süreçlerinde genellikle düz anlatım ve ezbere dayalı metodlar kullanıp sadece öğrencilerde bilgi birimi sağladıkları, dersleri sadece ders saatleri ile sınırlı olmak kaydıyla müfredata bağlı kalarak tek düze işledikleri ve değerlendirmeleri yönlendirme yerine sınıflandırma amacıyla yapmaları gibi gerekçelerle yeterli nitelikte görmedikleri, öğretmenlerden bekledikleri yeni rollerin ve niteliklerin; kolaylaştırıcı, destekleyici, yaşam koçu, rol model, özgürleştirici, terapist ve arkadaş olma rolleri ile adaletli olma, uyumlu ve ilgili, eleştiriye açık, sürekli gelişen ve öğrencileri geliştirme, teknolojiyi bilen ve derslerde bilişim teknolojilerinin unsurlarını kullanma nitelikleri olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Endüstri 4.0, Öğretmen Roller, Öğretmen Nitelikleri

Abstract

In this research, the opinions of the students related to the contemporary teachers' quality and roles have been examined. The research employing qualitative research method and using the case study technique has been conducted with the participation of 19 voluntary high-school-students in the city center of Erzurum. 4- question- survey developed by the researchers has been used as the data collection tool. Analysis of the data has been managed by the content analysis and descriptive analysis which are the methods of the qualitative analysis. At the end of the research, it has been revealed that the students mostly use the internet (web sites, blogs, search, engineaeducational sites etc.) and the virtual world (twitter, facebook, instagram etc.) to acquire the information they need in their daily lives; they do not see their teachers qualified enough on the grounds that they provide a unit of knowledge, do the lessons in a monotonous manner by following the curriculum only within their course hours and they do not perform the evaluations; it has been concluded that the roles students expect from their teachers are to be providing information, being supportive, a life coach, role model, emancipatory, therapist, and friend to be fair, compatible and relevant, open to criticism, constantly developing and helping students to develop by using the elements of information technologies in the courses.

Keywords: Industry 4.0, Teacher Roles, Teacher Qualifications

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

The aim of this research is to reveal students' views on the roles and qualifications of today's teachers.

Research Questions

In line with this general purpose, the following questions have been sought in the research. In what ways do students reach information today? What are the students' views on the qualities of today's teachers? What are the students' views on past and present teacher roles? What are the qualities that 21st century teachers should possess?

Literature Review

A literature review was conducted before searching for answers to the questions of this research. While making the literature review, firstly, developments and innovations in industry 4.0 age were investigated. Then, it was investigated what kind of changes and innovations these developments caused in domestic and foreign literature. Finally, what kind of roles can today's teachers have in the context of their 21st skills has been included in the literature review. As a result of this screening, it has been seen that teachers' roles have changed in the 21st century and they are not prepared enough for these new roles.

Methodology

In this research, phenomenology approach, one of the qualitative research methods, has been used as the research design. Phenomenology (phenomenology) is the perception of individuals from their own perspective, investigating how people perceive and understand the experiences they have acquired both individually and collectively, how they recall, evaluate, and transmit to other people using language and a research method that aims to highlight their experience (Patton, 2001; Ersoy, 2016).

The participants of the research are 19 high-school students in Aziziye, Yakutiye and Palandöken districts of Erzurum in 2018-2019 academic year. Non-probabilistic sampling methods (easily accessible case sampling), which are frequently used in qualitative research, have been used in forming the working group. In the easily accessible sampling method, the researcher chooses a sufficient number of items among the easy-to-access items (Güler et al., 2013).

Results and Conclusions

From the findings obtained in this research, in which we have examined the opinions of students regarding the qualities and roles of today's teachers, the following results have been obtained.

It is seen that the students use the information they use in daily life mostly from the internet (websites, blogs, search engines, education sites, etc.) and the virtual world (twitter, instagram, facebook, etc.). According to the research findings, teachers and schools, which are the most important sources of information, they have lost their former importance. Students can now access information easily anytime they want. According to the research findings, teachers are insufficient to use technology and integrate it into the learning environment. It is inevitable that today's teachers use information technologies in the classroom environment and they have to use social media inside and outside the classroom (Aşkar, 2013). On the other hand, it has been concluded that a process in which digital technologies using innovation-oriented, distance education elements are utilized in the classroom is inevitable, in which personalized educational environments are stripped from industry 4.0 fixed education programs (Öztemel, 2018).

According to the findings of the research, the new roles that students expect from teachers are to be facilitating, being supportive, a life coach, role model, liberating, therapist and being friends. According to Karlı (2013), the 21st century successful educator is a learning engineer who designs learning environments that assume differentiated training collaboration and coaching roles. According to Thool (2014), the main roles of the teacher in the 21st century; mentor, instructor leader, resource provider, data coach, learning facilitator, change catalyst. From the findings obtained from student views, the qualities that 21st century teachers should have are, being fair, harmonious and relevant, open to criticism, constantly developing and developing students, knowing the technology and using the elements of information technologies in the lessons, taking into account the interests and needs of students, discovering their talents. In the study carried out by Karcı (2016), students expected the teachers to have the qualities that were being cheerful, tolerant, perceiving students as valuable, motivating students and establishing warm relationships. Cornu (2010), Aybek (2017) and Aydın (2018) concluded that the quality of education and teacher changed in the context of industry 4.0.

1. GİRİŞ

4. Endüstri devriminin yaşandığı günümüzde toplumlarda hızlı bir dijital dönüşüm yaşanmaktadır. Akıllı tablet ve telefonlarla başlayıp sanal zeka ve günlük hayatta kullanılan robotik sistemlerin kullanılmasıyla birlikte dijital hâkimiyet bir yandan 21. Yüzyıl becerilerinin hakim olduğu günümüzün endüstri toplumlarında etkisin, iyice arttırırken diğer taraftan toplumsal yaşamda da önemli değişme ve gelişmelere yol açmaktadır. “Endüstri 4.0” terim olarak dördüncü sanayi devrimi anlamına gelmektedir. İlk sanayi devrimi su ve buhar gücü ile üretim mekanizmasının üzerine kuruldu. Elektriğin icadı ikinci sanayi devriminin yaşanmasına olanak sağladı. Üçüncü sanayi devrimi elektronik, otomasyon ve bilgisayarların aktif olarak kullanılmaya başladığı döneme denk gelir. Dördüncü sanayi devrimi ise; yapay zeka, dijital devrim, sanal örgütler, robotik, sibernetik, genetik, nesnelerin interneti, nano teknoloji, global vatandaşlık ve uzay çağı gibi kavramlardan oluşmaktadır. Artık günümüzde sanal zekalarıyla karar verebilen, bu kararlar doğrultusunda kimseden komut almadan hareket edebilen, sorunlara çözüm üretebilen üretim ve imalat uygulamalarında yaygınca kullanılmaya başlanan otonom robotlar, makinelerin hem kendileri ile hem de insanlar ve diğer yazılımlar ile haberleşme ve iletişimini sağlayan ve bu trafikteki verileri kontrol ederek bunları yönetebilme kapasitesine sahip bilişim ağları, dünyadaki tüm iletişimi ve sistemlerin bütünleştirilmesini mümkün kılan siber sistemler, büyük veri analizleri, ucuz ve güvenli veri saklama sistemi olan bulut sistemleri, sadece bir tuşla sistemdeki model bilgilerinden istenilen fiziki niteliklere sahip ürünlerin üretilmesini sağlayan 3 boyutlu yazıcılar, 4. Endüstri devrimiyle günlük hayatta kullanılmaya başlayan teknolojilerden bazılarıdır (Liao ve diğerleri 2017).

Birinci sanayi devriminden önce hemen hemen bütün yoksul çocukların eğitimi yoktu, okula gitme gücü yoktu, nüfusun çoğunluğu fakir zayıftı, bu yüzden sadece zenginler iyi eğitim alabiliyordu. Zor şartlarda yaşantısı olan pek çok çocuk ve yetişkin, okumayı veya yazmayı bilmiyordu. Fakir çocukların çoğu, eğitim almak yerine günlük işlerde ve tarlalarda çalışıyordu. Genel olarak endüstride yaşanan değişimler eğitimi de aynı doğrultuda etkilemiştir. Birinci dönemde tarım toplumunun ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte eğitimlerin gerçekleştirilmesi şeklinde tanımlanmaktadır. 2. Sanayi devriminin yaşandığı süreçte öğrenciler adeta fabrikalarda üretilen tek tip ürünler eğitim kurumları ise bu ürünleri yetiştiren birer fabrika olarak görülmeye başlanmıştır (Pooworawan, 2015). Bilişim teknolojilerinin kullanılmasıyla yaşanan 3. sanayi devrimi ile internetin eğitimde kendini hissettirdiği bir dönem başladı. Bu dönemde bilgisayar uygulamalarına ve karşılıklı etkileşime dayalı eğitim sistemleri ortaya çıktı. Endüstri 4.0 ile inovasyon eğitime derinden nüfuz edip temel bileşenlerinden biri olacaktır (Aslangilay, 2016). Bu dönemde liderlik, eğitimde işbirliği, yaratıcılık, dijital okuryazarlık, etkili iletişimi kullanma, duygusal zeka becerileri, girişimcilik, eleştirel düşünme, dünya vatandaşlığı, gurup çalışması ve problem çözebilme kabiliyeti gibi yeterlilikleri eğitimdeki temel öğrenmeler haline gelecektir.

Günümüzde ortaya konan herhangi bir bilgi çok hızlı bir şekilde bütün dünyada paylaşımına açık ve herkesin rahatlıkla ulaşabileceği bir hal alıyor. Paylaşılan her şey her şeyin izi var ve bunlar kayıt altına alınıyor. Sadece insanların değil cihazlarında birbirine bağlanabildiği, her şeyin hızla paylaşıldığı, izlendiği dijitalleşme denen birçok farklı bir dünya içinde yaşamaktayız artık. Castells (2013)'in dediği gibi “ Bir ağ toplumuna doğru gidiyoruz. Hatta içinde yaşıyoruz. Yalnız insanlar arası değil, nesnelere arası iletişim de hız kazanan bir tür bağlantılık çağında yaşıyoruz. Artık teknolojiyle birlikte yaşama dönemi (Sellen v.d. 2009). Dijitalleşme tüm alanları etkiliyor, zorluyor, Dijital nesiller yemek tarifi aramaktan tutun da kodlama yapmaya ve büyük projeler hazırlamaya birçok alanda teknolojiye ve internetten yararlanıyor. Öğrencilerden artık yalnızca %2 si araştırma yaparken kitaplara başvuruyor, blogları %58'i, e-kitapları %54'ü ve Google Scholarları %50'si kullanıyor (Clark ve Johnstone, 2018). Teknoloji, artık eğitimin bir parçasıdır. Eğitimde teknoloji kullanmadığımız sürece yaşadığımız dünya ile rekabet edecek bir kuşak yetiştiremeyiz.

Artık temel enformasyon kaynaklarımız basılı kaynaklar değildir. Enformasyon başka kaynaklardan elde ediliyor. Günümüzde bireylerin maruz kaldığı günlük enformasyon oranı her yıl %2,5 oranında artış

gösteriyor. Dahası bu oranın içinde yazılı kaynaklardan elde ettiğimiz enformasyonun yüzdesi de her geçen gün düşüyor. Bir yılda akıllı telefonları kullananların sayısı ve download yapılan program ve materyal sayısı hızlı bir şekilde artmaktadır (Karip, 2013). Şahin vd.'ne (2010) göre öğrenciler internette enformasyona en çok sırasıyla, arama motorları(Google, yahoo v.b.), çevrimiçi veri tabanları ve e-dergiler, çevrimiçi kütüphaneler, e-ansiklopediler, e-kitaplardan ulaşmaktadırlar. Yaşanan bu köklü değişimler diğer alanları etkilediği gibi eğitim dünyasını da derinden etkilemektedir ve bu eğitimde dijital dönüşümün gerçekleştirilmesi anlamına gelmektedir (Wallner ve Wagner, 2016; Puncreobutr 2016, Rosik, 2017; Fisk, 2017).

Bulduğumuz yüzyılın en büyük sorunlarından olan, öğrencilerin günlük hayatlarını kolaylaştırmalarına yardımcı olmak ve onları iş ve meslek hayatına hazırlamak, eğitimin de en başta gelen amaçları arasındadır. (Trilling ve Fadel, 2009). 21.yüzyılı yaşadığımız günümüzde üst düzey düşünme becerilerine sahip bireyler yetiştirme ve hayat boyu öğrenme temel eğitim vizyonları olacaktır. Eleştirel düşünebilen, olaylara karşı yenilikçi ve yaratıcı fikirler üreten, bilimsel ve analitik düşünme yetisine sahip bireylerin yetiştirilmesi oldukça önemli hale gelmiştir. 21. yüzyılın eğitim sistemi, teknolojinin her sektörde entegrasyonu ile kökten değişti. Yirmi birinci yüzyılda eğitim, düşünme becerileri, kişilerarası beceriler, bilgi medyası, teknolojik beceriler ve yaşam becerilerine bağlıdır. Alan yazında, 21. yüzyıl becerilerinin neler olduğu konusunda farklı görüşler olmakla birlikte başlıca beceriler; eleştirel ve yaratıcı düşünme, liderlik kapasitesi, problem çözme kabiliyeti, müzakere, kalite kontrolü, yaratıcılık ve yenilikçilik, işbirliğine yatkınlık, iletişim, dijital ve hukuksal okuryazarlık, esneklik, uyumluluk, girişimcilik, öz-yönetim, toplumsal ve kültürlerarası etkileşim, toplumsal uyum, etkin dinleme, duygusal zeka, bilişsel esnekliktir (Clark, 2008; Soland v.d.2013; Eryılmaz ve Uluyol, 2015; Göksün ve Kurt, 2017; Lai ve Viering, 2012; Dicerbo, 2014; Kylonen, 2012; National Research Council, 2012). 21.yy becerilerini kazanmak için yapılandırmacı bir programla bireylerin üst düzey becerileri kazanması hedeflenmektedir (Gomaratat, 2015). 21. yüzyılın yeni dünyasında öğrencilerde anlamayı düzenleyen; hatırlama, ilişkilendirme, rafine etme, araştırmayı tetikleyen; sorgulama, etkileşim, yorumlama, netice üretmeye dayalı; katılımcı olma, işleme, sunma yeteneklerinin geliştirilmesi son derece büyük önem taşımaktadır. Bu yetilerin kazandırılmasında görsel öğrenme, oyuna ve senaryoya dayalı öğrenme, bireyselleştirilmiş eğitim uygulamaları, , proje tabanlı problem çözme uygulamaları, artırılmış sanal gerçeklik teknolojileri gibi yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır (Lonkaew, 2016).

Endüstri 4.0 bağlamında öğrenmeden daha çok inovasyon ağırlıklı bir yaklaşım öne çıkacağı bu dönem yer ve zaman gözetmeden öğrenmeyi, hayat boyu öğrenmeyi, online eğitimi kişiselleştirilmiş eğitimi, özgürce seçmeli dersleri, proje tabanlı öğrenmeyi, uygulamalı eğitimi verileri üretme ve yorumlamayı, öğrenci merkezli eğitimi, klasik otoriter öğretmen yerine mentor ve danışman öğretmenliği ön plana çıkaracaktır. İnsanoğlunun yaşadığı en köklü ve derinden değişimler son yüzyılda olmuştur ve değişmeye de devam etmektedir. İnsanlar gelişiyor, teknoloji gelişiyor, şehirler gelişiyor, alışkanlıklar değişiyor. Toplum da bu değişimlere ayak uydurabilmek için sürekli mücadele ediyor. Yaşanan bu değişimler boyunca çalışma ortamı en az değişmiş mesleklerden biri öğretmenlik mesleğidir. Yüzyıllar boyunca kara tahta, tebeşir ve sıralar eğitim-öğretim için yeterli görülmüştür ve toplum öğrenciyi eğitmek için bundan fazlasına ihtiyaç duymamıştır. Aile çocuğunu öğretmene emanet etmiş, öğrenci de aile-öğretmen işbirliği arasında kendisine verilenleri öğrenmekten ve direktifleri uygulamaktan başka bir şey düşünmemiştir.

Günümüzde artık durum bundan çok farklıdır. Akranlarıyla rekabet edebilme yeterliliğine sahip nesiller yetiştirebilmek isteniyorsa bu sadece öğrencilerin masasına ders kitabı koyup ezberlemelerini istemekle mümkün olmayacaktır. Bu bağlamda çağdaşlarıyla rekabet edebilen bireylerde 21.yy becerilerini geliştirebilmek için, her türlü dezavantajdan arındırılmış, bağımsız ve kaliteli bir eğitim şarttır. Bu da zenginleştirilmiş ders etkinlikleri ve eğitim içeriklerine sahip olmakla gerçekleştirilebilir. Bunu sağlamanın yolu, bir öğretmenin tek başına öğrenciye dikte ettiği bir eğitim değil, bireyselleştirilmiş eğitim uygulamalarının hakim olduğu, bireyin hız ve şatlarına göre ayarlanabilen, merak dayalı dijital teknolojilerin kullanıldığı bir eğitim sistemidir. Günümüzdeki öğretmenler öğrencilerin hız ve ihtiyaçlarına

karşılık vermektten çok uzaktırlar. Oysa ki dijital öğrenme ortamlarında bireyin niteliklerine göre her tür ve düzeyden öğrenme uygulamaları mevcuttur. Buralarda çeşitlilikte ve zamanda sınırlılık yoktur, bilgi yedi gün yirmi dört saat bir tuş uzaklıkta bulunmaktadır. Her birey, her konuyu her yerde ve her zaman öğrenip kullanabilmektedir (Karip, 2013).

Dünyada anaokulundan yükseköğretime kadar eğitim dijitalleşiyor ve bu bağlamda öğretmenler hiç bu kadar zor durumda kalmamış, öğretmenler kendilerine bu kadar güvensiz hissetmemişlerdir. Eskiden bilginin tek kaynağı ve sahibi muhteşem öğretmenlerimiz vardı. Ama şimdi durum artık böyle değil. Bilgiye her yerden ulaşabiliyoruz ve her öğrenebiliyoruz. Öğrenciler, öğrenmede git gide daha fazla teknolojiyi kullanmaktadırlar. Eğitim okul dışına çıkmış durumda. Sosyal medya çok gelişti. İnsanlar düşüncelerini özgürce paylaşıyorlar. Peki öğretmenin rolü ne olacak? Günümüz örgüt hayatı her zamankinde daha çok teknik bilgi ve beceriye ihtiyaç duymaktadır. Öğretmenin yeni dünyanın ihtiyaçlarına göre kendini geliştirip bu duruma adapte etmesi gerekmektedir. İster sınıfta isterse de sınıf dışında olsun her türlü öğretim ortamında teknoloji ve sosyal medyayı kullanmak öğretmenler için artık bir zorunluluktur. Artı büyük bir veri ve içerik zenginliği içersindeyiz. Dağınık ve gürültülü bir halde bulunan bu veri ve içeriği kendi dersimiz için nasıl hazırlayacağız, öğrencilerin ihtiyaçları doğrultusunda nasıl kullanacağımız yeni öğretmen yeterlilikleri arsındadır. Bugünün derslikleri on yıl öncesine göre artık çok farklı. Endüstri 4.0 çağında Bir sınıfa girerseniz, bir ders kitabından okuyarak veya bir çalışma sayfası doldurarak sıralarda oturan öğrencileri göremezsiniz. Bu dönem sınıflarında, masalar, öğrencilerin işbirliği içinde çalışabilmesi için düzenlenmiştir - öğretmen sadece bir öğretim görevlisi değil, aynı zamanda öğrencileri için bir kolaylaştırıcı veya rehberdir.

Sınıflarda artık bilgisayar, iPad, akıllı tahtalar ve sınıfta diğer teknoloji türleri var. Bugünün öğretmenleri tüm öğrencilerin artık farklı öğrendiklerini bilir. Teknoloji ilerledikçe, öğretmenler bununla ilerlemelidir. Dijital teknoloji, öğretmenlerin daha hızlı ve daha iyi öğrenmelerini sağlar. Başka öğretmenlerle bağlantı kurmalarını sağlar ve sıradan, ortalama öğretmenlerin etkinliğini ve niteliğini arttırmaya yardımcı olur. Öğretmen teknolojiyi eğitimde kullanarak sıkıcı, yenilikçi olmayan dersleri eğlenceli ve çekici hale getirebilir.

1.1. Öğretmenlerin Değişen Rolü

Eğitim sistemi sürekli olarak daha fazla insana daha iyi eğitim sunmak için meydan okunuyor, aynı zamanda teknolojik gelişme sürekli olarak yeni olasılıklar ve öğrenme yöntemleri geliştiriyor. Sınıf öğretmeni rolünü ve sorumluluklarını düşündüğümüzde, büyük olasılıkla öğretimi planlama, öğretim sunma, öğrenci öğrenimini değerlendirme ve sınıf ortamını yönetme akla gelir (Stronge, 2007). Artık günümüzde bu fotoğrafın gözden geçirilmesi ve öğretmenin yeni rollerinin belirlenmesinin zamanı gelmiştir. 21. yüzyıl becerilerinin ve standartlarının geleneksel öğretim rollerini nasıl etkilediğini düşünmek için yeni bir pencere açmak gerekiyor. Buradaki amaç, öğretmenin rollerini günümüzün gelişen öğrenme ihtiyaçları için uygun hale getirmektir. Böylece 21. yüzyıl öğretiminin amacını, bilginin gelişmesi, yüksek dereceli beceriler (yaratıcılık, eleştirel düşünme, iletişim, işbirliği) ve karakterin yanı sıra hayat boyu öğrenme alışkanlıklarının oluşturulması ve bir karakter olarak görselleştirebiliriz. Öğretmenler, hem sınıf içi hem de sınıfın dışında bu yeni değişikliklere nasıl uyum sağlamaları gerektiğini öğrenmelidirler. Sınıfın içinde, öğretmenlerin bilgisayar programlarını, iPad'leri ve Smartboard'ları kullanmak gibi entegre teknolojiyi öğrenmeleri gerekiyor. Sınıfın dışında, pek çok öğretmen sınıf web siteleri ve e-posta gönderen ebeveynler aracılığıyla İnternet üzerinden nasıl yol alacaklarını öğreniyor. Uzun zamandır kağıt notlarının eve gönderildiği ve yüz yüze ebeveyn / öğretmen iletişimi olan günler artık geride kalıyor. Bugün, öğretmenler ilgili ebeveynlerden metin, e-posta ve anlık mesajlar alıyor. Öğretmenler dünyadaki dijital teknolojileri takip edip bu çağa uyum sağlamalıdır.

Eğitim kurumları dijital uygulamaların geliştirilmesinde anahtar rol oynasa da, öğretmenler bu ortam da en önemli noktadadır. Dijital Sınıflarda öğretmenlerin rolü çok önemlidir. Bir karatahta önünde duran ve 40-50 öğrencilik bir sınıfı disipline etmeye çalışan ve ders veren geleneksel öğretmen imajı,

önümüzdeki yıllarda kaybolacaktır. Her öğretmenin, öğrencilerinin bilgi keşif yolculuğunda teknolojiden yararlanmalarını teşvik eden bir akıl hocasının rolünü üstlenmek ve bunu besleyici bir rehberlikle yapmak zorundadır (Cuban ve Jandric, 2015).

Öğretmen için oluşturulacak yeni rollerde teknolojinin önemli bir rolü vardır. Bugünün öğretmenlerinin başlıca rolleri kaynak sağlayıcı, öğretim uzmanı, müfredat uzmanı, sınıf destekçisi, kolaylaştırıcı ve yardımcı, mentor, öğretim lideri, veri koçluğudur (Thool, 2014). Profesyonel bir uygulayıcı olarak öğretmen, öğrencileri için her zaman bir rol modelidir. Bazı öğretmenler dijitalleşen eğitimi kendilerine bir tehdit olarak görüp artık öğretmenlerin gereksiz unsurlar olabileceğine yönelik kaygıları taşımaktadır. Fakat bu teknoloji, öğretmenleri asla gereksiz kılmayacak, ancak öğretmenin rolünü farklılaştırabilecektir ve öğretmenliğe yeni bir kimlik kazandıracaktır. Bu yeni dönemi öğretmenlik mesleği için yeni bir fırsat olarak görmelidir. Dijitalleşen eğitim ile birlikte öğretmenlerin belli başlı yeni rollerini James, Leslie ve Xianxuan (2015) ise şöyle sıralamıştır;

1.1.1. 21. Yüzyıl Kariyerleri İçin Bir Plancı

Yaşadığımız dünya rekabetçi bir dünyadır ve bir öğrenci için kariyer planlama ve seçme işi büyük önem arz etmektedir. Bu durumda bir öğretmenin, psikolojilerine göre onları destekleyecek büyük bir plancı olması gerekir. Bir öğrencinin geleceği 4 C'ye (Kritik düşünme, İletişim, İşbirliği ve Yaratıcılık) bağlı olacaktır. Bu terimleri çok açık bir şekilde tanıtmak bir öğretmenin görevidir. Öğrencilerin ilgi ve yeteneklerini keşfetmek, bunların gelişmesine yardım etmek ve bu doğrultuda öğrencinin geleceğini inşa etmesine kılavuzluk etmek öğretmenin görevi olmalıdır. Bir milletin yükselişi öğretmenlerin niteliklerine ve faaliyetlerine bağlıdır. Nitelikli bir öğretmen bir öğrencinin kurucusudur. Yarının liderleri öğretmenler tarafından yetiştiriliyor. Bir öğretmen bir öğrencini ebedi gücünü keşfetmezse, öğrenci tüm hayatında başarısız olur.

1.1.2. Bir Kaynak Sağlayıcısı

4. Endüstri çağı, internet destekleyici kaynaklarla dolu. Bir öğretmen öğrencilere işbirlikçi bir perspektiften ders verdiğinde, öğrenciler daha derinlemesine öğrenirler. Burada kullanılacak kanallar youtube video eğitimi, dijital içerik, e-kitaplar veya hatta baskı belgeleri olabilir. Öğrenciler eleştirel düşünmeyi, iletişim becerilerini, işbirliği ve yaratıcılığı nasıl zenginleştirecekleri konusunda destekleyici materyalleri alırsa, kendi geleceklerini yönetebilirler. Bir öğretmen, öğrencilerin ilgi alanlarına göre onlara kaynaklar sağlamalıdır. Destekleyici materyaller sunarak daha iyi öğrenme ortamları sağlayacaktır ve öğrenciler derse daha çok ilgi duyacaktır.

1.1.3. Farklı Öğrenme Biçimleri İçin Dijital Eğitmen

Öğrenciler için tek tip stratejiler kullanmak yerine, bu yüzyılın etkili öğretmenleri, her öğrenciye, deneyimsel, özgün ve zorlayıcı deneyimler sunarak motive eden bir eğitim tasarlamalıdır. Bu öğretmenler, öğrencilerin öğrenmeyi bireysel öğrenme ve yeteneklerine dayanarak anlayabilecekleri bir şekilde iletişim kurarlar. Öğrenciler çeşitli şekillerde ve farklı oranlarda öğrendikleri için, etkili öğretmenler derslerini farklı öğrenmelere uygun bir şekilde planlarlar (Marzano vd., 2001; Hattie, 2012). Jan (2017) 21. yüzyılın öğretmenlerini; Öğrenci Merkezli, üretici, Proje Tabanlı Öğrenme rehberi, Yeni Teknolojileri Öğrenen, dünyadaki gelişmeleri takip eden, internet bloglarını etkin kullanan, dijital teknolojiyi eğitime entegre eden, öğrencilerle işbirliği yapan, sanal alemleri etkin kullanan, pozitif dijital ayak izi oluşturan, yenilikçi uyumlu olarak tanımlamaktadır.

Etkili öğretmenler, öğrencilerin öğrenme kaynaklarını kısıtlamaz, öğrenme materyallerini eğlenceli hale getirirler. Dijital çağda, öğretimi verimli bir şekilde öğreten birçok kaynak bulabilirsiniz. Öğretmen tüm öğrenciler için anlamlı öğrenme fırsatlarını nasıl kazanacağını bilir. Sınıfta pratik örnekler sunmak veya bir sınıfta başka bir öğretmenle işbirliği yapmak, onların mükemmel bir şekilde öğrenmelerine yardımcı olabilir. Ayrıca, farklılaştırılmış öğretim, öğretmenlerin müfredatlarını, materyallerini, öğrenme etkinliklerini ve değerlendirme tekniklerini, karışık sınıftaki tüm öğrencilerin, yüksek kaliteli öğrenmeye eşit bir şekilde

erişirken bile, yeni bilgileri işlemek ve becerilerini geliştirmek için farklı yollara sahip olmasını sağlamak için ayarlamalarını sağlar (Sousa ve Tomlinson, 2011).

1.1.4. Öğrenme Kolaylaştırıcısı

Öğretmenlik mesleğinde bir dijital öğretmen ya da lider, sadece öğrencilere öğretmez. Ayrıca, meslektaşlarının teknolojinin destekçisi olmalarına ve çevrimiçi kaynakların nasıl bulunabileceğini ve konularına nasıl güncel kalacağını göstermelerine yardımcı olurlar. İşten zevk almayı ve dersi nasıl keyifli hale getireceklerini bilirler. Bu, tüm öğrenciler ve öğretmenler için kolaylaştırıcı oldukları anlamına gelir. Modern okullarda, dinamik ve heyecan verici öğretim metodolojileri kullanılarak, öğrencilerin amaçlarının, arzularının, hayallerinin, hedeflerinin ve umutlarının kendini gerçekleştirme arzularının peşinden koşmasını kolaylaştırır. Öğretmen için işbirliği, rol oynama, veri paylaşımı, interneti araştırma ve referans olarak kullanmak, oldukça önemli normlar haline gelmiştir. Öğretmen bu çağda bir lider, bir akıl hocası, bir rol modeli, bir danışman, bir koç, bir terapist, bir arayıcı, bir bilgi tabanı, bir disiplinci, bir veri toplayıcı, bir müfredat planlayıcısı, bir etkinlik yöneticisi ve daha birçok arasında bir eğlence oyuncusudur.

1.1.5. Öğrenme için bir Teknoloji Sevgilisi

Öğretmenin teknolojiyi kullanmadan önce nasıl doğru ve etkili kullanmasını bilmesi gereklidir. Bu bağlamda öğrencilere teknolojinin doğru kullanımını ve internet kaynaklarını nasıl bulacağını doğru öğretmiyorsanız, öğrenci yanlış ve zararlı kaynakları elde edip teknolojiyi kötü kullanacaktır. Öğretmenleri teknoloji ve internet dünyasını öğrenmeden öğrencilerle başa çıkmanın hiçbir yolu yoktur.

1.1.6. Hayat Boyu Öğrenen Öğrenci

Bir milletin kurucuları olan etkili öğretmenler hayat boyu öğrenenlerdir. Öğretmenler önümüzdeki on yıl içinde hangi işlerin mevcut olacağı hakkında bilgi sahibi olurlar. Ayrıca, öğrencilere yardımcı olacak en yeni teknolojiyi öğreniyorlar. Farklı bir şekilde ifade etmek gerekirse, Gerçek Dünyadaki problemlerin çözümü için problem çözme ve işbirlikçi öğrenmeyi sağlayacak teknoloji, pedagoji ve içeriği nasıl birleştireceklerini bilirler ve sürekli kendilerini geliştirirler.

Küreselleşen dünyayı değiştirmek için, sürdürülebilir eğitimin geliştirilmesi için öğretmenlerin rolü önemlidir. Aynı zamanda, öğrencilere dijital araçlarla istihdam edilebilirlik becerilerini artırmada ilham vermek ve rehberlik etmek bir öğretmen için ön şarttır. Böylece yirmi birinci yüzyılda bir öğretmen dijital bir öğretmen olacak. Öğretmenler sadece öğrencilerin öğrenmesini kolaylaştırıcı değildir ve şimdi, öğrencilerin istihdam edilebilirlik becerilerini artırma, zihni genişletme, dijital vatandaşlık, eleştirel düşünme ve yaratıcılık ile sürdürülebilir öğrenmeyi arttırmaktan sorumludurlar. Böylece, öğrencilerin kazanması öğretmenlerin kazanımıdır. Zamanın geçişi ve teknolojinin her sektörde entegrasyonu ile öğretmenin rolü çok değişti. Öğrencilerini geliştirmek için bazı becerileri zenginleştirmeleri gerekiyor. Aksi takdirde, öğrenciler ders almayacak ve dijital çağda eğitimli işsizleri artıracak. Susan Douglas(2017) Afrika, Orta Doğu, Amerika, Asya ve Birleşik Krallık'ta 40'ın üzerinde ülkede ve yaklaşık 35.000 öğretmen ve okul lideriyle yaptıkları çalışma sonucunda geleceğin öğretmenin eleştirel düşünme ve problem çözme, işbirliği ve iletişim, dijital okuryazarlık, vatandaşlık, öğrenci liderliği, yaratıcılık ve hayal gücü gibi rollere odaklanması gerektiği sonucunu varmıştır.

Tüm bu gelişmeler doğrultusunda eğitim müfredatlarının ve öğretmenlerinin öğrencilerin 21.yüzyıl becerilerini kazanma noktasında eleştirel düşünme, problem çözme, sosyal, bilişsel duyuşsal ihtiyaçlarının giderilmesi, bilgiyi anlamlandırma ve kullanma, dünyadaki gelişmeleri anlama ve dijital unsurların öğrenme ortamlarına entegrasyonu gibi konularda ihtiyacı ne derece karşıladıkları ve bu konuda eksiklik ve önerilerin neler olduğunun araştırılması çağı yakalayabilme hedefi doğrultusunda durum tespiti açısından son derece önemlidir. Öğretmen araştırmaları öğretmen yerine öğrenciye odaklanmalıdır; bilgi ve malumat yerine öğrencinin doğru ve düşüncelerine odaklanmalıdır (Lunenburg ve Ornstein, 2013). Bu bağlamda bu araştırmada öğretmenlerin ve eğitim unsurlarının gelişen ve değişen dünyada ne durumda oldukları ve nasıl bir planlamayla değişimleri gerektiğinin tespiti için büyük önem taşıyan öğrenci görüşleri incelenmiştir.

Bu araştırmanın amacı öğrencilerin günümüz öğretmenlerinin rolleri ve niteliklerine ilişkin görüşlerinin ortaya çıkarılmasıdır. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmada şu sorulara cevap aranmıştır. Öğrenciler günümüzde bilgiye hangi yollarla ulaşmaktadır?, Günümüz öğretmenlerinin niteliklerine ilişkin öğrenci görüşleri nasıldır?, Geçmişteki ve günümüzdeki öğretmen rollerine ilişkin öğrenci görüşleri nasıldır?, Öğrencilere göre 21. Yüzyıl öğretmenlerinde bulunması gereken nitelikler nelerdir?

2. YÖNTEM

Bu araştırmada araştırma deseni olarak nitel araştırma yöntemlerinden olgu bilim (fenomoloji) yaklaşımı kullanılmıştır. Olgu bilim (fenomenoloji), insanların gerek bireysel gerekse de topluca edindikleri deneyimleri nasıl algıladıklarını ve anlamlandırdıklarını, herhangi bir kişi, nesne veya olguyu nasıl ifade ettiklerini, hatırladıklarını, değerlendirdiklerini araştıran ve toplumda başka bireylere aktarırlarken kullandıkları dili inceleyen, bireylerin algı ve tutumları bağlamında yaşadıkları deneyimleri ve tecrübeleri belirlemeye ilişkin bir araştırma yöntemidir (Patton, 2001; Ersoy, 2016).

2.1. Veri Toplama Aracının Hazırlanması

Çalışmada verileri toplama amacıyla açık uçlu sorulardan oluşmuş ve yarı yapılandırılmış görüşme formları oluşturulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmadan önce ilgili konuda araştırmacılar tarafından literatür incelemesi yapılmış ve bu bilgiler ışığında taslak bir görüşme formu hazırlanmıştır. Hazırlanan taslak form eğitim yönetimi ana bilim dalında uzman üç öğretim üyesine danışılmış, forma son hali verilmeden önce iki öğrenci ile ön görüşme yapılmış, gerekli düzeltmeler yapıldıktan sonra uygulama sürecine girilmiştir.

2.2. Veri Toplama Süreci

Bizzat araştırmacılar tarafından yapılan görüşmeler için veri toplama sürecine gönüllü olarak katılacak öğrencilerden randevu alınmış, görüşmede her bir katılımcıya çalışma konusunda gerekli bilgilendirmeler yapılarak etik konusunda anlaşma yapılmıştır. Yüz yüze yapılan görüşmeler esnasında araştırmacılar tarafından not tutulmuştur. Yapılan görüşmeler 20 dakika ile 50 dakika aralığında sürmüştür. Not edilen verilerin doğruluğunun ve eksik olmadığını teyidi için görüşme sonlarında katılımcılara gösterilerek teyit alınmıştır.

2.3. Katılımcılar

Araştırmanın katılımcılarını 2018-2019 eğitim öğretim yılında Erzurum Aziziye, Yakutiye ve Palandöken ilçelerinde görev yapmakta olan 19 lise öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışma grubu oluşturulmasında nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden (kolay ulaşılabilir durum örnekleme) yönteminden faydalanılmıştır. Kolay ulaşılabilir örnekleme yönteminde araştırmacı ulaşılması kolay öğeler içerisinden yeteri sayıda öğeyi örnekleme için seçer (Güler vd. , 2013). Analiz sürecinde katılımcılar Ö1, Ö2, Ö3,...Ö17, Ö18, Ö19 şeklinde kodlanmıştır. Araştırmaya katılan katılımcıların özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Çalışma grubunun özelliklerine göre göre dağılımı

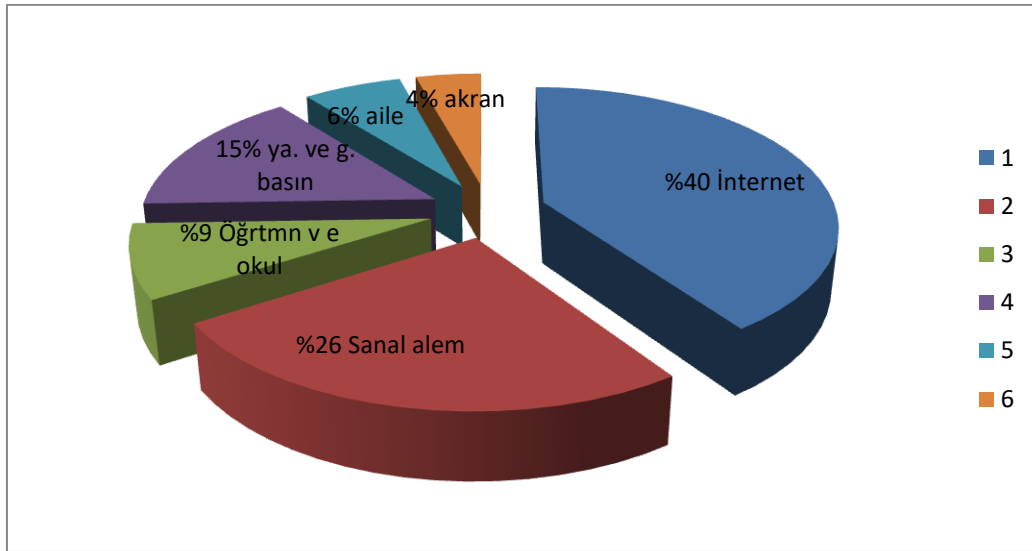
Demografik özellikler		Frekans (f)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Erkek	9	47.3.
	Kız	10	52.7
Okul Türü	Anadolu Lisesi	10	52.7
	İ. Hatip Lisesi	5	26.3
	Özel Lise	4	21.0
Sınıf	12.	13	68.4
	11.	6	31.6

Tablo 1 incelendiğinde çalışmaya katılan öğrencilerin %52,7'sinin kız, %47,3'ünün erkek, %52,7'sinin Anadolu lisesi, %26,3'ünün İmam Hatip Lisesi, %21'inin özel lise öğrencisi olduğu görülmektedir. Ayrıca öğrencilerin %68,4'ünün 12.sınıf, %31,6'sının da 11.sınıf öğrencisidir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler çözümlenmesinde betimsel çözümlene ve açık uçlu sorularda ise içerik analizi teknikleri kullanılmıştır. İçerik analizi, kodlama, kodlanan verilerin sınıflandırılması ve temalar oluşturma, oluşturulan kodlar ve temaların düzenlenmesi ve yorumlama olmak üzere dört aşamadan oluşur (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Bu bağlamda ilk olarak araştırma soruları ve araştırmanın kuramsal temelinden faydalanılıp kategoriler oluşturulmuştur. Daha sonra hangi verinin hangi çözümlene yöntemi ve hangi tema altında düzenleneceği belirlenmiştir. Daha sonra araştırmacılar tarafından veriler önce ayrı kodlanmıştır sonra bu kodlamalar bir araya getirilip görüş birliğine varılıp kodlamalara son hali verilmiştir. Güvenilirlik hesaplamasında Miles ve Huberman'ın (1994) önerdiği güvenilirlik formülü kullanılmıştır. Güvenilirlik = Görüş Birliği / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) formülü yardımıyla incelemede kodlayıcıların arasındaki görüş birliği %85 olarak belirlenmiştir. Miles ve Huberman (1994) tarafından iç tutarlılık için bu sayının %80 ve üzeri olması gerektiği ifade edilmektedir (Baltacı, 2017). Son aşamada ise veriler, frekans ve yüzde değerleri şeklinde sunulmuştur İlgili tabloların altında Ö1, Ö2 ... Ö19 şeklinde sembollenen öğrencilerin görüşlerinden bazıları sunulmuştur.

3. BULGULAR

Şekil 1. Günlük hayatta kullanılan bilgiye ulaşma yolları

Katılımcıların günlük hayatta kullandıkları bilgilere ilişkin dağılım incelendiğinde %40'ının internetteki blog ve sitelerden, %26'sının sanal alemden, %15'inin yazılı ve görsel basından, %9'unun öğretmen ve okullardan, %6'sının aile ve diğer büyüklerden, %4'ünün ise akran gruplarından bilgiye ulaştıkları görülmektedir.

Tablo 2. Günümüz öğretmenlerinin niteliklerine ilişkin öğrenci görüşleri (n=19)

Tema	Kodlar	Frekans
Öğrenme Sürecindeki Yeterlilik	Öğrenme süreçlerinde genellikle düz anlatım ve ezbere dayalı metodlar kullanır	15
	Öğrencilerde sadece bilgi birikimi sağlar.	12
	Sınavları ve değerlendirmeleri öğrencileri etiketlemek için yaparlar.	10
	Dersleri sadece müfredata bağlı kalarak işlerler.	9
	Dersleri sadece zamanla sınırlıdır	5
	Öğrenme süreçlerinde çeşitli metodlar kullanıp planlamayı öğrencilerle yapar .	2
Destekleyici, Yönlendirici, Kişilik Özellikleri	Standart davranışlarla tek tip öğrenci özellikleri ister	14
	Öğrencilerde yaratıcı ve yenilikçi davranış gelişimine destek olmaz	12
	Eleştiriye Sorgulamaya Tahammülü yoktur	11
	Öğrencilerle resmi, soğuk ve korkuya dayalı ilişkileri vardır	6
	Eski ve yetersiz bilgilere sahiptir.	5
	Eleştirel düşünmeyi destekler ve uyumludur	2
	Teknolojik Yeterlilik	Sınıf içinde sadece ders kitabı kullanır. Dijital unsurlardan yararlanmaz
Bilişim Teknolojilerini kullanmayı tam anlamıyla bilmez		12
Öğrencilerle Teknolojik unsurlar vasıtasıyla iletişim kurmaz		11
Öğrencilerin teknolojiyi doğru ve etkili kullanmasına yardımcı olmaz.		10
Öğrencilerle çevrimiçi iletişim kurup öğrenme kaynakları ve videolar paylaşmaz.		4

Tablo 2'ye göre öğrencilerin günümüz öğretmenlerinin niteliklerine ilişkin görüşleri, öğrenme sürecindeki yeterlilik; destekleyici, yönlendirici, kişilik özellikleri ve teknolojik yeterlilik temaları şeklinde kategorize edilmiştir. Öğrencilerin geneli (f=15) öğretmenlerin, öğrenme süreçlerinde genellikle düz anlatım ve ezbere dayalı metodlar kullandığını belirtmiştir. Ayrıca öğretmenlerin, öğrencilerde sadece bilgi birikimi sağladıkları (f=12), sınav ve değerlendirmeleri öğrencileri etiketlemek için yaptıkları (f=10), dersleri sadece müfredata bağlı kalarak işledikleri (f=9), dersleri sadece zamanla sınırlı olduğu (f=5) yönünde olumsuz görüş belirtmişlerdir. Öğrencilerden sadece iki tanesi öğretmenlerin yeterli nitelikte olup öğrenme süreçlerinde çeşitli metodlar kullandığını ve planlamayı öğrencilerle birlikte yaptığı görüşündedirler (f=2). Öğrenme süreçlerindeki yeterlilik temasını destekleyen öğrenci tümcelerinden bazıları aşağıda sunulmuştur.

“Dersimize giren öğretmenlerin yeterli olmadığını düşünüyorum. Çünkü genelde dersleri düz anlatım yöntemiyle anlatıp geçiyorlar. Ders saati içinde kitapta hangi konular varsa onları anlatıp dersi bitiriyor. Günümüzde artık bilgiye her yerden ulaşıyor önemli olan bu bilgileri nasıl kullanacağımızı bilmek.” (Ö2)

“Yeterli değil çünkü ezbere dayalı tek düze bir ders düzenleri var. Sınavları korkutma ve sınıflandırma yapmak amacıyla yaparlar. Dersi anlatınca bütün öğrencilerin anladığını zannediyorlar.” (Ö10)

Destekleyici, yönlendirici, kişilik özellikleri açısından öğrenciler öğretmenleri yetersiz görmektedirler. Öğrenciler öğretmenlerin, standart davranışlarla tek tip öğrenci özellikleri istediklerini (f=14), öğrencilerde yaratıcı ve yenilikçi davranış gelişimine destek olmadıkları (f=12), eleştiriye ve sorgulamaya tahammülü olmadıkları (f=11), ve öğrencilerle resmi, soğuk ve korkuya dayalı ilişkileri olduğu (f=6) görüşündedirler. Öğrencilerden iki tanesi öğretmenlerin yeterli nitelikte olup eleştirel düşünmeyi destekleyip ve uyumlu olduğunu belirtip (f=2) öğretmenlerin yeterli nitelikte olduğu görüşündedirler. Destekleyici, yönlendirici, kişilik özellikleri temasına ilişkin öğrenci tümcelerinden bazıları aşağıda sunulmuştur.

“Öğretmenlerin eleştiriye hiç tahammülleri yoktur, öğrencilerin yaratıcı düşünme ve problem çözme becerilerinin gelişmesine yardımcı olmazlar. Kendilerini geliştirdiklerini düşünmüyorum ve mesleklerini zoraki yaptıklarının düşünüyorum. Öğrencilere soğuk davranıyorlar.” (Ö8)

“ Öğrencilere söylediklerinin sorgusuz yapmasını istiyorlar, soru sormamıza ve eleştiri yapmamıza çok izin vermiyorlar. Herkesin aynı düşünmesini bekliyorlar. Öğrencilerle çok işbirliği yapıp sıcak ilişkiler kurmaz.” (Ö16)

Aynı tabloya göre, dijital yeterlilik ve teknolojiyi öğrenme ortamına entegre etme yeterliliği açısından öğrencilerin tamamı öğretmenlerin yetersiz olduğu görüşündedirler. Öğrenciler öğrenme sürecinde öğretmenlerin, sadece ders kitabı kullanıp dijital unsurlardan yararlanmadığı (f=14), bilişim teknolojilerini kullanmayı tam anlamıyla bilmediği (f=12), öğrencilerle teknolojik unsurlar vasıtasıyla iletişim kurmadığı (f=11), öğrencilerin teknolojiyi doğru ve etkili kullanmasına yardımcı olmadığı (f=10) , öğrencilerle çevrimiçi iletişim kurup öğrenme kaynakları ve videolar paylaşmadığı (f=4) görüşündedirler. Öğrenci görüşlerinden teknolojik yeterlilik temasına ilişkin tümcelerinden bazıları aşağıda sunulmuştur.

“Öğretmenlerimizin yeterli düzeyde teknolojiyi kullandığını sanmıyorum. Akıllı tahtayı ve bilgisayarları çok iyi bilmiyorlar. Ders ortamında teknolojik ürünleri pek kullanmıyorlar.”(Ö7)

“Öğretmenler teknolojik ürünleri sadece sosyal medyayı takip etmek için kullanıyorlar. Ders dışında pek öğrencilerle pek iletişim kurmuyorlar. Bazı öğretmenler derste sunum, animasyon, video gibi unsurları kullanıyorlar ama yeterli değil. İnternette hangi sitelerden yararlanabileceğimi söylemiyorlar. Bilgisayarı ve interneti nasıl kullanacağını öğrencilere söylemiyorlar.”(14)

Tablo 3. Öğretmenlerin geçmişteki rollerine ilişkin görüşler (n=19)

<u>Kodlar</u>	<u>Frekans</u>
Öğrencileri disiplin edici	14
Öğrenmeyi sağlayıcı	12
Her şeyi bilen ve yanılmayan	11
Bilgileri doğrudan öğrencilere aktaran bilgi kaynağı	9
Mesleki bir üstat	5
Aileden biri(bir anne, bir baba gibi)	5
Ödevleri kontrol eden	4
Cehalet savaşçısı	2
Kültür yayıcı	1

Tablo 3'e göre öğrencilerin geçmişteki öğretmen rollerine ilişkin görüşleri göre; öğrencileri disiplin edici(f=14), öğrenmeyi sağlayıcı(f=12), her şeyi bilen ve yanılmayan(f=11), bilgileri doğrudan öğrencilere aktaran bilgi kaynağı(f=9) en yüksek frekansa sahip rollerdir. Öğrenci görüşlerine ilişkin tümcelerden bazıları aşağıda sunulmuştur.

“Geçmişteki rolleri çok farklıydı. Öğrencilere dersleri öğretmek zorunda olan tek kaynaktı. Öğretmenlerin her şeyi bilirdi. Öğrencilere sürekli kızıp bağırarak uslu öğrenciler olmalarını sağlardı.”(Ö5)

“Öğretmenler eskiden bir anne baba olarak görülürdü. İnternetin olmadığı dönemlerde her şeyi öğretmenlere sorarlardı. Sadece ödevleri ve sınavlara bakarak öğrencinin başarılı veya başarısız olduğuna karar verir. Öğretmenler öğrencilere her şeyi öğretir ve yanılmaz oldukları sanılırdı.”(Ö19)

Tablo 4. Öğretmenlerin günümüzdeki rollerine ilişkin görüşler (n=19)

<u>Kodlar</u>	<u>Frekans</u>
Kolaylaştırıcı	17
Destekleyici	14
Yaşam Koçu	13
Rol Model	11
Özgürleştirici	8
Terapist	5
Yol gösterici	5
Arkadaş	4
Etkinlik düzenleyici	2
Öğrenen öğretmen	1

Tablo 4 incelendiğinde öğrencilerin görüşlerine göre günümüzdeki öğretmen rolleri; kolaylaştırıcı (f=11), destekleyici (f=14), yaşam koçu (f=13), rol model (f=11), özgürleştirici (f=8), terapist (f=5), yol gösterici (f=5), arkadaş (f=4), etkinlik düzenleyici (f=2), öğrenen öğretmen (f=1)'dir. Günümüzdeki öğretmen rollerinin neler olması gerektiğine ilişkin öğrenci tümcelerinden bazıları aşağıda sunulmuştur.

“Günümüzdeki öğretmenlerin rolleri değişmiştir. Öğrencilere derslerde kolaylık sağlamalıdır. Ders yaparken yardımcı olup eksik olduğum konularda destek olmalıdır. Sadece derslerimle değil diğer konularda da yardımcı olmalıdır.”(Ö3)

“Öğrencilere rol model olmak, onlara yardımcı olup arkadaş olmak, hayat konusunda yardımcı olmaktır.”(Ö17)

Tablo 5-21. Yüzyıl öğretmenlerinde bulunması gereken niteliklere ilişkin görüşler (n=19)

Kodlar	Frekans
Adaletli	18
Uyumlu ve ilgili	16
Eleştiriye açık	15
Gelişen ve geliştiren	12
Teknolojiyi bilen ve derslere entegre eden	11
Ders dışında da iletişim kuran	9
Zenginleştirilmiş (işbirlikçi,drama,beyin fırtınası,oroje v.b.) metodlar kullanan	8
Yetenek keşfedici	6
Öğretirken öğrenen	6
Yönlendirmeye dönük değerlendirme yapan	4
Arkadaş canlısı ve vefalı	2
Milli ve manevi duygulara sahip	1

Tablo 5 incelendiğinde öğrencilerin görüşlerine göre günümüz öğretmenlerinde bulunması gereken niteliklere ilişkin en çok ifade edilenler; adaletli (f=18), uyumlu ve ilgili (f=16), eleştiriye açık (f=15), gelişen ve geliştiren (f=12), teknolojiyi bilen ve derslere entegre eden (f=11)'dir. Öğrenci tümcelerinden bazıları aşağıda sunulmuştur.

“Günümüzdeki öğretmenlerin adaletli olmaları gerekir. Derslerde daha çok teknolojiyi kullanmalı ve sadece düz anlatımla ezber dayalı bir eğitim vermemelidir. Öğrencilerin eleştirel düşünme ve problem çözme yeteneklerini geliştirmelidir. Öğrencilerle daha sıcak ilişkiler kurulmalıdır.”(Ö6)

“Herkesi eşit davranmalı sınavlarda notları hak edene vermelidir. Sadece kitaptan ders işlememelidir. Öğrencilerle daha yakından ilgilenmeli ve tanınmalıdır. Dijital unsurları derslerde daha çok kullanmalıdır.”(Ö15)

4. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Günümüzdeki öğretmenlerin nitelik ve rollerine ilişkin öğrenci görüşlerini incelediğimiz bu araştırmada elde edilen bulgulardan aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Günlük hayatta kullandığınız bilgilere hangi yollarla ulaşıyorsunuz? sorusuyla ilgili bulgulara bakıldığında öğrencilerin günlük hayatta kullandıkları bilgilere en çok internet (web siteleri, bloglar, arama motorları, eğitim siteleri v.b.) ve sanal alemden (twitter, instagram, facebook v.b.) ulaştıkları görülmektedir. Eskinin en önemli bilgi edinme kaynakları olan öğretmen ve okul araştırma bulgularına göre bilgiye ulaşma noktasında eski önemini kaybetmiştir. Öğrenciler artık bilgiye istedikleri her an kolay bir şekilde internet aracılığıyla ulaşmaktadırlar. Fakat ulaştıkları bu bilgileri nasıl kullanacakları konusunda desteğe ihtiyaçları olduğu görülmektedir. Bu bağlamda günümüz öğretmenlerinin artık bilgiyi yükleme yerine bilgiyi işleme ve kullanmaya yardımcı olma gibi rolleri vardır.

Sizce günümüz öğretmenleri 21. Yüzyıl becerilerini(eleştirel düşünme ve problem çözme, yaratıcılık ve yenilikçilik, işbirliği yapma, dijital okuryazarlık, esneklik ve uyumluluk, girişimcilik ve öz-yönetim, toplumsal ve kültürlerarası etkileşim, liderlik, karmaşık sorunları çözme v.b.) kazandırma bağlamında yeterli nitelikte görüyor musunuz, Neden? Sorusuyla ilgili bulgulara bakıldığında öğrenciler günümüz öğretmenlerini, öğrenme süreçlerinde genellikle düz anlatım ve ezbere dayalı metodlar kullanıp sadece öğrencilerde bilgi birimi sağladıkları, dersleri sadece ders saatleri ile sınırlı olmak kaydıyla müfredata bağlı kalarak tek düze işledikleri ve değerlendirmeleri yönlendirme yerine sınıflandırma amacıyla yapmaları gibi gerekçelerle yeterli nitelikte görmedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca öğrenci görüşlerine ilişkin araştırma bulgularına göre öğretmenler öğrencilerden standart davranışlarla tek tip öğrenci özellikleri istedikleri, öğrencilerde yaratıcı ve yenilikçi davranış gelişimine destek olmadıkları eleştiriye ve sorgulamaya tahammülleri olmayıp öğrenciler resmi ve soğuk ilişkiler içinde oldukları görülmektedir. Araştırma bulgularına göre öğretmenler teknolojiyi kullanma ve öğrenme ortamına entegre etme konusunda da yetersizdirler. Aşkar (2013) günümüz öğretmenlerinin bilişim teknolojilerini sınıf ortamında kullanmaları kaçınılmazdır ve sosyal medyayı sınıf içi ve sınıf dışında kullanmak durumunda olduğu görüşündedir. Öztemel (2018) ise yaptığı çalışmada endüstri 4.0 sabit eğitim programlarından sıyrılmış kişiselleştirilmiş eğitim ortamlarının oluşturulduğu, inovasyon odaklı, uzaktan eğitim unsurlarından yararlandığı dijital teknolojilerin sınıfta kullanıldığı bir sürecin kaçınılmaz olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Geçmişteki ve günümüzdeki öğretmen rollerine ilişkin öğrenci görüşlerinden elde edilen bulgular göre, öğretmenlerin disiplin edici, öğrenmeyi sağlayıcı, her şeyi bilen ve yanılmayan, bilgi kaynağı, mesleki bir üstat ve aileden biri olma gibi rolleri eski önemlerini yitirmiştir. Araştırma bulgularına göre öğrencilerin öğretmenlerden beklediği yeni roller kolaylaştırıcı, destekleyici, yaşam koçu, rol model, özgürleştirici, terapist ve arkadaş olma rolleridir. Karlı (2013)'ya göre 21. yüzyıl başarılı eğitimcisi, farklılaşmış eğitim yapan işbirliği ve koçluk rollerini üstlenen öğrenme ortamlarını tasarlayan öğrenme mühendisidir. Thool (2014) e göre 21. Yüzyılda öğretmenin başlıca rolleri; mentor, öğretim lideri, kaynak sağlayıcı, veri koçu, öğrenme kolaylaştırıcısı, değişim katalizörüdür.

21. yüzyıl öğretmenlerinde bulunması gereken niteliklere ilişkin öğrenci görüşlerinden elde edilen bulgulardan, adaletli olma, uyumlu ve ilgili, eleştiriye açık, sürekli gelişen ve öğrencileri geliştiren, teknolojiyi bilen ve derslerde bilişim teknolojilerinin unsurlarını kullanan, öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurup yeteneklerini keşfedici, arkadaş canlısı olma gibi niteliklere sahip olmalıdır sonuçlarına ulaşılmıştır. Karcı (2016)'nın yaptığı çalışmada öğrenciler öğretmenlerden neşeli, hoşgörülü, öğrencilere değer veren, öğrencileri derse motive eden, sıcak ilişkiler kuran niteliklere sahip olmalarını beklemektedirler sonuçlarına ulaşmıştır. Cornu (2010), Aybek (2017) ve Aydın (2018) yaptıkları çalışmalarda endüstri 4.0 bağlamında eğitimin ve öğretmenin niteliğinin değiştiği sonucuna ulaşmışlardır.

Endüstri 4.0 anlayışında eğitimin dijitalleşmesiyle öğretmenin gerekliliği kaybolmamış tam aksine belki de tarihte hiç olmadığı kadar önemli bir hale gelmiştir. Dijital teknolojiler öğrenciler için bilgiye ulaşmayı ve geri getirmeyi, kelime işlemcisi ile rapor yazmayı ve dünyadaki insanlarla iletişim kurmayı kolaylaştırır, ancak onları öğrenmeye yada öğrendiklerini geliştirmeye güdüleyip motive edemez (Lunenburg & Orstein, 2013). Bunun için öğretmenin öğrenci dünyasındaki yeri kaybolmaz fakat değişen şartlar doğrultusunda öğretmenin de rolü ve niteliği değişmek zorundadır. Baş döndürücü değişim dünyasında öğrenciyi tanıma, bilişsel ve duygusal dünyasında en büyük destekçisi olma, onun elinden tutup, yol gösterip, neyi nerde nasıl kullanacağına dair rehberlik etme öğretmenlerin en önemli görevleri olacaktır. Öğrencilerin kimim, nerdeyim, nereye gideceğim? gibi sorulara yanıt aradığı globalleşen dünyada öğretmenlerin yeni yeni roller üstlenmesi kaçınılmazdır.

Bu çalışmanın bulguları göstermiştir ki mevcut öğretmen nitelikleri 21. Yüzyıldaki öğretmenin rolleri düşünüldüğünde oldukça yetersizdir. Değişen şartlar ve öğrenci ihtiyaçları gözden geçirilip hem mevcut öğretmenlerin yeterlilikleri zenginleştirilmeli hem de öğretmen yetiştirme programları dijital eğitim ve 21. Yüzyıl becerilerini kazandırma bağlamında güncellenmeli ve yeni yetişen öğretmenler ihtiyaçlara cevap verecek nitelikte yetiştirilmeleri önerilir. Milli Eğitim Bakanlığı, öğretmenlere, 21. yüzyılın hızına

ayak uydurmalarına yardımcı olacak mesleki gelişim materyalleri sağlanmalı, yeni teknolojik beceriler kazanmalarına destek olunmalı, öğrenme süreçlerinin zenginleştirilmesinde daha vasıflı hale gelmeleri sağlanmalı ve birbirlerinden öğrenmeleri teşvik edilmelidir. Öğretmenler sosyal ağların ve dijital unsurlarının yardımıyla eğitim ortamlarını zenginleştirip yeniden yapılandırmalıdır. Derslerde oyun tabanlı eğitimin, projeye dayalı öğrenme teknikleri, işbirliği, drama, anlamlandırarak öğrenme tekniklerinden yararlanıp etkinlik düzenleyici özelliklerini ön plana çıkarmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aslangilay A. S., (2016). *Küreselleşme Sürecinde İnovasyonun Önemi Ve Yükseköğretim Kurumlarına Düşen Görevler*. Bölüm 10, Eğitim Bilimlerinde Yenilikler Ve Nitelik Arayışı, Edt. Demirel Ö, Dincer S., Pegem Akademi, E-ISSN 9786053183563.
- Aşkar, P. (2013). *Dijital Çağda Etkili Öğretmenin/Öğretmenliğin Yol Haritası*. Türkiye Özel Okullar Birliği Derneği . Xıı. Geleneksel Eğitim Sempozyumu . ISBN 978-975-00250-9-9.
- Aydın, E. (2018). Türkiye’de Teknolojik İlerleme İle İstihdam Yapısındaki Değişme Projeksiyonu: Endüstri 4.0 Bağlamında Ampirik Analiz. *Yönetim Bilimleri Dergisi/Journal Of Administrative Sciences* Cilt / Volume: 16, Sayı / N: 31, Ss. / Pp.: 461-471.
- Baltacı, A. (2017). Nitel veri analizinde Miles-Huberman modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(1), s.1-15.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2012). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (11. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
- Castelles, M.(2005). *Ağ Toplumunun Yükselişi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Clark Joe C. & Johnstone J. (2018). Exploring The Research Mindset And Information-Seeking Behaviors Of Undergraduate Music Students. *College & Research Libraries*. Vol 79. No 4.
- Clark, D. D. (2008). *A Study Of West Virginia Teachers: Using 21st Century Tools To Teach İn A 21st Century Context*. Marshall University, West Virginia.
- Cornu, R. (2010). Changing Roles, Relationships And Responsibilities İn Changing Times. *Journal Asia-Pacific Journal Of Teacher Education*. Volume 38, 2010.
- Cuban, L. & Jandrić, P. (2015). The Dubious Promise Of Educational Technologies: Historical Patterns And Future Challenges. *Sage Journals*. Vol 12, Issue 3-4, 2015.
- Davies R., Coole T. & Smith A., (2017). Review Of Socio-Technical Considerations To Ensure Successful Implementation Of Industry 4.0. *Procedia Manufacturing*, 11, Pp. 1288 – 1295
- Dicerbo, K. (2014). Assessment And Teaching Of 21st Century Skills. Assessment İn Education. *Principles, Policy And Practice*, 21(4), 502-505.
- Douglas, S. (2017, Nisan). *Preparing Teachers For A 21st Century Classroom*. 19 Ekim Tarihinde [Http://www.P21.Org/News-Events/P21blog](http://www.P21.Org/News-Events/P21blog) Adresinden Erişildi.
- Ersoy, A. F. (2016). *Fenomenoloji*. A. Saban & A. Ersoy (Edt.), Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri, Ankara: Anı Yayınları
- Eryılmaz, S. & Uluyol, Ç. (2015). 21. Yüzyıl Becerileri Işığında FATİH Projesi Değerlendirmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 35(2), 209-229.
- Fisk P, (2017), “Education 4.0 The Future Of Learning Will Be Dramatically Different, İn School And Throughout Life. 17 Ekim 2018 tarihinde <http://www.thegeniusworks.com/2017/01/future-education-young-everyone-taught-together> adresinden ulaşıldı.
- Gomaratat, S. (2015). *Subject: Learning Productivity*. İçinde Sinlarat.P.(Ed.).10 Ways Of Progressive Learning Encouraging/Facilitating The Ability Of The Learner Of 21st Century. Bangkok: Education Science, Dhurakit Bandit University.
- Göksün, D. O. & Kurt, A. A. (2017). Öğretmen Adaylarının 21. Yüzyıl. Öğrenen Becerileri Kullanımları Ve 21. Yüzyıl. Öğreten Becerileri Kullanımları Arasındaki İlişki. *Eğitim Ve Bilim Dergisi*. 42(190), 107-130
- Güler, A., Halicioğlu M. B. & Taşgın, S. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin

- Hattie, J. A. C. (2012). *Visible Learning For Teachers. Maximizing Impact On Achievement*. Oxford, UK: Routledge.
- James H. Stronge, Leslie W. Grant & Xianxuan Xu (2015). *The Changing Roles Of Teachers: What Research Indicates. Part 2 Of 2*. 19 Ekim 2018 Tarihinde [Http://Www.P21.Org/News-Events/P21blog](http://www.P21.Org/News-Events/P21blog) Adresinden Erişildi.
- Jan, H. (2017). Teacher Of 21st Century: Characteristics And Development. *Research On Humanities And Social Sciences* . Vol.7, No.9, 201.
- Karcı, M. (2016). Öğrenci Gözüyle İdeal Öğretmen Özellikleri: Gazi Teknik Meslek Lisesi Örneği. *Eğitim Ve Sosyal Bilimler Dergisi*. Sayı 209.
- Karip, E.(2013). “Dijital Eğitimi Bütünde Anlamak: Yönetim Uygulamalarından Sınıf Ortamına Dijital Eğitimde Gelişmeler”. XII. Geleneksel Eğitim Sempozyumu Kitabı, 7-9 Şubat 2013, Türkiye Özel Okullar Birliği Derneği, İstanbul, 2013, s. 19-32.
- Karlı, K. (2013). “Dijital Çağda Etkili Öğretmenin/Öğretmenliğin Yol Haritası”. XII. Geleneksel Eğitim Sempozyumu Kitabı, 7-9 Şubat 2013, Türkiye Özel Okullar Birliği Derneği, İstanbul, 2013, s. 81-85.
- Türkiye Özel Okullar Birliği Derneği . XII. Geleneksel Eğitim Sempozyumu . ISBN 978-975-00250-9-9.
- Kylonen, P. C. (2012). Measurement Of 21st Century Skills Within The Common Core State Standards. *Paper Presented At The Invitational Research Symposium On Technology Enhanced Assessments*, May 7-8
- Lai, E. R. & Viering, M. (2012). Assessing 21st Century Skills: Integrating Research Findings. *National Council On Measurement In Education*, Vancouver, B.C. April 2012.
- Liao Y., Deschamps F., Loures E. & Ramos L. (2017). Past, Present And Future Of Industry 4.0 - A Systematic Literature Review And Research Agenda Proposal. *International Journal Of Production Research*, 55, (12), 3609–3629
- Lonkaew, K. (2016). When Thailand 4.0 Was Driven By Education 2.0. *Saan-Punya*, 26.)2-97.
- Lunenburg, F. & Orstein, A. (2013). *Eğitim Yönetimi (6. Baskı)*. Ankara Nobel Yayınları.
- National Research Council. (2012). *A Framework For K-12 Science Education: Practices, Crosscutting Concepts, And Core Ideas*. Washington, DC: The National Academies Press.
- Öztemel, E. (2018).Eğitimde Yeni Yönelimlerin Değerlendirilmesi Ve Eğitim 4.0 . *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Sayfa: 25-30.
- Pooworawan, Y.(2015). *Challenges Of New Frontier In Learning: Education 4.0. Document By Innovative Learning Center*, Chulalongkorn University, Bangkok.
- Puncreobutr, R. (2016) Education 4.0: New Challenge Of Learning, St. *Theresa Journal Of Humanities And Social Sciences*, 2(2) July-December 2016 92.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative Evaluation And Research Methods* (3rd Ed.). Thousand Oaks, CA: Sage
- Marzano, R. J., Pickering, D. J., & Pollock, J. E. (2001). Classroom Instruction That Works : Research-Based Strategies For Increasing Student Achievement. *Alexandria, Va. : Association For Supervision And Curriculum Development*, C2001.
- Sellen, A. Rogers, Y. Harper, R. & Rodden, T. (2009). Reflecting Human Values In The Digital Age. *Communications Of The ACM*. 52(3). 58–66.
- Soland, J., Hamilton, L. S., & Stecher, B. M. (2013). *Measuring 21st Century Competencies Guidance For Educators. Santa Monica, CA: RAND Corporation*.
- Sousa, D., & Tomlinson, C.A. (2011). *Differentiation and the brain: How neuroscience supports the learner-friendly classroom*. Bloomington, IN: Solution Tree Press.

- Stake, R. E. (1995). *The Art Of Case Study Research*. Thousand Oaks, CA, US: Sage Publications, Inc.
- Stronge, J. H. (2007). *Qualities Of Effective Teachers 2nd Edition*. Alexandria: ACDC, P.9.
- Şahin, Y., Balta, S., & Ercan, T. (2010). Üniversite Öğrencilerinden İnternet Kaynaklarının Kullanımı Ders Projeleri Nitelik: Örnek Bir Çalışma. Tojet: *Türk Online Eğitim Teknolojileri Dergisi* - Nisan 2010, Cilt 9 Sayı 2
- Thool, S. (2014). Changing Role Of Teachr In 21st Century. *Scholarly Research Journal For Humanity Science & English Language*. June-July, 2014. Vol. I/IV
- Trilling, B., & Fadel, C. (2009). *21st Century Skills: Learning For Life In Our Times*. San Francisco, CA: John Wiley & Sons.
- Wallner T., & Wagner G., (2016), *Academic Education 4.0, International Conference On Education And New Developments*, 12- 14 June 2016, Slovenia, Pp. 155-159.
- Yıldız, A. (2017). Üniversite 4.0'a Geçiş Süreci: Kavramsal Bir Yaklaşım. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi Auad*, 3(2), 164-176.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. (9. Baskı)*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

DUYGUSAL ZEKÂ ÇATIŞMA YÖNETİM STRATEJİLERİNİ NASIL ETKİLEMEKTEDİR?: ÇALIŞAN ALGISINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA *

HOW EMOTIONAL INTELLIGENCE EFFETCS CONFLICT MANAGEMENT STRATEGIES? A STUDY ABOUT EMPLOYEE PERCEPTION

Gamze ÇETİNEL¹, Emel ESEN²

1. Bağımsız Araştırmacı, gamzectnl@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7892-5789>
2. Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, emeloz@yildiz.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-5753-3252>

Makale Türü Araştırma Makalesi
Article Type Research Article

Başvuru Tarihi/Appliation Date
16.07.2019

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
19.03.2020

DOI
10.20875/makusobed.592481

*Çalışma, birinci yazarın “Duygusal Zekânın Çatışma Yönetimi Stratejileri Üzerine Etkisi: Çalışan Algısına Yönelik Bir Araştırma” başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Öz

Finansal hizmetler sektöründe yapılmış olan bu çalışmanın temel amacı; firma yöneticilerinin duygusal zekâ düzeylerinin uyguladıkları çatışma yönetimi stratejileri üzerindeki etkisini çalışan algısına dayanarak incelemektir. Bu doğrultuda, 150 çalışanlı finansal hizmetler sektöründe faaliyet gösteren bir firmanın 106 kadrolu çalışanına bir anket uygulanmıştır. Çıkan sonuçlara göre, çalışan algısına yönelik olarak yöneticilerin duygusal zekâlarının uyguladıkları çatışma yönetimi stratejileri ile etkileşimde olduğu ve özellikle “kişisel yetenekler ve iletişim becerileri” duygusal zekâ boyutunun çatışma yönetimi stratejilerini etkilediği görülmüştür. Araştırma kapsamında, duygusal zekâsı yüksek yöneticilerin “bütünleştirme ve işbirliği” ile “kaçınma” stratejilerine başvurma oranlarının arttığı, “ödün verme” ile “hükmetme” stratejilerine başvuru düzeylerinde ise azalış olduğu ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Zekâ, Çatışma Yönetimi, Çatışma Yönetim Stratejileri

Abstract

Being different from the existing studies as it's in financial services industry, the aim of this study is to discuss EI and conflict management strategies as well as the impact of managers' EI on their conflict management strategies based on employee perception. In this respect, a survey was conducted in a company which operates in financial services to measure the emotional intelligence skills and conflict management strategies of the managers' of 106 employees out of 150 in total. As a result of the analysis; it has been shown that managers' emotional intelligence interacts with conflict management strategies based on employee perception and especially “personal abilities & communication skills” affects the conflict management strategies. In addition, it was revealed that while managers' with high level of EI appeals “integration & collaboration” and “avoidance” and abstains from “compromise” and “domination”.

Keywords: Emotional Intelligence, Conflict Management, Conflict Management Strategies

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

The main problem of this study is to understand the relationship between managers' emotional intelligence with employee perception and conflict management style in financial services. Therefore, research question will be formulated as how emotional intelligence affects conflict management strategies with evaluation of employee perceptions?

Research Hypotheses

The research hypotheses are:

H1: Managers' emotional intelligence have effect on conflict management styles with employee perception.

H1a: Managers' emotional intelligence subdimensions have effect on conflict management styles with employee perception.

H1b: Managers' emotional intelligence have effect on conflict management styles subdimensions with employee perception.

Literature Review

People who live in rapidly changing conditions are constantly exposed to changes and uncertainties. The interaction of individuals with different characteristics under these volatile conditions makes conflicts between individuals inevitable. Effective management of conflicts requires a variety of emotional skills. Therefore, today's company managers need to have higher level of emotional intelligence than before. Emotional intelligence is defined as an ability to understand one's own and others' emotions, dealing with the management of emotions. It encompasses perception, assimilation, understanding and management. Managers can manage and make sense of their own emotions and others' emotions, thus this approach affects conflict resolution.

Methodology

In research model, managers' emotional intelligence with employee perception is independent variable; conflict management style is dependent variable. This study was conducted in financial services sector. The sample consists of 106 employees. The majority of respondents were women, between 22-32 ages, highly educated. The research questionnaire was used to collect data from the sample.

Results and Conclusion

Research findings indicated that managers' emotional intelligence level with employee perception has effect on conflict management styles. Managers with high emotional intelligence prefer to use avoidance strategies in their conflict management styles. Also, when managers develop their personal abilities and communication skills, they would prefer to use integration and collaboration strategies. This study is valuable to understand the managerial perspectives and preferences with employee perception, Managers should understand the importance of conflict management by developing emotional intelligence levels. For further studies, academicians can adapt this research to the emotional intelligence or conflict management studies in other sectors. Separately, digitalization effects can be considered in future research models.

1. GİRİŞ

Belirsizliğin ve değişkenliğin yüksek olduğu, rekabet dinamiklerinin ise gün geçtikçe şiddetinin arttığı günümüzde; kurumlar da çeşitli çatışmaların yaşandığı örgütlerin başında gelmektedir. Her düzey çalışanlar arası çatışmaların, her an yaşanabileceği kurumlarda yöneticilerin bu çatışmaları yönetebilmesi de önem arz etmektedir. Kurumların sürdürülebilir hedeflerini gerçekleştirebilmesi için çalışma ortamında güven ve huzur şarttır. Bu nedenle yöneticilerin salt yönetim becerilerinin yanı sıra çatışma yönetimi becerileri de ön plana alınmalıdır. Bu nedenlerle, çatışma yönetiminde yöneticilerin yalnızca zekâlarını kullanmaları, firmanın politika ve prosedürlerini çok iyi bilip uygulamaları artık yeterli bulunmamaktadır. Yöneticilerin çatışmaları fark edebilmeleri, doğru tespit ve teşhislerde bulunmaları, çatışmanın kaynağını çözümleyebilmeleri, huzurlu veya gergin ortamda duygularını kontrol altında tutabilmeleri, çıkan çatışmaları firmayı hedeflerine ulaştırabilecek pozitif güce çevirebilmeleri gerekmektedir. Bu noktada zekâ ile birlikte anılan duygusal zekâ kavramı devreye girmektedir. Artık sadece işveren değil “çalışmak için ideal bir yer” oluşturma adına çaba sarf eden kurumlarda, yöneticilerin duygusal zekâlarının, mutlu ve kendini ait hissedilen çalışanlar yaratmada büyük rol oynadığı düşünülmektedir. Kalabalıklaştıkça çatışmalar kaçınılmaz olsa da, duygusal zekâsı yüksek yöneticiler tarafından şekillendirilen kurumların huzurlu çalışma ortamı sayesinde ömürlerinin uzayacağı ve verimliliğinin yükseleceği öngörülmektedir. Dolayısıyla örgütsel başarıya ulaşmanın kilit noktalarından sayılabilecek çatışmaların etkin yönetilmesi hususunda duygusal zekânın yerinin araştırılması gün geçtikçe daha fazla önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada, duygusal zekâ ile çatışmaların yönetilmesi arasındaki ilişki araştırılmış olup, yöneticilerin duygusal zekâ düzeylerinin çatışma yönetimi stratejileri üzerine etkisinin olup olmadığı incelenmiştir. Çalışanın değerlendirmesi ve algılamasına yönelik olarak, yöneticilerin duygusal zekâ düzeylerinin incelenmesi, çalışmanın özgünlüğünü ortaya koyar niteliktedir. Yapılan literatür incelemesi ışığında yönetsel önemi giderek artan duygusal zekâ alt boyutları ile birlikte kuramsal olarak incelenmiş, örgütsel çatışma yönetimi kavramı açıklanarak çatışma türleri, sebepleri kapsamında teorik bir çerçeve oluşturulurken çözüm yöntemleri üzerinde durulmuştur. Uygulama kısmında, araştırmanın amacı ve modeli sunulmuş olup, anket çalışmasından edinilen veriler ışığında duygusal zekânın örgütsel çatışma stratejileri ile ilişkisine değinilmiş ve değişkenlerin birbirleri ile etkileşimi tespit edilmiştir.

1.1. Duygusal Zekâ

Duygusal zekâ; 1990 yılında Salovey ve Mayer tarafından ortaya atılmışsa da, esasen Yale Üniversitesi davranış bilimi profesörlerinden Daniel Goleman’ın 1995 yılında yazdığı “Duygusal Zekâ” isimli kitap ile üne kavuşmuş bir kavramdır. Salovey ve Mayer (1990) duygusal zekâyı kendinin ve başkalarının duygularını denetleyerek olumlu ve olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak ve duygusal bilgi bakımından kişinin düşünce ve davranışlarına rehberlik etmek olarak tanımlamışlardır. Goleman (1995) bu tanımı daha genişleterek sosyal ve duygusal yetkinliklere bağlı olarak kişisel özellikleri ve tavırları da kapsamına almıştır (Jordan ve Troth, 2004). Goleman’ın tanımına göre duygusal zekâ; bireyin kendi ve aynı zamanda başkalarının da duygularını tanıyabilme, yönetebilme ve öz motivasyon becerilerini işaret eder (Goleman, 2000).

1980’li yıllarda, Gardner (1983) çoklu zekâ kavramını tanıtmış olup, Hochschild (1983) ise duygusal emek kavramını belirlemiştir. Akabinde, Rafaeli ve Sutton (1989), Gardner ile Hochschild’in fikirlerini organizasyonel davranış disipliniyle aynı potada eriterek, duygusal ifadenin organizasyonel davranış için önemine değinmişlerdir. Bu dönem ortaya atılan teoriler, duygusal zekâ teorilerine ışık tutmuştur (Morrison, 2008). En yalın şekliyle duygusal zekâyı; “duyguların etkin kullanılabilme yetisi” olarak tanımlamak mümkündür. İnsan beyninin yapısı nedeniyle, çocuklukta alınan duygusal dersler yaşam boyunca davranış tarzını oluşturduğu gibi duygusal zekâyı da etkilemektedir (Arat, 2006). Houston’da bulunan Texas Üniversitesi’nde psikolog olarak görev yapan Reuven Bar-On (1997), öne sürdüğü duygusal zekâ kuramı ve geliştirdiği ölçüm aracı ile duygusal zekâ alanında birçok akademik incelemeye ilham veren, inceleme neticesinde edinilen bulguların en önemli kaynaklarından biridir. Bar-On duygusal zekâyı; toplumsal baskı

ve taleplere karşı başarılı olma becerisini etkileyen birtakım bilinmeyen yetenek ve yeterlilikler olarak tanımlanmaktadır. Bar-On'un (1997) fikirleri doğrultusunda, diğer bilim insanları da duygusal zekâyı "duygusal yüklü bilgiyi tanıma, işleme ve kullanma becerisine ilişkin davranışsal eğilimler ve öz algıların bir kümesi" olarak tanımlamıştır. Literatür, kişisel özellik-tabanlı duygusal zekânın, kişiliğin bir parçası olduğunu ve kişilik sıralamasının altında bulunduğunu ifade eder. (Shih ve Susanto, 2010). Mayer ile Salovey'in IQ üzerine yaptıkları ilk çalışmalarla biçimlendirilmiş olan zekâ kuramına bağlı duygusal zekâ modeli, araştırma amaçları kapsamında yapılan ve desteklenen en uygun model olarak nitelenmiştir (Jordan ve Troth, 2004). Daniel Goleman'ın modeli ise çalışma yerindeki kurumsal liderlik ve performans kanalize olmakla beraber duygusal zekâ kuramını; ortalama üstü performans gösteren yıldızları ortalama performans sergileyen kişilerden ayıran, onlarca yıllık araştırmalarla yeterlilikleri örnekleme konularını birleştirmektedir (Goleman, 1996). Martinez-Pons (1997), örgütsel başarının en kritik belirteci olarak duygusal zekâyı görmekte, çalışanların işteki başarısının % 80'inin doğrudan duygusal zekâyla, yalnızca %20'sinin akademik zekâyla ilişkili olduğunu ifade etmektedir. Gibbs (1995) de örgütsel başarının en önemli belirleyicisi olarak duygusal zekâyı görmektedir. Yönetici, örgütte ne denli üst kademede ise kişiler arası ilişkileri de o derecede mühim hale geldiğinden, duygusal zekâyı sahip olması da bir o kadar önem arz etmektedir (Babaoğlan, 2010). Duygusal zekâlarını yönetim alanında sergileyebilen firma yöneticileri ekipleri ve çalışanları tarafından sevilir, saygılarını kazanırlar, olumlu ilişkiler kurarlar (Weisinger, 1998; Goleman, 1998 ; Babaoğlan, 2010). Firma yöneticisinin etkililiği çalışma ortamında bir vizyon oluşturmaya bağlıdır (Çelik, 1999).

1.2. Yöneticilerin Duygusal Zekâları ile Çatışma Yönetimi Stratejileri Arasındaki İlişki

Genel anlamıyla çatışma; iki ya da daha fazla birey veya grup arasında çeşitli öğelerden ötürü doğan uyumsuzluk, sürtüşme olarak tanımlanabilmektedir. Daha geniş olarak bakılırsa; kişiler veya grupların karşılıklı ilgi alanlarının, gayelerinin, seçimlerinin, değer yargıları ve algılarının birbirlerinden farklı olmasından kaynaklı meydana gelen, taraflardan birinin kazandığı diğerininse kaybettiği, stres, huzursuzluk, kavga, sıkıntı ve husumet benzeri menfi davranışlara sebep olan "toplumsal bir olgu" şeklinde ifade edilebilmektedir (Akkirman, 1998). Thompson'a göre (1967) çatışma; bir tarafın endişelerini diğer tarafın haklı çıkarmaya başladığını algıladığı anda beliren bir süreçtir. Rahim (2002) bu görüşü genişleterek çatışma için, "sosyal varlıklar içerisinde (örneğin; birey, grup, organizasyon vb.) uyumsuzluk, anlaşmazlık veya uyumsuzluk olarak ortaya çıkan etkileşimli bir süreçtir." der. (Zhang vd., 2015). Günümüzde organizasyonlar; küreselleşme, kültürel çeşitlilik, artan rekabet ortamları ve iş gücünün bölünmesi gibi gerekçelerle birlikte çatışma potansiyeli ile yoğun bir biçimde karşı karşıya kalmaktadırlar. Birbirleriyle çelişen amaçların saptanması ve taraflar arasındaki güç savaşları çatışmanın en ciddi gerekçeleridir (Pondy, 1967). Klasik yönetim anlayışına sahip yöneticiler arasında, çatışmanın örgüte zararlı olduğu, bu nedenle ortadan tamamen kaldırılması gerektiği inancı yaygındır. 90'lı yılların başında, kabul edilebilir düzeyde çatışmaların örgüt gelişimi için zaruri olduğu ve çatışmanın yönetilmesi kavramları davranış bilimcilerin tartışma konuları haline gelmiştir (Brown, 1986). Örgütte durgunluğu engelleyecek, yenilikçiliği aşılacak, gerginliklerden kurtulmayı sağlayacak, değişim ve gelişim tohumlarının atılmasını motive edebilecek düzeydeki çatışmalar örgüt için en uygun çatışma düzeyini ifade etmektedir (Akkirman, 1998). Bununla birlikte, çatışan bireyler/taraflar çatışma aracılığıyla kendi bilgi, beceri ve kapasitelerini değerlendirme şansına sahip olacak ve çatışmaları gidermek için gerekli önlemleri alma fırsatlarına da kavuşabileceklerdir (Eren, 1991).

Blake ve Mouton (1964) ilk defa önerdiği çatışma yönetimi skalasını 5 tarza ayırmıştır: geri çekilme, düzeltme (yumuşatma), ödün verme, zorlama ve yüzleşme veya problem çözme. Daha sonra Thomas, Blake ve Mouton'un sınıflandırmasını yorumlamış ve esasen "işbirlikçilik" ve "iddiacılık" olmak üzere iki boyutta inceleyerek; rekabet, işbirliği, paylaşma, önleme, uzlaşma (sosyal uzlaşma) şeklinde beş tip olarak sınıflandırmıştır. Kişiler arası çatışma yönetiminde Rahim'in modeli, benimsenen en popüler sınıflandırmalardan sayılmaktadır (Montes vd., 2012). Rahim, çatışma yönetimi stratejilerini 5 alt boyutta

incelemiştir: uzlaşma, bütünleştirme, ödün verme, kaçınma ve hükmetme (Rahim, 2001). Uzlaşma stratejisi, bireyin kendisi ve diğerleri için ara kaygıyı gösterir. Her iki tarafın da karşılıklı olarak kabul edilebilir bir karar vermek için bir şeyden vazgeçtiği paylaşımı içerir. Bütünleştirme stratejisi, bireyin kendisi ve başkaları için yüksek endişe duyduğunu gösterir. Aynı zamanda problem çözme olarak da bilinir. Ödün verme stratejisi bireyin kendisi için düşük, başkaları için yüksek endişe gösterir. Bu strateji, farklılıkları azaltmaya çalışmak ve diğer tarafın endişesini gidermek için ortaklıkları vurgulamakla ilişkilidir. Bir fedakârlık unsuru vardır. Kaçınma stratejisi, bireyin kendisi ve diğerleri için düşük endişe gösterir. Bu aynı zamanda baskılama olarak da bilinir. Hükmetme stratejisi, bireyin kendisi için yüksek endişe ve diğerleri için düşük endişe gösterir. Bu çalışmayla birlikte, yöneticilerin kendi duygusal yeterliliklerini kullanarak, astlarının problem çözme stratejilerini geliştirmeleri için teşvik edebileceği anlam kazanmıştır (Rahim vd., 2002). Çalışanların, liderlerinden/yöneticilerinden beklentileri de, çalışma ortamında yaşadıkları çatışmaların fark edilerek en uygun şekilde müdahale edilmesidir. Böylelikle grubun enerjisi ortak hedeflere ulaşılmasına yönlendirilir ve sıkıntı yaratan çalışma ve hatta çatışma ortamı dindirilir (Zhou, George, 2003). Duygusal zekâ; kurumun başarı sıralaması, iş performansı, maaş artışı ve aynı zamanda çatışmayı yapıcı olarak yönetmek gibi olumlu işyeri çıktılarında kritik rol oynamaktadır (Lopes vd., 2006). Çatışmanın, doğru kanala yönlendirildiği takdirde örgütün gelişmesi için faydalı olduğu dahi düşünülmektedir (Barutçugil, 2002). Yöneticilerin duygusal zekâlarının yüksek olması; çalışanların yakın kişiler arası ilişkilerinin güçlendirilmesini başarıyla teşvik eden bir özelliktir (Obradovic vd., 2012; Crede ve Harms, 2010). Yapılan araştırmalara göre duygusal zekâ, lider yöneticilerin stres faktörleriyle etkin bir şekilde başa çıkabilmeleri ve örgütsel değişimlere uyum sağlayacak şekilde duygularını düzenlemelerini sağlamaktadır (Lopes vd., 2006). Geçmiş çalışmalar yüksek duygusal zekâya sahip yöneticilerin çalışanlarla, yapıcı çatışma yönetimi olarak da adlandırılan işlevsel çatışmalara girme ihtimallerinin daha fazla olduğunu göstermiştir (Jordan ve Troth, 2002). Yapıcı çözümler; duyguları tanıma ve onları düzenleme yeteneği gerektiren uzlaşmayı da gerekli kıldığından duygusal zekâ çatışma yönetiminde önemli bir rol oynar. Öte yandan, daha düşük duygusal zekâya sahip birey ve tarafların yıkıcı çatışma yönetimini işaret edebilecek hükmetme ve kaçınma kullanımlarının daha fazla yer alması da muhtemeldir (Goleman, 1996). Genel olarak, çatışma yönetimi stratejilerinin etkin kullanıldığında, kişiler arası iletişimin, çalışan-yönetici ilişkilerinin ve performansın geliştirilerek kuruma fayda sağlayacağı öne sürülmüştür. Bu nedenlerle duygusal zekâ ve yapıcı çatışma yönetimi stratejileri arasında pozitif bir ilişki olduğu tahmin edilmektedir (Jordan ve Troth, 2004; Robbins ve Coulter, 2012). Bununla beraber, yöneticilerin sahip olduğu çatışma yönetimi yetilerinin, çatışmalarla başa çıkma konusunda deneyim kazandıkça geliştiği de öne sürülmektedir (Hatfield ve Weider-Hatfield, 1995).

Bu değerlendirmeler doğrultusunda aşağıdaki araştırma hipotezleri geliştirilmiştir:

H1: Çalışan algısına göre yöneticilerin duygusal zekâlarının uyguladıkları çatışma yönetimi stratejileri üzerine etkisi vardır.

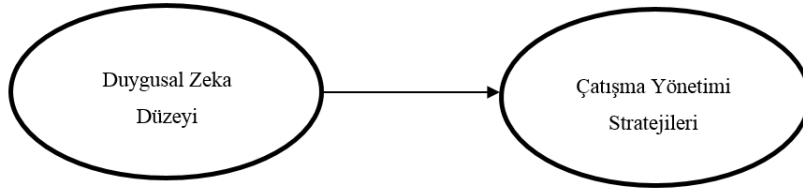
H1a: Çalışan algısına göre yöneticilerin duygusal zekâlarına ilişkin boyutların uyguladıkları çatışma yönetimi stratejileri üzerine etkisi vardır.

H1b: Çalışan algısına göre yöneticilerin duygusal zekâlarının, uyguladıkları çatışma yönetimi stratejisi alt boyutları üzerine etkisi vardır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmanın bağımsız değişkeni çalışan algısına dayalı olarak yöneticilerin duygusal zekâ düzeyi, bağımlı değişkeni ise yöneticilerin uyguladıkları çatışma yönetimi stratejileridir. Araştırmanın modeli Şekil 2'de gösterilmiştir.

Şekil 2. Araştırmanın Modeli

2.2. Araştırmanın Varsayımları ve Sınırlılıkları

Bu araştırmanın sınırlılıkları şunlardır:

- Sektör Sınırlılığı: Araştırma, finansal hizmetler sektöründe faaliyet gösteren ilgili firmada görevini sürdüren kadrolu çalışanlar ile sınırlı tutulmuştur.
- Konu Sınırlılığı: Araştırma kapsamında duygusal zekâ ve çatışma yönetimi stratejileri olmak üzere iki değişken mevcuttur.
- Zaman Sınırlılığı: Araştırma kapsamında oluşturulan elektronik anket, sonuçlar üzerinden analizlerin gerçekleştirilebilmesi için yeterli zamanın kalması adına katılımcılara 1 ay süresince açık tutulabilmiştir.
- Katılımcı Sınırlılığı: Araştırma çalışan algısına göre yürütüldüğünden ve tek bir firma çalışanlarına iletiğinden hem toplam firma çalışanı sayısı ile hem de yöneticiler haricinde kalan çalışanlarının katılımı ile sınırlıdır.

2.3. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini; toplam çalışan sayısının 150 olduğu finansal hizmetler sektöründe faaliyet gösteren firmanın 2019 yılında yönetim kadrosu dışında kalan kadrolu çalışanları oluşturmaktadır. Araştırmanın kapsamında, evrenin tamamına ulaşılması hedeflenmiş, örneklem alınmamıştır. Araştırma kapsamında 118 kadrolu çalışana gönderilen ankete 106 kişi dönüş yapmıştır. Uygulamaya katılım gösteren çalışanların demografik özellikleri Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Bilgileri

	N	%
Cinsiyet		
Kadın	63	59%
Erkek	43	41%
Yaş		
22-32 yaş	51	48%
33-43 yaş	43	41%
44 yaş ve üzeri	12	%11
Mesleki kıdem		
1-5 yıl	24	23%
6-10 yıl	36	34%
11-15 yıl	28	26%
16-20 yıl	6	6%
21 yıl ve üzeri	12	11%
Eğitim durumu		
Lisans	67	63%
Yüksek Lisans/Doktora	32	30%
Çalışma süresi		
1-5 yıl	54	51%
6 yıl ve üzeri	52	49%

Tablo 1 incelendiğinde; uygulamaya katılan 106 çalışanın 63’ü (%59) kadın, 43’ü (%41) ise erkektir. Çalışanların yaş aralığına bakıldığında; 22-32 yaş aralığında 51 çalışan (%48), 33-43 yaş aralığında 43 çalışan (%41), 44 ve üzerinde ise 12 çalışan (%11) bulunmaktadır. Çalışanların mesleki kıdemlerine bakıldığında; 24’ü (%23) 1-5, 36’sı (%34) 6-10, 28’i (%26) 11-15, 6’sı (%6) 16-20, 12’si (%11) 20 yıl ve

üzerinde hizmet yılına sahiptir. Çalışanların eğitim düzeyine bakıldığında; 67'si (%63) lisans, 32'si yüksek lisans (%30) olmak üzere 99 çalışanın eğitim durumu (%93) üniversite ve üzeri düzeydedir. Çalışanların mevcut yöneticileriyle çalıştıkları süreye bakıldığında ise; 54'ü (%51) 1-5, 52'si ise (%49) 6 ve üzeri yıldır aynı yönetici ile çalışmaktadır.

2.4. Veri Toplama Aracı

Çatışma yönetimi ve duygusal zekâ ölçekleri “Google Documents” anket oluşturma aracı kullanılarak firma çalışanlarına elektronik ortamda iletilmiştir. Anketler şubat ayında gönderilmiş ve geri dönüşler için 1 ay boyunca aktif tutulmuştur (<https://forms.gle/pDXX4u43b9XVkySu7>). Anket iki bölümden oluşmakta olup ilk bölümünde duygusal zekâ ölçeği, ikinci bölümde ise çatışma yönetimi stratejileri ölçeği yer almaktadır.

Her iki ölçeğin de derecelendirmesi, “1” *Hiçbir zaman*, “2” *Nadiren*, “3” *Ara sıra*, “4” *Genellikle* ve “5” *Her zaman* şeklinde 5’li likert tipi bir derecelendirmeye sahiptir. Veriler, araştırmanın evrenin oluşturan finansal hizmetler sektöründe faaliyet gösteren firmanın kadrolu (yönetici ve stajyerler hariç) çalışanlarından elektronik-anket aracılığıyla toplanmıştır.

Yöneticilerin Duygusal Zekâlarını Değerlendirme Ölçeği

Öztekin (2006) tarafından, Salovey ve Mayer’in yetenek temelli duygusal zekâ modeline dayandırılarak geliştirilmiş olan 32 soruluk 5’li likert tipi sorulardan oluşan “Duygusal Zekâ Ölçeği” kullanılmıştır. Öztekin (2006), ölçek çalışmasında, faktör yük değerlerinin 0.86 ile 0.61 arasında değiştiği, madde geçerliği açısından da tüm maddelerin 0.01 manidarlık düzeyinde anlamlı olduğunu belirlemiştir. Elde edilen sayısal değerlerin istatistiksel olarak anlamlı olması ve faktör yük değerlerinin yüksek olması nedeniyle ölçeğin yapı geçerliğine sahip olduğu belirtilmiştir. Ölçeğin iç tutarlık anlamındaki güvenilirliğinin göstergesi cronbach alpha katsayısı 0.97 olarak hesaplanmıştır. Birçok kaynağa göre cronbach alpha katsayısı için 0.70’i kabul edilir bulurken, 0.80 ve üzerini tercih edilir bulmaktadır (Cortina, 1993, 101). Bu nedenle ölçeğin güvenilir sonuçlar verebileceği görülmektedir (Öztekin, 2006, 60-61).

Çatışma Yönetimi Stratejileri Ölçeği

Çatışma yönetimi stratejileri ölçeği olarak, Rahim’in 1983 yılında geliştirmiş olduğu, çatışma yönetimi stratejilerinin 5 farklı alt boyutunun 28 madde ve 5’li likert tipi ile ölçüldüğü, A-B-C şeklinde 3 ayrı formu bulunan “Rahim Örgütsel Çatışma Ölçeği II”nin (Rahim Organizational Conflict Inventory II/ROCI II) ‘A Formu’ kullanılmıştır. Ölçek orijinal dilinde 2004 yılında Eruzun tarafından çalışmasında kullanılmış olup güvenilirlik ve faktör analizleri yapılmış ve bütünleştirme boyutu için 0.83, ödün Verme boyutu için 0.81, hükmetme boyutu için 0.76, Kaçınma boyutu için 0.79, Uzlaşma boyutu için ise 0.60 olarak hesaplanarak yüksek güvenilirlik gösterdiği görülmüştür (Eruzun, 2004). Bu araştırma kapsamında ölçeğin İngilizce’den Türkçe’ye uyarlanması yazarlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Ölçeği oluşturan boyutlardan alınan en yüksek puana göre çatışma yönetiminde hangi stratejinin kullanıldığı ortaya çıkmaktadır.

2.5. Ölçme Araçları ile İlgili Faktör Analizi Bulguları

Yöneticilerin duygusal zekâlarını değerlendirme ölçeğinin faktör yapısının incelenmesi amacıyla yapılmış olan faktör analizinde KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) örneklem uygunluk katsayısı 0.94, Bartlett Küresellik Testi ki-kare yaklaşık olarak 2434.499 bulunmuştur ve ölçek maddelerine verilen cevapların faktör analizine uygun olduğu görülmüştür. Araştırma kapsamında yapılan faktör ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 2’de detaylı olarak gösterilmektedir.

Araştırma kapsamında yapılan güvenilirlik ve faktör analizleri neticesinde faktör yükü 0.50 altında kalan veya birden fazla faktör grubuna girdiği gözlemlenen sorular ankettan çıkartılmıştır. Araştırma kapsamında, yöneticilerin duygusal zekâlarını değerlendirme ölçeğinin güvenilirliğinin incelenmesinde cronbach alpha katsayısı kullanılmıştır. Güvenilirlik değerleri, 0.60 değerinden büyük olduğundan, güvenilirlik düzeyleri yüksek çıkmıştır (Nunnally, 1978). Çatışma yönetimi stratejileri ölçeğinin faktör yapısının incelenmesi amacıyla yapılmış olan faktör analizinde KMO (Kaiser-Meyer-Olkin) örneklem

uygunluk katsayısı 0.88, Bartlett Küresellik Testi ki-kare yaklaşık olarak 1541.703 bulunmuştur. Araştırma kapsamında yapılan faktör ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 3'te detaylı olarak gösterilmektedir.

Tablo 2. Yöneticilerin Duygusal Zekâlarını Değerlendirme Ölçeği Faktör ve Güvenilirlik Analizleri

Faktör Adı	Soru İfadesi	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans	Cronbach α
F1: Kişisel Yetenekler ve İletişim Becerileri	1. Yöneticimiz çalışanlarla ilgili konularda duygu ve düşüncelerimizi dikkate alarak karar vermeye çalışır.	0,562	%60,607	0,951
	15. Yöneticimiz ofiste aniden ortaya çıkan sorunlar karşısında zaman kaybetmeden duruma müdahale eder.	0,582		
	16. Yöneticimiz çalışanların iş ve kişisel konulardaki sıkıntılarını yüzlerinden anlar.	0,670		
	22. Yöneticimiz ofiste çalışanları kaynaştırmaya yönelik etkinliklerle düzenler.	0,588		
	25. Yöneticimiz çalışanları işbirliğine dayalı takım çalışmalarına yöneltir.	0,568		
	27. Yöneticimiz çalışanların yaptıkları işten zevk almalarını sağlamaya çalışır.	0,545		
	28. Yöneticimiz çalışanların iş ve kişisel konulardaki sorunlarını etkin olarak dinler.	0,835		
	29. Yöneticimiz çalışanların ihtiyaçlarının bir belirtisi olarak ortaya koydukları küçük sosyal işaretleri fark eder.	0,753		
	30. Yöneticimiz bir hata yaptığında bunu kabullenip ifade edebilir.	0,662		
	31. Yöneticimiz çalışanların iş ve kişisel konulardaki sorunlarını çözmelerine yardımcı olmaya çalışır.	0,810		
	32. Çalışanlar yöneticimizin işine olan bağlılığını örnek alırlar.	0,617		
F2: Duyguların Yönetimi	8. Yöneticimiz kendisine öfkeyle yaklaşan çalışanların duygularını anlamaya çalışır.	0,699	%4,899	0,908
	12. Yöneticimiz ofiste çıkan tartışmalarda serinkanlılığını korur.	0,649		
	13. Yöneticimiz çalışanları gergin oldukları durumlarda yatıştırır.	0,702		
	20. Yöneticimiz problem yaşadığı çalışanlara karşı duygularının davranışlarını etkilemesine izin vermez.	0,687		
	24. Yöneticimiz çalışanları incitecek davranışlardan kaçınır.	0,585		
	26. Yöneticimiz karar vermemiz gereken durumlarda duygusal olmaktan çok mantıklı olmamızı önerir.	0,725		
	21. Yöneticimiz herhangi bir çalışanın bir başkası yüzünden incinmesini istemez.	0,631		
F3: Uyum ve Motivasyon	3. Yöneticimiz çalışanlar arasında çıkan problemlere tarafsız yaklaşır.	0,843	%4,190	0,920
	4. Yöneticimiz çalışanların kendisine yönelik davranışlarındaki samimiyeti çabuk algılar.	0,678		
	5. Yöneticimiz çalışanların yaptıkları işte güdülenmelerini sağlamaya çalışır.	0,651		
	9. Yöneticimiz çalışanlarla uyumlu çalışır.	0,617		
	10. Yöneticimiz ofiste güven ortamı yaratır.	0,604		
	11. Yöneticimiz çalışanlarla iyi ilişkiler kurar.	0,577		
	14. Yöneticimiz çalışanların farklı görüş açılarından olaylara yaklaşmalarına anlayış gösterir.	0,565		

KMO Katsayısı=0,94, Bartlett Küresellik Testi - Ki-Kare=2434,499, p=0,000

Tablo 3. Yöneticilerin Uyguladıkları Çatışma Yönetimi Stratejilerini Değerlendirme Ölçeği Faktör ve Güvenilirlik Analizleri

Faktör Adı	Soru İfadesi	Faktör Yüğü	Açıklanan Varyans	Cronbach α
F1: Bütünleştirme ve İşbirliği	1. Yöneticim, her iki taraf için de kabul edilebilir bir çözüm bulabilmek için sorunu karşı tarafla birlikte gözden geçirmeye çalışır.	0,794	%38,539	0,947
	2. Yöneticim, genellikle karşı tarafın ihtiyaçlarını karşılamaya çalışır.	0,696		
	4. Yöneticim, karşı tarafla ortak bir çözüm bulmak için fikirlerini onların fikirleri ile birleştirmeye çalışır.	0,808		
	5. Yöneticim, karşı tarafın beklentilerini karşılayacak çözümler bulmak için onlarla işbirliği yapmaya çalışır.	0,784		
	7. Yöneticim, içinden çıkılmaz durumları çözmek için orta bir yol bulmaya çalışır.	0,797		
	12. Yöneticim, bir sorunu birlikte çözmek için karşı tarafla tam ve doğru bilgi alışverişi yapar.	0,798		
	14. Yöneticim, çıkmazları kırmak için genellikle orta bir yol önerir.	0,765		
	15. Yöneticim, karşı tarafla uzlaşmaya varmak için karşılıklı görüşmeler yapar.	0,807		
	22. Yöneticim, bir sorunun en iyi şekilde çözülebilmesi için bütün kaygılarını açıkça ortaya koymaya çalışır.	0,741		
	23. Yöneticim, her iki tarafça kabul edilebilir çözümlerin ortaya çıkması için karşı tarafla işbirliği yapar.	0,885		
	24. Yöneticim, karşı tarafın beklentilerini karşılamaya çalışır.	0,632		
	28. Yöneticim, sorunların tam olarak ve doğru anlaşılması için karşı tarafla birlikte çalışmaya gayret eder.	0,827		
	F2: Ödün Verme	11. Yöneticim, karşı tarafın isteklerine teslim olur.		
13. Yöneticim, karşı tarafa genellikle taviz verir.		0,822		
19. Yöneticim, genellikle karşı tarafın teklifleri doğrultusunda hareket eder.		0,785		
F3: Kaçınma	3. Yöneticim, karşı tarafla olan uyuşmazlığımı kendine saklamaya ve böylece karşı tarafla çatışmaya girmekten kaçınmaya çalışır.	0,794	%9,593	0,769
	16. Yöneticim, karşı tarafla anlaşmazlığa düşmekten kaçınır.	0,601		
	26. Yöneticim, karşı tarafın duygularını incitmemek için karşı tarafla olan uyuşmazlığı saklamaya çalışır.	0,736		
	27. Yöneticim, karşı tarafla hoş olmayan diyaloglardan kaçınmaya çalışır.	0,728		
F4: Hükmütme	8. Yöneticim, fikirlerini kabul ettirmek için karşı taraf üzerinde etki gücünü kullanır.	0,854	%5,622	0,821
	9. Yöneticim, bir kararı kendi lehine çevirmek için otoritesini kullanır.	0,803		
	25. Yöneticim, rekabet ortamında kazanmak için bazen gücünü kullanır.	0,836		
KMO Katsayısı=0,88, Bartlett Küresellik Testi - Ki-Kare=1541,703, p=0,000				

Araştırma kapsamında yapılan güvenilirlik ve faktör analizleri neticesinde faktör yükü 0.50 altında kalan veya birden fazla faktör grubuna girdiği gözlemlenen sorular çıkartılmıştır. Güvenilirlik değerleri 0,6'dan büyük çıkmıştır.

2.6. Araştırmanın Bulguları ve Değerlendirmeler

Duygusal zekâ ve çatışma yönetimi stratejileri ölçekleri ile ilgili betimsel istatistikler Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Ölçme Araçlarına İlişkin Betimsel İstatistikler

Değişkenler ve Boyutları	N	Ortalama	Standart Sapma
1. DUYGUSAL ZEKA BECERİLERİ	106	3,36	0,82
Kişisel Yetenekler ve İletişim Becerileri	106	3,47	0,94
Duyguların Yönetimi	106	3,46	0,86
Uyum ve Motivasyon	106	3,65	0,85
2. ÇATIŞMA YÖNETİMİ STRATEJİLERİ	106	3,27	0,51
Bütünleştirme ve İşbirliği	106	3,53	0,78
Ödün Verme	106	2,58	0,85
Kaçınma	106	3,16	0,91
Hükmetme	106	3,25	0,99

Duygusal zekâ ölçeğine ilişkin ortalama 3,36 ve standart sapması 0,82 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların ölçek bazında algılarının katılıyorum yönünde daha yüksek olduğu görülmektedir. Çatışma yönetimi stratejileri değişkenine ilişkin ortalama 3,27 ve standart sapması 0,51 olarak hesaplanmıştır. Katılımcıların “ödün verme” alt boyutuna karşı daha çekimser kalmalarıyla birlikte genel olarak ölçek bazında algıları katılıyorum yönünde daha yüksektir.

Araştırma kapsamında kullanılan ölçekler arasında doğrusal bir ilişki olup olmadığının tespit edilebilmesi ve var ise ilişkinin yönü ve şiddetinin belirlenebilmesi için korelasyon analizi yapılmıştır. Veriler normal dağılıma sahip olduğundan pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. Ölçekler arasındaki korelasyon değerleri Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Yöneticilerin Duygusal Zekâları ile Uyguladıkları Çatışma Yönetimi Stratejileri Arasındaki İlişkiye Ait Korelasyon Analizi Sonuçları

	Çatışma Yönetimi	Bütünleştirme ve İşbirliği	Ödün Verme	Kaçınma	Hükmetme
Duygusal Zeka	,668**	,865**	,438**	,319**	-,266**
Kişisel Yetenekler ve İletişim Becerileri	,675**	,853**	-,386**	,315**	-,257**
Duyguların Yönetimi	,605**	,803**	-,472**	,307**	-,285**
Uyum ve Motivasyon	,594**	,787**	-,414**	,275**	-,229*

** p<0,01, * p<0,05

Korelasyon analizi sonuçlarına göre duygusal zekâ ile çatışma yönetimi stratejileri arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyde anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (r=0,668, p=0,000). Çatışma yönetimi stratejilerinin “bütünleştirme ve işbirliği” ile “kaçınma” boyutları ile duygusal zekâ boyutları arasında pozitif ve anlamlı, “ödün verme” ve “hükmetme” çatışma yönetimi stratejileri ile duygusal zekâ boyutları arasında ise negatif ve anlamlı ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma modelinin test edilebilmesi için çok değişkenli regresyon analizi uygulanmıştır. Duygusal zekânın çatışma yönetimi stratejileri üzerindeki etkisi Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Yöneticilerin Duygusal Zekâlarına Göre Çatışma Yönetimi Stratejilerinin Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi

	R	R ²	ANOVA		β	t-testi	
			F	p.		t	p
Model	0,668	0,442	84,010	0.000			
Bağımlı Değişken (Çatışma Yönetimi Stratejileri)							
Duygusal zekâ					0,668	9,166	0.000

Yapılan regresyon analizi sonuçlarına göre F değerinin 84,010, p=0,000 düzeyinde anlamlı olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bununla birlikte R=0,668, R²=0,442 olarak gerçekleşmiştir. Duygusal zekânın, uygulanan çatışma yönetimi stratejileri üzerinde β=%67 oranında anlamlı bir etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Duygusal zekâ alt boyutlarının çatışma yönetimi stratejileri üzerindeki etkisinin yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 7’de verilmektedir.

Tablo 7. Yöneticilerin Duygusal Zekâ Alt Boyutlarına Göre Çatışma Yönetimi Stratejilerinin Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi

	R	R ²	ANOVA		β	t-testi	
			F	p		t	p
Model	0,678	0,444	28,915	0.000			
Bağımlı Değişken (Çatışma Yönetimi Stratejileri)							
Kişisel Yetenekler ve İletişim Becerileri					0,564	3,366	0.001
Duyguların Yönetimi					0,099	0,690	0,492
Uyum ve Motivasyon					0,032	0,216	0,829

Örgüt içi çatışmaların yönetiminde yöneticilerin çatışma yönetimi stratejilerinde duygusal zekâ alt boyutlarının regresyon analizi neticelerine göre F değerinin 28,915, p=0,000 düzeyinde anlamlı olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bununla beraber, r=0,678, r²=0,444 olarak gerçekleşmiştir. yapılan analizlere göre; 1. faktör grubu “kişisel yetenekler ve iletişim becerileri”nin çatışma yönetimi stratejileri üzerine pozitif ve anlamlı bir etkisi olduğu gözlemlenmekle birlikte 2. ve 3. faktör grupları “duyguların yönetimi” ile “uyum ve motivasyon” alt boyutlarının p>0,05 olması nedeniyle çatışma yönetimi stratejileri üzerine etkisini açıklama düzeyi manidar değildir.

Uygulamanın bu bölümünde çatışma yönetimi stratejileri alt boyutları üzerine duygusal zekânın etkisinin incelenmesi amacıyla çok değişkenli regresyon analizi sonuçları paylaşılmıştır.

Çatışma yönetimi stratejilerinden “bütünleştirme ve işbirliği” alt boyutu üzerine duygusal zekâ etkisinin yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 8’de verilmektedir.

Tablo 8. Duygusal Zekânın Bütünleştirme ve İşbirliği Çatışma Yönetimi Stratejisi Üzerine Etkisinin Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi

	R	R ²	ANOVA		β	t-testi	
			F	p		t	p
Model	0,749	0,746	309,670	0.000			
Bağımlı Değişken (Bütünleştirme ve İşbirliği)							
Duygusal Zekâ					0,865	17,597	0,000

Örgüt içi çatışmaların yönetiminde yöneticilerin “bütünleştirme ve işbirliği” stratejilerinde duygusal zekânın etkisini ölçen regresyon analizi neticelerine göre F değerinin 309,670, $p=0,000$ düzeyinde anlamlı olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bununla beraber, $R=0,749$, $R^2=0,746$ olarak gerçekleşmiştir. Sonuçlar incelendiğinde, bağımsız değişken duygusal zekânın çatışma yönetimi stratejileri alt boyutlarından “bütünleştirme ve işbirliği” değişkeninin %75’ini açıkladığı, diğer bir deyişle etkilediği; beta katsayısına bakıldığında ise aynı yönlü ve %86 oranında etkilediği, yani; duygusal zekâsı arttıkça yöneticilerin bütünleştirme ve işbirliği stratejisine başvurmalarında yüksek oranda artış olacağı görülmektedir.

Çatışma yönetimi stratejilerinden “ödün verme” alt boyutu üzerine duygusal zekâ etkisinin yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 9’da verilmektedir.

Tablo 9. Duygusal Zekânın Ödün Verme Çatışma Yönetimi Stratejisi Üzerine Etkisinin Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi

	R	R ²	ANOVA		β	t-testi	
			F	P		t	p
Model	0,192	0,184	24,700	0.000			
Bağımlı Değişken (Ödün Verme)							
Duygusal Zekâ					(0,438)	(4,970)	0,000

Örgüt içi çatışmaların yönetiminde yöneticilerin “ödün verme” stratejilerinde duygusal zekânın etkisini ölçen regresyon analizi neticelerine göre F değerinin 24,700, $p=0,000$ düzeyinde anlamlı olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bununla beraber, $R=0,192$, $R^2=0,184$ olarak gerçekleşmiştir. Sonuçlar incelendiğinde, duygusal zekânın çatışma yönetimi stratejileri alt boyutlarından “ödün verme” bağımlı değişkeninin yalnızca %18’ini ve ters yönlü olarak $\beta=-\%44$ oranında etkilediği görülmektedir.

Çatışma yönetimi stratejilerinden “kaçınma” alt boyutu üzerine duygusal zekâ etkisinin yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 9’da verilmektedir.

Tablo 10. Duygusal Zekânın Kaçınma Çatışma Yönetimi Stratejisi Üzerine Etkisinin Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi

	R	R ²	ANOVA		β	t-testi	
			F	P		t	p
Model	0,102	0,093	11,801	0.001			
Bağımlı Değişken (Kaçınma)							
Duygusal Zekâ					0,319	3,435	0,001

Örgüt içi çatışmaların yönetiminde yöneticilerin “kaçınma” stratejilerinde duygusal zekânın etkisini ölçen regresyon analizi neticelerine göre F değerinin 11,801, $p=0,001$ düzeyinde anlamlı olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bununla beraber, $R=0,102$, $R^2=0,093$ olarak gerçekleşmiştir. Sonuçlar incelendiğinde, duygusal zekânın çatışma yönetimi stratejileri alt boyutlarından “kaçınma” bağımlı değişkeninin yalnızca %9’unu ve aynı yönlü olarak $\beta=\%32$ oranında etkilediği görülmektedir.

Çatışma yönetimi stratejilerinden “hükmetme” alt boyutu üzerine duygusal zekâ etkisinin yordanmasına ilişkin regresyon analizi sonuçları Tablo 11’de verilmektedir.

Tablo 11. Duygusal Zekânın Hükmetme Çatışma Yönetimi Stratejisi Üzerine Etkisinin Yordanmasına İlişkin Regresyon Analizi

	R	R ²	ANOVA		β	t-testi	
			F	P		t	p
Model	0,071	0,062	7,925	0.006			
Bağımlı Değişken (Hükmetme)							
Duygusal Zekâ					(0,266)	(2,815)	0,006

Örgüt içi çatışmaların yönetiminde yöneticilerin “hükmetme” stratejilerinde duygusal zekânın etkisini ölçen regresyon analizi neticelerine göre F değerinin 7,925, $p=0,006$ düzeyinde anlamlı olarak gerçekleştiği görülmektedir. Bununla beraber, $R=0,071$, $R^2=0,062$ olarak gerçekleşmiştir. Sonuçlar incelendiğinde, duygusal zekânın çatışma yönetimi stratejileri alt boyutlarından “hükmetme” bağımlı değişkeninin yalnızca %6’ını ve ters yönlü olarak $\beta=-\%26$ oranında etkilediği görülmektedir.

Araştırma kapsamında yapılan faktör analizlerine göre değişkenlerin faktör grupları belirlenmiştir. Böylelikle ana hipoteze ek olarak, bağımsız değişkenin bağımlı değişken ile etkileşiminin incelenmesi için faktör gruplarına göre alt hipotezler oluşturulmuştur. Analizler neticesinde hipotezlerle ilgili varılan sonuçlar Tablo 12’de özetlenmiştir.

Tablo 12. Hipotez Sonuçlarının Özeti

HİPOTEZLER	SONUÇLAR
H1:Çalışan algısına göre yöneticilerin duygusal zekâlarının uyguladıkları çatışma yönetimi stratejileri üzerine etkisi vardır.	Kabul
H1a:Çalışan algısına göre yöneticilerin duygusal zekâlarına ilişkin boyutların uyguladıkları çatışma yönetimi stratejileri üzerine etkisi vardır	Kısmen Kabul
H1b: Çalışan algısına göre yöneticilerin duygusal zekâ boyutlarının uyguladıkları çatışma yönetimi stratejileri üzerine etkisi vardır.	Kabul

3. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada amaçlanan, finansal hizmetler sektörü yöneticilerinin duygusal zekâlarının, örgütsel çatışma yönetimi stratejileri üzerine etkisinin olup olmadığının çalışan algısına göre belirlemektir. Yöneticilerinin insan faktörünün ön planda olduğu örgütlerde karşılaştığı çatışmaları etkin bir biçimde yönetebilmesi için, yönetim kuram ve ilkelerini iyi bilmelerinin yanı sıra yüksek duygusal zekâyâ sahip olmaları da gerekmektedir. Bu gereklilik ışığında araştırma kapsamında gerçekleştirilen analizlerde ilk olarak duygusal zekâ ile çatışma yönetimi stratejileri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu araştırmanın sonucunda, duygusal zekânın, çatışma yönetimi stratejileriyle anlamlı ve aynı yönde yüksek derecede ilişkili olduğu saptanmıştır. Bu sonuçlar; firma yöneticilerinin duygusal zekâlarının gelişmesi ve artması ile birlikte “bütünleştirme ve işbirliği” stratejisini ve/veya “kaçınma” stratejisini kullanım düzeylerinin de artması şeklinde yorumlanabilir. Bununla beraber, duygusal zekâlarında artış olan yöneticilerin “ödün verme” ve/veya “hükmetme” stratejilerini kullanma eğilimlerinde azalma olduğu söylenebilir.

Regresyon analizi sonuçlarına göre de yöneticinin, “kişisel yetenekleri ve iletişim becerileri” çatışmaları yönetmesinde etkili olduğu görülmektedir. Finansal hizmetler sektörü, ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerin gelişiminde kilit rol oynamaktadır. Sektörün aktörleri arasında yer alan firma çalışanlarının da bu nedenle özenle seçildiği söylenebilir. Bu doğrultuda düşünüldüğünde, araştırmanın yapıldığı firma çalışanlarının bireysel duyguların yönetimi becerileri gerek sektörel zorunluluk gerek azımsanamayacak iş deneyimleri sayesinde yeterli düzeye gelmiş olabilir. Aynı zamanda günümüz insan kaynaklarının, işe alım sürecinde kişilik envanterleri uygulayarak ekip içi uyumu yakalayabilecek çalışanları tercih ettikleri bilinmektedir. Rekabetin yüksek olduğu finansal hizmetler sektöründe motivasyonu yüksek tutmak yalnızca yöneticilerin değil herkesin içselleştirdiği bir olgudur. Bütün bu bilgiler ışığında araştırma katılımcıları, bir nevi her alanda çatışmaların etkin şekilde yönetilmesini sağlayacak ve herkesi bir adım öteye taşıyabilecek duygusal zekâ düzeyinin, esasen yöneticilerinin kişisel yetenekleri ve iletişim becerileri gibi daha geniş kapsama sahip bir boyutu etrafında şekillendiğini gözlemleyebilmişlerdir. Literatür incelemelerinde de duygusal zekânın çatışma stratejilerini etkilediği görülmüştür. Başoğul ve Özgür (2016) tarafından Türkiye’de bir araştırma hastanesinde rastgele seçilen 277 hemşire üzerinde yapılan araştırmada; problem

çözme ve kişiler arası ilişkiler gibi yüksek düzeyde duygusal zekâ gerektiren becerilerin etkin çatışma yönetiminde kilit rol oynadığı sonucuna varıldığı görülmüştür.

Duygusal zekânın hangi çatışma yönetimi faktörlerini ne şekilde etkilediği de incelenmiştir. Yöneticilerin duygusal zekâsı arttıkça “bütünleştirme ve işbirliği” ile “kaçınma” stratejilerini çatışma yönetiminde kullanma düzeylerinin de artacağı, “ödün verme” ve “hükmetme” çatışma yönetimi stratejilerine başvurma düzeylerinin ise azalacağı sonucuna ulaşılmıştır. Yöneticilerinin duygusal zekâlarından en yüksek etkiyi gören strateji olarak bütünleştirme ve işbirliğini görmeleri, çalışanların aslında modern yönetim yaklaşımına uygun olarak bireysel çalışma stilinden uzaklaştıkları, başarının her zaman takım başarısı ve emeği olduğu görüşüne sahip oldukları izlenimini vermektedir. İlgili firma çalışanlarının algısına dayanarak; genellikle gelip geçici bir çatışma çözümleme metodu olarak bilinen kaçınma stratejisi; aslında görece daha fazla tercih edilen ödün verme stratejisine göre duygusal zekâdan daha yüksek oranda etkilenmektedir. Bunun sebeplerinden biri, teorik kısımda da aktarıldığı gibi; duygusal zekânın aslında salt yöneticiden ziyade liderlik rolüne sahip kişilerde yüksek görülmesi olabilir. Lider yetkinliğinde gördükleri yöneticilerinin çalışanlarının fikirlerine saygı duyarak ancak kendi prensiplerinden taviz vermeden çatışmaları yönetmelerinin daha büyük etkisi olacağını düşündükleri söylenebilir. Hükmetme stratejisi duygusal zekânın etkileme gücünün en düşük olduğu ve ters yönlü bir etkileşimde bulunduğu strateji olarak çalışanlarda yer edinmiştir. Düşük de olsa anlamlı bir etkinin ortaya çıkması, sektörel koşulların da getirdiği bir zorunluluk olan kriz yönetiminin kritik önem taşımasından kaynaklanmış olabilir. Örgüt içerisinde yaşanan kriz anlarında duygusal zekâsı yüksek yöneticilerin hükmetme stratejisini dahi çalışanların huzurunu sağlayacak şekilde ele aldığı algısı çalışanlar tarafından benimsenmiştir.

Duygusal zekâları geliştikçe daha uzlaşmacı ve işbirliği içerisinde tarafları bütünleştirici çatışma yönetim stratejilerine yaklaşan yöneticiler olduğu görülmektedir. Duygusal zekâdaki artış, bütünleştirme ve işbirliği çatışma yönetimi stratejisine eğilimin de ciddi oranda artmasına neden olurken kaçınma stratejisine eğilimin düşük olduğu görülmektedir. Kritik anlarda sıklıkla başvurulan hükmetme stratejisinden duygusal zekâsı yüksek yöneticilerin kaçınması söz konusudur. Ödün verme stratejisine duygusal zekâsı yüksek yöneticilerin daha az başvurması ise, bu strateji ile yatıştırıldığı sanılan çatışmanın ortaya yeniden çıkabileceğini düşündürmektedir.

Sonuç olarak, duygularını düzenleyebilen, çalışanlarıyla empati kurabilen ve onların gerek kişisel gerekse kişiler arası sıkıntılarını göz ardı etmeksizin değer verip anlamaya çalışan, başkalarının duygularını paylaşabilen kısaca duygusal yetkinliğe ulaşmış firma yöneticilerinin, aynı amacı gerçekleştirmek doğrultusunda birlikte çalıştığı kişilerle daha uyumlu ilişkiler kurabildiği ve oluşabilecek çatışmaları çözümlemede başarılı olduğu sonucu elde edilmiştir. Bu sonuçlar, günümüz firma yöneticilerinin eskiye nazaran daha fazla duygusal zekâyâ sahip olmalarının önemini açıkça vurgulamaktadır.

Öneriler

Profesyonel yaşamda çatışmaları yönetebilmek oldukça mühimdir. Bütünleştirme ve işbirliği çatışma yönetim stratejisinin iş ortamında pozitif sonuçlar doğuracağı bilinmektedir. Yönetici adaylarına özellikle bu konuya eğilen eğitim programları ve atölye çalışmaları sunulabilir. Farklı sektörlerde veya aynı sektörde birden fazla firmada, çalışan algısına yönelik duygusal zekâ düzeylerinin tespit edilebileceği ve çatışma stratejileri ile arasındaki etkileşimlerin belirleneceği araştırmalar yapılabilir. Duygusal zekânın ve çatışma yönetimi stratejilerinin farklı sektörel gruplar arasında hangi faktör gruplarına sahip olacağı konusunda da çalışmalar yürütülebilir. Yanı sıra, dijitalleşmenin hızla önem kazandığı günümüzde yapay zekâ araştırma ve uygulamaları giderek artmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akkirman, Ali Deniz. (1998). Etkin Çatışma Yönetimi ve Müdahale Stratejileri. D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi. 13, 2, 1-11
- Arat, Melih. (2006). Yönetimin Geleceği. İstanbul: Datateknik Çağdaş Yönetim Dizisi.
- Babaoğlu, Emine (2010). Okul Yöneticilerinde Duygusal Zekâ. Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 11, 1,119-136.
- Bar-On, R. (1997). The emotional intelligence inventory (EQ-I): Technical manual. Toronto, Canada: Multi-Health Systems.
- Barutçugil, İsmet. (2002). Organizasyonlarda Duyguların Yönetimi. İstanbul: Kariyer Yayıncılık.
- Başoğlu, Ceyda, Gönül Özgür. (2016). Role of Emotional Intelligence in Conflict Management Strategies of Nurses. Asian Nursing Research, 10, 3, 228-233.
- Blake, R., & Mouton, J. (1964). The managerial grid: The key to leadership excellence. Houston: Gulf Publishing Co
- Brown, Lloyd David. (1986). Managing Conflict at Organizational Interfaces. Addison-Wesley Publishing.
- Cortina, Jose M. (1993). What Is Coefficient Alpha? An Examination of Theory and Applications. Journal of Applied Psychology, 78, 1, 98-104
- Crede, Marcus, Peter D. Harms. (2010). Emotional Intelligence and Transformational and Transactional Leadership: A Meta Analysis. Journal of Leadership and Organizational Studies, 17, 1, 5-17.
- Çelik, Vehbi. (1999). Eğitimsel Liderlik. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Eren, Erol. (1991). Yönetim ve Organizasyon. İ.Ü. İşletme Fakültesi Yayını, İstanbul.
- Eruzun, A. (2004). Affective and substantive conflicts and interpersonal conflict management styles in the Turkish organizational context (Doktora tezi).
- Gardner, H. (1983). Frames of mind. New York: Basic Books.
- Gibbs, Nancy. (1995). Emotional Intelligence: The EQ Factor. Time Magazine. 2 Ekim.
- Goleman, Daniel. (1996). Duygusal Zekâ. çev: Klinik Psikolog Banu Seçkin Yüksel. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Goleman, Daniel. (1995). Emotional intelligence: Why it can matter more than IQ. New York: Bantam.
- Goleman, Daniel.(2000). İş Başında Duygusal Zekâ. İstanbul: Varlık Yayınları.
- Goleman, Daniel. (1998). Working With Emotional Intelligence. New York: Bantam.
- Hatfield, John D., Deborah Weider-Hatfield. (1995). Relationships Among Conflict Management Styles, Levels of Conflict and Reactions to Works. Journal of Social Psychology. v. 135 i. 6: 687–698.
- Hochschild, A. R. (1983). The managed heart. Berkeley.
- Jordan, P. J., & Troth, A. C. (2002). Emotional intelligence and conflict resolution: Implications for human resource development. Advances in developing human resources, 4(1), 62-79.
- Lopes, Paulo N., Daisy Grewal, Jessica Kadis, Michelle Gall, Peter Salovey. (2006). Evidence that Emotional Intelligence Is Related to Job Performance and Affect and Attitudes at Work. Psicothema, 18, 132-138.
- Martinez-Pons, Manuel. (1997). The Relation of Emotional Intelligence with Selected Areas of Personal Functioning. Imagination, Cognition and Personality. 17, 1: 3-13.

- Montes, Carlos, Damaso Rodriguez, Gonzalo Serrano. (2012). Affective Choice of Conflict Management Styles. *International Journal of Conflict Management*, 23, 1, 6-18.
- Morrison, Jeanne. (2008). The Relationship Between Emotional Intelligence Competencies and Preferred Conflict-handling Styles. *Journal of Nursing Management*, 16, 8, 974-983.
- Nunnally, J. C. (1978). *Psychometric Theory: 2d Ed.* McGraw-Hill.
- Obradovic, Vladimir, Petar Jovanovic, Dejan Petrovic, Marko Mihic, Zorica Mitrovic. (2012). Project Managers' Emotional Intelligence - A Ticket to Success. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 74, 274-284.
- Öztekin, Anıl. (2006). Orta Öğretim Kurumlarında Görev Yapan Yöneticilerin Duygusal Zekâ Becerilerini Okul Yönetiminde Kullanma Düzeylerinin Değerlendirilmesi. Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pondy, Louis R. (1967). Organizational Conflict: Concepts and Models. *Administrative Science Quarterly*, 12, 2, 296-320.
- Rahim, M. A. (1983). A measure of styles of handling interpersonal conflict. *Academy of Management journal*, 26(2), 368-376.
- Rahim, M. Afzalur. (2001). *Managing Conflict in Organizations*. London: Quorum Books.
- Rahim, M. Afzalur . (2002). Toward A Theory of Managing Organizational Conflict. *The International Journal of Conflict Management*, 13, 3, 206-235.
- Rafaeli, A., & Sutton, R. I. (1989). The expression of emotion in organizational life. *Research in organizational behavior*, 11(1), 1-42.
- Robbins, S. P., Coulter, M. (2012). *Management*. Prentice Hall.
- Salovey, Peter, John D. Mayer. 1990. Emotional Intelligence. *American Journal of Educational Research*, 9, 3, 185-211.
- Shih, Hsi-An, Ely Susanto. (2010). Conflict Management Styles, Emotional Intelligence and Job Performance in Public Organizations. *International Journal of Conflict Management*, 21, 2, 149-150
- Thompson, James D. (1967). *Organizations in Action: Social Science Bases of Administrative Theory*. McGraw-Hill.
- Weisinger, Hendrie. (1998). *Emotional Intelligence at Work*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Zhang, Su Juan, Yong Qiang Chen, Hui Sun. (2015). Emotional Intelligence, Conflict Management Styles and Innovation Performance: An Empirical Study of Chinese Employees. *International Journal of Conflict Management*, 26, 4, 450-478
- Zhou, Jing, Jennifer M George (2003). Awakening Employee Creativity: The Role of Leader Emotional Intelligence. *Leadership Quarterly*, 14, 545-568.

EXCHANGE RATE AND STOCK PRICE INTERACTIONS: AN EVIDENCE FROM TURKISH TRANSPORTATION SECTOR

DÖVİZ KURU VE HİSSE SENEDİ FİYATI ARASINDAKİ ETKİLEŞİM: TÜRK ULAŞTIRMA SEKTÖRÜNDE BİR BULGU

Abdullah AÇIK¹, İlke Sezin AYAZ², Esra BARAN KASAPOĞLU³

1. Arş. Gör. , Dokuz Eylül Üniversitesi, abdullah.acik@deu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-4542-9831>
2. Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, ilke.ayaz@deu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7053-3940>
3. Arş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, esra.baran@deu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-2235-5617>

Makale Türü Araştırma Makalesi **Article Type** Research Article

Başvuru Tarihi/Application Date 10.10.2018

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date 27.03.2020

DOI 10.20875/makusobed.469158

Abstract

The aim of this study is to examine the relationship between stock values of the companies serving in the transportation sector in Turkey and exchange rate. In addition to being an alternative investment tool for transportation sector share values, it is possible that the effects of exchange rate on the share values will be different with its structure affecting both their costs and their transportation demands. Therefore, it is likely to have a nonlinear relationship between the two variables. XULAS variable formed by transportation companies in the BIST index and TL equivalent of USD which is the basic exchange rate all over the world are used in the analysis. The data consists of 971 observations on a weekly basis covering the period between 2 January 2000 and 16 September 2018. The asymmetric causality test is used to determine the unidirectional causal relationship between the shocks in the variables. The obtained results reveal a situation contrary to the general view of negative relationship. It is also hoped that the findings will be useful in developing investment strategies for existing and potential investors in the market.

Keywords: *Transportation Industry, Stock Value, Exchange Rate, Asymmetric Causality*

Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de ulaştırma sektöründe hizmet veren firmaların hisse senedi değerleriyle döviz kurları arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Döviz kurlarının ulaştırma sektöründeki hisse değerlerine etkisi, hisselerle alternatif yatırım araçları olmalarının yanında, ulaştırma sektörünün maliyetlerini ve taşımacılık aktivitelerine olan talebi etkilemeleri nedeniyle farklı olabilir. Bu nedenle iki değişken arasında doğrusal olmayan bir ilişki olması muhtemeldir. Analizde BIST endeksindeki ulaştırma şirketlerinin hisse değerlerinden oluşan XULAS ve dünyada temel döviz kurlarından olan doların Türk Lirası olarak karşılığı değişkenler kullanılmışlardır. Veri seti 2 Ocak 2000 ve 16 Eylül 2018 tarihleri arasında kapsayan haftalık bazda 971 gözlemden oluşmaktadır. Değişkenlerdeki şoklar arasındaki tek yönlü nedensellik ilişkisini tespit etmek için asimetrik nedensellik testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar genel görüş olan negatif ilişki görüşüne ters bir durum ortaya koymuştur. Ayrıca bu sonuçların mevcut ve potansiyel yatırımcıların yatırım stratejileri oluşturmalarında faydalı olacakları umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Ulaştırma Sektörü, Hisse Senedi Değeri, Döviz Kuru, Asimetrik Nedensellik*

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Çalışmanın Amacı

Döviz kuru ve hisse senedi araçları yatırımcılar tarafından en çok kullanılan yatırım araçlarıdır. Yatırımcılar kar elde etme amacı güderek bu araçlar arasında sürekli geçişler yapmaktadır. Bu geçişlerin sonucunda da yatırım araçları arasındaki etkileşimler ve ilişkiler büyük önem kazanmaktadır. Bu noktadan hareketle çalışmada Türkiye’de ulaştırma sektöründe hizmet veren firmaların hisse senedi değerleri ile döviz kurları arasındaki ilişkiyi incelemek amaçlanmıştır.

Çalışmanın Ana Araştırma Sorusu

Türkiye’de ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren firmaların hisse senedi değerleri döviz kurundaki değişimlere nasıl tepki veriyor?

Literatür Araştırması

İlgili literatür incelendiğinde borsalar ve döviz kurları arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çok çalışmanın olduğu görülmektedir. Fakat ulaştırma sektörü göz önüne alındığında, sektörün türetilmiş bir talep olması nedeniyle mevcut durum farklılaşmaktadır. Bu farkın daha açık bir şekilde ortaya konulabilmesi için öncelikle döviz kuru ve hisse senedi değerleri arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar ve sonuçları incelenmiş, daha sonra ise döviz kuru ile ticaret arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar araştırmanın literatür taramasına dahil edilmiştir.

Değişkenler ve Yöntem

Araştırmanın analiz kısmında BIST endeksindeki ulaştırma şirketlerinin hisse değerlerinden oluşan XULAS ve dünyada temel döviz kurlarından olan doların Türk Lirası olarak karşılığı değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan veri seti 2 Ocak 2000 ve 16 Eylül 2018 tarihleri arasında kapsayan aylık bazda 971 gözlemden oluşmaktadır. Yöntem olarak ise, değişkenlerdeki şoklar arasındaki tek yönlü asimetrik nedensellik ilişkisini tespit etmek için asimetrik nedensellik testi kullanılmıştır.

Sonuç ve Değerlendirme

Elde edilen sonuçlara göre, döviz kurlarındaki pozitif şoklardan, ulaştırma endeksindeki pozitif şoklara ve döviz kurlarındaki negatif şoklardan ulaştırma endeksindeki negatif şoklara asimetrik nedensellik ilişkileri tespit edilmiştir. Bu sonuç genel görüş olan negatif ilişki görüşüne ters bir durum ortaya koymuştur. Ayrıca, araştırmanın sonuçlarına göre yatırımcıların döviz kurları ile ulaştırma sektöründe hizmet veren firmaların hisse değerleri arasındaki tercihlerinin, iki yatırım aracı arasındaki arbitrajdan ziyade ulaştırma firmalarının performanslarına daha fazla odaklandığı düşünülmektedir. Bu bağlamda, sonuçların yatırım tercihlerini değerlendirmek için mevcut yatırımcılara ve potansiyel yatırımcılara ışık tutacağı ümit edilmektedir.

1. INTRODUCTION

The economy includes many tools for its players to use as instruments to manage their resources, and the stock market is one of the most widely used of them. This increases the role of the stock market in economic prosperity and increases its contribution to sustainable growth and capital formation. The capital is mobilized by stock market for the corporate sector and the market offers alternative investment opportunities for individuals and institutional investors for the purpose of maximizing their returns. There are many factors affecting volume and return of all capital market transactions, and the main ones are thought to be the issuers and investors. However, the general situation of the country's economy also affects returns. Therefore, investors evaluate the macroeconomic variables to rise their stock market returns substantially. Recognition of this situation triggers many researches about the investigation of the influences of macroeconomic indicators on expected cash flows and stock returns of the companies (Kvietkauskiene, 2017, p. 59-60).

Exchange rate, which is the significant macro economic variable influencing the stock values, can be described as the corresponding value of the foreign currency in the domestic currency (William and Alan, 1998, p. 821). The demand for a foreign currency denominated deposit is influenced by factors which affect the demand for any other financial asset and the first factor taken into account is the future value of that deposit where nominal interest rates provide important information in this regard (MacDonald, 2012, p. 47-49). The future value of a foreign currency-denominated deposit then mainly depends on two factors: (1) the nominal interest rate offered by the deposit in case and (2) the anticipated altering of the value of that particular currency against another currency (Isard, 1995, p. 78). Profit opportunities that may arise from switching between currencies can also be seen among investment instruments. Therefore, there is also a transition between exchange rates and stock values.

In the literature, the relationship between exchange rate and stock market is generally determined in a negative direction. However, the transportation sector is thought to be partly different from other markets. Because there its demand is derived, the increase in the exchange rate may lead to an increase in the demand for exports and increase in demand for transportation activities. The positive effect obtained by increasing the revenues of transportation companies may reflect to the value of the firm and the value of the stocks. Therefore, this relationship is worth examining and constitutes an important gap in the literature. So, it is aimed to investigate the relationship between XULAS index which is formed by stock prices of top transport companies and USD/TL which is the major currency in the world.

Economic and financial data may have nonlinear structure owing to high volatility in short time periods and unexpected crises (Bildirici and Turkmen, 2015). Also sudden changes in economic structure, investor heterogeneity, reform policies, industrial production support this nonlinearity (Ajmi et al., 2013). Therefore, in this study, the causal relationship between USD / TL and XULAS variables is analyzed with nonlinear asymmetric causality method developed by Hatemi-J (2012), which allows to analyze causality between positive and negative shocks (news) in the variables. This method is very suitable for use in the research, because agents in the market may react differently depending on the type of news. The data of the study cover the period between 2 January 2000 and 16 September 2018 and consist of 971 weekly observations.

As a result of the study, asymmetric causalities are found from the positive shocks in exchange rate to positive shocks in the transportation index, and from negative shocks in the exchange rate to negative shocks in the transportation index. The findings show that the relation of the shares of the companies traded in the transportation sector with exchange rate is different from the general view. It can be said that investors who invest in transportation companies have different responses to the exchange rate news, and this is thought to be important to guide investment decisions of the current and potential investors.

The remainder of the study is designed as follows; the theoretical background is drawn in the second section; the data set and methodology are presented in the third section; findings of the study are discussed in the fourth section; and conclusions are given in the final section.

2. THEOROTICAL BACKGROUND

When the related literature is examined, it is observed that there are parallel studies with the subject of this study, but no one has formed the same framework. Several studies examining the relationship between stock market and exchange rate are encountered. However, when the transportation sector enters the business, the current situation may differ slightly. The mechanism varies slightly since the transport sector is a derived demand. To be able to handle this difference in a nice way; firstly, the studies examining the relationship between exchange rate and stock are included; and secondly, studies examining the relation between exchange rate and trade are included. Then the model of the research is formed.

Over the years, many researchers explored impressive role of the stock prices and exchange rates in countries' economic developments by investigating the relationship both theoretically and empirically (Nieh and Lee, 2001). However, the relationship between stock prices and exchange rate is far from consensus in the related literature. Two primary theories that interrelate these financial markets may be adressed. The first approach is the traditional one advocates that exchange rate leads the stock prices. On the other hand, the presumption of portfolio approach shows that, the stock prices lead exchange rate (Tabak, 2006, p. 1377; Buhuvaneshwari and Ramya, 2017, p. 32). In this context, there are many studies examining the relationship between stock prices and foreign exchange rates in the literature.

Nieh and Lee (2001) investigated the relationship for G-7 countries. They used daily closing values stock market indexes and foreign exchange rates, and the dataset covered the period from October 1993 to February 1996. The results of the study revealed that there is no long-run equilibrium relationship between the variables for each G-7 countries. A meaningful relationship has been found in particular G7 countries in the short-term, however a meaningful relationship in the United States couldn't be verified. In another study, Kim (2003) used monthly data for the period between January 1974 and December 1998 in the U.S.A. and the author found that the relationship between S&P's common stock price and the exchange rate is negative. Doong et al. (2005) investigated the case in six Asian countries which are Thailand, South Korea, Taiwan, Indonesia, Malaysia and Philippines for the period between 1989 and 2003. They implemented cointegration and causality analysis and the results showed that the financial factors are not co-integrated which also indicated no long-run relationship. Bidirectional causalities can be defined in Indonesia, Korea, Malaysia, and Thailand. Moreover, except Thailand, there are negative relations between the stock returns and the exchange rates for all countries. Ozair (2006) examined the causal relationship in USA by quarterly data covering 1960 and 2004 period. The author found no causality and cointegration among two financial markets. Tabak (2006) investigated the relationship in Brazil by linear Granger causality, and the author found causal relation between stock prices and exchange rates with a negative correlation in Brazil after its former exchange rate regime change in 1999.

When it comes to studies in Turkey, the interaction of stock prices and exchange rates was investigated by Aydemir and Demirhan (2009) with a dataset covering the period February 23, 2001 and January 11, 2008. The analysis was carried out by Toda and Yamamoto (1995) method and the results revealed the two-way causality between exchange rate and all stock market indices. Also they investigated positive and negative causalities based on the sub-indices. The causalities from national 100, services, 20 financials and industrials indices to exchange rate found negative, while the causality from technology indices to exchange rate found positive. Moreover, the causalities from exchange rate to all stock market indices are spotted as negative. In another study investigating the relationship in Turkey, Kose et al. (2010) examined the relationship analyzing the data covering the period between 23.02.2001 and 4.11.2009. They determined one-way causality from stock prices to exchange rates, and they suggested policy makers to consider the former values of the stock exchange when implementing policies about exchange rates. The last mentioned study about this topic is carried out by Rjoub (2012) for the period between August 2000 and August 2009. While he couldn't find any causal relationship, he found long-run co-integrated relationship.

When the studies between exchange rate and stock market are evaluated, the studies that have found both significant and insignificant relationships exist. In general, the result is that there is a negative relationship between them, and the underlying opinion in this study is in this direction. Because the increase in the profitability of a market attracts investors from the other market and generates a relationship in the opposite direction.

In the researches examining the interaction of exchange rate and trade, there are so many theoretical and practical ones that examine the relationship between exports, imports and real foreign exchange rate with the various opinions. Because this relationship becomes an important issue for both professionals and researches particularly in developing countries since 1972 when fixed exchange rate policy turned to floating exchange rate system (Chaudhary et al., 2016, p.86).

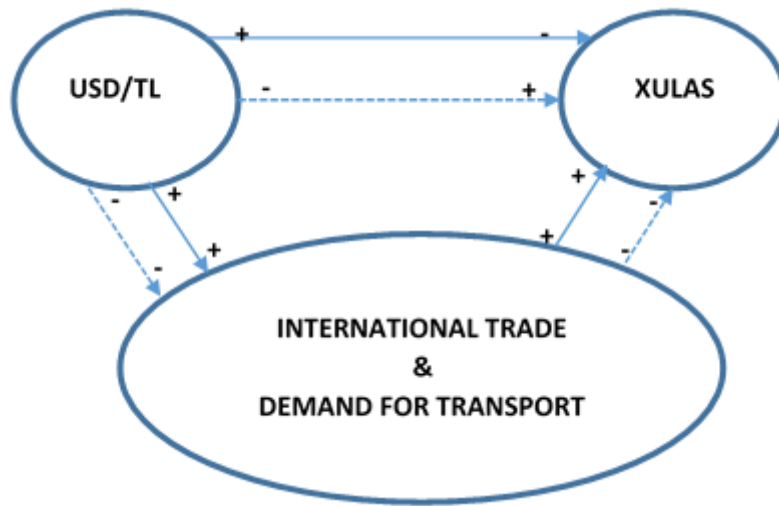
Lal and Lowinger (2002) researched the interaction of exchange rate and trade balance in South Asian countries and concluded that the relationships exist in both short and long run in these economies. Baharumshah (2001) investigated the exchange rate-trade balance relationship. The author discovered a long run steady and positive relation of exchange rate to trade balance for Malaysia and Thailand, which have two-way commercial relationship with United States and Japan. Onafowora (2003) investigated the real exchange rate and real balance of trade for the two-way commercial relationship of Malaysia, Thailand and Indonesia to Japan and US. The author spotted the existing of positive long-term relations between variables. Kemal and Qadir (2005) examined the relationship in Pakistan by using imports, exports and exchange rate in Pakistan, and they concluded that the effect of exchange rate to import is positive while its effect to export is negative. The subject was investigated by Grier and Smallwood (2007) for the 18 countries whose half consists of developed and the other half consists of developing countries. They investigated foreign income and exchange rate uncertainties' impact on international trade. The results revealed significant negative impact of real exchange rate uncertainty on export growth. But these impact was only valid for six less developed countries, the impact for developed countries is insignificant. Asif (2011) investigated the relation from the context of devaluation of currency in Pakistan, and the author founded that the devaluation of currency is influential in developing the trade balance of the country. Also a co-integrated lon run relationship of real effective exchange rate and trade balance was determined.

Some authors have investigated the relations among exchange rate, exports and imports based on the economy in Turkey. For example, Acaravci and Özturk (2002) found that exports are negatively affected by uncertainty in foreign exchange rate according to data for January 1989 –August 2002 period. In another study, Tunçsiper and Öksüzler (2006) investigated exchange rate risk and sectoral imports. The results revealed that the risk of foreign exchange rate affected exports negatively in terms of total and sectoral. The effect of uncertainty of exchange rate to the two-way trade volume and trade volatility investigated by Baum and Caglayan (2010) by using data from 13 countries covering the dates between 1980 and 1998. They spotted that the relationship between exchange rate volatility and trade flows are unclear. However, the relationship between exchange rate volatility and trade volatility was determined as significant and positive.

Although the results in these studies vary, the general opinion is that exchange rate increases have a positive effect on trade balances. However, in some studies, it is also presented that the uncertainty in exchange rates have negative impacts on exports. The absorption approach, which is developed firstly by Alexander (1952), can define he relationship between exchange rate and foreign trade in a more comprehensible way. According to this approach, excess production in a country results in trade surplus since it cannot absorb all products, which also causes appreciation of its currency. Likely, a deficit in current account results in loss in value of the domestic currency according to Balance of Payment (BOP) theory. Owing to the importance of these mechanisms, some countries deliberately aim to increase their exports and reduce their imports by decreasing the value of their domestic currency exchange rates. In this context, it is thought that the increase in foreign exchange rates will increase exports and this increase will also contribute to the increase in the transportation volume of the logistics companies in the country, which will also contribute to the firm values.

In the framework of all these assessments obtained from the literature, the theoretical model of the study is formed and presented in Figure 1. According to this model, considering the methodology used in the study, the causal relations between the shocks are designed theoretically as in the Figure. Within this framework, the positive shocks in the exchange rate are reflected in the stock market in two different ways. First of all, as it is generally accepted in the literature, the exchange rate has a negative effect on the stock and therefore the positive shocks in the exchange rate are designed as the cause of negative shocks in the stock market. Likewise, negative shocks in exchange rates are considered as the cause of positive shocks in stocks. Secondly, the increase in the exchange rate is expected to increase the export volume positively, then this increase in exports expected to contribute positively to the work capacity of the transportation sector. So this positive effect is thought to increase value of the transportation companies. Therefore, the positive shocks in exchange rates are considered as the reason for the positive shocks in the stock market. At this point two opposite effects are formed, and this theoretical model is discussed in the conclusion section according to the results of the study. In the following part, the method and dataset used in the paper are presented.

Figure 1. Research Model

3. METHODOLOGY

The asymmetric causality test used in the study is introduced in this part. In addition, the data used in the study is evaluated with descriptive statistics.

3.1 Asymmetric Causality Test

There are many methods in the econometric literature that examine the relationships between variables. Areas of use vary with data type, frequency and purpose of the research. In this study, as it is aimed to examine how the stock values of the Transport Sector in Turkey react to the exchange rate, the use of asymmetric causality test developed by Hatemi-J (2012) is considered to be the most suitable option. The method spots the causal relationships between variables' shocks in four possible ways from; (a) positive to positive, (b) positive to negative, (c) negative to negative, and (d) negative to positive shocks. First of all, the variables used in this test do not have to be stationary as the Toda and Yamamoto (1995) procedure is applied in this test. Performing a difference in some series may cause loss of information in the series. Secondly, this test allows to investigate the asymmetric causality between positive or negative shocks in the series (Shahbaz et al., 2017). That function is very useful as the agents in the market can give different kinds of reactions to different kinds of news (Hatemi-J, 2012).

The asymmetric causality test spots the relationship among shocks by summing cumulatives of positive and negative ones (Tugcu and Topcu, 2018). The bootstrapping simulation method was used by Hatemi-J (2012) to take account ARCH (Autoregressive Conditional Heteroscedasticity) effect (Tugcu et al., 2012). He calculates critical values and mwald statistics by bootstrap simulation and so more accurate critical values are obtained due to the leverage corrections (Hatemi-J and Uddin, 2012). One of the most important steps of the application of the method is to decide the most suitable integration order value since it embodies Toda and Yamamoto (1995) process (Umar and Dahalan, 2016). This process is carried out through stationarity and unit root tests, and if the series contain any roots, and additional lag(s) is put in to the unrestricted Vector Autoregressive (VAR) model.

In this study, augmented Dickey-Fuller (ADF) test is applied in order to investigate possible unit roots in the series. In the application of asymmetric causality test, GAUSS code designed by Hatemi-J (2012) is used. In the next section, the dataset used in the study are examined.

3.2 Data

The data of the study cover the period from 2 January 2000 to 16 September 2018 and consist of 971 weekly observations. Natural logarithms are taken to make the series continuous and ease the processing of the data. Descriptive statistics for both raw and logarithmic data are presented in Table 1. In addition, descriptive statistics of the log-return versions are also included in the table. According to Jarque Bera statistics, both series have normal distribution characteristics. Moreover, according to the Skewness values, the USD variable has been more influenced by the positive news throughout the process, whereas the XULAS variable has been more influenced by the negative news. Namely, positive news here is the value-increasing news. However, it is stated by many researchers that the increase in exchange rate is a negative situation for the economy. The comments vary depending on which side you are looking at.

XULAS consists of large companies operating in the field of transportation in the country. The sectors that make up the index are car rental, airway transportation, airway catering, sea transportation, and logistics transportation. The companies that form XULAS are Beyaz Filo, Celebi, DO&CO, GSD Marin, Pegasus, Reysaş and THY (Investing, 2018).

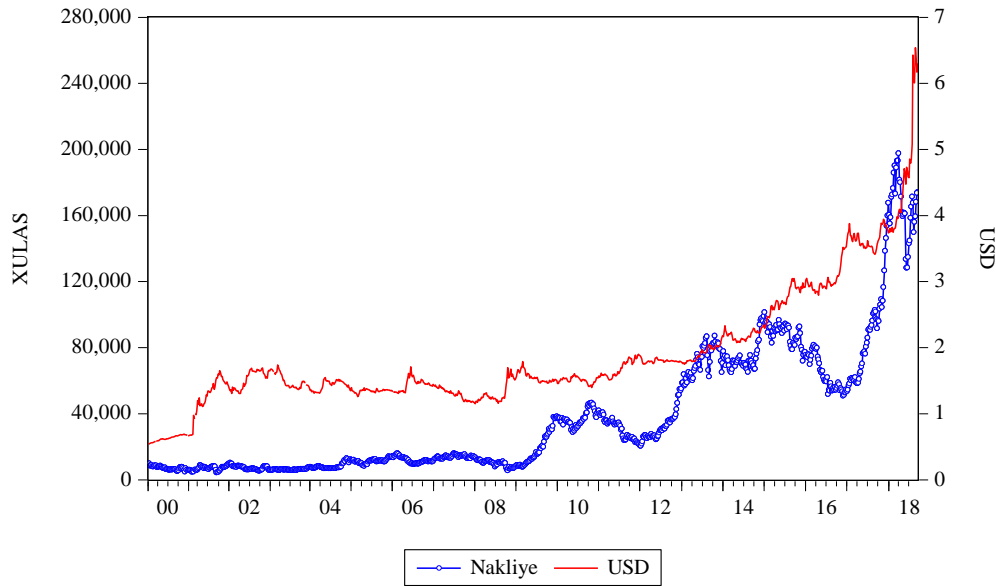
Table 1. Descriptive Statistics

	XULAS	USD	Ln XULAS	Ln USD	Δ Ln XULAS	Δ Ln USD
Mean	37902.10	1.878672	10.01778	0.534038	0.003053	0.002535
Median	15694.25	1.552000	9.661050	0.439544	0.005839	0.000740
Maximum	197673.9	6.538000	12.19437	1.877631	0.340435	0.351268
Minimum	4282.970	0.539200	8.362402	-0.617669	-0.335797	-0.102186
Std. Dev.	39569.13	0.907578	1.036464	0.431440	0.057741	0.025108
Skewness	1.610677	1.763045	0.284434	0.195298	-0.423720	3.965895
Kurtosis	5.532566	6.989766	1.685256	3.827112	7.534015	50.10450
Jarque-Bera	679.3365	1147.056	83.02707	33.85066	2.961550	2.458488
Probability	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000	3.230677	0.610851
Observations	971	971	971	971	970	970

Source: Investing, 2018

The graphical representation of the variables is presented in Figure 2. The exchange rate variable is generally more stable until the end of the 2013, but after 2014 it has entered a serious upward trend. Transportation index generally follows a fluctuating course and is generally following an increasing trend after 2008. In the following part, the findings obtained from the analysis using the data introduced here are presented.

Figure 2. Graphical Display of the Variables

4. FINDINGS AND RESULTS

The data used in the study should first be controlled for unit roots and the stationarity control should be provided. The series do not have to be stationary, because Toda and Yamamoto (1995) procedure allows unit roots. But, order of integration should be determined. In this framework, Augmented Dickey-Fuller unit root test is implemented to the variables and the findings are shown in Table 2. The obtained findings reveal that both variables are not stationary at the level. If the first differences of series are taken, they become stationary, in other words, both the USD and XULAS variables are I (1). Thus, the maximum integration degree to be used in the causality method is determined as 1. After, the process of applying the asymmetric causality test is started.

Table 2. Results of the Unit Root Test

Variable	Level		First Difference	
	I	T&I	I	T&I
XULAS	0.0388	-2.9534	-29.829*	-29.855*
USD	-0.3411	-1.2548	-33.683*	-33.671*

Critical values for Intercept: -3.436871 for *1%, -2.864308 for **5%, -2.568296 for ***10%. Critical Values for Trend and Intercept: -3.967538 for *1%, -3.414453 for **5%, -3.129361 for ***10%.

In the application of asymmetric causality test, econometric GAUSS codes proposed by Hatemi-j (2012) are used. Maximum lag has been selected as 12, while the maximum number of simulations for computing bootstrapped critical values has been selected as 1000. As information criteria, the HJC information criteria proposed by Hatemi-J (2012) has been selected. Then the analysis process is carried out with the help of the econometric program and the findings are shown in Table 3.

Then the analyses are applied by GAUSS and the findings are shown in Table 3. The findings revealed asymmetric causal relationship between positive and negative shocks in USD / TL exchange rate and positive and negative shocks in XULAS index. The positive shocks in the exchange rate are the reason for positive ones in the transportation index, and the negative shocks in the exchange are the reason for negative ones in the transportation index.

Table 3. Asymmetric Causality Results

		USD => XULAS			
		U ⁺ T ⁺	U ⁺ T ⁻	U ⁻ T ⁻	U ⁻ T ⁺
Opt. Lag		3	1	2	1
Add. Lags		1	1	1	1
Test Stat (MWALD)		21.8	0.71	10.2	0.43
P-value		0.00*	0.39	0.00*	0.51
C.V.	1%	14.1	7.06	11.4	7.90
	5%	8.53	4.07	6.55	4.00
	10%	6.54	2.87	4.58	2.67

* Refers to significant causal relationship.

5. CONCLUSION

The asymmetric causal relations among shocks in the exchange rates and XULAS variable formed from transportation companies in BIST 100 is examined in this study. There is no similar study in the literature in the transportation framework, but there are some studies investigating the relationship between exchange rates and stock markets in general. These studies generally have found negative relationships between the two variables. However, the situation of transport companies is thought to be slightly different from other companies. Because demand for transport is a derived demand, and a depreciation of the domestic currency may lead to an explosion in exports, leading to a large increase in demand for transportation operations. This increase in demand may also increase the revenues of the firms and thus the company values.

In this context, in this study, the unidirectional asymmetrical causal relationship from USD / TL to XULAS variables is examined by the method developed by Hatemi-J (2012). Because financial data are mostly affected by shocks, crises and political events, so they are more suitable for non-linear methods. The dataset consists of 971 weekly observations covering the period from 2 January 2000 to 16 September 2018. As a result of the study, two causal relationships have been determined. Firstly, the positive shocks in the USD / TL exchange rate are the causes of the positive shocks in the XULAS index, and secondly, the negative shocks in the USD / TL exchange rate are the causes of negative shocks in the XULAS index. These results show that, contrary to the results obtained in the general literature, there are positive to positive and negative to negative relationships between variables. It can be considered that the investor preferences between the exchange rate and the share values of the transport companies are more focused on the performances of transportation companies than the arbitrage between the two investment instruments. This shows that the relationship between these two instruments can vary by sector. In this respect, it is hoped that the results will shed light on the current investors and potential investors to evaluate their investment preferences. In addition, it is thought that a significant contribution has been made to the literature by examining the subject from a different perspective with a rare method.

This obtained results may also be a reflection of the increase in revenues due to the cost increase of the transportation companies, especially for the airway companies since they constitute the big part of the XULAS. One of the main cost items of them is the fuel cost and it is priced in dollar in the global oil markets, and the increase in the exchange rate significantly increases fuel prices. This issue does not fall within the scope of our study but is worth studying for further studies.

REFERENCES

- Acaravcı, A., and Öztürk, İ. (2002). Döviz Kurundaki Değişkenliğin Türkiye İhracatı Üzerine Etkisi: Ampirik Bir Çalışma. *Review of Social, Economic and Business Studies*, 2, 197-206.
- Alexander, S. S. (1952). Effects of Devaluation on a Trade Balance. *IMF Staff Paper*, 2(2), 263-78.
- Asif, M. (2011). Impact of Devaluation on Trade Balance in Pakistan. *Economics of Knowledge*, 3(3), 16-25.
- Aydemir, O., and Demirhan, E. (2009). The Relationship Between Stock Prices Exchange Rate Evidence from Turkey. *International Research Journal of Finance and Economics*, 23, 207-215.
- Baharumshah, A. Z. (2001). The Effect of Exchange Rate on Bilateral Trade Balance: New Evidence from Malaysia and Thailand. *Asian Economic Journal*, 15(3), 291-311.
- Baum, C. F., and Caglayan, M. (2010). On the Sensitivity of the Volume and Volatility of Bilateral Trade Flows to Exchange Rate Uncertainty. *Journal of International Money and Finance*, 29(1), 79-93.
- Bhuvaneshwari, D., and Ramya, K. (2017). Cointegration and Causality Between Stock Prices and Exchange Rate: Empirical Evidence from India. *SDMIMD Journal of Management*, 8(1), 39-45.
- Bildirici, M. E., and Turkmen, C. (2015). Nonlinear Causality Between Oil and Precious Metals. *Resources Policy*, 46, 202-211.
- Chaudhary, G. M., Hashmi, S. H., and Khan, M. A. (2016). Exchange Rate and Foreign Trade: A Comparative Study of Major South Asian and South-East Asian Countries. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 230, 85-93.
- Doong, S. C., Yang, S. Y., and Wang, A. T. (2005). The Dynamic Relationship and Pricing of Stocks and Exchange Rates: Empirical Evidence from Asian Emerging Markets. *Journal of American Academy of Business*, 7(1), 118-123.
- Grier, K. B., and Smallwood, A. D. (2007). Uncertainty and Export Performance: Evidence from 18 Countries. *Journal of Money, Credit and Banking*, 39(4), 965-979.
- Hatemi-j, A. (2012). Asymmetric Causality Tests with an Application. *Empirical Economics*, 43(1), 447-456.
- Hatemi-J, A., and Uddin, G. S. (2012). Is the Causal Nexus of Energy Utilization and Economic Growth Asymmetric in the US?. *Economic Systems*, 36(3), 461-469.
- Investing (2018). BIST Transportation Index, USD/TL Exchange Rate. Accessed: 17.09.2018.
- Isard, P. (1995). *Exchange rate economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kemal, A. M., and Qadir, U. (2005). Real Exchange Rate, Exports, and Imports Movements: A Trivariate Analysis. *The Pakistan Development Review*, 44(2), 177-195.
- Kim, K. (2003). Dollar Exchange Rate and Stock Price: Evidence from Multivariate Cointegration and Error Correction Model. *Review of Financial Economics*, 12, 301-313.
- Kose Y., Doganya M., and Karabacak, H. (2010). On the Causality Between Stock Prices and Exchange Rate: Evidence from Turkish Financial Market. *Problems and Perspective in Management*, 8: 127-135.
- Kvietkauskienė, A., and Plakys, M. (2017). Impact Indicators for Stock Markets Return. *Business Excellence*, 11(2), 59-84.
- Lal, K. A., and Lowinger, C. T. (2002). Nominal Effective Exchange Rate and Trade Balance Adjustment in South Asia Countries. *Journal of Asian Economics*, 13, 371-383.
- MacDonald, R. (2012). What do We Really Know about Real Exchange Rates? MacDonald, R., and Stein, J. L (Eds.), in *Equilibrium exchange rates (19-66)*. New York: Springer Science & Business Media.

- Nieh, C. C., and Lee, C. F. (2001). Dynamic Relationship Between Stock Prices and Exchange Rates for G-7 Countries. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 41(4), 477-490.
- Onafowora, O. (2003). Exchange Rate and Trade Balance in East Asia: Is there a J-Curve. *Economics Bulletin*, 5(18), 1-13.
- Ozair, Amber. (2006). *Causality Between Stock prices and Exchange Rates: A Case of The United States* Unpublished Master of Science Thesis, Florida Atlantic University.
- Rjoub, M. (2012). Stock Prices and Exchange Rates Dynamics: Evidence from Emerging Markets. *African Journal of Business Management*, 6, 4728-4733.
- Shahbaz, M., Van Hoang, T. H., Mahalik, M. K., and Roubaud, D. (2017). Energy Consumption, Financial Development and Economic Growth in India: New Evidence from a Nonlinear and Asymmetric Analysis. *Energy Economics*, 63, 199-212.
- Tabak, B. M. (2006). The Dynamic Relationship Between Stock Prices and Exchange Rates: Evidence for Brazil. *International Journal of Theoretical and Applied Finance*, 9(08), 1377-1396.
- Toda, H. Y., and Yamamoto, T. (1995). Statistical Inference in Vector Autoregressions with Possibly Integrated Processes. *Journal of Econometrics*, 66(1-2), 225-250.
- Tugcu, C. T., and Topcu, M. (2018). Total, Renewable and Non-renewable Energy Consumption and Economic Growth: Revisiting the Issue with an Asymmetric Point of View. *Energy*, 152, 64-74.
- Tugcu, C. T., Ozturk, I., and Aslan, A. (2012). Renewable and Non-renewable Energy Consumption and Economic Growth Relationship Revisited: Evidence from G7 Countries. *Energy Economics*, 34(6), 1942-1950.
- Tunçsiper, B., and Öksüzler, O. (2006). Döviz Kuru Riski Türkiyenin İhracatını Azaltır mı? Hata Doğrulama Yöntemi ile Bir Ampirik Değerlendirme. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 1-13.
- Umar, M., and Dahalan, J. (2016). An Application of Asymmetric Toda-Yamamoto Causality on Exchange Rate-Inflation Differentials in Emerging Economies. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 6(2), 420-426.

ÖĞRETMENLERİN STRES DÜZEYLERİ ÜZERİNE KARMA BİR ARAŞTIRMA: SOSYAL HİZMET MESLEĞİ PERSPEKTİFİNDEN BİR TARTIŞMA

A MIXED RESEARCH ON STRESS LEVEL OF THE TEACHERS: A DISCUSSION FROM THE PERSPECTIVE OF SOCIAL WORK PROFESSION

Umut YANARDAĞ¹, Tahir DİKMEN²

1. Dr. Öğr. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, uyanardag@mehmetakif.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6854-1987>
2. Bağımsız Araştırmacı, tahirdikmen1453@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-0788-6783>

Makale Türü Araştırma Makalesi
Article Type ResearchArticle

Başvuru Tarihi/Application Date
10.02.2020

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
31.03.2020

DOI
10.20875/makusobed.687486

Öz

Bu araştırmanın ana amacı öğretmenlerde öğrenci kaynaklı sosyal stresin ve stres kaynaklarının belirlenmesi ve sonuçların sosyal hizmet mesleği perspektifinde tartışılmasıdır. Çalışma, ardışık desenle gerçekleştirilen bir karma yöntem araştırmasıdır. Araştırmanın nicel kısmı için araştırma evrenini Burdur ili Bucak ilçesindeki tüm öğretmenler oluşturmaktadır. Bu araştırma kapsamında da 275 kişiye ulaşılarak örneklem sayısı hedefi yakalanmıştır. Veri toplama araçları; Öğretmenler İçin Öğrenci Kaynaklı Sosyal Stres Ölçeği ile Mayerson'un Stres Kaynağı Ölçeği olarak belirlenmiştir. Veriler yalnızca gönüllü öğretmenlerin araştırmaya katılımı ile ve birebir görüşme yöntemiyle toplanmıştır. Veriler, SPSS 20 ve Atlas.ti programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın nitel kısmı nicel bulguları açıklamaya yönelik hazırlanmış yarı yapılandırılmış görüşme formuyla 8 öğretmenle gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya Burdur ili Bucak ilçesinden 275 öğretmen dahil olmuştur. Öğretmenlerde öğrenci kaynaklı stres ile stres kaynakları ölçeğinin tüm boyutları arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde ilişki olduğu görülmüştür. Stres kaynakları, öğrenci kaynaklı sosyal stres üzerindeki toplam varyansın %19,6'sını açıklamaktadır. Araştırmanın bir başka sonucuna göre ise, işle ilgili veya kendini yorumlama biçimiyle ilgili stresi artan öğretmenlerin öğrenci kaynaklı sosyal stresleri de anlamlı düzeyde artmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Öğretmen, Stres, Stres Kaynakları, Sosyal Hizmet

Abstract

The purpose of this study is to determine the student-related social stress of the teachers and the stress sources and to discuss the results from the perspective of social work profession. The study is a mixed method research with descriptive sequential pattern. Teachers in the Burdur province Bucak county constitute the target population of the study. The target sample size was reached for this study by reaching a number of 275. The data collection tools were determined as Teacher Social Stress Scale- Student Related (TSS-Sr) and Mayerson's Stress Factor Scale. The data was only collected with the participation of the volunteer teachers to the study and the interviewing method. The research data was analyzed by using SPSS 20 and Atlas.ti programmes. The qualitative part of the research was carried out on 8 teachers through a semi-structured interview form prepared to explain quantitative findings. 275 Teachers from the Burdur province Bucak county participated in this study. A positive and low level relation was found in all dimensions of the student related stress and stress factor scales. Stress factors (social stress sources, job related stress sources, self-recognition related stress sources, physical environment related stress sources) present about 19.6% of the total variance of student related social stress. As an another result of the study, increasing job related stress and self-recognition related stress of the teachers significantly increase their student related social stress. In this context, social work practices should be carried out in the workplace to solve the problems faced by teachers.

Keywords: Teacher, Stress, Stress Factor, Social Work

EXTENDED SUMMARY

Introduction

The purpose of this study is to determine the student-related social stress of the teachers and the stress sources and to discuss the results from the perspective of social work profession. Furthermore, it is aimed to determine whether student-related social stress is determinant on the stress sources, what kinds and levels of relations exist between these variables, and whether there is a significant difference between the average scores of the variables examined in terms of demographic variables. This study is important because it is the first study to have ever been conducted in the literature with the discussion of social work profession on this theme.

Data and Methodology

The study is a mixed method research with descriptive sequential pattern. Approximately 900 teachers are known to work in the county and this number is accepted as the population of the study. The sample volume was determined with the non-clustered single stage random sampling method based on the population. All teachers in the Burdur province Bucak county constitute the target population of the study. In this study, the sample size calculated for the target population was 275 at the level of 0.05 sampling error and 95% confidence level. The target sample size was reached for this study by reaching a number of 275. The data collection tools were determined as Teacher Social Stress Scale- Student Related (TSS-Sr) and Mayerson's Stress Factor Scale. The data were only collected with the participation of the volunteer teachers to the study and the interviewing method. The research data were analyzed by using SPSS 20 and Atlas.ti programmes.

Results and Discussion

275 Teachers from the Burdur province Bucak county participated in this study. The qualitative part of the research was carried out on 8 teachers through a semi-structured interview form prepared to explain quantitative findings. Most of the 275 participants were between the ages of 41-42, male, married with children and graduate teachers. A positive and low level relation was found in all dimensions of the student related stress and stress factor scales. Stress factors (social stress sources, job related stress sources, self-recognition related stress sources, physical environment related stress sources) present about 19.6% of the total variance of student related social stress. In the regression model, it is seen that the self-recognition related stress and job related stress increase the student related stress of the teachers when the t-test results regarding the significance of regression coefficient. In other words, increasing job related stress and self-recognition related stress of the teachers significantly increase their student related social stress. Furthermore, stress levels of the male teachers were found to be higher than the female teachers in terms of job related stress sources. Physical environment related stress of the elementary school teachers were significantly higher compared to the high school teachers. Student related social stress of the high school teachers were significantly higher than the elementary and middle school teachers. Physical environment related stress levels of teachers who had a service time between 26-40 years were found significantly higher than those who had a service time between 1-15 years. In the qualitative part of the research, it is seen that the stressors faced by teachers are related to parents' attitudes, the change of the student profile, the attitudes of the administrators and the top managers, and the operation of the central complaint mechanisms.

1. GİRİŞ

Latince bir kelime olan *estrica* sözcüğünden türeyen stres kavramı (Aydın,2016:1) farklı şekillerde tanımlanmıştır. Cüceoğlu (1994) stresi “bireyin fiziki ve sosyal çevredeki uyumsuz koşullar nedeniyle, bedensel ve psikolojik sınırlarının ötesinde harcadığı gayret” (akt: Güçlü,2001:92) olarak tanımlamaktadır. Bir başka tanıma göre stres, “insanların esenliği ve huzuru için bir tehlike işareti, bir uyarı olarak algılanan ve dolayısıyla yetersiz bir şekilde ele alınan olaylara gösterilen, belirgin olmayan fizyolojik ve psikolojik tepkilerdir” (Akgemci,2001:302). Stresi “insan vücudunun herhangi bir istenmeyen zararlı ortamda herhangi bir istenmeyen zararlı ortama verdiği özgül olmayan karşılık” olarak tanımlayan Selye (Selye,1974-1984, akt: Aytaç,2017:3), birey tarafından tehdit olarak algılanan çevresel olay (Riggio,2016:249) olarak tanımlanabilecek stresörlerin strese yol açtığını belirtmiştir (Erdoğan, 1999, akt: Güçlü,2001:92). Bireyler tarafından stresör olarak kabul edebilecekleri bireysel, çevresel ve örgütsel unsurlar (Kavi,2017) stresin yaşanmasına yol açabilmektedir. Fizyolojik, psikolojik ve davranışsal sonuçları olan stres, bireylerin karşı karşıya kaldıkları sorunları çözememeleri nedeniyle yaşam kalitelerinin düşmesine, çeşitli hastalıkların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Gökler ve Işıtan,2012:163).

Öte yandan Benjamir ve Walz’ın (1990) da belirttiği üzere stresin; çevre (örgütsel ve sosyal iklim, kişilerarası ilişkiler, çalışma biçimi), stresin doğası (can sıkıcı veya yaşamı tehdit eden unsurlar), bireyin strese karşı kırılabilirliği (baş etme stilleri, destek grupları, sağlık geçmişleri) ile ilgili unsurlar arasındaki etkileşimin bir sonucu olduğunu (akt: Baqtayan,2015:480) söylemek mümkündür. Bu bağlamda stres, çevreden veya stresin doğasından kaynaklanan (durumsal stres) veya bireyin kişilik özelliklerine (ruhsal stres) (Riggio,2016:250) göre farklı şekillerde yaşanabilmektedir. Bireylerin stresle baş etme kapasiteleri, strese verdikleri tepkiler bu çerçevede farklılaşabilir de bireylerin iyilik hallerinin (well-being) korunabilmesi için psikososyal açıdan güçlendirilmesi gerekmektedir. Bireylerin psiko-sosyal açıdan güçlendirilmesi için, bireyin karşı karşıya kaldığı stresörlerin yönetilmesi ve stresle baş etme konusunda psiko-sosyal destek mekanizmalarının geliştirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda bu çalışma, öğretmenlerin karşı karşıya kaldığı stresi ortaya koymak ve öğretmenlerin karşı karşıya kaldığı sorunların nasıl çözülebileceğini tartışmak amaçındadır. Çalışmada bu çerçevede, öncelikle örgütsel stres ve öğretmenlerin karşı karşıya kaldığı diğer stres unsurları ortaya konulacak araştırma yöntemi, bulguları ve sonuçları açıklanacaktır.

Örgütsel Stres ve Öğretmenlerin Karşı Karşıya Kaldığı Stresörler

Örgütsel stres “organizasyon üyelerinde; fiziksel, psikolojik ve davranışsal sapmalara neden olan dış şartlara karşı bir uyum tepkisi”(Aktaş ve Aktaş,1992, akt: Aydın,2004:53) olarak tanımlanmaktadır. Bir başka tanıma göre örgütsel stres, “bireylerin normal işlevlerinden farklılaşmaya zorlayan değişimler tarafından belirlenen ve onların işleriyle ve diğer insanlarla etkileşiminden kaynaklanan bir durumdur (Pehlivan,1995, akt: Gümüştekin ve Öztemiz,2004:61).Örgütsel stres kaynaklarını; görev karmaşıklığı, başkalarından sorumlu olmak, uygun olmayan çalışma koşulları, rol belirsizliği, rol çatışması, rol alanı, cinsel taciz (Can vd.,2006), aşırı iş yükü, işin niteliği (Sabuncuoğlu ve Tüz, 2001) unsurları olarak açıklamak mümkündür. Bu unsurlar yapılan işe, işin yapıldığı yere göre farklılaşmakta olup farklı meslek gruplarına özgü meslekleri gerçekleştirmekten dolayı çeşitli stres kaynakları bulunmaktadır. Öğretmenlerin karşı karşıya kaldığı stres kaynaklarını;

- Motivasyonu olmayan öğrencilere öğretmenlik yapma
- Disiplin sağlama
- Zaman baskıları ve iş yükü
- Değişime ayak uydurma
- Başkaları tarafından değerlendirilme
- Meslektaşlarla ilişkiler

- Kendine olan saygı ve toplumsal statü
- Yönetim
- Rol karmaşası ve belirsizlik
- Yetersiz çalışma koşulları (Borg, 1990, Dunham ve Varma, 1998, akt: Kyriacou,2016:34) olarak tanımlamak mümkündür.

Bir başka kaynağa göre öğretmenlerin stres kaynakları;

- Aşırı kalabalık sınıflar
- Fazla bürokratik iş
- Terfi etme güçlükleri,
- Müdür ve idarecilerin desteğinin olmaması
- Bir okuldan başka okula isteksiz tayinler
- Toplumun eleştirileri
- Destek olmayan veliler (Farber, 1984, Russel vd.,1987,akt: Balaban,2000:189) olarak açıklanmaktadır.

Öte yandan Aydın (2016:73) ise öğretmenlerde stres yaratan kaynakları “bakanlık tarafından öğretmenlere sahip çıkılmaması, eğitim sisteminde kalitenin düşmesi, eğitime siyasetin karışması, eğitime gereken önemin verilememesi, nitelikli öğretmen yetiştirilmemesi, program içeriğinin gereksiz ayrıntılarla dolu olması, eğitimin öğrenci merkezli olmaması” olarak tanımlamaktadır.

Yukarıda belirtildiği üzere, gerek örgütsel stres, gerek diğer stres kaynakları nedeniyle öğretmenler çeşitli sorunlar yaşamaktadır. Bu sorunların çözümü için çeşitli mekanizmalara ihtiyaç vardır. Bu mekanizmalardan biri, okul eğitim ve öğretim perspektifinde bireylerin (hem öğretmenler hem de öğrencilerin), biyopsikososyal problemlerini çözmeye yönelik sosyal hizmet uygulamaları olarak ifade edilebilecek (Seyyar ve Genç,2010, akt: İpek,2018:12) okul sosyal hizmet uygulamalarıdır. Okul sosyal hizmeti uygulamalarının nasıl gerçekleştirileceğinin belirlenebilmesi için öğretmenlerin karşı karşıya kaldığı stresörlerin ve bu stresörler arasındaki ilişkinin ortaya konulması gerekmektedir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, öğretmenlerin karşı karşıya kaldığı stresörlerin ve bu stresörler arasındaki ilişkinin ortaya konulmasıdır. Araştırmanın alt amaçları; öğretmenlerin karşı karşıya kaldığı stresörleri ortaya koymak, öğretmenlerin karşı karşıya kaldığı stresörler arasındaki ilişkiyi ortaya koymak, öğretmenlerin karşı karşıya kaldığı stresörler arasındaki ilişkilerin birbirleri üzerindeki belirleyiciliği ve nasıl yaşandığını ortaya koymaktır.

2. YÖNTEM

Araştırma öğretmenlerin karşı karşıya kaldığı stresörleri ve karşı karşıya kaldığı stresörler arasındaki ilişkinin ortaya konulmasının yanında, öğretmenlerin karşı karşıya kaldığı stresörler arasındaki ilişkinin nasıl yaşandığını ortaya koymak amacıyla olduğu için karma yöntemle gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın deseni, açıklayıcı ardışık desendir. Araştırma problemine hem verinin toplanması hem de analizi için nicel araştırma ile başlayıp daha sonra nicel sonuçları açıklamak için nitel araştırma yürütüldüğü açıklayıcı ardışık desenle gerçekleştirilen araştırma iki aşamada yürütülür. Birinci aşamada; nicel veriler toplanır ve analiz edilir, ikinci aşamada nitel verilerle nicel verilerde elde edilen veriler açıklanır (Creswell,2017:38).

Araştırmanın nicel kısmı betimsel nitelikte bir tarama araştırmasıdır. Nicel kısmı için çalışmanın evrenini Burdur ili Bucak ilçesindeki tüm öğretmenler oluşturmaktadır. İlçe bazında 900 civarında öğretmenin görev yaptığı bilgisi edinilmiş olup bu sayı evren olarak kabul edilmiştir. Örneklem hacmi, ana kitle oranlarına dayalı kümelendirilmemiş tek aşamalı tesadüfi olasılık örnekleme yöntemi ile belirlenmiştir.

Bu çalışmada 0.05 örnekleme hatası ve %95 güven düzeyinde söz konusu evren için hesaplanan örneklem sayısı 275'tir. Bu araştırma kapsamında da 275 kişiye ulaşılarak örneklem sayısı hedefi yakalanmıştır. Araştırmanın ikinci aşaması fenomenolojik desenle gerçekleştirilmiş olup çalışma grubu, nicel araştırma örnekleminde alınmış 275 kişiden maksimum çeşitlilik örneklemine göre belirlenmiş 8 kişidir. Çalışma grubuna dair bilgiler aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Görüşme Yapılan Öğretmenler Hakkında Bilgi (Nitel Görüşmeler)

No	Cinsiyet	Yaş	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Branşı	Hizmet Süresi (yıl)
1	E	50	Evli	Lisans	Coğrafya	28
2	E	57	Evli	Lisans	Matematik	34
3	K	43	Evli	Yüksek Lisans	İngilizce	20
4	E	51	Evli	Lisans	Meslek Dersi	29
5	E	39	Evli	Lisans	Sınıf	18
6	E	45	Evli	Lisans	Matematik	22
7	E	56	Evli	Lisans	Edebiyat	34
8	E	46	Evli	Lisans	Coğrafya	24

Tablo 2. Araştırmanın Nicel Kısımına Katılan Öğretmenler Hakkında Bilgi

<i>Değişkenler</i>	N	%
Yaş		
22-40 yaş	111	%40,4
41-64	164	%59,6
Cinsiyet		
Kadın	114	%41,5
Erkek	161	%58,5
Medeni Durum		
Evli	259	%94,2
Bekar	16	%5,8
Eğitim Seviyesi		
Lisans	242	%88
Yüksek Lisans	33	%12
Gelir Durumu		
2500-3500TL	3	%1,1
3501-5000TL	200	%72,7
5001 +TL	72	%26,2
Çocuk Sahibi Olma		
1 çocuk	61	%22,2
2 çocuk	132	%48
3 çocuk	59	%21,5
4 çocuk	6	%2,2
Çocuksuz	17	%6,2
Görevi		
Öğretmen	263	%95,6
Müdür Yardımcısı	10	%3,6
Müdür	2	%0,7
Görev Yeri		
İlkokul	65	%23,6
Ortaokul	58	%21,1
Lise	152	%55,3
Hizmet Yılı		
1-15 yıl	93	%33,8
16-25 yıl	109	%39,6
26-40 yıl	73	%26,5
Kurumdaki Hizmet Yılı		
1-5 yıl	125	%45,5
6 yıl ve üzeri	150	%54,5

Veri Toplama Araçları

Çalışmanın nicel kısmında kullanılan ölçme araçlarından ilki Mayerson Stres Kaynağı Ölçeği (SKÖ) olarak belirlenmiştir. Ölçek Türkiye’de Dinç Sever (1988) tarafından hemşireler üzerinde uygulanmıştır. Buna göre ölçek 4 boyuttan oluşmaktadır. Araştırmanın yürütüldüğü öğretmen grubunun da yetişkin bir grup olması nedeniyle yeniden faktör analizine gidilmemiştir. Ölçekteki boyutların ilki sosyal stres vericiler, ikincisi işle ilgili stres vericiler, üçüncüsü kendini yorumlama biçiminden kaynaklanan stres vericiler ve dördüncüsü fiziki çevreden kaynaklanan stres vericilerdir. 43 maddeden oluşan ölçek 5’li likert tipindedir ve asla, seyrek olarak, bazen, sık sık ve her zaman olarak 1-5 arasında puanlanmaktadır. Ölçekte tersten puanlanan madde bulunmamaktadır. Her bir boyuttan alınan puanların değerlendirmeleri ise Tablo 2.’deki gibi yapılabilmektedir (Dinç Sever, 1988, 20-21).

Tablo 3. Stres Kaynağı Ölçeği Puanlarının Değerlendirmesi

	<i>1.grup: ‘Sağlığı tehdit edici nitelik taşımaz’</i>	<i>2.grup: ‘Hastalık geliştirme olasılığı vardır’</i>	<i>3.grup: ‘Hastalık geliştirme eğilimi vardır’</i>	<i>4.grup: ‘Hastalık geliştirme olasılığı yüksek’</i>
<i>‘Sosyal Stres Vericiler’</i>	17 ile 24 puan aralığındakiler	25 ile 39 puan aralığındakiler	40 ile 59 puan aralığındakiler	60 ile 85 puan aralığındakiler
<i>‘İşle İlgili Stres Vericiler’</i>	16-24 puan aralığındakiler	25 ile 39 puan aralığındakiler	40 ile 59 puan aralığındakiler	60 ile 80 puan aralığındakiler
<i>‘Kendini Yorumlama Biçiminden Kaynaklanan Stres Vericiler’</i>	10 ile 14 puan aralığındakiler	15 ile 24 puan aralığındakiler	25 ile 34 puan aralığındakiler	35 ile 50 puan aralığındakiler
<i>‘Fiziki Çevreden Kaynaklanan Stres Vericiler’</i>	5 ile 7 puan aralığındakiler	8 ile 12 puan aralığındakiler	13 ile 17 puan aralığındakiler	18 ile 25 puan aralığındakiler

Tablo 3’te yer alan puanlama yoluyla her bir boyutla ilgili risk durumunun ortaya koyulması mümkün olmaktadır. Bu çalışmada SKÖ güvenilirlik kat sayısı (Cronbach Alpha) .90 birinci, ikinci, üçüncü ve dördüncü boyutlar için ise sırasıyla 77, .80, .73, .67 olarak tespit edilmiştir. Sağlam (2005) İstanbul ilinde hemşireler üzerinde yürütmüş olduğu çalışmasında Cronbach Alpha değerlerini ölçeğin geneli için .81 ve boyutlar için sırasıyla; .64, .69, .56 ve .63 olarak bulmuştur.

Çalışmanın nicel kısmında kullanılan ölçme araçlarından ikincisi olan Öğretmenler İçin Öğrenci Kaynaklı Sosyal Stres Ölçeği (ÖKSSÖ) Taddei, Contena, Pepe ile Venturini (2017)’nin çalışmaları sonucunda geliştirilmiş ve İlhan ve Kinay (2018) tarafından Türkçe’ye uyarlanmıştır. Ölçeğin orijinali 4 boyutlu yapıda iken, Türkçeye uyarlama çalışması sonucunda tek boyutlu yapı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada ölçeğin 5’li likert biçimi kullanılmıştır. Ölçek 18 maddeden oluşmaktadır. Maddeler asla, seyrek olarak, bazen, sık sık ve her zaman olarak 1 ile 5 puan arasında puanlanmıştır. ÖKSSÖ’de tersten puanlanan madde bulunmamaktadır. Ölçek için açıklanan varyans %49,79 olarak tespit edilmiş ve Cronbach Alpha güvenilirlik kat sayısı (.94) olarak hesaplanmıştır. Çalışmamızda ise ÖKSSÖ Cronbach Alpha değeri 95 olarak bulunmuştur.

Nicel bulgular, işle ilgili veya kendini yorumlama biçimiyle ilgili stresi artıran öğretmenlerin öğrenci kaynaklı sosyal streslerinin de anlamlı düzeyde arttığını ortaya konmakla beraber, stresör arasındaki ilişkinin hangi bağlamda yaşandığı bilinmemektedir. Bu nedenle, öğretmenlerin işle ilgili ve kendini yorumlama biçimiyle ilgili stresi ile öğrenci kaynaklı sosyal stres arasındaki ilişkinin nasıl yaşandığı ortaya konulması gerekmektedir. Çalışmanın nitel verileri yarı yapılandırılmış görüşme formuyla elde edilmiştir. Yarı

yapılandırılmış görüşme formu, öğretmenlerle öğrenci, veli ve yöneticiler arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğu ile ilgili beş sorudan oluşmuştur.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veriler yalnızca gönüllü öğretmenlerin araştırmaya katılımı ile ve birebir görüşme yöntemiyle 2019 yılında toplanmıştır. Verilerin toplanması aşamasında katılımcılara diledikleri zaman görüşmenin sonlanabileceği açıklanmış ve onamları alınmıştır. Yüz yüze yapılan görüşmeler minimum 30, maksimum 50 dakika sürmüştür. Araştırmanın nicel kısmında anket formlarının hata kontrolleri yapılmış ve ardından kodlanmış veriler bilgisayara aktarılmıştır. Nicel veriler, SPSS 20 nicel veri analizi programı kullanılarak ve frekans analizi, ortalama farkları önemlilik testi, regresyon ve korelasyon gibi testlerden yararlanılarak analiz edilmiştir. Örneklem sayısının yüksekliği, verilerin normal dağılımı gibi nedenler araştırmacıları parametrik testlere yönlendirmiştir. Nitel veriler, kelimesi kelimesine deşifre edilmiş olup Atlas.ti programında içerik analizi yapılarak analiz edilmiş olup elde edilen temalar kategorize edilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırma kapsamında elde edilen nicel bulgular, değişkenler arasındaki ilişkiler, tanımlayıcı istatistikler ve kullanılan boyutların birbirleri üzerindeki belirleyicilikler ile ilgilidir. Nitel bulgular ise elde edilen temalardan oluşan kategoriler çerçevesinde açıklanmıştır.

3.1 Nicel Veriler ile İlgili Bulgular

Tablo 4. Değişkenler arasındaki Korelasyonlar ve Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	Ort.	SS	1	2	3	4	5
1. Sosyal stres vericiler	40.05	8.52	1				
2. İş ile ilgili stres vericiler	34.29	8.09	.70**	1			
3. Kendini Yorumlama ile ilgili stres vericiler	22.61	5.24	.71**	.72**	1		
4. Fiziki Çevre ile ilgili stres vericiler	11.28	3.65	.48**	.66**	.39*	1	
5. ÖKSSÖ	44.70	13.92	.32**	.40**	.40*	.19**	1
Toplam							

SS, Standart Sapma ** Korelasyon anlamlıdır, 0.01 (2 - uçlu)

Tablo 4'te sosyal stres vericiler ile işle ilgili stres vericiler ve kendini yorumlama biçiminden kaynaklanan stres vericiler arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyde korelasyon, sosyal stres vericilerin fiziki çevre ile ilgili stres vericiler ve öğrenci kaynaklı sosyal stresle yine pozitif yönde düşük düzeyde korelasyon ilişkisi içinde olduğu saptanmıştır. İşle ilgili stres vericilerle kendini yorumlama kaynaklı stres vericiler arasında pozitif yönde ve yüksek düzeyde, fiziki çevre arasında pozitif yönde ve orta düzeyde, öğrenci kaynaklı stresle ise yine pozitif yönde ve düşük düzeyde ilişki saptanmıştır. Kendini yorumlama ile fiziki çevre kaynaklı stres vericiler arasında pozitif yönde ve orta düzeyde, öğrenci kaynaklı stres arasında da yine pozitif yönde ve düşük düzeyde ilişki tespit edilmiştir. Öğretmenlerde öğrenci kaynaklı stres ile stres kaynakları ölçeğinin tüm boyutları arasında pozitif yönde ve düşük düzeyde ilişki olduğu görülmüştür. SKÖ'de toplam puan değil boyutlar düzeyinde puanlar değerlendirildiğinden Tablo 4'te ölçeğin toplam puanı korelasyon analizine dahil edilmemiştir.

Boyutların ortalama puanları Tablo 3 referans alınarak değerlendirildiğinde ise stres kaynakları arasında en yüksek puan sosyal stres vericiler boyutunda tespit edilmiştir (Ort. Puan= 40,05). Değerlendirme ölçütlerine göre bu puan, öğretmenlerde stres kaynaklı hastalık geliştirme eğilimi olduğunu ifade etmektedir. Diğer stres kaynakları boyutları olan “işle ilgili stres kaynakları, kendini yorumlamayla ilgili stres kaynakları ve fiziki çevreden kaynaklanan stres kaynakları” puan ortalamaları ise öğretmenlerde bu boyutlarla ilgili stres kaynaklı hastalık geliştirme olasılığı olduğu yönünde bilgi vermektedir.

Tablo 5. Regresyon Analizi Sonuçları

<i>Değişken</i>	<i>B</i>	<i>Std. H.</i>	<i>β</i>	<i>t</i>	<i>p</i>	<i>VIF</i>
(Sabit)	17,295	3,86	-	4,479	,000*	-
Sosyal Stres Vericileri	-,004	,139	,003	-,031	,975	2.417
İşle İlgili Stres Vericiler	,514	,174	,299	2,951	,003*	3.448
Kendini Yorumlama Biçiminden Kaynaklanan Stres Vericiler	,612	,234	,231	2,620	,009	2.600
Fiziki Çevreden Kaynaklanan Stres Vericiler	-,345	,283	-,091	-1,220	,223	1,851

R = 0.443 R² = 0.196 Durbin Watson= 1.760
*F = 16.451 * p < 0.001*

Kriter: ÖKSS

Bucak ilçesinde yaşayan öğretmenlerin stres kaynaklarının (sosyal stres vericiler, işle ilgili stres vericiler, kendini yorumlama biçiminden kaynaklanan stres vericiler, fiziki çevreden kaynaklanan stres vericiler) öğretmenlerde öğrenci kaynaklı sosyal stres üzerindeki etkilerini ortaya koymak amacıyla çok değişkenli regresyon analizi gerçekleştirilmiştir.

Tablo 5’te de görüleceği üzere regresyon analizi sonucunda istatistiksel tahminler modelin anlamlı ve kullanılabilir olduğunu göstermektedir (F= 16.451; p< 0.05). Stres kaynakları(sosyal stres vericiler, işle ilgili stres vericiler, kendini yorumlama biçiminden kaynaklanan stres vericiler ve fiziki çevreden kaynaklanan stres vericiler), öğrenci kaynaklı sosyal stres üzerindeki toplam varyansın %19,6’sını açıklamaktadır. Regresyon modelinde, regresyon katsayısının anlamlılığına ilişkin t-testi sonuçları incelendiğinde, işle ilgili ve kendini yorumlama biçiminden kaynaklanan streslerinin artması, öğretmenlerde öğrenci kaynaklı stresi de artırmaktadır (Tablo 5). Bir başka deyişle, analiz sonucunda işle ilgili veya kendini yorumlama biçimiyle ilgili stresi artan öğretmenlerin öğrenci kaynaklı sosyal stresleri de anlamlı düzeyde artmaktadır. Dolayısıyla öğrenci kaynaklı sosyal stresin azaltılmasında stres kaynaklarına yönelik müdahalelerin önemli olduğu bulgusuna varılabilir. Bu değişkenlerin birbirleri üzerinde neredeyse 1/5 oranında belirleyici olmasının önemli bir bulgu olduğu düşünülmektedir.

Tablo 6’da görüleceği üzere işle ilgili stres vericiler açısından erkek çalışanların kadınlara oranla anlamlı düzeyde stresleri daha yüksek bulunmuştur. İlkokulda çalışanların lisede çalışanlara oranla fiziksel çevreden kaynaklı stresleri anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur. Öğrenciden kaynaklı sosyal stres ise lisede görevli öğretmenlerde diğer alt kademe (ilkokul ve ortaokul) okullarda çalışan öğretmenlere göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Fiziksel çevreden kaynaklı stres hizmet yılı 26-40 yıl arasında olanlarda hizmet yılı 1-15 yıl arasında olanlara oranla anlamlı olarak daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 6. Bazı Demografik Değişkenler Açısından Sonuçlar

Sosyo demografik Değişkenler	Sosyal Stres Vericiler		İşle İlgili Stres Vericiler		Kendini Yorumlama Biçiminden Kaynaklanan Stres Vericiler		Fiziki Çevreden Kaynaklanan Stres Vericiler		ÖKSS	
	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.	Ort.	SS.	Ort.	S.S.	Ort.	S.S.
Cinsiyet										
Kadın	40,13	,18	33,02	,95	22,65	5,35	11,03	,55	45,06	14,00
Erkek	39,98	,04	35,18	,10	22,59	5,18	11,45	,72	44,44	13,90
T Testi Değerleri	t= ,135 p= ,89		t= -2,201 p= ,02*		t= ,105 p= ,91		t= ,956 p= ,34		t= ,359 p= ,72	
Yaş										
22-40	8,89	,44	33,28	,18	22,17	5,08	0,83	,68	3,43	14,00
41-62	0,82	,76	34,96	,99	2,92	5,34	1,58	,61	5,56	13,90
T Testi Değerleri	t= -1,85 p= ,06		t= -1,68 p= ,09		t= -1,17 p= ,24		t= -1,66 p= ,09		t= -1,25 p= ,21	
Medeni Durum										
Evli	0,23	,44	34,43	,05	22,73	5,18	1,32	,68	4,71	14,00
Bekar	7,06	,42	31,93	,78	20,68	6,00	0,62	,22	4,43	13,01
T Testi Değerleri	t= 1,31 p= ,20		t= 1,11 p= ,28		t= 1,33 p= ,20		t= ,835 p= ,41		t= ,08 p= ,935	
Görev Yeri										
İlkokul	0,30	7,17	35,03	,86	22,33	4,68	2,87	,70	1,98	12,18
Ortaokul	9,74	,29	34,67	,93	3,37	4,72	1,44	,39	1,77	12,05
Lise	0,05	,79	33,82	8,64	22,44	5,64	0,53	,55	6,98	14,91
ANOVA Testi Değerleri	F= ,067 p= ,935		F= ,581 p= ,560		F= ,782 p= ,458		F= 10,0 p= ,000** Fark: 1-3		F= 4,67 p= ,01* Fark: 1-3;2-3	
Hizmet Yılı										
1-15 yıl	9,17	,59	33,62	,34	22,55	5,07	0,69	,69	4,29	14,47
16-25 yıl	1,08	,23	34,86	,61	23,32	5,56	1,22	,32	4,0	13,37
26-40 yıl	9,61	,35	34,28	6,94	21,64	4,85	2,12	,95	6,27	14,08
ANOVA Testi Değerleri	F= 1,392 p= ,25		F= ,585 p= ,55		F= 2,26 p= ,10		F= 3,18 p= 0,04 Fark: 1-3*		F= ,643 p= ,52	

* p< ,05, ** p< ,001

3.2 Nitel Bulgular

Nitel araştırma bulgularını; velilerin öğretmenlere karşı tutumlarından kaynaklanan stres, öğrenciden kaynaklanan stres, idareci tutumları, mesleki itibarın azalması ve şikayet mekanizmaları olarak tanımlamak mümkündür.

Velilerin Öğretmenlere Karşı Tutumlarından Kaynaklanan Stres: “Veli Seni Dinlemeden Yargılıyor”

Araştırmaya katılanlar, velilerin öğretmenlere karşı tutumlarını bir güçlük olarak adlandırmaktadırlar. Bu durumu G1 aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

G1: Eskiden biz öğretmen veliler yani öğrencilerin velileri öğretmenlere emanet ederdi hocam derdi eti sizin kemiği bizim. Yani her türlü konuda çocukları size emanet anlamında biz bunu böyle algıladık. öğrencilerin bu tutum ve davranışları velilerden kaynaklanıyor. Velilerden alıyorlar bu cesareti mesela burada öğrenciye kızdığım zaman veliye gidip olayı farklı aksettirdiği zaman veli gelip seni dinlemeden yargılıyor. Ben çocuğuma şimdiye kadar hiçbir söz demedim sen benim çocuğuma nasıl olur dersin nasıl bunu yaparsın gibi yaklaşımlar var.

G2, velilerin geçmişe göre daha korumacı bir tutum sergilediklerini belirtmektedir.

G2: Şimdiki velilerin çocukları çok kıymetli ha bu demek değildir ki yirmi yıl önce veya bizim babalarımızın öğretmenlerimizin yanına gittiği zaman bak hocam eti senin kemiği bizim yanlış olduğu zaman siz de bunların bir ailesi annesi babasınız gerekeni yapın derken maalesef şimdiki veliler bu konuda benim çocuğuma kimse dokunmasın benim çocuğuma kimse laf söylemesin benim çocuğumun özgüvenini yıkmayın sınıf içerisinde rahatsız etmeyin yani aşırı derecede veli, korumacı bir hale geldi.

G4'ün öğrenci ve veli arasındaki ilişkiye dair söyledikleri veli tutumlarının öğretmenler tarafından bir güçlük olarak adlandırılmasına dair bir başka örnektir:

G4:..... Çocuğa tahminim; evde şunu soruyor velisi, bugün hangi öğretmen sana kızdı, hangi öğretmen seni azarladı diye soruyor ne öğrendin diye sormuyor kanımca. Veyahut da çocuk eve gittiği zaman falanca öğretmen bana vurdu diye anlatıyor. Veli de ben bile vurmadım sana o nasıl vurmuş diyerekten ertesi gün idareye geliyor.

G5 ise veli tutumları nedeniyle öğretmenler ve veliler arasında iletişim problemlerin ortaya çıktığını belirtmektedir.

G5: Yani eski dönemlerde okul veli için öğrencinin düzene girebileceği ya da eğitilebileceği bir yerken şu anda velinin birinci önceliği çocuk. Çocuğunun eğitilmesi ya da öğretim görmesi çok önemli değil sadece özgüveninin eksilmemesi, çocuğunun herkesten ayrıcalıklı olması düşüncesi olduğu için veli ile öğretmen arasındaki iletişim de kopuk durumda.

Öğrenciden Kaynaklanan Stres: “Sen Kim Oluyorsun?”

Öğrenci disipliniyle ilgili sorunlar, öğrencilerin kurallara uymayan davranışları öğretmenlerde strese yol açmaktadır. Tembellik, öğretmene karşı saygısızlık, gürültü yapma gibi davranışlarla tanımlanabilecek öğrenci davranışlarının (Geving, 2007:626) ve öğrenci disipliniyle ilgili sorunların, araştırmaya katılanlar tarafından da güçlük olarak kabul edildiği görülmektedir.

Eğitim kurumlarında disipline yönelik yaptırımların bulunmaması, öğrencilerin disiplin kurallarına uymamalarına yol açmaktadır. Bu durumu G1 aşağıdaki gibi açıklamaktadır.

G1:Maalesef bu da okullarda sorun oluşturuyor öğretmenleri dinlemeyen bir öğrenci grubu var. Okumak istemeyen zorla okula gelen bir grup var huzursuzluk çıkaran, kendini göstermeye çalışan kişiler var o da sınıftaki huzuru bozuyor, öğretmenlerin sınıf üzerinde etkisi azaldı öğrenci üzerinde etkisi azaldı ve bir yaptırımı yok. Ceza veremiyorsun yaptığı davranışın doğru olmadığını kanıtlamak için. Öğrencinin sınıfta kalması yok. Her çocuk kendine çeki düzen versin gibi sebeplerle ya artık sistem içerisinde yoğrulup gidiliyor.

Disipline dair yaptırımlarının olmaması da öğrencilerin öğretmenlere yönelik saygısız davranış sergilemelerini normalleştirmektedir. G4 bu durumu başından geçen bir olayla aşağıdaki gibi örneklendirmektedir.

G4:Nöbetçiydim. Öğrencileri içeriye aldım girdiler 11. sınıflardı galiba onların sınıfa gittim dedim ki akıllı tahtaları kapatın müzik çalıyorlardı ders başladı artık sessiz olun dedim. Geri döndüm merdivenlerden inerken arkamdan biri koştu geldi. İçeriye girsene oğlum dedim, ‘ sen kim oluyorsun, sen kimsin?’ diye başladı küfür etmeye bana. Ömrümde ilk defa yaşadığım bir durum. Ne yapacağımı şaşırdım. Bir öğretmen arkadaşı duymuş gürültüyü duyunca.

Araştırmaya katılanlar, öğrencilerden kaynaklanan strese yol açan öğrenci davranışlarının öğrenci profiline de değişmesiyle ilgili olduğu belirtmektedir Bu durumu G2 aşağıda açıklamaktadır:

G2:.. biz daha önce mesela okul etrafında sigara içen öğrenciler olurdu biz bunları gider tutardık yanlış olduğunu söylerdik, nasihatlerde bulunurduk. Ne bileyim ders saatinde okul dışında olan çocuklara internet kafeden oradan buradan kendi arabamızla gider alır gelirdik. Okulumuza geri getirirdik şimdi geçen yıl bir öğrencimiz; okul kapısından çıkar çıkmaz elinde bir sigara, diğer elinde paket motora bindi bir öğrencinin arkasına bindi. Ben de yanından gidiyorum ve bu bir kız öğrenci. Kızım okulun kapısının ağzında bu yaptığın yanlış değil mi dedim. Yüzüme baktı yoo dedi aynen bu şekilde. Şimdi yirmi sene önce olsaydı biz bunu bir türlü yanlış olduğunu izah ederdik anlatırdık ama aradan yirmi kusur yıl geçince artık dedim baktım karşıda bir ara sokak var. Hemen oraya kaçtım. Yani yirmi yıl önce öğrenci bizden bir hata yaptığı zaman çekinirdi şimdi bir öğrenci hata yaptığı zaman biz uyardıktan çekiniyoruz yani biz öğrenciden çekinir hale geldik.

G3 ise bu durumu aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

G3:Eski mezun öğrencilerimizden dersine girmediğimiz öğrencilerden bile saygı görüyorum halen. Şimdi öğrenci bakıyor öğretmen dersine girmiyorsa kapıdan geçerken günaydın bile demiyor.

G7 öğrenci profilinin değişmesine veli tutumlarının etkili olduğunu belirtmektedir.

G7:...özgüveni artmadı da onların hakları arttı. Biraz daha hakları arttı velinin dili uzadı mesela öyle söyleyebilirim eskiden veli, her şeyi bize bırakırdı siz ne dersiniz o doğrudur derdi. Şimdi son birkaç yıldır öğrenci psikolojisi çok önemli. Ne yapsan çocuğun psikolojisi çok etkileniyor çocuğun psikolojisi kötü etkileniyor onu niye öyle dediniz bunu niye böyle dediniz.

G8 bu durumu aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

G8: Daha doğrusu veli profili çok değişti. Biz bunu öğretmenler odasında da çok tartışıyoruz arkadaşlarla. İşte öğrenciler vay efendim şöyle yaramaz, şöyle saygılı değil, idealleri yok. Evet bütün bunlar doğru ama bunda çocuğun suçu en az. Yani bu konuda suçlu aramaya kalkarsak en son arayacağımız kısım öğrenciler olmalı. Çünkü bunun temel sebepleri sistem, veli ve yine öğretmenlerin de bu konuda büyük hataları var.

Mesleki İtibarın Azalması

Araştırmaya katılanlar, mesleğe başladıkları döneme kıyasla mesleki itibarlarının azaldığını belirtmektedirler. Bu durumu G1 aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

G1: 15-20 ya da 30 sene önce öğretmenin toplumda itibarı çoktu. Herkes her konuda öğretmene danışırdı çünkü öğretmen sürekli araştıran bir meslek grubu. Araştırma sonrasında kendini geliştirmek için sürekli araştırmak zorunda. Özellikle meslek liselerinde teknolojiye geride kalmamak için sürekli teknolojiyi araştırmak durumunda o yüzden öğretmenler daha bilgiliydi şu andaki toplumun bakış açısı pek böyle değil ve öğretmenlere fazla itibar ve ilgi göstermiyorlar saygı azalmakta ve tabii toplumda azalınca saygı okullarda da azalıyor yani. Öğrenciler toplumun genelinden gelen bir kitle.

G2 bu durumun üst yönetimlerin almış olduğu kararlarla ilgili olduğunu belirtmektedir.

G2: Eski bir bakanımız vardı. Kılık kıyafet konusunda bunu medya karşısına çıkıp da yavrum senin saçlarına müdür bir şey diyor mu? Derse şöyle Bakan amcam da senin saçlarını keser veya gereğini yapar gibi bütün medyanın önünde televizyonda bunu çıkıp söyledikten sonra öğretmen bu saatten sonra zurnanın son deliği olmuştur.

G3 ise üst yönetimlerin söylemlerin toplumu etkilediğini, toplumun bakış açısının değişmesiyle mesleki itibarlarının düştüğünü belirtmektedir.

G3: Öğrenciye serbest kıyafet uygulamasıyla başladı esas. Öğrencimin saçını kesen, karışan öğretmenin alını karışarım diyen bir bakan oldu o zamanlar. Bir Bakanın öğretmene yaklaşımı böyle olduğu anda velilerin ve öğrencilerin tutumları da ani şekilde değişti bize karşı. Veliler de baktı ki bakandan güç alarak öğretmenler yanlış öğretiyor diyerek bütün hatalar bize yüklendi.

G4 ise öğretmenlerin mesleki itibarlarının azalmasını, toplumun dejenere olmasına bağlamaktadır.

Yine toplumun dejenere olmasına bağlıyorum ve her şeyi maddi olarak değerlendirmiş olmasına. Günümüzde öğretmenin ekonomik gücü yok. Artık günümüzde bu daha fazla arttı; şu zengin adam buyur buyur, izzet- i ikram çok. Bu köylü Mehmet Dayı selam verdiyse zoraki bir aleykümselam, kalkıp bir yer verme bile yok.

G5 toplumdaki bu değişimin ideal ufuklarını daralttığını belirtmektedir.

G5: İlk başlarda öğrencilerdeki kültür ya da idealler biraz daha farklı iken günümüz öğrencileri yavaş yavaş ideallerin değişmesi eğitim sisteminin değişmesi öğrencilerin yarış altı haline çevrilmesi bizim de ideallerimizin yavaş yavaş çekilmesine, vatandaşların sadece ekonomi düşünmeye başlaması bizim de yetiştirdiğimiz öğrencilerin sadece üniversiteyi düşünmesi bizim ideal ufukumuzu biraz daralttı.

İdareci Tutumları

İdarecilerin tutumları, öğretmenlerin karşı karşıya kaldığı bir diğer güçlüktür:

G1: İdareciler çoğu zaman dayatma yapabiliyorlar doğru olsun olmasın yukarıdan emir geldiği zaman bunu aşağıya uygulanabilirliğini ölçmeden sorgulamadan iletme vazifesindeler şu anda ama bunun

böyle olmadığının kendileri de farkında idareciler. Sorsan liyakat esaslı derler ama yine de siyasi bağlantıyla geliyor çoğunluğu.

G6 idarecilerin tarafgir bir tutum sergilemelerinin ayrımcılığa yol açtığını belirtmektedir.

G6:İdareciler bir okulun vazgeçilmezidir. Kim ne derse desin bir okulun müdürü ve müdür yardımcısı, bir okulun vazgeçilmezleridir. Neden çünkü öğretmen de insan, öğretmenin bazı işleri olabilir dersi aksattığı zaman olabilir. Sonra onu tekrar tamamlayabilir ama burada idareci adı üstünde idare edebilme ve okuldaki herkese siyasi görüşüne bakmadan, ekonomik durumuna bakmadan ve cinsiyetine bakmadan herkese eşit davranabiliyorsa o okulda gerçekten huzurlu mutlu bir ortam oluşturulmuş ve işler olduğu gibi yürümüş olur. Yalnız haksızlığın olduğu yerde başka öğretmenler de bunu hissettiği zaman bir ayrımcılık olduğunda, cinsiyet yönünden olabilir, siyasi yönden olabilir, bunu müdür hissettirdiği zaman işte orada ikilikler, üçlükler hatta gruplara ayrılır.

Şikâyet Mekanizmaları

Öğretmenlerin güçlük olarak adlandırdığı bir başka unsur merkezi vatandaş, dilek, istek ve şikâyet mekanizmalarıdır.

G2... BİMER, CİMER gibi şikâyet hatları var. Şimdi ben başımdan geçen bir olayı anlatayım yine. Ben şu ana kadar hiç sigara kullanan bir öğretmen değilim. Daha doğrusu ben hiç sigara kullanmadım ama iki yıl önce öğrencilerden bir tanesi ...hoca okul bahçesinde sigara içiyor diyerekten BİMER'e şikâyette bulunmuş. Şimdi de içiyor olsam derdim ki acaba bir canımın sikkın olduğu zamana geldi de okulun bahçesinde yaktım mı ama ben sigara kullanan bir insan değilim. O zaman insanları bu kadar şikâyet etmek bu şikâyet de değil artık ... Ben şikâyet ederim bir şey çıkarsa da çıkmazsa da olması önemli değil diye insanları şikâyete itme hastalığına maalesef yakalandık. Önemli değil yazarım BİMER'e, CİMER'e gitsin 147'ye alo derim gitsin. Hoca bana yan baktı yazarım hoca bana düz baktı yazarım hoca bana az sözlü notu verdi ben de bunu sürdürürüm

G5 şikâyet mekanizmasının öğrenci ve velilerin tutumlarını da değiştirdiğini belirtmektedir.

G5: Yirmi sene önceki öğretmen kraldı şimdiki sistemde öğrenci kral. Ya da veli kral öğrenci de demeyelim veli kral. Sistem kral. Sistem öğrenciyi buna yönlendirmek ya da buna gitmesi için teşvik ediyor. Çünkü en küçük bir şeyde şikâyet hatlarının olması.

Nitel bulgular değerlendirildiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin karşı karşıya kaldığı stres unsurlarının literatürde öğretmenler için tanımlanan stres unsurlarıyla benzeşik olduğu görülmektedir. Öte yandan, öğretmenlerin mesleki itibarlarının azalmasını düşünmelerinin, stres yaratan idareci tutumlarının, şikâyet mekanizmalarının işletilmesinin, veli- öğrenci tutumunun değişiminin eğitimde neo-liberal dönüşüm ilgili olduğu düşünülmektedir. Cornell'in de (2009:224) belirttiği üzere öğretmenler, neo-liberal reformlarla öğretmenlerin görevlerinin sadece bilgi sunmak olarak tanımlanmasına, teknisyenleşmesine yol açmaktadır. Neo-liberal dönüşümle öğretmenlerin öğretmeye dair özgünlüğün kısıtlanmasıyla, "öğretmenin görevinin sadece dersle sınırlı olan, toplumsal sorumluluklar sınırlanmış, saygınlığı zedelenen" bir öğretmen kimliğiyle karşı karşıyadır (Yıldız, 2014, akt: Yirmibeş,2017:38). Geçmişte "eti senin kemiği benim" diye teslim edilen, toplumsal statüsü bulunan öğretmenin, eğitim teknisyeni olarak adlandırılması, toplumda önder olarak kabul edilen öğretmenin değersizleşmesine yol açmaktadır. Bu duruma bağlı olarak gelişen bir başka unsur da yeni kamu yönetimi anlayışı çerçevesinde oluşan çalışma ortamıdır. Yeni kamu yönetimi anlayışıyla gelişen "müşteri ya da vatandaş odaklı kamu hizmetleri çerçevesinde "vatandaşın rolü, kamu hizmetlerinin kalitesini, zamanında sunulup sunulmamasını, sunuluş biçimini ve verimliliğini denetlemek şeklinde değişmektedir (Grunow,1998,akt: Veysel, 2003: 66). Bu durum hizmet denetçisi olarak "velilerin" eğitim sisteminde etkin bir rol oynamasına yol açmakta ve veli tutumları öğretmenler için bir stres unsuru haline gelmektedir. Nicel bulgulara göre, lise öğretmenlerinin öğrenciden kaynaklı sosyal stres düzeyleri ilkökul ve ortaokulda çalışan öğretmenlere göre anlamlı düzeyde daha yüksek olmaktadır. Öğretmenler açısından daha kontrol edilebilir olan ilkökul ve ortaokullarda çalışan öğretmenlerin öğrenciden kaynaklanan sosyal streslerin daha düşük olmasının bu durumu destekler bir unsur olduğu düşünülmektedir.

4. SONUÇ VE TARTIŞMA

Chang'a (2009) göre öğretmen tükenmişliğine katkıda bulunan üç kaynak bulunmaktadır. Bu kaynaklar, bireysel faktörler (cinsiyet, kişilik, başa çıkma stratejileri), örgütsel faktörler (iş talepleri, okulun içinde bulunduğu sosyoekonomik durum), okul unsurlarının etkileşiminden kaynaklanan faktörlerdir (öğretmen-öğrenci davranışları, müdür, meslektaşlar ve idareden alınan destek) (akt: Kim vd., 2019:169).

Maslach ve Leiter (1999) tarafından öğretmenlere dair önerilen tükenmişlik modeline göre de öğretmenlerin karşı karşıya kaldığı tükenmişlik, görev nitelikleri (iş talepleri, aşırı iş yükü, rol belirsizliği), sosyal destek, örgütsel özellikler ve öğretmenlerin kişisel nitelikleri arasındaki etkileşimden kaynaklanmaktadır. Tükenmişliğe yol açan unsurlar arasında etkileşimin tükenmişliğe yol açtığı belirtilmektedir (akt: Wong vd., 2017:413). Öte yandan, kişisel başa çıkma stratejilerinin bulunması, sosyal desteğin bulunması, algılanan öz-yeterliliğin yüksek olması (Klassen ve Chiu, 2010) gibi unsurlar öğretmenlerin memnuniyetlerini artırmaktadır.

Araştırma bulgularına bakıldığında, öğretmenlerde stres kaynaklı hastalık geliştirme eğilimi bulunduğu, ÖKSSÖ'nün diğer alt boyutları olan "işle ilgili stres kaynakları, kendini yorumlamayla ilgili stres kaynakları ve fiziki çevreden kaynaklanan stres kaynakları" puan ortalamaları ise öğretmenlerde bu boyutlarla ilgili stres kaynaklı hastalık geliştirme olasılığı olduğu görülmektedir. Öte yandan araştırmada görüleceği üzere işle ilgili veya kendini yorumlama biçimiyle ilgili stresi artan öğretmenlerin öğrenci kaynaklı streslerinin de anlamlı düzeyde arttığı tespit edilmiştir. Kendini yorumlama biçimiyle ilgili stresin artması, öğretmenlerin eğitim sisteminde sorun çözme becerilerinin azalmasına yol açabilecek bir durumdur. Kendini yorumlama biçimiyle ilgili stresi artan öğretmenlerin bu bağlamda psikososyal açıdan daha fazla incinebilir bir konumda olduğunu söylemek mümkündür.

Kyriacou'ya (2001) göre öğretmenlerin karşı karşıya kaldığı stresin doğrudan müdahale teknikleri ve palyatif tekniklerle yönetilmesi mümkündür. Doğrudan müdahale teknikleri, öğretmenlerin stres ile ilgili neler yapabileceği ile ilgilidir. Doğrudan müdahalelerin gerçekleşebilmesi için öğretmenler psiko-sosyal yönden desteklenmelidir. Bu çerçevede stresle baş etme vb. psiko-eğitim programları yürütülmesi mümkündür. Flook ve ark. (2013) 18 ilkökul öğretmenleriyle yapmış olduğu araştırmada, mindfulness (bilinçli farkındalık) temelli stres azaltma kurslarına katılan öğretmenlerin farkındalıklarının ve kendine şefkatlerinin arttığı, stresin psikolojik belirtileri ve tükenmişliği azalttığı ortaya konulmuştur. Eğitim programları çerçevesinde öğretmenlerin stresle baş etme tekniklerini öğrenmeleri ve bu teknikleri nasıl kullanacakları öğretilmelidir.

İkinci müdahale tekniği olan palyatif teknikler ise stresin kendisinden çok stres hissini azaltmaya yönelik uygulamaları içerir. Bu teknikler çerçevesinde fiziki çevresinin iyileştirilmesi vb. uygulamalar gerçekleştirilerek stresin etkilerinin azaltılmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilir. Çalışma ortamında stersin azaltılabilmesi için:

- Çalışanlar arasında iyi bir iletişimin kurulması,
- Güçlü meslek duygusunun gelişmesi,
- Kararların istişareye dayalı bir şekilde alınması,
- Rol ve beklentilerin açıkça tanımladığı,
- Öğretmenlerin olumlu geribildirim ve övgü aldığı,
- Öğretmenleri destekleyecek iyi düzeyde kaynak ve tesislerin bulunması,
- Öğretmenlerin yaşadığı sorunları çözmelerine yardımcı olmak için destek mekanizmaların oluşması,
- Takip edilmesi kolay politikalar ve prosedürlerin olması,
- Bürokrasi ve evrak işlerin en aza inmesi,

- Ek görevlerin öğretmenlerin becerilerine göre belirlendiği,
- Bina ortamının çalışmak için uygun olduğu,
- İleriye yönelik planlamalardan üst yönetimin iyi şekilde yararlandığı,
- Kariyer gelişimi konusunda tavsiyelerin verildiği bir çalışma ortamının bulunması gerekmektedir (Cartwright ve Cooper, 1997; Rogers, 1996, akt: Capel ve Al-Mohannadi, 24).

Gerek öğretmenlerin karşı karşıya kaldığı stresi azaltmak için doğrudan gerekse de palyatif müdahalelerin gerçekleştirilmesi için öğretmenlere yönelik psiko-sosyal destek mekanizmalarının geliştirilmesine ihtiyaç bulunmaktadır. Araştırma bulgularına göre ilkokullarda çalışan öğretmenlerin fiziksel çevreden kaynaklanan stresleri lise çalışanlarına göre daha anlamlı bulunmuştur. Öte yandan öğrenciden kaynaklı sosyal stres ise lisede görevli öğretmenlerde ilkokul ve ortaokullarda çalışan öğretmenlere göre anlamlı düzeyde daha yüksektir. Fiziksel çevreden kaynaklanan stres hizmet yılı 26-40 arasında olanları hizmet yılı 1-15 yıl arasında olanlardan daha fazla etkilemektedir. Araştırma bulgularına göre stres kaynakları arasında en yüksek puan sosyal stres vericiler olarak tespit edilmiştir. Değerlendirme ölçütlerine göre bu puan, öğretmenlerde stres kaynaklı hastalık geliştirme eğilimi olduğunu ifade etmektedir. Öte yandan, ÖKSSÖ'nün diğer alt boyutları olan "işle ilgili stres kaynakları, kendini yorumlamayla ilgili stres kaynakları ve fiziki çevreden kaynaklanan stres kaynakları" puan ortalamaları ise öğretmenlerde bu boyutlarla ilgili stres kaynaklı hastalık geliştirme olasılığı olduğu yönünde bilgi sunmaktadır. Bu bağlamda öğretmenlere yönelik psikososyal destek mekanizmalarının geliştirilmesine ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Öte yandan, ÖKSSÖ'nün diğer alt boyutları olan "işle ilgili stres kaynakları, kendini yorumlamayla ilgili stres kaynakları ve fiziki çevreden kaynaklanan stres kaynakları" puan ortalamaları ise öğretmenlerde bu boyutlarla ilgili stres kaynaklı hastalık geliştirme olasılığı olduğu yönünde bilgi sunmaktadır. Eğitimde psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri, öğrenci odaklı olup eğitim kurumlarında çalışanların psikososyal iyiliklerini gözetmeye yönelik bir program bulunmamaktadır. Bu ihtiyacın giderilebilmesi için psikososyal destek mekanizmalarına ihtiyaç vardır.

Öte yandan, eğitimde neo-liberal dönüşümün yarattığı etkilerin azaltılmasına yönelik uygulamaların da geliştirilmesi gerekmektedir. Müşteri vatandaşlık çerçevesinde velilerin öğretmenlerin verdiği "hizmeti" değerlendirir bir pozisyonda olması, öğretmenlerin merkezi şikâyet mekanizmaları aracılığıyla "değerlendirmeye" tabi tutulmaları, toplam kalite yönetimi çerçevesinde geliştirilmesi gereken "halkla ilişkiler" mekanizmasının tıpkı sağlık hizmetlerinde olduğu gibi geliştirilmesini de zorunlu hale getirmektedir. Sağlıkta hasta hakları uygulamalarının hasta sorumlulukları tanımlanmaksızın gerçekleştirilmesi, hastaların sağlık çalışanlarına yönelik şikâyet mekanizmalarını kullanmaları çalışanların "çalışan hakkı" birimleri kurulmasına yönelik talebini de beraberinde getirmiş bu bağlamda "Çalışan Hakları ve Güvenliği Birimleri" kurulmuştur (Yanardağ, 2013). Sağlık çalışanlarına yönelik şiddeti de beraberinde getiren bu durumun eğitim ortamlarında da yaşanmaması için oluşturulacak mekanizmanın iki tarafı da eşit bir şekilde temsil edecek şekilde geliştirilmesi sağlanmalıdır. Bu bağlamda Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Birleşik Krallık'ta uygulanan eğitim ombudsmanlığı sisteminin Türkiye'de de uygulanması mümkündür.

- Haksız olduğu düşünülen ve tarafları negatif yönde etkileyen kararlarda
- Alınan karar ile ilgili taraflara net bilginin verilmediği durumlarda
- İletişim süreçlerinin zamanında işlenmediği durumlarda
- Şikâyetlerle düzgün bir şekilde ilgilenilmediği durumlarda şikâyetleri değerlendirmektedir. (<https://www.ombudsman.ie/publications/information-leaflets/the-ombudsman-and-educati/>) ile ilgili işler gerçekleştiren eğitim ombudsmanları hizmet alan ve hizmet verenin yaşadığı sorunların çözümüne yönelik bir mekanizma olarak görülebilir.

Bu görevler ve eğitimde karşılaşılabilecek tüm sorunları çözmeye yönelik ombudsmanlık mekanizmasının oluşturulması ve öğretmenlerin mesleki itibarlarının artırılmasına ve kamuoyunun farkındalığının artırılmasına yönelik çalışmaların gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu gerekliliklerin yerine getirilmesi ve ihtiyaçların giderilmesi için her ne kadar okullarda sosyal hizmet uygulamaları öğrenci odaklı planlansa da öğretmenlerin birey olarak toplumda karşı karşıya kaldığı stresörler ve işyerinde karşı karşıya kaldığı stresörlerle çalışan ve işveren arasındaki ilişkilere dair sosyal hizmetler aracılığıyla toplum kaynaklarının bir araya gelmesine yönelik mesleki müdahaleleri içeren (Malone ve Reid,1983:37), iş yerinde sosyal hizmet uygulamaları da okulda gerçekleştirilmelidir.

Bu bağlamda iş yerinde sosyal hizmet uygulamaları çerçevesinde mikro düzeyde çalışmalar yapacak olan sosyal hizmet uzmanları, öğretmenlere yönelik stres etkilerinin azaltılmasına yönelik programlar yürütülmelidir. Mezzo düzeyde gerçekleştirilecek iş yerinde sosyal hizmet uygulamalarıyla, eğitimde psikolojik hizmetler sadece okul odaklı değil aynı zamanda öğrencinin sosyal çevresini de içeri alacak şekilde geliştirilmesini olanaklı hale getirilmelidir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanları eğitim ombudsmanlığı gibi rollerin yanında öğretmenlere ve velilere eğitim sistemi içinde yaşadıkları sorunları çözmeye yönelik veli koçluğu gibi mekanizmaları oluşturmalıdır. Makro düzeyde de öğretmenlerin mesleki itibarlarının korunması, öğretmenlerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi ile ilgili politika geliştirmeye yönelik çalışmaları, yerel düzeyde okul aile birlikleri ve yerel yöneticiler, ulusal düzeyde de politika mekanizmalara katılarak, gerçekleştirmelidir.

KAYNAKÇA

- Akgemci, T. (2001). Örgütlerde stres ve yönetimi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1-2), 301-309.
- Aydın, İ. (2016). İş yaşamında stres. Ankara: Pegem Yayınları.
- Aydın, Ş. (2004). Örgütsel Stres Yönetimi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(3), 49-74.
- Aytaç, S. (2017). Stres Kaynakları ve Stresin Psikolojik Semptomlarının Öfke Kontrolü ile İlişkisi: Polis Memurları Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (69), 1-27.
- Balaban, J. (2000). Temel Eğitimde Öğretmenlerin Stres Kaynakları Ve Başa Çıkma Teknikleri. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(7), 188-195.
- Baltaş, A. ve Baltas, Z. (2002) Stres ve başa çıkma yolları. 21. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Baqtayan, S. M. S. (2015). Stress and coping mechanisms: A historical overview. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(2 S1), 479-479.
- Can, H., Aşan, Ö., & Aydın, E. M. (2006). *Örgütsel davranış*. Arıkan Basım Yayın Dağılım.
- Capel, S., & Al-Mohannadi, A. (2004). Managing Yourself and your Workload. In *Starting to Teach in the Secondary School* (pp. 34-47). Routledge.
- Creswell, J. W. (2003). Karma Yöntem Araştırmalarına Giriş. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- Dinçsever A. (1988). Tedavi Hizmetlerinde Çalışan Hemşirelerin İşlevlerini Yerine Getirirken Karşılaştıkları Sorunlar ve Yaşadıkları Stresin Araştırılması, (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Flook, L., Goldberg, S. B., Pinger, L., Bonus, K., & Davidson, R. J. (2013). Mindfulness for teachers: A pilot study to assess effects on stress, burnout, and teaching efficacy. *Mind, Brain, and Education*. <https://doi.org/10.1111/mbe.12026>
- Geving, A. M. (2007). Identifying the types of student and teacher behaviours associated with teacher stress. *Teaching and Teacher Education*. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2007.02.006>
- Güçlü, N. (2001). Stres yönetimi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 91-109.
- Gümüştekin, G. E., & Öztemiz, A. B. (2004). Örgütsel stres yönetimi ve uçucu personel üzerinde bir uygulama. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23, 61-85.
- Han, J. and Yin, H. (2016). Teacher motivation: definition, research development and implications for teachers, *Cogent Education*, 3(1), 1-18.
- İpek, M. (2018). Okul Sosyal Hizmeti Bağlamında Ortaokul Öğrencilerinin Refah Düzeylerinin Devamsızlık Durumlarına Etkisinin İncelenmesi, Üsküdar Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Kavi, E. (2017). Örgütsel stres ve stres yönetimi. *Ersin Kavi (ed), Bursa: Dora Yay*.
- Kim, L. E., Jörg, V., & Klassen, R. M. (2019). A Meta-Analysis of the Effects of Teacher Personality on Teacher Effectiveness and Burnout. *Educational Psychology Review*. <https://doi.org/10.1007/s10648-018-9458-2>
- Kyriacou, C. (2001). Teacher stress: Directions for future research. *Educational Review*. <https://doi.org/10.1080/00131910120033628>
- Kyriacou, C.(2016). *Öğretmenlerde Stresi Giderme*. Pegem Yayınları
- Malone, P., & Reid, M. (1983). Industrial Social Work: Part II: A Model for Practice. *Asia Pacific Journal of Human Resources*, 21(1), 36-43.

- Ombudsman (2019). The Ombudsman and Education Services. Erişim Adresi: <https://www.ombudsman.ie/publications/information-leaflets/the-ombudsman-and-educati/> Erişim Tarihi 10.03.2020
- Riggio, R. E. (2014). *Endüstri ve Örgüt Psikolojisine Giriş*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Rose, R. (2001). Primary school teacher perceptions of the conditions required to include pupils with special educational needs, *Educational Review*, 53(2), 147-156.
- Sabuncoğlu, Z., Tüz, M. (2001). *Örgütsel Psikoloji*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Sağlam, Z. (2005). Acil Servis Hemşirelerinin Stres Kaynakları ve Başa Çıkma Yöntemlerinin Belirlenmesi, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Taddei, S., Contena, B., Pepe, A., Venturini, E. (2017). The development and psychometric properties of the teacher social stress scale-student related (TSS-Sr), *Scandinavian Journal of Educational Research*, 63(2), 272-284.
- Veysel, E. R. E. N. (2003). Kamu Yönetiminde Meşruluk Temeli Olarak Müşteri Odaklı Yönetim Yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(1), 55-70.
- Wong, V. W., Ruble, L. A., Yu, Y., & McGrew, J. H. (2017). Too stressed to teach? Teaching quality, student engagement, and IEP outcomes. *Exceptional Children*, 83(4), 412-417.
- Yanardağ, U. (2013). Hasta hakları alanındaki kavram sorunları ve uygulamaya yansımaları: İstanbul ili örneği, (Yüksek Lisans Tezi), Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yirmibeş, A. (2017). Öğretmenlerin Aktivist ve Teknisyen Mesleki Kimliklerinin Psikolojik İyi Oluşları İle İlişkisi, (Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

INVESTIGATION OF THE OIL PRICE VOLATILITY WITH AUTOREGRESSIVE CONDITIONAL VARIANCE MODELS ARCH/GARCH

PETROL FİYATLARI OYNAKLIĞININ OTOREGRESİF KOŞULLU DEĞİŞEN VARYANS MODELLERİ (ARCH/GARCH) İLE İNCELENMESİ

Ersin YENİSU¹

Abstract

Oil prices have had a significant volatility over the past century as a result of changes in international economic and political balances. Because oil is a major source of energy and is not evenly distributed among countries, it now has a strategic importance for each country. The aim of this study is to analyze the volatility of global oil prices with the Autoregressive Conditional Variance Models (ARCH/GARCH). In this direction, European Brent oil prices based on June 1987- June 2018 business day basis were used as data in the study. According to the results of analysis, it is seen that TARCH (1,1) model is the best volatility estimation model among different ARCH/GARCH type models. According to the model: I) Oil prices are positively affected by the previous period. II) The impact of shocks on oil price return does not spread over a long period. III) Volatility is generally high, so instability is dominant in prices. IV) Negative shocks on oil price return are more effective than positive shocks.

Keywords: Oil Prices, Volatility, ARCH-GARCH-TARCH Models

Öz

Petrol fiyatları uluslararası ekonomik ve siyasi dengelerin değişmesi sonucunda son yüzyılda ciddi bir volatiliteye sahip olmuştur. Uluslararası ticarete konu olan mallar içerisinde birinci sırayı petrol almaktadır. Petrol, temel enerji kaynağı olmasından ve ülkeler arasında eşit dağılmamasından dolayı günümüzde her ülke için stratejik bir öneme sahiptir. Bu çalışmanın amacı küresel petrol fiyatlarındaki oynaklığı Otoresif Koşullu Değişen Varyans Modelleriyle (ARCH/GARCH) analiz etmektir. Bu doğrultuda çalışmada veri olarak 1987 Haziran-2018 Haziran aralığı iş günü esasına dayanan Avrupa Brent petrol fiyatları kullanılmıştır. Analiz sonuçlarına göre farklı ARCH/GARCH tipi modeller içerisinde TARCH (1,1) modelinin en iyi volatilitate tahmin modeli olduğu görülmüştür. Söz konusu modele göre: I) Petrol fiyatları getirisi bir önceki dönemden pozitif etkilenmektedir. II) Petrol fiyat getirisi üzerinde şokların etkisi uzun bir döneme yayılmamaktadır. III) Volatilitate genel olarak yüksektir yani fiyatlarda istikrarsızlık hâkimdir. IV) Petrol fiyat getirisi üzerinde negatif şoklar pozitif şoklardan daha uzun süre etkilidir.

Anahtar Kelimeler: Petrol Fiyatları, Volatilitate, ARCH-GARCH-TARCH Modelleri

1. Bağımsız Araştırmacı, ersinyenisu@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-0235-4270>

Makale Türü **Article Type**
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi/Application Date
14.01.2019

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
08.04.2020

DOI
10.20875/makusobed.512459

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Çalışmanın Amacı: Bu çalışmanın temel amacı uluslararası petrol fiyatlarındaki volatilité (oynaklık) yayılım ilişkilerini açıklamaktır. Çalışmanın ikincil amacı ise ülkelerin etkin makroekonomi politika oluşturma süreçleri için bilgi sunmak ve metodolojik bağlamda literatüre katkıda bulunmaktır.

Araştırma Soruları: Bu çalışmada ele alınan temel soru; “Petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar dikkate değer bir benzerlik taşımakta mıdır yoksa petrol fiyatlarında tam anlamıyla bir belirsizlik mi söz konusudur?” sorusudur. Diğer bir ifadeyle petrol fiyatlarındaki hareketlilik tanımlanabilir mi? Tanımlanabilirse bu oynaklığın eğilimi ne yöndedir?

Literatür Araştırması: Kasman (2006) çalışmasında GARCH tahmin yöntemini kullanmış ve Türkiye’de hisse senedi piyasası oynaklığı ve temel makroekonomik değişkenler oynaklığı arasındaki ilişkiyi modellemiştir. Söz konusu araştırmadaki değişkenlerden biri de petrol fiyatlarıdır. Çalışmada sonuç olarak hisse senedi piyasası oynaklığı ile petrol fiyatları oynaklığı arasında ilişki bulunamamıştır. İpek (2008) ise çalışmasında petrol fiyatları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü Granger nedensellik olduğunu bulgulamıştır. Diğer taraftan hata düzeltme modelini kullanan Demirbaş vd. (2009) çalışmalarında Türkiye’de cari açık ve petrol fiyatları arasında bir eşbütünlük ilişkisi olduğunu ortaya koymuşlardır. Cheong (2009) ise ARCH yöntemiyle Batı Texas ve Avrupa Brent Petrol fiyatlarındaki volatilitéyi tahmin etmiştir. Yine İMKB endeksleriyle petrol fiyatları ilişkisini araştıran Güler ve Nalın (2013), kısa dönemde söz konusu değişkenler arasında ilişkinin olmadığını fakat uzun dönemde serilerin beraber hareket ettiklerini açıklamışlardır. Yine metodolojik açıdan bir diğer önemli araştırma Tuna ve İsaetli’nin (2014) ARCH-GARCH tipi modellerle yaptıkları volatilité tahminidir. Buna ek olarak Çelik vd. (2015) çalışmalarında ARMA-GARCH modelleri yardımıyla Brent Petrol fiyatları ile BIST alt endeksleri arasında herhangi bir ilişkinin olmadığını sonucuna varmışlardır. Benzer şekilde Abdioğlu ve Değirmenci (2016) petrol fiyatı şoklarının hisse senedi getirileri üzerindeki etkilerini GARCH (1,1) ve VAR modeliyle analiz etmişler ve sonuç olarak reel petrol fiyatları ve reel hisse senedi getirisi arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu bulgulamışlardır. Diğer taraftan Han ve Sever (2016) petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği ve petrol fiyatları üzerinde de GSYİH’nin ve döviz kuru belirsizliğinin etkili olmadığını sonucuna ulaşmışlardır. Bir diğer çalışmada Yılmaz ve Altay (2016) Türkiye’de ithal ham petrol fiyatları ve döviz kuru arasındaki eşbütünlük ve oynaklık yayılım etkisini incelemişler ve ham petrol fiyatlarından döviz kurlarına doğru oynaklık yayılma etkisinin olduğunu tespit etmişlerdir. Charles ve Darne (2017) ise GARCH, GJR-GARCH ve EGARCH modelleriyle Avrupa Brent Petrol ve Batı Texas (WTI) ham petrol fiyatlarını incelemişlerdir. ARCH/GARCH modelleri ve Yapay Sinir Ağları (YSA) yöntemleriyle petrol fiyatlarındaki oynaklığı araştıran Çam vd. (2017) ise petrol fiyatlarına en fazla etkileyen değişkenlerin Dow Jones ve FTSE endeks piyasaları olduğunu ortaya koymuşlardır. Özer (2017) gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerin hisse senedi piyasaları ile petrol fiyatları arasındaki volatilité yayılma derecesini ölçmüş ve Hindistan ile Brezilya hariç tüm ülkelerde petrol şoklarının anlamlı bir etkiye sahip olduğunu sonucuna varmıştır. ARCH/GARCH tipi koşullu değişen varyans modellerini kullanan Pala ve Sönmezer (2017), FED’in niceliksel gevşeme dönemlerinde uyguladığı politikaların petrol fiyatları oynaklığı üzerinde etkide bulunmadığını saptamışlardır. Son olarak Aktaş vd. (2018) EGARCH modelini kullanmışlar ve petrol fiyatlarındaki şokların BIST 100 getirisi üzerinde arttırıcı bir etkiye sahip olduğunu bulgulamışlardır.

Yöntem: Otoresif Koşullu Değişen Varyans Modelleri (ARCH, GARCH,...) zaman serilerindeki oynaklık yayılım ilişkilerini açıklamaktadırlar. Bu çalışmada ARCH, GARCH ve TARARCH modelleri kullanılmıştır. ARCH modelinde elde edilen varyans denklemiyle serideki volatilitenin düzeyi belirlenmektedir. ARCH modelinin daha gelişmiş bir versiyonu olan GARCH modeliyle de serideki volatilitenin yüksek ya da düşük olduğu bilgisi elde edilebilir. Son olarak TARARCH modeli seri üzerindeki negatif ve pozitif etkileri dikkate alan bir eşik değeri kapsamaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme: Çalışmanın bulguları dört maddeyle özetlenebilir: i) Petrol fiyatları getirisi bir önceki dönemden pozitif etkilenmektedir. ii) Petrol fiyat getirisi üzerinde şokların etkisi uzun bir döneme yayılmamaktadır. iii) Volatilité genel olarak yüksektir yani fiyatlarda istikrarsızlık hâkimdir. iv) Petrol fiyat getirisi üzerinde negatif şoklar pozitif şoklardan daha uzun süre etkilidir.

Bu çalışmada elde edilen bulgular, petrol fiyatlarının ülkelerin temel makroekonomik göstergeleri üzerindeki etkilerinin belirlenmesi durumunda daha fazla önem kazanabilir. Diğer bir ifadeyle, uluslararası petrol fiyatlarının temel makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisinin yönü veya gücü yapılacak ampirik analizlerle saptanırsa bu çalışmada elde edilen bulgular uygulamacılar için daha kullanışlı hale gelebilir.

1. INTRODUCTION

Today, oil meets most of the global energy demand. According to international sector reports, petroleum will continue to carry this importance in total energy consumption in the near future. The oil, which is used as fuel in the transportation sector, is subjected to chemical processes and is used as an important energy input in many fields. According to BP (2018), by the end of 2017, the total proven oil reserves in the world is 1,69 trillion barrels. In the same period, countries has ranked according to their share in world oil reserves; Venezuela (17.9%), Saudi Arabia (15.7%), Canada (10%), Iran (9.3%), Iraq (8.8%), Russia (6.3%), Kuwait (%) 6), United Arab Emirates (5.8%), USA (2.9%) and Libya (2.9%). However, the share of OECD countries in the total world reserve (14.3%) and the share of the EU (0.3%). From these indicators, it is clearly seen that oil reserves are not distributed equally in the world. For this reason, oil, which is the first commodity of international trade, is a strategically important source of energy for the countries.

Proven oil reserves are certainly important for the future of the oil sector. However, some countries are unable to fully utilize these reserves. Therefore, the refinery capacities and the daily production level of the countries are important. According to BP (2018), daily oil production rankings in the world are as follows: US (13.05 million barrels / day), Saudi Arabia (11.95 million barrels / day), Russia (11.25 million barrels / day), Iran (4,9 million barrels / day), Iraq (4,5 million barrels / day), United Arab Emirates (3,9 million barrels / day), China (3,8 million barrels / day) barrel / day), Kuwait (3 million barrels / day) and Brazil (2.7 million barrels / day). On the other hand, the top ten countries that consume the most oil are in turn; The USA, China, India, Japan, Saudi Arabia, Russia, Brazil, South Korea, Germany and Canada (BP, 2018).

Since oil is one of the main commodities of international trade, price movements are also extremely important. Most of the economic activities of the countries are affected by oil prices, which are the main energy source. This effect may be direct or indirect. As a matter of fact, sudden and unexpected changes in prices can put pressure on basic macroeconomic indicators. This pressure and influence can spread as a result of global domino effect. As oil is one of the main raw materials used in oil production, the increase in oil prices may increase production cost and inflation in oil importing countries (Özer, 2017, s. 655). In short, the volatility in oil prices can have a positive or negative impact on the basic macroeconomic dimensions of a country.

According to the studies, although the oil prices are not directly related to the basic macroeconomic indicators, there are dynamic relationships between these variables. According to Hamilton (1983), the stagnation in the US was due to the developments in oil prices. According to Bernanke et al. (1997), oil prices do not cause stagnation, and macroeconomic policies of central banks against changes in oil prices are the main reason for stagnation.

In first section of paper, related literature will be reviewed. Afterwards, the data set and method used will be mentioned. In the fourth section, analysis findings are given. Finally, the fifth part of the study is the conclusion part.

2. LITERATURE REVIEW

There are many studies in the literature that examine the oil sector from various perspectives. Many studies have been carried out on oil price volatility.

Kasman (2006) has used GARCH estimation method. In this study, the relationship between the volatility of the stock market and the volatility of the basic macroeconomic variables is modeled. One of the variables in this research is oil prices. As a result, the relation between the volatility of the stock market and the volatility of oil prices could not be found. In his study, İpek (2008) found bi-directional Granger causality between oil prices and economic growth. On the other hand, Demirbaş vd. (2009) have demonstrated that the cointegration relationship between current account deficit and oil prices. Cheong (2009) estimated volatility

in West Texas and European Brent Oil prices by ARCH method. Güler and Nalın (2013), who investigated the relationship between IMKB indices and oil prices, has stated that there was no relation between these variables in the short term but that the variables moved together in the long term. Another important methodological study was Tuna and Hitama's (2014) estimate of the volatility of ARCH-GARCH type models. In addition, Steel et al. (2015) have found no relationship between Brent Oil prices and BIST sub-indices with the help of ARMA-GARCH models. Similarly, Abdioğlu and Değirmenci (2016) have analyzed the effects of oil price shocks on stock returns with GARCH (1,1) and VAR models and found that there was a bidirectional causality relationship between real oil prices and real stock returns. On the other hand, Han and Sever (2016) concluded that the fluctuations in oil prices had a negative impact on economic growth and that the oil prices and the exchange rate uncertainty were not effective on oil prices. In another study, Yılmaz and Altay (2016) in Turkey between imported crude oil prices and exchange rate volatility cointegration and studied the effect of radiation and they have determined that the volatility spillover effect of the exchange rates of the crude oil prices. Charles and Darne (2017) examined crude oil prices in Europe Brent Oil and Western Texas (WTI) with GARCH, GJR-GARCH and EGARCH models. In this study, ARCH / GARCH models and Artificial Neural Networks (ANN) methods are used to investigate the volatility of oil prices. (2017) showed that Dow Jones and FTSE index markets were the most influential variables in oil prices. Özer (2017) has measured the extent of volatility spread between stock markets and oil prices in emerging and developed countries and concluded that oil shocks have a significant effect in all countries except India and Brazil. Using the ARCH / GARCH type variant variance models, Pala and Sönmezer (2017) has found that the policies implemented by FED during quantitative relaxation periods did not affect the oil volatility. Finally, Aktaş et al. (2018) used the EGARCH model and found that shocks in oil prices had an increasing effect on the return on BIST 100.

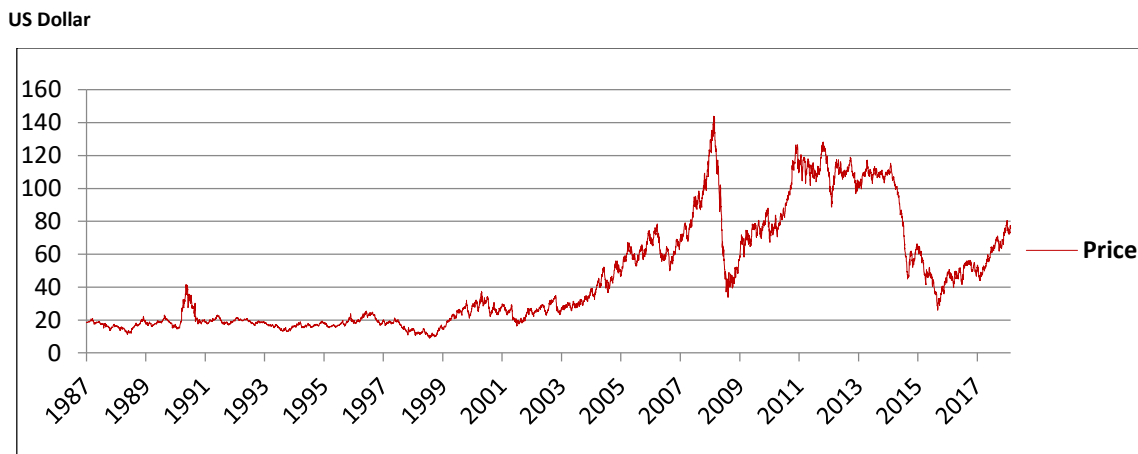
3. DATA SET AND METHOD

3.1. Data Set

In this study, the characteristics of the movements in prices to learn the structure of the fluctuations in oil prices were examined with the ARCH / GARCH type volatility estimation models. International oil prices were obtained from the Energy Information Administration (EIA) website for these analyzes. The data is based on 7888 observations and workdays between June 1987 and June 2018. Analyzes were made on the current prices of the data. In terms of unit and content, the daily Brent oil prices per barrel in Europe are included analysis as USD / barrel.

The course of oil prices in the period between June 1987 and June 2018 is shown in Graph 1.

Graph 1: Daily international oil prices from June 1987 to June 2018

Source: EIA

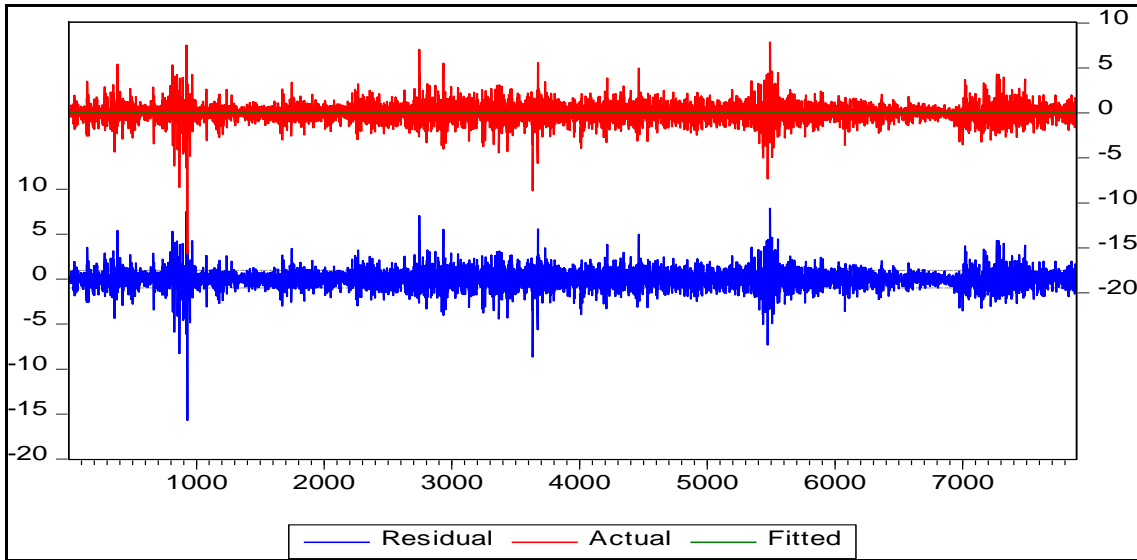
In order to see the volatility in oil prices, the return of the price series has calculated. Measure the returns of series is frequently used in literature in volatility evaluation. The daily rate of return is calculated by the following formula:

$$R_t = \text{Log} \left[\frac{P_t}{P_{t-1}} \right] * 100$$

In the above formula; R_t : shows the return of international oil prices, P_t : the price of oil in t time, P_{t-1} : the price of oil in $t-1$ time.

The return index of the oil prices series is shown in Graph 2.

Graph 2: June 1987-June 2018 daily oil prices return series

Source: EIA

The descriptive statistics of the oil price return series are presented in Table 1.

Table 1: Oil price return series descriptive statistics

Variable	R
Number of Observation	7888
Minimun	-15,687
Maximun	7,873
Mean	0,007
Standart Deviation	0,986
Skewnes	-0,540
Kurtosis	16,685
Jarque-Bera (Prob.)	61943,72 (0,000)

When the descriptive statistics of oil prices are examined, it is observed that the minimum value is -15,687 and the maximum value is 7,873. However, the Jarque-Bera test statistic shows that the series is not distributed normally.

3.2. Method

ARCH type models are composed of two parts as mean and variance equations. In the estimation of the average price equation, one period lagged oil price return is included as an explanatory variable. The average equation of oil price returns is as in equation (1).

$$R_t = d_0 + d_1 R_{t-1} + \varepsilon_t \quad (1)$$

In the equation (1), R_{t-1} shows the oil price return in the period $t-1$. The ARCH model was developed by Engle (1982). The variance equation of the error terms obtained from the above mean equation is calculated. The level of volatility in oil prices is determined by the obtained variance equation. P. degree ARCH (p) model is as follows.

$$\sigma_t^2 = a_0 + \sum_{i=1}^p a_i \varepsilon_{t-i}^2 \quad (2)$$

The generalized conditional autoregressive model (GARCH) was introduced to the literature by Bollerslev (1986). GARCH (p, q) model is shown as in equation (3).

$$\sigma_t^2 = a_0 + \sum_{i=1}^p a_i \varepsilon_{t-i}^2 + \sum_{j=1}^q \beta_j \sigma_{t-j}^2 \quad (3)$$

In equation (3) σ_t^2 is calculated by the p lagged error terms square and with its q lagged conditional variance. The variance equation here reveals the price volatility. If $\alpha + \beta < 1$ is the low volatility, if $\alpha + \beta > 1$ is the excessive volatility and in the case of $\alpha + \beta = 1$ means high volatility (Rahayu, Chang, Anindita, 2015, s. 43-44). In this model, it is also possible to capture slow changes in variances according to ARCH model by adding the lags of variance (Stock and Watson, 2011, s. 675).

Another type of ARCH model is TARCH (Threshold ARCH) installed with a threshold value. The TARCH model was introduced by Glorasten, Jagannathan and Runkle (1993) and Rabemananjara and Zakoian (1993). The TARCH model covers a threshold value that takes into account the negative and positive effects on the price series (Franses, 1998, s. 172). Said model is shown in equation (4).

$$\sigma_t^2 = a_0 + \sum_{i=1}^p a_i \varepsilon_{t-i}^2 + \delta I_{t-i} [\varepsilon_{t-i} < 0] \varepsilon_{t-i}^2 + \sum_{j=1}^q \beta_j \sigma_{t-j}^2 \quad (4)$$

In the above TARCH model I_{t-i} , if ε_{t-i} is negative 1, if $\varepsilon_{t-i} \geq 0$ is 0. This is a dummy variable. If δ is statistically significant, the effect of positive and negative shocks on variance is different. Indeed, if $\delta < 0$, the effect of negative shocks on volatility is higher than positive shocks (Franses, 1998, s. 172).

4. FINDINGS

The basis of econometric applications is regression analysis based on the classical least squares method. Indeed, many theoretical and applied studies are based on regression analysis. However, significant developments have taken place especially in the last half century in econometrics science. It has been suggested that the classical regression model is invalid for most of the time series, that is, there may be a problem of spurious-regression. One of the assumptions of regression analysis is that the series are stationary, in other words, the series do not contain trends. In practice, however, many time series contain trends that are not stationary. Therefore, in most time series analysis, the series is tested in terms of stationary by means of unit root tests as a pre-test. In the ARCH / GARCH type models in our study, the series should be stationary at the level as a prerequisite.

One of the most commonly used methods in the literature for testing stationary is the Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test. The ADF unit root test results of the oil price return series are given in Table 2.

Table 2: Results of ADF stationarity test

Variable	Level	First Difference	Result
R_t	-85,99575***	-30,68041***	I (0) (The series is stationary at level.)

Note: (***) is statistically significant at 1% significance level. The maximum lag is 35. Schwarz Information

Criteria (SC) was used to determine the lag length.

According to Table 2, the oil prices return series are stationary at level. Thus, it can be determined whether the series has an ARCH effect.

Table 3: ARCH effect test

Variable	F Value	T*R ²	Result
R _t	98,06776***	96,88762***	There are ARCH effect.

Note: (***) is statistically significant at 1% significance level.

According to Table 3, oil prices have an ARCH effect according to ARCH-LM test. According to this, different ARCH / GARCH models can be used to examine the oil prices series.

Table 4 shows the results of the volatility estimation performed with different ARCH / GARCH type models of the oil price return series. Here, the best ARCH / GARCH type model is determined by the Akaike Information Criterion (AIC) and Schwarz Critterion (SC), which is the best estimate of the volatility in the oil price return series.

Table 4: Oil price return series (R_t) volatility forecast results (1987: 06-2018: 06)

	ARCH (1)	GARCH (1,1)	GARCH (0,1)	TARCH (1,1)
Mean Equation				
d₀	0,017719*	0,013202	0,008452	0,007214
R_{t-1}	0,070899***	0,042993***	0,032422***	0,042484***
Variance Equation				
α₀	0,757880***	0,006422***	0,008756***	0,006611***
α₁	0,244205***	0,070575***	-	0,925267***
β₁	-	0,925638***	0,991123***	0,057042***
δ	-	-	-	0,0271460***
α₁+β₁	0,244205	0,996213	0,991123	0,982309
AIC	2,758544	2,547506	2,803928	2,545928
SC	2,762080	2,551926	2,807464	2,551232

Note: (***) 1%, (**) 5% and (*) 10% significance level is statistically significant.

According to the AIC and SC criteria, the best of the four models in Table 4 is the TARCH (1,1) model, which has the lowest criterion values. Oil price return equation according to TARCH (1,1) model;

$$R_t = 0,007214 + 0,042484R_{t-1} + \varepsilon_t \quad (5)$$

as shown. According to the mean oil price return equation, one lagged oil price return (R_{t-1}) is significant at 1% significance level. According to this result, current oil prices are affected by previous year oil prices. According to the equation (5), as a result of an increase in oil price return in the period of t-1, the next period will cause an increase in the rate of oil price of 0.042 units. Although the power of this dependence seems weak, it is important to show that the trend is positive.

The variance equation of the model TARCH (1,1) is given in the following equation.

$$\sigma_t^2 = 0,006611 + 0,925267\varepsilon_{t-i}^2 + 0,027146I_{t-i}[\varepsilon_{t-i} < 0]\varepsilon_{t-i}^2 + 0,057042\sigma_{t-j} \quad (6)$$

All coefficients of the variance equation (6) in the TARARCH (1,1) model are statistically significant at 1% significance level.

The β_1 coefficient showing the GARCH parameter in Table 3 shows the degree of continuity in volatility. When the this coefficient is close to one, it means that volatility will be effective for a long time if any shock occurs. As can be seen from Table 3, in TARARCH (1.1) model which is the best model, this coefficient is quite distant from the reference value. Accordingly, the impact of shocks on oil price return does not extend over a long period.

The coefficient α_1 , which shows the ARCH parameter in Table 3, shows the variance varying conditionally. According to TARARCH (1,1) model estimation, α_1 coefficient is greater than β_1 coefficient. According to this view, the effect of the shocks that have been realized has come to an end after a short time.

On the other hand, the fact that $\alpha_1 + \beta_1$ is close to one means that the volatility in oil price return is high. According to the estimation results, oil prices have a high volatility and this uncertainty has a negative impact on oil producers and consumers.

However, in the TARARCH model (1.1), the threshold coefficient δ is positive and 1% is statistically significant. The fact that the coefficient in question is significant means that the effect of negative and positive shocks on variance may be different on oil price returns. As a matter of fact, the positive coefficient of the threshold coefficient shows that negative shocks on oil price return are more effective than positive shocks. As a result, sudden decreases in oil prices are more effective than sudden increases in increasing price volatility.

5. CONCLUSION

According to the global reports on the oil sector, it is estimated that the world's proven oil reserves will be depleted in about half a century. Today, however, oil is the first commodity of international trade and it seems to continue to be important also in the near future. In short, although scientific and technological developments are likely to eliminate the indispensability of oil, which is the main energy source in the coming years, the oil is still a very strategic sector for all countries in terms of being economical. Moreover, since the world's oil reserves are not distributed according to the needs of the countries, it makes the sector more important. As a matter of fact, the ever-increasing demand for energy in developed countries and in developing countries has caused the international power centers to make economic and perhaps political savings on oil production, trade and consumption. For this reason, international oil prices are constantly affected by external shocks. As a result the oil sector has high volatility.

In this study, oil price return volatility is estimated by using high quality European Brent oil prices with the assumption that it represents international oil prices the best. For this, ARCH / GARCH models, which are one of the most ideal methods in the literature, have used for the estimation of volatility. In the analyzes, it is concluded that TARARCH (1,1) model is the model that best describes the return on oil prices by performing different experiments with ARCH / GARCH type models. With these volatility estimation models, it is possible to obtain information about whether the price volatility is high or continuous, whether the prices are affected by the previous period, whether the effects of external shocks are short-term or long-term. Additionally with these models, it is possible to obtain information about whether the positive shocks are more permanent or the negative shocks are more permanent.

In fact, ARCH / GARCH models have been widely used in estimating volatility, especially in the field of financial time series. Similarly to this study; Kasman (2006), Cheong (2009, Tuna and Hit (2014), Çelik (2015), Abdioğlu and Değirmenci (2016), Charles and Darne (2017), Çam et al (2017) and Aktas et al. (2018) have used ARCH / GARCH models in their study.

The findings of the study can be summarized with four items: I) The oil prices return is positively affected by the previous period. II) The impact of shocks on oil price return does not extend over a long

period. III) Volatility is generally high, so the instability in prices is dominant. IV) Negative shocks on oil price return are effective longer than positive shocks.

The findings of this study may be more important if the effects of oil prices on the basic macroeconomic indicators of the countries are determined. In other words, if the direction or strength of the effect of international oil prices on basic macroeconomic indicators is determined by empirical analysis, the findings obtained in this study may become more useful for the practitioners.

REFERENCES

- Abdioğlu, Z. and Değirmenci, N. (2016). Petrol Fiyatı Şoklarının Hisse Senedi Getirileri Üzerindeki Etkileri. TİSK Akademi, 2016/11, 330-351.
- Aktaş, H., Kayalidere, K. and Elçiçek, Y. K. (2018). Petrol, Dolar Kuru ve Hisse Senedi Piyasası Arasındaki Ortalama-Oynaklık Yayılım Etkisi: BIST 100 Üzerine Bir Uygulama. Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi, 354-377.
- Bernanke, B., Gertler, M. and Watson, M. (1997). Systematic Monetary Policy and the Effects of Oil Price Shocks, Brookings Papers on Economic Activity, 1, 91-142.
- Bollerslev, T. (1986). Generalized Autoregressive Conditional Heteroscedasticity. Journal of Econometrics, 31, 307 - 327.
- BP (2018). Statistical Review of World Energy, 67th edition, Access: 21.07.2018, <https://www.bp.com/>
- Charles, A. and Darne, O. (2017). Forecasting Crude-Oil Market Volatility: Further Evidence with Jumps. Energy Economics, 67, 508-519.
- Cheong, C. W. (2009). Modeling and Forecasting Crude Oil Markets Using ARCH-Type Models. Energy Policy, 37(6), 2346-2355.
- Çam, S., Ballı, E. and Sigeze, Ç. (2017). Petrol Fiyatlarındaki Oynaklığın ARCH/GARCH Modelleri ve Yapay Sınır Ağları Algoritması ile Tahmini. Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICMEB17 Özel Sayısı, 588-597.
- Çelik, İ., Özdemir, A. and Gülcan, N. (2015). Petrol Fiyat Dalgalanmalarının Getiri Oynaklığı Üzerine Etkisi: Türkiye’de Alt Endeksler Üzerine Bir Uygulama. Muhasebe ve Finansman Dergisi, Temmuz/2015, 157-170.
- Demirbaş, M., Türkay, H. and Türkoğlu, M. (2009). Petrol Fiyatlarındaki Gelişmelerin Türkiye’nin Cari Açığı Üzerine Etkisinin Analizi. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 14 (3), 289-299.
- Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root. Journal of the American Statistical Association, 74 (366), 427-431.
- EİA (2018). Access: 22.07.2018, <https://www.eia.gov/>
- Engle, R. F. (1982). Autoregressive Conditional Heteroskedasticity with Estimates of The Variance of United Kingdom Inflation. Econometrica, 50(4), 987-1008.
- Franses, P. H. (1998). Time Series Models for Business and Economic Forecasting. Cambridge University Press.
- Glosten, L., Jagannathan, R. and Runkle, D. (1993), Relationship between The Expected Value and Volatility of The Nominal Excess Returns on Stocks. Journal of Finance, 48, 1779-1802.
- Güler, S. and Nalın, H. T. (2013). Petrol Fiyatlarının İMKB Endeksleri Üzerindeki Etkisi. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9 (2), 79-97.
- Hamilton, J. D. (1983). Oil and the Macroeconomy Since World War II, The Journal of Political Economy, 91, 228-248.
- Han, V. and Sever, E. (2016). Döviz Kuru Dalgalanmaları ve Petrol Fiyatı Şoklarının Türkiye’nin Ekonomik Büyümesi Üzerine Etkisi. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 9(3), 91-102.
- İpek, E. (2008). Dünya Petrol Fiyatlarındaki Değişimin Türkiye’nin Ekonomik Büyümesi Üzerine Etkileri. Balıkesir Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.
- Kasman, S. K. (2006). Hisse Senedi Getirilerinin Oynaklığı İle Makroekonomik Değişkenlerin Oynaklığı Arasındaki İlişki. İMKB Dergisi, 8 (32), 1-10.

- Özer, A. (2017). Petrol Fiyatları ile Hisse Senedi Getirileri Arasında Volatilitenin Yayılma Etkisi: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICMEB17 Özel Sayısı, 654-662.
- Pala, Y. and Sönmezer, S. (2017). Niceliksel Gevşeme Dönemlerinin Emtia, Döviz ve Hisse Senedi Piyasalarındaki Volatiliteye Etkisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 18 (1), 45-61.
- Rabemananjara, R. and Zakoian, J. M. (1993). Threshold ARCH Models and Asymmetries in Volatility. *Journal of Applied Econometrics*, 8 (1), 31-49.
- Rahayu, M. F., Chang, W. I., and Anindita, R. (2015). Volatility Analysis and Volatility Spillover Analysis of Indonesia's Coffee Price Using ARCH/GARCH, and EGARCH Model. *Journal of Agricultural Studies*, 3(2), 37-48.
- Stock, J. H. and Watson, M. W. (2011). *Ekonometriye Giriş*.(Bedriye Saraçoğlu, Çev). Ankara, Efil Yayınevi.
- Tuna, K. and İsaetli, İ. (2014). Finansal Piyasalarda Volatilitte ve BIST-100 Örneği. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 21-31.
- Yılmaz, A. and Altay, H. (2016). İthal Ham Petrol Fiyatları ve Döviz Kuru Arasındaki Eşbütünleşme ve Oynaklık Yayılma Etkisinin İncelenmesi: Türkiye Örneği. *Ege Akademik Bakış*, 16 (4), 655-671.

SAĞLIK BİLİMLERİ FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN E-SAĞLIK OKURYAZARLIĞI DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ*

DETERMINING OF E-HEALTH LITERACY LEVELS OF STUDENTS OF THE FACULTY OF HEALTH SCIENCES

Ali YILMAZ¹, Meltem SAYGILI², Mustafa KAYA³

1. Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, aliyilmaz69@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-7482-1712>
2. Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, meltemsaygili@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-6309-2473>
3. Arş. Gör., Kırıkkale Üniversitesi, mustafa_519@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0002-2005-5370>

Makale Türü **Article Type**
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi/Applytion Date
03.07.2019

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
15.03.2020

DOI
10.20875/makusobed.585984

* Bu çalışma 13-15 Ekim 2017 tarihinde Trabzon'da düzenlenen 1. Uluslararası 11. Sağlık ve Hastane İdaresi Kongresi'nde sözel bildiri olarak sunulmuştur.

Öz

Bu çalışma, Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin e-sağlık okuryazarlığı düzeylerini belirlemek ve öğrencilerin demografik özelliklerinin e-sağlık okuryazarlığı üzerinde etkili olup olmadığını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışmanın evrenini Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde 2016-2017 yılında eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır (N=1621). Öğrencilerin e-sağlık okuryazarlığı düzeylerini belirlemek için Norman ve Skinner (2006a) tarafından geliştirilen ve Coşkun ve Bebiş (2015) tarafından Türkçe geçerlik-güvenirlilik çalışması yapılan "E-Sağlık Okuryazarlığı Ölçeği (e-HEALS:The e-Health Literacy Scale)" kullanılmıştır. Öğrencilerin e-sağlık okuryazarlığı düzeylerinin orta ve yüksek seviyede olduğu (ortalama 29,48) belirlenmiştir. Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin e-sağlık okuryazarlığı düzeylerinin iyileştirilmesi konusunda çalışmalar yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: E-Sağlık Okuryazarlığı, Sağlık Okuryazarlığı, Üniversite Öğrencisi

Abstract

This study was carried out to determine the e-health literacy levels of the students of the Faculty of Health Sciences and to determine whether the demographic characteristics of the students are effective on e-health literacy. The universe of the study consisted of students studying at Kırıkkale University Faculty of Health Sciences in 2016-2017 (N = 1621). "E-Health Literacy Scale (eHEALS)" which was developed by Norman and Skinner (2006a) and adapted by Coşkun and Bebiş (2015) to Turkish, has been used to determine e-health literacy level of students. According to the results obtained; e-health literacy levels of the students participating in the study were determined to be medium and high (mean 29.48). It is recommended for studies on improvement of e-health literacy levels of the students of the Faculty of Health Sciences.

Keywords: E-health Literacy, Health Literacy, Collage Student

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

Individuals need to have some knowledge and skills to sustain their lives. This knowledge and ability can be used while maintaining an individual life, or it can have an impact on the lives of other individuals according to the occupational group involved. For a long time, professionals have stated that individuals need to find, understand, evaluate, and use health-related information so that they can remain healthy or regain their lost health. This obligation implies that individuals become health literate. The constantly and rapidly developing world has led to changes in the field of health, as in every field, and has taken health literacy to another dimension. Changes in the system have replaced health literacy with e-health literacy. The Ministry of Health defines the concept of e-health as "All functions of information and communication technologies, in order to improve the health of individuals and patients and to increase accessibility to health services; to be used by all persons in the health sector for the delivery of quality, efficient and effective health services". e-health literacy is defined by Gilstad as "searching for finding, understanding and evaluating health knowledge from electronic sources and addressing a health problem with this information". As can be understood from the definitions, developing e-health literacy effectively requires different knowledge, skills and attitudes.

Purpose

E-health literacy is one of the most important competencies required for the students of the Faculty of Health Sciences who will be future healthcare professionals. Therefore, in this study, firstly, it was aimed to determine the e-health literacy levels of the students and then to determine the demographic factors that affect the e-health literacy levels of the students.

Method

The universe of the study consists of students studying in Kırıkkale University Faculty of Health Sciences in 2016-2017 (N = 1621). The data was collected with a questionnaire form consisting of two parts. In the first part of the survey, there are 9 questions about individual features and computer / internet use. In the second part of the questionnaire is the "e-Health Literacy Scale (eHEALS: The e-Health Literacy Scale) developed by Norman and Skinner (2006) to determine the e-health literacy levels of students and conducted by Turkish and Coşkun and Bebiş (2015). ". The data of the research was obtained between 1 May and 15 June. The sample group was selected according to the stratified sampling method according to the training sections and 376 usable questionnaires were obtained. Descriptive statistics, reliability analysis, Kruskal-Wallis variance analysis and Mann Whitney U test were used for the analysis of the data.

Result and Conclusion

According to the results obtained; 60% of the students stated that they use computer at a good level, 80% internet use is good and 60% use internet every day. The students who participated in the survey obtained an average of 29.48 points from the questionnaire, in which the minimum score of the questionnaire is 8 and the maximum score is 40. This result shows that e-health literacy levels of students are good. There was a statistically significant difference in total e-health literacy among the students compared to faculty departments, computer and internet use skill levels and internet connecting sites but age, gender, years of computer use and the frequency of internet usage did not make a meaningful difference in terms of e-health literacy. Even if the e-health literacy of the students included in the research is in good condition, it is suggested that studies towards increasing the e-health literacy should be carried out for the future. Increasing the use of e applications by giving more place to e-applications in lectures, increasing the activities such as congresses and conferences on e-health literacy, and adding some e-literacy to future updates in educational syllabuses are also suggested.

1. GİRİŞ

21. yüzyıl bilimden teknolojiye, eğitimden sağlığa her alanda dünyadaki değişim ve gelişmelerin hızla meydana geldiği bir çağ olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilişim ve internet teknolojisindeki gelişmeler her alanda değişimi sürekli hale getirmektedir. Bu gelişmeler sağlık hizmetlerinin üretimi, sunumu ve kullanımında da değişiklikler meydana getirmiştir. Sağlık hizmetlerinde yoğun bilgi ve teknoloji kullanımı, sağlık hizmetleri eğitimi ve sunumu üzerinde radikal bir etki yaratmıştır. Bilgi ve teknolojinin bir araya gelmesi, sağlık bakımı literatürünün daha iyi kontrol edilmesine ve daha hızlı erişimine imkân sağlamaktadır. İnternet ortamında var olan bilginin çok karmaşık ve büyük miktarda olması; sağlık bilgilerinin elde edilmesi, değerlendirilmesi ve kullanılmasıyla ilgili zorluğu da beraberinde getirmektedir (Chan, Leung, Chiang, Li, Wong, Liu and Chan, 2009:1).

Hastalar açısından bakıldığında ise günümüz koşulları hastanın; sağlık hizmetlerinde aktif sağlık hizmeti kullanıcısı olmasını, hastaların kendi kendini ve bilgiyi yönetme becerilerine sahip olmasını, birden fazla kaynaktan bilgiyi etkin bir şekilde elde etme ve yorumlama becerisine sahip olmasını gerektirmektedir. Bu da bireylerin ve toplum sağlığının geliştirilmesinde kilit bir yetkinlik olan ve bireylerin uygun sağlık kararlarını vermek için ihtiyaç duydukları temel sağlık bilgilerini anlama, değerlendirme ve kullanma derecesi olarak tanımlanan sağlık okuryazarlığının yüksek olmasıyla mümkündür (Brown and Dickson, 2010:179; Sørensen, Van den Broucke, Fullam, Doyle, Pelikan and Slonska, 2012:2; Nielsen-Bohlman, Panzer and Kindig, 2004:32).

Sağlık okuryazarlığı; sağlık iletişimini, sağlık çıktıları, sağlıkla ilgili bilgiye ulaşımı ve bu bilgiyi etkin kullanımı etkileyerek, bireysel fayda yanında toplumsal fayda da sağlamaktadır (Nutbeam, 2000:64). Yapılan araştırmalar, sağlık okuryazarlığının düşük olmasının hem genel sağlık yapısında hem de sağlık hizmeti kullanımında olumsuz sonuçlara neden olduğunu göstermektedir. Dünyada giderek artan kronik hastalıkların yönetiminde hastaların hastalık sürecini doğru yönetememesi, sağlıkla ilgili bilgilendirmeleri anlayamaması, koruyucu hizmetlerin daha az kullanılması, ayakta tedavi edilebilecek hastalıklarda geç kalmanın sonucunda gereksiz hastane yatışları, daha çok hastaneye başvuru yapılması, sağlık hizmetlerinde maliyet artışı ve daha fazla acil sağlık hizmeti kullanılması gibi sonuçlara neden olmaktadır (Tontus ve Karakaya, 2014:35).

Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, mobil cihazların yaygınlaşması ve internetin kullanımının artması sağlık okuryazarlığına ek olarak e-sağlık okuryazarlığı kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Günümüzde bilgi edinmenin en kolay yolu olan internet, sağlıkla ilgili bilgilerin edinilmesi için de sıkça başvurulan bir bilgi merkezidir. İnternet tabanlı sağlık bilgi sistemleri ya da sosyal sağlık teknolojileri gibi e-sağlık çözümlerinin kullanımı e-sağlık okuryazarlığını zorunlu hale getirmektedir (Gilstad, 2014:63). E-sağlık, öneminin anlaşılması ve geliştirilmeye çalışılmasından dolayı birçok araştırmacı tarafından üzerinde çalışılan bir konu haline gelmiştir. Birçok kişi tarafından üzerinde çalışılması literatürde sıkça yer edinmesine ve farklı tanımlarının meydana gelmesine yol açmıştır. Örneğin Stellofson ve diğerleri (2011:1), e-sağlık okuryazarlığını "elektronik kaynaklardan sağlık bilgisini aramak, bulmak, anlamak, değerlendirmek ve bu bilgilerle bir sağlık sorununu ele almak veya çözmek" şeklinde tanımlamışlardır. Gilstad (2014:63) ise "bir sağlık sorununun tanınması ve tanımlanması, anlatılması, araştırılması, değerlendirilmesi, e-sağlık bilgi ve sosyal sağlık teknolojilerinin kültürel, sosyal ve durumsal çerçevede incelenerek, bu bilgileri sağlık problemini çözmek için eleştirel olarak kullanma becerisi" olarak tanımlamıştır.

Norman ve Skinner (2006b:3) e-sağlık okuryazarlığını, zambak modeli (Lily Modeli) olarak da adlandırılan, geleneksel okuryazarlık ve matematik bilgisi, bilgisayar okuryazarlığı, bilgi okuryazarlığı, sağlık okuryazarlığı, medya okuryazarlığı ve bilim okuryazarlığından oluşan altı bileşenli bir yapı olarak tanımlamaktadır. Bu modelde, bilgi okuryazarlığı, geleneksel okuryazarlık ve medya okuryazarlığı analitik becerileri oluştururken; sağlık okuryazarlığı, bilgisayar okuryazarlığı ve bilimsel okuryazarlık ise bağlamsal/özel becerileri oluşturmaktadır (Şekil 1).

Geleneksel okuryazarlık ve sayısal beceri yorumlama, yazılı metinleri okuma ve anlama ile iletişim kurma ve tutarlı bir şekilde yazma becerisi ile ilgilidir. Kantitatif beceriler; grafikler, ölççekler ve formlar gibi bilgi içeren eserleri yorumlama becerisinden oluşur.

Şekil 1: E-sağlık Okuryazarlığı Lily Modeli

Kaynak: Norman ve Scanner, 2006.

Bilgisayar okuryazarlığı, bilgisayar kullanma temel bilgisinden sosyal medyaya katılmaya kadar olan farklı becerileri içerir.

Bilgi okuryazarlığı, bilgi ihtiyaçlarının tanımlanması, bilgi üretiminde kullanılan bilgilerin bulunması, değerlendirilmesi ve kullanılması ile ilgili becerilerle ilgilidir.

Medya okuryazarlığı, görsel ve işitsel bilgilerin seçilmesi, yorumlanması, değerlendirilmesi, gruplandırılması ve anlamlandırma becerisi ile ilgilidir. Yazılımlara, videolara, mesajlara erişme, analiz etme ve değerlendirme gibi becerileri içerir.

Bilim okuryazarlığı, bilimsel akıl yürüterek sağlıkla ilgili araştırma bulgularını anlama, değerlendirme ve yorumlama becerisi ile ilgilidir. Kişisel okuma yazma becerisi, bireysel kararlar verebilmek için gereklidir. Bireyler, hastalıkların tedavisi ve kişisel sağlığı ile ilgili sorularla karşı karşıya kaldığında nitelikli kararlar almak ve bilgilendirilmiş onam vermek için bilimsel okuryazarlığa ihtiyaç duymaktadırlar (Gilstald, 2014:66).

Bu çalışma, Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin e-sağlık okuryazarlığı düzeylerini belirlemek ve öğrencilerin demografik özelliklerinin e-sağlık okuryazarlığı üzerinde etkili olup olmadığını ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir.

2. GEREÇ VE YÖNTEM

Üniversite öğrencilerinin mevcut e-sağlık okuryazarlık düzeyini ve gruplar arası ilişkiyi belirlemeye yönelik betimsel bir çalışmadır. Çalışmanın evrenini Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi'nde 2016-2017 yılında eğitim gören öğrenciler oluşturmaktadır (N=1621). Örneklemi ise tabakalı örnekleme yöntemine göre belirlenmiş 376 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklem büyüklüğü Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu (2009)'a göre aşağıdaki formül aracılığıyla hesaplanmıştır. Bulunan örneklem büyüklüğü bölümlerin tabaka ağırlığına göre dağıtılmıştır.

$$n = \frac{Nt^2pq}{d^2(N-1) + t^2pq}$$

Kaynak: Sümbüloğlu ve Sümbüloğlu (2009)

Veriler çalışmaya katılmayı kabul eden öğrencilerden anket yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Çalışma 1 Mayıs-15 Haziran 2017 tarihleri arasında yürütülmüş ve toplamda 376 kullanılabılır anket elde edilmiştir. Öğrencilerin e-sağlık okuryazarlığı düzeylerini belirlemek için Norman ve Skinner (2006a) tarafından geliştirilen ve Coşkun ve Bebiş (2015) tarafından Türkçe geçerlik-güvenirlik çalışması yapılan “E-sağlık Okuryazarlığı Ölçeği (e-HEALS: The e-Health Literacy Scale)” kullanılmıştır. Bu ölçek; internet kullanmayla ilgili 2 madde ve internet tutumunu ölçen 8 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddeleri; 5’li likert tipi ölçekleme yöntemi ile “1= kesinlikle katılmıyorum, 2=katılmıyorum, 3=kararsızım, 4=katılıyorum, 5=kesinlikle katılıyorum” şeklinde düzenlenmiştir. Ölçekten en düşük 8 puan, en yüksek 40 puan alınmaktadır. Ölçekten alınan yüksek puan, e-sağlık okuryazarlığının yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir (Norman ve Skinner, 2006a). Ayrıca, e-sağlık okuryazarlığı ölçeğini geliştiren yazarlar tarafından, internet sağlık kaynaklarının önemi ve yararlılığı algısını sorgulamak üzere iki maddenin (A ve B) ilave edilerek kullanılması önerilmiştir. Çalışmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğini test etmek amacıyla Cronbach’s Alpha katsayısından yararlanılmıştır. Bu çalışmada E-sağlık Okuryazarlığı Ölçeği’nin Cronbach’s Alpha katsayısı 0.879 olarak bulunmuştur. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistikler, güvenilirlik analizi, Kruskal-Wallis varyans analizi ve Mann Whitney U testi kullanılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırma katılımcılarına ilişkin tanımlayıcı bulgular Tablo 1’de yer almaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Temel Özellikleri

Değişkenler	N	%
Yaş (yıl)		
18-20 Yaş	164	43.7
21-23 Yaş	172	45.7
24 Yaş ve Üstü	40	10.6
Cinsiyet		
Kadın	300	79.08
Erkek	76	20.02
Eğitim Alınan Bölüm		
Beslenme ve Diyetetik	44	11.7
Çocuk Gelişimi	56	14.9
Fizik Tedavi	93	24.8
Hemşirelik	86	22.9
Sağlık Yönetimi	72	19.1
Sosyal Hizmet	25	6.6
Bilgisayar Kullanım Yılı		
1-5 Yıl	60	16.0
6-10 Yıl	237	63.0
11 Yıl ve Üstü	79	21.0
Bilgisayar Kullanım Becerisi		
Zayıf	88	23.4
İyi	224	59.6
Çok İyi	64	17.0
İnternet Kullanım Sıklığı		
Ayda Birkaç Kere	8	2.1
Haftada Birkaç Kere	11	2.9
Her Gün	227	60.4
Günde Birkaç Kere	130	34.6
İnternet Kullanım Becerisi		
Zayıf	22	5.9
İyi	218	58.0
Çok İyi	136	36.1
İnternete Bağlanılan Yer		
Evden	36	9.6
Üniversite Kütüphanesi	7	1.9
Bilgisayar Laboratuvarı	2	.5
Cep Telefonu	331	88.0
Toplam	376	100.0

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların %45.7'sinin 21-23 yaş aralığında, %79.08'inin kadın, %24.8'inin Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Bölümü, %22.9'unun Hemşirelik Bölümü, %19.1'inin Sağlık Yönetimi Bölümü öğrencisi olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %63'ü 6-10 yıldır bilgisayar kullandıklarını belirtirken, %76.6'sı bilgisayar kullanım becerilerini iyi, çok iyi ve mükemmel olarak değerlendirmişlerdir. Araştırmaya katılan öğrencilerin %60.4'ü internet kullanım sıklıklarını “her gün” %34.6'sı ise; “günde birkaç kere” şeklinde ifade etmişlerdir. Öğrencilerin %58'i ise internet kullanım becerilerinin “iyi” düzeyde olduğunu, %36.1'i ise “çok iyi” olarak nitelendirmişlerdir. Öğrencilerin %88'i internete cep telefonu ile bağlandıklarını bildirmişlerdir.

Tablo 2'de öğrencilerin internet kullanım amaçları değerlendirilmiştir

Tablo 2. Öğrencilerin İnternet Kullanım Amaçlarına Göre Dağılımı

Değişkenler	N	%
<i>*İnternet Kullanım Amacı</i>		
Genel Bilgi Edinimi	272	72.3
Tıbbi Bilgi Edinimi	103	27.4
Bilimsel Araştırma Yapma	151	40.2
Sosyal İletişim	322	85.6
Haber Takibi	184	48.9
Online Oyun Oynama	71	18.9

(Not: Birden çok seçenek işaretlenebilmektedir)

Veriler incelendiğinde öğrencilerin %85.6'sı interneti sosyal iletişim amacıyla, %72.3'ü genel bilgi edinimi amacıyla ve %48.9'u haber takibi amacıyla kullanırken, yalnızca %27.4'ü tıbbi bilgi edinmek amacıyla internet kullandıklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 3: Öğrencilerin E-sağlık Okuryazarlığı Puanları

Maddeler	Puanlar (%)*						Ort.	S.S.
	1-2		3		4-5			
	N	%	N	%	N	%		
A. Sağlığım hakkında karar vermemde internet yararlıdır.	91	24.2	116	30.9	169	44.9	3.3	1.032
B. İnternetteki sağlık kaynaklarına erişebilmek sağlığım için önemlidir.	64	17.0	89	23.7	223	59.3	3.5	1.009
1. İnternette ne tür sağlık kaynaklarına ulaşacağımı biliyorum.	30	8.0	107	28.5	239	63.6	3.6	0.847
2. İnternetteki yararlı sağlık kaynaklarını nereden (arama motorları, sağlık siteleri) bulacağımı biliyorum.	41	10.9	74	19.7	261	69.4	3.7	0.908
3. İnternetteki yararlı sağlık kaynaklarını nasıl (uygun anahtar kelimeler kullanarak) bulacağımı biliyorum.	35	9.3	69	18.4	272	72.3	3.8	0.859
4. Sağlığım ile ilgili sorularına cevap bulmak için interneti nasıl kullanacağımı (e-dergi, e-kitap, forum vs.) biliyorum.	37	9.8	66	17.6	273	72.6	3.8	0.867
5. İnternette bana yardımcı olması için bulduğum sağlık bilgisini nasıl kullanacağımı biliyorum.	37	9.8	77	20.5	262	69.7	3.8	0.873
6. İnternette bulduğum bilgilerin sağlığım için yararlı olup olmadığını değerlendirecek becerilere sahibim.	29	7.7	84	22.3	263	69.9	3.8	0.864
7. İnternetteki yüksek kaliteli sağlık kaynaklarını, düşük kaliteli sağlık kaynaklarından ayırabilirim.	42	11.2	78	20.7	256	68.1	3.7	0.926
8. Sağlığım ile ilgili kararlarım için internette elde ettiğim bilgileri kullandığımda, kendimi güvende hissedirim.	98	26.1	105	27.9	173	46.0	3.3	1.115
1-8. Sorular için ölçekten elde edilen ortalama puan (elde edilebilir en yüksek skor 40)	29.48							

Puanlama, “1: Kesinlikle Katılmıyorum” ile “5: Kesinlikle Katılıyorum” aralığında değerlendirilmektedir.

Tablo 3'te öğrencilerin e-sağlık okuryazarlığı ölçeğinden aldıkları puanların dağılımı ve ortalamaları değerlendirilmiştir. Tablo 3 incelendiğinde; Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin %44,9'u "internetin sağlıkları hakkında karar vermede çok yararlı olduğunu" düşünürken, %59,3'ü "internetteki sağlık kaynaklarına erişebilmenin sağlıkları için çok önemli olduğunu" belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %63,6'sı "İnternette ne tür sağlık kaynaklarına ulaşacağını bildiklerini", %69,4'ü İnternetteki yararlı sağlık kaynaklarını nereden (arama motorları, sağlık siteleri) bulacağını bildiğini", %72,3'ü "İnternetteki yararlı sağlık kaynaklarını nasıl (uygun anahtar kelimeler kullanarak) bulacağını bildiğini", %72,6'sı "Sağlığıyla ilgili sorularına cevap bulmak için interneti nasıl kullanacağını (e-dergi, e-kitap, forum vs.) bildiğini", %69,7'si "İnternette kendisine yardımcı olması için bulduğu sağlık bilgisini nasıl kullanacağını bildiğini", %68'1'i "İnternetteki yüksek kaliteli sağlık kaynaklarını, düşük kaliteli sağlık kaynaklarından ayırabileceğini" ifade etmiştir. Ancak, araştırmaya katılan Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin %46'sı "Sağlığıyla ilgili kararlarında internette elde ettiği bilgileri kullandığında, kendini güvende hissettiğini" bildirmiştir. Ölçekten elde edilen toplam puan ortalaması değerlendirildiğinde (ort. 29.48) araştırmaya katılan Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin e-sağlık okuryazarlığı düzeylerinin orta ve yüksek düzeyde olduğu görülmektedir (Elde edilebilir en yüksek toplam skor 40).

Tablo 4. Öğrencilerin E-sağlık Okuryazarlığı Düzeylerinin Bireysel Özelliklerine Göre Karşılaştırılması

Bireysel Özellikler	N (376)	Ortalama	Standard Sapma	E- Sağlık Okuryazarlığı		
				χ^2	SD	p
Yaş (yıl)						
18-20	164	29.07	5.167	1.870	2	.393
21-23	172	29.78	5.459			
> 24	40	29.93	5.757			
Eğitim Alanın Bölüm						
Beslenme ve Diyetetik	44	29.61	4.463	9.220	5	.002
Çocuk Gelişimi	56	26.89	6.527			
Fizik Tedavi	93	30.67	5.119			
Hemşirelik	86	30.08	4.798			
Sağlık Yönetimi	72	29.26	5.659			
Sosyal Hizmet	25	29.28	4.118			
Bilgisayar Kullanım Yılı						
1-5 Yıl	60	29.58	5.788	5.326	2	.070
6-10 Yıl	237	29.08	5.373			
11 Yıl ve Üstü	79	30.65	4.875			
Bilgisayar Kullanım Becerisi						
Zayıf	88	27.89	5.499	9.537	2	.000
İyi	224	29.52	5.098			
Çok İyi	64	31.58	5.430			
İnternet Kullanım Sıklığı						
Ayda Birkaç Kere	8	27.38	4.779	5.481	3	.140
Haftada Birkaç Kere	11	26.91	3.562			
Her Gün	227	29.64	5.122			
Günde Birkaç Kere	130	29.56	5.879			
İnternet Kullanım Becerisi						
Zayıf	22	27.89	5.499	5.749	2	.000
İyi	218	29.52	5.098			
Çok İyi	136	31.58	5.430			
İnternete Bağlanılan Yer						
Evde	36	32.50	5.604	4.674	3	.001
Üniversite Kütüphanesi/	9	27.55	4.419			
Cep Telefonu	331	29.21	5.265			
	N	Ortalama	Standard Sapma	U	z	p
Cinsiyet						
Kadın	300	30.14	5.373	540.5	-1.062	.288
Erkek	76	29.32	5.358			

$p < 0.05$

Tablo 4’te araştırmaya katılan Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin e-sağlık okuryazarlığı düzeyleri bireysel özelliklerine göre incelenmiştir. Eldeki verilerin normal dağılım gösterip göstermediği “Shapiro-Wilk” testi ile değerlendirilmiş ve normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Bu nedenle katılımcıların demografik ve bireysel özelliklerinin e-sağlık okuryazarlığı açısından istatistiksel olarak anlamlı fark gösterip göstermediğini ölçmek için parametrik olmayan Kruskal-Wallis varyans analizi ve Mann Whitney U testi kullanılmıştır.

Analizler neticesinde elde edilen bulgulara göre, Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin e-sağlık okuryazarlığı düzeylerinin öğrencilerin eğitim aldıkları bölümlere göre istatistiksel olarak anlamlı fark gösterdiği ($\chi^2=9.220$; $p<0.05$) ve gerçekleştirilen post-hoc testlerde farkı oluşturan grupların çocuk gelişimi bölümü ile fizik tedavi- rehabilitasyon ve hemşirelik bölümü olduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğrencilerin e-sağlık okuryazarlığı düzeyleri bilgisayar ($\chi^2=9.573$; $p<0.05$) ve internet kullanım becerileri ($\chi^2=5.749$; $p<0.05$) açısından anlamlı fark oluşturmaktadır. Post-hoc testlerde ise; hem bilgisayar kullanım becerisi başlığı için hem de internet kullanım becerisi başlığında farkı oluşturan grupların zayıf ile çok iyi ve iyi ile çok iyi seviyede bilgisayar kullanan öğrenciler olduğu belirlenmiştir.

Yine Tablo 4’te öğrencilerin e-sağlık okuryazarlığı düzeylerinin internet kullanım yerlerine göre istatistiksel olarak anlamlı fark gösterdiği ($\chi^2=4.674$; $p<0.05$) ve farkı oluşturan grubun evde internete bağlanan öğrenciler olduğu tespit edilmiştir.

Elde edilen bulgulara göre Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin e-sağlık okuryazarlığı düzeylerinin yaş, cinsiyet, bilgisayar kullanım yılı, internet kullanım sıklığı açısından anlamlı bir fark oluşturmadığı belirlenmiştir ($p>0.05$).

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışma Sağlık Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin e-sağlık okuryazarlığı düzeylerini belirlemek ve öğrencilerin demografik özelliklerinin e-sağlık okuryazarlığı üzerinde etkili olup olmadığını ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Çalışmaya dâhil edilen öğrencilerin e-sağlık okuryazarlığı ölçeğinden elde ettikleri ortalama puan 29.48 olarak bulunmuştur. Park ve Lee (2014:409) Güney Kore’de hemşirelik öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada bu ortalamayı 27.06 olarak, Brown ve Dickson (2010:181) ergoterapi öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada ise 28.45 olarak bulmuşlardır. Bu çalışmadan elde edilen e-sağlık okuryazarlığı puan ortalaması benzer çalışmalara oranla daha yüksek olarak bulunmuştur.

Araştırmaya katılan öğrencilerin %44.9’u sağlıklarıyla ilgili karar vermede internetin yararlı olduğunu belirtmişlerdir. Benzer şekilde katılımcıların %59.3’ü internetteki sağlık kaynaklarına erişebilmenin sağlıkları için önemli olduğunu düşünmektedir. Tubaişat ve Habiballah (2016:49)’ın hemşirelik öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmaya katılanların %70.2’si internetin sağlıkla ilgili karar vermede yararlı olduğunu ve %63.5’i ise internetteki bilgilere ulaşmanın sağlıkları için önemli olduğunu belirtmişlerdir. Park ve Lee (2014:411)’nin yaptıkları çalışmada internetin sağlıkla ilgili kararlarda yararlı bir kaynak olduğunu düşünenlerin oranı %70 ve internetteki sağlık kayıtlarına ulaşmanın sağlık için önemli olduğunu düşünenlerin oranı %66 olarak bulunmuştur. Bu çalışmaya katılan öğrencilerin internetin sağlıkları ile ilgili karar vermede yararlı olduğuna ve internetteki sağlık kaynaklarına erişebilmenin sağlıkları için önem arz ettiğine dair düşüncelerine katılım oranları benzer çalışmalara göre daha düşük olduğu görülmektedir.

Katılımcıların internetteki sağlık kaynaklarıyla ilgili sorulara verdikleri cevaplara bakıldığında, katılımcıların %63.6’sı internette ne tür sağlık kaynaklarına ulaşabileceğini, %69.4’ü internetteki yararlı sağlık kaynaklarını nereden (arama motoru vs.) bulabileceğini, %72.3’ü nasıl bulacağını, %72.6’sı sağlıkla ilgili sorularına cevap bulmak için interneti nasıl kullanacağını ve %69.7’si bulduğu kaynağı nasıl kullanacağını bilmektedir. Ayrıca katılımcıların %69.9’u buldukları bilgilerin yararlı olup olmadığını değerlendirebilecek becerilere sahip olduğunu ve %68.1’i bulduğu kaynağın kaliteli olup olmadığını anlayabileceğini belirtmiştir. Tubaişat ve Habiballah (2016:49) yaptıkları çalışmada katılımcıların %55.6’sı internette hangi sağlık kayıtlarının bulunduğunu, %55.2’si internetteki yararlı sağlık kaynaklarını nereden

(arama motoru vs.) bulabileceğini, %63.0'ü nasıl bulacağını ve %76.3 bulduğu kaynakları nasıl kullanacağını bildiğini sonucuna ulaşmıştır. Aynı çalışmada Tubaishat ve Habiballah (2016:49), katılımcıların %52.9'unun internette bulunan sağlık kaynaklarını değerlendirebilecek becerilere sahip olmadığı, %51.2'sinin yüksek kaliteli sağlık kaynaklarını düşük kaliteli kaynaklardan ayırt edemediği ve yine %52.9'unun internette buldukları bilgileri sağlıklarıyla ilgili kararlarda kullanamadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Ivanitskaya ve arkadaşları (2006:1)'nın üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları çalışmada katılımcıların, sağlıkla ilgili internet sitelerinin güvenilirliğini değerlendiremedikleri ve farklı bilgi kaynakları arasında ayırım yapamadıkları görülmüştür. Manafo ve Wong (2012:376) ve Park and Lee (2014:412) de yaptıkları çalışmalarda öğrencilerin sağlık temelli internet sitelerinin kalitelerini değerlendiremedikleri sonucuna ulaşmıştır. Öğrencilerin yüksek kaliteli sağlık kaynaklarını seçememeleri sağlıkla ilgili kararlar vermelerinde yetersiz kalmalarına sebep olmaktadır (Austin, 2012:7).

Çalışmada öğrencilerin e-sağlık okuryazarlığı düzeylerinin bireysel özelliklerine göre incelendiği analizlerde, öğrencilerin eğitim aldıkları bölüme göre ($p=0.002$), bilgisayar kullanım becerilerine göre ($p<0.001$), internet kullanım becerilerine göre ($p<0.001$) ve internete bağlandıkları yere göre ($p=0.001$) e-sağlık okuryazarlık düzeylerinin değiştiği görülmüştür. Tubaishat ve Habiballah (2016:50)'ın yaptıkları çalışmada öğrencilerin internet kullanım becerileri ile e-sağlık okuryazarlık düzeyleri arasında fark bulunmuş; e-sağlık okuryazarlık düzeyinin yaş, cinsiyet ve internet kullanım sıklığına göre değişmediği ortaya çıkmıştır. Norman ve Skinner (2006a:4) ve Van Der Vaart ve arkadaşları (2011:7)'nin yaptıkları çalışmalarda da yaş ile e-sağlık okuryazarlığı düzeyi arasında ilişki olmadığı belirtilirken, Mitsutake ve arkadaşları (2012:2) yaş ile e-sağlık okuryazarlığı arasında ilişki olduğunu belirtmiştir.

Bu çalışmada öğrencilerin e-sağlık okuryazarlık puanlarının yapılan benzer çalışmalara göre daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu öğrencilerin e-sağlık okuryazarlık puanlarının yüksek olmasını sağlayan gerek teorik gerekse pratik uygulamalar belirlenerek farklı gruplara da uygulanmasının faydalı olabileceği düşünülmektedir.

E-sağlık okuryazarlığı puan ortalamaları benzer çalışmalara nazaran daha yüksek olmasına rağmen katılımcıların sağlık hakkında karar verirken internetin yararlı olduğuna ve internetteki sağlık kaynaklarına ulaşabilmenin sağlık için önemli olduğuna dair kanılarının düşük olduğu sonucuna varılmıştır. Öğrencilerin internetteki sağlık kaynaklarının ve bu kaynaklara ulaşabilmenin önemine varmalarını sağlayacak gerekli eğitim ve farkındalık çalışmalarının yapılması, yüksek e-sağlık okuryazarlık becerilerinin aktif kullanımına ve gelişimine katkı sağlayabilir.

Bu çalışmada katılımcıların büyük çoğunluğu internette ne tür sağlık kaynaklarına ulaşacağını, internetteki yararlı sağlık kaynaklarını nereden bulacağını ve nasıl kullanacağını, sağlığıyla ilgili sorularına cevap ararken interneti nasıl kullanacağını, kendisine yardımcı olması için bulduğu yararlı bilgileri nasıl kullanacağını, bu bilgilerin yararlı olup olmayacağına karar verebileceğini bilmektedir. İnternetteki sağlık kaynaklarının hangisinin kaliteli olup olmadığını da katılımcıların büyük çoğunluğu ayırt edebileceğini söylemiş olmalarına rağmen internetteki bilgileri kullandığında kendini güvende hissedenlerin oranının düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Sağlıkla ilgili bilgilerin sunulduğu internet sayfalarının güvenli bilgiler vermesi yönünde gerekli inceleme ve müdahalelerin yapılmasının kişilerin bu bilgileri kullanabilmesi açısından yararlı olabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada hem bilgisayar hem de internet kullanım becerisi ile e-sağlık okuryazarlığı arasında doğrusal bir ilişki olduğu gözlemlenmiştir. Öğrencilerin e-sağlık okuryazarlık düzeylerinin geliştirilebilmesi için öncelikle bilgisayar ve internet kullanım becerilerini geliştirmeye yönelik çalışmaların yapılmasının, bilgisayar ve internet kullanım imkânlarının artırılmasının ve kullanımının teşvik edilmesinin faydalı olabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Austin, R. (2012). e-Health Literacy for Older Adults. ANIA-CARING News Part I. 27, (7–9).
- Brown, C.A., Dickson R. (2010). Healthcare Students E-Liteacy Skills. Journal of Allied Health, Cilt: 39, (179–184).
- Chan, J.L.Y., Leung, A., Chiang, V.C.L., Li, H.C.W., Wong, E.M., Liu, A.N.C., Chan, S.S.C. (2009). A Pilot Project to Build E-Health Literacy Among University Students in Hong Kong. The 10th International Congress on Medical Librarianship (ICML 2009), Brisbane, Australia, 31 August-4 September 2009.
- Ivanitskaya, L., O'Boyle, I., Casey, A.M. (2006). Health Information literacy and Competencies of Information Age Students: Results from the Interactive Online Research Readiness Self-Assessment (RRSA). Journal of Medical Internet Research 8, e6.
- Gilstad, H. (2014). Toward a Comprehensive Model of eHealth Literacy. In: E.A.A. Jaatun, E. Brooks, K.E. Berntsen, H. Gilstad, M. G. Jaatun (eds.): Proceedings of the 2nd European Workshop on Practical Aspects of Health Informatics (PAHI 2014), Trondheim Norway, 19-MAY-2014, published at <http://ceur-ws.org>
- Manaf, E., Wong, S. (2012). Assessing the eHealth literacy skills of older adults: a preliminary study. J. Consumer Health Internet, Cilt: 16, (369–381).
- Mitsutake, S., Shibata, A., Ishii, K., Oka, L. (2012). Association of eHealth Literacy With Colorectal Cancer Knowledge and Screening Practice Among Internet Users in Japan. Journal of Medical Internet Research 13,14 (6), e153.
- Nielsen-Bohlman, L., Panzer, A.M., Kindig, D.A. (2004). Health Literacy: A Prescription to End Confusion. Washington, DC: National Academies Press.
- Norman, C.D., Skinner, H.A. (2006a). eHEALS: The eHealth Literacy Scale. Journal of Medical Internet Research 8(4), e27.
- Norman, C.D., Skinner, H.A. (2006b). EHealth Literacy: Essential Skills for Consumer Health in a Networked World. Journal of Medical Internet Research 8(2), e9.
- Nutbeam, D. (2000). Health Literacy as A Public Health Goal: A Challenge for Contemporary Health Education and Communication Strategies in the 21st Century. Health Promot Int, 15, 259-67.
- Park, H., Lee, E. (2015). Self-Reported eHealth Literacy Among Undergraduate Nursing Students in South Korea: A Pilot Study. Nurse Education Today, Cilt:35, (408–413).
- Sørensen, K., Van den Broucke, S., Fullam, J., Doyle, G., Pelikan, J., Slonska, Z., (HLS-EU) Consortium Health Literacy Project European (2012). Health Literacy and Public Health: A Systematic Review and Integration of Definitions and Models. BMC Public Health, Cilt:12, Sayı: 80, (1-13).
- Stellefson, M., Hanik, B., Chaney, B., Channey, D., Tennant, B., Chavarria, E.A. (2011). EHealth Literacy Among College Students: A Systematic Review With Implications for eHealth Education. J Med Internet Research, e102, (1-16).
- Tontus, Ö., Karakaya, K. (2014). Sınırlı Sağlık Okuryazarlığının Sağlığa ve Sağlık Hizmetleri Kullanımına Etkileri. Sağlığa ve Sosyal Politikalara Bakış, Sayı: 19, (32-35).
- Tubaishat, A., Habiballah, L. (2016). EHealth Literacy Among Undergraduate Nursing Students. Nurse Education Today Cilt: 42, (47–52).
- Van der Vaart, R., Van Deursen, A.J., Drossaert, C.H., Taal, E., Van Dijk, J.A., Van de Laar, M.A. (2011). Does the eHealth Literacy Scale (eHEALS) Measure What it Intends to Measure? Validation of a Dutch Version of the eHEALS in Two Adult Populations. Journal of Medical Internet Research 13, e86.

YALNIZLIK DÜZEYİNİN YORDANMASINDA ANNE BABA TUTUMLARI VE OKUL TÜKENMİŞLİĞİNİN ROLÜ*

THE ROLE OF PARENTAL ATTITUDES AND SCHOOL BURNOUT IN PREDICTING THE LONELINESS LEVEL

M. Yüksel ERDOĞDU¹, Gufran GÜNDOĞMUŞ²

1. Doç. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, myerdogdu@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6403-5630>
2. Rehber Öğretmen, MEB, gufrangondogmus@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-9127-1196>

Makale Türü Araştırma Makalesi
Article Type Research Article

Başvuru Tarihi/Application Date
13.05.2019

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
19.03.2020

DOI
10.20875/makusobed.564127

*Makale, ikinci yazarın “Yalnızlık Düzeyinin Yordanmasında Anne Baba Tutumları ve Okul Tükenmişliği” başlıklı yüksek lisans tezinin bir kısmından oluşturulmuştur.

Öz

Bu araştırma; anne baba tutumları ile okul tükenmişliğinin öğrencilerin yalnızlık düzeyini ne düzeyde yordadığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın evreni, 2015-2016 eğitim-öğretim yılında İstanbul ili Küçükçekmece ilçesinde eğitimlerine devam eden ortaokul öğrencilerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise Küçükçekmece’de çeşitli ortaokullarda okuyan ilköğretim II. Kademe öğrencilerinden random örnekleme yöntemi ile seçilen 328 öğrenci oluşmaktadır (oluşturmaktadır şeklinde yazılmalı). Verilerin toplanmasında UCLA Yalnızlık Ölçeği, Anne Baba Tutum Ölçeği, İlköğretim II. Kademe Öğrencileri İçin Okul Tükenmişliği Ölçeği ve Kişisel Bilgi Formu’ndan faydalanılmıştır. Verilerin analizinde Çoklu Regresyon Analizi yöntemi kullanılmıştır. Okul tükenmişlik alt ölçeklerinden yalnızlığı en yüksek düzeyde yordayan, okulda tükenmişlik ve okula ilgi kaybı alt ölçek puanlarıdır. Okul etkinliklerinden ve aileden kaynaklı tükenmişlik puanları ile öğrencilerin yalnızlık düzeyleri arasında bir ilişki bulunmamıştır. Anne baba tutumlarından yalnızlığı en yüksek düzeyde yordayan otoriter anne-baba tutum alt ölçek puanlarıdır. Koruyucu ve demokratik anne baba tutumları ile öğrencilerin yalnızlık düzeyleri arasında bir ilişki bulunmamıştır. Sosyal bir varlık olan insanın yalnızlık düzeylerini etkileyen değişkenlerin ortaya konulması ve gerekli önlemlerin alınması önemli görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anne Baba Tutumu, Tükenmişlik, Okul Tükenmişliği, Yalnızlık

Abstract

The aim of the present study is to reveal the role of parental attitudes and school burnout in predicting the loneliness level of adolescents. Therefore, the study was conducted in the relational survey model. The population of the study consisted of primary education students studying in the Küçükçekmece district of Istanbul province in the 2015-2016 academic year. The sample of the study consisted of 328 students selected by the random sampling method from among primary education second-grade students studying in various schools in Küçükçekmece. The UCLA Loneliness Scale, Parental Attitude Scale, School Burnout Inventory for Primary Education Second-Grade Students, and Personal Information Form were used in the data collection. The multiple regression analysis method was used to analyze the data. Among the school burnout subscales, the scores of the exhaustion at school and loss of interest in school subscales predict loneliness at the highest level. There was no relationship between the burnout scores originating from school activities and the family and students' loneliness levels. The authoritarian parental attitude subscale scores predict loneliness at the highest level among parental attitudes. No relationship was determined between protective and democratic parental attitudes and students' loneliness levels. It is considered important to reveal the variables affecting the loneliness levels of the human, which is a social being, and to take the necessary measures.

Keywords: Parental Attitude, Burnout, School Burnout, Loneliness

EXTENDED SUMMARY

Loneliness has been described in many different ways by many scientists. While Rogers (1994) defines loneliness as the feeling that people have no interaction with each other, Jung (2012) expresses the absence of a person in the environments where the individual is found, and it occurs when the individual cannot convey the situations that he finds important to himself. When the definitions of loneliness are considered in general, loneliness; It is seen that it is defined as an unpleasant feeling of emotion that arises not only in the sense of the absence of anyone around the individual, but also in individuals in social settings, not being accepted, not being emotionally understood, and lack of sincerity in relationships (Rook, 1984; Sadler and Johnson, 1980; De Jong Gierveld, 1988; Jones and Hebb, 2003; Kocak, 2003). There may be many possible reasons for the feeling of loneliness in students. One of them is family relations. Considering that family is the first place where individuals' socialization tendencies and attempts first appear, it is expected that parental attitudes will be determinative in the development of loneliness. For this reason, in this research, parents' attitudes, which are thought to be related to loneliness, are discussed.

Parents' attitude to children, their emotions and behaviors affect many developmental characteristics from children's emotional life to behavioral dimension (Demircioğlu, 2012; Yavuzer, 1998; Darling, Steinberg, 1993). The feeling of loneliness may cause negativities in the daily life of individuals, such as despair, suicide, and the desire to be isolated from the society, and the negativities of individuals in school or business life may also appear as the reasons that trigger the feeling of loneliness. One of them is burnout. Burnout; In general, it is defined as the wear-out, overwhelming, negative feelings, feeling of tiredness from ordinary works in daily life (Freudenberger, 1974; Cherniss, 1988; Maslach, 1982) and has negative effects on the individual's performances (Soysal & Özçalıcı, 2014). In this context, the relative importance of variables such as school burnout and parental attitudes, which are thought to be related to loneliness levels of students, will be presented. In the light of the findings, it is hoped that research findings will be a guide in psychological counseling services for students who experience intense loneliness in schools. In this study (1), the level of loneliness of parents' attitudes (2) and the level of loneliness of school burnout subscales were used.

Method

The population of the study consists of students who continue their education in secondary schools in Küçükçekmece district of Istanbul. In the research, three schools were determined through eluster sampling (lower, middle and upper socio-economic level), and 328 students studying in these schools and volunteering to participate in the research were taken as samples. UCLA Loneliness Scale, Primary School Second Level Students School Burnout Inventory and Parenting Attitude Inventory were used in the study.

Discussion Results and Recommendations

According to the results of the research, it is observed that the students experience burnout at the school, which predicts the highest level of loneliness, and the loss of interest in the school. The school is a place where students spend most of the time in adolescence and where their social relationships are more intense. Friendship relations are very important for the adolescent because of the intense conflicts with the family during adolescence. According to the research findings, it is revealed that students with authoritarian parents' attitudes mostly experience loneliness. It is believed that the main reason for this is that children to experience living under pressure in the family cannot socialize due to their inadequacy feelings, digestion, and feelings of fear, and accordingly they experience a sense of loneliness.

The data for the research was obtained from the secondary school students in the Küçükçekmece district of Istanbul. Generalizing the research results would be possible by carrying out these and similar studies on different sample groups.

1. GİRİŞ

İnsan biyolojik, psikolojik ve sosyal bir varlık olarak kabul edildiğine göre insanın yaşamsal olarak bedensel ihtiyaçlarını karşılaması gerektiği gibi bu durumla aynı düzeyde önemli olan sosyalleşme ihtiyaçlarını da gidermesi gerekmektedir. Bu da kuşkusuz insanların bir topluluk içinde yaşaması ve onlarla iletişim kurması ile mümkün olabilir. Bu bağlamda insanın yalnız kalması ya da yalnızlık hissi içinde olması kabul edilebilir bir durum değildir. Yalnızlığın anlamsal olarak karşılığının ne olduğu birçok bilim insanının dikkatini çekmiş ve yalnızlık kavramına dönük bakış açılarının farklılığının bir sonucu olarak değişik tanımlar ortaya çıkmıştır. Rogers (1994) yalnızlığı, insanların birbirleriyle etkileşiminin olmadığına dönük bir his içine girmesi olarak tanımlarken, Jung (2012) bireyin bulunmuş olduğu ortamlarda bir insanın olmaması olarak ifade eder ve bireyin kendince önemli bulunduğu durumları bir başkasına aktaramadığında ortaya çıkar. Yalnızlık; bireyin gerçek ilişkileri ile ideal-istediği ilişkilerindeki uyumsuzlıklardan ötürü meydana gelen ve arzulanmayan bir histir (Peplau ve Perlman, 1984). Weis (1973), yalnızlığı sadece sosyal ilişkilerin olmaması anlamında değil aynı zamanda sosyal ilişkilerde içtenlik ve yakınlığın olmaması durumu olarak da ifade etmektedir.

Genel olarak yalnızlık tanımlarına bakıldığında yalnızlığın; sadece bireyin çevresinde kimsenin bulunmaması anlamında değil, aynı zamanda bireylerin sosyal ortamlarda kendilerini izole olmuş, düşüncelerinin kabul görmemesi, duygusal olarak anlaşılmasa, ilişkilerde içtenliğin olmaması olarak görülen ve bireyde huzursuzluk veren bir duygu durumu olarak tanımlandığı görülmektedir (Rook, 1984; Sadler ve Johnson, 1980; De Jong Gierveld, 1988; Jones ve Hebb, 2003; Koçak, 2003). Bununla birlikte Geçtan (2005) yalnızlık kavramına farklı açıdan bakmış yalnızlık ile tek başına kalma isteklerinin aynı olmadığına vurgu yapmıştır. Yalnızlık hissi bireylerde üzüntü veren bir duygu durumu iken, tek başına kalma isteği birçok kişi tarafından benimsenin bir durumdur. Benzer biçimde Buchholz ve Catton (1999) bireylerin yalnız başına kalmalarının onların kişilik gelişimleri üzerinde pozitif etkilerinin olduğunu ifade etmektedir. Brehm, Kassin, ve Fein, S. (2002) yalnızlığın birey üzerindeki olumsuz etkilerinin bulunduğunu, düşük benlik algısı, çekingenlik, sosyal ilişkilerden uzak durma, çevresindeki insanların davranışlarını olumsuz olarak algılama gibi düşüncelerin oluştuğunu ifade etmektedirler. Young (1982) yalnızlığı; kısa süren ve önemsiz görülen geçici yalnızlık,, ilişkilerde eskisi kadar doyum alınmayan bir şekilde ortaya çıkan durumsal yalnızlık ve en az iki yıldır devam eden sosyal ilişkilerde verimsizlik ve doyumsuzluk olarak adlandırdığı kronik yalnızlık olmak üzere üç farklı türü olduğunu ifade etmektedir.

Yalnızlık duygusu ile ilgili araştırmalara genel olarak bakıldığında yalnızlığın çok farklı boyutların ele alındığı görülmektedir. Akademik başarı ile yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişkiyi konu alan çalışmalarda; yalnızlık duygusunun artması ile başarı arasında negatif korelasyon olduğu (Ayaroğlu, 2002; Demir ve Tarhan; 2001; Dost, 2007; Kızıldağ, 2009; Pancar, 2009; Tarhan, 1998; Yıldırım, 2000), arkadaş ve aile desteğine sahip çocukların daha az yalnızlık duygusu yaşadıkları (Duru; 2008; Arslantaş ve Ergin, 2011; Krause, 2008; Koşar, 1992; Berguno, Leroux, McAinsh, Shaikh, 2004), internete girme, televizyon izleme sıklığı arttıkça yalnızlık duygusunun arttığı (Skues, Williams, Wise, 2012; Ayaroğlu, 2002; Yücel, 2009; Çağır, 2010; Özben, 2014) gözlenmektedir.

Öğrencilerde yalnızlık duygusunun ortaya çıkmasının olası birçok nedeni olabilir. Bunlardan biri de aile içi ilişkilerdir. Ailenin bireylerin sosyalleşme eğilimleri ve girişimlerinin ilk ortaya çıktığı yer olduğu düşünülürse, yalnızlık duygusunun gelişiminde anne-baba tutumlarının belirleyici olması beklendik bir durumdur. Bu nedenle bu çalışmada yalnızlıkla ilişkili olduğu düşünülen anne-baba tutumları ele alınmıştır.

Anne-babanın çocuğa yaklaşımları, onlara dönük duygu ve davranışları çocukların duygusal yaşamından davranış boyutuna kadar birçok gelişim özelliğini etkilemektedir (Demircioğlu, 2012; Yavuzer, 1998; Darling, Steinberg, 1993). Çeçen (2008) tarafından yapılan bir çalışmada, anne-babasını otoriter olarak algılayan çocukların yalnızlık duygularının yüksek olduğu ortaya koyulmaktadır. Henwood ve Solano (1994) tarafından yapılan bir çalışmada çocuğun yalnızlık duygusu ile annenin yalnızlık duygusu arasında yüksek

düzeyde pozitif korelasyon olduğu, çocuklarda yalnızlık duygusu ile aile içi etkileşimin sağlıklı olması arasında da ilişkiler bulunduğunu göstermiştir. Yalnızlık hissi yaşayan bireylerin aile sisteminin kuşkusuz en önemli parçalarından olan ebeveynleri ile olumsuz iletişim biçimleri içinde olduğu görülür (Kulaksızoğlu, 2004). Kabul edici ve olumlu anne baba tutumuna sahip öğrenciler, diğer ebeveyn tutumlarına sahip öğrencilere oranla daha az yalnızlık duygusu yaşamaktadırlar (Kuzgun ve Eldeleklioğlu, 2005).

Yalnızlık duygusu bireylerin gündelik hayatında, umutsuzluk, intihar, toplumdan izole olma isteği gibi olumsuzluklara neden olabileceği gibi, bireylerin okul ya da iş hayatındaki olumsuzlukları da yalnızlık duygusunun oluşumunu tetikleyen nedenler olarak karşımıza çıkabilir. Bunlardan biri de tükenmişliktir. Tükenmişlik; genel olarak, gündelik hayattaki olağan işlerden yıpranma, bunalma, olumsuz duygulara kapılma, yorgunluk hissi olarak tanımlanmakta (Freudenberger, 1974; Cherniss, 1988; Maslach, 1982) ve bireyin performansları üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır (Soysal ve Özçalıcı, 2014). Her ne kadar tükenmişlik iş yaşamında gözlenen bir durum olarak algılsa da, öğrenciler için de okul yaşantısında var olan stres ve sorumluluk nedeniyle benzer durumları öğrenciler de yaşayabilmektedir (Seçer, 2012). Okul tükenmişliği olarak ifade edilen bu durum öğrencilerde bedensel, duygusal olarak yorgunluk hissi, duyarsızlaşma, okula ilgi kaybı, akademik öz yeterlilikte düşüş olarak tanımlanmaktadır (Aypay ve Sever, 2011; Yang, 2004; Yang ve Farn, 2005).

Okul tükenmişliği konusunda yapılan çalışmalara genel olarak bakıldığında sosyal desteğe sahip olma ile okul tükenmişliği azalttığını (Çam ve ark. 2014; Kutsal ve Bilge), tükenmişlik düzeyi ile okul başarısı arasında ters yönde korelasyonlar bulunduğunu (Çapulcuoğlu ve ark.,2013; Yang, 2004) ortaya koymaktadır.

Yalnızlık duygusu, sosyal bir varlık olan insanın sürekli hissedebileceği bir duygu olarak kabul edilemez. Yalnızlık, bireylerin sosyal ilişkilerden, gündelik hayatta yapması gereken sorumluluklara kadar birçok davranışları üzerinde olumsuz etkileri olan bir duygu durumudur. Bu bağlamda bireylerin psikolojik olarak sağlam olması açısından bireyleri yalnızlık duygusuna iten nedenleri ortaya koymak ve gerekli önlemleri almak önemli görülmektedir. Bu bağlamda bu çalışmada öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ile ilişkili olduğu düşünülen, okul tükenmişliği, anne baba tutumları gibi değişkenlerin yalnızlık üzerindeki görece önem sırası ortaya konulacaktır. Elde edilen bulgular ışığında okullarda yalnızlık duygusunu yoğun yaşayan öğrencilere dönük psikolojik danışma hizmetlerinde araştırma bulgularının yol gösterici olacağı umut edilmektedir. Bu çalışmada (1) anne baba tutumlarının yalnızlık düzeyini (2) okul tükenmişlik alt ölçeklerinin yalnızlık düzeyini ne düzeyde yordadığı incelenmiştir.

2.YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Deseni

Bu çalışmada yalnızlık düzeyinin yordanmasında ebeveyn tutumları ve okul tükenmişliğinin incelenmesi amaçlandığından araştırma nicel araştırma yöntemlerinden korelasyonel modelde gerçekleştirilmiştir.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini İstanbul ili Küçükçekmece ilçesine bağlı ortaokullarda eğitimine devam eden öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada küme örnekleme (alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeyden) yoluyla üç okul belirlenmiş, bu okullarda okuyan ve araştırmaya katılmaya gönüllü olan 328 öğrenci örneklem olarak alınmıştır. Öğrencilerin 150'si (% 45) 6. sınıf, 96'sı (% 29) 7. sınıf ve 82'si (% 26) ise 8. sınıfta okumaktadırlar.

2.3. Veri Toplama Araçları

UCLA Yalnızlık Ölçeği: *Ucla Yalnızlık Ölçeği* Russel, Peplau ve Ferguson (1978) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin Türkiye kültürüne uyarlanması ise Demir (1989) tarafından yapılmıştır. Dörtlü likert tipi bu derecelendirme ölçeğini meydana getiren 20 maddeden yarısı düz, yarısı da ters yönde kodlanmıştır.

Bireyler her bir maddede sunulan durumu kendilerine göre değerlendirir ve sıklık durumuna göre işaretleme yapar. Ölçeğin puanlanması olumlu olan maddeler 4 puandan başlayarak 1 puana kadar puanlanırken olumsuz maddeler ise ters şekilde puanlanmaktadır. Bu ölçekten toplam puan elde edilir ve elde edilen yüksek puanlar yüksek yalnızlık hissini temsil eder. Ölçekten alınabilecek puanlar 80 ile 20 puan arasında değişmektedir. Ölçeğin Demir (1990) tarafından yapılan güvenilirliğine ilişkin bulgular ölçeğin Cronbach alpha güvenilirlik katsayısının yeterli (0.96) düzeyde olduğunu göstermiştir. Ölçeğin tekrar test katsayısı (0.94) diğer çalışmalarda elde edilen katsayılara göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı bu çalışmadaki örneklem grubu üzerinden yeniden hesaplanmış ve maddeler arası uyum .79 olarak hesaplanmıştır.

İlköğretim ikinci Kademe Öğrencileri Okul Tükenmişliği Ölçeği: Ölçek Aypay (2011) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek için oluşturulan maddelerde açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi sonucu ölçeğin dört alt boyuttan meydana geldiği ortaya konulmuştur. Bunlar; okul etkinliklerinden kaynaklı tükenmişlik, aileden kaynaklı tükenmişlik, okulda yetersizlik, okula ilgi kaybı alt ölçekleridir. Ölçekte yirmi altı madde bulunmaktadır. Ölçeğin tüm alt boyutlarının açıkladığı varyans %59'dur. Faktör analizi ile yapılan geçerlik çalışmasında soruların faktör yük değerlerinin .41-.81 arasında değiştiği gözlenmiştir. Doğrulayıcı faktör analizi ile elde edilen modelin uyum indeksleri [GFI=0.94, AGFI=0.91, PGFI=0.89, RMSEA=0.07, CFI=0.91; $\chi^2 = 787.6$, $df=293$, $p < .01$] olarak ölçülmüştür. Geliştirilen ölçeğin güvenilirlik değerleri .92 ile .76 arasında değişmektedir. Bu araştırma için ölçeğin cronbach alpha değerleri yeniden hesaplanmış ve elde edilen değerlerin .71 ile .88 arasında değiştiği gözlenmiştir.

Anne Baba Tutum Envanteri: Beşli likert tipi bir ölçek olan Anne Baba Tutum Envanteri, Kuzgun (1972) tarafından geliştirilmiş ve Eldeleklioğlu (1996) tarafından revize edilmiştir. Kuzgun (1972) ölçeği oluşturduğunda üç alt boyut belirlemiştir. Bunlar “demokratik”, “otoriter” ve “ilgisiz” tutumlardır. Eldeleklioğlu'nun (1996) “koruyucu-istekçi” ve “reddedici” anne baba tutumlarını da ekleyerek 119 maddelik bir hale getirdiği ölçek Gazi Üniversitesi'nden eğitimine devam eden 100 öğrenciye uygulanmıştır. Demokratik ve koruyucu anne baba tutumları için faktör yükü en yüksek 15'er, otoriter anne baba tutumu için 10 madde belirlenerek 40 maddeden oluşan Anne Baba Tutum Envanteri meydana gelmiştir. İç tutarlılığı cronbach alpha yöntemi ile belirlenen envanterin alfa katsayıları demokratik, otoriter ve koruyucu anne baba tutumları için sırasıyla .89, .78, .82 şeklindedir. Envanterin tutarlılık düzeyini belirlemek için test tekrar test tekniği kullanılmıştır. Demokratik ve otoriter tutum alt ölçek puanları arasında .64; otoriter ve koruyucu tutum alt ölçek puanları .36'lık ilişki değeri elde edilmiştir. Uygulayıcılar 1'den 5'e kadar numaralandırılan durumlarda kendilerine uygun gelen durumları işaretlerler.

2.4.Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen verilerin normallik dağılımını saptamak için yapılan analizde UCLA Yalnızlık Ölçeğinin basıklık değeri=.83, çarpıklık değeri=.68, Okul Tükenmişlik ölçeğinin basıklık değeri= -.75, çarpıklık değeri= -.76, Anne-Baba Tutum Envanterinin basıklık değeri=.53, çarpıklık değeri=.88 olarak hesaplanmış ve dağılımın normal dağıldığı gözlenmiştir. Bu nedenle yalnızlık düzeyinin yordanmasında anne baba tutumları ve okul tükenmişliğinin yordama düzeyi ve önem sırasını ortaya koymak amacıyla çoklu regresyon analizi kullanılmıştır.

3.BULGULAR

Araştırmada kullanılan ölçme araçlarından elde edilen puanların betimsel istatistiklerine Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1'de görüldüğü üzere örneklemden elde edilen UCLA Yalnızlık Ölçeği puan ortalaması 33.68 (Ss= 10.15) olarak bulunmuştur. Örneklemden elde edilen ABTÖ puanlarına bakıldığında; demokratik anne baba tutum alt boyutu ortalaması 61.19 (Ss= 10.59), koruyucu anne baba tutum alt boyutu ortalaması 43.16 (Ss= 10.53) ve otoriter anne baba tutumu puan ortalaması 20.40 (Ss= 7.16) olarak bulunmuştur. Örneklemden elde edilen okula dönük tükenmişlik ölçeği (ODTÖ) puanlarına bakıldığında; Okul

Etkinliklerinden Kaynaklı Tükenmişlik (OEKT) alt boyutunun puan ortalaması 23.25 (Ss= 8.17), Aileden Kaynaklı Tükenmişlik (AKT) alt boyutunun puan ortalaması 11.51 (Ss= 4.42), Okulda Yetersizlik (OKT) alt boyutunun puan ortalaması 8.77 (Ss= 3.17), Okula İlgili Kaybı (OKİT) alt boyutunun puan ortalaması 9.11 (Ss= 3.78) olarak bulunmuştur.

Tablo 1. Yalnızlık Ölçeği, Anne-Baba Tutum Envanteri ve Okula Dönük Tükenmişlik Ölçeği Betimsel İstatistikleri

Ölçekler	\bar{X}	Ss	Min.	Max.	
UCLA Yalnızlık Ölçeği	33.68	10.15	20,00	60,00	
Anne-Baba Tutum Envanteri	Demokratik	61.19	10.59	6,00	75,00
	Koruyucu	43.16	10,53	19,00	71,00
	Otoriter	20.40	7,06	8,00	49,00
Okula Dönük Tükenmişlik Ölçeği	OEKT	23,05	8,17	11,00	48,00
	AKT	11,51	4,42	4,00	31,00
	OKT	8,77	3,17	4,00	16,00
	OKİT	9,11	3,78	5,00	29,00

Öğrencilerin okul tükenmişlik alt ölçek puanlarının yalnızlık düzeyini yordamadaki rolü ve yordama sırasına dönük bulgulara Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Okul Tükenmişliklerinin Yalnızlık Düzeylerini Yordamasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	18,77	1,66	-	11,252	,000	-	-
Okul Etkinliklerinden	,062	,100	,050	,618	,537	,350	,034
Aileden Kaynaklı	,156	,145	,068	1,077	,282	,258	,060
Okulda Tükenmişlik	1,286	,208	,397	6,176	,000	,455	,325
Okula İlgili Kaybı	,753	,191	,281	3,943	,000	,396	,215

R=0.50 R²=0.25

F₍₄₋₃₂₃₎=27,97 p=.000

Öğrencilerin yalnızlık düzeyleri üzerinde etkisi olduğu düşünülen okul etkinliklerinden ve aileden kaynaklı tükenmişlik ile okula dönük ilgi kaybı ve yetersizlik değişkenlerin yalnızlık düzeylerini ne şekilde yordadığını ortaya koymaya yönelik olarak yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda, okul etkinliklerinden ve aileden kaynaklı tükenmişlik, okulda yetersizlik ve okula ilgi kaybı değişkenleri birlikte, yalnızlık düzeyini anlamlı bir şekilde yordamaktadır (R= 0,507, R² = 0.257), (F (4-323) = 27,97, p < 0,05). Analize alınan üç değişken, birlikte, yalnızlık düzeyindeki değişimin %25’ini açıklamaktadır.

Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına göre, yordayıcı değişkenlerin, yalnızlık üzerindeki göreceli önem sırası, okulda tükenmişlik (β = 0,397), okula ilgi kaybı (β = 0,281), aileden kaynaklı tükenmişlik (β = 0,068), ve okul etkinliklerinden kaynaklı tükenmişliktir (β = 0,050). Regresyon katsayılarının anlamlılığına bakıldığında sadece okulda tükenmişlik ve okula ilgi kaybı değişkenlerinin yalnızlık üzerinde önemli yordayıcı olduğu görülmektedir.

Öğrencilerin anne-baba tutum alt ölçek puanlarının yalnızlık düzeyini yordamadaki rolü ve yordama sırasına dönük bulgulara Tablo 3’te yer verilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Anne Baba Tutumlarının Yalnızlık Düzeylerini Yordanmasına İlişkin Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata	β	t	p	İkili r	Kısmi r
Sabit	49,20	4,49	-	10,943	,000	-	-
Demokratik	,331	,056	,025	5,879	,312	,394	,310
Koruyucu	,047	,059	,049	,800	,424	,131	,044
Otoriter	,132	,097	,345	1,357	,000	,282	,075

R=0.41 R²=0.16
F(3,324)=21,86 p=.000

Öğrencilerin yalnızlık düzeyleri üzerinde etkisi olduğu düşünülen demokratik, koruyucu ve otoriter anne baba tutumları gibi değişkenlerin yalnızlık düzeylerini ne şekilde yordadığını ortaya koymaya yönelik olarak yapılan çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda demokratik, koruyucu ve otoriter anne baba tutumu değişkenleri birlikte, yalnızlık düzeyi ile anlamlı bir şekilde yordamaktadır R= 0,410, R² = 0.168), (F(3-324) = 21,86, p < 0,05). Analize alınan üç değişken birlikte, yalnızlık düzeyindeki değişimin %16'sını açıklamaktadır.

Standartlaştırılmış regresyon katsayılarına göre, yordayıcı değişkenlerin, yalnızlık üzerindeki görece önem sırası, demokratik ($\beta = 0,345$), otoriter ($\beta = 0,093$) ve koruyucu anne baba tutumu ($\beta = 0,049$)dur. Regresyon katsayılarının anlamlılığına bakıldığında sadece demokratik anne baba tutumu değişkeninin yalnızlık üzerinde önemli yordayıcı olduğu belirlenmiştir.

4.TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırmadan elde edilen sonuçlara genel olarak bakıldığında öğrencilerin yalnızlık düzeyini en yüksek düzeyde yordayan okulda tükenmişlik yaşama ile okula olan ilgi kaybından kaynaklandığı gözlenmektedir. Okul, ergenlik döneminde öğrencilerin zamanın büyük çoğunluğunu geçirdiği, sosyal ilişkilerinin daha yoğun yaşandığı bir yerdir. Ergenlik döneminde aile ile çatışmaların daha yoğun yaşanması nedeniyle arkadaş ilişkileri ergen için oldukça önemlidir. Bu bağlamda ergenin okul ile ilgili sorumluluklarını yerine getirememesi, akademik başarısızlık gibi nedenler ergenin sosyal çevresi içinde kendine yer edinmesini zorlaştırmakta, arkadaşlarından ihtiyacı olan desteği almamasına neden olabilmektedir. Buna bağlı olarak ergende tükenmişlik duygusunun oluştuğu sonuç olarak bunun yalnızlık duygusunu artırdığı düşünülmektedir. Benzer şekilde Gündoğmuş (2017) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin tükenmişlik ile yalnızlık düzeyleri arasında ilişki olduğu gözlenmektedir. Bununla birlikte Kara (2004) tarafından yapılan çalışmada okul tükenmişlik düzeyleri ile öğrencilerin psikolojik iyi oluş düzeyleri arasında negatif korelasyon olduğunu ortaya koymuştur. Akademik güdülenme ile okula dönük tükenmişlik arasında negatif korelasyon olduğunu gösteren araştırma bulguları mevcuttur (Seçer, 2015; Avara, 2015). Koçak (2016) ve Akpınar (2016) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin okul tükenmişlik ölçeği puanları ile depresyon, akademik stres düzeyleri arasında pozitif yönde ilişki olduğu ortaya koymuştur.

Araştırma sonuçlarına göre göre otoriter ebeveyn tutumuna maruz kalan öğrencilerin daha çok yalnızlık duygusu yaşadıklarını ortaya koymaktadır. Bunun temel nedeninin aile içinde baskı altında yaşayan çocukların yaşadıkları yetersizlik duyguları, sindirilme, korku duygusu içinde yaşamaları gibi nedenlerle sosyalleşemedikleri buna bağlı olarak da yalnızlık duygusu yaşadıkları düşünülmektedir. Kozaklı (2006) tarafından yapılan bir çalışmada çocukluk yıllarında ailesi ve arkadaşlarıyla olumlu iletişim oluşturamayan bireylerin ilerleyen yıllarda da kendilerini daha yalıtılmış hissedebileceklerini ortaya koymuştur. Bullock (1993) tarafından yapılan bir başka çalışmada kabul edici aile içinde yaşayan, ailelerini sürekli yanında hisseden çocukların daha az yalnızlık hislerine sahip olduğunu göstermiştir. Çeçen (2008) tarafından yapılan bir çalışmada demokratik tutuma sahip olan ailelerin çocuklarının farklı tutuma sahip ebeveynlerinin çocuklarına göre daha düşük düzeyde yalnızlık duygusuna sahip olduğu ortaya koymuştur. Koruyucu-otoriter ebeveyn tutumlarına maruz kalan ergenlerin eleştirilmekten kaygı duyma ve çekinme duygusu içinde

oldukları, demokratik ailelerin çocuklarında sosyalleşmenin daha yaygın olduğu gözlenmektedir (Bilir ve Dabanlı, 1981; Erkan, 2002).

Araştırma bulgularının yorumlanmasında araştırmanın sınırlılıklarını dikkate almak gerekir. Araştırma korelasyonel modelde gerçekleştirildiği için elde edilen sonuçların neden-sonuç ilişkisi içinde yorumlanmamasına dikkat edilmelidir. Kuşkusuz öğrencilerin yalnızlık düzeyleri ile ilişkili olabilecek birçok değişken söz konusudur. Dolayısı ile öğrencilerin yalnızlık düzeylerini etkileyen, yalnızlık düzeyleri ile ilişkili olabilecek değişkenlerin araştırılması önemli görülmektedir. Araştırmanın verileri İstanbul Küçükçekmece ilçe sınırları içindeki ortaokul öğrencilerinden elde edilmiştir. Araştırma sonuçlarının genellenmesi bu ve benzeri çalışmaların farklı örneklem grupları üzerinde yürütülmesi ile mümkündür.

KAYNAKÇA

- Akpınar, M. (2016). *Okul Tükenmişliği İle Akademik Stres ve Öznel İyi Oluş Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı).
- Arsılantaş, H., & Ergin, F. (2011). Loneliness, depression, social support and related factors in individuals between 50 and 65 years. *Turkish Journal of Geriatrics*, 14(2).
- Avara, K. (2015). *Ortaöğretim öğrencilerinde akademik güdülenmenin yordayıcısı olarak akademik öz-yeterlilik, kariyer kararı yetkinlik beklentisi ve okul tükenmişliği* (Master's thesis, Mevlana Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı).
- Ayaroğlu, N. S. (2002). *The relationship between internet use and loneliness of university students* (Doctoral dissertation).
- Aypay, A. (2011). İlköğretim II. kademe öğrencileri için okul tükenmişliği ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 11(2), 511-527.
- Aypay, A., & Sever, M. (2011). Ortaöğretim öğrencilerinde okul tükenmişliğinin bazı değişkenler açısından incelenmesi. *XI. Ulusal Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi Bildiri Kitapçığı*, 5-7.
- Berguno, G., Leroux, P., McAinsh, K., & Shaikh, S. (2004). Children's experience of loneliness at school and its relation to bullying and the quality of teacher interventions. *The Qualitative Report*, 9(3), 483-499.
- Bilir, Ş. & Dabanlı, D. (1981). Ergenlik çağındakinin sosyal gelişimi. Aile tutumları etkisinin araştırılması. *Birey kişilik ve toplum*, 5 (3).
- Brehm, S. S., Kassin, S. M., & Fein, S. (2002). *Social Psychology* Boston. *Massachusetts: Houghton Mifflin Company*.
- Buchholz, E. S., & Catton, R. (1999). Adolescents' perceptions of aloneness and loneliness. *Adolescence*, 34(133), 203.
- Bullock, J. R. (1993). Lonely children. *Young Children*, 48, 53-57.
- Çağır, G. (2010). *Lise ve üniversite öğrencilerinin problemleri internet kullanım düzeyleri ile algılanan esenlik halleri ve yalnızlık düzeyleri arasındaki ilişki*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Çam, Z., Deniz, K. Z., & Kurnaz, A. (2014). Okul tükenmişliği: algılanan sosyal destek, mükemmeliyetçilik ve stres değişkenlerine dayalı bir yapısal eşitlik modeli sınaması. *Eğitim ve Bilim*, 39(173).
- Çapulcuoğlu, U., & Gündüz, B. (2013). Lise öğrencilerinde tükenmişliğin cinsiyet, sınıf düzeyi, okul türü ve algılanan akademik başarı değişkenlerine göre incelenmesi. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3(1), 12-24.
- Çeçen, A. R. (2008). Öğrencilerinin cinsiyetlerine ve ana baba tutum algılarına göre yalnızlık ve sosyal destek düzeylerinin incelenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(3), 415-431.
- Cherniss, C. (1988). *Professional burnout in human organizations*. Newyork: Praeger.
- Darling, N., & Steinberg, L. (1993). Parenting style as context: An integrative model. *Psychological Bulletin*, 113(3), 487-496.
- De Jong-Gierveld, J., & Liefbroer, A. C. (1988). Transitions in young-adult life: a choicemodel approach. *European contributions to youth research*, 161-174.
- Demir, A. (1990). Üniversite öğrencilerinin yalnızlık düzeylerini etkileyen bazı etmenler. *Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Demir, A. & Tarhan, N. (2001). Loneliness and Social Dissatisfaction in Turkish Adolescents. *The Journal of Psychology*, 135(1), 113-123.

- Demircioğlu, H. (2012). Altı yaşında çocuğu olan annelere uygulanan aile eğitimi programının aile işlevleri ve anne baba tutumları ile çocuğun gelişimi üzerindeki etkisinin incelenmesi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi.*
- Duru, E. (2008). Yalnızlığı yordamada sosyal destek ve sosyal bağlılığın rolü. *Türk Psikoloji Dergisi*, 23(61), 15.
- Erkan, Z. (2002). Ergenlerin sosyal kaygı düzeyleri, ana-baba tutumları ve ailede görülen risk faktörleri üzerine bir çalışma. *Yayınlanmamış Doktora Tezi.*
- Freudenberger, H. J. (1974). Staff burn-out. *Journal of social issues*, 30(1), 159-165.
- Geçtan, E. (2005). Psikanaliz ve sonrası [Psychoanalysis and post]. *İstanbul, Turkey: Metis Yayıncılık.*
- Gündoğmuş, G. (2017). Yalnızlık düzeyinin yordanmasında anne- baba tutumları ve okul tükenmişliği. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı.
- Henwood, P. G., & Solano, C. H. (1994). Loneliness in young children and their parents. *The Journal of genetic psychology*, 155(1), 35-45.
- Jones, W. H., & Hebb, L. (2003). The experience of loneliness: Objective and subjective factors. *The International Scope Review*, 5(9), 41-68.
- Jung, C.G. (2012). *Anılar, Düşler, Düşünceler*. Çev., İris Kantemir, Can Sanat Yayınları, İstanbul.
- Kızıldağ, S. (2009). *Akademik başarının yordayıcısı olarak yalnızlık, boyun eğici davranışlar ve sosyal destek*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Koçak, L. (2016). Lise öğrencilerinde okul tükenmişliği ile depresif belirtiler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Atatürk üniversitesi, Erzurum.*
- Koçak, R. (2003). Duygusal İfade Eğitim Programının Üniversite Öğrencilerinin Aleksitimi ve Yalnızlık Düzeylerine Etkisi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- Koşar, N. G. (1992). *Sosyal hizmetlerde aile ve çocuk refahı alanı*.
- Krause-Parello, C. A. (2008). The mediating effect of pet attachment support between loneliness and general health in older females living in the community. *Journal of Community Health Nursing*, 25(1), 1-14.
- Kulaksızoğlu, A. (2004). *Ergenlik Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kutsal, D. & Bilge, F. (2012). Lise öğrencilerinin tükenmişlik ve sosyal destek düzeyleri. *Eğitim ve Bilim*, 37(164), 284-297.
- Kuzgun, Y. & Eldeleklioğlu, J. (2005). *Rehberlik ve Psikolojik Danışmada Kullanılan Ölçme Araçları ve Programlar Dizisi*. Ankara: Nobel Dağıtım Yayınları.
- Maslach, C. (1982). *Burnout, The Cost of Caring*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice Hall.
- Özben, Ş. (2014). Üniversite Öğrencilerinin Televizyon İzleme Süresine Göre Yalnızlık Düzeylerinin İncelenmesi. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (35), 198- 206
- Sadler, W. A., & Johnson, T. B. (1980). From loneliness to anomia. *The anatomy of loneliness*, 34-64.
- Seçer, İ. (2015). Okul Tükenmişliği İle Akademik Güdülenme Arasındaki İlişkinin Yapısal Eşitlik Modeli İle İncelenmesi. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 424-433.
- Seçer, İ. & Gençdoğan, B. (2012). Ortaöğretim öğrencilerinde okul tükenmişliğinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi. *Turkish Journal of Education*, 1(2): 28-40.
- Skues, J. L., Williams, B., & Wise, L. (2012). The effects of personality traits, self-esteem, loneliness, and narcissism on Facebook use among university students. *Computers in Human Behavior*, 28(6), 2414-2419.

- Pancar, A. (2009). *Parçalanmış ve tam aileye sahip ergenlerin yalnızlık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Peplau, L.A. & Perlman, D., (1984). Loneliness Research: A Survey of Empirical Findings. In L.A. Peplau ve S.E. Goldston (Eds.), *Preventing the Harmful Consequences of Severe and Persistent Loneliness*, National Institute of Mental Health, 13-47, Rockville, MD.
- Rogers, C. (1994), *Etkileşim grupları* (Çev. H. Erbil), Ekin Yayınları, Ankara.
- Rook, K. S. (1984). The negative side of social interaction: impact on psychological well-being. *Journal of personality and social psychology*, 46(5), 1097.
- Russell, D., Peplau, L. A., & Ferguson, M. L. (1978). Developing a Measure of Loneliness. *Journal of Personality Assessment*, 42, 290-294.
- Tarhan, N. (1998). Ergenlerin sosyometrik statüleri, cinsiyetleri, akademik başarıları, sınıf düzeyleri ve devam ettikleri okulların sosyo-ekonomik statüsü ile yalnızlık duyguları arasındaki ilişki. *VII. Ulusal Eğitim Bilimleri Kongresi* içinde (s. 25-36). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Yavuzer, H. (1998). *Çocuk Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi
- Yıldırım, İ. (2000). Akademik başarının yordayıcısı olarak yalnızlık, sınav kaygısı ve sosyal destek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18, 167-176.
- Young, J. E. (1982). Loneliness, depression and cognitive therapy: Theory and application. *Loneliness: A sourcebook of current theory, research and therapy*, 379-405.
- Yücel, N. (2009). Ergenlerin akran ilişkileri ve yalnızlık düzeylerinde evde internet kullanımının etkisinin incelenmesi. *Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara*.
- Yang, H. J. (2004). Factors affecting student burnout and academic achievement in multiple enrollment programs in Taiwan's technical-vocational colleges. *International Journal of Educational Development*, 24(3), 283-301.
- Yang, H. J., & Farn, C. K. (2005). An investigation the factors affecting MIS student burnout in technical-vocational college. *Computers in human behavior*, 21(6), 917-932.

NESTORIUS, CYRILL VE PULCHERIA ÜÇGENİNDE MARYOLOJİ VE NASTURİLİĞİN DOĞUŞU

MARIOLOGY AND THE BIRTH OF NESTORIANISM IN THE TRIANGLE OF NESTORIUS, CYRILL AND PULCHERIA

Sayime DURMAZ¹, Satılmış GÖKBAYIR²

1. Doç. Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi,
sayimedurmaz@hotmail.com,
<https://orcid.org/0000-0003-0989-4189>
2. Bağımsız Araştırmacı, s.gokbayir@hotmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-9861-2632>

Makale Türü **Article Type**
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi/Apply Date
20.12.2018

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
01.05.2020

DOI
10.20875/makusobed.499810

Öz

Meryem'in tabiatı üzerine V. asrın ilk çeyreğinde başlayan Maryoloji tartışmaları Hristiyanlıktaki ikinci büyük ayrışma olan Nasturiliğin doğuşuna sebep olmuştur. Meryem'in Tanrı'nın Annesi mi (Theotokos) yoksa Mesih'in Annesi mi (Kristotokos) olduğu yönündeki tartışmalar her ne kadar teoloji ve kristoloji temelli görünse de arka planda Kilise merkezleri arasındaki siyasal çatışmaların olduğu bilinmektedir. Bu tartışmaların neticesinde düzenlenen I. Efes Konsili'nde Konstantinopolis Patriği Nestorius'un "diyofizit" görüşü mahkûm edilmiştir. Bu çalışmada Hristiyanlıkta Meryem Kültü'nün beslendiği kaynaklar, Meryem Kültü'nün oluşmasına yol açan teolojik ve kristolojik tartışmalar, tartışmaların arka planında bulunan Antakya Kilisesi, İskenderiye Kilisesi ve Konstantinopolis Sarayı arasındaki siyasal çatışmalar ve bunların sonucu olarak 431'de Efes'te toplanan üçüncü ekümenik konsil incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Maryoloji, Antakya Kilisesi, İskenderiye Kilisesi, Nestorius, Cyrill, Pulcheria, Efes Konsili, Nasturilik.

Abstract

The Mariology debate, which began in the first quarter of 5th century on the nature of Mary, led to the birth of the Nestorianism, the second major separation in Christianity. It is known that there are political conflicts among church centers in the background although the discussions about whether Mary is the Mother of God (Theotokos) or the Mother of Messiah (Christotokos) are based on theology and Christology. As a result of these debates, the dyophysitism view of Nestorius Patriarch of Constantinople was convicted in the Council of Ephesus I. In this study, sources of the cult of the Virgin Mary in Christianity, theological and Christological debates leading to the formation of the cult of the Virgin Mary, the political conflicts among the Church of Antioch, the Church of Alexandria and the palace of Constantinople in the background of the discussions and as a result of these, the third ecumenical council which convened in Ephesus in 431 AD have been examined.

Keywords: Mariology, Church of Antioch, Church of Alexandria, Nestorius, Cyrill, Pulcheria, Council of Ephesus, Nestorianism.

EXTENDED SUMMARY

In this study, the birth of Nestorianism, which is one of the earliest Christian schisms, has been examined. For this purpose, the background of early period of theological discussions in Christianity has been defined in the first place. At the basis of early theological discussions and schisms, political struggles rather than religious topics come forward. Moreover, it can be said that theological discussions are reflections of political agendas and arguments. Christianity, which had been treated as a ‘prohibited religion’ for almost three centuries under the Roman rule since its inception, gained freedom status first, then it became the ‘state religion’ in a short while. This situation created a necessity for Romans who utilized religion as a political and social administrative tool in their state politics to impose a series of regulations both on the central government and Christianity which was dealing with religious disputes. On contrary to polytheist Roman beliefs and the Empire cult, it was impossible for the Emperors to become both the head of state and the highest religious administrator (Pontifex Maximus). Thus, the leaders of the churches in Jerusalem, Antioch, Rome and Alexandria, which played important roles in the ‘formation’ and spread of Christianity, became prominent figures both in religion and in politics.

With the Council of Nicosia in 325, the disputes between the members of this belief system were intended to be concluded within the Empire’s borders by settling theological issues of Christianity. In this context, while Arius and his followers were excommunicated as a result of the debate on the nature of Jesus Christ, the trinity doctrine, one of the most important faith creeds of Christianity, were established. However, the debate on Jesus Christ’s nature made the theological status of Mary, who bore Jesus, imperative to be discussed. An effort to turn Mary, who is respected by Christians as the mother of the Christ, into a ‘mother goddess’ model has been observed. Especially, based on the accounts of the fathers of the Church in earlier periods, Mary seems to be designed to fulfil the role of Artemisia, one of the most prominent religious figures in Rome. In this part of the research, by investigating the conception of the mother goddess and its reflections on Rome, the alteration and evolution of Mary within theological boundaries have been sought to be examined. On the other hand, the Mariology debates, which were coined to express the discussions carried out to define Mary’s theological status, caused the seemingly theological yet political conflicts in the background between the Churches of Rome-Constantinople and Antioch-Alexandria to surface.

With the Council of Constantinople, the supremacy of the Church of Rome in the west and the Church of Constantinople in the east over other three Churches in Jerusalem, Antioch and Alexandria intensified the political conflicts. In this part of the research, reciprocations of Alexandrian clerics against the Church of Antioch, which became influential on the Church of Constantinople and how they covered those reciprocations with theological arguments, have been examined. During the reign of Theodosius II, the debate whether to address Mary as ‘Theotokos’ or ‘Christotokos’ meant the acceptance of not only governmental but also patriarchal authority and a retribution for Constantinople, which lost the debate between Chrysostomos, the Patriarch of Constantinople, and Theophilos, the Patriarch of Alexandria during the reign of Theodosius I. However, as it can be seen in Chrysostomos-Theophilos debate, the ability of the Alexandrian Ecole to promote clerics that had high political manoeuvrability would be witnessed during Nestorius-Cyrrill debate yet again. Cyrrill’s seizure of power with the support of the Church of Rome that refused to accept the ascension of the Church of Constantinople and the ex-Augusta Aelia Pulcheria, the sister of Theodosius, with his accounts shows his talent in political manoeuvrability. On the other hand, it can be understood that Nestorius lacked the ability to see the concealed motives of the actions based on his letters to both Rome and Cyrrill, and he also lacked the necessary political manoeuvrability that his post required based on his disdain on Pulcheria’s power.

In the last part of the study, correspondences between Nestorius, Cyrrill, Theodosius and Pope Celestine in the process of the Council of Ephesus have been examined, and political and theological stances of every party have been analysed. The attitude of Aelia Pulcheria before and during the Council and the effect of women on the court of Constantinople has been sought to be examined, as well. The location and date of the Council and the manner of the Council sessions have been examined through pre-council correspondences and council minutes, and the political moves behind Mariological debates have been construed.

1. GİRİŞ: ERKEN DÖNEM HİRİSTİYANLIKTA TEOLOJİK TARTIŞMALAR

İsa'nın çarmıha gerilmek suretiyle idam edilmesinden sonra “çöl vizyonu” ile Hristiyan olan Pavlus'un Hristiyanlığın inanç esasları üzerine geliştirmiş olduğu dogmaların süreç içerisinde Hristiyanlığı hem dünyanın en kalabalık hem de en fazla mezhepsel yapıya bölünmüş inancı haline dönüştüreceğini herhalde Pavlus dahi tahmin etmemiştir. Kendisini “gentilelerin havarisi” olarak adlandıran Pavlus'un, Hristiyan olmak isteyen herhangi birisinin Yahudi şeriatına uymasının ve sünnet olmasının zorunlu olmadığına yönelik geliştirdiği doktrinler Romalılar tarafından Yahudiliğin bir alt mezhebi olarak görülen Hristiyanlığı evrensel bir inanç haline dönüştürmüştür.¹ Özellikle Roma sınırları içerisinde kısa sürede önemli sayıda taraftar toplayan Hristiyanlık ilk üç asırda Roma'nın baskı ve şiddetine maruz kalmışsa da Roma topraklarında yasaklanması IV. asrın başında sona ermiş, yüzyıl bitmeden önce de Roma'nın resmi dini haline gelmiştir.

Pavlus'un yorumları Hristiyanlıktaki en erken bölünmelerin de fitilini ateşlemiştir. İsa'nın öğretilerinin Yahudi olmayanlar arasında da yayılması için geliştirdiği yorumlar, Havari Yakup'un önderlik ettiği Yahudi-Hristiyanlar tarafından tepkiyle karşılanmış, tahmini MS 47-51 yılları arasında Kudüs'te toplanan ve bir çeşit konsil ya da sinod olarak adlandırılabilir toplantıda Pavlus'un görüşleri baskın gelse de Yakup ve taraftarları Yahudiliğin bazı akidelerini ve İsa'nın mesajındaki “fakirliği” esas alarak “Ebionitler” adı verilen ilk ayrılıkçı grup olmuşlardır (Eroğlu, 2000, s. 311). Pavlus, İsa'nın hayatını, ölümünü ve ölümden sonra dirilmesini yorumlarken Yahudilerden farklı bir teoloji anlayışı geliştirmiş, İsa'yı Yuhanna İncili'nde vurgulanan logos ile özdeşleştirmiştir. Bir bağlamda Baba ve Oğlu logos potasında eritmiş, Oğlu, Baba ile aynı özden olarak kabul edilmiştir. Ebionitler Pavlus'un Mesih'i tanrılaştıran bu teolojik düşüncesine de karşı çıkmışlardır (Baş, 1999, s. 19). Hristiyanlığın Ebionitlerle başlayan mezhepleşme süreci, yine Pavlus tarafından temelleri atılan ve erken dönem Kilise babalarının da katkıları ile gelişen teslis doktrini içerisinde İsa'nın konumunu belirlemeye yönelik “Kristolojik” tartışmalarla devam etmiştir.

Döneminin kültür ve felsefesine hakim olan ve kendisini “Gentilelerin Havarisi” olarak adlandıran Pavlus, hitap ettiği toplumların dinsel yapılarını bildiği gibi bir inançta aradıkları unsurların da farkındaydı. Mesela Korintlilere birinci mektubunda şöyle demektedir: “Yahudiler doğüstü belirtiler (mucize) bekler, Greklerse bilgelik arar.” (1. Kor. 1:22). Pavlus'un İsa'yı tıpkı bir Mitra, Attis, Adonis ya da Osiris gibi “kurtarıcı tanrı” olarak formüle edip sunmasının (Çelik, 1996, s. 35) temelinde hitap ettiği toplumun Grek felsefesi ve pagan dinleri ile yoğrulmuş olduğunu bilmesi yatmaktadır. Pavlus'un teolojisinde dikkat çeken bir diğer önemli nokta ise Yeni Ahit metinleri içerisinde bulunan mektuplarında kendisinin konumunu “belirtmeye/sağlamlaştırmaya” yönelik söylemlerinde İsa'nın konumu hakkındaki düşünceleridir. Galatyalılara Mektubunda, Müjde/İncil'in kendisine İsa'dan “vahiy yolu” ile açıklandığını, İsa'nın öğretilerine katılmadan önce bir Yahudi iken İsa'nın takipçilerine zulüm yaptığını ama daha annesinin rahmindeyken bizzat Tanrı/İsa tarafından müjdeyi diğer uluslara yayması için seçildiğini ifade etmektedir (Gal. 1:11-16). Açıkça görülüyor ki Pavlus bu ifadeleriyle Yahudiliğin geleneksel Tanrı-Peygamber ilişkisini İsa'yı tanrılaştırarak İsa ve kendisi arasında kurmaya çalışmıştır.

Pavlus'un Hristiyan teolojisine yönelik geliştirmiş olduğu bu ve benzeri yorumları ile şekillenen İsa ile İncillerde, özellikle de Matta, Markos ve Luka'da betimlenen İsa arasında büyük farklılıklar vardı. Erken kilise babaları bu çelişkili durumu çözümlenmeye yönelik yorumlar geliştirirken, yani İncillerin tarihsel İsa'sı ile Pavlus'un ilahi İsa'sını bir şekilde uzlaştırmaya çalışırken Kristoloji olarak adlandırılan, İsa'nın

¹ Hayatta olduğu süre içerisinde İsa hiçbir zaman kendisini bir Hristiyan olarak tanımlamamıştır. Bir Yahudi olarak dünyaya gelmiş ve yine bir Yahudi olarak dünyadan ayrılmıştır. Bu konuda yapılmış bir çalışma için bkz. Çoban, B. Z. (2001). Bir Yahudi Olarak Hz. İsa. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı XXV, ss. 43-58. Buna mukabil, günümüzde Hristiyanlık üzerine çalışma yapan araştırmacıların mühim bir kısmı Hristiyanlığın gerçek kurucusunun Aziz Pavlus olduğu konusunda hemfikirdirler. Bugün ana akımlar olan Katolik ve Ortodoks Hristiyanlığın asli günahatın teslise kadar tüm iman akidelerinin temelleri Pavlus tarafından ortaya atılmış, zaman içerisinde kilise babalarının fikirleri ve çeşitli konsil kararları ile şekillenmiştir. Pavlus'un kimliği ve Hristiyan inancı içindeki konumu hakkında detaylı iki çalışma için bkz. Gündüz, Ş. (2004). *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları; Duygu, Z. (2018). *İsa, Pavlus, İnciller, Hristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı?*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, özellikle ss. 347 vd.

tabiatını açıklamaya yönelik disiplin doğmuş oluyordu (Duygu, 2017, ss. 216-217). Roma topraklarında yasaklı olduğu ilk üç asırda dahi İsa'nın tabiatı, Baba'nın konumu ve Kutsal Ruh'un (Ruh'ül Kuds) meydana gelişi hakkında Irenaeus'tan (II. Yüzyıl) Tertullian'a (Ö. 225) kadar pek çok kilise babası Grek felsefesi birikimleri ile Kitab-ı Mukaddes üzerinden çıkarımlarını yaparak tartışmalara müdahil olmuştur (Waardenburg, 2011, ss. 548-549). Ayrıca bu dönemde Kudüs, Roma, Antakya, İskenderiye ve Urfa'da apostolik kiliseler de şekillenmiş, her biri fiziki yapılanmalarının yanı sıra teolojik ve litürjik felsefelerini ortaya koymaya başlamıştı.

Erken dönemde kiliselerin kendi aralarındaki çekişmeler teslis hakkındaki tartışmaların artarak devam etmesine sebep olmuştur. Üçüncü asırda Kristolojik tartışmalar İskenderiye ekolünden Origen'in (Ö. 250) fikirlerinin etkisinde kalmıştır. İskenderiye Okulu, genel olarak Platon'un felsefe geleneğine bağlı kalarak öne çıkan yorumlarıyla tanınan ekole verilen modern isimdir. İsa'nın ilahi tabiatının şahsının birliğini vurgulamıştır (Duygu ve Akalın (ed), 2018, s. 17). İskenderiye okulunun Neo-Platonist fikirlerine bir tepki olarak Antakyalı Lukianos'un (Ö. 312) Aristocu felsefeyi temel alarak kurmuş olduğu Antakya Okulunda ise Arius ve arkadaşları yetişmiştir (Baş, 1999, s. 20). Antakya Okulu, İskenderiye'nin aksine kutsal kitabın literal ve tarihi yorumuna ve İsa'nın beşeri tabiatına önem vermiştir (Duygu ve Akalın (ed), 2018, s. 18). Bu iki ekolün tartışmaları Hristiyanlığın Roma topraklarında yayılmaya devam ederken yaşadığı baskı ve yasaklamalara rağmen devam etmiştir. Dahası, IV. asırda Roma'nın siyasi yapısında meydana gelen değişiklikler, imparatorluğun doğu ve batı yönetimleri arasında yaşanan çatışmalar ve nihayetinde Constantinus'un (Ö. 337) 313 yılında yayımladığı Milano Hoşgörü Fermanı ile Hristiyanlığa serbestlik tanınması, kiliselerin hiyerarşik düzeninin değişmesine, Konstantinopolis Patrikliğinin güçlü bir şekilde ortaya çıkmasına ve kiliseler arasındaki çatışmaların su yüzüne vurmasına zemin hazırlayan hadiseler olmuştur.

Constantinus'un Hristiyanlığa serbestlik tanınmasının altında siyasi nedenler olduğu aşikârdır. Bir yönetim stratejisi ve geleneği olarak imparatorluk sınırları içerisinde yer alan tüm pagan inançlara ve hatta İsrail halkına özgü, ulusal bir din olan Yahudiliğe dahi -Roma'ya karşı meydana gelen ayaklanmalarda mabedin yıkılmasını saymazsak- müsamaha gösterilmiştir diyebiliriz. Geleneksel Roma dini sadece inançtan ibaret olmayıp, toplumun tüm dinamiklerine nüfuz etmiş ve onların ayrılmaz bir ögesi olmuştur. Bu durum devletin en üst kademe yöneticilerinin verdikleri kararlardan kölelerin yaşamına kadar her alanda geçerliydi. Romalı yöneticiler için askeri ve siyasi başarılar ancak dini ve beşeri liderlerin ortak çabalarıyla elde edilebilirdi. Bu sebepten ötürü her zaman tanrılarla ve tanrıların temsilcileriyle yakın ilişki içinde olmuşlardır. Roma tanrıları sadece siyasetle ve askeriyeye ilgilenebiliyordu. Aynı zamanda sosyal toplumla sıkı bir ilişki içindeydiler. Hatta toplumsal birliğin tezahürü bu tanrılara tapınırken uygulanan ritüellerdir demek yerinde olacaktır. Roma tanrıları Helen kültüründen "aşırma" olsa da geleneksel Roma din anlayışı antik Yunan'dan oldukça farklıydı. Antik Yunan'da tanrılar birliğini ifade etmek için kullanılan "panteon" kavramı Roma tanrılarını ifade etmek için yetersiz kalıyordu. Çünkü Roma tanrılarının niceliksel olarak bir sınırı yoktu. Sayıları bölgelere ve zamana göre farklılık gösterebildiği gibi bireysel tasavvurlara göre de değişken olabiliyordu. Sosyal hayatın her aşamasında rol alan Roma tanrıları, aralarında bir görev dağılımı varmışçasına her biri kendi görev alanı içerisinde tapınım görüyor ve inananlarına "hizmet" ediyordu. Roma dininin doğrudan sonuç odaklı olması da bunun bir sonucu idi. Romalılar tanrılarından anında karşılık bekler, işaretleri gözler ve bu işaretlerden sonuca/isteğe yönelik çıkarımlar yapılırdı. Bu sebeple dini ritüeller önem arz eder ve etkin rahiplerce idare edilirdi. Roma dininin diğer bir özelliği de yayılmacılıktan ziyade eriticilik özelliğine haiz olmasıdır. Romalılar hâkimiyet kurdukları bölgelerde yaşayan insanların dinlerini yasaklamak ya da ortadan kaldırmak yerine onların tanrılarını da kabulleniyor ve kendi dinleri içerisinde eritiyorlardı. Bu durum bir nevi dinsel hoşgörü ortamı yaratmıştı (Duygu, 2017, ss. 50-54). Bu hoşgörü ortamından yararlanamayan inançlardan birisi ise Hristiyanlık olmuş, ilk dört asırda baskı ve şiddete maruz kalmışlardır. Bunun sebebi ise diğer pagan inançlarından farklı olarak kendi tanrılarından başka hiçbir tanrıya saygı göstermemelerinin yanı sıra yayılmacı bir politika izlemeleridir. Bu durum toplumsal bütünlük için tehlike arz ediyordu ve Romalı yöneticilerin buna izin vermesi mümkün değildi.

Hristiyanlıkla hemen hemen aynı zamanlarda Roma'da yayılmaya başlayan bir başka inanç daha vardı. Bu da yine Roma'nın yönetim felsefesinin bir getirisi olarak Roma'nın kendi içinden doğan imparatorluk kültürü idi. Cumhuriyetten imparatorluğa geçişi sağlayan Octavius Augustus'un (MÖ. 27–MS. 14) başarılı politikaları sayesinde gücünün zirvesine çıkarak altın çağını yaşayan Roma'da Augustus'un henüz hayatta iken bir tanrı olarak tapınım görmesiyle başlayan “imparatorluk kültürü”, Roma'nın resmi dini haline gelmiş, Roma imparatorları “Pontifex Maximus” (Devlet Dininin Babası) unvanı ile aynı zamanda en yüksek dini lider olmuştu (Üreten, 2012, ss. 274-275). Resmi din olan imparatorluk kültürü pagan Roma vatandaşları için sadece fazladan tapınılacak bir tanrı anlamına geliyordu. Romalı yöneticiler içinse imparatorluk kültürüne bağlılık Roma'ya bağlılık demektir. Fakat Hristiyanlar için bu da kabul edilemezdi. Yahudiliğin aksine yayılma eğiliminde olan Hristiyanlık, imparatorluk vatandaşları arasındaki ahengi bozduğu gerekçesiyle uzun süre yasaklı kalmıştır. Yasaklara rağmen yayılmaya devam etmesi ve imparatorluk dâhilinde büyük bir nüfus elde etmesi, Roma yöneticilerini bu yeni inancı siyasi ve toplumsal bir tutkal olarak kullanmaya sevk etmiştir. Ne var ki, bu yeni dinin kendi içerisindeki teolojik tartışmalar ve artan görüş ayrılıkları Romalı yöneticiler için hem avantaj hem de dezavantaj arz etmekteydi. Özellikle Kristolojik bağlamda tartışılan teslis doktrini Hristiyanların “birlik” olmasına engel bir durumdu.

IV. asrın ilk çeyreğinde Hristiyan nüfusu III. asır boyunca baskı ve şiddete maruz kalmalarına rağmen imparatorluk genelinde hatırı sayılır bir sayıya ulaşmıştı. Constantinus'un bunu fark etmemesi imkânsızdı. Hristiyanlara duyduğu yakınlık da bilinen bir gerçektir. Eusebios'un Kilise Tarihi adlı eserinde Constantinus'un Licinius'la beraber yayımladığı Milano Fermanı yer almaktadır. Ferman sadece Hristiyanlığa özgürlük tanımıyor aynı zamanda Roma sınırları içerisindeki tüm dinlerin mensuplarına eşit haklar tanıyordu. Fermanla Hristiyanlar inanç özgürlüğüne kavuşurken, kiliseler inşa edebilme, baskı ve zulüm zamanlarında müsadere edilen mallarını geri alabilme gibi haklara da sahip oluyorlardı. Verilen kararların hızlı bir şekilde yerine getirilmesinin kamu düzenini yeniden sağlamak açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır. Fermanla dikkat çekici bir ifade ise Hristiyanların tanrısına Romalı yöneticilerin bakışını yansıtmaktadır: “*Göksel varlık nasıl bir şey olursa olsun ülkemizi koruyabilir.*” (2011, ss. 261-262). Her ne kadar Hristiyanlara yardım eden, yıkılan kiliselerini onaran ve hatta yeni kiliseler yapabilmeleri için maddi destekte bulunan bir imparator olsa da, fermandaki bu ifade Constantinus için Hristiyanların tanrısının diğer Roma tanrılarından bir farkının olmadığını ve bu tanrıyı dış ve iç meselelere karşı “ülkeyi koruyabilecek” göksel bir varlık olarak gördüğünü göstermektedir. Fakat her zeki yönetici gibi Constantinus da Hristiyanlığın kendi içerisindeki çekişmelerden ve tartışmalardan haberdardı. Yine Eusebios'un eserinde verilen Syrakusai (Siraküza) Piskoposu Chrestus'a yazdığı mektupta değinmiş olduğu konu, kiliseler arası “günahkârca ve ahlaksızca” çekişmelerdir. Bu konuda Galya, Afrika, Roma ve diğer yerlerdeki piskoposlara mektuplar yazdığını ama düşmanlıkların giderilmediğinden yakınmakta ve sorunların çözülmesini istemektedir (2011, s. 263).

Hristiyanların kendi aralarındaki fikir ayrılıkları teslis doktrininde Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un mahiyetleri ve yapıları konusundaki yorum farklılıklarından kaynaklanıyordu. Bu konuda III. yüzyıl itibariyle İskenderiye ekolünün görüşleri daha ağır basmaya başlamıştı. İskenderiye okulundan Origen'in fikirlerine göre Baba, Oğul ve Kutsal Ruh, özleri (oussia) aynı fakat birbirinden müstakil üç farklı hipostazdır. Origen, hipostazı tıpkı oussia gibi öz ve tabiat anlamlarında kullanmakta fakat hipostaza “kendi başına bağımsız bir varlık” anlamı yüklemektedir (Baş, 1999, s. 32). IV. asrın başlarında ise Antakya okulunda yetişen ama İskenderiye Kilisesi'ne bağlı olarak Mısır'da çalışmalar yapan Arius'un fikirleri daha çok ses getirmeye başladı. Arius, Pavlus'un geliştirmiş olduğu teslis inancına karşı çıkararak Tanrı'nın bir olduğunu, madde ile temasa girmeyeceğini, İsa'nın onunla beraber ezeli ve ebedi olduğunun doğru olamayacağını aksi halde İsa'nın Tanrı ile aynı özden olduğunu söylemek gerektiğini ve bunun doğru olmadığını belirttiği düşüncelerini İznikli Eusebios'a yazdığı mektuplarla göstermiştir (Sinanoğlu, 2001, s. 550). Arius'un teolojisinde Baba ve Oğul'un ayrılığına vurgu yapılmakta ve bu yönüyle erken dönem Yahudi-Hristiyanları olan Ebionitlerde olduğu gibi monoteist düşünce esas alınmaktadır. Arius'a göre Baba ve Oğul aynı özden olamazdı. Aksi halde ilahi cevher bölünmüş olurdu. Başlangıçta her şeyi yaratan

Baba'dır. Oğul ise yaratılmışların ilkidir. Oğul, ne eşitlikte ne de özde Baba gibidir. Baba, Oğlu yarattığı için Oğlun bir başlangıcı vardır. Oysa Baba'nın bir başlangıcı yoktur. Kutsal Ruh'un durumu da oğul gibidir. Bu yüzden Baba, Oğul ve Kutsal Ruh sonsuza kadar ayrıdır (Yalduz, 2003, ss. 275-276). Arius'un bu düşünceleri aslında teslis doktrinine tam bir karşıtlık değildi. Arius, teslis inancının üçlü yapısındaki Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'un eşit değil yukarıdan aşağıya doğru derecelendirilerek kabulünü ifade etmektedir. Arius'un bu düşüncelerinin kısa sürede yankı bulması ve taraftar toplaması üzerine İskenderiye piskoposu Alexander, Arius ve taraftarlarını düşüncelerinden vazgeçirmek için bir sinod toplamış fakat başarılı olamayınca onları aforoz etmiştir (Baş, 1999, ss. 39-40; Sinanoğlu, 2001, s. 550). Bu karar üzerine Mısır'ı terk eden Arius, Filistin ve Anadolu'nun önemli merkezlerini dolaşarak pek çok piskoposun desteğini aldığı gibi düşüncelerine katılan taraftarlar da kazanmıştı (Baş, 1999, s. 42). Arius'un düşünceleri Hristiyanlıkta yeni bir bölünmeye yol açarken diğer taraftan üçüncü asırda İran'da doğan Maniheizm² adlı gnostik din de Roma topraklarında ve Hristiyan inancında etkili olmaya başlamıştı.

Constantinus'un, Hristiyanlığın teolojik tartışmalarının, akidelerinin ve kutsal metinlerinin imparatorluk genelindeki tüm Hristiyanları bir araya getirecek şekilde düzenlenmesi ve karara bağlanması amacıyla 325'te İznik'te (Nicea) toplamış olduğu birinci ekümenik konsilde özellikle teslis konusundaki fikir ayrılıkları giderilmeye çalışılmıştır. Hristiyanlığın iman esaslarına yönelik pek çok kararın alındığı bu konsilin en önemli kararları şüphesiz Arius'un Kristolojik fikirlerinin yasaklanması ve Baba ve Oğul'un aynı özden (Homoousius) ve eşit olduklarının kabul edilmesidir. Constantinus konsile şeref başkanı olarak katılmış, imparatorluğun her tarafından yaklaşık 300 civarında piskopos, rahip ve filozof iştirak etmişti. 14 Haziran 325'te İznik'teki imparatorluk sarayında toplanan konsile batıdan Papa Sylvestre'yi temsil etmek için Vito ve Vincentius adında iki rahip katılmıştı. Toplantı başladığında Arius görüşlerini açıklamış fakat şiddetli bir muhalefet görmüştü. Kayserili Eusebios ortamı yumuşatmak için Ortodoks inancına yakın ara çözümler önerse de Arius'un görüşleri heretik sayılmış ve mahkûm edilmişti. Konsilde ayrıca "İznik Kredosu"³ olarak bilinen Hristiyanlığın amentüsü kabul edilmişti. Amentüde "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh" olarak anılmak suretiyle "teslis" doktrini ile Oğul ve Kutsal Ruh'un Baba ile aynı özden olduğu kabul edilmişti (Yalduz, 2003, ss. 281-284; Sinanoğlu, 2001, ss. 550-551). Böylece, Roma'nın 'birliği' için Tanrı'nın "bir"liğinden vazgeçilmiş oluyordu (Rubenstein, 2004, s. 14).

Arius ve taraftarlarının mahkûm edilmesine ve teslis doktrininde İsa'nın konumu belirlenmesine rağmen tartışmalar sona ermemişti. Bundan sonraki tartışmalar İsa'nın beşeri ve ilahi tabiatlarının muhteviyatı ve birbirleri ile olan ilişkileri bağlamında devam etmiştir. Bu süreçte Laodikya Piskoposu Apollinarius tarafından ortaya konulan, "İsa'da insani ruh bulunmadığı için" İsa'nın beşeri yönünü tümenden reddeden Apollinarianizm akımı doğmuştu (Tarakçı, 2010, s. 218). 380 yılında vaftiz olan Roma İmparatoru I. Theodosius (379-395) Hristiyanlığı Roma'nın resmi dini ilan etmiş, hem paganizmle hem de ayrılıkçı akımlarla mücadele etmeye başlamıştı. I. Theodosius'u, Constantinus kadar ve bazılarına göre ondan daha büyük yapan eylemleri olmuştur. Dini konulara diğer tüm Romalı yöneticilerden daha fazla ilgi göstermiş ve pek çok yasa çıkartmıştır. Bu yasalardan otuz beşi Hristiyanlık, kilise ve ruhbanlarla alakalıdır. Yirmi biri Hristiyan sapkınlara, dört tanesi Hristiyanlıktan paganizme geçenlere, dokuz tanesi de doğrudan paganizme yöneliktir (Yavuz, 2017, s. 283). Bu kadar çok yasa çıkarması Theodosius'un Hristiyanlığın kendi içerisindeki ve diğer dinlerle olan ilişkilerini düzenleyerek etkin bir şekilde işlemesine çalıştığını göstermektedir. Bu bağlamda 381 yılında Konstantinopolis'te toplanan ikinci ekümenik konsilde Apollinarianizm mahkûm edilmişti. Bu konsilin en önemli kararı, imparatorlukta Latincenin hâkim olduğu batı topraklarında Roma Kilisesi'nin, Yunancanın hâkim olduğu doğu topraklarında ise Konstantinopolis Kilisesi'nin otoritelerinin tanınmasının yanı sıra İskenderiye, Antakya ve Kudüs kiliselerinin de patriyarklık olarak tanınması ve böylece erken dönemde Hristiyanlığın en önemli beş merkezinin belirlenmiş olmasıdır

² III. yüzyılda Mani adlı bir rahip tarafından İran'da kurulan fakat günümüzde taraftarı kalmayarak ölü bir din haline gelen Maniheizm erken dönemde Hristiyanlığın Roma topraklarından en güçlü rakibi olmuştur. Detaylı bilgi için bkz. Gündüz, Ş. (2003). Maniheizm mad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, 575-577.

³ Kredo için Aydın, M. (2010). Hristiyanlık, Ş. Gündüz (Ed). *Yaşayan Dünya Dinleri* içinde (77-102). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. ss. 94-95.

(Aydın, 2010, s. 93). Fakat bu durum, söz konusu kiliseler arasındaki rekabetin artmasına sebep olmuştur. Rekabet, Roma ve Konstantinopolis arasında siyasi üstünlük mücadelesi olarak tezahür ederken, doğudaki diğer kiliseler olan Antakya, İskenderiye ve Kudüs ise teolojik tartışmalarla birbirlerine ve Roma ve Konstantinopolis'e karşı mücadele içerisine girmişlerdi. Bu dönemde imparatorluğun batı toprakları "barbar" akınları ile mücadele ederken Roma Kilisesi hem istilacıları Hristiyanlaştırarak kontrol altına almaya hem de batıdaki otorite boşluğunu doldurmaya çalışıyordu. Doğu bölümünde ise yönetim desteğini de alan mahalli kiliseler Grek felsefesine sahip çıkarak entelektüel açıdan gelişme göstermiş, buna mukabil geliştirdikleri teolojik fikirlerle Anadolu Hristiyanlığını şekillendirmeye devam etmiştir (Demirci, 1998, s. 333). Teolojik fikirler yine Kristoloji eksenli olarak geliştirilirken tarih sahnesine yeni bir tartışma konusu çıkmıştı: İsa, Baba'nın oğluydu ve Baba ile aynı özden ise İsa'yı doğuran Meryem kimdir?

2. KİBELE'DEN ARTEMİS'E MERYEM

İznik ve İstanbul konsillerinde Baba ile aynı özden olduğu kabul edilen İsa'nın tabiatı üzerine yürütülen Kristolojik tartışmalara IV. yüzyılın sonu ve V. yüzyılın başında İsa'yı doğuran Meryem hakkındaki tartışmalar eklenmiş ve böylece Maryoloji doğmuştur. Aslında İsa'yı doğuran anne olarak Meryem zaten hem İncillerde hem de erken kilise babalarının yorumlarında önemli bir yer tutuyordu. Bu dönemde tartışmaların dozajının artmış olmasının sebebi, yine Kristolojik tartışmalar üzerinden kiliselerin birbirlerine karşı üstünlük elde etme mücadelesi olmuştur. İsa'nın annesi Meryem'in, Yeni Ahit'te "Mariam" olarak 12, "Maria" olarak da 7 defa ismi zikredilmektedir (Harman, 1998, s. 237). Apokrif kabul edilen Yakup İncil'inde (Sarıkcıoğlu, 2005, ss. 46-63) Meryem'in ailesi, çocukluğu, gençliği gibi konularda oldukça detaylı bilgiler verilmesine rağmen ölümü ve mezarı hakkında bilgi yoktur. Yuhanna İncili'nin 19. babına göre İsa çarımhta iken annesini Yuhanna'ya emanet etmiş, bu tarihten sonra Meryem Yuhanna'nın evine taşınmıştır (Yuh. 19: 25-27). Meryem'in Yuhanna ile beraber Efes'e geldiği, burada yaşayıp öldüğüne dair bir inanç varsa da bunun doğruluğunu ya da aksini kanıtlamak adına yeterli veri bulunmamaktadır.⁴

Meryem hakkında başlayan tartışmalar Kristoloji bağlamında ortaya çıkmış gibi görünse de erken dönemlerden beri Hristiyanlar İsa'nın annesi olarak Meryem'e saygı gösteriyorlar ve Meryem'in teolojik ve kişisel durumu üzerine yorumlar geliştiriyorlardı. Bu durum Roma baskısı altında yayılmaya başladığı dönemden günümüze kadar geçerliliğini korumuş, bugün Kilise'nin Meryem hakkında kabul ettiği dört dogmanın temelleri de bu dönemde atılmıştır. Bunlar; "Immaculate Conception"⁵ (Lekesiz Doğum), "Perpetual Virginity"⁶ (Daimi Bakirelik), "Assumption"⁷ (Yükseliş) ve "Theotokos/Mother of God" (Tanrı Doğuran/Tanrı Annesi) dogmalarıdır. Meryem hakkındaki bu dogmaların ilk ikisi Meryem'in Teotokosluğu ile doğrudan, Assumption ise dolaylı olarak alakalıdır. Bu dogmalar Maryolojik tartışmaların neticesinde ortaya çıkmış gibi görünmelerine karşın, Meryem'in asli günahattan münezzehe olması ve bekâreti hakkındaki tartışmalar Teotokos tartışmalarından daha önce başlamıştır. Pavlus'un Hristiyan inancına yönelik geliştirmiş olduğu doktrinler ve gerçekleştirdiği misyon gezileri sayesinde Roma topraklarında –özellikle Anadolu ve doğu eyaletleri– bu yeni dine katılanların Helenizm ve pagan kültürü ile pişmiş insanlar olması, teolojik tartışmaların Grek felsefesinden beslenmesine zemin hazırlamıştır. Bu dönemde Batı Anadolu'da Efes merkezli Artemis kültürünün ziyadesiyle baskın olduğu bilinmektedir. İlk dört asır boyunca pagan kültürleri,

⁴ Meryem'in Efes'te yaşayıp öldüğüne dair inancın kaynağı Alman stigmatist Anne Catherine Emmerich'in Meryem hakkındaki vizyonlarıdır. Buna göre Meryem, Yuhanna ile beraber Efes'e gelerek üç yıl kaldıktan sonra Kudüs'e dönmüş, burada hastalandıktan sonra Zeytinadağ'ında bir mağarada kabir bile hazırlanmış olmasına rağmen iyileşerek Efes'e tekrar gitmiştir. Efes'e ikinci gelişinden bir buçuk sene sonra ise ölmüş, ertesi gece dirilmiş ve göğe yükselmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Harman, 1998, s. 238.

⁵ İlk defa Papa IX. Pius tarafından 8 Aralık 1854'te yayımlanan *Ineffabilis Deus* adlı bildiriye vurgulanan ve tanımlanan dogmaya göre Meryem "asli günahattan münezzehe" olarak doğmuştur. Bunun en temel gerekçesi "insanlığın kurtarıcısı" olarak dünyaya gelen İsa'nın asli günah ile lekelenmiş bir bedenden doğmasının asli günahla lekelenen insan soyunu kurtarmasındaki çelişkidir. Papa IX. Pius hem erken kilise babalarının fikirlerinden hem de kutsal yazmalardan esinlenerek bu dogmayı ortaya atmıştır. Detaylı bilgi için bkz. Holweck, F. (1910). Immaculate Conception. *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 7, New York: Robert Appleton Company.

⁶ Meryem'in, İsa'nın doğumundan önce, doğumu sırasında ve doğumundan sonra bakire olduğunu ve bakire kaldığını ifade eden dogmadır. İznik ve İstanbul konsillerinde alınan kararlarda İsa'nın teslisteki konumu açıklanırken Bakire Meryem'den doğduğu vurgulanmış, fakat dogmanın oluşumu 649'da St. John Bazilikası'nda Papa I. Martin tarafından toplanan Lateran Konsili'nde kabul edilen üçüncü kanonla kesinleşmiştir. Maas, A. (1912). Virgin Birth of Christ. *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 15, New York: Robert Appleton Company.

⁷ Meryem'in ölümünün ve bedeninin cennete yükseltilmesinin yıldönümünün anıldığı festivaldir. Bkz. Holweck, F. (1907). The Feast of the Assumption. *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 2, New York: Robert Appleton Company.

imparatorluk kültürü ve –gizliden de olsa– Hristiyan inancı Anadolu’da bir arada yaşamıştır. Söz konusu bu inanç sistemlerinin birbirlerinden etkilenmeleri, hele ki önceden pagan olan köleler ve köylüler arasında yayılan Hristiyanlığa pagan inancından bazı unsurların geçmiş olması doğaldır. Bugün hem Hristiyanlık üzerine çalışmalar yapan araştırmacılar hem de bizzat Hristiyan inancının en üst otoriteleri olan Kiliseler bu tezleri reddetmemektedirler. Politeist inançların hemen hepsinde görülen “ana tanrıça” mefhumunun Roma’daki tezahürlerinden olan Artemis kültürünün Meryem’in şahsında dönüşüme uğratarak yaşatılmak istenmesi, Romalıların Meryem üzerinden Hristiyanlığa bakışını etkilemek istenmesi bakımından anlaşılabilir bir durumdur.

Aslında Roma bu dönüşüme oldukça aşınadır. Zira Artemis kültürünün bizzat kendisi de bir dönüşümün, kültürel etkilerle ortaya çıkan bir sentezin sonucudur. Hititlerde geçmişi Tunç çağına kadar giden Kibele’nin (Kubaba/Kupapa) (Eyüpoğlu, 2007, s. 45) Friglere Kubileya olarak geçtiği, Frigler üzerinden önce Yunan tanrılar panteonuna, daha sonra da Roma tanrılar panteonuna Artemis olarak uyarlandığı yönünde genel bir kanı varsa da⁸, Frig Kibelesi’nin Hititlerinkinden inançsal ve linguistik açılardan farklı olduğu kabul edilmektedir. Hititlerde bereket tanrıçası olarak karşımıza çıkan Kubaba tek başına bir isim iken, Frig Kubileyası aslında tam olarak Kubileya Mater/Matar olup “Dağın Anası” anlamına gelen bir isim tamlamasıdır. MÖ VII. asırdan kalma Frig metinlerinde rastlanılan bu tanrıçanın adı bugün pek çok Batı diline “ana/anne” şeklinde girmiş olan Mater/Matar iken bu ana, Kubileya yani Dağ’ın anasıdır (Roller, 2004, s. 22). Hitit Kubabası doğrudan bereketle ilişkili bir tanrıça iken Frig Kibelesi aynı zamanda bir ana tanrıçadır. Tıpkı İslam öncesi Türk inançlarında olduğu üzere Friglerde de dağın/dağların tanrılarla ilişkilendirildikleri görülmektedir. Burada söz konusu olan dağ belirli tek bir dağ mıdır yoksa bazı dağların tamamı mı tanrılarla ilişkilendirilmiştir sorusundan ziyade dağ ya da dağların Frigler tarafından tanrı olarak mı kabul edildikleri sorusuna verilecek yanıt daha önemlidir. Zira Friglerde doğa tapınıcılığı yaygın iken, kutsalın simgesel tezahürlerinin zaman içerisinde ortaya çıkması kaçınılmazdır. Bir tanrıça olarak Mater, dağ/dağları doğurmuş ve onların anası olmuştur. Bu bağlamda dağ ya da dağlar, Kubileya Mater’in simgesel tezahürleridir. Kubileya Mater’in Yunan tanrılar panteonuna “*Mater Deum*” (Tanrıların Anası), Roma’ya ise “*Magna Mater*” (Büyük Ana) ve “*Mater Deum Magna Idea*” (Tanrıların İdalı Büyük Anası) olarak geçmiş olmasına dayanarak dağların tanrılarla özdeşleştirildikleri ya da tanrı olarak kabul edildikleri yönünde bir çıkarım yapılabilir. Ayrıca Friglerden önce Anadolu’da yaygınlaşan Hitit Kubabası’nın doğrudan dağlarla ilişkisi hakkında bir veri bulunmasa da Batı Anadolu’da Manisa’nın sınırları içerisinde bulunan Spil Dağı’nda Hitit Kubabası’na ait olduğu düşünülen yontma bir heykel bulunmaktadır. MÖ XIII. yüzyıla tarihlenen heykelin Hititler tarafından Batı Anadolu’ya gerçekleştirdikleri bir sefer sırasında yapıldığı düşünülmektedir. Günümüzde deformasyondan dolayı tam olarak belli olmasa da yanında duran iki aslan ile beraber betimlenmiştir. Fakat bu durum da Hitit Kubabası’nın doğrudan dağ/dağlarla ilişkili olduğunu iddia etmek için yeterli değildir.

Dağ konusunu bir kenara bırakacak olursak, dikkat çeken diğer önemli bir ortak nokta, bereket tanrıçası olgusudur. İster Hitit Kubabası, ister Frig Kubileya Mater, isterse de Artemis olsun, doğrudan ya da dolaylı olarak bereket tanrıçaları olarak tapınım görmüşlerdir. Bereketin kadın bedeni ve doğurganlığı ile ilişkilendirilmesi hemen tüm arkaik devirlerde ve toplumlarda görülen bir durumdur. Tıpkı kutsal taşlar ya da kozmik ağaç gibi “bereket tanrıçası” kültürü de kutsalın tezahürü yani bir hierofanidir.⁹ Hierofanilerin genel özelliği tek tek bakıldığında yerel gibi görünse de kuşbakışı incelendiklerinde toplumsal köklerinin aynı olduğunun, bir anlamda küresel olduklarının görülebilir olmasıdır. Dahası, hierofaniler yerlerini zamanla başka hierofanilere bıraksalar da değerlerini korumaktadırlar. Biçimsel değişiklik hierofaniyi ortadan kaldırmadığı gibi varlığını korumasına katkıda bulunmaktadır. Eliade, tarihsel ve yerel görünen hierofanilerin evrenselliğine örnek olarak, Hintlilerde kutsal sayılan “asvattha” ağacının, evrensel kozmik

⁸ Misal Mehmet Korkmaz, Mitoloji Sözlüğü verdiği çalışmasında Kubaba’nın bir Gılgamış tanrıçası olduğunu ve geç Hitit döneminde Frigler tarafından keşfedildikten sonra başka tanrılardan farklı vasıflar da eklenerek kendi Kybele adındaki tanrılarını ortaya çıkardıklarını ifade etmektedir. Korkmaz, M. (2012). *Mitoloji Sözlüğü*, Ankara: Alter Yayıncılık. s. 683.

⁹ Hierofani (hierophany), Yunanca *hieros* (kutsal) ve *phainein* (göstermek) kelimesinin birleşiminden oluşan ve ilahinin ya da kutsal bir nesnede, mekanda ya da durumda tezahür etmesi, belirmesi anlamında kullanılmaktadır (Eliade, 2009, s. 20).

ağaç hiyerofanisinin Hindistan'daki yansımasını işaret etmektedir. Hiyerofanilerin biçimsel dönüşümüne örnek olarak da Samilerin bir dönem inandıkları Fırtına Tanrısı Baal ile Bereket Tanrıçası Belit çiftinin Yahudiler tarafından Yahve'nin kimliğinde yaşatılmasını göstermektedir (Eliade, 2009, ss. 29–30). Burada ifade etmeye çalıştığımız durum Artemis'in Meryem'e dönüştürülmesi değil, Artemis Kültü'nde somutlaşan/sembolleşen kutsalın tezahürlerinin Meryem'in teolojik şahsında eritilmesidir. Bir anlamda Meryem'e, Tanrıların Annesi Artemis'in yerini doldurma vazifesi biçilmiştir. Şevket Yavuz bu durum için; “*Meryem Ana kültü, topografyayı “Hristiyan kılmak” üzere politik ve teolojik merkez tarafından inanç kodlarıyla kült eksenli Helenizme vurulan prototipsel bir aşı*” olarak açıklıyordu (Yavuz, 2013, s. 12).

Bu durum öyle birdenbire verilecek bir kararla olmamıştı tabii ki. Öncelikle Artemis'te tezahür eden kutsal unsurların zaman içerisinde, bilinçli ya da çoğunlukla farkına bile varılmadan Meryem'in önce kişiliğinde, uygun zaman geldiğinde ise teolojik kimliğinde eritilmesiyle gerçekleşmiştir. Aslında ister Doğu isterse de Batı Hristiyanlığında olsun, bu dini benimseyen toplumların Hristiyanlık öncesi pagan inançlarında görülen pek çok hiyerofaninin aziz/azizelik kurumu altında yüzlerce insanda yaşatılmaya çalışıldığını görmekteyiz. Artemis'te tezahür eden en önemli kutsallar, bekâret ve berektir. Artemis her şeyden önce bakirelerin ve namusun sembolüdür. Politeizmin dışı tanrıçalarında sıklıkla rastlanan “aşk” mefhumu Artemis'te oldukça yüzeyseldir, âşıktan çok annedir. Efes ya da Batı Anadolu'da tapınım gördüğü sırada ve ayinlerde kendisine “Anne” olarak hitap edilmekteydi. Fakat anneliği dünyaya çocuk getirmesinden değil, doğrudan “Tanrıların İdalı Anası” olmasından kaynaklanmaktadır. Avcıların koruyucusu ve av tanrıçasıdır. Heykellerinde dikkat çeken en önemli detay çok sayıda meme ile betimlenmesidir (Beğenç, 1974, ss. 39-41). Bu durum hem doğurganlıkla hem de bereketle ilişkilendirilir. Çünkü hayata yeni gelen bir bebeğin en önemli yaşam kaynağı olan anne sütü burada üretilmektedir. Hitit Kubabası'nın da normal ölçülerden çok daha büyük olan memelerle betimlenmesi bunun içindir. Av tanrıçalığı da doğrudan bir beslenme kaynağı olan av eti bağlamında bereketle ilişkilendirilebilir. Bir diğer dikkat çeken detay ise Artemis'in kafasının sütünde taşıdığı “modius” adı verilen başlıktır (Korkmaz, 2012, ss. 683-684). Modius Roma'da bir tahıl ölçü birimidir. Keza bunu da bereket olgusu ile açıklamak mümkündür. Meryem'in teolojik ve kişisel şahsında Artemis'te görülen hiyerofanilerin hemen hepsini doğrudan ya da dolaylı bir şekilde görmek mümkündür. Meryem bir bakire olarak iffetin ve bekâretin sembolüdür. Meryem bakire olmasına/kalmasına rağmen Baba'nın aynı özden olan oğlunu doğurmuştur. Meryem bekâretiyle iffet, doğurganlığıyla bereket, Tanrı'yı/Kurtarıcıyı doğurmasıyla da Tanrı Annesi/Teotokos hiyerofanilerini bünyesinde toplamıştır. Tüm bunlar ise teslis dogmasının kabul edildiği İznik ve Teotokos unvanının kesinleştiği Efes konsillerinden önce apostolik babaların yorumlarıyla gerçekleşmiştir.

Meryem'in teolojik pozisyonu konsillerce belirlenmeden önce kilise babalarının Meryem hakkındaki düşünceleri, İznik ve Efes konsillerinde çıkan/çıkacak sonuçlar hakkında ipucu verdiği gibi Meryem'in teolojik konumu Hristiyanlığın asli günah doktrinine ve vaftize ek bir çözüm önerisi sunuyordu. Misal, erken kilise babalarından Justin Martry (100-165); “*İsa, Meryem'in kurtarıcı işine ortak oldu, bu durumda Meryem, Havva'ya muhalefet etmiştir.*” (Aydın, 2015, s. 11) derken hem Meryem'in pozisyonunu belirliyor hem de Havva'nın “hatasından” meydana gelen asli günah doktrinine bakışını ortaya koyuyordu. Aynı şekilde Aziz Irenaeus'a (140-202) göre Havva, Tanrı'nın sözünü dinlemeyerek (iyiyle kötüyü bilme ağacı) Tanrı'nın düzenine karşı gelmiştir ve bu yüzden insanoğlu cezalandırılmıştır. Meryem ise Şeytan'ın sözü yerine meleğin sözünü dinlemiş, Tanrı'nın düzenine itaat etmiş ve Tanrı'nın oğlunun doğumunu sağlamıştır. Havva'nın itaatsizliğiyle ortaya çıkan ilk insanın günahı (asli günah) Meryem'in Kurtarıcı'yı (Mesih/İsa) doğurmasıyla temize çıkmıştır. Bir bakirenin itaatsizliği, diğer bakirenin itaati ile dengelenmiştir. Bu yüzden Meryem Havva'nın da avukatlığını üstlenmiştir (Schaff (Ed), 1885a, s. 1348). Irenaeus açık bir şekilde Meryem'i Havva da dâhil olmak üzere tüm insanlığın kurtarıcısı ilan etmiştir. Tertullian'ın da (160-220) hemen hemen aynı ifadelerle Meryem'in bakireliğini savunduğunu görmek mümkündür. Tertullian'a göre Tanrı'nın sözünün (Logos) ancak bakire bir ruha işlenmesi mümkündür. Havva'nın yılanın sözünü dinleyerek cinsellikle kirlettiği insan soyunun, meleğin sözünü dinleyen Meryem'in doğurduğu kurtarıcı ile kurtuluşa ermesi mümkündür. Tertullian biraz daha ileri giderek Havva'nın Şeytan'dan hamile kalmasa da

doğurduğu çocuğun “kardeş katili” olacak kadar şeytani olduğunu ifade etmekten çekinmemektedir (Schaff ve Menzies (Ed), 1885, ss. 1197-1198). Açık bir şekilde Kabil ve Habil (Cain ve Abel) olayına atıf yapan Tertullian’ın düşüncelerinin, hem asli günah doktrinini hem de Kilise’nin Havva’ya bakışını sonraki yüzyıllarda şekillendirecek olan Aziz Augustinus’un düşüncelerine temel olduğu görülmektedir. Bir başka kilise babası İskenderiyeli Clement (150-250) ise apokrif Yakup İncili’ne dayanarak Meryem’in doğum öncesi, esnası, sonrası ve tüm hayatı boyunca bakire kaldığını iddia etmiştir (Schaff (Ed), 1885b, s. 1171). Aziz Epiphanius aynı şekilde Meryem’in doğum öncesi, esnası ve sonrasında “*ante partum, in partum, post partum*” bakire olduğunu belirtmiş ve Meryem’in gerçekten öldüğünü bilmediğini beyan ederek “ölümsüz” olduğunu düşündüğünü ifade etmeye çalışmıştır (Aydın, 2015, s. 12). Görüleceği üzere Meryem’in bekâreti ve bakire doğum yapması fenomeni üzerinden yüceltilerek tanrının oğlu olan tanrı İsa’ya annelik yapabileceği tezi, Efes Konsili’nden çok daha önce kilise babaları tarafından ortaya konulmuş ve halk nezdinde bu durum itibar görmüştür.

3. NESTORIUS: MERYEM TEOTOKOS DEĞİLDİR!

Herhalde dünyada Roma’nın Hristiyanlıkla olan ilişkisi kadar karmaşık din-devlet ilişkisine rastlamak pek mümkün değildir. Hristiyanlığın doğuşundan XI. yüzyıla kadar geçen sürede dinin devlete, devletin de dine olan karşılıklı müdahaleleri, bu iki kurumun karakteristik yapılarında ve tarihsel pozisyonlarında derin etkiler bırakmalarına sebep olmuştur. Constantinus’a kadar yasaklı kalan Hristiyanlık, 313 Milano Fermanı’ndan sonra pagan inançlar karşısında yükselişini sürdürmüş, I. Theodosius zamanında devlet dini olmuştur. Erken dönemde Roma’nın Hristiyanlara uyguladığı şiddetin benzerini, serbestlik kazandıktan sonra Hristiyanların intikam alırcasına paganlara uygulaması ve bunu devlet desteğini alarak gerçekleştirmesi, Constantinus ve ardıllarının “dinin devlet içindeki birleştirici unsur” politikalarının adeta toplumsal teröre ve toplumsal çatışmaya dönüşümünü gözlemleyebilmek açısından önemlidir. Hristiyanlık Roma’nın siyasal konjonktürünün etkisine maruz kaldığı gibi Roma siyaseti de Hristiyanlıktan doğrudan etkilenmiştir. Theodosius’un Doğu ve Batı Roma’nın birleştirilmiş son imparatoru olarak ölümünün ardından Doğu Roma’nın başına 395’te Arcadius geçmiş, 408 yılında ölümünden sonra henüz 7 yaşında olan oğlu II. Theodosius Doğu Roma İmparatoru olmuştur. Yaşının küçük olması sebebiyle ilk başlarda taht naipliğini Anthemius üstlenmiştir. 413 yılında Arcadius’un kızı Aelia Pulcheria henüz 15 yaşında olmasına rağmen Augusta unvanıyla hem kraliçe hem de taht naibi olunca imparatorluk genelinde yönetime ağırlığını koymuştur.

İmparatorluğun doğusunda bunlar yaşanırken batı bölümünde barbar saldırıları artarak devam ediyordu. Kiliseler arası tartışmalar ise her ne kadar teolojik görünse de birbirlerine karşı siyasi/hiyerarşik üstünlük kurma çabaları o kadar da gizli değildi. Başkent Konstantinopolis’te I. Theodosius döneminin ünlü patriği Ioannes Chrysostomos, İskenderiye Kilisesi Patriği Theophilos ile giriştiği mücadeleyi kaybetmişti. Chrysostomos’un hedefi, Mısır münzevilerinin İsa’nın tabiatı üzerine başlayan bir tartışma sonrası İskenderiye’ye gelerek asayiş olayları çıkarması üzerine başlatılan soruşturmada, Theophilos’u sorgulayarak İstanbul Konsili’nin başkent patrikliğinin hiyerarşik olarak İskenderiye ve Antakya patrikliklerinin üstünde olduğuna yönelik kararının kâğıt üstünde kalmadığını göstermekti. Fakat İskenderiye’nin yetiştirmiş olduğu patrik ve diğer din adamlarının politik manevra kabiliyetleri oldukça gelişmişti. Theophilos başkentteki bürokratların ve I. Theodosius’tan sonra tahta geçen Arcadius’un eşi Eudoksia’nın da desteğini alarak bu mücadeleden galip çıkmayı başarmıştı. Chrysostomos her ne kadar bir din adamı olarak halk üzerinde etkin olsa da hakkında yürütülen propagandalara karşı zayıf kalmış, kısa bir süre sonra da sürgüne gönderilmişti (Duygu, 2017, s. 318-321). Bu durum İskenderiye Kilisesi’nin sadece Antakya’ya karşı değil, aynı zamanda saray desteğini de alan Konstantinopolis Patrikliğine karşı üstünlüğü anlamına geliyordu. Bu durumun rövanş çatışması ise II. Theodosius zamanında yaşanacaktı.

427’de Konstantinopolis Patriği Cicionos’un ölümünün ardından II. Theodosius, hatipliği ve paganizme karşı yaptığı konuşmalarla ünlünen Nestorius’u 10 Nisan 428’de patriklik görevine getirmişti. İranlı bir anne ve babanın çocuğu olarak Roma’nın Kommagene eyaletine bağlı Germanikeia (Maraş)

şehrinde dünyaya gelen Nestorius (381-451), Antakya’da eğitim aldıktan sonra rahip ve vaiz olarak görev yapmıştır. İyi bir hatip olan Nestorius’un ünü Antakya sınırlarını aşmış, imparatorluk içerisindeki teolojik tartışmalara son vermek isteyen imparator II. Theodosius’un dikkatini çekmişti (Albayrak, 2007, s. 15). Nestorius’un, tıpkı Chrysostomos gibi diğer kiliselere üstünlük kurma çalışmaları ve heretiklikle mücadelesi oldukça yoğun olmuştur. Bu bağlamda İmparator II. Theodosius’a hitaben “*Bana Rafizîlerden (sapkınlardan) temizlenmiş bir dünya verin. Ben de size bunun karşılığı olarak cenneti vereceğim. Rafizîlerle savaşım da bana yardımcı olun. Ben de sizin Persler üzerindeki galibiyetinize yardımcı olacağım.*” (Socrates, 1892, s. 367; Çelik, 1996, s. 150) şeklindeki ifadelerinden açıkça görülmüyor ki, Nestorius sapkınlarla mücadeleyi oldukça önemli görmektedir. Hitabında dikkat çeken bir diğer önemli nokta ise imparatora Perslerle olan savaşta yardım etme sözü vermesidir. Bu dönemde imparatorluğun batı kısmı Hun saldırıları ile uğraşırken, doğuda Sasani tehdidi söz konusuydu. 420’nin başlarında Sasani Kralı V. Behram’ın İran ve Ermenistan coğrafyasındaki Hristiyanlara, Zerdüş tapınaklarına saldırdıkları gerekçesiyle başlattığı zulüm neticesinde II. Theodosius, 421’de Sasanilere savaş açmış, birkaç muharebede galip geldikten sonra da bir anlaşma yapılmıştır (Teetgen, 1907, s. 110 vd.). Fakat Ermenistan topraklarının önemli bir bölümünün ve dolayısıyla Hristiyan nüfusun Sasanilerin elinde olması sebebiyle tehdit geçmiş değildi. II. Theodosius’un Nestorius’u hem patriklik görevine getirirken hem de Efes Konsili sırasında desteklediğini, Nestorius’un da yukarıdaki ifadelerini dikkate alırsak Roma’da devlet yönetiminin din ve dini temsil eden din adamlarıyla ilişkisinin Hristiyanlık öncesi Roma dini ile yönetim arasındaki ilişkilerin devamı niteliğinde olduğu gözden kaçmayacaktır.

Nestorius’un tıpkı Chrysostomos gibi diğer kiliselere üstünlüğünü tanıtmaya çalıştığı görülmektedir. Burada patrik olarak Konstantinopolis’i, yetiştiği ekol olarak da Antakya’yı temsil etmektedir. Dolayısı ile siyasi olarak Konstantinopolis’in, teolojik felsefe olarak da Antakya’nın diğer kiliselere üstünlüğü yönünde bir düşünce içerisinde olması gayet tabiidir. Nestorius aynı zamanda Makedonya’daki kiliselerle ilişki içerisine girmiş, buralarda nüfuz elde etmek istemiş ve bu durum Roma Kilisesi’ni rahatsız etmiştir. Siyasi olarak hırslı olduğu görülen Nestorius, ezeli rakip olan İskenderiye Kilisesi’nin başında bulunan ve usta bir stratejist olan Cyrill’e karşı elde edeceği herhangi bir galibiyeti kaçırmak istemeyecektir. Nitekim Chrysostomos ile Theophilos arasında cereyan eden mücadelenin bir benzeri kısa süre sonra Cyrill ve Nestorius arasında yaşanacaktır. Mısırlı din adamları Cyrill’i imparatora şikâyet ettiklerinde II. Theodosius soruşturmayı yürütmesi için Nestorius’u görevlendirmişti. Nestorius Konstantinopolis’in üstünlüğünü göstermek için aradığı fırsatı bulurken Cyrill, 381 Konsili’nin üçüncü kanonu ile Konstantinopolis’in kendi kilisesinden üstün ilan edilmesini kabullenemediği için Konstantinopolis patriği tarafından sorgulanmayı da kabullenememiştir (Duygu, 20017, s. 324). Fakat açıkça itiraz etmesi mümkün değildi, zira böyle bir itiraz doğrudan imparatorluğa karşı gelmek demektir. Nestorius kısa bir süre sonra Cyrill’e aradığı fırsatı vermişti.

Nestorius’un Antakya’dan başkente gelirken yanında getirdiği Anastasius isimli bir papaz (presbyter) bir ayin sırasında “*Meryem’e Tanrı Doğuran (Theotokos) demeyelim. O bir kadın. Tanrı’nın bir kadından doğmuş olması imkânsız*” şeklinde bir konuşma yapmış ve bu konuşma büyük sansasyona sebep olmuştu. Durum Nestorius’a arz edildiğinde Anastasius’u da koruma refleksiyle sahip çıkmış, İsa’nın insan ve tanrı olmak üzere iki ayrı tabiatının bulunduğunu, Meryem’in tanrı olan İsa’yı değil, insan olan Mesih’i doğurduğunu ve bu sebeple Meryem’e Christotokos (Mesih’i doğuran) denilmesinin daha doğru olduğunu ifade etmişti (Socrates, 1892, s. 371-372). Nestorius’un açıklamasından sonra şehirde gösteriler başlamış ve asiye olaylarına sebep olmuş, çatışmalar güç kullanılarak bastırılmıştır. Theotokos kelimesine doğrudan itiraz etmeyen Nestorius’un burada “Mesih” kelimesinin hem tanrıyı hem de insanı işaret eden kapsayıcı anlamından yararlanmak istediği görülmektedir (Tarakçı, 2010, s. 219). Nihayetinde başkent patriği olarak böylesine hassas bir konuda doğrudan Meryem’i hedef alacak bir söylemin içerisine girmesi çok da mantıklı görünmemektedir. Burada tartışmanın içerisine çekilmiştir. Aslında söz konusu fikirlerin de bizzat sahibi olmayıp, Antakya Okulu’nun önemli teologlarından Mopsiestialı Theodor’un (350-428) İsa’nın ilahi tabiatını ve Meryem’in Theotokosluğunu reddeden düşüncelerinin doğal takipçisidir (Çelik, 1996, ss. 147-149).

Nestorius ortam sakinleşmesine rağmen farklı platformlarda ifadelerini tekrarladığı gibi yaratılmış hiçbir varlığın Tanrı'yı doğuramayacağını bu yüzden de Meryem'in Tanrı'yı doğurmadığını, Tanrı'nın tıpkı bir insan gibi bir kadının rahminde dokuz ay taşınamayacağını, bebekler gibi elbiseler giydirilemeyeceğini, acı çekmeyeceğini, ölmeyeceğini ifade etmesi üzerine tartışmalar alevlenmiştir (Tarakçı, 2010, s. 220). Dahası, topladığı yerel sinodla asayiş olaylarına sebep olanları kiliseden ihraç etmiş, her tarafa yazarak İsa'da beşeri ve ilahi iki tabiatın olduğu, Meryem'in beşeri olan Mesih'i doğurduğu ve bu yüzden Meryem'e Theotokos denilemeyeceği yönündeki düşüncelerini yaymaya devam etmiştir (Çelik, 1996, s. 151). Karakter olarak Nestorius'un katı bir kişiliğe sahip olduğu görülmektedir. Heretikler ve paganlar konusundaki tavizsiz politikalarına ek olarak Meryem hakkındaki düşüncelerinde ısrarcı olması, karşı olanları ise şiddet yoluyla bastırması sebebiyle halk arasında "tahrikkâr papaz" lakabıyla anılmasına sebep olmuştu (Socrates, 1892, s. 368). Nestorius'un politik davranma konusundaki yetersizliğini affetmeyen Cyrill, soruşturma olayını usta bir manevra ile Kristoloji ve Maryoloji zeminine çekmeyi başarmıştı. Böylece İskenderiye ve Konstantinopolis kiliseleri arasındaki politik çatışma, İskenderiye ve Antakya kiliseleri arasındaki teolojik tartışmaya dönmüştü (Duygu, 2017, s. 329). Cyrill'e göre birleşmeden sonra İsa'nın iki ayrı tabiatı olduğu öne sürülürse kurtuluşun sırrı küçümsenmiş oluyordu. Cyrill ayrıca Mesih'in çektiği acılar, bedenleşmiş Tanrı'ya değil sadece insan olan İsa'ya atfedilirse Evharistiya'da¹⁰ yenilen ekmek Tanrı'nın değil, insanın bedeni olacaktır diye eklemiş ve Nestorius ve taraftarlarını yamyamlıkla itham etmiştir (Tarakçı, 2010, s. 220). Cyrill bununla da kalmamış, kendisinin beş kitabından oluşan *Epistola Dogmatica* adlı kitabını yazmış, bir mektupla beraber Roma'ya Papa Celestine'ye göndermişti. Dahası, Nestorius'un adını vermeden yazdığı ama Nestorius'un düşüncelerini eleştiren üç farklı mektubu imparatora, imparatorun eşi Eudocia'ya ve hepsinden öte Meryem'e olan bağlılığıyla ve sapkınlarla mücadelesiyle tanınan Pulcheria'ya mektuplar göndererek yandaş toplamaya devam etmiştir (Loofs, 1914, s. 42).

II. Theodosius tahtta iken naipliğini yapan Aelia Pulcheria kardeşinin aksine siyaseten daha aktif ve kararlı olmasının yanı sıra oldukça dindar birisiydi. Pulcheria kendisini kardeşinin eğitime ve dine adanmış, diğer iki kız kardeşi ile beraber bekâret yemini ederek imparatorluk sarayını adeta manastıra dönüştürmüştü. Meryem adına kiliseler inşa ettiriyor, imparatorluk dâhilinde paganizm ve Yahudilerle mücadele ediyordu. Dahası, kardeşi Theodosius'u ikna ederek yönetimdeki paganları görevden uzaklaştırmıştı. Pulcheria'nın dindarlığı döneminin tarihçileri tarafından da vurgulanıyordu. Sozomen, Pulcheria ve kız kardeşleri hakkında;

"Bazı özel durumlarda Pulcheria ve kız kardeşlerine Tanrı tarafından meydana gelecek olaylar ve Tanrı'nın lütfünün işaretleri gösterilirdi. Sürekli şapelde dualara katılırlar, fakirlere ve yabancılara yardımseverliklerini gösterirlerdi. Yemeklerini kendileri alırlar, birlikte yürürler, gece ve gündüz Tanrı'yı onurlandırmak için şarkı (ilahi) söylerlerdi. Diğer örnek kadınlar gibi dokumalarını ve benzer işleri yaparlardı. Asil doğumlu ve saray eğitimi almalarına rağmen tembellikten uzak durular ve kendilerini adadıkları bekâret yaşamlarına devam ederlerdi. Tanrı'nın iyilikleri, onları hatırına, ailelerinin, devletin ve imparatorun üzerine olurdu. İmparator zamanla büyüdükçe güçlendi ve başına gelen her kargaşa ve karşılaştığı savaşlar anında yok oldu" ifadelerini yazmıştır (1855, s. 410).

Pulcheria'nın Theodosius üzerindeki etkisi öylesine yoğundu ki, küçük kardeşi evlenmek istediğinde gelin adayını da o belirlemişti. Atinalı bir filozofun kızı olan Athenais, Pulcheria'nın da etkisiyle kısa bir eğitimden sonra Hristiyan olmuş, 421 yılında II. Theodosius'la evlenmiş ve Aelia Eudocia adını almıştır. İyi bir eğitim almış olan Eudocia, kısa sürede Pulcheria'nın etkisini kırarak II. Theodosius'u kendi etkisi altına almış, 423 yılında da Augusta olmuştur. Yunan kültüründe ve pagan olarak yetişen Eudocia, imparatorluk sarayını da etkisi altına almış, manastır havasından çıkarmıştı. Theodosius üzerindeki etkisi kırılan Pulcheria ve Eudocia kısa süre sonra karşı karşıya gelmiş, imparatorluk bu iki kadının çatışmasına sahne olmuştur (Gregory, 2005, s. 98-99). Politika konusunda başarılı olan Cyrill'in Pulcheria'nın desteğini almak istemesi

¹⁰ Komünyon ya da Ekmek-Şarap Ayini de denilir. Hristiyanlıkta önemli sakramentlerden ikincisidir. İsa'nın yakalanmadan önceki akşam havarileri ile birlikte yediği yemekte yaşanan hadiselerden doğmuştur. Bkz. Eroğlu, A. H. (1999). Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 39, S. 1, 439-453.

gayet doğaldır. Çünkü Pulcheria, bekâret yemininden, paganlarla olan mücadelesine ve kendisini kiliseler inşa etmeye kadar hayır işlerine adanmış bir Meryem sevdalısıdır. Pulcheria'nın Nestorius'a tepkisi herhalde sert olmuştur. Zira Nestorius kısa bir süre sonra Pulcheria'ya karşı cephe almış, gücünü hafife alarak tahripkâr bir kampanya başlatmıştı. Pulcheria'yı en az yedi aşığıyla ilişkisi olmakla suçlayacak kadar ileri giden Nestorius, bu sebeple ona "Mesih'in Gelini" denilemeyeceğini ifade etmiştir. Dahası, kilisedeki sunağın üstünden Pulcheria'nın resmini kaldırtır ve imparatoriçe şalını sunak örtüsü olarak kullanmayı reddeder (Teetgen, 1907, s. 146; Yavuz, 2013, s. 21). Nestorius'un bu kadar ileri gitmesinin ardında şüphesiz imparatora ya da en azından Pulcheria ile çatışma halinde olan Eudocia'ya olan güven duygusu vardır. Nestorius gibi eğitilmiş bir insanın imparatorun kız kardeşine bu kadar açık saldırmasının başka bir mantıklı açıklaması yoktur. Fakat şurası bir gerçektir ki Nestorius, Cyrill'in politik ve diplomatik becerileri karşısında tıpkı Chrysostomos'un Theophilos karşısında olduğu gibi yetersiz kalmıştır.

Burada Nestorius'un talihsizliğinden ve Cyrill'in de şanslı olmasından bahsetmemiz yerinde olur. Tüm bu tartışmalar öyle bir zamanda ortaya çıkıyor ki, Nestorius'un Roma'nın desteğini alması zor görünüyor. Efes Konsili'nde Nestorius'un düşünceleri gibi mahkûm edilen bir başka teolojik akım olan Pelagianizm'in Julian ve Orontius adlı iki temsilcisi Konstantinopolis'e tam da bu dönemde kabul ediliyor. Bu kişiler imparator tarafından mı yoksa başka bir yetkili tarafından mı kabul edildi bilemiyoruz ama Nestorius olmadığından eminiz. Çünkü Nestorius, 430 yılının başlarında Papa Celestine'ye mektup yazarak bu iki kişinin akıbeti hakkında bilgi talep eder. Mektubunda,

"Batı'dan sınır dışı edilen Julian (Eclanum)¹¹ ve Orontius hakkında size sık sık yazdım. Fakat yüce makamınızdan tarafıma cevap niteliğinde bir şey yazılmadı. Eğer, elimde böyle dokümanlar olsaydı onların "ağlamalarına" cevap verebilirdim. Bazıları onlar için heretik diyor ve bu yüzden kovulduklarını söylüyorlar. Ama onlar kendilerinin sahte suçlamaların hedefinde olduklarına ve bu davayı Ortodoks inancı için sürdürdüklerine yemin ediyorlar. Onların doğru söyleyip söylemediklerini bilmemek bizim cehaletimiz ve yükümüzdür. Çünkü onlar gerçekten heretik ise onlarla birleşmek suçtur. Fakat söyledikleri gibi sahte suçlamalara maruz kalmışlarsa onları ötekileştirmek sert ve dinsizliktir. Onlar hakkındaki düşüncelerini öğrenmek istiyoruz.

Çünkü burada (Konstantinopolis) Tanrı'nın kilisesinin kökünü koparmaya çalışan zararlı dinsizlikler için çok enerji harcadık, en zararlıları da Arius ve Apollinarius'un fikirleridir. Bazı din adamlarının yukarıdaki heretiklerinin hastalıklarına yakalandıklarını biliyorum. Bu heretikler bedensel tutkuları yapmaktan çekinmezler ve ilahi değişmezliğin bedensel doğaya geçtiğini iddia ederler. Kutsal babalarının onlarla çelişen açıklamalarını hatırlamıyorlar: Kutsal Ruh'la enkarne olan ve Bakire Meryem'den doğan Tanrı'nın Oğlu, İsa Mesih'e inanıyoruz. Bu ifadede geçen her bir doğa "Mesih ve Kutsal Ruh" Baba'nın ilahiliği ile eştir (Homousios). Fakat son zamanda Kutsal Bakire'den doğan "insanlığa" (muhtemelen insanoğlu söyleminden İsa'yı kastediyor) ilahilikle bağlantısından dolayı, melekler ve insanlar tarafından tapılmaktadır.

Zaten burada daha fazla problem olan iki heretiğe ek olarak ahlaksız fraksiyonlar yüzünden muzdarip olan insanlar ve yukarıda bahsedilenlerin (Julian ve Orontius) ne yaptıklarını bilmemesinden dolayı büyük bir ihmalkârlığa neden olma korkusu var. Bu yüzden bu iki adamın durumları hakkında bize bilgi vermenizi rica ediyorum. Ben ve yanımdaki Mesih'in kardeşleri sizi yürekte selamlıyoruz." (Loofs, 1905, ss. 169-172).

Nestorius bu mektubunda Konstantinopolis'e gelen ve farklı uygulamaları ve fikirleriyle dikkat çeken iki pelagianist hakkında papadan yardım istiyor. Anlaşılan o ki bu ilk mektubu da değildir. Fakat Papalık makamından daha önceki mektuplara cevap gelmediği görülüyor. Dikkat çeken bir diğer ayrıntı Nestorius'un Pelagianizm öğretisinden şüphelenmesi ama Pelagianizm'e karşı papalığın tutumu hakkında bilgisinin olmamasıdır. İngiliz ya da İrlandalı olduğu düşünülen Pelagius'un (354-418) asli günahı reddeden ve vaftizi gerekli görmeyen öğretisi, batıda ve Kuzey Afrika'da yayılım alanı bulmuştur. Batıdaki yayılım

¹¹ Julian of Eclanum. Eclanum (İtalya) Piskoposu. Yaklaşık olarak 386'da İtalya'nın Eclanum kasabasında doğmuş ve 417'de Papa I. Innocent tarafından Eclanum piskoposluğuna getirilmiştir. Daha sonra Pelagianizm öğretilerine katılmış, 421'de İtalya'dan sürgün edilmiştir. Bkz. Healy, P. (1910). Julian of Eclanum. The Catholic Encyclopedia. New York: Robert Appleton Company.

alanı Britanya Adası'na kadar uzanırken Kuzey Afrika'da Hristiyanlığın önemli merkezi olan Kartaca'da taraftar toplamıştır. Pelagius'un geliştirmiş olduğu öğretinin en büyük rakibi Aziz Augustine olmuştur. Augustine ve Pelagius'un karşılıklı yazışmaları ve Augustine'in kitaplarında Pelagius'un iddialarına yönelik cevapları olmuştur. Pelagius'un öğretilerine sahip çıkan önemli bir isim ise Nestorius'un da mektubunda bahsettiği Eclanum Piskoposu Julian olmuştur. Julian ve arkadaşları Papa Zosimus tarafından aforoz edilir. Bunun üzerine İmparator Honorius tarafından İtalya'dan sürgün edilen pelagianistler Selanik ve Konstantinopolis patriklerine müracaat etseler de destek göremezler ve onlara sığınma hakkı veren Mopsiestialı Theodor olur. (Aykıt, 2010, s. 176 vd.). Theodor tarafından destek gören Julian'ın –ki görüşleri de uymasına rağmen– Nestorius tarafından desteklenmemesi ise şaşırtıcıdır. Burada akla gelen en mantıklı açıklama, Nestorius'un Meryem hakkındaki düşüncelerinin papalığa şikâyet edilmesinden dolayı papanın desteğini almak istemesidir. Bunun için pelagianistler hakkında yazdığı mektupta İznik Kredosu'nun ilk bölümünü tekrarlamış ve Baba ve Oğul'un aynı özden olduğunu vurgulamak istemiş olabilir. Bir diğer olasılık da Nestorius'un Pelagianizm'i Arius'un ve Apollinarius'un fikirlerinin bir devamı olarak görmesi ama etkilenmiş olduğu Mopsiestialı Theodor'un teolojik felsefesinin bunlardan farklı olduğunu düşünmesi olmuştur. Nitekim Nestorius papalığa gönderdiği bir başka mektubunda bu iki teolojik akımın heretik olduğunu vurgulamıştır. Fakat papalık makamı Nestorius'un bu mektubunu da yanıtızsız bırakmıştır. Papalığın pelagianistler hakkındaki soruları yanıtızsız bırakmasının sebebi de muhtemelen Nestorius'un Makedonya'daki faaliyetlerinden dolayı kendisine kızgın olmasıdır.

Nestorius papaya mektup yazarken Cyrill de Nestorius'a mektuplar göndermiştir. Nestorius'a gönderdiği mektupların ilkinde kullanmış olduğu üslup dikkat çekicidir. Mektubun başlangıcında doğrudan Nestorius'u değil, sahip çıktığı insanları hedef alır: *“Son zamanlarda bazılarının “düşüncesizce” konuştuklarını ve sizin otoritenizin altında olan toplantılarda bunun sık sık tekrarlandığını duydum. Onlar “annelerini kılıçla yaralayan” kör ve muhtaç insanlardır ve sizin için kabul edilebilir bir şeyler söylemek için düşünürler ve anlamsızca konuşurlar. Bu tür insanları çok az dikkate alırım, çünkü öğrenci ustasının üstünde değildir. Ağzları lanetli olan bunların en sonunda yargıcın/yargının önünde hesap vermelidirler.”* Bundan sonra Cyrill, Nestorius'u “kardeşi” olarak uyarıyor ve inanç doktrinini ve Kelamı öğretmeye, aksi düşüncelerin skandal yaratmasına izin vermemeye davet ediyor. Mektubun devamında ise Nestorius'un tezlerini çürütürken neden Meryem'e Theotokos denilmesi gerektiğini açıklamaya çalışıyor:

“Kutsal ve yüce sinodun söylediğine göre (İznik Konsili kararlarına atıf yapıyor) Oğul her şeyi yaratan Baba ile aynı doğadan/özden olarak doğdu, dünyaya geldi, enkarne oldu, acı çekti, üçüncü gün yeniden dirildi ve göğe yükseldi. Uymak zorunda olduğumuz bu kararları, Tanrı'nın kelamının enkarne olarak insan yapıldığını düşünerek kabul etmeliyiz. Biz Kelam'ın değiştiğini, ete dönüştüğünü ya da ruh ve bedenden oluşan bütün bir insan olduğunu söylemiyoruz. Ama bunun yerine Kelam'ın kendisini açıklanamaz ve akıl edilemez bir şekilde etle birleştirdiğini ve İnsanoğlu (İsa) olarak çağrıldığını, iki doğanın tam bir birlik içinde bir araya gelmesinden dolayı hem bir Mesih hem bir Oğul olduğunu, özlerin farklarının birlik tarafından alınmadığını, ama ilahilik ve insaniliğin Yüce İsa'yı bizim için kusursuz kıldığını kabul ediyoruz. Her çağdan önce var olan ve Baba'dan olan, bir kadının etinden doğmuş olduğu söylenen, sanki ilahi özü ve varlığının başlangıcı Kutsal Bakire'denmiş gibi, Baba'dan sonra ikinci bir nesle ihtiyacı yoktur, çünkü her çağdan önce var olanın ve babayla birlikte olanın ikinci kez varlığının başlangıcına ihtiyacı olduğunu söylemek absürt ve aptalcadır. Ama o bizim için ve bizim kurtuluşumuz için kendisi, özünü bir insanın bedeniyle birleştirdi ve bir kadından oldu. Bu şekilde olduğu için etten sonra doğduğu söyleniyor, normal/sıradan bir insan gibi Kutsal Bakire'den doğduğu için değil. Sonra Kelam geldi ve ona girdi (birleşti), bir olma/birleşme rahimde oldu, kendi bedeninin doğuşuna, kendisini atfettiği bir doğuma katlanacağı söylenir. Bu yüzden acı çektiğini ve yeniden doğduğunu söylüyoruz. Sanki Kelam kendi özünün içinde acı çekmiş ya da tırnakları çekilmiş ya da yaralanmış olduğu için değil. İlahi doğa fiziksel olarak acı çekmediği için acı çekmekten münezzehtir. Bizim için acı çekmek için acı çekebilen bir insan olduğu söylenir. Aynı şekilde ölümünü de böyle anlıyoruz. Pavlus'un söylediği gibi her insan Tanrı'nın lütfuyla ölümü tadacaktır. Özünde ölüm olduğu için değil (aksini söylemek ya da düşünmek deliliktir), bizim için ölümün tadına bakmıştır,

ölümü tadan bedenidir. Yeniden dirilmesi de aynı şekildedir. Dolayısıyla biz Mesih ve Tanrı'nın bir olduğunu itiraf ediyoruz, tapınmak için değil. Ama Kelam'la birlikte olan insana, onunla bir ve aynıymış gibi tapınılmalıdır, Kelam'ın kendisinden ayrı tutulmamalıdır. İki Oğul O'nunla birlikte oturuyormuş gibi değil, bir olduğu için... Bu, doğru inancın beyanı olarak her yerde ilan ediliyor. Bu, kutsal babaların (muhtemelen Havarileri ve Kilise Babalarını kastediyor) hisleriydi. Bu yüzden Kutsal Bakire'yi Tanrı'nın Annesi olarak anmaya cesaret ettiler, Kelam'ın özü ya da O'nun ilahiliğinin başlangıcı olduğu için değil, Kelam'ın birleşeceği kutsal bedeni doğurduğu için. Bu yüzden şimdi size, bir kardeşiniz olarak söylüyorum, bunları bizimle birlikte düşünecek ve öğretecek olursanız Kiliselerin barışı korunur ve Tanrı'nın rahipleri arasındaki sevgi ve uyum bağı bozulmaz.”¹²

Cyrrill mektubunda açıkça Kelam'ın (Logos) İsa ile anne rahminde birleştiğini, Baba'nın Oğul suretinde doğduğunu ve onunla bir olduğunu, insanlığın kurtuluşu için “acı çektiğini” ve “öldüğünü”, acı çekebilmek ve ölebilmek için insan suretinde olmasının gerekliliğini, birleşme anne rahminde gerçekleştiği için de Meryem'in Theotokos olduğunu söylemektedir. Nestorius'un Mopsiestialı Theodor'dan etkilendiği “Diyofizit” (çift tabiat) temelli görüşüne karşın Cyrrill, birleşmenin anne rahminde gerçekleştiğini söyleyerek “Monofizit” (tek tabiat) görüşünü temellendirmiş oluyordu. Mektubunu “kiliseler arası barışın korunması” gerekçesiyle üstü kapalı bir tehditle kapatırken herhangi bir şekilde aforoz imasında bulunmadığı görülüyor. Dahası, mektubu, Efes Konsili'nin açılışında delegelere karşı okumadan önce “Nestorius'un sapkınlığı üzerine kendisine gönderdiğimiz tavsiye ve öğütlerle dolu mektup” diyerek takdim etmiştir (Schaff ve Wace (Ed), 1900, s. 197).

Nestorius pelagianistler hakkındaki mektubu için papalıktan cevap beklerken, Papa Celestine, Cyrrill'in kendisine gönderdiği kitap ve mektupların etkisiyle, Nestorius'un heretik olduğuna ikna olmuştur. Bu yüzden 11 Ağustos 430'ta Roma'da yerel bir sinod toplayan papa, Meryem'e Theotokos denilebileceğini açıklamıştır. Dahası, 11 Ağustos'ta her iki tarafa da mektup göndermiş ve Nestorius'a görüşlerinden vazgeçmesi için 10 gün süre tanımıştır. Bu karar sonrası Cyrrill derhal İskenderiye'de bir sinod toplar ve meşhur 12 maddelik “Aforoznamesini” yazar. Cyrrill aforoznamesine papanın mektubunu da ekleyerek İskenderiye Kilisesi'nin elçisiyle Nestorius'a gönderir. Elçiler 30 Kasım'da başkente gelmiş ve mektup 6 Aralık 430'da Nestorius'a ulaşmıştır. (Loofs, 1914, ss. 44-45). Cyrrill mektubuna¹³ “Annesini ya da babasını beni sevdiğinden çok seven bana layık değildir. Oğlunu ya da kızını beni sevdiğinden çok seven bana layık değildir.” (Mat. 10:37) ifadeleriyle başlar ve papanın kararını hatırlatarak Nestorius'u, fikirleriyle inancın mayasını bozmakla ve ülke genelinde büyük bir skandala neden olmakla suçlar. Nestorius'tan Roma'da toplanan sinodda alınan karara saygı duymasını ister ve aksi halde kardeşlerin arasında yeri olmadığını ifade eder. Mektuba İznik Kredosu'nu da ekleyen Cyrrill, kredoya sembolik saygı göstermenin yetmeyeceğini, aynı zamanda bunu itiraf ederek yemin etmesi gerektiğini ifade eder. Mektubunun sonuna 12 maddeden oluşan bir aforoz listesi ekler: (1) “Kim ki, Emanuel'in gerçek bir Tanrı olduğunu ve gövdelenmiş olan Kelamı doğurduğundan dolayı anasının da “Tanrı Anası” olduğunu itiraf etmezse, aforoz olsun!”. Bu aforozla Nestorius'un Christotokos söylemi hedef alınmaktadır. (2) “Kim ki, Baba'nın Kelamı, uknumda bir olduğunu, gövde de bir oldu; ve Mesih gövdesiyle sadece “Tek”dir, bu yüzden hem tanrı hem insan olduğunu itiraf etmezse, aforoz olsun!”. Bu ve 3, 4, 5 ve 6 numaralı aforozlarla doğrudan Nestorius'un İsa'da beşeri ve ilahi “iki tabiat” olduğuna dair Diyofizit görüşü aforoz edilmektedir. (7) “Kim ki, Kelam olan Tanrı, insan olan İsa'da tasarruf ediyordu ve Tanrı'nın biricik oğlunun kuvveti sonradan katılmıştır derse, aforoz olsun!”. (8) “Kim ki, Tanrı ile beraber göğe yükselen insan, secde kılmak ve onunla birlikte tespih etmek gerekir derse ve onları ayrı ayrı değerlendirirse, aforoz olsun!”. 7, 8, 9 ve 10 numaralı aforozlarla doğrudan Teslis doktrini vurgulanmakta ve Baba, Oğul ve Kutsal Ruh'u birbirinden ayrı tutan söylemler

¹² Efes Konsili tutanaklarından anlaşıldığı kadarıyla Cyrrill bu mektubu konsilden önce Nestorius'a gönderdiği gibi, konsil başladıktan sonra da heyete karşı okumuş ve büyük çoğunluğunun onayını almıştır. Mektubun Grekçe ve Latince metinleri için bkz. Labbei, P. ve Cossartii, G. (1671). Sacrosancta Concilia, Tomvs Tertivs, Paris. Sütun 315 vd. Mektubun İngilizce metni için bkz. Schaff P. ve Wace H. (Ed). (1900). The Seven Ecumenical Councils, Nicene and Post-Nicene Fathers of The Christian Church, Second Series, Volume XIV, New York: Charlie Scribner's Sons. ss. 197-198.

¹³ Mektubun Grekçe ve Latince metinleri için bkz. (Labbei ve Cossartii, 1671, sütun 394-395). İngilizce tercümesi için bkz. (Schaff ve Wace (Ed), 1900, s. 201 vd.) 12 Maddelik aforoznamenin Türkçe tercümesi için bkz. (Çelik, 1996, ss. 154-156).

aforoz edilmektedir. 11 ve 12 numaralı aforozlar ise Cyrill'in Nestorius'a gönderdiği mektupta Tanrı'nın insanlığın kurtuluşu için bedenleşerek acı çekmesine ve ölmesine yönelik söylemleri temellendiriliyor ve aksi düşünceleri aforoz ediyordu.

Papa'nın sinodu ve göndermiş olduğu mektup sadece Nestorius'u değil, imparator II. Theodosius'u da endişelendirmiş olacak ki, 19 Kasım 430'ta bir emir vererek 7 Haziran 431'de Efes'te konsil toplanmasını kararlaştırdı (Loofs, 1914, s. 45). Bu arada Nestorius'un Papa Celestine'ye bir başka mektup gönderdiği görülmektedir. Bu mektup muhtemelen papanın Roma'da topladığı sinoddan sonra gönderdiği mektuba cevap olarak 430'un sonlarına doğru yazılmıştır. Nestorius mektubunda Cyrill'in kendisi için hazırlanan raporu saptırmak için konuyu bu noktaya taşıdığını iddia ediyor. Burada bahsettiği rapor muhtemelen Mısırlı din adamlarının Cyrill hakkında imparatora yaptıkları şikâyetler sonrasında açılan soruşturmaya ilgilidir. Fakat asıl önemli nokta Nestorius'un Cyrill'i politik manevra yapmakla suçlamasından ziyade Theotokos kavramının kullanımına itirazının olmadığını belirtmesidir. Fakat Theotokos unvanı kullanılırken Arius ve Apollinarius'un sebep olduğu gibi teslisin unumlarının karışıklığına sebep olmamasını istemektedir. Yine de Christotokos unvanının Theotokos unvanından daha aşağı olmadığını, bunu Papa'nın zaten bildiğini ifade etmektedir. Christotokos ifadesiyle Samosatalı Pavlus gibi ya da Arius ve Apollinarius gibi küfre düşmek amacıyla olmadığını, bunu da Cyrill'e yazdığını belirten Nestorius, konunun tartışılmasının gerekli olduğunu söylemektedir (Loofs, 1905, ss. 181-182). Nestorius'un son bir gayretle papalığın desteğini almak için yazdığı mektupta görülüyor ki, halen tartışmaların teolojik eksenli olduğuna inanmaktadır. Cyrill'in politik manevralarını gördüğü halde Roma'nın davranışının Cyrill'e hayranlığından değil de Roma-Nova Roma çatışmasından kaynaklandığı göremediği aşikârdır. Oysa cephele kurulmuş, müttelikler belirlenmiş, çatışmanın finali olan Efes Konsili başlamak üzeredir.

Hatırlanacağı üzere II. Theodosius Efes'te bir konsil toplanacağını 19 Kasım 430'ta ilan etmişti. Theodosius, Efes'te konsil toplanmasını emrettiği kararında “Tanrı'nın hoşnutluğu” ve “bizim zamanımızın yararı” ifadelerini kullanmaktadır. Doğrudan, doktrinsel tartışmalardan bahsedilmemekte, “önerilmiş bir soruşturma” ifadesi ile son dönemdeki tartışmalara gönderme yapılmaktadır. Theodosius'un Efes Konsili'nin düzenlenmesindeki amacının, tartışmalardan kaynaklanabilecek kargaşanın –ki bunun daha önce örnekleri görülmüştür– önlenmesi, yani “kamu yararını” gözetmek olduğu anlaşılmaktadır. İşaret edilen bir diğer nokta da böyle bir konsilin toplanması üzerine alınan bir karar ile tartışmaların artmasını ve kontrolden çıkmasını önlemektir (Graumann, 2013, s. 110 vd). Burada dikkat çekici olan nokta, Roma sinodundan çıkan karardan sonra Nestorius'un gönderdiği mektupta Theotokos unvanının kullanımına “Arius ve Apollinarius gibi saptırılmadıkça” karşı olmadığını belirtmiş olmasıdır. Mektubun tam tarihini tespit edemesek de mektubun sonundaki, “konunun tartışılması gerektiği” yönündeki ifadelerinden Nestorius'un Theodosius ile konuyu müzakere ettiği ve tartışmayı bir konsile taşıma kararı almış olabilecekleri yorumunu yapmak mümkündür. Gregory'e göre, Theodosius, Nestorius'u tehlikeye atmadan koruyabilmek için böyle bir konsil toplamak konusunda gönülsüzdür. Fakat Nestorius'un isteği ile konsilin toplanmasına razı olmuştur. Graumann ise Gregory'nin bu iddiasını kanıtlanması zor olarak görmektedir (Gregory'den akt. Graumann, 2013, s. 113). İddianın kanıtlanması zor olsa da Theodosius'un Nestorius'a destek olduğu ortadadır. Nitekim Theodosius'un Cyrill'e gönderdiği mektupta açıkça “azarlaması” ve gözünü korkutmak için isterse “affedilebileceği” yönündeki söylemi bunu göstermektedir. Cyrill'in teolojik tartışmaların arkasına gizleyerek yürütmüş olduğu politik hareketlerden rahatsız olan Theodosius ayrıca, kraliyet ailesini bölmemesi konusunda da uyarmaktadır (Graumann, 2013, s. 116-117). Burada kastetmiş olduğu durum muhtemelen Cyrill'in Pulcheria'yı etkilemek için gönderdiği mektuplar ve saray içerisindeki ajanlarıdır. Bu durum Pulcheria'nın etkilendiğinin ve konunun saray içerisinde tartışıldığının göstergesidir. Ayrıca Theodosius'un böyle bir mektup göndererek Cyrill'in konsil sırasında manipüle edici ve teamüllere aykırı hareket etmesini engellemek istediği de görülmektedir.

Nestorius'un papaya gönderdiği mektuplar haricinde Cyrill'e ve İmparator Theodosius'a da mektuplar yazdığı görülmektedir. Cyrill'e gönderdiği mektupta, kendisine yönelttiği hakaretleri ciddiye almadığını ama Meryem konusundaki ifadelerine karşı geliştirmiş olduğu tezlere karşı olduğunu ifade eder.

Nestorius Cyrill'i "kutsal yazıları" ve havarilerin sözlerini çarpıtmakla suçlar ve Kitab-ı Mukaddes'ten yaptığı çıkarımların yanlış olduğunu ifade eder. Nestorius'un iddiasına göre ilk iman edenler ve havariler İsa'nın "Oğul" tabiatına vurgu yapmışlardır. Kitab-ı Mukaddes'e göre Meryem'den doğan ve çarmıha gerilerek insanlığın kurtuluşu için acı çeken de Baba değil, Mesih olan Oğul'dur (Loofs, 1905, ss. 173-180). Nestorius'un Theodosius'a yazdığı mektupta ise konsile katılmaları gereken kişilerin isimleri veriliyor. Burada açıkça görülüyor ki Nestorius ve Theodosius ortak hareket etmektedirler. Listede Trakya Herakleiası Piskopos Phrytinas, Tarsus Piskoposu Helladros, Perge Metropolitisi Berinianus, Sardeis Metropolitisi Maenius, Isaurra Seleukeiası Piskoposu Dexianos, Nikomedia Piskoposu Himerios, Apameia Piskoposu Alexandros, Sardica Piskoposu Julianus gibi pek çok yer almaktadır (Loofs, 1905, ss. 186-190).

Konsilin dikkat çeken bir başka özelliği toplanma yerinin Efes olmasıdır. Bu manidar durum için Duygu, konsilin Efes'te yani Artemis'in evinde toplanacak oluşunu Cyrill'in zaferi olarak görmektedir. Bunu temellendirirken Konstantinopolis patrikliğinin Chrysostomos döneminde kendileri üzerinde nüfuz elde etme çabalarının Efes Kilisesi mensuplarını rahatsız ettiğini, ayrıca Theotokos unvanının "ana tanrıça" kültürüne olan benzerliğinden dolayı Cyrill'in, Efeslilerin bu unvanı korumaya yönelik bir refleks içerisinde olabileceğini değerlendirmesine bağlamaktadır (2017, 331). Çelik ise konsilin toplanma yerinin Efes olarak belirlenmesinde üç olasılıktan bahsetmektedir. Birinci olasılık toplantı yerinin belirlenmesinin tamamen tesadüf olmasıdır. İkinci olasılık coğrafi konumu itibarıyla Efes'in, deniz yolu ile Roma, İskenderiye, Antakya ve Konstantinopolis için eşit ve kolay ulaşım imkânı sunmasıdır. Üçüncü ve en güçlü olasılık olarak ekümenik bir konsilin ilk defa halka açık olarak gerçekleştirilmesini, halkın konsil kararlarını heyecanlı bir şekilde takip etmesini ve Nestorius'un mağlubiyetinin Efeslilerce "Meryem, Nestorius'a galip geldi" tezahüratlarıyla kutlanmasını, bunun da eski inançlarıyla yani "ana tanrıça" kültürüyle olan bağlantısını vermektedir (1996, s. 165). Theodosius'un Cyrill'e gönderdiği mektuba bakarsak, konsilin toplantı yeri konusunda Cyrill'den etkilenmiş olmasının imkân dâhilinde olmadığı görülmektedir. Bu bağlamda bir "zaferden" söz etmek pek mümkün değildir. Efes'in "ana tanrıça" kültürü konusundaki yaklaşımı göz önüne alınarak yapılan değerlendirmeler de konsilin yerini belirleyen Theodosius'un Nestorius'a karşı korumacı yaklaşımını göz önüne aldığımızda çok gerçekçi durmuyor. Nihayetinde Nestorius'a sahip çıkıyorsa, bu konuda hassas olan bir bölgeyi tercih etmesi de mantıklı görünmemektedir. Fakat bizim de savunduğumuz, Meryem'de ana tanrıça kültürünün yaşatılmak istendiğine dair yorumların, söz konusu dönem için geçerli olmadığını, yani dönemin Hristiyan teologlarının ve halkın böyle bir düşünce içerisinde olmadıklarını düşünmekteyiz. Zira böyle bir düşünce, söz konusu dönem için fazla "modern" kalmaktadır. Meryem'in Theotokosluğu konusunda ana tanrıça kültürü ile bağlantılı olarak Efeslilerin hassasiyet göstermesi tabii ki olasıdır. Fakat bu toplumsal hafızanın ve inanç kodlarının nesilden nesle aktarılması ile ortaya çıkan bir "sessiz anlaşmadır". Ayrıca konsilin halka açık yapıp yapılmayacağı, yer belirlenirken kesinleşmiş bir durum değildi. Halkın konsile ilgi göstermesi, konsil kararlarını heyecanla beklemesi ve Nestorius'un mağlubiyetini kutlamaları, söz konusu "sessiz anlaşmanın" halk nezdinde karşılık bulmasından başka bir şey değildir. Burada en olası durum Çelik'in Efes'in coğrafi konumu ile bağlantılı olan iki numaralı yorumudur.

Konsil, ilan edildiği gibi haziran ayı içerisinde toplanmaya başlamıştır. Dönemin ulaşım şartları gereği delegeler Efes'e farklı zamanlarda gelmiştir. Cyrill'in konsilde üstünlüğü sağlamak için yanında Mısır'dan fazladan katılımcı getirdiği görülmektedir. Efes'e ilk ulaşan Konstantinopolis ve İskenderiye heyetleri olurken Antakya ve Roma heyetleri oldukça geç gelmiş, bu durum konsilin seyrini de etkilemiştir. Nestorius konsile 16 kişilik bir heyet ve silahlı korumalarla gelmişti. Cyrill ise 50 civarında Mısırlı katılımcı ile beraber gelmiş, dahası Mısır münzevileri olan ve bağınazlıkları ile tanınan Parabolianilerden çok sayıda katılımcı getirmişti (Teetgen, 1907, s. 148). Theodosius konsil heyetine gönderdiği notta imparatorların konsile doğrudan katılımının olmaması gerektiğini ve bu yüzden kendisine vekâlet etmesi ve konsilin muhafızlığını üstlenmesi için imparatorluk muhafızlarının kaptanı olan Candidian'ı atadığını belirtmiştir (Schaff & Wace (Eds), 1900, s. 196). Cyrill, 15 gün gecikmeli başlayan I. Efes Konsili'ne Antakya ve Roma katılımcıları gelmeden başlamıştı. 153 katılımcıyla konsili başlatan Cyrill hızlı bir şekilde Nestorius ve görüşlerini mahkûm eden bir karar çıkarmış, Nestorius'u görevden alırken "Yeni Yahuda" ilan etmişti. Bu

sırada Efes'te bulunan Nestorius kararın açıklanacağı oturuma katılmamıştı. 26 Haziran'da Antakyalı piskoposların gelmesiyle kendi konsillerini toplayan Nestorius ve taraftarları, Cyril ve Efes Piskoposu Memnon'un aleyhinde kararlar aldı. Fakat Roma temsilcileri geldiğinde Cyril'in tarafında yer aldılar ve iki ayrı konsilde alınan kararlar Theodosius'a bildirildi. Bu durum üzerine Theodosius, Kont John adında bir adında bir vekil gönderdi ve olayın çözülmesini istedi. Kont John önce Cyril, Nestorius ve Memnon'u görevlerinden aldı, daha sonra sorgulamaya başladı. Cyrill'in sorgulama sırasında imparatorluktan bazı kişilere hediyeler gönderdiği ve Pulcharia'dan yardım gördüğü ifade edilmektedir (Dvornik, 1990, ss. 13-14). Sorgulama neticesinde Nestorius patriklikten azledilerek Antakya'daki manastırına gönderildi. Cyril ve Memnon görevlerine iade edilirken Nestorius'un yerine Cyril'in de desteklediği Maximian İstanbul Patriği olarak atandı (Tarakçı, 2010, ss. 220-221).

Nestorius 435 yılında Mısır'a sürgüne gönderilirken, öncesinde yazmış olduğu eserler, aynı yıl içerisinde Theodosius'un emriyle yakıldı. Nestorius'un görüşlerini sadece ona muhalif olanların yazılarından öğrenirken 1889 yılında İran'daki Amerikan misyonierleri Nestorius'a ait bir yazma eserin kopyalarını ele geçirdiler. Yazma, 1910 yılında Süryanice olarak, 1925'te ise Fransızca ve İngilizce olarak yayımlandı. Nestorius'un kendi kaleminden savunmasını yaptığı "Bazaar of Heracleides" adlı eserinde ısrarla İsa'da iki şahıs bulunduğunu söylemediğini, tek bir şahıs ve iki tabiat (uknum) bulunduğunu söylediğini ifade etmiştir. Aynı zamanda Cyril'in Efes Konsili'nde vekil olarak gelen Kont John'a ve onun nezdinde imparatora yüklü miktarda para verdiğini de ifade etmektedir (Tarakçı, 2010, ss. 217-221). Nestorius'un iddiaları doğru ise kendisi siyasi bir komploya kurban gitmiştir.

4. SONUÇ

Sebepleri ve sonuçları çerçevesinde değerlendirdiğimizde I. Efes Konsili'nin Hristiyanlık içerisinde yol açtığı ikinci büyük bölünmenin teolojik tartışmalardan ziyade siyasi bir zemine çekildiği ve bu bağlamda erken dönem kilise merkezleri arasında yaşanan rekabetin su yüzüne çıktığı görülmektedir. İsimler ve taraflar her ne kadar tarih bilimi içerisinde önem arz etse de asıl meselenin özünün siyasi çekişmelerin dinsel inançlar ve toplumsal yapı üzerindeki etkileri olduğu kanaatindeyiz. I. Konstantinopolis Konsili'nin üçüncü kanonunda Konstantinopolis Patrikliğinin hiyerarşik olarak apostolik kiliseler olan İskenderiye ve Antakya'nın üzerine çıkması söz konusu bu merkezler tarafından kabul görmemiş, ilk ve önemli reaksiyonu gösteren de İskenderiye olmuştur. Tarihsel kökleri ve sahip olduğu yüksek kültür sebebiyle bunu kabullenememesi doğaldır. İtirazlarını siyasi zeminden ziyade teolojik tartışmalara kaydırması, yetiştirmiş olduğu din adamlarının politik manevra kabiliyetlerini de göstermektedir. Fakat burada üzerinde durulması gereken asıl meselenin İskenderiye'nin Konstantinopolis'e karşı elde ettiği politik/dini zafer değil, Roma'nın Konstantinopolis'in hızlı yükselişine karşı İskenderiye Kilisesi'ni kullanarak almış olduğu erken önlem olduğu aşikârdır.

Konsili, öncesi ve sonrasıyla içerik açısından değerlendirdiğimizde ise, taraflardan biri olan Nestorius'un bağnaz tutumunun, dik kafalılığının ve manevra kabiliyetsizliğinin hem kendisinin sonuna, hem de arkasındaki imparatorluk desteğinin siyasi olarak mağlubiyetine sebep olduğu görülmektedir. Karşı taraf olan İskenderiye ve Cyrill'in ise rakibinin gücü karşısında yürütmüş olduğu akıllı strateji sayesinde imparatorluğun içinden, hem de kalbinden (Pulcheria), destek bularak aleyhine olabilecek bir konsili nasıl lehine çevirebildiğini görmekteyiz. Taraflardan diğeri olan II. Theodosius, hem Cyrill'in hem de Roma'nın stratejilerini çözememiş, bu bağlamda siyasi karizmasının ve Doğu kiliseleri üzerinde kurmaya çalıştığı otoritesinin sarsılmasına zemin hazırlamıştır. Tartışmaların diğeri ve son tarafı olan Roma'nın ise sadece bir üst otorite gibi davranarak, Nestorius'a gönderdiği mektubu saymazsak, neredeyse hiç müdahil olmadığı ama nihayetinde konsilde Cyrill'i destekleyerek kavganın asıl kazanan tarafı olduğunu görmemek mümkün değildir.

KAYNAKÇA

- Albayrak, K. (2007). Nesturilik mad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 33, 15-17.
- Aydın, M. (2010). Hristiyanlık, Ş. Gündüz (Ed). *Yaşayan Dünya Dinleri içinde (77-102)*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Aydın, M. (2015). I. İznik (MS 325) ve Efes (MS 431) Konsilleri Doğrultusunda Hristiyanlıkta Hz. Meryem Kültü'nün Gelişimi. *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, S. 20, 9-18.
- Ayıkıt, D. A. (2010). Pelagianizm'in Tarihi ve Öğretileri, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S. 22, 175-196.
- Baş, B. (1999). Bir Hristiyan Mezhebi Olarak Aryüşçülük. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Beğenç, C. (1974). *Anadolu Mitolojisi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Çelik, M. (1996). *Süryani Tarihi (I)*. Ankara: Ayraç Yayınevi.
- Çoban, B. Z. (2001). Bir Yahudi Olarak Hz. İsa. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı XXV, ss. 43-58.
- Demirci, K. (1998). Hristiyanlık mad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 17, 329-340.
- Duygu, Z. (2017). *Hristiyanlık ve İmparatorluk Geç Antikçağ'da Kilise-Devlet İlişkileri ve Kristoloji Paradigmaları*. İstanbul: Divan Kitap.
- Duygu, Z. (2018). *İsa, Pavlus, İnciller, Hristiyanlık Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı?*. İstanbul: Düşün Yayıncılık.
- Duygu, Z. ve Akalın, K. (2018). *Kristolojiye Giriş Miafizit, Dyofizit ve Khalkedoncu Anlayışlar*. İstanbul: Divan Kitap.
- Dvornik, F. (1990). *Konsiller Tarihi İznik'ten II. Vatikan'a*. (M. Aydın Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Eliade, M. (2009). *Dinler Tarihine Giriş*. (L. Arslan Çev.).Ankara: Kabalıcı Yayınevi.
- Eroğlu, A. H. (1999). Ekmek-Şarap Ayini (Evharistiya) Konusunda Katolikler ve Protestanlar Arasındaki Anlayış Farklılıkları. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 39, S. 1, 439-453.
- Eroğlu, A. H. (2000). Hristiyanların Bölünme Sürecine Genel Bir Bakış. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 41, S. 1, 309-325.
- Eusebios. (2011). *Kilise Tarihi*. (F. Akderin Çev.). İstanbul: Chiviyazıları Yayınevi.
- Eyüpoğlu, İ. Z. (2007). *Tanrı Yaratan Toprak Anadolu*. İstanbul: Derin Yayınevi.
- Gregory, T. (2005). *A History of Byzantium*. Cornwall: Blackwell Publishing.
- Gündüz, Ş. (2003). Maniheizm mad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 27, 575-577.
- Gündüz, Ş. (2004). *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Harman, Ö. F. (1998). Meryem mad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 29, 236-242.
- Healy, P. (1910). Julian of Eclanum. *The Catholic Encyclopedia*. New York: Robert Appleton Company.
- Holweck, F. (1907). The Feast of the Assumption. *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 2, New York: Robert Appleton Company.
- Holweck, F. (1910). Immaculate Conception. *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 7, New York: Robert Appleton Company.

- Korkmaz, M. (2012). *Mitoloji Sözlüğü*, Ankara: Alter Yayıncılık.
- Labbei, P. ve Cossartii, G. (1671). *Sacrosancta Concilia*, Tomvs Tertivs, Paris.
- Loofs, F. (1905). *Nestoriana Die Fragmente Des Nestorius*. Halle: Max Niemeyer.
- Loofs, F. (1914). *Nestorius and His Place in the History of Christian Doctrine*, Cambridge: University Press.
- Maas, A. (1912). Virgin Birth of Christ. *The Catholic Encyclopedia*, Vol. 15, New York: Robert Appleton Company.
- Roller, L. E. (2004). *Ana Tanrıça'nın İzinde, Anadolu Kybele Kültü*. (B. Avunç Çev.). İstanbul: Homer Kitabevi.
- Rubenstein R. E. (2004). *İsa Nasıl Tanrı Oldu*. (C. Demirkan Çev.). İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Sarıçioğlu, E. (2005). *Diğer İnciller (Apokrif İnciller) (Metinler ve Tarihi Bilgiler)*. Isparta: Fakülte Kitabevi.
- Schaff P. & Menzies A. (Ed.). (1885). Latin Christianity: Its Founder, Tertullian. *Anti-Nicene Fathers*. Volume III. Grand Rapids Christian Classics Ethereal Library.
- Schaff P. (Ed.). (1885a). The Apostolic Fathers with Justin Martyr and Irenaeus. *Anti-Nicene Fathers*. Volume I. Grand Rapids Christian Classics Ethereal Library.
- Schaff P. (Ed.). (1885b). Fathers of the Second Century: Hermas, Tatian, Athenagoras, Theophilus and the Clement of Alexandria. *Anti-Nicene Fathers*. Volume II. Grand Rapids Christian Classics Ethereal Library, 1885.
- Schaff P. ve Wace H. (Ed). (1900). The Seven Ecumenical Councils. *Nicene and Post-Nicene Fathers of The Christian Church, Second Series*. Volume XIV, New York: Charlie Scribner's Sons.
- Sinanoğlu, M. (2001). İznik Konsili mad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 23, 549-552.
- Socrates. (1892). *The Ecclesiastical History*. (Çev. Bilgisi Bulunamadı). New York & London: George Bell & Sons.
- Sozomen. (1855). The Ecclesiastical History. (E. Walford Çev.) *The Ecclesiastical History of Sozomen Comprising History of the Church from A.D. 324 to A.D. 440 also The Ecclesiastical History of Philostorgius içinde (7-424)*. London: Henry G. Bohn.
- Tarakçı, M. (2010). Nestorius ve Kristolojisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 19, S. 1, 215-241.
- Teetgen, A. B. (1907). *The Life and Times of The Empress Pulcheria A.D. 399-A.D. 452*. London: Swan Sonnenschein & CO.
- Thomas, G. (2013). Theodosius II and the Politics of the First Council of Ephesus. C. Kelly (Ed.), *Theodosius II: Rethinking the Roman Empire in Late Antiquity* içinde 109-129. Cambridge: University Press.
- Üreten, H. (2012). Menderes Magnesia'sı ve Artemis Neokoros Onuru. *The Journal of Academic Social Science Studies*, Vol. 5, Is. 4, 271-291.
- Waardenburg, J. (2011). Teslis mad. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 40, 548-546.
- Yalduz, A. (2003). Konsillerin Hristiyanlık Tarihindeki Yeri ve İznik Konsili. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 12, S. 2, 257-296.
- Yavuz, Ş. (2013). Meryem Ana ve Topografyanın Ana Kültü ile İnşası veya Helenizme Vurulan Vahiy-Eksenli Prototip Aşısı. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 3, 9-24.

TRAVMA SONRASI BÜYÜME VE ANLAM: BİR VAKA ÖRNEĞİ

POST-TRAUMATIC GROWTH AND MEANING: A SAMPLE CASE

Rabia ERTEN¹, Ramazan KOCAKAYA²

1. Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, rabia.erten@istanbul.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-4825-4232>
2. Arş. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, rmznkcky@kmu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3217-7233>

Makale Türü Araştırma Makalesi
Article Type Research Article

Başvuru Tarihi/Application Date
15.11.2018

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
20.01.2020

DOI
10.20875/makusobed.483552

Öz

Bu çalışmada, trafik kazası geçiren ağır yaralanan kardeşinin bakımını üstlenen M.D.'nin, travma ile nasıl baş ettiği, travmanın M.D.'nin hayatında ne gibi değişikliklere yol açtığı sorularına cevap bulmak amaçlanmaktadır. Çalışmanın amacı doğrultusunda M.D. ile iki görüşme gerçekleştirilmiştir. İlk görüşme, kazadan 115 gün sonra gerçekleştirilmiştir. İlk görüşmede, kaza haberini aldığı günden, kardeşinin fizik tedavi görmeye başladığı günlere kadar olan süreç hakkında bilgi alınmıştır. İkinci görüşme ise kazanın üzerinden 263 gün geçtikten sonra gerçekleştirilmiştir. İkinci görüşmede ise daha çok M.D.'nin baş etme stratejileri ve kazadan sonraki yaşamı ile ilgili bilgiler alınmıştır. M.D. travma sonrası büyümenin alt boyutları olan kişisel güç, yeni fırsatlar, başkalarıyla ilişki ve manevi gelişim konularında gelişim göstermiştir. Aynı zamanda yaşadığı olayı anlamlandırdığı ifadelerinden anlaşılmaktadır. Sonuç olarak travma, kişilerin yaşamlarına sadece olumsuz yönde etki etmemekte, kişilere travma öncesine göre gelişme ve yeni anlamlar keşfetme fırsatı da sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Travma, Travma sonrası büyüme, Anlam*

Abstract

The aim of this study is to investigate how M.D., whose sibling had severe injury via a car accident, coped with trauma and what changes trauma caused in M.D.'s life. For the purpose of the study, two interviews were conducted with the M.D. The first interview was conducted 115 days after the accident. At the first interview, information about the process from the day of the accident to the time that her sibling started to receive physical therapy was obtained. The second interview was carried out after 263 days after the accident. In the second interview, information on coping strategies and on life after the accident was obtained. M.D. has shown development in terms of personal strength, new opportunities, relationships with others and spiritual development, which are sub-dimensions of post-traumatic growth. At the same time, it is understood from her statements that she interprets the event. As a result, trauma does not solely affect people's lives in a negative way, but it can also offer people the opportunity to develop new meanings in comparison with pre-trauma.

Keywords: *Trauma, Posttraumatic growth, Meaning*

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

Within the scope of the study, it was aimed to understand the experiences of trauma and post-trauma of M.D. (22) that took care of her sister A.D. (13) who was seriously injured by a traffic accident.

Research Questions

How did M.D. respond to the traumatic incident? How does M.D. evaluate the traumatic incident? How did M.D. go through the process of post-trauma? How does M.D. evaluate herself and her life in the process of post-trauma?

Literature Review

When the international literature is examined; post-traumatic growth-themed studies, which show that trauma can have not only negative effects but also positive effects on people's lives, appear to be addressed since the 1990s. When the national literature is examined; although it has been observed that there is an interest in studies on post-traumatic growth in recent years, it is seen that the number of studies is not too much in general. It is seen that quantitative studies are more in number than qualitative studies. When evaluated in this sense, it is thought that this study, in which the relationship between growth and meaning after trauma is handled together, will contribute to the national and international literature.

Method

This study was designed according to the phenomenological research pattern, which is one of the qualitative research approaches. In the study, in-depth interview technique and as data collection tool, two Semi-Structured Interview Questionnaires which are prepared by researchers were used. In the first semi-structured interview questionnaire, there are questions about the incident from the participant's point of view, how the participant responded, and how she went through this process from the moment she received the news of her sister's accident to the moment her sister started to get physical treatment. In the second semi-structured interview questionnaire, there are questions about what M.D. did in her life after her sister's accident, how she evaluates her life, and how she evaluates this event. The first interview was held 115 days after the accident by the first author and lasted 97 minutes. The second meeting was held by the second author after 263 days after the accident and lasted 128 minutes. The interviews were recorded using a voice recorder with the permission of the participant. Voice recordings containing in-depth interviews were transferred to the texts with no change. As a result, 27 pages from the first interview and 33 pages from the second interview were gained as a text. The texts were analyzed through thematic analysis, and main themes and sub-themes were stated. Interview texts were read by two social workers and a psychological counselor who are continuing their master's education, in addition to the researchers, within the knowledge of the participant, and thus, reliability was tried to be provided.

Results and Conclusion

Post-traumatic growth refers to the positive changes and gains that occur after a stressful incident. As a result of the interviews with M.D., it was understood that he progressed in the areas of "personal power", "new opportunities", "spiritual change" and "relationship with others", which are the sub-dimensions of post-traumatic growth. It was seen that M.D. gained new skills and improved her existing skills which increased her resilience in terms of "personal power" after the traumatic incident. In the "new opportunities" sub-dimension, it is seen that he creates different alternatives for her plans and finds different ways to develop herself in her profession. The fact that M.D. kept her connection with God through prayer in the process he cared for her sister also her religious belief and her hope for the future stands out as the sources that empowered him. Her sister's recovery in this process corresponded to a situation that expanded her spirituality. Changes in M.D.'s relationship with others also occurred after the traumatic incident. M.D. comprehended the situation that people's behavior may have different contexts rather than the visible ones, developed reactions to avoid making exact decisions about people's behaviors, and became more selective in her friendships. M.D. has placed the traumatic incident as a meaningful experience in her own life. She has meaningfully linked the traumatic incident with her future and past experiences and with her perspective on life. Consequently, when the results of the study are evaluated in terms of M.D.'s experiences, according to the post-traumatic growth literature, it can be said that not only negative effects but also positive effects of trauma can occur in people's lives.

1. GİRİŞ

Amerikan Psikoloji Derneği'ne göre travma; kaza, tecavüz veya doğal felaket gibi korkunç bir olaya verilen duygusal bir tepkidir. Travmatik olay ise; savaş, doğal afet, kaza, tecavüz, ameliyat, ölüm vb. gibi kişinin kendisinin veya yakınlarının yaşamını, fiziksel ve ruhsal bütünlüğünü tehdit eden ya da böyle algılanan olaylardır. Olaydan hemen sonra, şok ve inkâr normaldir. Öngörülemeyen duygular, flashbackler, gergin ilişkiler ve baş ağrısı veya mide bulantısı gibi fiziksel belirtiler vb. uzun vadeli tepkilere örnek olarak gösterilebilir. Bu duygular normalken, bazı kişiler yaşamları boyunca zorluk çekerler (<http://www.apa.org/topics/trauma/>; Budak, 2017).

Bir travma deneyimi sonrası, kişinin söz konusu travmaya vereceği tepkiler farklı olabilmektedir. Kişilik özelliklerinin büyük önemi olmasına karşın sosyal destek de travma sonrası verilecek tepkinin şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Jeon ve arkadaşları (2015) travmanın olası sonuçlarını; travma sonrası büyüme, psikolojik dayanıklılık ve travma sonrası stres bozukluğu olarak üç şekilde değerlendirmişlerdir. Öte yandan, travmatik olayların sonucunda pek çok fizyolojik, duygusal, psikolojik problemlerin ortaya çıkacağına dair veriler bulunmaktadır. Travma konulu çalışmalarda araştırmacılar travmanın kişilerin hayatları üzerindeki olumsuz etkilerini detaylı bir şekilde araştırmalarına rağmen olumlu etkileriyle çok az ilgilenmişlerdir (Tedeschi ve Calhoun, 1996, s. 455).

Türkiye'deki akademik literatürde travma sonrası büyüme konulu çalışmalara son yıllarda ilginin olduğu görülmekle birlikte, genel anlamda bir değerlendirme yapıldığında çalışmaların sayısının fazla olmadığı görülmektedir. Nicel çalışmaların ise, nitel çalışmalara göre daha fazla olduğu görülmektedir. Travma sonrası büyüme ve anlam ilişkisinin ortaya koyulduğu bir çalışmaya ise araştırmalarımız neticesinde rastlanmamıştır. Bu bağlamda değerlendirildiğinde travma sonrası büyüme ve anlam ilişkisinin bir arada ele alındığı bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma kapsamında ilk olarak travmatik olaya verilen cevaplardan biri olan; travma sonrası büyüme kavramıyla ilgili bilgi verilmiş ve travma sonrası büyüme ile anlam ilişkisi üzerinde durulmuş; daha sonrasında travmatik bir olayı tecrübe etmiş bir kişiyle yapılan araştırmanın sonuçlarına yer verilmiştir. Son olarak ise, elde edilen veriler travma sonrası büyüme ve anlam ilişkisi bağlamında tartışılmıştır.

1.1. Travma Sonrası Büyüme

Travma sonrası büyüme; oldukça stresli bir olayla mücadele etmekten elde edilen kazançlar veya olumlu değişimleri; bireylerin, ailelerin ve toplulukların güçlendirilmesini, daha önce tanınmayan beceri ve yeteneklerin keşfedilmesini, ilişkilerin sıkılaşmasını ve dayanışmanın artırılmasını içerir (Berger, 2015). Travma sonrası büyüme, kişilerin psikolojik anlamda problem yaşayabilecekleri olumsuz şartlara uyum sağlama çabalarıyla birlikte ortaya çıkar (Tedeschi ve Calhoun, 2004, s. 2). Travma sonrası büyüme olgusu yeni keşfedilen bir durum değildir. Eski Yunanlılar, İbraniler ve ilk Hristiyanların fikirleri ve yazıları ile Budizm, Hinduizm ve İslam'ın öğretileri, acının iyi gelme ihtimali üzerinde durmuştur. Daha yakın zamanlarda, klinisyenler ve sosyal bilimciler, büyük yaşam krizleriyle mücadelede olumlu bir değişim olasılığını ele almışlardır. Frankl (1961), Fromm (1947), Caplan (1964), Dohrenwend (1978) ve Yalom (1980) gibi sosyal bilimciler ve klinisyenler, bir şekilde kritik yaşam problemleri tarafından sunulan olumlu değişim olasılıklarını değerlendirmişlerdir (Calhoun ve Tedeschi, 1999).

Tedeschi ve Calhoun (1996) tarafından travma sonrasında ortaya çıkan değişiklikler; kişinin kendini algılamadaki değişiklikler, kişinin ilişkide bulunduğu diğer kişilerle arasında ortaya çıkan değişiklikler ve yaşam felsefesinde meydana gelen değişiklikler olmak üzere üç kategoride değerlendirilmiştir. Daha sonrasında “*kişisel güç*”, “*yeni olasılıklar*”, “*başkaları ile ilgili ilişkiler*”, “*yaşamın takdir edilmesi*” ve “*manevi değişim*” olmak üzere beş boyutlu bir yaklaşım getirilmiştir (Tedeschi ve Calhoun, s. 4-5).

Hayatlarında olağanın dışında beklenmedik değişikliklerle karşılaşan kişiler bu süreci geçirdikten sonra kendilerini daha güçlü hissedebilirler. Kişisel güçlülük/dayanıklılık kazanımlarının yanı sıra kişiler karşılaştıkları travmatik olay sonrasında hayatta yapmak istedikleri, gelecek planlamalarıyla ilgili farklı

alternatifler geliştirebilmekte, yeni yollar, yeni ilgi alanları keşfetmekte pek çok konu hakkında var olanın dışında yeni olasılıklara kapı aralamaktadırlar (Tedeschi ve Calhoun, 2006, s. 5). Bununla birlikte, travma deneyiminden sonra kişiler diğer insanlarla daha yakın ve içten ilişkiler geliştirebilirler. Ayrıca yaşadıkları olaydan sonra kendileri gibi travmatik yaşantılara maruz kalan kişilerle kurdukları ilişkilerin boyutu da olumlu özellikler gösterebilir; travma deneyimi olan kişiler acı çeken insanlarla geliştirdikleri ilişkilerinde güçlü bir şefkat duygusu hissedebilirler. Travma sonrasında ortaya çıkan bir diğer değişiklik ise; kişilerin dünya görüşlerinde, hayata bakış açılarında ortaya çıkan değişikliklerdir. Travmatik yaşantıdan sonra kişiler daha önce fark etmedikleri detayları fark edip bunlara önem atfedebilirken, tam tersi olarak travmatik olaydan önce önem verdikleri bazı şeylere artık önem vermeyebilirler. Kişiler yaşanan olumsuz olaylardan sonra maneviyat ve varoluşsal anlamda olumlu yaşam değişiklikleri gösterebilirler. Sadece dini bir inanca mensup olanlar değil onun haricinde herhangi bir dini inancı benimsemeyen kişiler de manevi boyutta gelişmeler yaşayabilirler. Yaşamın anlamı ve amacı ile ilgili konular, varoluşsal sorularla karşılaşılması bu alanı oluşturan deneyimlerin içerisinde yer almaktadır (Tedeschi ve Calhoun, 2004, s. 6; 2006, s. 5-6).

1.2. Travma Sonrası Büyüme ve Anlam İlişkisi

Anlam; “bir kelimenin, sembolün, işaretin, anlatımın, teorisinin vs. taşıdığı bilişsel veya duygusal içerik” şeklinde tanımlanmaktadır (Demir ve Acar, 1997, s. 21). Anlam sözcüğü farklı kullanımları içerisinde barındıran bir sözcüktür. Bu farklı kullanımlar genel itibarıyla üç kategori şeklinde değerlendirilebilir. İlk olarak; kökenbilimsel olarak incelendiğinde “zihin” sözcüğüyle ilişkili olan anlam sözcüğü bir şeyi düşünmek, ona niyetlenmek anlamına gelmektedir. Anlam sözcüğünün bir diğer kullanımı; gösterme, işaret etme, anlamlama süreçleriyle ilişkilidir. Son olarak; bir şey göstermeye, ifade etmeye niyetlenme veya bir şeyi düşünme eylemini belirtme olarak ilk iki kategorinin bir arada bulunduğu şekliyle kullanılmaktadır (Eagleton, 2012, s.52).

İnsan karşılaştığı olay ve nesnelere kendi algılayışına göre bir anlam atfeder. Varlığı tanımlamak ve anlaşılır bir hale getirmek zihnin temel görevlerindedir. Zihinsel organizasyonlar psikolojik yapıyı sıkıntıya sokan belirsiz durumları gidermek amacıyla taşımaktadır. Anlam kazanma süreci çok kısa bir zamanda oluşan veya olumlu birkaç deneyimle tamamlanan bir yapılanma özelliği göstermemektedir. Tecrübe edilen her yaşantının kişiler üzerinde bazen belirli veya belirsiz olmakla birlikte kesin etkileri bulunmaktadır (Bahadır, 2011, s. 20,61). Parçaların bütünüle olan ilişkisi anlamı ortaya çıkaran hususlardan biridir. Bütün anlamını kendisini oluşturan parçaların anlamından kazanır. Parçaların her birinden anlam elde edilmesi bütünü de anlaşılmasını sonrasında ise parçaların da daha iyi anlaşılmasını sağlar. Parça bütün ilişkisinin ortaya çıkardığı anlam insanların kişisel deneyimlerinde de görülür. İnsanlara olan her şey onların yaşamlarının bir parçasını oluşturur. Kişilerin çevreden etkilenmesi ve çevreyi etkilemeleri de anlamı ortaya çıkarır. Bireyin dışında gelişen bir olay kişiye zarar verdiği, yardımcı olduğu, onun iyileşmesini sağladığı için bir anlam ifade eder. Aynı şekilde kişilerden doğan gelişmeler ve değişiklikler de çevre üzerinde etkiler bırakır ve bu etkiler de aynı şekilde bir anlam ifade etmektedir. Anlamın ortaya çıkmasını sağlayan bir diğer husus da değerlerdir. Değerler insanlara karşılaştıkları durumlarla ilgili bir değerlendirme şekli sunar ve onlar aracılığıyla kişiler durumların kendilerinde uyandırdıkları memnuniyet, hoşnutsuzluk, haz, keder gibi duygularla ilişki kurarak anlam elde ederler. Örneğin; çiçeklerin kokusundan hoşlanan biri için çiçekler bir anlam ifade etmektedir. Dolayısıyla durumlar ortaya çıkardığı olumlu veya olumsuz duygular sayesinde anlam kazanırlar. Amaçlar ve hedefler ile durumlar arasındaki ilişki de anlamın oluşmasında etkili olan bir diğer husustur. Bir kişi için bir şey, emek sarf edilerek ulaşılacak bir hedefi ifade ediyorsa onun anlamı vardır. Bir ev inşa etmek isteyen biri için bu yolda atacağı her adım onun için anlamlıdır. Bir başkası için ise bu durum bir anlam ifade etmeyebilir. Aynı zamanda amaca ulaşmak için ihtiyaç duyulan araçlar da bu süreçte anlam kazanmaktadırlar. Ev inşa etmek isteyen biri için, evi konumlandıracağı bir arazi, tuğla, çimento gibi araçlar onun ilgisini çeken ve onun için bir anlam ifade eden araçlar olmaktadır. İnsan yaşamında kendisine amaçlar seçen ve bu amaçlar için araçlar arayan ve bu arayışıyla da kendisine ve çevreye anlam atfeden bir varlıktır (Rickman, 1992, 31-33). Kişilerin algılama süreçleriyle ilişkili olarak her insanın birbirinden farklı, yaşadığı hayata yüklediği kendine ait bir anlamlandırma biçimi vardır. Dolayısıyla

insanların tümü kadar “anlam” anlayışından bahsedilebilir. Arayışın şeklini kişilerin ihtiyaçları, istekleri belirlemektedir (Bahadır, 2011, s.37).

Adler (2007, s. 7)’e göre; insanlar anlamlı ilişkilerin olduğu bir dünyada yaşarlar, nesnelere ilişkilerinden soyutlamadan insanlar için taşıdıkları öneme göre algırlarlar; anlamları bir kenara bırakıp sadece nesnelere odaklanan insan mutsuz olur, kendini diğer kişilerden soyutlamış olur ve yaptığı işler ona ve başkalarına fayda sağlamayarak anlamsızlaşır. Adler gerçeğin salt gerçek olarak değil de kişi tarafından yorumlanmış bir gerçek olarak, yani kişinin ona verdiği anlamla kavranabileceğini ifade etmektedir. İnsanlar meydana gelen durumları kendi yaşantıları bağlamında değerlendirip yorumladıkları, onlara cevap verdikleri, durumlarla diğer kişiler ve kendileri arasında ilişkiler kurdukları için anlamlı bulurlar. Etkileşimler sonucu ortaya çıkan bu anlam bazen karmaşık olmakla birlikte yine de durumla karşılaşan kişi için bu bir anlamdır. Bir kişinin bir durumla ilişki kurduğu anlam veya bir durumda bulunduğu anlam bir diğer kişi için farklı bir biçimde değerlendirilebilir; anlam öznel bir şeyi ifade etmektedir. İnsanların durumlara yükledikleri veya yaşamlarında buldukları anlamlar ve yaptıkları çıkarımlar, en iyi onların kendi ifadeleriyle anlaşılabilir (Rickman, 1992, 29-34).

Travmatik olaylarla karşılaşan kişilerin bu durum karşısında önceden herhangi bir hazırlıkları olmadığı için travma sonrasında anlamlandırma yapmak durumunda kalırlar. Travmatik deneyim kişinin yaşanan olayın sonrasında üzerinde çalışacağı yeni bir deneyim olarak değerlendirilmektedir. Travmanın üzerinde çalışılması; yeni tecrübenin anlamlandırılması ve kişinin hayatını bu yeni duruma göre tekrardan şekillendirilmesini içerir. Başarılı bir iyileşme, kişinin travmatik yaşantıyı anlaması sonucunda olur. Anlamaktan kast edilen ise; kişinin yaşadığı bu tecrübeyi kendi hayatıyla birleştirmesi ve yaşamını sürdürmeye devam etmesidir (Herbert, 2018, s. 24-25). Yaşantılardan kaynaklanan ve travma şeklinde adlandırılan durumlar kişileri sıkıntıya sokan etkenler değildir. Kişiler yaşantılarına attıkları anlamla kendilerini belirli bir yazgıya yükümlü kılarlar. Yaşantılara verilen anlamı durumlar belirlemez, kişilerin kendileri durumlara verecekleri anlamla kendi kendilerini belirler. Önemli olan anının kendisinden ziyade anıya nasıl bakıldığı ve nasıl bir bakış açısıyla değerlendirildiğidir. Anının şu an ve gelecekteki hayat için ifade ettiği anlam önemli olmaktadır (Adler, 2017, s.19,25). Travma yaşayan kişiler de bu şekilde bir anlam bulma sürecine girebilir ve bunun neticesinde travmatik yaşam tecrübesi içinde elde ettiği anlamla bir gelişme sergileyebilir. Schmid (2018, s.59) anlamın kişilere güç verdiğini, anlamsızlığın ise güç kaybettirdiğini, insanların anlam gördükleri takdirde pek çok şeye karşı bir dayanıklılık geliştirebileceklerini fakat anlam görmedikleri takdirde ise karşılaştıkları olayların üstesinden gelemeyeceklerini savunmaktadır.

İnsanlar bir şey üreterek, bir eylem ortaya koyarak, bir şey tecrübe ederek, birileriyle bir araya gelerek anlam bulurlar. Tüm bunların yanı sıra değiştirilemeyeceği düşünülen olaylarla karşı karşıya gelindiği vakit bile hayatta bir anlamın olabileceği mümkündür. Travmatik olaylar kimi zaman değiştirilemeyeceği düşünülen, kaçınılmaz bir acı ortaya çıkaran durumlar olmaktadır. Tam bu noktada kişi acı veren olay karşısında bir duruş geliştirerek bu durumu lehine çevirip buradan bir başarı hikâyesi ortaya çıkarabilir, bir zafer elde edebilir. Burada aslolan şey ise; kişinin olayı değil kendisini değiştirmesidir. Değiştirilemeyen bir durum karşısında kişi kendini değiştirmek durumunda kalacaktır ve bu değişim kişinin zor durum karşısında kendi potansiyelini açığa çıkarmasını sağlayacaktır. Frankl kendini değiştirme durumunu “kendi üstüne yükselmek, kendi ötesine gelişmek” şeklinde ifade etmektedir. Kişi varoluşunu salt kendini düşünerek değil tam tersi, kendini kendisinin dışında bir kişiye, bir duruma yöneltip kendisini aşarak gerçekleştirecektir (Frankl, 2007, s. 31,36).

Günümüzün ilerlemeci bakış açısıyla örülü modern dünyası insanda acının olmadığı bir varoluş tasavvuru inşa etmektedir. Dolayısıyla insan acıdan kaçmakta, acıya karşı fobik bir durum geliştirmektedir (Fromm, 2017, s. 46). Fakat acı, kader ve ölüm gibi hayatın önemli bileşenlerinden biridir. Acının olmadığı bir hayat insan yaşamının tamamlanmadığını, bir yönüyle eksik kaldığını göstermektedir (Frankl, 2013, s. 82). Acıdan kaçınma eylemi hayattan kaçma durumunu da beraberinde getirir. Gerçek acının kişi için bir anlamı bulunmaktadır ve acıya atfedilen anlamla birlikte acı, kişiler tarafından daha kolay kabul edilebilir olmaktadır (Geçtan, 2016, s.144). Acı, hayatın içinden çekip çıkarılamaz. Hayatın bir anlamı varsa, bu

bağlamda acının da bir anlamı vardır. Gerçek acı, anlam bulmaya yönelik süreçte harekete geçirici bir özellik taşımaktadır (Frankl, 2016, s.59-60).

2. YÖNTEM

Bu çalışma nitel araştırma yaklaşımlarından olan fenomenolojik araştırma desenine uygun olarak tasarlanmıştır. Fenomenoloji, bireylerin olayları, durumları nasıl algıladıklarını anlamaya çalışır (Bal, 2013, s.27). Veri toplama süreci genellikle, fenomeni deneyimleyen bireylerle gerçekleştirilen görüşmeleri içerir (Cresswell, 2016, s.79). Bu çalışmada da; kendisi 22 yaşında bir kadın olan M.D.'nin, kardeşi A.D.'nin (13) geçirdiği kaza sonucunda travma fenomenini nasıl deneyimlediğini anlamaya çalışılmaktadır.

2.1. Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan iki adet Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu kullanılmıştır. Çalışma kapsamında ilk kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formunda; katılımcı M.D.'nin kardeşinin kaza haberini aldığı andan kardeşinin fizik tedavi görmeye başladığı günlere kadar olan süreçte katılımcının gözünden neler olduğu, katılımcının neler yaptığı, bu süreci nasıl geçirdiği ile ilgili sorular yer almaktadır. İkinci kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formunda ise; kardeşinin yaşadığı kaza olayından sonraki yaşamında M.D.'nin neler yaptığı, kendi yaşamını ve bu olayı nasıl değerlendirdiği ile ilgili sorular yer almaktadır.

2.2. Verilerin Toplanma Süreci ve Analizi

Araştırmanın amacı kapsamında 2017-2018 Eğitim-Öğretim Yılında Türkiye'de bir üniversitede Hemşirelik Bölümü'nde eğitimine devam eden M.D. ile yüz yüze derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın uygulanması için, M.D.'ye araştırma ile ilgili gerekli bilgiler verilmiş, istediği zaman araştırmadan çekilme hakkını kullanabileceği hususu belirtilmiş, yazılı ve sözlü olarak bilgilendirilmiş, onam alınmıştır.

İlk görüşme, kazadan 115 gün sonra birinci yazar tarafından gerçekleştirilmiş ve 97 dakika sürmüştür. İkinci görüşme ise, kazanın üzerinden 263 gün geçtikten sonra ikinci yazar tarafından gerçekleştirilmiş ve 128 dakika sürmüştür. Yapılan görüşmeler katılımcının izni doğrultusunda ses kayıt cihazı kullanılarak kayıt altına alınmıştır.

Derinlemesine görüşmelerin yer aldığı ses kayıtları değiştirilmeden metinlere aktarılmıştır. Bunun sonucunda ilk görüşmeden 27 sayfa, ikinci görüşmeden ise 33 sayfalık bir metin elde edilmiştir. Metinler tematik analiz yoluyla analiz edilmiş, ana ve alt temalar belirlenmiştir. Görüşme metinleri araştırmacıların haricinde, katılımcının da bilgisi dâhilinde, yüksek lisans eğitimlerine devam etmekte olan iki sosyal hizmet uzmanı ve bir psikolojik danışman tarafından da okunmuş ve güvenilirlik sağlanmaya çalışılmıştır.

3. BULGULAR

Araştırmanın bulguları kapsamında öncelikle, travmaya maruz kalınan günden itibaren ikinci görüşmenin gerçekleştiği tarihe kadar olan dönemde M.D.'nin deneyimleri kronolojik olarak verilmiş, stres faktörleri ve güç kaynaklarına ilişkin bulgulara değinilmiştir. Daha sonra ise travma sonrası büyüme ve olayın anlamlandırılmasına ilişkin bulgular sunulmuştur.

M.D., haberi kardeşinin ve ailesinin yaşadığı şehirden farklı bir şehirde üniversite eğitimine devam ederken hiç beklemediği bir anda gelen bir telefon görüşmesiyle öğrenmiştir. Günlük rutini esnasında böyle bir haberi aldıktan sonraki duygu, düşünce ve davranışlarını şu şekilde ifade etmiştir:

“Kardeşim aradı. A.D. kaza yaptı dedi. İşte araba çarptı dedi ve paramparça olmuş dedi direkt böyle. Paramparça olmuş dedi... Nasıl nasıl nasıl dedim yani nasıl oldu? Ne demek yani paramparça ne demek? Falan yaptım böyle. Zaten direkt böyle ağlamaya başladım. Sonra insan yani şey tam kafasında kuramıyor o anı. Çok böyle nasıl diyeyim? Ya şaşırtıyorsunuz. Bir anda geliyor o haber. Hiç beklemediğiniz bir anda... Ha ben mesela öyle

bir bağırdım ki o haberde... Zaten yere çöktüm direkt. Ağladım. Böyle yeri yumrukladım. Nasıl nasıl nasıl yani falan diye böyle. Çok yani böyle bağırdım yani ağlarken..."

M.D.'nin ifadelerinden de anlaşıldığı üzere kendisi bir şok yaşamış ve bedensel ve duygusal anlamda travmatik olayın etkilerini üzerinde hissetmiştir. Ailede daha önce böyle bir olayın yaşanmamış olması ve M.D.'nin hemşirelik öğrencisi olmasına rağmen bu kadar ağır bir vakayla ilk kez karşılaşması olayın travmatik etkilerini arttıran risk etmenleri olarak öne çıkmaktadır.

"...Bir de hani biz daha önce hiç bu şekilde bir kaza, bundan öncesinde bir kere babam kaza yapmıştı ama babama bir şey olmamıştı yani. Bir o vardı yani. Onun haricinde böyle bir anda bir kaza vesaire. Çok şükür olmamıştı. İlkti"

"...Bir de benim gördüğüm en ağır vakaydı o. Ben hemşirelik öğrencisi olmama rağmen öyle ağır bir vaka görmemişim hayatımda..."

3.1. Hastanede Geçirilen Süreç

M.D.'nin kardeşi kazadan sonra 30 gün yoğun bakımda kalmıştır. M.D. kardeşini kazadan 4 gün sonra görebilmiştir. 4 günün sonunda kardeşiyle karşılaşma anını ve kardeşinin o halinin kendisini nasıl etkilediğini şu şekilde izah etmiştir:

"...Girdim odaya tekrar çıkmak istedim. Hani A.D. bu mu hani karıştırmadınız di mi falan demek için. Ama yok yani A.D. yazıyor kapıda, A.D. böyle. Neyse girdim çok kötü oldum, normalde kendimi hazırlamıştım, aynı zamanda bir hemşirelik öğrencisi olduğum için genel durumuna falan bakacaktım dosyasına bakacaktım. Ama onun o halinden gözümü alamadım. Şok aşaması dedikleri şeyi bir daha yaşadım..."

M.D. kaza haberini aldıktan sonra kardeşini gördüğünde ikinci kere olayın travmatik etkilerini hissetmiştir. Fakat hissettiği bu duygulara rağmen kardeşiyle kurduğu iletişimde davranışlarını kontrol edebilme gücü göstermiş, bu durumu şu şekilde izah etmiştir:

"...Ama ben sesimi çok kontrol ettim, çünkü öyle bir hastanın bizi duyabildiğini biliyorum. İşte böyle güzel, umut verici şeyler söyledim. Hiç hasta olduğumu bile söylemedim böyle. A.D. işte ben geldim, seni çok seviyorum, sen bizim en küçüğümüzsün, en şirinimizsin falan böyle... Bol bol dua et dedim biz senin için çok dua ediyoruz dedim. Sen çok güzelsin falan öyle şeyler söyledim, işte orda olan hepimizin ismini söyledim tek tek... Gözlerim yaşlı ayakta duramıyorum ama onun zaten gözü kapalı olduğu için beni görmüyordu. Sadece sesimle durumu kontrol altına almaya çalıştım. Bir yandan böyle bir duruyorum, bir kendime geliyorum nefesimi, sesimi falan ayarlıyorum sonra konuşuyorum."

M.D. kardeşiyle ilk karşılaşma anından sonra kardeşi yoğun bakımda kaldığı süre boyunca gidebildiği her gün kardeşinin yanına gitmiştir. M.D.'nin kardeşi gösterdiği olumlu gelişmelerden sonra bir ayın sonunda yoğun bakımdan çıkmış palyatif bakım servisine yerleştirilmiştir. Kardeşi yoğun bakımdan çıktıktan sonraki süreçte; M.D. kendisinin üniversite eğitimi başlayıp başka bir şehre gidene kadar kardeşinin yanında birincil bakım veren kişi olarak kalmıştır. M.D., kardeşi palyatif serviste kaldığı süre boyunca onun bakımını üstlenmiş ve onunla birlikte hastanede sürekli kalan ailedeki tek kişi olmuştur. Bu süreçte kardeşinin hemen hemen her ihtiyacını karşılamaya çalışmıştır. 55 gün boyunca her gün kardeşinin bakımını kendisi yapmış, hiç hastane dışına çıkmamış, bu konuda büyük bir özen göstermiştir. 55 gün sonra ilk defa eve gitmiştir. Hastanede kaldığı süre boyunca günlük rutinini M.D. şu şekilde ifade etmiştir:

"Sabah uyanıyorum işte yemek yediriyorum...böyle hiç saç baş topluyum, bir kendimi düzenliyorum hiçbir şey yok. Uyandığım gibi işte önce böyle yataklarını falan topluyorum, odayı düzenliyorum bir de şey; iyileşme sürecinde düzen çok önemli, ben zaten düzensiz duramam odam dağınık falan içim bunalır. Sonra bir de şey bir yandan da A.D. için düzenliyorum hani dağınık olmasın, huzursuz olmasın diye. Şey uyanıyorum işte böyle yemeğini falan hazırlıyorum; ha önce ellerini falan yıkıyorum, yüzünü falan yıkıyorum onun. İşte yemeğini falan yediriyorum. Ha altını değiştiriyorum, çarşaflarını değiştiriyorum... Yemeğini falan yediriyorum, sonra ağız bakımını falan yapıyorum, dişini falan fırçalıyorum, sonra masaj yapıyorum, fizik tedavi yapıyorum sürekli. Sonra noluyor? Tekrar yemek"

yediriyorum, sürekli yemek yediriyorum, yemek yediriyorum... Masaj yapıyorum, işte altını değiştiriyorum, ağzını siliyorum yıkıyorum, ne bileyim sürekli siliyorum, yıkıyorum sürekli, bütün hep onun etrafındayım, onunla konuşuyorum, ona televizyon açıyorum, işte pozisyon veriyorum sağa sola döndürüyorum.”

Bakıma ihtiyacı olan bir hastanın fizyolojik ihtiyaçlarının yanı sıra M.D. sadece bu ihtiyaçları gidermek için kardeşine bakım yapmamış aynı zamanda duygusal anlamda da ona bakım vermiş, hem kendi moralini hem de kardeşinin moralini yüksek tutmaya çalışmıştır. Bakım süreci boyunca en ufak detaylara bile dikkat etmiş, bu konuda dikkatli olmaya çalışmıştır.

“... sürekli öpüyorum, temas çok önemli. Böyle elini tutuyorum, ne bileyim sarılıyorum ona... Sürekli konuşuyorum hiç durmam. Böyle var ya şu an A.D. benim bütün hayatımı bilir yani. Çünkü o kadar çok şey konuşmak zorundasınız ki; arkadaşlarımı anlatıyorum, işte gelecekteki planlarımı anlatıyorum, onun nasıl iyileştiğini anlatıyorum, evdekilerden bahsediyorum, sürekli konuşuyorum hani. Zaten onu yapmasam o bilinç, var olan bilinç de gelmez...”

M.D. yaklaşık 3,5 ay sonra kardeşinin yanından ayrılmış ve üniversite eğitimine devam ettiği şehre geri dönmüştür. Kardeşi kazadan sonraki 3,5 ay sonunda büyük bir gelişme göstermiş ve A.D.’nin sağlığıyla ilgili olumlu gelişmeler meydana gelmiştir. M.D. kardeşinin yanından ayrıldığı zaman kardeşinin sağlık durumunu şu şekilde izah etmiştir:

“... çok şükür şimdi konuşuyor, gülüyor böyle örnek bir hasta oldu herkese ve nasıl diyeyim herkesin Allah’a olan inancı arttı gerçekten... Şey yürüyor, konuşabiliyor sesi biraz kısık çıkıyor ama o da işte zamanla her geçen gün açılıyor, kendini daha iyi ifade ediyor, duygularını söylemeye başladı, hareket edebiliyor çok rahat bir şekilde oynuyor dans ediyor. Hani hasta olduğunu anlıyorsunuz zaten hareketleri biraz daha yavaş biraz daha şey ama felç durumu yok ayakta.”

M.D. üniversite eğitimi için kardeşinin yanından ayrıldıktan sonra da Ekim ve Şubat ayları arasında uzaktan da olsa onunla irtibatını sürdürmüştür. Bu süreçte elinden geleni yapmaya çalışmıştır.

“Ona izlettirebilecek filmler, işte ne biliyim okutulabilecek kitaplar bunları hep mesela kardeşimgile anlattım işte şöyle yapabilirsiniz böyle yapabilirsiniz böyle ilgilenebilirsiniz vesaire...”

M.D. daha sonrasında Şubat ayında üç haftalık sömestr tatilinde memleketine gitmiş ve evde yine kardeşinin bakımıyla ilgilenmiştir.

3.2. M.D.’nin Stres Faktörleri

M.D. kaza olayından sonra çeşitli stres faktörleriyle karşılaşmıştır. Bunlardan ilki; A.D.’nin sağlık durumuyla ilgili bir belirsizliğin olmasıdır. M.D. bir yandan umut duygusuna eşlik eden davranışlar sergilemekte bir yandan da kardeşinin sağlık durumuyla ilgili birbirinden farklı söylemlere maruz kalmaktadır. Kardeşiyle yoğun bakım servisinde ilgilenen doktorlardan birinin kardeşinin sağlık durumu ve ilerleyen günlerde gelişme kat edip etmeyeceğine dair fikirlerini M.D. şu şekilde aktarmıştır:

“Yoğun bakımda kalan şey dedi; yaşasa da bizim sizin gibi olmayacak dedi...11. Gün müydü neydi bize dedi işte yaşarsa da bakım hastası kalacak dedi böyle... Sonra 13. Gün ölecek dedi 14. Gün ölecek, 15. Gün ölecek falan. 16. Gün A.D.’nin solunum borusu o boğazına koydukları o çıktı... Bu iyi bir şey. Artık kendisi soluk alıp vermeye başladı. 17. Gün bacadan ameliyata aldılar bu iyi bir şey...”

Başka bir doktorun konuyla ilgili söylemlerini ise şu şekilde ifade etmiştir:

“Bir yandan da işte beyin cerrahı bize hep daha umutlu konuştu... Sonra gittim işte beyin cerrahı dedi ki; ya dedi erken konuşmuş dedi tam öyle bir şey diyemeyiz dedi. Dedim hocam siz tam iyileşirse agresif ve sinirli olabilir demiştiniz diyorum. Öyle dedim ama sonuçta beynin her yeri sarsılmış dedi, her yeri darbe almış dedi. O yüzden bir şey diyemem dedi.”

Neyse ben yine kaldım böyle bir şey demedim. Çok ümitsiz olmayın ama dedi bir ay sonra benim yanıma gelip hani böyle konuşabilen bir hasta da biliyorum dedi böyle...

Kardeşine bakım veren ve sürekli yanında bulunan kişi olduğu için diğer aile üyelerinden önce bu tür söylemleri ilk M.D. duymaktadır. Aile üyeleri de kardeşinin sağlığıyla ilgili gelişmeleri M.D.'den öğrenmektedir. M.D. ailesi ve hastane arasında aracı bir konumdadır ve onları da bu konu hakkında sürekli bilgilendirmektedir. Bu noktada M.D. doktorların söyledikleri olumsuz söylemleri aile üyelerine iletirken onların bu haberlerden olumsuz etkilenebilme ihtimallerini düşünerek dikkatli davranmaktadır. Bu süreçte yalnız kalması ve diğer aile üyelerinin sorumluluğunu alması da onun için önemli bir stres faktörü olarak değerlendirilmektedir.

“Ben mesela doktor bana kötü kötü söylüyordu, işte kötü şeyleri söylüyor. Ben telefonda az bir şey şeyleri söylüyorum, eve gidiyorum; böyle işte evde herkes bizi bekliyor ağızımızdan çıkacak... Telefondan duymak çok ayrı. Böyle yüz yüze biraz daha sakinleştirerek söylemek çok ayrı. Orda yine etrafımdaki insanları sürekli düşünüyordum; yani daha fazla yıkılmasınlar, umutlarını kaybetmesinler vesaire diye...”

Kardeşinin bakımını üstlendiği süre zarfı boyunca M.D., diğer aile üyelerinden daha fazla ön planda yer alarak kardeşinin yanından ayrılmamış onun bakım ihtiyacını karşılamıştır. Doktorların olumsuz söylemleri, diğer aile üyelerinin hastaneye sıklıkla gelememeleri ve M.D.'nin duygusal anlamda aile üyelerinin desteğini çok fazla hissedememesi bu süreçte M.D.'yi etkileyen stres faktörleri olarak öne çıkmaktadır. Özellikle bu süreçte ebeveynlerinin bu durumu kabullenememesi M.D.'yi duygusal anlamda etkilemiştir.

“...A.D.'nin yoğun bakımda olması falan bunlar beni çok yormadı biliyor musunuz Hocam. Beni şey çok yordu; annem böyle yanıma oturup A.D. ölsün ölsün ölsün hep bunu deyişi ve bunu aklına indirgeme, rasyonelleştirme diyoruz ya ona böyle çabalaması ve benim de sırf onun için dua etmemi istemesi o beni çok yormuştu. Hatta bi gün yine bunları yapıyor falan ben böyle ama o kadar zor bir şey ki; böyle elimi sıkarak dinliyorum ya hani böyle şeyim yani kendimi sıkıyorum kendi içimde ama onun da kimsesi yok onu da anlamaya çalışıyorum...”

Ailesinin kardeşine iyi bakım verme noktasında M.D.'nin güveninin olmaması onun kardeşi için endişe etmesine ve yeni bir stres faktörü olmasına sebep olmuştur. M.D. Ekim ayında kardeşinin yanından ayrılıp eğitim aldığı şehirde bulunduğu süre zarfında kardeşinin sağlığını düşündüğünü söylemiş, aklının onda kaldığını şu şekilde ifade etmiştir:

“...beni yoran süreç şey neydi biliyor musunuz? Aslında hocam ben A.D.'ye bakabilecek kimsenin olmamasından dolayı, bakmamalarından dolayı çok üzülüyordum. Beni üzen şey buydu...”

3.3. M.D.'nin Güç Kaynakları

M.D.'yi bu süreçte olumsuz anlamda etkileyecek, moral ve motivasyonunu düşürecek faktörler bulunmaktadır. Fakat M.D, olumsuz söylemlere inanıp davranışlarını o yönde değiştirmemiştir. Tüm bunlara rağmen kardeşine bakım vermeye devam etmiştir. M.D. bu süreçte kendisine güç veren faktörleri şu şekilde izah etmiştir:

“Bence umut, iman ve dua ben bu üçünün etkili olduğunu düşünüyorum. Çünkü ben mesela hep şey diye dua ediyorum; Allah'ım bana gören bir göz, duyan bir kulak anlayan bir beyin nasip et diye böyle hani bana bunu ver diye. Biz hani Allah'ın kapısına gittiğimiz kadar varız, istediğimiz kadar varız. Evet, Allah bize fazlasını veriyor ama biz bunu görmek istediğimiz kadar varız. Ya da işte çok dua ediyorum; böyle Allah'ım şöyle böyle hani, dua hani anlamlandırmayı bana nasip et diyorum ya da işte dediğim gibi umut; hani o da imandan kaynaklanan bir şey... Bu üç şey ya başka bir destek mekanizması zaten görüldüğü üzere yok yani onlar öyle.”

M.D. güç kaynaklarını umut, iman ve dua olarak belirtmiştir. Onun maneviyattan güç aldığı anlaşılmaktadır. M.D, kaza olayını duyduktan sonra ve hastanedeki tüm aşamalarda kardeşi için Allah'a dua

etmiş, dua etmenin kendisine güç verdiğiğine inanmıştır. M.D.'nin dua etmeye anlam yüklemesi ve buna özen göstermesi söylemlerinde sıklıkla dile getirdiği önemli bir unsur olarak öne çıkmıştır. M.D.'nin şu ifadeleri bu durumu desteklemektedir:

“Mesela en ufaktan tırnağını kesecekken bile dua ediyorum. Diyorum ki; Allah'ım nolur hareket etmesin, bir yeri kesilmesin, sürekli sürekli böyle. Ya da ne bileyim yemek yediyorum işte, bismillah Allah'ım nolur sen şifanı ver. Ya da ne bileyim böyle her şeyde, ya her şey tepeden tırnağa; işte Allah'ım yara izleri geçsin, işte sen eksiksiz kusursuz şifanı ver, sen bütün iç organlarını koru, böyle tek tek tek organlarının ismini sayıyorum, bütün vücut sistemini sayıyorum; işte beyin, sinir sistemi, işte duyu falan böyle, tek tek ama böyle çok detaylı bir şekilde hani; böbrekten karaciğere kadar, tırnağa kadar o kadar.”

M.D.'nin süreç boyunca olaylara karamsar bir şekilde yaklaşmaktan ziyade umutlu ve iyimser bir şekilde yaklaşması da ona güç vermiştir. M.D. kardeşinin sağlığıyla ilgili umutlu olduğunu sıklıkla dile getirmiştir. M.D. kaza haberini alması ve kardeşini hastanede görmesi arasında geçen süre zarfındaki (kazadan sonraki ilk 4 gün) ruh halini şu şekilde ifade etmiştir:

“Ben çok umutluydum, çok umutluydum... Ya ben zaten hiç ümidimi kaybetmedim ki. Yani nasıl diyim? Hiç kaybetmedim ümidimi. Evet, ölme ihtimali var bunu biliyoruz. Zaten bunla insan diyor; belki bir dakika sonra belki birazdan ölüm haberi gelecek. Bir yandan da evet işte yaşayacak falan diyorsunuz yani. İkisinin arasındasınız. Kesin bir şey yok. Böyle bekliyorsunuz, sadece bekliyorsunuz. Ama tabi bu bekleme sürecinde ben öyle kendimi yıpratıp işte böyle hüüngür hüüngür ağlayıp etrafa zarar verme falan yok. Çünkü hep şey dedim hani; Allah'tan gelmiş, sonuçta biz dedim hani; kader ve kazaya iman diyoruz...”

3.4. Travma Sonrası Büyümeye İlişkin Bulgular

Gerçekleştirilen ikinci görüşmede M.D. kendisiyle, kaza olayıyla ve geçirdiği süreçle ilgili değerlendirmelerde bulunmuştur. M.D.'nin yaptığı değerlendirmelerde olumlu söylemler öne çıkmaktadır. M.D.'nin yaşadığı olaydan sonra hayatının birçok alanında olaydan öncesine göre gelişme gösterdiği ve kendince anlamlar çıkardığı bu söylemlerinden anlaşılmaktadır. M.D. kişisel güç, yeni fırsatlar, başkalarıyla ilişki ve manevi gelişim konularında gelişim göstermiştir.

3.4.1. Kişisel Güç

M.D. geçirdiği süreçten sonra kendisini değerlendirmiş ve kendisiyle ilgili değişimler olduğunu ifade etmiştir. Bahsettiği değişimler onu güçlendiren, kendisini iyi hissettiren değişimler olmuştur. Geçirdiği süreçten sonra bazı noktalarda kişisel beceriler kazandığı var olan becerilerini de geliştirdiği söylemlerinden anlaşılmaktadır.

“Hayatta aslında böyle nasıl diyim; çok şükür öyle bi stres konusunda, üzüntü konusunda, üzüntü demiyim de böyle bir şeyin zirvesini yaşadığım için böyle artık küçük şeyler bana çok şey gelmiyor; arkadaş mevzusu mu aman çözülür şu mu aman böyle olur. Bunu bir de ertelemiyorum mesela o an yapılacaksa o an yapılacak o güzel mesela. A.D.'nin bakımında bu da mesela o an daha düzenli olmayı öğretti. Mutlaka işte eli yıkamacak, ayak yıkamacak şu bu. O günlük yaptığım aktiviteler aslında benim, şey yaptım daha bi düzene soktu, daha bi iyi oldum o konuda, konuyu anında çözmeyi öğrendim ya da nasıl diyim insan çözümlemesini daha iyi öğrendim, yaşamım süresince bunu uygulamam gerektiğini öğrendim.”

Olaydan sonraki süreçte M.D. etrafındaki insanların kendisinin değişen kişisel özellikleri, becerileri, kazanımları ile ilgili gözlemleri hakkında da fikir sahibi olmuştur. Ailesinin onunla ilgili belirttiği daha sakin ve sabırlı olması kişisel anlamda bir dayanıklılık geliştirdiğini ifade etmektedir.

“Mesela şey dedi annemgil bana aslında ben son zamanlar sakin biriydim de yine o kadar sakin olmam herkesi çok şaşırttı mesela herkes diyor ki M.D. sen bu kadar sabırlı bir insan değildin sana ne oldu falan diye böyle ben hani evet diyorlar ki evet eskisi kadar da sabırsız sinirli değilsin ama bu kadarına biz şaşıryoruz diyorlar.”

3.4.2. Yeni Fırsatlar

M.D.'nin üniversite öğrencisi olması ve hemşirelik bölümünde eğitim alıyor olmasının kardeşinin bakım sürecine katkısı olmuştur. Bunun yanı sıra kardeşinin bakımıyla ilgilenmesi eğitim hayatı ve geleceğiyle ilgili alacağı kararlarda da etkili olmuştur. Bakım sürecinde elde ettiği deneyimler geleceğiyle ilgili yeni alternatif planların oluşmasına zemin hazırlamış ve M.D. kendisini daha fazla geliştireceğini düşündüğü alanlara yönelmeye başlamıştır.

“...ben işte yüksek lisans doktora vesaire düşünüyordum. Dedim ki ben esaslar alanında yapıcım, çünkü esaslar hemşirelik birinci sınıf dersi. Hep diyorum ki; böyle artık ben temelden alıcım öğrencileri, birinci sınıfta siz hemşiresiniz bakın bi bakım uygularsanız insanın hayatı böyle böyle olabilir, şöyle şöyle olabilir. Yani merhametli hemşireler yetiştirmek insanları yetiştirmek istiyorum. O yüzden mesela ilgi odağımı da esaslara kaydurdım, ki psikiyatryi çok sevmeme rağmen. Psikiyatryi okuyarak, kendim araştırarak devam edip onun yerine esaslar alanında yoğunlaşmayı düşünüyorum. Bu bana mesela bu olayın kattığı bir tecrübeden kaynaklanıyor. Çünkü ben hep şey diyordum; psikiyatri, halk sağlığını da bir görelim sonra karar verelim diyordum; ta ki bu yaza kadar, bu yazdan sonra bu olayı yaşayınca tamam kesinlikle esaslar dedim.”

M.D.'nin ifadelerinden lisans eğitimi sonrasında ne yapacağına dair planlarının olayın etkisiyle birlikte daha fazla bir netlik kazandığı anlaşılmaktadır. Gelecek planlarıyla ilgili kendisine amaçlar belirleyen M.D. bu amaçlara ulaşmak için ise yeni fırsatlar keşfetmekte ve bunlardan kendi gelişimi için faydalanmaktadır. Sadece mesleki anlamda değil bunun yanı sıra bakım sürecinde kardeşi ve annesiyle arasındaki ilişkilerden elde ettiği deneyimler neticesinde kendisini geliştirecek olanaklardan yararlandığı da anlaşılmaktadır.

“...ben böyle bir süreç yaşadım ya diyorum ki hoca olursam diyorum şimdi boş bi şekilde gidemem diyorum... kendimi daha çok geliştiriyim, daha çok şey ifade ediyim, daha çok şey anlatıyorum ya da böyle bi mesela daha bi o Ocak ayı gerçekten benim için dönüm ya mesela okuyacağım kitapları böyle güzel bir şekilde belirledim okuma gruplarım var işte onlara daha aktif katılıyorum falan ya da işte Youtube'da sevdiğim birkaç video var onları izliyorum ya da kendime film izleme ödülü falan veriyorum uykumu düzenli tutuyorum...”

“...ben gerçekten annelik duygusunu yani hani onun biraz olsun ne demek olduğunu anladım yani mesela şu an pedagoji okumalarımı falan arttırdım...”

3.4.3. Başkalarıyla İlişki

Yaşadığı olaydan sonra M.D.'nin sosyal ilişkilere bakış açısında, insanlarla kurduğu iletişimde değişiklikler olmuştur. Bu süre zarfında aile üyelerini ve etrafındaki diğer kişileri gözlemlemesi ve onlarla ilişkisi sonucunda bazı konular hakkında düşüncelerinin farklılaştığını şu şekilde izah etmiştir:

“...mesela iletişim konusunda da ashında beni çok güçlendirdi. Kiminle ne konuşulabilecek, kiminle ne konuşulamayacağı ya da insanlarla kan bağınız olması tamamen her şey paylaşabileceğiniz anlamına gelmiyor, bunu da çok güzel bir şekilde öğrendim. Ya da bi nasıl anne olunur, nasıl baba olunur, nasıl anne olunmaz nasıl baba olunmaz? Ben bunun birebir örneğini de gördüm...”

Bu süreçte M.D.'nin öğrendiği şeylerden biri de olayların ve durumların farklı bağlamları olabileceğini fark etmesi olmuştur. Kişileri değerlendirirken kesin hükümler vermekten ziyade farklı bağlamların da göz önünde bulundurulması gerektiğini kavramıştır.

“...bu arada bu bakış açısı olayını çok kavradım. Bi de bakış açısından dolayı insanları çok yargulamamayı gerçekten çok iyi anladım. Çünkü biz yaşadığımız şeye göre, mesela herkesin o yaşadığı şeye göre etkenleri farklı, mesela; birininki ayrı, birininki ayrı, birinin şu bu. Ben onu çok hani anladığım için, artık insanlara mesela yüklenmiyorum düşünce tarzından dolayı, hayata bakış açısından dolayı, hatta bu sene bayağı bir olgunlaştığımı düşünüyorum...”

3.4.4. Manevi Değişim

M.D.'nin kardeşinin bakımıyla ilgilendiği süreçte inanç ve dua aracılığıyla Allah ile kurduğu ilişki, geleceğe dair umutlu olması ve umut kavramını da inanca dayandırması ona manevi anlamda güç vermiştir. Bu sebeplerden dolayı M.D. olaydan sonra hayatında manevi anlamda değişiklikler olduğunu ifade etmiştir. M.D. büyük bir hassasiyet göstererek kardeşinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Kardeşinin sağlığıyla ilgili gelişmeler ise bir anda olmamış yavaş yavaş olmuştur. M.D. bu zaman zarfında iyileşmenin ne kadar zaman aldığını görmüş ve gündelik hayatta basit bir şekilde algılanabilecek eylemleri yapabilmeyen bile ne kadar değerli olduğunu fark etmesini şu şekilde izah etmiştir:

“Öncelikle; çok aşırı derecede şükretmeyi öğrendim. Çünkü ben A.D.'nin bi bardağı bir su sebilinden su doldurmasını kazadan 86 gün sonra tam anlamıyla yapabildiğini gördüm ve öyle bir süreçti ki... Tam anlamıyla bardağı hani su dökmeden doldurabilmesi 26 günümü aldı... Mesela o yüzden şu an hani insanlar bir bardağı şöyle tutar içer ya ben hani bunu tutabildiğim için şükrediyorum mesela, o bence bana en çok şey katan odur. Yani zaten bunu yaşadktan sonra işte dediğim gibi çok her şey bir stres, stresör kaynağı olarak gelmiyor insana”

Kardeşinin kaza olayıyla birlikte yaşanan süreçlerde sürekli dua ettiğini belirten M.D., kardeşinin bu süreçte adım adım iyileştiğini görmüştür. Bu sebeple M.D., bu durumun dua etme davranışını olumlu yönde pekiştirdiğini ifade etmiştir.

“Hani yine dua ediyordum ama bu kadar böyle işlediğini birebir görmek insanın duaya olan bağlılığını artırıyor yani.”

3.5. Olayın M.D. Tarafından Anlamlandırılmasına İlişkin Bulgular

M.D. olaydan önceki yaşamında karşılaştığı olaylar sonucunda elde ettiği deneyimlerle kardeşinin kaza olayı ve kendi geçirdiği süreç arasında bir bağ kurmuştur. Bu durum M.D.'nin hayatında meydana gelen olaylar arasında ilişki kurmasını sağlamıştır. M.D.'nin kendi hayatına bu şekilde bakması onun kaza olayını ve kendi sürecini anlamlandırmasını sağlamıştır. M.D. olaydan önce çocuklarla çalışma ve iletişim konusunda tecrübe edinmesini, kardeşinin bakım sürecinde onunla daha sağlıklı bir iletişim kurmasına katkı sağladığını şu şekilde ifade etmiştir:

“...Bi de şeyi fark ettim; Allah aslında beni bu sürece önceden hazırlamış. Çünkü ben bunun öncesinde; sevgi evlerine gittik mesela biz bir dönem boyunca falan, ordaki çocuklara işte nasıl davranacağımızı falan öncesinde hocamız bize anlatıyordu mesela, ya da bir araştırıyorduk falan o şekilde gidiyorduk. Bi çocukla nasıl iletişim kuracağımı biraz öğrenmiştim diyebilirim. Sonra o yıl mesela çocuk dersi almam falan, onun mesela çok büyük etkisi oldu. Sonra o süreci yaşayınca dedim ki; ya evet hani ben bunun için de bi donatılmışım.”

M.D.'nin söylemlerinde öne çıkan ifadelerden biri de kaza olayını “nimet” olarak değerlendiriyor olmasıdır. M.D.'nin bu şekilde bir değerlendirme yapmasında yine kazadan önce ve sonra yaşananlar arasında bir ilişki kurması ve olaylar arasında bir anlam bağı inşa etmesi rol oynamaktadır. M.D.'nin şu ifadeleri bu durumu desteklemektedir:

“Ben bu olayı aslında bir nimet olarak görüyorum. Çünkü mesela geçen gün de fark ettim babam tekrardan çocuk yetiştirmenin ne demek olduğunu farkına vardı. Bence onlarda unutulmuş bir duyguydu. Şu an mesela A.D.'ye en eğitici davranan kişilerden biri yine babam...”

M.D.'nin kendisinden dört yaş küçük fiziksel engelli bir kız kardeşi (F.D.) daha vardır. Olaydan sonra M.D. kız kardeşinin ailedeki rolüyle ilgili yeni anlamlar oluşturmuştur.

“...F.D. mesela sanki bugüne özel saklanmış gibi böyle annem hata yaptığında mesela ben yokum F.D. diyo ki işte anne bak şöyle yaparsan böyle olur falan bak böyle yap falan annemin aslında aklı oluyor bazen çünkü gerçekten çok akıllı bir kız işte....ben mesela onu fark ettim F.D.'nin evdeki konumunu yerini çok iyi oturttuğum şu an ya da annem dahi bunu

fark etti... Biz dedi hep F.D. hasta diyoduk ama dedi F.D'nin akli var dedi o yüzden dedi aslında beden çok da şey değilmiş dedi..."

M.D. bu süreçte istemeyerek eğitim almaya başladığı hemşirelik mesleğini ve bu bölümde neden okuduğunu da anlamlandırmıştır. M.D. üniversite sınavına iki kere girmiş ve hayalindeki mesleğe yetecek bir puan değil de ikisinde de hemşireliğe yetecek bir puan almıştır. Yaşadığı bu olay sonucunda M.D. neden iki kere sınava girdiğini, başına gelen talihsizlikleri ve neden hemşirelik bölümünde eğitim aldığını anlamlandırmıştır.

"...ben mesela süreci yaşayınca dedim ki; ya dedim iyi ki bir yıl daha kalmışım. Mesela düşünsenize ben işte diyetisyen olsam atanmış gitcem olacak, kardeşimin o bakım süresine katılmış olmayacağım ya da bu kadar bilinçli... ben hani bir hemşirenin öğrendiği bakımla bir diyetisyenden çok farklı alanlar. Ben mesela hemşireliğin hem diyetisyenlik hem fizyoterapistlik hem bi doktorluk yani hem de bütün meslekleri kapsayan bir şey olduğunu gördüm orda, iyi ki dedim hemşire olmuşum dedim. Ben ona nasıl bakılacağını biliyordum. Mesela hemen böyle araştırıyordum, araştıracağım kaynakları görüyordum. Aslında Allah beni hemşire yaptı ama A.D.'nin sürecine hazırladığı için de hemşire yaptı yani ve beni sadece bir hemşire de yapmadı. Aslında beni çok büyük bir vaka görmüş bir hemşire yapıyor şu an, inşallah hani bu kadar vakayı görüp, bu yaşadığı deneyimi anlatabilecek bir hoca da yapar."

M.D. sadece olaydan önceki geçmiş yaşantılarıyla olay arasında anlam bağı kurmamış aynı zamanda olaydan sonra yaşadığı durumlarla ilgili de kaza olayı arasında bir ilişki kurmuştur. Kazadan sonra M.D.'nin yakın bir arkadaşının yeğeni sağlık problemleriyle dünyaya gelmiştir. M.D. arkadaşının yaşadığı bu durum ile kendi deneyimi arasında bir anlam bağı kurmuş ve bu durumu şu şekilde aktarmıştır:

"...böyle bir süreç yaşadım, aslında Allah bana bunu yaşattı ama benden iki hafta sonra bir arkadaşım çok ciddi, bir onların da bir yeğeni çok ciddi böyle travmatik bir olayla... Çok sağlıklı doğan bir çocuk olmadı. Ben mesela ona dedim ki; bak dedim hani Allah önce bunu bana yaşattı benim olayımla seni hazırladı sonra sana bunu verdi dedim. Yaşadığımız şeylerin aslında bir zincirleme olarak gittiğini birebir gördüm."

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmamızda görüldüğü üzere aile üyelerinden birinin maruz kaldığı hastalık, kaza vb. travmalar tüm aile üyeleri için de bir travmaya dönüşmekte ve sadece olayı birebir deneyimleyen üyeyi değil tüm aile üyelerini etkilemektedir. Travmatik olayın olumsuz etkilerinin yanı sıra aynı zamanda kişilerin hayatlarına olumlu anlamda katkıları da olmaktadır. Usluoğlu (2018) tarafından yapılan çalışma kapsamında kanser hastası çocuğu olan ailelerde ebeveynler ve kardeşlerle yapılan görüşmeler sonucunda kardeşler hastalık sürecinde kendi hayatlarıyla ilgili yaptıkları değerlendirmelerde; diğer kişilerle ilişkileri, kendileriyle ilgili algıları ve yaşamın değeriyle ilgili olarak; ebeveynler ise, kardeşlerin belirttiği temalara ek olarak manevi hayatlarında da olumlu değişikliklerin olduğunu belirtmişlerdir. Ortaya çıkan bu olumlu değişiklikler ise, travma sonrası büyüme teması çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışma neticesinde katılımcı M.D.'nin literatüre uyumlu olarak kişisel güç, yeni fırsatlar, başkalarıyla ilişki ve manevi gelişim konularında büyüme gösterdiği anlaşılmaktadır.

Çalışmamızın önemli bulgularından biri de; travma ile baş etmede, travma sonrası büyüme ve olayın anlamlandırılmasında dinin etkili rol oynadığıdır. Tel (2017) tarafından travma deneyimine sahip üniversite öğrencileriyle yapılan çalışmada, travma sonrası büyüme düzeyi yüksek öğrencilerin inanç sistemlerinde, diğer insanlarla ilişkilerinde ve kendileriyle ilgili algılarında değişimler olduğu ve bu alanlarda büyüme yaşadıkları tespit edilmiştir. Prati ve Pietrantonio (2009) yaptıkları meta-analitik çalışmalarında iyimserlik, sosyal destek ve baş etme stratejilerinin travma sonrası büyümeye etkisini incelemişlerdir. 103 çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, dini başa çıkma ve olumlu yeniden değerlendirme, en büyük etki büyüklüğüne sahip olarak bulunmuştur. Dini başa çıkma yolları stresli yaşam olayları karşısında kişilerin başvurdukları yollardan biridir. Eryücel (2013) ilişki problemleri, sağlık, vefat, ekonomik sorunlar, doğal afet gibi yaşam olaylarıyla karşılaşan kişilerle yaptığı çalışmada katılımcıların yarısının olumlu dini başa çıkma yollarını

kullandıklarını tespit etmiştir. Beklemediği bir anda stresli bir olayla karşılaşan M.D'nin dini tutumları olayla baş etmesinde rol oynamıştır. Kavas (2015), Karakaş ve Koç (2014) tarafından yapılan araştırmalarda da, kişilerin stresle baş etmede dini tutumlarının önemli bir etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Dini başa çıkma yollarını kullanan M.D.'nin ifadelerinden bu etkenlerin onda psikolojik anlamda bir dayanıklılık oluşturduğu da anlaşılmaktadır. Batan ve Ayten (2015) tarafından yapılan çalışmada dini başa çıkma ve psikolojik dayanıklılık arasında pozitif bir yönde ilişki bulunmuştur. M.D'nin geçirdiği stresli süreçte dini tutumları yaşamına ve yaşadıklarına anlam atfetmesine yardım etmiştir. Aydın (2017) tarafından yapılan çalışmada da üniversite öğrencilerinin dini tutumları ve hayatlarına atfettikleri anlam arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur.

Travmatik yaşam olaylarına maruz kalmış bireylerin iyimser ve umutvar olmaları olayla başa çıkmalarında bir etken olarak değerlendirilmektedir. M.D.'nin ifadeleri incelendiğinde kardeşinin iyileşeceğine dair iyimser ve umutvar tavrı dikkat çekmektedir. Karaman ve Tarım (2018) travma deneyimi olan üniversite öğrencileriyle yürüttükleri çalışmalarında, travma sonrası büyüme ve iyimserlik arasında pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Şahin ve arkadaşları (2011) ise; üniversite öğrencilerinin umut düzeyleri ve yaşama atfettikleri anlam ile öznel iyi oluş halleri arasındaki ilişkiyi değerlendirmişler ve öğrencilerin umut ve yaşamda anlam algılarıyla öznel iyi olma durumları arasında anlamlı bir ilişki bulmuşlardır.

Çalışmamıza konu olan vakada kaza sonrası bakım sorumluluğu doğmuştur. M.D., kardeşinin bakım sorumluluğunu üstlenmiş ve bu süreçte en önemli destek kaynağı manevi değerler ve inançları olmuştur. Bakıma ihtiyacı olan hasta kişilerin bakımını sağlayan bireyler duygusal, sosyal ve psikolojik anlamda güçlükler yaşayabilmektedir. Dolayısıyla bakım veren kişilerin bu süreçte maddi ve manevi anlamda desteğe ihtiyaçları olmaktadır. Bakım sürecinde kişilerin içinde buldukları duruma anlam yüklemeleri onlara güç sağlayabilmektedir. Kişilerin dini tutumları, manevi değerleri bu durum karşısında onlara olumlu anlamda katkı sağlayabilmektedir. Karataş (2011) tarafından bakıma ihtiyacı olan kişilerin bakımını üstlenen aile bireyleriyle yapılan araştırmada dini tutumların, manevi değerlerin bakım sürecinde bakım verenleri güdüleyen etmenler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Çalışmamıza konu olan vakada M.D., travmaya maruz kaldığı andan itibaren büyük üzüntü ve endişe duymuş ve deneyimsel kaçınmaya başvurmamıştır. Kashdan ve Kane (2011) bir travma sonrasında daha fazla sıkıntı ve deneyimsel kaçınma konusunda daha düşük bir güven bildiren kişilerde en yüksek büyüme ve anlam bildirildiği sonucuna ulaşmışlardır.

Sonuç itibarıyla travma, kişilerin hayatlarında ciddi bir stres kaynağıdır. Uygun baş etme yollarına başvurulmadığında ve gerekli sosyal desteğe ulaşılmadığında kişilerin yaşamlarında birtakım olumsuz sonuçlara neden olabilmektedir. Ancak bu çalışmanın sonuçlarına dayanarak da söylenebileceği üzere travma, deneyimleyen kişiler açısından yalnızca olumsuz bir şekilde sonuçlanmamaktadır. Aynı zamanda birtakım gelişme fırsatları da sunmaktadır. Travma öncesine göre daha anlamlı ya da daha otantik bir yaşamın kapılarını da aralayabilmektedir. Bu gelişim fırsatı muhtemelen insanlığın varoluşundan bu yana sunulmaktadır ancak bu durumu psikoloji biliminin fark etmesi son birkaç on yıldaki gelişmelerle mümkün olmuştur.

KAYNAKÇA

- Adler, A. (2017). *Yaşamın Anlam ve Amacı*. (13.baskı). (K. Şipal, Çev.). İstanbul: Say Yayınları. American Psychological Association. Erişim 28 Ekim 2018, <https://www.apa.org/topics/trauma/>
- Aydın, C. (2017). Üniversite Öğrencilerinin Dini Tutum İle Hayattaki Anlam Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 6 Sayı: 4, 89-108
- Bahadır, A. (2011). *İnsanın Anlam Arayışı ve Din Logoterapik Bir Araştırma*.(2. Baskı). İstanbul:İnsan Yayınları.
- Bal, H. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemi*. Isparta: Fakülte Kitabevi Yayınları.
- Batan,S. N.; Ayten, A. (2015). Dini Başa Çıkma, Psikolojik Dayanıklılık ve Yaşam Doyumu İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Cilt 15, Sayı 3, 67-92.
- Berger, R. (2015). *Stress, Trauma, And Posttraumatic Growth: Social Context, Environment, And Identities*. New York: Routledge.
- Budak, S. (2017). *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Calhoun, L.G. ve Tedeschi, R.G. (1999). *Facilitating Posttraumatic Growth A Clinician's Guide*. New York: Routledge.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. (3.baskı). (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Demir, Ö ve Acar, M. (1997). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. (2. Baskı). Ankara: Vadi Yayınları.
- Eagleton, T. (2012). *Hayatın Anlamı*. (2. Baskı). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eryücel, S. (2013). Yaşam Olayları ve Olumlu Dini Başa Çıkma. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 10, Sayı: 23, s. 251-271
- Frankl, V. (2013). *İnsanın Anlam Arayışı*. (10.baskı). (S. Budak, Çev.). İstanbul: Okuyan Us Yayınları.
- Frankl, V. (2007). *Duyulmayan Anlam Çılgılığı*. (5.baskı). (S. Budak, Çev.). İstanbul: Öteki Yayınevi.
- Frankl, V. (2016). *Hayatın Anlamı ve Psikoterapi*. (2.baskı). (V. Atayman, Çev.). İstanbul: Say Yayınları.
- Fromm, E. (2017). *Olma Sanatı*. (2. baskı). (O. Düz, Çev.). Say Yayınları, İstanbul.
- Geçtan, E. (2016). *Varoluş ve Psikiyatri*.(9. baskı). İstanbul: Metis Yayınları.
- Herbert, C. (2018). *Travma Sonrası Psikolojik Tepkileri Anlamak*. (4.baskı). (N. Azizlerli ve R. Güneş, Çev.). İstanbul: Psikonet Yayınları.
- Jeon, S. W., Han, C., Choi, J., Pae, C.-U., Chae, J.-H., Ko, Y. H., Ko, Y.H., Yoon, H.-K., Han, C. (2015). Posttraumatic Growth and Resilience: Assessment and Clinical Implications. *Journal of Korean Neuropsychiatric Association*, 54(1), 32-39.
- Karakaş, A.C.; Koç, M. (2014). Stresle Başa Çıkma ve Dini Başa Çıkma Yöntemleri Arasındaki İlişkinin Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 3, 610-631
- Karaman, Ö. ve Tarım, B. (2018). Travma Sonrası Büyüme, Sosyal Problem Çözme ve İyimserlik Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 10, sayı:20, 190-198.
- Karataş. Z. (2011). *Evde Bakım Hizmeti Sunan Aile Bireyi Bakıcıların Moral Ve Manevi Değerlerinin Başa Çıkmadaki Etkisi*. Yüksek lisans tezi, Rize Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kashdan, T. B., Kane, J. Q. (2011). Post-Traumatic Distress And The Presence Of Post-Traumatic Growth And Meaning İn Life: Experiential Avoidance As A Moderator. *Personality and Individual Differences*, 50(1), 84-89.
- Kavas, E. (2015). Dini Tutum Stresle Başa Çıkma İlişkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı:37, 143-167.
- Prati, G., Pietrantonio, L. (2009). Optimism, Social Support, and Coping Strategies As Factors Contributing to Posttraumatic Growth: A Meta Analysis. *Journal of Loss and Trauma*, 14:5, 364-388.
- Rickman, H.P. (1992). *Anlama ve İnsan Bilimleri*. (M. Dağ, Çev.). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Schmid, W. (2018). *Mutsuz Olmak Bir Yüreklendirme*. (8. Baskı). (Çev. Tanıl Bora). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şahin, M., Aydın, B., Sarı, S. V., Kaya, S., Pala, H., (2012). Öznel İyi Oluşu Açıklamada Umut Ve Yaşamda Anlamın Rolü, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(3), 827-836.
- Tedeschi R.G. ve Calhoun L. G. (1996). The Posttraumatic Growth Inventory: Measuring The Positive Legacy Of Trauma, *Journal Of Traumatic Stress*, 9(3), :455-471.
- Tedeschi R.G. ve Calhoun L. G. (2004). Posttraumatic Growth: Conceptual Foundations And Empirical Evidence. *Psychological Inquiry*, 15(1), 1-18.
- Tedeschi R.G. ve Calhoun L.G. (2006). *Handbook of posttraumatic growth: Research & Practice*. London: Lawrence Erlbaum Associates. Publishers.
- Tel, F. D. (2017). *Travma Yaşamış Üniversite Öğrencilerinin Benlik Saygıları Ve Travma Sonrası Büyüme Düzeyleri Arasındaki İlişkide Stresle Başa Çıkmanın Aracılık Rolü*. Doktora tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Usluoğlu, F. (2018). *Kanser Hastası Çocuğu Olan Ailelerin Dayanıklılık, Travma Sonrası Büyüme ve Hastalık Sürecine İlişkin Deneyimleri*. Doktora tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yalom, I. (2014). *Varoluşçu Psikoterapi*, (2.baskı). (Z. İyidoğan Babayiğit, Çev.). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

REFAH DEVLETİNİN KRİZİ EKSENİNDE YOKSULLUK VE YENİ SOSYAL RİSKLERLE MÜCADELE

STRUGGLE AGAINST POVERTY AND NEW SOCIAL RISKS IN THE AXIS OF THE WELFARE STATE CRISIS

Mehmet Merve ÖZAYDIN¹, Mustafa ÖZTÜRK²

1. Doç. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, mehmet.ozaydin@hbv.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-1081-4249>
2. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, mustafaozturk@sdu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-7496-4385>

Makale Türü
Derleme

Article Type
Review Article

Başvuru Tarihi/Application Date
16.01.2020

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
10.03.2020

DOI
10.20875/makusobed.676260

Öz

Sanayi toplumlarının endüstri performans modelinin bir yansıması olarak kurumsallaşan refah devletleri, modern devletlerin ileri sosyal düzeyi olarak kabul edilir. Sanayi üretim yapısının tam istihdam modelleri içinde ekonomik gelişme ile yakaladıkları uyumlu düzey, refah devletlerinin birçok sosyal riskle, istihdam başarıları yoluyla mücadele edebilmesine imkan sağlamıştır. Yoksulluk ve işsizliğin bireyin tembelliğinden kaynaklandığı iddialarına dayanan klasik liberal tezlerin aksine istihdam üzerinden gelire ve refaha ulaşma fırsatı veren refah devleti, kurduğu sosyal güvenlik ve sosyal koruma mekanizmaları ile yoksullukla mücadelede geniş bir politika setinin oluşturulmasına kaynaklık etmiştir. Neo liberal ekonomi politikalarının yükselişi ile önemli bir kriz sürecine giren refah devletinin, sosyal politikalarında güç kayıpları yoksullukla ve yeni sosyal risklerle mücadelede yeni önerilerin gündeme taşınmasına neden olmuştur. Bu makale, refah devletinin güç kaybettiği süreçte yoksullukla mücadele politikalarındaki değişimin incelenmesini konu edinmektedir.

Anahtar Kelimeler: Refah Devleti, Sosyal Risk, Yoksulluk, Sosyal Risk Yönetimi

Abstract

Welfare states, institutionalized as a reflection of the industrial performance model of industrial societies, are regarded as the advanced social level of modern states. The harmonious level that industrial production structure has achieved through economic development in full employment models has enabled welfare states to combat many social risks through employment success. Contrary to the classical liberal theses based on the claims that poverty and unemployment stem from the laziness of the individual, the welfare state, which provides the opportunity to reach income and prosperity through employment, has been the source of the establishment of a broad set of policies in the fight against poverty with its social security and social protection mechanisms. With the rise of neo-liberal economic policies, the welfare state underwent an important crisis and the loss of power in its social policies led to new proposals in the fight against poverty and new social risks. This article focuses on the analysis of the change in policies to combat poverty during the period when the welfare state loses power.

Keywords: Welfare State, Social Risk, Poverty, Social Risk Management

EXTENDED SUMMARY

In the continuation of community life, combating social risks has been an important part of policies in every period. The need for new mechanisms has increased due to the loss of effectiveness of traditional aid tools in the order of modern society. The resulting loss of power especially in solidarity structures such as family and religion as an institution, has increased the social responsibilities of the state. It is seen that the idea of state which has positioned itself away from social interventions and regulations at the beginning of the Industrial Revolution, has undergone a significant change due to the pressure of emerging social unrest and social demands.

The key role of the welfare state in the transformation of social life has deeply affected the relations of income and distribution in the industrial societies and has provided the opportunity for limiting the contrasts between social classes. In this context, rights-based policies on access to social security, health, education and labor markets have revealed a social model compatible with economic growth. With the effects of globalization, change of this structure where production performance constituted the driving force of the economic system has posed an important threat to the sustainability of the social model.

This study is constructed on the basis of transformational effects of globalization on the welfare state. The approaches trying to explain the welfare state in a new transformation process and their tendency to identify new social risks significantly caused differentiation of intervention tools used in this area. Within the society model dominated by industrial production, rights defined through working classes and accessing to income have been observed to differ due to changes in the structures of production and working. Welfare state, which was in an effort to create a security area compatible with the labour structure of industrial societies, has had to seek different security approaches in the new society model shaped by global influences.

In the analysis section of the study, it is focused on the effects of globalization that have implications for all the tools to tackle social problems and on the fact that this situation creates significant changes in the quality of existing social risks, while revealing new social risk groups. Single-parent families and fragmented families have emerged as new social risk groups; since the family, which was the most important support tool for the state to maintain its social functions, changed due to demographic and socio-cultural influences. At the same time, as a result of the change based on the strengthening of the services sector rather than the industrial sector, the weight of women in the labor markets increased; therefore the need for new service organizations in the fulfillment of family responsibilities has emerged. The economic model of this new period, which did not correspond to the regular and continuous production model of industrial production, has also severely rejected the security institutions of the previous period. Insurance-oriented social security structure originating from Fordist production structure was defined as a cost barrier in front of the economic development also labor was recommended to take a flexible and irregular shape compatible with the structure of the production system. In this structure, where new and flexible employment models gained strength, access to welfare through income has been restricted and poverty has come to the fore as a new social risk parameter.

Poverty, that can be defined as old in terms of its conceptual content and as new in terms of its appearance, appears as a recurring phenomenon with the end of the welfare state consensus. It is possible to say that anti-poverty policies, that have gained power in the global world order especially since the 1990s, have evolved towards the approach of reducing poverty and benefiting from the blessings of economic growth. Especially advices of multinational companies and transnational institutions, which are strong actors of the new economic model, to nation states, appear to have transformed based on limited approaches to combating poverty rather than comprehensive social protection proposals. Within this framework, it is seen that broad-based welfare policies such as social justice, social peace and combating inequalities have replaced by limited and conditional social benefits, minimum income supports and financial supports for consumer protection.

Findings of the study: Global change has not only resulted in the loss of power of the welfare state, but has also created new social risk groups with the effects it has on the social structure. In the new era, the creation of a security area with limited assistance for smaller social groups has become necessary as a result of the threats on international economic developments due to welfare policies to be determined at national level. The sustainability of the global economic system has been associated with maintenance the consumption function. Poverty, which is the most important risk for this situation, has been defined as a social risk factor that should be well managed in the new period.

1. GİRİŞ

Tarih boyunca sosyal risklerin çözümünde toplumların kendi yapıları içinde ürettikleri kurum ve politikalar eliyle mücadele ettikleri bilinmektedir. Modern devlet düşüncesi öncesinde geleneksel toplumsal yapıda dayanışma ve yardımlaşma unsurlarının güçlü niteliği, birçok sosyal risk alanına karşı toplumun bir bütünlük içinde hareket etmesine imkân sağlamıştır. Başta din ve geleneksel toplumsal normlardan gücünü alan bu anlayışların modern toplum düşüncesi ile güç kaybına uğraması, devletin güçlü bir sosyal düzenleyici olarak ortaya çıkmasını zorunlu kılmıştır. Başlangıçta kapitalist üretim ilişkilerinin düzenlenerek, toplumsal iş bölümünün ve üretimin sürekliliğine yönelik sınırlı bir çerçeveye sahip olan yaklaşımın ilerleyen süreçte güçlü bir norm sistemine dönüştüğü görülmüştür.

Geleneksel toplum hayatının sanayi üretim ilişkileri etkisiyle dönüşümünde aile ve din kurumlarının toplum hayatını koruma ve sürdürme fonksiyonları da önemli değişimlere uğramıştır. Geleneksel koruma tekniğini sağlayan bu yapıların etkinliklerini önemli ölçüde yitirmesi, toplumsal hayatta daha sık karşılaşılan ve daha büyük ölçekte olan sosyal sorunların çözümüne ilişkin devletin sorumluluklarını artırmış ve devletin daha sosyal bir alana evrilmesine neden olmuştur. Modern devlet anlayışının ortaya çıkışında liberal tezlerle tanımlanan ve her türlü koruma fonksiyonundan devleti bağımsız gören anlayışın da bu süreçte değişime uğradığı görülmüştür. Sosyal sorunlarla mücadele kurumlarının güç kaybı ve ekonomik hayatın devamındaki beklentiler, devletin kamusal sorumluluklarının ilerleyen süreçte düzenleyici ve müdahaleci bir karakterle yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Bu süreçte endüstri ilişkilerinin üçlü yapısı içindeki dengeleyici görevlerinin yanında sosyal sorunların çözümünde de sorumlu bir devlet anlayışı güç kazanmıştır. Yaşanan tarihsel gelişmelerin de devletin bu sorumluluk alanını pekiştirdiğini söylemek mümkündür. Dünya savaşları ve bunların ortasında yaşanan büyük ekonomik buhran, sosyal müdahalelerin boyutunun ileri taşınmasına ve topluma bütününe yönelik kurgulanmasına kaynaklık etmiştir. Devletin sosyal müdahalelerinin daha düzenli ve kapsamlı bir ifadesi olarak tanımlanan refah devleti anlayışının da bu sürecin bir ürünü olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. (Özaydın, 2013:76).

Yoksulluğun birey ve toplum hayatı üzerinde oluşturduğu tehditler insanlık tarihi boyunca bir sorun alanı olarak tanımlanmıştır. Yoksulluğun suçunun bireye ya da topluma yüklenmesindeki farklılara bağlı olarak çözüm önerileri farklılaşsa da, mücadelenin hiçbir toplum ve tarih kesitinde görmezden gelindiği söylenemez. Yoksulluğun ortaya çıkardığı sosyal sorunlarla çoğu kez dayanışma mekanizmalarının güçlü kurumları yoluyla mücadele edilirken, gelir ve servet farklılıklarının derinleştiği süreçlerde yoksulların toplumdan izole edilmesi ya da toplumun yoksullara karşı korunması türünde yaklaşımların da değer kazandığı görülmüştür.

Yoksulluğu bireyin suçu olarak değerlendirerek, tembelliğin bir cezası olarak yoksulların kötü ve zor işlerde çalıştırılmaları anlayışı, İngiliz yoksullar yasasına da ilham veren bir politika olarak 17. yüzyılın başından itibaren değer görmüştür. Bu çerçevede yoksulların çalıştırılmalarının gerekli olduğu yaklaşımların 17. yüzyıl boyunca güç kazandığı görülmüştür. Bu anlayışın dönem içerisinde yoksulların herhangi bir işte değil, verimli işlerde çalıştırılmasını öngören bir yöne doğru evrildiğine de şahit olunmuştur. Bu anlayışın bir sonucu olarak 18. yüzyıl, yoksulların çalıştırılmasının İngiltere ve tüm Kıta Avrupası'nda yayıldığı bir dönem olmuştur. 18 yüzyıl sonunda birçok düşünür yoksulluğun işsizlikle özdeş bir kavram olmadığı, sanayi üretim anlayışının bir sonucu olarak emeği ile geçinen herkesin yoksulluk sorunu ile karşılaşabileceğini kabul etmiştir (Buğra, 2008:44-46). Sanayi Devrimi süreci ile artan üretimin ihtiyaç duyduğu emek kaynağına bol ve ucuz yoldan erişim stratejisi, yoksulluktan bağımsız bir çalışan grubunun tanımlanmasını gerekli kılmıştır.

2. KÜRESELLEŞME VE REFAH DEVLETİNİN KRİZİ

Devletin ekonomik sistemdeki müdahaleci görünümünü ifade eden Keynesyen politikaların 1970'li yıllarda yaşanan krizlerin etkisi ile gelir gider dengesini sağlamada yetersiz kalması, kamu finansman dengeleri üzerinde ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Bu süreçte, refah devleti başarısını sağlayan ulus devletlerin önemli bir aşınmaya uğradıkları görülmüştür. Bu aşınmanın bir boyutunu ulus devletin ekonomik

yetkilerini artan oranlı olarak ulus üstü kurumlara devretmesi oluştururken, diğer yönünü de yerel yönetimlerin güçlendirilerek, merkezi devlete ilişkin yetki ve sorumlulukların alt birimlere devredilmesi oluşturmuştur (Kazgan, 2002:34).

Küreselleşme etkileri ile ortaya çıkan refah devletinin krizinde, sosyal harcamaların milli gelir içindeki payının sürekli büyümesi ve giderek karşılanamaz bir hal alarak ülkelerin rekabet güçlerini olumsuz etkilediği tezi yaygın olarak kabul görmüştür. Bu süreçte cömert sosyal refah devleti harcamalarının sürdürülebilmesindeki imkânsızlıklar, harcamaları sınırlamak ve gelirleri artırmak ekseninde yeni reform arayışlarını gündeme getirmiştir. Geniş sosyal hakların sağladığı yardımlara dayalı pasif politikaların yerini, yardıma hak kazanma koşullarını zorlaştıran, yararlanma süresini kısaltan, istismarı önlemeyi amaçlayan ve bireyi aktif olarak işgücü piyasasında tutmayı amaçlayan politikaların aldığı görülmüştür. Gerçekleştirilen reform, finansman sorunları üzerinde odaklanarak başta sosyal güvenlik ve sağlık harcamaları olmak üzere sınırlamalar öngörmesine karşın, yeni sosyal risk gruplarının ortaya çıkması, yaşlanan nüfus ve kamu hizmetlerinde kalite beklentisi nedeni ile finansal sınırlamaların beklenen düzeyde gerçekleşmediği görülmüştür (Özdemir, 2004:215-216).

Yapısal uyum sürecinde devletin sosyal işlevleri zayıflamış, ulusal sınırlar içinde sahip olduğu refah devleti anlayışı ve geleneksel sosyal politikalar giderek etkisini kaybetmiştir. Uluslararası piyasalarda rekabet edebilmek, uluslararası yatırımları çekebilmek ve çok uluslu işletmelerin taleplerine cevap verebilmek hükümetler için önem kazanmış ve çok uluslu işletmeler için vergi muafiyetleri ve serbest ticaret bölgeleri hazırlamak, çalışma standartlarını düşürmek ve sendikal hakları kısıtlamak, ulus devletin yeni görevleri olarak şekillenmiştir. Piyasa ekonomisinin hâkim kılınması anlayışı ekseninde kuralsızlaştırma (deregülasyon) uygulamaları başta işgücü piyasaları olmak üzere hayata geçirilmeye çalışılmıştır. Sosyal politika alanında devletin düzenleyici rolü üzerindeki bu sınırlamalar, çalışanların sermaye karşısında daha güçsüz bir duruma düşerek, daha yüksek bir sosyal dışlanma riski ile karşılaşmalarına neden olmuştur (Sapancalı, 2003:68-71).

Temelini büyük ölçüde sanayileşme sürecinde güç kaybetmiş olan aile kurumu ve emek piyasalarının oluşturduğu refah devleti anlayışı, öznesini erkek üretim işçisinin oluşturduğu bir toplumsal yapı üzerinde inşa edilmiştir (Esping-Andersen, 2006:35). Refah devletinin krizinde çalışma hayatı dinamiklerine dayalı bu yapının değişiminin önemli bir role sahip olduğu görülmüştür. 1970'li yılların ekonomik durgunluğu karşısında Keynesyen politikaların çözümsüz kalması, Fordist kitlesel üretime dayalı tam istihdam modelinin ortadan kalkması ile sonuçlanmıştır. Kitlesel üretimin büyük işletme yapıları içinde sürdürülmesine izin veren üretim tüketim dengesinin bozulması, refah devletinin maddi zenginliklerini sağlayan sanayi sektörünün güç kaybederken, formel sınırlarla tanımlanması zor olan hizmetler sektörünün yükselişine neden olmuştur. Postfordist üretim anlayışının talep farklılaşmalarına odaklanan esnek yapılanma anlayışı, tam zamanlı çalışmanın yerini giderek daha geçici ve güvencesiz nitelikteki esnek çalışma biçimlerinin alması ile sonuçlanmıştır. Teknolojik gelişim, işgücünün nitelik düzeyinin artmasına ve kadın işgücünün katılımının artmasına neden olarak işgücü kompozisyonunu değiştirmiştir. İşgücünün nitelik düzeyindeki artış bireysellik ekseninde kendi beceri ve niteliklerine güvenen çalışan tipini ortaya çıkarmış, sendikal örgütlenmeler çalışanlar için ihtiyaç olmaktan çıkmıştır (Kurtulmuş, 1996:199).

İşgücü, ürün ve finans piyasalarındaki gelişmeler sosyal koruma ihtiyacının azalmaktan çok artmasına neden olmuş, eşitsizlik ve güvencesizlik, yoksulluk ve dışlanma biçimlerine yaygın bir karakter kazandırmıştır. Çalışanların işgücü talebindeki esnekliğe ve değişime kendi başlarına uyum sağlama yeteneğine sahip olmaması, bu alanlardaki işgücü için düzenli ve öngörülebilir çalışma ilişkisine dayanmayan esnek çalışma biçimlerinin yaygınlaşmasına, gelir güvencesizliği ve sosyal koruma ihtiyacının artmasına neden olmuştur (Kapar, 2005:199).

3. REFAH DEVLETİ VE SOSYAL RİSKLERLE MÜCADELE

Sanayileşme öncesi geleneksel toplumlarda sosyal risklerle mücadelenin nesiller boyunca dağıtılarak çözümlendiği görülmüştür. Aile ve geleneksel yardımlaşma anlayışının biçimlendiği bu yapının işlemlerini

imkansız hale getiren sanayileşme, aynı zamanda refah devleti anlayışının da doğuşunu hazırlamıştır (Esping-Andersen, 2006:40). Geleneksel refah devletinde yaygın aile yapısının risk yapısının bütünleyicisi olarak kabul edilmesi, vasıfsız işçilerin bile istikrarlı ve yüksek maaşlı işler elde edebileceği Keynesyen modelin işleyişine imkân sağlamıştır. Gelir elde eden erkek hane reisini aktif biçimde destekleyen kadınların ev hanımı rolleri, geleneksel sosyal politika anlayışının sosyal risk yönetiminin doğasını oluşturmuştur. Sosyal risk algısının boşanma ya da bekâr annelik kavramlarından daha çok hane reisinin yeterli bir aile ücreti sağlama kapasitesine odaklanması, gelirin sürekliliği ve işin korunması vurgusunun ön planda olduğu bir sosyal risk yönetimi çerçevesini ortaya çıkarmıştır. Bu durum sosyal hizmetler, ebeveyn izni ve çocuk bakımı gibi kadın dostu programların güç kazanması yönünde engel oluşturmuştur. Geleneksel refah anlayışında, devletten daha çok işlerin ve ailelerin refahın gerçek ayakları olması konusundaki kararlılık, aile ve işgücü piyasalarının optimal işlevler göreceği ortamda az ihtiyaç duyulan bir refah devleti anlayışını ortaya çıkarmıştır (Esping-Andersen, 1999:149).

Refah devletinin ve dolayısıyla sosyal politikaların güç kazanmasında büyük bir öneme sahip olan ücretli çalışanlar ve bu grubun oluşturduğu sınıf temelindeki örgütlü yapı, demokratik sistem içinde çalışanların haklarının geliştirilebilmesinin etkin bir aracına dönüşmüştür. Bu süreçte ortalama vasıfsız işçiliğe dayalı tam istihdam politikaları ile güç kazanan sendikacılık hareketi, kitlesel pazarlık gücü ile hem endüstri ilişkileri sisteminin kurumsallaşmasını sağlamış hem de sosyal hakların çalışma hayatı merkezli sosyal riskler üzerinde şekillenmesine imkân vermiştir (Özaydın, 2008:169). Bilimsel yönetim anlayışının üretimde kullanılmasının bir sonucu olarak güç kazanan Fordist üretim biçimi, bireysel gelir artışları ile üretim tüketim dengesinin refah merkezli olarak dengelenebilmesine imkân sağlamıştır.

Sanayileşmenin ortaya çıkardığı sosyal sorunların çözümünde sigorta tekniği büyük öneme sahip olmuştur. Bireysel sorumluluk ilkesinden objektif risk kavramına geçişi sağlayan bu teknik, bireysel tutum ve kusurların tali nitelik kazanmasına ve hastalık, işsizlik, yaşlılık ve iş kazaları gibi çeşitli sorunların risk kavramı altında toplanarak yeni bir adalet anlayışının oluşumuna kaynaklık etmiştir. Adaletin, sosyal ve düzeltilebilir bir nitelik kazanmasında risk ve sigorta kavramları önemli katkı sağlamış, sosyal devletin kurumsallaşmasına yol açacak düşünsel zemini hazırlamıştır (Gökçeoğlu Balcı, 2007:44-45). Çalışanların “karşılıklılık” ilkesine göre prim ödeyerek sisteme dâhil oldukları sosyal sigorta sisteminin boşlukları, tüm bireyleri kapsama alma ve koruma garantisi sağlayan vergilerle finanse edilen ve karşılıksız olarak yararlanılabilen kamu sosyal güvenlik harcamaları ile doldurulmuştur. Özellikle refah devleti uygulamaları içinde sosyal güvenlik harcamaları, sosyal sigorta sisteminin açıklarını kapayan ve daha üst düzeyde sosyal güvenlik garantisi sağlayan uygulamalar olarak önem kazanmıştır (Alper, 2013:208).

19. yüzyılın sonunda Almanya’da Bismarck uygulamaları ile başlayan sosyal sigorta anlayışı, 1942’de İngiltere’de Beveridge Raporu ile yeni bir aşamaya ulaşmıştır. Beveridge raporu, korporatist rejimin geleneksel uygulamalarına bağlı olarak sosyal sigorta anlayışını inşa eden Almanya’dan farklı olarak İngiltere’de devletin sorumluluklarına ilişkin bir tartışmayı da içermektedir. Bireyin düzenli geliri üzerindeki tüm tehditleri sosyal risk olarak değerlendiren rapor, bütünsel ve tutarlı bir sisteme vurgu yapmaktadır. Beveridge raporuna göre sosyal güvenlik, nüfusun tamamını kapsayan, tek primle tüm risklere karşı koruma sağlayan, ödemelerin gelirden bağımsız olarak sağlandığı, merkezi yapıda örgütlenmiş bir kamu hizmetini ifade etmektedir (Rosanvallon, 2004:123). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 1994 tarihli Philadelphia Bildirgesi’nde yer alan önerileri gerçekleştirmek amacı ile 1952 yılında 102 sayılı “Sosyal Güvenliğin Asgari Normlarına İlişkin Sözleşmeyi” kabul etmiştir. Sözleşmede, hastalık (sağlık yardımı), hastalık (gelir kaybı ödeneği), analık, işsizlik, yaşlılık, iş kazası ve meslek hastalığı, sakatlık, ölüm ve aile yükleri olmak üzere dokuz adet sosyal riski içermektedir (Güzel ve Okur, 1994:42).

Refah rejimlerinin niteliklerine bağlı olarak sosyal politika uygulamalarında farklılıklar görülse de refah devletinin, sanayi toplumlarının çalışma anlayışı ile uyumlu bir güvenlik alanı oluşturmayı amaçladığı açıktır. Tam istihdam modeli ekseninde gelir üzerinden refaha erişimi mümkün kılan sosyal politikalar aynı zamanda yoksullukla mücadele ve yeni sosyal risklerin sınırlandırılması gibi amaçlara da hizmet etmiştir. Ulus devletlerin siyasi yapıları, sosyo-kültürel normları ve geleneksel kurumları sosyal güvenlik

sistemlerinin farklı yapılarla ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda İskandinav ülkelerinde sosyal hizmetler ağırlıklı bir güvenlik alanı oluşurken, Kıta Avrupa'sında güçlü ve istikrarlı bir sosyal sigorta modeli, Anglo-sakson ülkelerinde ise çalıştırmacı refah olarak açıklanabilecek workfare yapısının ağırlık kazandığı görülmüştür.

4. YENİ SOSYAL RİSKLERLE MÜCADELE SOSYAL KORUMA YAKLAŞIMI

Refah devletinin altın çağında endüstriyel kitle üretiminin hâkim olduğu tek kazananlı hanenin toplumsal yapının temelini oluşturduğu modelin, ekonomik, sosyal ve siyasi koşullarla değişimi ve refah devletinin sürdürülemezliği üzerine neo-liberal söylemin güçlenmesi, aile yapıları ve işgücü piyasaları üzerinde önemli bir değişimin başlamasına kaynaklık etmiştir. Kadınların işgücü katılımlarının yükselmesine bağlı olarak aile yapısında gözlenen değişimler, geleneksel aile yapısının bozulmasına neden olurken, kadınlara ilişkin birçok yeni risk alanının da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bununla eş zamanlı olarak beliren işgücü piyasalarına ilişkin işsizlik temelli sorunlar, istihdam üzerinden refaha ulaşma kabiliyetinin kaybedilerek yoksulluk sorunlarının çeşitlenmesine neden olmuştur.

4.1. Sosyal Korumanın Kavramsal Çerçevesi

Modern toplumlarda piyasa merkezli olarak tasarlanan üretim sisteminin toplum hayatındaki merkezi rolü, toplumsal sorunlara müdahale alanında da birtakım kurallar bütününe ortaya çıkmasına neden olmuştur. Toplumsal sorunlara çözüm üretmek amacıyla yapılan müdahalelerin piyasa işleyişini zedelediği iddiaları, devletin ve diğer sosyal kurumların politika araçlarını seçerken daha dikkatli davranmaları sonucunu doğurmuştur. Sosyal adalet hedefinde örgütlenen tüm sosyal kavramlar gibi sosyal koruma da piyasa eşitsizliklerinin neden olduğu etkilerin birey, grup ve toplumlardaki olumsuz etkilerini mümkünse ortadan kaldırmak, azaltmak ya da etkilerini sınırlamak gibi amaçlar taşımaktadır. Sanayi toplumlarının ilk dönemlerinde ekonomik gerekçelerle yok sayılan, ilerleyen zamanda ekonomik ve sosyal gerekçelerle denge sağlayıcı bir niteliği tanımlayan kavram, sosyal hakların gelişimi ve refah devletinin kurumsallaşma başarıları ile sosyale daha çok vurgu yapan bir karaktere sahip olmuştur. Ancak 1980'li yıllardan sonra yaşanan ekonomik daralma ve krizlerin sorumluluğunu refah devleti ve piyasa müdahalelerinde gören anlayışın da etkisiyle, kavramın yeniden ekonomik gelişme ve kalkınma dinamikleriyle ilişkilendirilme eğilimlerinin de güçlendiğine şahit olunmaktadır.

Sosyal güvenlik ve sosyal koruma kavramlarının birbirleri yerine kullanıldıkları, kapsam olarak birbirlerini çevreledikleri ve sınırlarına ilişkin ayrışmaların da tam ve net olmadığı görüşleri gerek uluslararası kurumlar gerekse de akademik yazında sıklıkla ifade edilmektedir. Kavramın gelir desteği sağlamak ve hizmet sunumunu gerçekleştirmek adına faaliyette olan tüm kurumları kapsadığına ilişkin tanımlamalar da mevcuttur (Kapar, 2005:3).

Sosyal Koruma, bireylerin, hane halklarının ve toplulukların gelir kaynaklı risklerini daha iyi yönetmelerine yardımcı olacak kamu müdahalelerinden oluşur. Bu müdahalelerin amaçları, yoksulluğu azaltarak ekonomik açıdan sürdürülebilir katılımcı kalkınmanın sağlanmasıdır. Bu çerçevede sosyal koruma politikaları spesifik olarak;

- Düşük gelirli hane halklarının tüketim ve temel hizmetlere erişim konusundaki kırılganlıklarını azaltmak;
- Tüm hane halkları için yaşam döngüsünde tüketim fırsatlarının geliştirilerek, hane halklarının daha eşit refah dağılımının sağlanması;
- Özellikle krizlere maruz kalma ve kriz etkilerinin giderilmesi açısından bireylerin desteklenmesi çerçevesinde destekler sunmaktadır (Holzman ve Jorgensen, 1999:4-5).

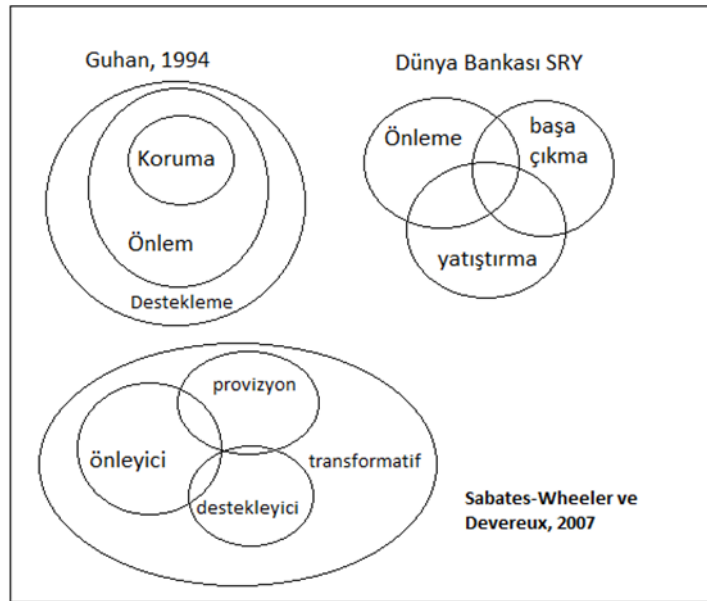
Sosyal koruma yaklaşımlarının kavramsal çerçevesinin şekillenmesinde sosyal korumanın tanımlanmasından kaynaklanan farklılıkların önemli bir etkiye sahip olduğu görülmektedir. Bu tanımlarda sosyal korumanın gelir hakkı ve güvenliği sağlamaktan, eğitim ve sağlık hizmetlerine oradan da kamusal

hizmetler ve gelir transferlerine kadar uzanan geniş bir kavramsal alana yayıldığı görülmektedir. Sosyal korumanın kavramsal çerçevesini sınırlamada yardımcı olabilecek iki güçlü yaklaşımın varlığından söz etmek mümkündür. Bunlardan ilki, sosyal korumayı, birey ve ailelere, onların durumlarını hızlı bir şekilde iyileştirmelerini sağlayacak yeni ekonomik fırsatları ararken karşılaştıkları şoklar ile başa çıkmada kısa dönem yardımı sağlayan bir araç olarak gören dar görüştür. Diğeri de sosyal korumanın yoksulluğu azaltmada hem kısa dönem hem de uzun dönem rolleri olduğunu savunan daha kapsayıcı bir görüştür (Barrientos vd., 2005:4).

Sosyal koruma kavramı farklı modeller kullanarak ayrıntılı bir şekilde incelendiği ve sosyal koruma ile ilişkilendirildiği yaklaşımlardan ilki, Sanjivi Guhan (1994)'a aittir. Guhan, sosyal korumanın ‘koruma, önleme ve destekleme’ adları altında üç eş merkezli alandan oluştuğunu ileri sürmüştür. Destekleme önlemlerinin dış alanı, makro ve araçsal düzeylerde işleyen ve yoksulluğun azaltılmasında büyük öneme sahip olan sırayla tüm makroekonomik, sektörel ve kurumsal önlemlerini içermektedir. Orta alan, yoksulluğun azaltılmasında doğrudan etki eden önlemler olarak da bilinen kaynakların yeniden dağıtımı ve istihdam oluşturma gibi önlemlerden oluşacaktır. İç alan ise destekleme ve önleme yaklaşımları yoluyla engellenmeyen/giderilmeyen veya engellenemeyen/giderilemeyen yoksunluklardan korunmak amaçlı belirli önlemlerden oluşacaktır.” (Guhan, 1994: 35; Brunori ve O’Reilly; 2010: 5; Akt.Kabembo, 2015:25).

Sosyal korumanın risk yönetimi çerçevesine odaklanan Dünya Bankası yaklaşımında ise sosyal risk yönetimi; yoksulların değişik risklerle karşılaşma düzeyinin yüksekliğine ve yoksulların bu risklerle mücadele için sınırlı araçlara sahip olduğu yaklaşımından hareket eder (Holzmann ve diğerleri, 2003: 5). Bu yaklaşımda sosyal korumanın üç farklı işlevi ya da amacı olan önleme, hafifletme ve başa çıkmayı hiyerarşik olmayan ve birlikte kullanılacak bir yapı içinde ele almaktadır. Sosyal koruma yaklaşımlarının üçüncüsü, Stephen Devereux ve Racheal Sabates-Wheeler tarafından ileri sürülen Transformatif (Dönüşümsel) sosyal koruma çerçevesidir. Guhan tarafından ileri sürülen modelin üzerinde yapılmış olan bu çalışmada sosyal korumanın kavramlaştırılmasına “dönüşümsel” sosyal koruma olan dördüncü bir boyutu eklemektedir. Buradaki dönüşümsellik, sosyal koruma açısından bakıldığında, “belirli bir durumda sadece bazı gruplar için riskin nasıl azaltılacağına değil, kırılgan/savunmasız grupların geneline yönelen riskler için nasıl bir politika oluşturulacağı üzerinde odaklanmaktadır. (Sabates-Wheeler ve Devereux 2007: 24; Kumitz,2013: 15-16; Akt. Kabembo,2015:25-25).

Şekil 1. Üç Farklı Sosyal Koruma Yaklaşımında Riskle Mücadele Çerçevesi

Kaynak: Sabates-Wheeler ve Devereux 2007: 24;Akt. Kabembo,2015:26.

4.2. Yeni Sosyal Riskler ve Sosyal Koruma İhtiyacı

Sosyal riskler; güvensizlik, yalnızlık, adaletsizlik ve eşitsizliğe ilişkin bir algının yükselişiyle birlikte yaşam fırsatlarını düşüren olasılık olarak tanımlanmıştır. Sosyal riskler bireyin farklı yaşam noktalarındaki kesişimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle yoksunluk, yoksulluk ve sosyal dışlanma ile ilgili birçok durum farklı boyutlardaki dezavantajların birikmesiyle ortaya çıkmaktadır. Sosyal riskin boyutunun aile ya da işgücü piyasasındaki gelişmelerden birine ait olması ve diğer boyutta telafi edilebilmesi gelir eşitsizliğine yol açmayabilir. Ancak Post Endüstriyel toplumlarda aile ve işgücü piyasalarında meydana gelen değişimler, risklerin boyutunun genişlemesine neden olmuştur. Bu bağlamda sosyal risklerin aile ve işgücü piyasaları boyutunda şekillendiği ve yeni risklere dönüştüğü görülmektedir (Wolleb&Daraio, 2009:9).

Ailelerin ortalama büyüklüğünün ve bunun sonucunda ölçek ekonomilerindeki tüketimin düşmesi, hane halkı refahını sağlamanın daha fazla gelir gerektirmesi nedeniyle yoksulluğu artırmıştır. Bununla birlikte demografik yapı ve davranış kalıplarındaki değişimler (yaşlanma, tek ebeveynli aileler), yaşam düzenindeki değişiklikler yoluyla (örn; daha fazla insanın yalnız yaşaması ve tek ebeveynli haneler) ülkelerin çoğunda gelir eşitsizliğini artırmıştır. Ailelerin büyüklük ve bileşiminin değişmesi, gelişmiş ülkelerde büyük ailelerin neredeyse yok olmasına ve tek ebeveynli ailelerin sayısının artmasına neden olmuştur.

Sosyal risklerin işgücü piyasalarından beslenen boyutu, daha çok atipik istihdam biçimleri ve yüksek bir işsizlik düzeyine dayanmaktadır. İşgücü piyasasının işçiler için daha fazla esneklik ve istikrarsızlık yönünde dönüşmesi (tüm çalışma yaşamı boyunca iş kaybetme olasılığının daha yüksek oluşu), toplumun daha büyük kesimleri ve farklı gruplarını etkilemiştir. Kazanç eşitsizlikleri ve işgücü piyasası istikrarsızlığı, bazen istihdam gelirinin tek başına yoksulluktan uzak bir yaşamı garantilemek için yeterli olmadığı anlamına gelmektedir. Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler, eğitim düzeylerinde kazanç farklılıklarının artmasına neden olurken, düşük eğitimliler için sosyal risk etkisinin artmasına neden olmuştur. Post-endüstriyel ve bilgi temelli ekonomiye geçiş, eğitim ve istihdam arasındaki bağlantıyı güçlendirmiş, yüksek ve düşük becerili işçiler arasındaki aralığı genişletmiştir. İstihdamın, kazanç eşitsizliklerinin yüksek, iş istikrarının düşük olduğu hizmetler sektörüne kayması ve kadınların işgücü piyasalarında katılım oranlarının artması, sosyal risklerin kapsam ve çeşitliliğini genişletmiştir. Kadının işgücü piyasasında artan ağırlığı, çift kazananlı aile modelinin genişlemesine ve ailenin geçimini sağlayan erkeğe olan finansal bağımlılığının azalmasına neden olmuş, bununla birlikte geleneksel olarak ev kadınları tarafından ücretsiz temelde yapılan bakım ve ev işlerinin dışsallaştırılmasıyla yeni problem ve çelişkiler ortaya çıkmıştır. Risklerle mücadelede, uzun dönemli ekonomik ve demografik sorunların önüne geçmek için uyumlaştırma politikalarına daha fazla ihtiyaç vardır.

Üretim yapısının sanayiden hizmetler sektörüne doğru değişimi ve teknoloji kullanımının güç kazanması kadınların artan oranlarda işgücü piyasalarına katılımına imkân sağlamıştır. Sanayi devriminin başından itibaren erkek egemen ve kas gücüne dayalı bir yapılanmanın hâkim olduğu çalışma hayatında, kadın merkezli sorunlara çözüm üretebilecek etkinlikte mekanizmaların kurulmamış olması, hem işgücü piyasalarında hem de kadının rolünün değiştiği aile yapısında önemli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Geleneksel bakım rolleri içinde kadın tarafından yerine getirilen çocuk, yaşlı ve hasta bakımının nasıl sağlanacağı, refah devletinin finansman yükleri içerisinde maliyetlerin nasıl paylaşılacağı sorunları önemli sorun başlıkları olarak öne çıkmıştır. Bu çerçevede hem aileyi destekleyen hem de çalışma hayatında eşitliği sağlamaya yönelik politikaların güç kazandığına şahit olunmaktadır. Bakım hizmetlerinin kurumsallaşması, iş ve aile hayatının uyumlaştırılması, ebeveyn ve bakım izinlerinin işgücü piyasası ile uyumlu kılınması gibi bir dizi politikanın yasal ve politika çerçevelerinin oluşturulması gündemi yeni risklerle mücadele çerçevesini oluşturmaktadır. Yeni dönemde devletin sosyal maliyetlerine yönelik itirazlar nedeni ile bu politikaların oluşumunun hükümetlerin işverenlerle, sendikalarla ve sosyal taraflarla uygulamaya geçirilmesi önem kazanmıştır (Metin ve Özyayın, 2014:112-113).

İşsizliğin uzun dönemli yaygın ve kalıcı özellikler kazanması, çalışmak istediği halde iş bulamayan grupların büyümesi, istihdama hiç giremeyen grupların ortaya çıkması, çalıştığı halde yoksulluk düzeyinde kalan çalışanların varlığı, esnek çalışarak sosyal güvence şartlarına ulaşmanın imkânsızlığı meslek anlayışına

dayalı sosyal güvenlik korumasının yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bununla birlikte değişen aile yapısı, yaşlanma ve buna bağlı ortaya çıkan bakım sorunları, boşanmalardaki artış nedeniyle tek ebeveynli ailelerin sayısındaki artış risk niteliğinin sosyal sigorta tekniği içinde çözülemeyecek derecede karmaşık bir yapıya bürünmesine neden olmuştur. Sosyal sigorta sisteminin açıklarını kapatıcı bir tedbir olarak uygulanan sosyal yardımların da belirli kesimlere yönelik asgari bir güvence sağlaması ve hak kazanmanın çalışmaya referans yapması gibi nedenlerle beklenen başarıyı sağlamaktan uzak bir görünüme sahip olduğu görülmüştür (Sapancalı, 2003:192).

Yeni sosyal risklerin, iş ve aile yaşamının uyumlaştırılması, tek ebeveynlik, zayıf (dayanaksız) bir yakına (aile üyesine, akrabaya) sahip olmak ve düşük ya da kullanılmayan vasıflara sahip olmak ekseninde geliştiği görülmüştür. Yeni sosyal riskler sınırlı ve belirli bir sosyal grubun değil, her sosyal grubun karşılaşılabileceği riskler olarak şekillenmektedir. Sosyal riskler, daha fazla iş güvencesizliği, gelir istikrarsızlığı, aile desteğinin kırılganlığını artırması ve refah kurumlarının eylemsizliği sonucunda, toplumun daha büyük bir kısmının yaşam olayları karşısındaki savunmasızlığını artırmaktadır (Wolleb&Daraio, 2009:10).

5. SOSYAL BİR RİSK OLARAK YOKSULLUK

On yedinci yüzyıldan itibaren yoksulları çalışma ile sorumlu tutarak toplum hayatını düzenleme hedefinde olan liberal düşüncenin, sanayi üretim sürecinin yoksulluktan bağımsız olarak ele aldığı emek sınıfları ile de çatışmadan uzak bir ilişki kurabildiğini söylemek güçtür. Geleneksel sanayi üretim biçimlerinin finansal liberalizasyon süreçlerine bağlı olarak dağılması, ekonomik ve sosyal arasında denge kurabilme başarısını gösteren refah devleti uzlaşısının da bozulmasına neden olmuş, istihdama erişemeyen gruplar için yoksulluk yine yeni bir sorun olarak belirmiştir.

Yoksulluğun, işsizliğin, politik katılım eksikliği ve sosyal eşitsizliklerin küresel etkilerle daha derin etkilere sahip olduğu yeni dünya sisteminde, 1990'lı yıllardan itibaren küresel kurumların da etkisiyle önemli değişimlerin yaşanmaya başladığı görülmüştür. Gelir eşitsizliklerine odaklanan sosyal koruma yaklaşımlarının yerini, ekonomik büyüme hedeflerinin aldığı bu dönemde (Şenkal, 2018:165) yoksulluğa neden olan risklere odaklanmanın ve bu riskleri yönetebilme becerilerinin yoksullukla mücadelede olumlu sonuçlar doğuracağı tezleri desteklenmiş ve teşvik edilmiştir.

5.1. Yeni Yoksullar? Yeni Bağımlılar?

Sanayi üretimimin fordist üretim biçimlerinin başlangıçta petrol krizleri ve sonrasında küresel finansal piyasa şokları ile sarsılması, yeni toplumsal bölünme ve biçimlilik biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Önceden işgücü piyasaları yoluyla sağlanan refaha erişimin, işsizlik şoklarıyla birlikte yerini kamu sosyal harcamalarına bırakması, yoksullukla mücadelede yeni bağımlılık biçimlerini ortaya çıkarmıştır. Burada ortaya çıkan yoksulluğun “yeni” olmasına ilişkin önemli itiraz ve tartışmalar bulunmakla birlikte, yeni olanın nitelenmesinin; çalışarak güvenceye ulaşmanın imkânsızlığı ve kamu yarımalarına bağlı olarak yaşamının olumsuzlukları üzerinden anlaşılması ihtiyacı bulunmaktadır.

Yeni yoksulların tanımlanmasına ilişkin yapılan araştırmalarda sosyal yardımlara bağımlı hale gelenlerin sayısındaki artışlar dikkat çekicidir (Metin ve Özeydin, 2014:124-125). Özellikle işsizliğin uzun dönemli etkilerinin aşılmasında işsizlik sigortasının kapsam ve süre bakımından yetersiz kalması, kamu sosyal harcamalarının zorunlu olarak bu alana yönlendirilmesini gerekli kılmıştır. Tüketimi canlandırma aracı olarak finansman piyasalarında güçlü bir şekilde önerilen kredi olanaklarının geliştirilmesi ve geri ödenmesinde yaşanan güçlükler sabit gelirli gruplar üzerinde yeni bir yoksulluk etkisinin oluşumuna kaynaklık etmiştir.

Refah devleti anlayışı içinde yoksullukla mücadelenin sosyal güvenlik sisteminden bağımsız olarak ele alınamayacağı yaklaşımı, prim ödeyerek finansman katılım şansı olmayanlar için sosyal yardım uygulamalarının güç kazanmasına neden olmuştur. Sosyal yardım uygulamalarının genişleyen boyutu karşısında sosyal yardım ihtiyacının belirlenmesine yönelik çeşitli yöntemlerin uygulamaya konulması,

sosyal politikanın haklar boyutunda önemli bir değişimin yaşanmasına neden olmuştur. Sosyal yardımların sosyal politika uygulamaları içinde ağırlık kazanan niteliği, sosyal politika amacının yoksulluğun ortadan kaldırılmasından çok etkilerinin azaltılmasına yöneldiği görülmüştür (Yalman, 2007:655).

Sosyal yardımların klientalist bir siyaset uygulamasının etkisi ile siyaset ve vatandaşlar arasındaki ilişki biçiminin dönüşümünde önemli bir role sahip olduğu görülmektedir. Bu yardımların devletin hayırseverlik niteliği içinde yorumlanamayacağına ilişkin itirazlar, sosyal hakların kurumsallaşma biçimleri ile bu tür sosyal yardımlar arasındaki çelişkiye dikkat çekmektedirler. Yeni bağımlılık biçimlerinin üretim ve verimlilik gibi temel ekonomik ihtiyaçların karşılanması bakımından da önemli riskler içerdiği açıktır. Sınırlı bir seviyede ve etkin hedefleme yöntemleri ile yapılacak sosyal yardımların ancak sosyal sigorta ve sosyal hizmet gibi temel refah sağlayıcılarının tamamlayıcısı bir yapıda planlanması gerektiği açıktır.

Sosyal politikaların, 1990'lı yıllardan itibaren güç kazanan ve yıkıcı etkilere sahip olan küresel krizlerin etkilerinin aşılmasında, önemli roller üstlendiği görülmüştür. Özel olarak da Latin Amerika'da ve güney ülkelerinde 'Şartlı Nakit Transferleri' olarak beliren sosyal politika araçlarının teşvik edilmesine yönelik politikalar yaygınlık göstermiştir. Yoksullara beslenme, sağlık ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamaları için, bir koşula bağlı olarak minimum gelir transferi yapılmasını öngören bu yardımların, yoksulların davranışlarını piyasa beklentileri doğrultusunda rasyonelleştirmeyi amaçlayan sosyal politika yaklaşımları olduklarına ilişkin değerlendirmelere rastlanmaktadır (Yılmaz, 2011:250-251).

5.2. Küresel Bir Sorun Olarak Yoksullukla Mücadele: Sosyal Risk Yönetimi

1980 ve 1990'lı yıllar boyunca başta işgücü piyasalarındaki yapısal sorunlarla mücadelelerle güç kaybeden gelişmekte olan ülke ekonomilerinin kalkınma sorunlarına odaklanması amacıyla 2000'li yılların başından itibaren küresel kurumlarca sistemli bir yönlendirmenin olduğuna şahit olunmaktadır. Yoksulluğun ekonomik ve sosyal kalkınma üzerindeki etkilerinin aşılmasında bireylerin, hane halklarının ve toplulukların farklı sosyal risklerle baş etme yeteneklerinin artırılmasının yoksullukla mücadelede daha etkin sonuçlar vereceği ve ulus devlet ekonomilerinin kalkınma sorunlarına daha fazla odaklanacağı yaklaşımı, başta Dünya Bankası olmak üzere birçok uluslararası platformda ifade edilir hale gelmiştir. Bu çerçevede hane halklarının ekonomik kırılma riskini azaltmak ve tüketim alışkanlıklarını sorunsuz hale getirmelerine yardımcı olmak için sosyal koruma anlayışı ile uyumlu bir araç olarak sosyal risk yönetimi anlayışının güç kazandığına şahit olunmaktadır. Özellikle yoksul ülkeler için afet, kuraklık ve çatışma gibi krizlerle mücadele sağlık, eğitim ve üretim desteklerine yönelik bu politikaların eski planlama ve mekanizmaların değişimine kaynaklık edecek bir çerçevede geliştiği görülmektedir. Sosyal risk yönetimi yaklaşımı tüm ülkelerde işgücü piyasası, sosyal sigorta ve sosyal yardım politikaları gibi geleneksel kamu müdahalelerinin tasarımını ve uygulanmasını yeniden düşünmeyi zorunlu hale getirmektedir (Holzman vd., 2003:i). Yapısal reform politikaları ile toplumun bütününe yönelik yüksek maliyetli programlar yerine, riskli ve kırılma gruplara odaklanılmasını öngören sosyal risk yönetimi anlayışı, yoksullukla mücadele daha düşük maliyetlerle daha riskli gruplara yönelmesini hedeflemektedir.

1990'lı yıllardan itibaren yoksulluğun küresel düzlemde ele alınması gereğini vurgulayan ulus üstü kurumlar, bir taraftan emeği genelleştiren ve dönüştüren diğer yandan da kapitalist ilişkiler sistemi dışında olanları bu alana çekmeye yönelik bir amaç izlemiştir. Bu çerçevede uygulamaya konulan yoksulluğu azaltma stratejileri, en yoksul nüfus gruplarına tüketim maddeleri ve temel hizmetlere erişim sağlamayı hedefleyen, minimum transferlere dayalı güvenlik ağlarından oluşan bir sosyal politika yaklaşımını öne çıkarmıştır (Yılmaz, 2011:213).

1990'lı yıllarda yoksulluk konularına fazlaca eğilen Dünya Bankası (WB) ve Uluslararası Para Fonu (IMF), 1999'da "Yoksulluğu Azaltma Stratejisi" başlığında yaklaşımlarını açıklamışlardır. 2000/2001 Dünya Kalkınma raporunda bu stratejinin ana hatlarını görebilmek mümkündür. Dünya Bankası'nın raporuna göre "Yoksulluğu Azaltma Stratejisi" birbirini tamamlayan üç boyuttan oluşmaktadır. Bunlar fırsatları artırma, güçlenmeyi olanaklı kılma ve güvenliği artırmadır. Fırsatları artırma, yoksullara yönelik olarak sağlanan eğitim, sağlık, su, elektrik gibi hizmetlerin yanında ürünlerini satabilecekleri pazarların oluşturulmasını

ihtiva etmektedir. Devletin eşitliği sağlamak amacıyla beşeri ve altyapı yatırımlarını desteklemesi ve ekonomik büyümenin sağlanması fırsatların artırılmasında önemli imkânlar yaratacaktır. Yoksulluğu azaltma stratejisinin ikinci bileşeni olan güçlenmeyi olanaklı kılma da, cinsiyet, ırk ve sosyal statü farklılıklarından kaynaklanan sosyal engellerin kaldırılarak, yoksulların siyasi karar mekanizmalarına daha fazla katılımlarını sağlayacak ve devlet kurumlarının daha fazla hesap verebilir ve duyarlı hale gelmesini öngören düzenlemeleri içermektedir. Yoksulluğu azaltma stratejisinin üçüncü ve son unsuru olan güvenliği artırma da, beşeri sermaye yatırımlarının teşviki, yoksulların karşılaştığı riskleri azaltıcı mekanizmaların geliştirilmesi ve aynı zamanda risklerle baş etme güçlerini artırıcı güvenlik mekanizmalarının oluşturulmasını öngörmektedir (WB, 2000'den Akt.Zabcı, 2001:221). Hazırlanan raporlar, yoksulluğun azaltılmasını hedefleyen küresel çerçevedeki güvenlik ve refah yaklaşımına ve bu yaklaşımın eylem çerçevesine önemli ölçüde uyumluluk göstermektedir. (Yılmaz, 2011:226).

Sosyal risk yönetiminin temel bir kavramı olarak kabul edilen ve bu alana ilişkin yapılan düzenlemelerde ilerlemeyi gösteren bir kriter olan “muhtaçlık” kavramı, Dünya Bankası tarafından geliştirilen yaklaşım içinde, yaşam döngüsü içerisinde yetersiz risk yönetimi araçlarına sahip olan dezavantajlı grupların ya da yoksul kesimlerin kapsamını analiz eden geniş bir çerçevede tanımlanmıştır. Muhtaçlığın nedenlerinin (yaygın ya da yıkıcı riskler) saptanmasıyla başlayan bu yaklaşım, bunları mevcut risk yönetimi araçlarıyla karşılaştırmakta ve bu araçların işlevsel boşluklarını belirlemektedir. Elde edilen bilgiler, belirli bir riske hitap eden en iyi müdahale şeklinin ve bu müdahale şeklinin maliyetinin, önceliğinin, işleyişinin ve takibinin saptanmasında kullanılmaktadır. Risk ve muhtaçlık ölçümleri, sosyal risk yönetimi stratejilerini formüle etmek ve sosyal koruma politikaları alt kümesini daha geniş bir sosyal risk yönetimi kavramına yerleştirmek için kullanılan araçlardır (Holzmann vd.,2003:10-12).

Yoksulların iktisadi durumlarını olumsuz yönde etkileyen riskleri beş grupta sınıflandırabilmek mümkündür. Bunlar; çevresel riskler (kuraklık, sel, bulaşıcı hastalıklar), piyasadan kaynaklanan riskler (işsizlik, fiyat dalgalanmaları, ücret düzeylerinde değişimler), siyasi riskler (sübvansiyonların azalması, fiyat değişimleri, gelir transferlerindeki azalmalar ve iç çatışmalar), sosyal riskler (toplumsal destek ve dayanışmada azalma) ve sağlıkla ilgili riskler (çalışmayı engelleyen hastalıklara maruz kalma)'dir. Bu tür risklerle mücadele etmek birey ve hane yoksulluğunun önüne geçmek için bu risklere muhatap olunanların yoğunlaştığı bölgelerde sosyal fon ve programlar oluşturmak, köyden kente olan göçü önleyici programları uygulamaya koymak ve bu tür risklere maruz kalan bireylere mikro kredi ve destek programlarını uygulamak mümkündür (Aktan & Vural, 2002:10).

5.3. Alternatif Mücadele Araçları

Yoksullukla mücadelede kullanılan yöntemlerin uygulama sorunlarına ilişkin riskler yeni önerilerin gündeme gelmesine neden olmaktadır. Özellikle yoksulluk ve yeni sosyal risklerin ortaya çıkardığı sorunlar sosyal dışlanma merkezli daha geniş bir etki alanını gündeme getirmektedir. İşgücü piyasalarından başlayan dışlanmasının toplumun diğer imkânlarından da dışlanma ile sonuçlanması, toplumsal bütünleşme önünde önemli bir tehdit oluşturmaktadır. Engellilere, kadınlara, belirli etnik yapılara yönelen dışlanmanın ve ayrımcılığın arkasında yoksulluk süreçlerinin etkili olduğu görülmektedir. Özellikle Avrupa Birliği ve benzeri bölgesel entegrasyonlarda yoksullukla mücadele stratejilerinin sosyal dışlanma ile mücadele teknikleri çerçevesinde ele alındığı görülmektedir (Metin ve Özaydın, 2014:126-127). Yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadele ve buna bağlı olarak gelişen güvenceli asgari gelir hakkı Avrupa'nın önemli gündem maddelerinden biri durumundadır. Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği üye devletleri bu konularda kararlar almaları için teşvik etmektedir (Gökçeoğlu Balcı, 2007:77).

Yoksullukla mücadeleyi insan hakları ve vatandaşlık haklarının bir yansıması olarak gören bir anlayışın sonucu olarak asgari gelir ya da temel gelir tartışmalarının da çözüm önerilerinin dikkat çekici olduğunu söylemek mümkündür. Vatandaşlığın üç temel unsuru olarak sivil, siyasal ve sosyal hakları ele alan T.H.Marshall'ın, bu hakların birbirini izleyen bir sıralama içinde geliştiğini ve sosyal hakların, sivil ve siyasal hakların gelişimine ilişkin güvenceler olarak değerlendirilmesi gerektiği anlayışına dayanan temel

gelir yaklaşımı, refah ve güvenliğe sahip olma hakkının bir çerçevesi olarak sunulmaktadır. Sosyal devletin gelişiminin bir sonucu olarak güç kazanan sosyal vatandaşlık, sosyal politika disiplini, içinde yoksulluk haklarının da yer aldığı hak temelli uygulamaların güç kazanmasına neden olmuştur (Özaydın, 2014:98).

Refah devletinin yoksullukla mücadelede sınırlı politikaları, yeni refah aktörlerinin ortaya çıkışı ve güç kazanmasını sağlamıştır. Kar amacı bulunmayan gönüllü yapıların bu süreçte sivil toplumun yükselen değerleriyle de uyumlu biçimde yükselişe geçtikleri görülmüştür. Kökenleri çok daha eskilere dayanan sivil toplum düşüncesi yeni dönemde devletin sorumluluklarının paylaşılmasında liberal yaklaşımların da telkinleriyle güç kazanmıştır. Refah devletinin gereğinden fazla büyüdüğü ve bu nedenle işlevselliğini kaybettiğine dair düşünceler, vatandaşlara ve topluma sorumluluk yükleyen, kamu dışında olması nedeniyle daha yüksek hareket kabiliyetine sahip olan, kamu finansman dengeleri üzerindeki baskıyı azaltan ve gönüllülüğü teşvik eden sivil toplum kuruluşlarının gelişimine imkân sağlamıştır (Özaydın,2013:89).

6. SONUÇ

Sanayi Devrimi dinamikleri içerisinde güç kazanan sosyal politika anlayışı, hukuk kuralları ve kamusal düzenlemeleri ile sosyal devletin biçimlenmesinde önemli bir role sahip olmuştur. Sosyal sorunların daha çok ekonomik uygulamaların piyasa merkezli işleyişinden kaynaklandığı süreçte sosyal devlet anlayışı, önemli başarılarla imza atmış, II.Dünya Savaşı sonrasında bu başarılarını refah devleti kavramsallaştırması altında taçlandırmıştır. Tüm sosyal ve ekonomik sorunların ulus devlet ölçeklerinde çözülmeye çalışıldığı bu dönem sosyal hakların inşası ve sürdürülebilirliği bakımından birtakım tartışmaların da süregeldiği özelliklere sahiptir.

Refah devletinin güç kazandığı bu dönem aynı zamanda 1948 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannameyi ile sosyal güvenlik hakkının her insana yönelik bir hak olarak tanımlandığı bir sürecin de başlangıcıdır. Sosyal sorunların küresel bir niteliğe bürünmesinin ve uluslararası düzeyde çözüm bulmaya yönelik çabaların da bir sonucu olarak ortaya çıkan bu gelişmeler, sosyal sorunların artık ulusal ölçeklerdeki sosyal politikalarla çözümlenemeyeceği gereğini ortaya koymuştur. Sosyal sorunlarının önemli bir kısmının küresel sorunlarla olan yakın ilişkisi, ulusal sosyal politikalarda yeni yapılanmalara neden olmaktadır. Hem küreselleşmenin sosyal politika üzerindeki etkileri hem de küresel sosyal politika olarak adlandırılan bu sürece sosyal politika aktörlerinin ilgisi önemli bir farkındalığını oluşturduğuna işaret etmektedir. (Şenkal, 2018:25)

Ekonomik ve toplumsal değişimin küresel ölçek üzerinden şekillendirildiği yeni dönemde, sosyal sorunlarla mücadele araçlarının da değiştiğini kabul etmek gerekmektedir. Küresel değişimlerin ortaya çıkardığı yeni sosyal risklerin doğru tanımlanması çözüm etkinliğinin geliştirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda ulusal ölçekte sahip olunan araçların etkin ve doğru kullanımı da sorunların derinleşmesini önlemede etkili olacaktır. Toplumun sahip olduğu dayanışma ve yardımlaşma dinamiklerinin sivil niteliğinin korunarak, toplumsal bütünleşmenin aracı olarak işlevler görmesi mümkündür. Kendi toplumsal yapımızda önemli işlevlere sahip olmuş olan vakıf ve ahilik gibi örgütlenme modellerinin günümüz modern toplumsal yapısına aktarılma biçimlerini belirlemenin, sorunun kaynağını belirlemek ve çözüm üretmek bakımından önemli bir düzey olduğunu söylenebilir.

Yeni sosyal risklerin belirmesinde aile yapısının korunması ve çözümlerin aynı zamanda temel bir sosyal koruma kurumu olan aile içinde çözümlenmesi politika belirleyicilerinin dikkatle ele almaları gereken bir özelliktir. Küresel ve ulusal ölçekte aileye yönelik tehditlerin ve bunlarla mücadele yöntemlerinin belirlenmesi ve bu yolla ailenin gerçek fonksiyonlarını ifa edebilmesine ilişkin politika çerçevesi güçlendirilmelidir.

Sosyal güvenlik sistemlerinin ve kurumlarının kapsamının genişletilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanması konusunda tutarlı ve etkin politikalar izlenmelidir. Söz konusu politikaların ekonomik ve sosyal politikalarla uyumlu bir yapıda sağlanabilmesi için koordinasyonun özel bir politika gereksinimi olarak ele alınması gerekliliği mevcuttur. Sosyal güvenlik sistemi içinde sosyal sigorta sistemlerinin katılımlı bir model

olarak ağırlığı güçlendirilmeli, kayıt dışı ekonomi ve demografik gelişmelerle uyumlu bir gelişim stratejisi izlenmelidir. Finansal sürdürülebilirlik konusunda alternatif finansman modelleri ülkelerin tasarruf rejimleri ile uyumlu bir biçimde ele alınmalıdır. Sosyal hizmetlerin bakım çerçevesi bireyin güçlendirilmesi merkezli olarak geliştirilmelidir. Yoksullukla mücadelede bireyi destekleyen sosyal hizmet yaklaşımları eğitim ve işgücü piyasaları sahalarını da içerecek şekilde tanımlanmalıdır. Sosyal yardımlarda popülist uygulamalara yol açacak düzenlemeler, kurallar çerçevesi ile sınırlandırılmalıdır. Birey, grup ve topluma yönelik yardım düzenlemelerinin sınırlı ve son düzey bir teknik olarak uygulanmasına özen gösterilmelidir.

Günümüz toplumlarında yaşanan sosyal sorunların çok boyutlu bir görünüme sahip olduğu görülmektedir. Klasik sosyal politika uygulamalarının mevcut sorunların nedenlerinin tespiti ve çözüm setlerinin oluşturulması bakımından sınırlılıklar taşıdığı açıktır. Yeni dönemde sosyal sorunlara ilişkin çözümlerin de sadece devletin yönettiği bir alan üzerinden şekillendirme imkânı yoktur. Sosyal politika aktörleri diğer bir ifadeyle refah bileşenleri çok aktörlü bir yapı içinde tanımlanmaktadır. Günümüzde sosyal sorunlarla çözümlerin başarısını da bu refah bileşenleri arasında iş bölümünün nasıl yapıldığı ve koordinasyonun ne kadar etkin gerçekleştirildiği belirleyecektir.

KAYNAKÇA

- Aktan C. C. Vural, İ. Y. (2002). Yoksullukla Mücadeleye Yönelik Öneriler, Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ed.Coşkun Can Aktan, Ankara, Hak-İş Yayınları.
- Alper, Y. (2013) Sosyal Güvenlik, Sosyal Politika, Ed.. Aysen Tokol & Yusuf Alper, Bursa, Dora Basım Yayım Dağıtım, s.1-70.
- Barrientos, A., Hulme, D. and Shepherd, A. (2005). Can social protection tackle chronic poverty? The European Journal of Development Research, 17(1), 8-23.
- Buğra, A. (2008). Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Esping-Andersen, G. (1999) Social Foundations of Postindustrial Economies, New-York, Oxford University Press.
- Esping-Andersen, G. (2006). Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri, Çev. Burcu Yakut Çağlar, Utku Barış Balaban, Sosyal Politika Yazıları, Der. Ayşe Buğra, Çağlar Keyder, İstanbul, İletişim Yayınları, s.33-54.
- Gökçeoğlu Balcı, Ş. (2007). Tutunamayanlar ve Hukuk, Ankara, Dost Kitabevi.
- Güzel, A. Okur, A. R. (1994). Sosyal Güvenlik Hukuku, İstanbul, Beta Basım Yayınları.
- Holzman, R. Jorgensen, S. (1999) Social Protection as Social Risk Management: Conceptual Underpinnings for the Social Protection Sector Strategy Paper, Social Protection Discussion Paper Series, Social Protection Unit Human Development Network The World Bank.
- Holzmann, R. Sherburne-Benz, L. Tesliuc, E.(2003). Social Risk Management: The World Bank’s Approach to Social Protection in a Globalizing Wolrd, The Human Development Network, The World Bank, Washinton, D.C.
- Özdemir, S. (2004). Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti, İstanbul, İTO Yayınları.
- Kabembo, I.M. (2015) Sahra-Altı Afrika’da Sosyal Korumaya İlişkin Yaklaşımların Karşılaştırmalı Analizi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kapar, R. (2005). Sosyal Korumanın İşgücü Piyasasına Etkisi, İstanbul, Disk Metal- İş Yayınları.
- Kazgan, G. (2002). Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları No:5,İstanbul.
- Kurtulmuş, N. (1996). Sanayi Ötesi Dönüşüm, İz Yayıncılık, İstanbul.
- Metin B. Ve Özaydın M.M. (2014) Çalışma ve Refah, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Özaydın, M. M. (2008) Küresel Etkilerle Şekillenen Sosyal Politika Anlayışı Ekseninde Sosyal Politikaların Geleceğini Tartışmak, Gazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt:10, Sayı:1, s.163-180.
- Özaydın, M. M. (2013) Refah Devletinin Krizi, Sosyal Politikanın Dönüşümü ve Yükselen Sivil Toplum, HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 2, Yıl: 2, Sayı: 3 (2013/1), 74-91.
- Özaydın, M.M. (2014) Yoksullukla Mücadelede Sosyal Yardımlara Vatandaşlık Temelli Bir Alternatif: Temel Gelir, Finans Politik& Ekonomik Yorumlar, Cilt:51, Sayı:589, 93-107.
- Rosanvallon, P. (2004). Refah Devletinin Krizi, Dost Kitabevi, Ankara.
- Sabates-Wheeler, R. and Devereux, S. (2007). Social protection for transformation. IDS Bulletin, 38(3), 23-28.
- Sapancalı, F. (2003). Sosyal Dışlanma, Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, İzmir.
- Şenkal A. (2018). Küresel Sosyal Politika, Umuttepe Yayınları, Kocaeli.

- Yalman, G. L.(2007). Sosyal Politika: Refah Devletinden Sosyal Risk Yönetimine, Cahit Talas Anısına Güncel Sosyal Politika Tartışmaları, Yayına Hazırlayan: Berrin Ceylan Ataman, Ankara, Sosyal Politika Araştırma ve Uygulama Merkezi, s.653-671.
- Yılmaz, Z. (2011) Yoksulluk ve Belirsizlik: Yoksulluğun Yönetimi ve Sosyal Sorunun Kuruluşu, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, SBE, Ankara.
- Wolleb, G. Daraio, A. (2009). Regional Challenges In The Perspective Of 2020 Regional Disparities And Future Challenges, A Report To The Directorate-General For Regional Policy Unit Conception, Forward Studies, Impact Assessment, Background Paper On: New Social Risks.
- Zabcı, F. (2001). Sosyal Riski Azaltma Projesi: Yoksulluğu Azaltmak Mı? Zengini Yoksuldan Korumak Mı?, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 58(1), 215-239.

METİN MADENCİLİĞİ: İMKÂNLAR, YÖNTEMLER VE KISITLAR

TEXT MINING: POSSIBILITIES, METHODS AND LIMITATIONS

Suat ATAN¹

1. Dr., Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, suat.atan@tkdk.gov.tr, <https://orcid.org/0000-0003-3170-0969>

Makale Türü
Derleme

Article Type
Review Article

Başvuru Tarihi/Application Date
30.10.2018

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
10.03.2020

DOI
10.20875/makusobed.476524

Öz

Dünyada ortalama olarak her gün 2,5 milyar GB verinin üretildiği hesaplanmaktadır. Bu miktarın yaklaşık olarak %80'inin ise metin formunda olduğu tahmin edilmektedir. İnsanların bilgiyi tablolar halinde değil düz yazı formunda, doğal dille kaydetmeleri ve doğal dilin esnekliği nedeniyle bu durum var olmaya devam edecektir. Devasa miktardaki bu metinlerin insanlar tarafından okunarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu verilerden anlamlı sonuçlar üretmek metin madenciliğinin konusudur. Metin madenciliği sayesinde, metinlerin programlanan algoritmalar yardımıyla özetlenmesi, sınıflandırılması, etiketlenmesi ve seçilmesi mümkündür. Metin Madenciliği bu özellikleri ile tüm organizasyonlar için çok çeşitli fırsatlar sunmaktadır. Türkçe literatürde metin madenciliği alanının uygulamalarından ziyade metin madenciliğinin arka planını ve olanaklarını inceleyen çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır. Bu çalışma da bu boşluğu doldurmayı ve araştırmacıların metin madenciliği olanaklarını incelemelerine yardımcı olmayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Veri Madenciliği, Metin Madenciliği, Veri Yönetimi

Abstract

It is estimated that on average 2.5 billion GB of data is generated every day in the world. More than 80% of this data is in textual form. This will continue to exist because of the tendency of people toward keeping information in the natural language due to its flexibility. It is not possible for people to read and interpret the huge amount of text written in almost every field. In order to manage this information flux and derive results from it, a research field called text mining has emerged. By text mining, processes such as summarization, classification, clustering, labeling and similarity detection can be done with the help of machines. Due to the fact that text mining is a young research field, there are few studies on text mining in Turkish literature. The purpose of this study is to fill the gap and help researchers to assess text mining and research opportunities.

Keywords: Data Mining, Text Mining, Data Management

EXTENDED SUMMARY

Research Questions

All of the studies encountered in the Turkish literature on text mining used to analyze related data in various fields. There is a need for a review of text mining methods and approaches. This study aims to fill this gap.

Literature

There are various definitions related to Text Mining: In one of these, text mining is considered as the process of obtaining interesting information or insight from unstructured text (Chen, 2011, p. 5). In another definition, regarding the quality of the information to be obtained, text mining has often been defined as the process of obtaining high-quality information from texts (Mucherino, Papajorgji, & Pardalos, 2009, p. 17). Some studies exploring the relations between text-only topics with the help of text mining as text mining (Babu et al. 2014, p. 12). Hansen and Johnson, on the other hand, have defined as the process of revealing text mining, hidden patterns and patterns in the text (2011, p. 10). Miner et al. interpreted text mining as the process of analyzing people's communication (2012, p. 1009). Indeed, the materials used in text mining are the result of correspondence of people, social media inputs or speeches, as opposed to the records accumulated in databases.

Text mining is defined as an interdisciplinary field (Gupta & Lehal, 2009, p. 60). There are many theoretical and applied studies in the literature on text mining other than Turkish. The methods used by a large number of studies published in the literature other than Turkish are discussed in the areas of usage in this article. Various analyses based on textual data have also been carried out in Turkish literature. One of the first studies on text mining in the Turkish literature was carried out by İlhan et al. In this study, a question answering system was established using text mining methods (2008). Dolgun et al. compared the decision tree algorithms and the methods based on text mining (2009). Montenegro and Takçı, on the other hand, developed an algorithm that can automatically classify similar news (2010). Kılınç et al. have developed a system that supports text mining and machine learning for classifying scientific articles (2016). Çalış and others have developed an application that can detect the content of e-mails with 96.5% accuracy by using the text mining methods and machine learning algorithms, kNN (k-Nearest Neighborhood), and NaiveBayes algorithms (2013). These algorithms are used in many areas, including text mining. Kaşıkçı and Gökçen have developed a Java-based application that can understand whether this site is an e-commerce site by looking at the content of a website by using the kNN and Naive Bayes algorithms (2013). All of these studies are about practical applications rather than a review of approaches and applications of text mining.

Methodology

After examining the definitions related to text mining, the studies in the literature are summarized. Afterward, the usage areas of text mining were classified under the title of possibilities, through numerous studies in the literature written in a foreign language. Finally, limitations in the field of text mining have been studied. In the study, ready-to-use libraries and codes are also discussed.

Conclusion

Most of the common tools used in text mining studies are free and open source. This has led to the fact that these tools have a widespread user base as well as a large amount of explanatory documentation on the use of these resources on the Internet. This creates important opportunities for organizations and researchers at all levels. While analyzing a large number of headlines about a topic by using a text mining method, this can help to get an idea about its overall picture. Financial, political organizations, or brand owners can collect the information from the public by using social media analysis instead of asking public opinion with a questionnaire. Scholars can perform bibliometric analyses instead of reading the whole corpus.

1. GİRİŞ

İnternetin yaygınlaşması, insanlar tarafından üretilen bilgilerin de katlanarak artmasına neden olmaktadır. Veri depolama çözümleri üreten Seagate adlı şirketin raporuna göre, tüm dünyada 2018 yılında 33 zetabayt (1 ZB = 1 katrilyon GB, takriben 1,7 trilyon adet CD kadar yer kaplar) veri üretilmiştir. Bu miktarın 2025'te 175 zetabayt civarında olacağı tahmin edilmektedir. İçerikler arttıkça içeriklerle ilgili etkileşimler de artmaktadır. Haber sitelerinde, yayınlanan haberlere yapılan yorumlar buna örnek olarak gösterilebilir. Aynı şekilde sosyal medya artık bilgi akışının tek yönlü değil çok yönlü olarak gerçekleşmesini sağlamaktadır. İnternette gittikçe artan bu bilgilerin çoğu metin formundadır. Bu verilerin bir anket veya özel olarak doldurulan bir form şeklinde yapılandırılmamış olması yanında miktarının devasa boyutlarda olması bu verilerin yönetimini ve analizini zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan her türlü veri için depolama ve işleme maliyetleri giderek ucuzlamakta ve organizasyonlar verileri kullanarak etkinliklerini arttırmak istemektedirler (Davenport, 2014, s. 22). Söz gelimi Google Fotoğraflar ve Yandex Disk gibi uygulamalar kullanıcılara sonsuz fotoğraf yedekleme alanı hizmeti sunmaktadır. Peki, bu kadar bilgi ne için muhafaza edilmektedir? Müşteri tatmininin ötesinde büyük verinin (big data) onları saklama hizmeti veren işletmelere de analitik faydası bulunmaktadır. Gerek hacim, gerek tür bakımından çok miktardaki bu veriler çok değerli öngörülere vesile olabilir. Bu nedenle iş dünyası ve literatür verilere odaklanmış ve adeta veriyi "madenciliği" yapılacak değerde bir meta olarak kabul etmiştir. Bu sürecin sonunda veri bilimi ortaya çıkmıştır. Veri madenciliği ya da daha geniş anlamda veri bilimi derlenen bu verilerden organizasyonların veya kişilerin etkinliklerini arttırabilmelerine olanak sağlayacak yollar barındırmaktadır. Veri madenciliğinin bir alt dalı olan "metin madenciliği" ise bir veri tipi olan metinlerin kendine has özellikleri ve zorluklarını özel olarak inceleyen ve metinlerin topluca yorumlanabilmesine olanak veren bir alan olarak ortaya çıkmıştır.

Organizasyonlar veri varlıklarını kullanarak geleneksel istatistiksel metotların ötesinde çeşitli yöntemlerle veri kaynakları üzerinde inceleme yapabilirler (Cady, 2017). Madencilik sıfatı ile nitelendirilen bu süreç veri tabanlarında tablolar halinde tutulan yapılandırılmış veriler üzerinden gerçekleştirilen analizlere dayalıdır (Atan, 2016b). Yapılandırılmış (structured) ifadesi bir veri setinin tablolar halinde düzenli olarak tutulduğu bilgisine işaret eder. "Yapılandırılmış" ifadesi çoğunlukla aritmetik işlemlere tabi olabilecek (toplama, alt toplama, ortalama alma, standart sapma vb. hesaplamalar) sayısal verilere gönderme yapmaktadır. Yapılandırılmış veri tipinde tüm veriler tablo yapısı içerisinde satır ve sütun (kolon) formunda bulunmakta, her bir hücrede bulunan bilgi en küçük düzeyde bir sayı, kısa ve kategorik bir metinsel ifade veya doğru/yanlış şeklinde bir 'boolean' değeri şeklinde kayıt altındadır. Elbette uzun metinlerin girildiği alanlar da mevcut olabilir. Ancak bu uzun metinler dışındaki nesnelere SQL komutları yardımı ile bir takım analizlere tabi olabilmektedir. Metin bazında ise SQL komutları sadece temel düzeyde sorgulama yapmaya yardımcı olabilir.

Öte yandan, e-postalar, resmi yazışmalar, raporlar, bilgi notları, haberler, tweetler, özgeçmişler gibi birçok içerik türü de veri tabanlarında saklanabilmekle birlikte içerdikleri bilgi tablo halinde değil doğal dil ile yazılmış metin formundadır. Doğal dille yazılmış ifadeler ise ifadenin türüne göre değişen miktarlarda farklı bilgileri ihtiva eder. Bağlaçlar, ünlemler ve bazı ara biçimdeki sözcükler ise hiçbir bilgi içermeyebilir. Bir metnin içeriğini alarak tablolara benzer şekilde analiz yapmak olası değildir (Gupta & Lehal, 2009). Örneğin bir özgeçmiş metni içinde kişinin geçmiş tecrübeleri ve bunun süreleri mevcut olmakla birlikte bu metinden toplam kaç yıl tecrübenin var olduğunun hesaplanması eğer özgeçmişler standart bir formatta değilse bilgisayarlarca yapılamaz. Bunun yerine bu hesaplama ilgili dokümanların insanlar tarafından okunması ile gerçekleştirilir. Metinsel verilere bu nedenle sayısal verilerdeki "yapılandırılmış" ifadesinin aksine "yapılandırılmamış" veri adı verilmektedir. Yapılandırılmamış veri kategorisi tıpkı metinler gibi işlenmeden analitik amaçlarla kullanılması mümkün olmayan ses, video ve fotoğraf gibi verileri de kapsar. Dünyada bulunan ve bilgi ihtiva eden basılı veya dijital kayıtlarda veri tabanlarında tutulan yapılandırılmış verilerden çok yapılandırılmamış verilerin bulunduğu tahmin edilmektedir ve yapılandırılmamış verilerin tüm verilerin %80'ine tekabül ettiği ifade edilmektedir (Gupta & Lehal, 2009). Örneğin, Türkiye'de

kullanılan EBYS (Elektronik Belge Yönetim Sistemi ya da BelgeNet) içerisinde yazılan resmi yazıların ihtiva ettiği bilgiler de yapılandırılmamış veridir. Metin madenciliği yardımıyla EBYS'de en çok yazışma yapılan konular ortaya çıkarılabilir.

Yapılandırılmamış veri ile yapılandırılmış verinin işleyiş şekilleri birbirinden çok farklıdır. Metinlerin ilişkisel veri tabanlarında bir tabloya ait sütunlarda muhafaza edilmeleri onları ilişkisel hale sokmamaktadır. Örnek olarak bir bilgi dizisinin yapılandırılmış ve yapılandırılmamış biçimi Tablo 1 ve Tablo 2 içerisinde örnekle ifade edilmiştir.

Örnek olarak, bir kan bankasına ait veri tabanında donörlerin geçmişte sigara, alkol ve uyuşturucu kullanıp kullanmadıkları bilgisi bu durumda iki biçimde kaydedilebilir. Tablo 2 ilişkisel veri tabanlarında tutulan kayıt şeklindedir. Her bir bilgi için bir sütun açılmakta ve bu bilgi varsa "1", yoksa "0" şeklinde kayıt yapılmaktadır. Eğer bu sütunlarda istenen bilgi temin edilememişse ilgili alan boş bırakılmakta ya da "NA (Not Applicable)" olarak ifade edilen kayıt girilmektedir. Tablo 1 biçimde ise veriler yine veri tabanında tutulmakla birlikte iki sütunda tutulmakta ve donörlere ait bilgiler düz metin formunda kaydedilmektedir. Düz metin formunda olan bu kayıtlar bu halleri nedeniyle "yapılandırılmamış" olarak kabul edilmektedir. Yapılandırılmamış veriler, yapılandırılmış forma dönüşümü için özel bir çaba gereken herhangi bir veri türü olabilir.

Tablo 1. Yapılandırılmamış Veri (Yazım hataları bilinçli olarak gösterilmiştir)

Donör	Hikâye
A	Donör uyuşturucu, alkol ve sigara kullanmıyor
B	Eroin ve sigara kullanmış
C	Esrar kullanıyor, cigarayı bırakmış

Tablo 2. Yapılandırılmış Veri

Donör	Sigara	Alkol	Uyuşturucu
A	1	0	0
B	1	1	NA
C	1	1	0

Sesler, fotoğraflar ve video kayıtları da tıpkı metinler gibi yapılandırılmamış veri sınıfına girmektedir. Tüm yapılandırılmamış veri türlerinde olduğu gibi metinsel verilerde de en büyük problem Tablo 2 içerisinde görüleceği üzere metinsel verilerin doğal dilin esnek kurallarına tabi olmaları nedeniyle sahip oldukları durumdur. Örneğin 2. tablodaki 1. satırda A donörü ile ilgili tüm bilgiler metinsel olarak yer almaktadır. Aynı tablodaki 2. satırda ise alkol kullanımı ile ilgili bilgi yer almamaktadır. Bu bilginin var olmadığı için mi yoksa donör gerçekten alkol kullanmadığı için mi mevcut olup olmadığı belli değildir. Diğer bir problem ise, örnekte görüldüğü üzere uyuşturucu kelimesi yerine "eroin" kelimesi kullanılmasıdır. Bu durumda geleneksel veri tabanlarında SQL sorgularındaki LIKE komutu ile benzer ifadeler aranmak istediğinde veri analisti uyuşturucu ile ilgili tüm olası kelimeleri tahmin etmek zorunda kalacaktır. Tablo 2'de 3. kayıta da benzer bir durum mevcuttur, bu kez "esrar" kelimesi kullanılmıştır. Yine, sigara kelimesi ise yazım hatası ile "cigara" yazılmıştır. Bu durumda da yazım hatalarını algılayabilecek standart SQL komutları bulunmamaktadır. Bu durum yapılandırılmamış verilerin standart zorluklarından birini teşkil etmektedir. Diğer yandan Tablo 2'de ise her donöre ait her kategorik konu spesifik olarak tanımlanmıştır. Yazım hataları, farklı kelimelerle tanımlamalar gibi durumlar söz konusu değildir. Buna göre Tablo 1 yapılandırılmamış veriyi Tablo 2 ise yapılandırılmış veriye örnektir. Ancak doğası gereği, dünya üzerinde benzer birçok kayıt metinsel formda bulunmak durumundadır.

Söz konusu yapılandırılmamış veri tiplerinden biri olan metinsel veri tiplerini analiz etmek için kullanılan metin madenciliği ile ilgili Türkçe literatürde karşılaşılan çalışmaların (Dolgun, Özdemir, & Oğuz, 2009; İlhan, Duru, Karagöz, & Sağır, 2008; Kaşıkçı & Gökçen, 2013; Kılınç vd., 2016) tamamı metin madenciliği yöntemlerinin çeşitli alanlarda uygulamaları ile ilgili olup, metin madenciliğinin yöntemleri, kullanım alanları ve özellikleri hakkında Türkçe çalışma ile karşılaşmamıştır. Bu çalışma bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda, literatür bölümünde, metin madenciliği ile ilgili tanımlar irdelendikten sonra literatürde yapılmış çalışmalar özetlenmiştir. Daha sonra yabancı dilde yazılmış literatürdeki çok sayıda çalışma üzerinden metin madenciliğinin kullanım alanları imkânlar başlığında sınıflandırılarak ele alınmıştır. Kullanılan araçlar bölümünde araştırmacıların metin madenciliği çalışmaları yaparken kullanabilecekleri ücretsiz ve açık kaynak kodlu araçlar tanıtılmış, bu araçlar kullanılarak yapılacak analizlerdeki adımlar analiz süreci bölümünde ayrıntıları ile ele alınmıştır. Son olarak metin madenciliği alanındaki kısıtlar incelenmiştir.

2. LİTERATÜR

Metin Madenciliği ile ilgili muhtelif tanımlar bulunmaktadır: Bunlardan birinde metin madenciliği, yapılandırılmamış metinden ilgi çekici bilgi veya iç görü elde etme süreci olarak değerlendirilmektedir (Chen, 2011, s. 5). Başka bir tanımda, elde edilecek bilginin kalitesine atıfla, metin madenciliği genellikle metinlerden yüksek kaliteli bilgi elde etme süreci olarak tanımlanmıştır (Mucherino, Papajorgji, & Pardalos, 2009, s. 17). Metin madenciliği yardımı ile salt metin içinde geçen konular arasındaki ilişkileri keşfetmeyi de metin madenciliği olarak kabul edenler de bulunmaktadır (Babu vd. 2014, s. 12). Hansen ve Johnson ise metin madenciliğini, metin içindeki gizli kalıp ve örüntüleri ortaya çıkarma süreci olarak tanımlanmıştır (2011, s. 10). Miner ve diğerleri metin madenciliğini insanların iletişimini analiz etme süreci olarak yorumlamıştır (2012, s. 1009). Gerçekten de metin madenciliğinde kullanılan materyaller, veri tabanlarında biriktirilen kayıtların aksine insanların yazışması, sosyal medya girdileri veya konuşmalarının metinleştirilmesi sonucu oluşmaktadır. Bu değerlendirmeler ışığında metin madenciliği şöyle tanımlanabilir: Metin madenciliği, veri kaynağı olarak sadece insanlar tarafından ve doğal dilde serbest biçimde yazılmış metinleri ele alan ve bu metinlerden daha önce bilinmeyen önemli çıkarımların yapılabilmesine olanak veren metotlar ve araçlar bütünüdür. Tüm bu tanımlar metin madenciliğinin bilgisayarlar yardımı ile yapıldığı varsayımına dayalıdır nitekim metin madenciliğindeki metotların bilgisayar yardımı olmaksızın uygulanması mümkün değildir. Milyonlarca dokümanda geçen ve geçmeyen kavramların sayılması, tasnifi ve sıralanması ancak bilgisayarlar yardımı ile mümkündür. Diğer yandan metinlerin manuel olarak tasnifi ve analizi ise metin madenciliği olarak değil “içerik analizi” olarak tanımlanabilir. Her halükarda iki yöntem de bütünden anlam çıkarılması amacına hizmet etmektedir.

Metin madenciliği veri madenciliğinin alt dalı olmakla birlikte kullandığı araçlar ve girdiler oldukça farklıdır. Veri madenciliğinde girdiler genellikle veri tabanları veya dosyalardaki tablo şeklindeki veriler iken metin madenciliğinin girdisini tablo formunda olmayan dosyalar, HTML web sayfaları veya PDF ya da Word dokümanları oluşturmaktadır. Metin madenciliğinin herhangi bir veri tabanında yapılan standart bir arama davranışından farkı şudur: Sözelimi Ctrl+F veya SQL komutları ile yapılacak normal bir arama işleminde, aranacak olan kavram önceden belirlidir. Bu durumda kavramın kaynak içinde mevcudiyeti sorgulanmaktadır, metin madenciliğinde bir arama durumundan ziyade metnin içeriğinde veya genelinde önceden bilinmeyen birtakım öğelerin ortaya çıkarılması sağlanmaktadır. Başka bir deyimle metin madenciliği, bir metin içerisinde analiz öncesinde bilinmeyen kavramların bulunması sürecidir.

Metin madenciliği disiplinler arası bir alan olarak kabul edilmektedir (Gupta & Lehal, 2009, s. 60). Metin madenciliği ile ilgili Türkçe dışındaki literatürde birçok teorik ve uygulamalı çalışma mevcuttur. Türkçe dışındaki literatürde yayınlanmış çok fazla sayıdaki çalışmanın genel olarak kullandığı metotlar bu makaledeki kullanım alanları bölümünde ele alınmıştır. Türkçe literatürde de metinsel verilere dayalı çeşitli analizler gerçekleştirilmiştir. Türkçe literatürde metin madenciliği ile ilgili karşılaşılan az sayıdaki çalışmalar arasında ilk çalışmalardan biri İlhan ve diğerleri tarafından gerçekleştirilmiş ve bu çalışmada metin

madenciliği yöntemleri kullanılarak soru cevaplama sistemi kurulmuştur (2008). Dolgun ve diğerleri ise karar ağacı algoritmaları ile metin madenciliğine dayalı yöntemleri karşılaştırmışlardır (2009). Karadağ ve Takçı ise benzer haberleri otomatik olarak sınıflandırabilen bir algoritma geliştirmişlerdir (2010). Kılınç ve diğerleri ise bilimsel makaleleri tasnif için metin madenciliği ve makine öğrenmesi destekli bir sistem geliştirmişlerdir (2016). Çalış ve diğerleri metin madenciliği yöntemleri ve makine öğrenme algoritmaları olan kNN (k-Nearest Neighborhood) ve NaiveBayes algoritmalarını kullanarak e-postaların içeriğinin reklam olup olmadıklarını %96.5 doğrulukta tespit edebilen bir uygulama geliştirmişlerdir (2013). Bu algoritmalar metin madenciliği de dâhil birçok alanda kullanılmaktadır. Kaşıkçı ve Gökçen de kNN ve Naive Bayes algoritmalarını kullanarak bir web sitesinin içeriğine bakarak bu sitenin e-ticaret sitesi olup olmadığını anlayabilen Java tabanlı bir uygulama geliştirmiştir (2013).

Metin madenciliği sadece akademik çalışmalar için değil kurum, kuruluş, şirket gibi her türden organizasyonlar için de pratik bazı çözümler ortaya koymaktadır. Metin madenciliği, yayıncılık ve medya, telekomünikasyon, enerji, bilgi teknolojileri, bankalar, sigorta şirketleri, finansal şirketler, siyasi kurumlar, hukuk, sağlık ve eczacılık gibi alanlarda etkin bir şekilde kullanılabilir (Bolasco, Canzonetti, Capo, Ratta-Rinaldi, & Singh, 2005, s. 323). Somut bir örnek olarak insan kaynakları yönetiminde adayların özgeçmişlerinin analizinde de metin madenciliği kullanılabilir çünkü özgeçmişler metin formundadır. Bu özgeçmişler içinden metin madenciliği kullanılarak örneğin en sık karşılaşılan yeteneklerin çıkarılması gibi analizler yapılabilir (Gupta & Lehal, 2009). Aynı şekilde metin formunda olan ve herhangi bir ürün veya hizmet hakkında yazılan her türlü haber, sosyal medya mesajı veya raporlar üzerinde de metin madenciliği analizi yapılarak müşterilerin beklentileri ile şirketlerin imajı takip edilebilir (Atan, 2016a). Otomotiv sektöründe araç tamir servisleri sürekli olarak metinsel formda arıza raporları hazırlamaktadırlar. Bu raporlarda geçen yedek parça adları ve arıza türleri anahtar terimleri (örneğin yağ sızıntısı) ile bu türlerin mevsimsel olarak hangi dönemlerde ortaya çıktığı bilgisi kullanılarak arızalar ve mevsimselliği üzerine önemli içgörüler elde edilmek suretiyle maliyet avantajının yaratılması mümkündür (Derick, 2010). Metin madenciliği bilişim sistemlerinin arka planında da önemli fonksiyonlar icra etmektedir. Arama motorları, spam ve reklam epostalarını filtreleme, ürün önerme algoritmaları, sahtekârlık tespiti ve sosyal medya analiz uygulamaları bu alanlara örnek teşkil etmektedir (Talib, Kashif, Ayesha, & Fatima, 2016). Metin madenciliği sohbet programlarında siber suç unsurlarının araştırılması gibi amaçlarla da kullanılmaktadır (Kaushik, 2013). Finans alanında ise algoritmik yatırım araçları metin madenciliğini kullanarak borsada şirketler hakkında çıkan haberlere göre eş zamanlı analizler yapma olanağı sunmaktadır (Atan, 2016a).

3. İMKÂNLAR

Bu bölümde metin madenciliği kullanılarak gerçekleştirilebilecek araştırma imkânları ele alınmıştır. Metin madenciliği araçları tek başına birçok sonucun üretilmesine yardımcı olabildiği gibi yapay zekâ veya başka bilişim sistemi yaklaşımları ile farklı sonuçları elde etmeye yönelik imkânlar sağlamaktadır.

3.1. Bilgi Ekstrasyonu

Metin madenciliğindeki en temel imkânlardan biri bilgi ekstrasyonudur (Gupta & Lehal, 2009, s. 61). Yapılandırılmamış veri içerisinde geçen özel adlar, yer adları, kişi adları, zaman, olay gibi özel ifadeleri kalıp eşleştirme ve anahtar terim süzme vb. yöntemlerle ayıklama bu alanın konusudur. Bilgi ekstrasyonu ile metin halinde verilen örneğin haber metinleri içinde geçen kişi adları ayıklanabilmekte, bir haber sitesinde en çok ele alınan politikacıların, yer isimlerinin hatta metinlerde en sık kullanılan fiillerin ortaya çıkarılması mümkün olabilmektedir. Bilgi ekstrasyonu metin yığınlarından sonuç üretmekten ziyade belirli konuların ayrıştırılması sürecidir ve ayrıca metinlerin teker teker tasnifi yerine bu metinlerin ilgili oldukları konu ve kategorileri ortaya çıkarmaya yardımcı olmaktadır. Bu işlev sadece belirli kişiler ve organizasyonlarla ilgili haberleri takip eden araştırmacıların haber yığınları içinde standart olarak kelime arayarak incelemeleri yerine birebir ilgili haberleri bulmalarına yardımcı olmaktadır. Bir algoritmanın herhangi bir metin içerisinden yer adları, özel isimler veya tarih, olay ve etkinlik gibi bilgileri çıkarması yığın halindeki metinler

tasavvur edildiğinde çok önemli faydalar sağlayabilmektedir. Örneğin metinler içerisinde etkinliklerin ad, yer ve zamanlarını ayrıştırabilme algoritmaları yardımı ile yayınlanan haberleri sürekli tarayarak etkinlikleri süzen modeller geliştirilmesi mümkündür. Normal şartlarda bu tür bilgiler elle de aranabilir ancak bu arama davranışında nelerin aranacağı önceden belirlidir. Belirlenmemiş bir terim o metinler içerisinde aranmayacaktır. Ancak bilgi ekstrasyonu algoritmaları yardımı ile bu durumda önceden belirlenmiş bir arama terimlerine ihtiyaç bulunmamaktadır.

Aşağıdaki örnekte Python kodları yardımı ile bir haber sitesinden derlenen bir haber bilgi ekstrasyonu amacı ile kullanılan kütüphanelerden olan Spacy Kütüphanesi (<http://www.spacy.io>) yardımı ile analiz edilerek içerisindeki özel adlar (kişi, yer vb.) ortaya çıkarılmıştır. Elde edilen sonuçlar ilgili kütüphane tarafından etiketlenmiştir: Bu kütüphane bilgi ekstrasyonu amacıyla her türlü analiz için ücretsiz olarak kullanılabilir. Bu kütüphane birçok dili desteklemektedir. Ancak henüz Türkçe desteklenen diller arasında değildir. Bu kütüphane metin madenciliği ile yapay zekâ çalışmaları için de metinler içinde hızlı şekilde özel ifadelerin aranmasına yardım ederek bilgi ekstrasyonu için araştırmacılara çeşitli olanaklar sunmaktadır.

Tablo 3. Spacy Kütüphanesi Örneğinden Bilgi Ekstrasyonu

```
# Bu kodlara şu çalışma alanında erişim sağlanabilir ve test edilebilir: http://j.mp/spacy-ornek
import spacy
nlp = spacy.load("en_core_web_sm")
haber_metni = """
Turkey has not promised the United States to not install or use the Russian S
400 systems, the Foreign Minister Mevlüt Çavuşoğlu said on Nov. 26.
"We have no commitment to anyone that we will not install or use the S-
400. We purchased it because we needed an air defense system. Is an air defense system taken to keep
it in the box?" Çavuşoğlu told reporters at the parliament.
"""
doc = nlp(haber_metni)
print("Ad öbekleri:", [chunk.text for chunk in doc.noun_chunks])
print("Fiiller:", [token.lemma_ for token in doc if token.pos_ == "VERB"])
for entity in doc.ents:
    print(entity.text, entity.label_)
```

Bu kodlar çalıştırıldığında içerikteki özel adlar aşağıdaki gibi ortaya çıkmaktadır¹:

```
Ad öbekleri: ['\nTurkey', 'the United States', 'the Russian S-400 systems', 'Çavuşoğlu']
Fiiller: ['have', 'promise', 'install', 'use', 'say', 'have', 'will', 'install', 'use', 'purchase',
'need', 'be', 'take', 'keep', 'tell']
Turkey GPE (Jeopolitik Varlık)
the United States GPE
Russian NORP
Mevlüt Çavuşoğlu PERSON
Nov. 26 DATE
```

Görüldüğü üzere Spacy Kütüphanesi yardımı ile metin içindeki fiiller, insan isimler ve tarihleri otomatik olarak ortaya çıkarılmıştır. Bu özelliğin elle yapılması tüm metinlerin baştan sona okunarak elle

¹ Bu kodlara şu çalışma alanında erişim sağlanabilir ve test edilebilir: <http://j.mp/spacy-ornek>

işaretlenmesi gibi uzun süren bir işlemi gerektirirken, algoritma bu işlemi milisaniyeler içerisinde gerçekleştirmektedir. Öte yandan dilsel yapı içerisinde aslında Türkçe olan “Çavuşoğlu” ifadesi de algoritma tarafından algılanabilmekte ve işaretlenmektedir.

3.2. Konu Tanıma ve Sınıflandırma

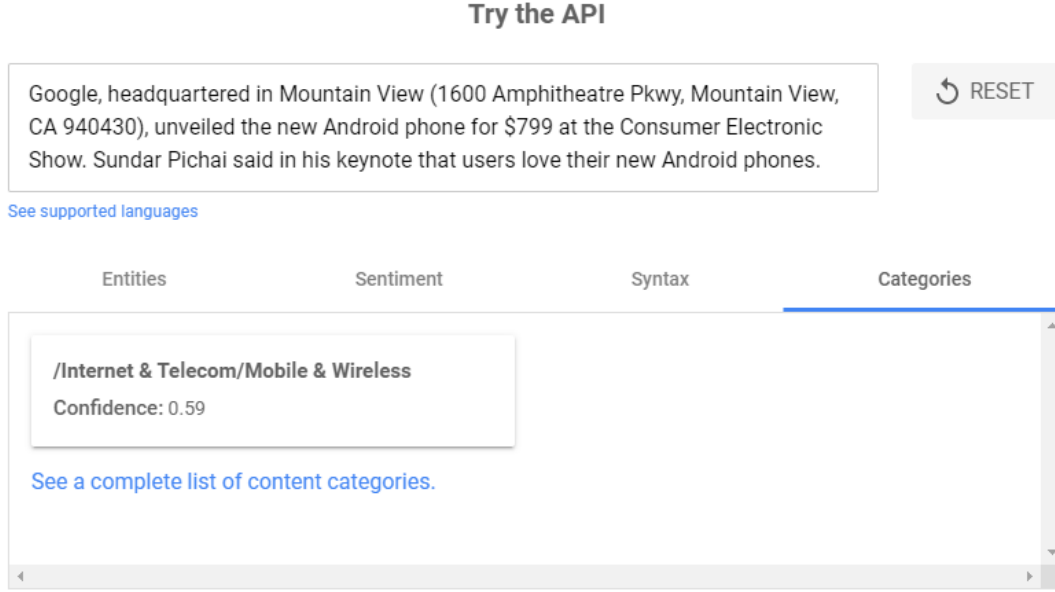
Çeşitli algoritmalar yardımı ile mevcut metinlerin hangi konu hakkında olduğuna dair çıkarım yapılması işlevi de metin madenciliği yöntemleri tarafından sağlanabilmektedir. Konu modelleme algoritmaları makine öğrenmesi yardımıyla herhangi bir etiketlenmiş veri seti üzerinden etiketleri bilinmeyen haberlerin otomatik olarak etiketlenmesini sağlayabilir. Konu tanıma algoritmaları daha önce konuları belirli olan kaynakların makineye öğretilerek makinenin konuları belirlenmemiş metinlerin konularını tahmin etmesine olanak verir. Bir haber sitesinde daha önce ekonomi, sağlık, politika gibi başlıklarda yazılmış haberlerin etiketleri mevcut olduğundan bu haber metinleri makine öğrenme algoritmasına öğretilerek algoritmanın herhangi bir başka haber metnini alıp hangi kategoriye gireceğini tahmin etmesi istenebilir. Bu durumda kullanılan algoritma 'gözlümlü' algoritma (supervised algorithm) olup dışarıdan eğitim sürecini içermektedir. Diğer taraftan 'gözlümsüz' (unsupervised) algoritmalar yardımı ile bir metin seti içinde olası konu ayrımları saptanabilir (Silge & Robinson, 2017). Bu durumda saptanan konu başlıkları yerine metin setindeki sınıflar sayısal olarak numaralandırılır. Daha sonra bu numaraların hangi konular olabileceğini geliştirici eşleşme yardımı ile bulmaktadır. Haber kategorisi örneğinde yeterli sayıda sağlık, politika ve ekonomi haberi mevcut olduğunda algoritma 1,2 ve 3 şeklinde kategorileri isimsiz olarak tespit ederek her haberin hangi kategoride olduğunu tespit edebilmektedir. LDA (Latent Dirichlet Algorithm) en bilinen gözlümsüz metin sınıflandırma algoritmalarından biridir.

Konu sınıflandırma algoritmalarından Google Natural Language API adlı hizmet bir kütüphane olarak sunulmayıp API (Application Programming Interface) olarak sağlanmaktadır. Bu hizmet aynı zamanda bilgi ekstrasyonu ve sentiment analizi desteği de vermektedir. Şekil 1’de girilen bir metnin kategorisi ilgili hizmet tarafından %59 eminlikle “İnternet ve Telekom” konusu olarak tespit edilmiştir.

3.3. Metinler Arası Benzerlik Ve İntihal Tespiti

İki farklı metnin tamamen aynı olup olmadığını veya birinin diğerinden türetilmiş olup olmadığını tespiti de metin madenciliğinin ilgi alanına girmektedir. İki metnin benzerliğinin tespitinde birebir kullanılan kelimelerin mukayesesi ile gerçekleştirilebildiği gibi (Baker, 1995), metinlerin stilleri ve atıf benzerlikleri gibi ölçütlere göre de metinler arası benzerlik incelenebilmektedir. Metinler arası benzerlik algoritmaları akademik intihal tespiti yazılımlarında kullanılmaktadır. Bu programlar girilen bir metnin daha önce taranmış devasa bir metin setindeki herhangi bir metnin herhangi bir parçası ile benzeşimini tespit ederek tahlil edilecek metinde intihal edilme olasılığı bulunabilecek her parçayı algılayabilen başarılı algoritmalarıdır. iThenticate gibi ticari uygulamalar yanında online olarak metinler arası benzerlik tespiti yapan servisler de bulunmaktadır (Şekil 2). Bu servislerin tamamı metinler arası benzerlik algoritmalarını kullanmaktadır. Metinler arası benzerlik algoritmaları yalnızca intihal tespitinde değil, girilen bir metnin yanlış yazılması halinde dâhil esas kastedilenin ne olabileceğinin tahmini için de kullanılmaktadır. Arama motorlarına girilen yanlış yazılmış bir ifadenin arama motoru tarafından doğru anlaşılması bu algoritmalar yardımı ile gerçekleştirilmektedir (Şekil 3).

Şekil 1. Google Natural Language API Demo

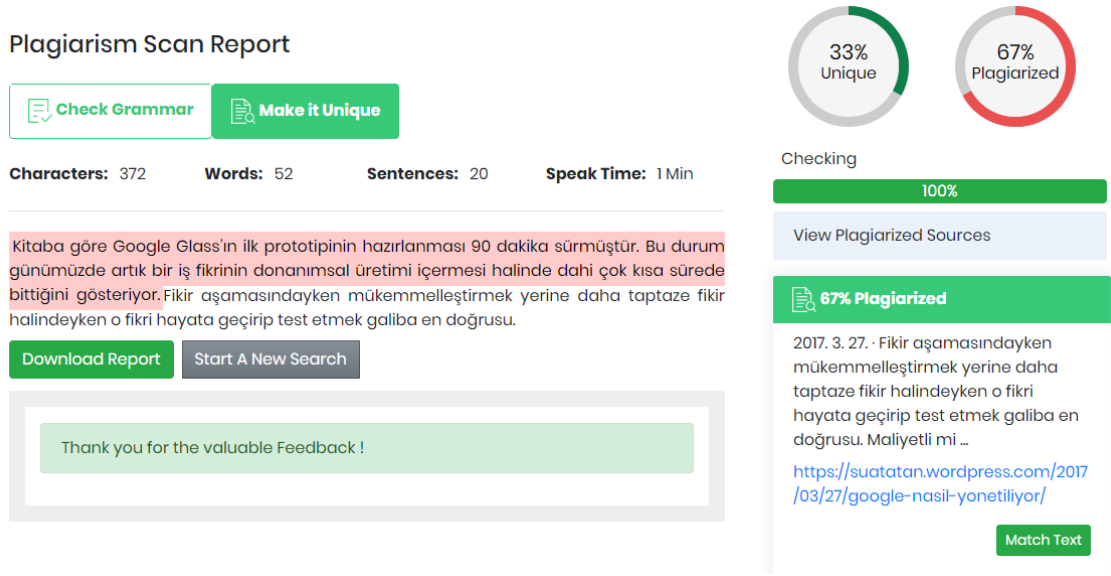
3.4. Konu Özetleme

Uzun yazılmış metinlerin özetlenmesi de metin madenciliğinin inceleme alanlarından biridir. Bu işlev yardımıyla çok uzun bir metni özetleme algoritmaları yardımı ile bir veya bir kaç paragrafa indirerek konu hakkında fikir edinmek mümkündür (Shaalan, Hassanien, & Tolba, 2017, s. 436). Konu özetleme algoritmaları çeşitli kelimelerin ağırlıklarını ve metin içindeki sıklıklarını kullanarak önemli olduğunu tahmin ettiği cümleleri bir araya getirmektedir. Bu algoritmaların kullandığı diğer bir yöntem ise cümlenin metin içinde geçtiği yere göre tahmin yürütmektir. Örneğin metnin son kısımlarının metnin tamamı hakkında özet bilgi içerme ihtimali daha fazla olmaktadır. Ya da “özellikle”, “kesinlikle”, ”önemli bir nokta da” gibi ifadelerden sonra gelen cümleler metnin geri kalanına göre daha kritik bilgiler içerebildiğinden algoritmalar bu pozisyonlarda bulunan ifadeleri de ayırıştırarak özet içerisine koyabilmektedir. Özetleme işlevi de yine çok fazla metnin bizzat insanlar tarafından okunması gerektiğinde hepsinin okunması yerine özetlerinin okunarak, odaklanılacak esas metnin bulunmasına olanak sağlamaktadır. Konu özetleme ile ilgili olarak R dili ile birlikte kullanılan TextRank adlı kütüphane (TextRank Algorithm, t.y.) bulunmaktadır. Bu kütüphane ne kadar fazla olursa olsun bir metni özetleyebilmekte ayrıca en önemli bölümlerini ortaya çıkarabilmektedir. Ayrıca online çalışan örnekler de bulunmaktadır (ReSoomer Text Summarization Tool, t.y.) . Online çalışan bu uygulamalar bilgisayara kurulum yapılmasını gerektirmemektedir. Bilgisayarlara kurulum yapılmaksızın analiz özellikle sınırlı işlemci kaynaklarına sahip bilgisayarlarda analizlerin daha hızlı yapılmasına olanak sağlayabilir.

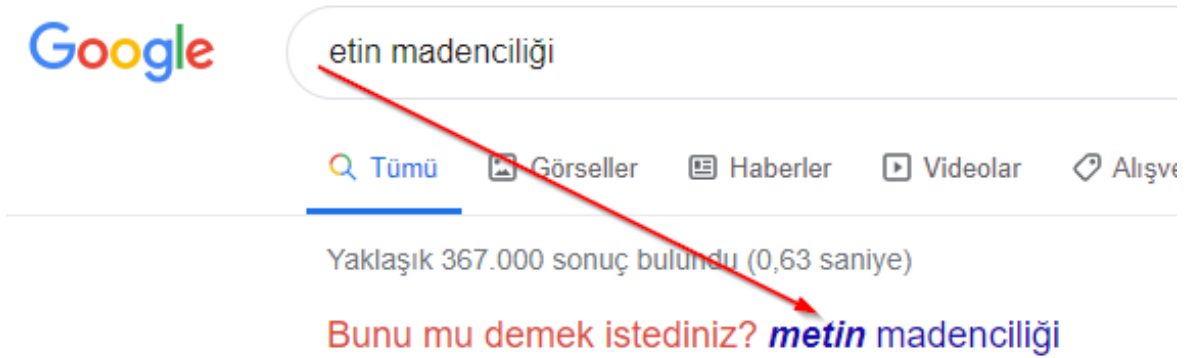
3.5. Kavram Bağlanımı Tespiti

Bir metin setinde farklı metinler içinde sıkça ifade edilen kavramların tespiti kavram bağlanımı (concept linkage) olarak ele alınmaktadır (Gupta & Lehal, 2009, s. 64). Kavram bağlanımı birden fazla doküman arasında dışarıdan fark edilebilen mevcut kavramsal ilişkiler yanında dışarıdan fark edilmeyen olası ilişkileri de tespit edebilmektedir. Örneğin biyomedikal alanında bir hastalık üzerine yazılmış metinlerle, başka bir kaynakta bu hastalığın tedavisi ile ilgili metinlerin arasındaki olası ilişkileri kavram bağlanımı ile tespit etmek mümkündür (Patel & Soni, 2012).

Şekil 2. <https://plagiarismdetector.net/> adlı web sayfasında bir analiz örneği

Şekil 1. Google tarafından doğru anlaşılan metin (“Did you mean” özelliği). Arama terimi yanlış yazıldığı halde algoritma doğru ifadeyi tahmin etmektedir

3.6. Sentiment Analizi

Duygu analizi (Sentiment Analysis), metinlerin yansıttığı görüşleri ve duyguları tanımlamaya ve analiz etmeye yarayan bir metottur (Chen, 2011). Duygu analizi metotları metin setindeki her bir metnin ayrı ayrı okumaksızın bilgisayarlar tarafından değerlendirilmek suretiyle analiz edilmesi yoluyla gerçekleşir. Duygu analizi metodu genellikle duygu sözlüklerine dayalı analiz üzerinden gerçekleştirilir. Sözlüklere dayalı analiz önceden tanımlanmış ve her duygu için ayrı ayrı kelimeler barındıran duygu sözlüklerinde geçen kelimelerle her bir metindeki kelimelerden eşleşenlerin sayılarak en sık karşılaşılan duygu ifadesinin ortaya çıkarılmasına dayalıdır. Örneğin bir metin içinde “iflas”, “ekonomi”, “zarar” ve “konkordato” gibi ifadeler geçiyor olsun, olumsuz ifadeler sözlüğünde geçen kelimeler ise “iflas” ve “zarar” kelimeleri ise bu metnin olumsuzluk bakımından duygu skoru 2 olarak kabul edilecektir. Metinler kelimelerden teşkil edildiğinden bir metindeki ifadeler ne kadar yansız olursa olsun (olumluluk veya olumsuzluk barındırmayan) metnin herhangi bir yerinde olumsuzluk söz konusu ise bu kelimelere yansımakta ve analiz algoritması tarafından algılanabilmektedir (Atan, 2016a).

4. KULLANILAN ARAÇLAR

Metin madenciliğinin de gerçekleştirilebildiği ücretli ve ücretsiz çeşitli veri madenciliği araçları ve programlama dilleri mevcuttur. Aşağıda bu araçlardan açık kaynak kodlu ve ücretsiz olanlarından en yaygınları tanıtılmaktadır. Bu araçlar ücretli alternatifleri kadar yaygın ve güçlü özelliklere sahiptirler.

4.1. R/Studio

R, çeşitli analitik problemleri çözmek için hesaplama istatistikleri ve veri bilimi topluluğu tarafından yaygın olarak kullanılan açık kaynaklı bir istatistik programlama dilidir (Fontama, Barga, & Tok, 2015, s. 81). R dili ile SPSS ve Minitab gibi programlarla gerçekleştirilebilen her türlü analiz gerçekleştirilebildiği gibi ilgili kütüphaneler kullanılarak makine öğrenmesi, veri madenciliği ve metin madenciliği için de kullanılmaktadır. R dili “ggplot” ve seaborn gibi başarılı görselleştirme kütüphaneleri yardımıyla raporlama imkânı sunmaktadır. R dilinin kişisel bilgisayarlarda kullanılabilmesi için RStudio adı verilen bir IDE (Entegre geliştirme ortamı) bulunmaktadır. RStudio R dili ile birlikte kullanılacak RMarkdown adlı işaretleme dili desteği de sunarak verilerle sürekli etkileşim halinde kalabilen bir kelime işlemci ortamı sunar. Böylece herhangi bir akademik veya veriye dayalı başka bir raporun yazıldığı ortam ile analizlerin sonuçlarının görselleştirildiği ortam aynı dokümanda yer almaktadır. RStudio Shiny adı verilen modülü ile analiz sonuçlarının web ortamında da kolayca yayınlanabilmesine olanak vermektedir. R dili yalnızca fen bilimleri değil sosyal bilimler alanında da en yaygın kullanımı olan istatistiksel programlama dilidir (Atan & Emekci, 2018).

4.2. Python

Python da tıpkı R gibi bir programlama dilidir. Python dili de veri madenciliği ve metin madenciliği desteğinin yanında, makine öğrenme algoritmalarının da hazırlanabildiği açık kaynaklı bir dildir. Python dilinin R diline göre güçlü yanı ise şudur: R dili sadece veri bilim amacıyla kullanılmakta olup R dili ile Shiny modülü dışında gerçek anlamda web sayfaları, masaüstü uygulamaları veya mobil uygulamalar geliştirilmemektedir. Python ise veri bilim amacıyla kullanılabilmesinin yanında web, masaüstü ve mobil ortamlarda program geliştirilebilmesine olanak vermektedir. Bu durum Python’un veri bilimi ile ilgili hazırlanacak modellerin ürüne dönüştürülebilmesi noktasında avantaj sağlamaktadır. Python için çok çeşitli entegre geliştirme ortamları (IDE) mevcut olmakla birlikte veri bilim amacıyla kullanılan IDE Jupyter adlı web tabanlı IDE olup Rstudio’ya göre daha az özelliğe sahiptir. Rstudio benzeri bir uygulama olarak Yhat adlı bir IDE de mevcuttur. Ayrıca Google Colab ve Microsoft Azure Notebook online araçları, Python ile veri analizi çalışmalarının bulut üzerinden gerçekleştirilmesine olanak vermektedir.

4.3. Weka

Weka, Yeni Zelanda’da bulunan University of Waikato tarafından geliştirilmiş ücretsiz ve açık kaynaklı bir veri madenciliği aracı olup, metin madenciliği için de modüller içermektedir. Weka bir programlama dili değil programlamaya en az ihtiyaç bırakacak şekilde sürükle ve bırak olarak adlandırılan görsel araç seti ile analiz yapılabilmesine olanak veren bir araçtır.

4.4. Orange

Orange de tıpkı Weka gibi görsel olarak veri madenciliği çalışmaları için geliştirilmiş ve Slovenya’da bulunan University of Ljubljana menşei bir uygulamadır. Orange de metin madenciliğinin yapılabilmesine olanak vermektedir. Orange içerisinden görsel programlama yanında Python ile kod yazma olanağı da bulunmaktadır.

4.5. Google Sentiment API

Google Sentiment API, duygu analizi için geliştirilmiş temel kullanım düzeyinde ücretsiz ancak belirli bir seviyedeki kullanımdan sonra ücretli olan bir API’dir (Application Programming Interface: Uygulama Programlama Arayüzü). Bu yönü ile arayüzü olan bir uygulama olmayıp daha ziyade uygulama geliştiricilerin yazdıkları programlar içerisinden çağırabildikleri servislerdir. Normalde duygu (sentiment) analizi için herhangi bir yazılım dilinde (Python veya R) gibi programlama yapmak, bu programlara duygu sözlükleri ile işlenecek metinleri tanıtmak gerekmektedir. Google Sentiment API ise bu işlemlere gerek bırakmaksızın programcıların hazırladıkları uygulamalarda verilen bir metnin olumluluk veya olumsuzluğunun ölçülebilmesine olanak verir. Ayrıca bu API’nin uyum olanakları sayesinde geliştirilecek

herhangi bir mobil, web veya masaüstü uygulama içerisinde direkt olarak çağrılabilme imkânı bulunmaktadır.

5. ANALİZ SÜRECİ

Metin analizi çalışması, metinlerin web sayfaları gibi kaynaklardan derlenmesi (web scraping) daha sonra bu metinlerin ön işlenmesi ile başlar. R dili ile çalışan RCrawler ve Rvest gibi kütüphaneler bu işlevi başarı ile yerine gerçekleştirmektedir. Çeşitli analiz araçları yardımıyla metinler üzerinde istenen çıkarımları yapmaya yarayacak işlemler gerçekleştirilir ve son olarak elde edilen bulgular raporlanır. Bu noktada metin derleme metin madenciliği için verinin tedarik edildiği bir araç olarak özel bir inceleme sahasıdır. Bu nedenle metin madenciliği süreçlerinden biri olan ön işlem (pre-processing) süreci ve müteakip süreçler ifade edilecektir.

5.1. Ön İşlem

Metin madenciliği analizi yaparak gerçekçi sonuçlar elde edebilmek için analiz öncesinde bir takım veri temizliği ve ön işlemler yapılmalıdır (Atan, 2016a). Bu işlemlerin sonucunda elde edilen bazı Terim Doküman Matrisi (TDM) ve Doküman Terim Matrisi (DTM) gibi ara sonuçlar da vardır ancak genellikle bu matrisler devasa boyutlarda olduğundan analizde bilgisayar hafızasında tutulmakta ancak tamamı raporlanmamaktadır. Bunun yerine bu matrisler küçültülerek çeşitli başka analizler gerçekleştirilmektedir. Ön işlem aşamasında gerçekleştirilen işlemler aşağıdaki gibidir:

5.2. Anlamsız Sözcüklerin Temizliği

Doğal dilde cümlenin bütünlüğü içerisinde her sözcüğün bir anlamı veya işlevi vardır (O'Keeffe & McCarthy, 2010). Ancak metin madenciliğinde işlevi olan ancak tek başına anlamı olmayan edatlar, bağlaçlar, ünlemler ve benzeri sözcükler (stopwords) temizlenmelidir. Genellikle metin madenciliği araç ve yazılım kütüphaneleri çeşitli diller için temizlenecek kelime listelerini hazır olarak vermektedir.

5.3. İlgisiz kelimelerin Temizliği

Anlamları mevcut olmakla birlikte analize katkısı olmayan özel olarak belirlenmiş kelimelerin de temizlenmesi gerekebilir. Örneğin ekonomi haberleri üzerinde gerçekleştirilen bir analizde en fazla ekonomi kelimesi geçecektir ve bu durumun özel bir anlamı yoktur. Bu nedenle bu tür kelimeler analizlerden ihtiyaca bağlı olarak temizlenmektedir.

5.4. Sayıların Temizliği

Metin analizlerinde haberlerde geçen tarihler, yıllar, parasal miktarlar ve oranları barındıran birçok ifade ile karşılaşmak mümkündür. Ancak bu sayıların her birinin tam olarak neye tekabül ettiği bilinmediğinden sayılar da özel başka bir amaç olmadıkça temizlenmemelidir.

5.5. Noktalama İşaretleri ve İlgisiz Karakterlerin Temizliği

Noktalama işaretleri ve ilgisiz karakterler (emojileri teşkil eden karakterler, fazladan boşluklar vs.) her ne kadar metin analizine zarar vermeseler de analiz yapılırken sistem kaynaklarını boşa tüketebilirler. Bu nedenle bu ifadeler de temizlenmelidir.

5.6. Kelime Köklerine İnme

Bir sözcük, doğal dilde aynı anlama da gelse bazen dilbilgisi kurallarından ötürü çeşitli formlarda görülebilmektedir. Örneğin Türkçe için "başarmak", "başardı", "başarıyor," "başarmış" gibi tüm kelimeler "başarmak" fiilinden türemiştir. İngilizce için ise gitmek fiili zamanına göre "go, went ve gone" gibi bir sözcüğün tümünden değişebildiği formlar alabilmektedir. Bu durum metin analizindeki bilinen problemlerden biridir (Feldman & Sanger, 2006) nitekim aynı anlama gelen sözcüklerin farklıymış gibi sayılarak analiz edilmesi analiz sonuçlarında karışıklığa yol açarak doğru olmayan çıkarımlara neden olabilir. Söz gelimi,

“başarı” kelimesinden türeyen farklı biçimlerdeki kelimeler sıklık listelerinde görülmeyebilir ancak bunların farklı formlarının ayrı ayrı toplanıp bir araya getirildiği durumda en sık kelime “başarmak” fiili olabilir. Bu durumla mücadele etmek için metin setindeki her sözcüğün teker teker kelime köklerine inilmektedir. Bu işlemin elle yapılması olanaksızdır bu nedenle kelime köklerine inme (stemming) adı verilen algoritmalar kullanılmaktadır. Bu algoritmalara kendisine girdi olarak verilen metinlerin her bir kelimesinin kelime köküne inerek çıktı verir. Ancak kelime köklerine inme algoritmaları her dil için ayrı olmaktadır. Bu alanda, R dilinde SnowballC adlı kütüphane Türkçe'nin de içinde yer aldığı bilinen algoritmalarındadır.

5.7. Raporlama ve Görselleştirme

Metin madenciliği yardımı ile varılan sonuçları daha anlaşılır kılmak için birtakım raporlama ve görselleştirme yöntemleri bulunmaktadır. Bu yöntemler analiz edilen metnin hacmi ne olursa olsun bu metinlere tek bakışta kanaat ortaya çıkarılabilesine yardımcı olmaktadır. Kullanılan raporlama ve görselleştirme araçları aşağıdaki gibidir:

5.7.1. Kelime Bulutu

Kelime bulutu (wordcloud) metin seti içerisinde en sık geçen kelimelerin bir alanda rastgele dağıtılması suretiyle metin seti hakkında fikir edinmeye yardımcı olan bir diyagramdır. Kelime bulutundaki her bir kelimenin ayrıca sıklığına göre daha büyük punto ile yazılması suretiyle kelimelerin nispeten hangisinin daha sık görüldüğü de anlaşılabilir. Kelime bulutuna en sık geçen kelime listesindeki ilk kaç kelimenin gireceğini araştırmacı belirler. Kelime bulutunda doğal olarak bağlaç ve edatlar ya da ilgili dildeki diğer tanımlayıcı ifadeler (ve veya gibi, için benzeri terimler) sıkça yer alacaktır. Bu kelimeler kelime bulutu oluşturulmadan önce ayıklanmalıdır. Doğal dilde bazen bir kavram tek kelime ile ifade edilmez. Bu durum dilden dile değişkenlik gösterir, bir dilde iki kelime ile ifade edilen bir olgunun başka bir dilde tek bir kelime ile ifade edilmesi de olasıdır. Bu durum kelime bulutlarına da yansımaktadır. Ayrıca kelime bulutu ve diğer sıklık gösterge araçlarında kelimelerin metin seti içinde homojen olmamaları da olasıdır. Homojen olmama durumu “Kelimelerin Heterojen Dağılımı Durumu” adlı başlıkta ele alınmıştır. Ayrıca iki ya da daha fazla kelimedenden oluşan farklı kelime öbeklerinde geçen ortak kelimeler (Merkez Bankası, Ziraat Bankası ifadelerindeki “Bankası”) ifadesi de zaman zaman kelime bulutlarında en çok görülen kelimeler arasında yer alabilmektedir. Farklı kelime ikililerinde geçen “bankası” teriminin hangi kelime ikililerinde yer aldığı N-gram’lar sayesinde ortaya çıkarılabilmektedir. Bu durumla mücadele etmek için ise N-gramlar kullanılabilir. Hazırlanan interaktif bir kelime bulutu örneği Şekil 4’te sunulmuştur. Bu uygulama bazı gazetelerden anlık olarak tüm haberleri alarak o anda gündemde olan konuları ortaya çıkarmaktadır. Bulutta görülen bir kelimenin (gözü, son, dakika, kriz, fragman gibi) puntosu büyüdükçe o kelimenin haberlerde sık geçtiği anlaşılmaktadır. Bu uygulama R ve Shiny Kütüphanesi ile örnek olarak geliştirilmiştir.

Şekil 4. Kelime Bulutu Örneği (Kaynak: https://suatatan.shinyapps.io/gundem_analizi/) İlgili uygulama bazı haber sitelerinden anlık olarak haberleri alarak gündemi yansıtmaktadır.

5.7.2. Kelime Sıklık Dağılımı Histogramu

Kelime sıklık histogramları da kelime bulutunda olduğu gibi en sık geçen kelimeler listesini kullanmaktadır. Ayrıca her bir kelimenin kaç kez tekrar ettiğini belirten sayılar grafikte açıkça gösterilmektedir. Kelime sıklık grafikleri kelime bulutuna göre sıklık sıralamasının açıkça görülebilmesini sağlar. Ayrıca sık geçen kelimelerin birbirine göre durumunun da görülebilmesine olanak verir. Şekil 5'te Türk Ceza Kanunu'nun metni analiz edilerek en sık görülen kelime kökleri analiz edilmiştir. Bu analizde en sık görülen kelime hazırlanan algoritma ile "kişi" kelimesinin kökü olarak görülen "kiş" ifadesidir.

5.7.3. N-Gramlar

Metinler içinde metinde geçen diğer kelimelere göre daha sık geçen tekil kelimeler olabileceği gibi kelime ikilileri, üçlülere ya da daha fazla kelimedenden oluşan öbeklerin tekrar etmesi mümkündür. Örneğin 'Merkez' ve 'Bankası' kelimeleri bir metin setinde çok sık geçebilir ancak 'Bankası' kelimesi 'Ziraat Bankası' gibi bir ifadeden de, 'Merkez Bankası' gibi bir ifadeden de kaynaklanıyor olabilir. İşte bu durumlarda n-gram analizi ile 'Ziraat Bankası' ve 'Merkez Bankası' ifadelerinin kaç kez görüldüğü ortaya çıkacaktır. Burada n değeri kelime öbeğinin kaç kelimedenden oluştuğunu ifade eder (Pattnaik, Rautaray, Das, & Nayak, 2018). Ayrıca n=2 olan n-gramlara bigram n=3 olan n-gramlara trigram denilmektedir. Bu makaledeki metinler esas alınarak hazırlanan n-gram örneği Tablo 3'te sunulmuştur. Türk Ceza Kanunu girdi olarak alınarak bigram (n =2) ve 5gram (n=5) düzeyinde kelime öbekleri çıkarılmıştır. Bu öbekler incelendiğinde ceza kanunundaki ceza tipleri kolayca ortaya çıkmaktadır. 96 sayfalık olan bu metin okunmaksızın n-gram analizi ile genel çerçeve hakkında fikir elde edilebilmektedir.

Tablo 3. N-Gram Örnekleri (Kaynak olarak Türk Ceza Kanununu Analiz Edilmiştir.)

Bigram	Tekrar
yıla kadar	371
kadar hapis	366
adli para	125
müebbet hapis	71

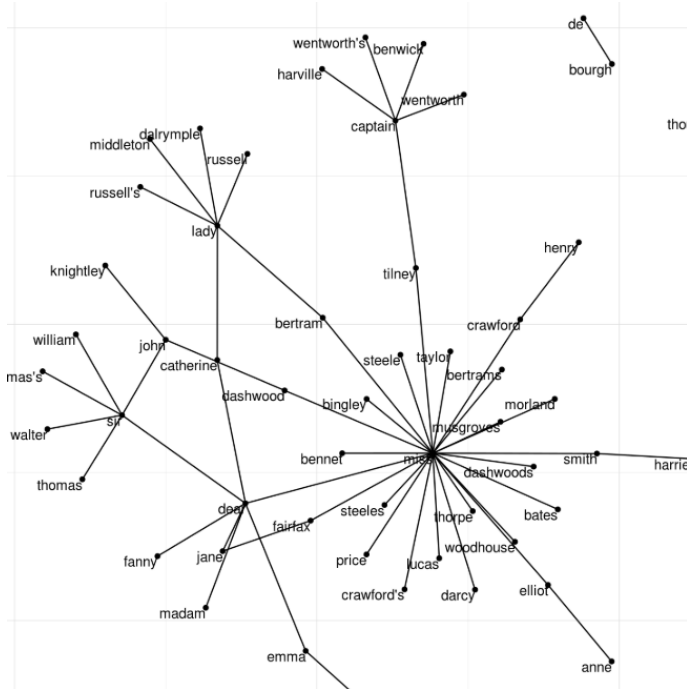
5-gram	Tekrar
yıla kadar hapis cezası ile	130
yıldan üç yıla kadar hapis	50
yıldan üç yıla kadar hapis	50
verilecek ceza yarı oranında artırılır	26

5.7.4. Kelime Eş Görülme Korelasyonları

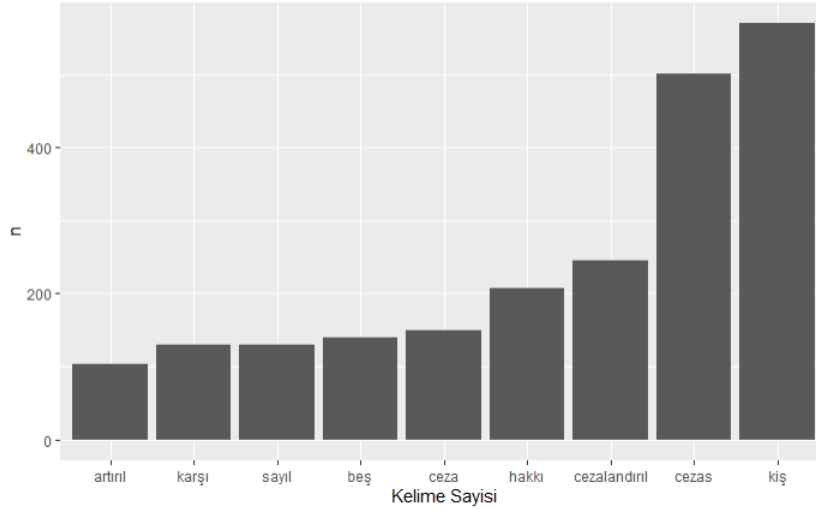
Kelime öbeklerinde geçen her kelimenin yan yana olduğu bilinmektedir. Ancak zaman zaman bir kelime öbeği teşkil etmeyen iki kelime düzenli olarak aynı dokümanlarda görülebilir. Bu durum da anlatılan konularla ilintilidir. Örneğin 'enfasyon' ifadesinin her geçtiği haberde 'ekonomi' kelimesinin geçmesi olasıdır. Bu iki kelime yan yana olmasa bile aynı dokümanda büyük olasılıkla yer alacaktır. Bu tür ilişkileri ortaya çıkarmak için de kelimelerin eş görülme korelasyonları incelenmektedir. Eş görülme korelasyonu ile yardımı ile kelime sıklık diyagramlarında geçen bir kelimenin genellikle başka hangi kelimelerle birlikte yer aldığı ortaya çıkarılarak metin setinin gündemi hakkında fikir edinmek mümkündür.

Farklı n-gramlarda geçen bazı kelime öbeklerindeki ortak kelimeler ile peşi sıra gelen tüm kelimelerden bir ağ diyagramları oluşturulabilir. Ağ bilimi düğüm adı verilen varlıklar ile bunlar arasındaki bağlantıların teşkil ettiği ağ yapısını bütünsel olarak analiz eden bir alandır (Scott & Carrington, 2011). Buna göre kelimelerin her biri düğüm ve art arda gelme durumu da iki kelime arasındaki ilgiyi gösteren bir özellik olmak üzere her metin seti bir ağ diyagramı teşkil edecektir. Ağ diyagramları yardımıyla metinlerde kavramlar arası ilişkiler görsel olarak ortaya çıkarılabilir. Şekil 5'te Jane Austen adlı meşhur romancının eserlerinin ağ diyagramları görülmektedir. Bu diyagramda görüleceği üzere ağda en çok bağlantısı olan düğümler romanın kahramanı ve etrafındaki diğer figürlerin adları olmaktadır.

Şekil 5. Ağ Diyagramı Örneği (Silge ve Robinson, 2018)

Şekil 6. Kelime Sıklık Histogramı Örneği (Girdi olarak Türk Ceza Kanununu Analiz Edilmiştir)

5.7.5. TF.IDF Ölçütü: Kelimelerin Heterojen Dağılımı Durumu

Sıklık ölçütleri ile ilgili yukarıda ele alınan tüm ölçütler metin setinin geneli ile ilgilidir. Bir metin seti içinde tek bir yazıda aşırı derecede tekrar etmiş bir ifadenin tüm metin seti içindeki en yüksek frekanslı kelime olma olasılığı bulunmaktadır. Bu durumda örneğin ekonomi ile ilgili yazıların yer aldığı bir metin setinde sadece bir yerde enflasyon kelimesi görüldüğü halde metin setinin tamamı üzerinde analizde bu kelime en sık görülen kelimeler listesinde birinci olarak ortaya çıkabilir. Ancak bu kelimenin dokümanlar arasında bulunmamaktadır. Bir kelime aynı şekilde diğer metinlerde nadiren de görülebilir. Bu olasılık metin madenciliği analizinin sağlığı hakkında şüphe oluşturabilir ancak yukarıda anılan risk dilin doğası göz önüne alındığında görece düşük kabul edilebilir. Nitekim bir dokümanda doğal dil söz konusu ise herhangi bir kelimenin tüm metin setini etkileyebilecek kadar çok tekrar etmesi olası değildir. Bunun için aynı kelimenin örneğin yüz kez alt alta ya da dağınık olarak dokümanda verilmesi gerekir.

Ancak bu ihtimale karşı bir kelimenin tüm dokümanlar içindeki heterojen dağılımı yerine homojen bir şekilde sık dağılımını ölçen IDF (Inverse document Frequency) adlı bir ölçüt bulunmaktadır. Öte yandan hem kelime sıklığını (TF: Term Frequency) hem de IDF değerini aynı anda göz önüne alarak bir kelimenin ne kadar “önemli” olduğunu hesaplayan ve TF ile IDF değerinin çarpımı ile hesaplanan TF.IDF adlı bir ölçüt daha bulunmaktadır. Bu ölçüt arama motorları tarafından da kullanılmaktadır. Söz gelimi “ve, veya” gibi sözcükler, hem her dokümanda olduğundan hem de her dokümanda sıkça görüldüğünden TF.IDF değerleri düşük çıkarken, o doküman setinde sık görülen ancak anlamlı olan anahtar terimler daha yüksek TF.IDF değerine sahip olmaktadır.

6. KISITLAR

Metin madenciliği birtakım kısıtlara sahiptir ve gerçekleştirilecek araştırmaların bu kısıtlar göz önüne alınarak planlanması gerekmektedir. Örneğin elde bulunan metinler içerisindeki konulara bağlı olarak tek başına yorumlanabilir net sonuçlar üretmeyebilir. Bu nedenle analizlerin genellikle bir uzman görüşü ile birlikte değerlendirmesini gerektirecektir.

Ancak metin madenciliği yapılan konuda uzmanların daha fazla araştırması hipotezler türetebilmesi için kayda değer olanaklar yaratmaktadır (Kaushik, 2013). Doğal dillerin esnek kuralları ve istisnaları ile argo ve deyim kullanımı ve yazım hataları da analizlerin önemli zorluklarından bir kısmını teşkil etmektedir. Bilgisayarlar metinler de dâhil olmak üzere çok fazla miktardaki veriyi analiz edebilmesine rağmen anılan bu dilsel öğeleri insanların günlük yaşamda hızla çözdüğü kadar kolay çözememektedir. Metin madenciliği ile ilgili bir diğer kısıt ise dilsel bağımlılıktır. Metinlerin içeriğini direkt olarak görselleştirmeye yarayan kelime bulutu gibi araçlar dışında kalan duygu analizi, özetleme gibi metnin içeriğini anlamaya yönelik algoritmalar

hangi dil için tasarlanmış ise o dilde hizmet verebilir. Bir dil için tasarlanmış algoritma başka bir dilde tam olarak çalışmamaktadır nitekim her dilin farklı söz dizim, yazım ve ifade kuralları bulunmaktadır. Bu nedenle örneğin İngilizce için geliştirilmiş duygu analizi algoritması Türkçe için geçerli olmayacaktır.

Metin madenciliği devasa metinlerden sonuç üretme kapasitesine sahiptir ancak bu durum bazen bu şekildeki bir veri setinin analizi sonucunda elde edilecek çıktılardan bile çok fazla miktarda olmasına neden olabilir. Söz gelimi on milyon sayfaya tekabül eden miktardaki bir metnin, on binde biri bile bin sayfalık bir metne tekabül eder. Diğer taraftan metin madenciliği metin içerisinde kavramlar arası ilişkileri tespit etmekte çok güçlü olmakla birlikte tamamen otomatize edilmiş bir çıkarım yapma gücüne halen sahip değildir.

7. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Giderek artan miktarda verinin üretildiği çağımızda bu verilerin miktar bakımından en önemli kısmını metinler oluşturmaktadır. Bu durum insanların bilgi aktarımında doğal dilleri kullanmalarından kaynaklanmaktadır. Tablolar halinde tutulan verilerin analizi için veri madenciliği alanında kullanılan yöntemler metinlerin analizi için kullanılabilir değildir. Metinlerin analiz edilebilmesi için bir takım özel araçlar ve yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu araç ve yaklaşımlar metin madenciliği olarak adlandırılan alanın doğmasına neden olmuştur. Metin madenciliği için kullanılan araçlar veri madenciliği alanında kullanılanlardan farklı olduğu gibi elde edilen bulgular da veri madenciliği bulgularına göre daha farklı yorumlanmaktadır. Bir veri madenciliği çalışması sonucunda elde edilen temel istatistiksel bilgiler ilgili veri seti hakkında direkt çıkarımlara olanak verebilir ancak metin madenciliği çalışması sonucunda elde edilen bilgiler ek yorumlamalara ihtiyaç bırakır.

Her metin setinin ve metin setinde bulunan metinlerin yazarlarının öznel özellikleri ile ilgili alanın dinamiklerinden ötürü çok ciddi değişkenlik arz ettiğinden metin madenciliği sonuçları üzerinden standart çıkarımlar yapılması kolay olmamaktadır. Yaşayan bir varlık olarak doğal dilin esnekliği, istisnaları, değişimi gibi özellikleri ile dil kullanımında deyimler, ironiler, argo kullanımı, yazım hataları ve standart olmayan kısaltmalar ve jargonlar metinler üzerinde analiz yapılmasını zorlaştıran unsurlardandır. Bu nedenle haber metinleri veya teknik raporlar gibi standart metinlerin analizleri daha kontrolsüz olan ve standart olmayan sosyal medya metinleri üzerinden gerçekleştirilen analizlerine göre daha kolay yorumlanabilir sonuçlar üretmektedir. Doğal dilin yapısından ve kullanıcılarından kaynaklanan bu zorluklar yine de metin madenciliği ile araştırmacılar ve organizasyonların günümüzdeki devasa metin yığınlarını incelemekten alıkoymamaktadır. Nitekim metinlerden süzülen çıktılar bir sonuç üretmediğinde dahi analiz edilen metin yığınları üzerinde daha önce sorulmamış yeni soruların üretilmesine ve hipoteze dönüştürülmesine olanak vermektedir. Metin madenciliği çalışmalarında bazı standart çıktılar dışındaki çıktılar araştırmacıların tercihlerine göre elde edilmektedir. Örneğin eş görülme korelasyonu bunlardan biridir. Araştırmacı metin yığınları içinde herhangi bir kelimenin en sık birlikte görüldüğü kelimeyi sorgulamak suretiyle yeni bir sonuca varabilir. Diğer taraftan metin madenciliği araçlarından örneğin metin özetleme özelliği metinlerden sonuç üretmek yerine metinlerin daha kısa forma getirilerek okunabilmesine olanak vermektedir. Bu durum ise metin madenciliğinin sadece devasa metin yığınlarından sadece sonuç üretmek için değil bu metinlerle başa çıkmak için de var olduğunu ortaya koyar. Eğer insanlar tarafından okunacaksa bile ilgisiz metinlerin baştan elenmesine ve zaman kazanılmasına hizmet eden özetleme algoritmaları yine metin madenciliği alanı içerisinde yer almaktadır. Spam (gereksiz reklam e-postası) filtreleme algoritmaları metin madenciliğinin bu alandaki en somut faydalarının ürüne dönüşmüş bir örneğidir. Gelişmekte olan spam algoritmaları ile artık e-posta kutularımızda daha az spam mesajla karşılaşmaktayız.

Metin madenciliği çalışmalarında kullanılan yaygın araçların çoğu ücretsiz ve açık kaynaklıdır. Bu durum bu araçların yaygın bir kullanıcı kitlesine sahip olmasına bunun yanında internette bu kaynakların kullanımı ile ilgili çok miktarda açıklayıcı dokümantasyonun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu durum her düzeyde organizasyonlar ve araştırmacılar için önemli fırsatlar yaratmaktadır. Büyük ve eski bir işletme hakkında çıkan çok sayıda haberleri metin madenciliği yöntemi ile analiz ederek imajı hakkında fikir edinebilir iken yeni ve küçük bir işletme ilgili olduğu mevcut ürünlerle ilgili internette yazılan yorumları

kullanarak metin madenciliği çalışmaları ile ürününün özelliklerini geliştirmek için yeni ve değerli bilgiler ortaya çıkarabilir. Politikacılar ve politik organizasyonlar kamuoyu görüşlerini anketle sormak yerine sosyal medya analizini kullanarak kamuoyunun nabzını tutabilirler. Akademisyenler araştırmacının zaman ve imkânlarına göre sınırlı tutulan bibliyometrik çalışmalarını metin madenciliği yöntemlerini kullanarak çok daha fazla akademik materyale yöneltebilirler. Aynı şekilde metin madenciliği ile daha önce hiçbir şekilde tamamen incelenmemiş büyük miktarda haber metinleri, raporlar veya başka metinsel kaynaklar topluca analiz edilerek önemli çıkarımlar elde edilebilir.

KAYNAKÇA

- Atan, S. (2016a). Metin Madenciliği ile Sentiment Analizi ve Borsa İstanbul Uygulaması, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi.
- Atan, S. (2016b). Veri, Büyük Veri ve İşletmecilik. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 19(35), 137-153.
- Atan, S., & Emekci, H. (2018). İktisat ve İşletme Uygulamaları İçin R ile Veri Analizi, İstatistik, Modelleme ve Uygulama (1. bs). Seçkin Yayıncılık.
- Babu, B. V., Nagar, A., Deep, K., Pant, M., Bansal, J. C., Ray, K., & Gupta, U. (2014). Proceedings of the Second International Conference on Soft Computing for Problem Solving (SocProS 2012), December 28-30, 2012. Springer.
- Baker, B. S. (1995). On finding duplication and near-duplication in large software systems. 86-95. <https://doi.org/10.1109/WCRE.1995.514697>
- Bolasco, S., Canzonetti, A., Capo, F. M., Ratta-Rinaldi, F. della, & Singh, B. K. (2005). Understanding Text Mining: A Pragmatic Approach. İçinde Knowledge Mining (ss. 31-50). Springer, Berlin, Heidelberg. https://doi.org/10.1007/3-540-32394-5_4
- Cady, F. (2017). The Data Science Handbook. John Wiley & Sons.
- Chen, H. (2011). Dark Web: Exploring and Data Mining the Dark Side of the Web. Springer Science & Business Media.
- Çalış, K., Gazdağı, O., & Yıldız, O. (2013). Reklam İçerikli Epostaların Metin Madenciliği Yöntemleri ile Otomatik Tespiti. International Journal Of Informatics Technologies, 6(1), 1-7.
- Davenport, T. (2014). Big Data at Work: Dispelling the Myths, Uncovering the Opportunities. Harvard Business Review Press.
- Derick, J. (2010). Three Real-World Applications of Text Mining to Solve Specific Business Problems by Derick Jose—BeyeNETWORK. <http://www.b-eye-network.com/view/12783>
- Dolgun, M. Ö., Özdemir, T. G., & Oğuz, D. (2009). Veri madenciliğiâ nde yapısal olmayan verinin analizi: Metin ve web madenciliği. İstatistikçiler Dergisi: İstatistik ve Aktüerya, 2(2).
- Feldman, R., & Sanger, J. (2006). The Text Mining Handbook: Advanced Approaches in Analyzing Unstructured Data. Cambridge University Press.
- Fontama, V., Barga, R., & Tok, W. H. (2015). Predictive Analytics with Microsoft Azure Machine Learning 2nd Edition. Apress.
- Gupta, V., & Lehal, G. S. (2009). A Survey of Text Mining Techniques and Applications. Journal of Emerging Technologies in Web Intelligence, 1(1). <https://doi.org/10.4304/jetwi.1.1.60-76>
- Hansen, C. D., & Johnson, C. R. (2011). Visualization Handbook. Elsevier.
- İlhan, S., Duru, N., Karagöz, Ş., & Sağır, M. (2008). Metin Madenciliği ile Soru Cevaplama Sistemi. Elektronik ve Bilgisayar Mühendisliği Sempozyumu (ELECO), Bursa, 26-30.
- Karadağ, A., & Takçı, H. (2010). Metin madenciliği ile benzer haber tespiti. Akademik Bilişim.
- Kaşıkcı, T., & Gökçen, H. (2013). Metin Madenciliği İle E-Ticaret Sitelerinin Belirlenmesi. Bilişim Teknolojileri Dergisi, 7(1).
- Kaushik, M. L. (2013). Text Mining—Scope and Applications. Text Mining, 55(2).
- Kılınç, D., Borandağ, E., Yücalar, F., Tunalı, V., Şimşek, M., & Özçift, A. (2016). KNN algoritması ve r dili ile metin madenciliği kullanılarak bilimsel makale tasnifi.

- Miner, G., IV, J. E., & Hill, T. (2012). *Practical Text Mining and Statistical Analysis for Non-structured Text Data Applications*. Academic Press.
- Mucherino, A., Papajorgji, P. J., & Pardalos, P. M. (2009). *Data Mining in Agriculture*. Springer Science & Business Media.
- O’Keeffe, A., & McCarthy, M. (2010). *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*. Routledge.
- Patel, F. N., & Soni, N. (2012). *Text mining: A Brief survey*.
- Pattnaik, P. K., Rautaray, S. S., Das, H., & Nayak, J. (2018). *Progress in Computing, Analytics and Networking: Proceedings of ICCAN 2017*. Springer.
- ReSoomer Text Summarization Tool. Erişim: 3 Mart 2019, <https://resoomer.com/en/>
- Scott, J., & Carrington, P. J. (2011). *The SAGE Handbook of Social Network Analysis*. SAGE.
- Shaalán, K., Hassanien, A. E., & Tolba, F. (2017). *Intelligent Natural Language Processing: Trends and Applications*. Springer.
- Silge, J., & Robinson, D. (2017). *Text Mining with R: A Tidy Approach*. O’Reilly Media, Inc.
- Talib, R., Kashif, M., Ayesha, S., & Fatima, F. (2016). Text Mining: Techniques, Applications and Issues. *International Journal of Advanced Computer Science and Applications*, 7(11). <https://doi.org/10.14569/IJACSA.2016.071153>
- TextRank Algorithm for Text Summarization for R Language. Erişim: 3 Mart 2019, <https://cran.r-project.org/web/packages/textrank/vignettes/textrank.html>

HABİB EN-NECCÂR'IN ANTAKYA HALKINA TAVSİYE ETTİĞİ PSİKOSOSYAL HİKMETLER

THE PSYCHO SOCIAL WISDOM RECOMMENDED TO THE ANTAKYA PEOPLE OF HABIB AN-NAJJAR

Osman ORAL¹

1. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi,
osman-oral@hotmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-6403-5144>

Makale Türü Article Type
Derleme Review Article

Başvuru Tarihi/Application Date
18.12.2018

Yayına Kabul Tarihi/Acceptance Date
10.03.2020

DOI
10.20875/makusobed.499075

Öz

Habib en-Neccâr, Hz. İsa'nın peygamberliği döneminde Antakya'da yaşadığı tahmin edilen biridir. O dönemde bir şehir halkına tevhid dinini tebliğ etmeleri için Allah (veya Hz. İsa) elçilerini gönderir. Şehir halkı "Siz Allah'ın elçisi değil sadece bizim gibi birer insansınız. Rahman Allah size hiçbir şey indirmemiştir. Sizin söyledikleriniz yalandan ibarettir" ve "Bize uğursuzluk getirdiniz" gibi gerekçeler öne sürerek elçileri yalanlarlar. Onları taşıyarak öldürmeye karar verirler. Bu zulme engel olmak için şehrin uzak ucundan biri koşarak gelir, "Sizden hiçbir ücret istemeyen hidayet yolunda olan bu elçilere uyun!" demektir. O kişi kavmine; Peygamberlerin(kesme işareti gelmeli) Allah tarafından gönderildiğine inanmalarını, -akıl yeterli, peygamber'e ve vahiy bilgisine gerek yok diyen deizm türü görüşlerin aksine-onların vahiyyle öğrettiği hüküm ve ilkeleri içselleştirmelerini istemektedir. Hikmet ve hakikatleri söyleyen elçileri öldürmemeleri konusunda halkına bazı nasihatlerde bulunur. Halkın zulüm ve haksızlıklarına engel olmaya çalışırken onun öldürüldüğü rivayet edilir. Son nefesinde "Keşke kavmim, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikrâm edilenlerden kıldığımı bilseydi" diyerek halkının hikmet ve hakikatleri bilmelerini arzulamaktadır. Bu durum Kur'an'ın kalbi olarak nitelendirilen Yâsîn Sûresi'nin 13-29. âyetlerinde geniş bir şekilde anlatılır. Bu kişinin kavmine yaptığı psiko-sosyal içerikli tavsiyeleri insanlığa sunulur. Müfessirler ve tarihçilere göre bu şehir; 'Antakya', anlatılan prototip şahsiyet de 'Habib en-Neccâr'dır. O'nun halkına tavsiye ettiği psiko-sosyal hikmetlerin yaşamsal ilkelerden olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Hikmet, Tevhid, Yâsîn Sûresi, Antakya, Habib en-Neccâr

Abstract

Habib an-Najjar is one who is presumed to have lived in Antakya during the time of the prophethood of Jesus. At that time Allah's (or the prophet Jesus) sends his messengers to the people of a city to preach the religion tawhid/monotheism. The people of the city deny the messengers, saying, "You are only men like ourselves; and (Allah) Most Gracious sends no sort of revelation. You do nothing but lie" and "for us, we augur an evil omen from you". They decide to stone them to death. One of them will come running from the far end of the city to prevent wrongdoing, and he will say, "Obey those who ask no reward of you (for themselves), and who are themselves guided" he says. He wants his people to believe that the prophets were sent by Allah, and to internalize the principles and principles he taught by revelation -contrary to deism type views that say reason is sufficient and knowledge of the prophet and revelation is not necessary-. To prevent this persecution, someone comes running across the city. "Obey those who ask no reward of you (for themselves), and who are themselves guided", It is rumored that he was killed while trying to prevent the oppression and injustice of the people. In his last breath, he says, "Ah me! Would that my People knew (what I know)! For that my Lord has granted me forgiveness and has enrolled me among those held in honor!" and desires that their people should know the wisdom and the truth. This situation is described as the heart of the Qur'an from 13-29 of Surah al-Yaseen in his verses he is told extensively. This person's psycho-social advice to his people is presented to humanity. According to the commentators and historians, this city is 'Antakya' and the prototypical figure described is 'Habib an-Najjar'. It can be said that the psycho-social wisdom he recommends to his people is one of the vital principles.

Keywords: Wisdom, Tawhid, Surah al-Yaseen, Antakya, Habib an-Najjar

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

The subject and purpose of this study; It is the examination of the psycho-social wise advices that Habib an-Najjar, who is said to have lived in Antakya (Antioch), recommended to his people. It can be thought that the wisdom and truths he tells people are vital principles in the life of individuals and society.

Research Questions

Who is Habib an-Najjar? Why does he advise his people? He comes running from a remote part of the city. Why does he give important psycho social warnings to his people, even at the risk of death? Some people who have lived in history have important events taking place in sacred texts. There are lessons for future people from historical personalities and events that have happened to people. What are the psycho-social wisdom that Habib an-Najjar preached to his people and what principles can be deduced?

Literature Review

After a brief introduction, brief information is given about the life of Habib an-Najjar and the city Antakya, she lived in. Some academic studies have been used on the subject. Due to her historical and prototype personality, some works are applied. Yakut al-Hamevi's "Al-Mu'jem al-Buldan", Ibn Hisham's (d.218/833) "as-Sirah an-Nabawiyyah", Ibn Sa'd's (d.230/845) "at-Tabakat al-Kübra", Taberi's (d.310/923) "Tarih al-Umam al-Muluk", Ibn al-Asir's (d.630/1233) "Al-Kamil fi at-Tarih" etc. The wisdom of Habib an-Najjar is recounted in verses 13-29 of Surah al-Yaseen, which is described as the heart of the Qur'an. Qur'anic exegesis is also applied. For example al-Maturidi's (d.333/944) "Ta'wilat al-Qur'an", az-Zamahsheri's (d.538/1144) "Al-Kashshaf" and al-Razi's (d.606/1210) "Mafatih al-Gayb" are referenced.

Methodology

First, the history of Antakya and the life of Habib an-Najjar are examined briefly. The psycho-social wisdom described by Habib an-Najjar is evaluated with the following titles. "Obeying the messengers, that is, the prophets, who explain the wisdom and the provisions with the knowledge of revelation"; "Explaining wisdom and truths to human communities without expecting worldly response"; "Worshipping on the basis of tawheed and piety"; "Intercession and assistance of deities other than Allah"; "other selflessness, tolerance and forgiveness, and valuing assets". With these titles, the psycho-social wisdom that Habib an-Najjar recommended to his people is examined and evaluated in deskriptive style.

Results and Conclusions

Habib an-Najjar is one who is presumed to have lived in Antakya during the time of the prophethood of Jesus. At that time Allah's (or the prophet Jesus) sends his messengers to the people of a city to preach the religion tawhid/monotheism. The people of the city deny the messengers, saying, "You are only men like ourselves; and (Allah) Most Gracious sends no sort of revelation. You do nothing but lie" and "for us, we augur an evil omen from you". They decide to stone them to death. One of them will come running from the far end of the city to prevent wrongdoing, and he will say, "Obey those who ask no reward of you (for themselves), and who are themselves guided" he says. He wants his people to believe that the prophets were sent by Allah, and to internalize the principles and principles he taught by revelation -contrary to deism type views that say reason is sufficient and knowledge of the prophet and revelation is not necessary-. To prevent this persecution, someone comes running across the city. "Obey those who ask no reward of you (for themselves), and who are themselves guided", It is rumored that he was killed while trying to prevent the oppression and injustice of the people. In his last breath, he says, "Ah me! Would that my People knew (what I know)! For that my Lord has granted me forgiveness and has enrolled me among those held in honor!" and desires that their people should know the wisdom and the truth. This situation is described as the heart of the Qur'an from 13-29 of Surah al-Yaseen in his verses he is told extensively. This person's psycho-social advice to his people is presented to humanity. According to the commentators and historians, this city is 'Antakya' and the prototypical figure described is 'Habib an-Najjar'. It can be said that the psycho-social wisdom he recommends to his people is one of the vital principles. Habib an-Najjar has shown that the social being who believes in One Allah cannot be too big for the cruelty and injustice he hears, knows and sees, and that the believer is not one who deceives and betrays the servants of Allah. It can also be said that there is a psycho-social vital principle that must be assimilated in the solution of the problems that prevent individuals and societies from living happily and peacefully.

1. GİRİŞ

Kur'ân'ın kalbi diye nitelendirilen Yâsîn Sûresi'nde “Onlara şu şehir halkının, hani kendilerine elçiler gelen malum şehir halkının durumunu ibret verici bir misâl olarak anlat!...Şehrin öteki ucundan bir adam koşarak geldi ve şöyle dedi: Ey kavmim! Gelin, bu elçilere uyun. Evet, sizden hiçbir ücret istemeyen, hiçbir menfaat beklemeyen bu insanlara uyun!” (Yâsîn, 36/13-20) ifadelerindeki şehrin ‘Antakya’, meçhul kişinin ‘Habîb en-Neccâr’ olabileceği dile getirilir. Halkın elçileri ve vahyi reddetmeleri, psikolojileri ve eylemleri ibret, meçhul kişinin şahsiyet ve karakteri ile halkına anlattığı hikmetler insanlığa örnek olarak sunulur. Bu şehir “Karye/yerleşim yeri” ve “Medine/şehir merkezi” adıyla Kur'ân'da bazı olaylar sebebiyle geçtiği dile getirilir (Kehf, 77, 82; Yâsîn, 36/13, 20). Yine Ress şehrinin (Furkan, 25/38; Kaf, 50/12) Antakya olabileceği yorumları da yapılır (Mâtürîdî, 2005b: XII/170; Zemahşerî, 1998: V/169; Râzî, 1981, XXI/157, XXIV/82).

Kur'ân'da tarihsel olayların zikredilmesinin hikmeti iyi veya kötü prototipleri ortaya konularak insanları iyi davranışlara, erdemlere ve ahlâkî olgunluğa teşvik ile zulüm ve kötülüklerden sakındırma olduğu söylenir (Güneş, 2005: 18; Çalışkan, 2015: 112). Tarihin derinliklerinde kaybolmuş, bazıları kutsal metinlerde geçen, insanların başlarından geçen olayların insanlık için ders, ibret olmak üzere canlandırılmış gibi anlatımı, nebi veya salih kişilerin manevî faziletlerinden, üstün şahsiyet ve özelliklerini haber verilmesi insanları manevî olgunluğa teşvik eder. Allah'ın râzı olmadığı işlerin akıbetinden kaçınmaya, iyi örnekliği alıp taklide en azından onlara benzer güzel ve erdemli işler yapmaya teşvik de olabilir (Mâtürîdî, 2005b: VI/27; Râzî, 1981: XVIII/232 vd). Yâsîn Sûresinde geçen meçhul şahıs -Habîb en-Neccâr- olgusu kişilik, karakter, tavır, söz ve hitap tarzından dolayı birçok çalışmaya konu olmuştur (Sıcak, 2017: 445 vd). Onun tavsiye ettiği psiko-sosyal ilkelerin fert ve toplum hayatında yokluğu çeşitli problemlerin kaynağı kabul edilebilir (Bıyık, 2001: 73-4).

Bu çalışmanın konusu ve amacı; Antakya'da yaşadığı söylenen, halkına akıllarını kullanmalarını ve düşünmelerini öğütlediği rivâyet edilen hoşgörü prototipi, çeşitli din ve mezhepler tarafından da benimsenen ve saygı duyulan tarihî şahsiyet Habîb en-Neccâr'ın açıkladığı psiko-sosyal hikmetlerin deskriptif tarzda incelenip değerlendirilmesidir. Onun kavmine açıkladığı bu tür hikmet ve hakikatlerin fert ve toplum hayatında yaşamsal ilkelerden olduğu düşünülebilir. Onun hikmetli öğüt ve uyarılara geçmeden önce Antakya tarihi ve Habîb en-Neccâr'ın hayatına kısaca değinmenin yararlı olabileceği kanaatindeyiz.

2. ANTAKYA'NIN TARİHİ

Hatay ilinin merkezi olan Antakya, Âsi nehri kıyısında, denizden 440 m. yüksekliğindeki Habîb-i Neccâr dağı'nın eteklerinde yer alır. İlkçağlarda ve özellikle Roma-Bizans imparatorlukları döneminde en büyük şehirlerinden biri, olimpiyat oyunlarının düzenlendiği, kalabalık nüfuslu, 12 km uzunluğunda büyük surları bulunan önemli sanayi ve ticaret merkezidir (Sahillioğlu, 1991: III/228 vd). Şehir, M.S. 64 yılında Roma İmparatorluğu'na geçtikten sonra yarım milyondan fazla nüfusu ve şehir yaşam alanları ve sistemiyle şanslı insanların güzel hayatlar sürdüğü bir şehir olarak tarif edilir (Kasaba, 2006: 199). M.Ö. 4. yüzyılda Makedonya Kralı Büyük İskender'in komutanlarından I. Selevkos M.Ö. 22 Mayıs 300 tarihinde törenle yeni bir kentin temelini atar ve babasının adına izafeten kente “Antiokheia” yani Antakya adını verir. Burasını da Selevkos Devleti'nin merkezi yapar. Bir rivâyete göre Antakya'yı Antihos isminde bir kral kurmuştur (Taberî, 1991: III/843-4). Serbest bir idare olan şehirde belediye adına bronz, hükümdar adına gümüş para basıldığı rivâyet edilir. Roma İmparatorluğu'nun meşhur komutanlarından Pompei, M.Ö. 64'de Selevkos kralı XIII. Antiochus'u yener. Selevkos Krallığı yıkıldıktan sonra Antakya'da Roma devri başlar (Hamevî, 1990: I/316).

Antakya, Roma İmparatorluğu'nun Suriye eyaletinin merkez şehri olarak özerk yönetim yapısıyla Roma'dan atananlar tarafından yönetilirken Julius Sezar'ın imparator olmasına kadar geçen dönemde şehri valiler yönetmiştir. Bu dönemde Antakya, Grek-Roma medeniyetinin kaynaştığı bir medeniyet merkezi konumundadır. Roma İmparatoru Octavian (M.Ö. 27- M.S.14) döneminde Antakya, önemli bir askerî, ticarî ve Roma'dan sonra olimpiyat oyunlarının yapıldığı önemli bir merkez şehriydi. Roma İmparatoru

Octavian'dan sonra 23 yıl boyunca Tiberius, sonrası ise imparator Gaius'un (Caligula) (M.S. 37-41) kısa imparatorluk dönemi olmuştur (Taberî, 1991: III/843-4). Habîb en-Neccâr'ın yaşadığı dönem muhtemelen bu tarihlere tekâbül etmektedir. Bundan sonra Antakya halkı tevhid dinine girer, dört İncil'den birinin yazarı olan Matta'nın İncil'i Antakya'da yazdığı da söylenir (Downey, 1961: 190-3).

M.Ö. 1800'lü yıllardan itibaren Antakya sırasıyla; Akadlılar, Hititler, Huri-Mitanni, Hititliler, Asurlular, Sami-Aramiler, Urartular, Oğuzlar, Persler, Makedonlar, Fenikeliler, Ermeniler, Romalılar, Arap Müslümanlar, Alevî Hamdaniler, Bizanslılar, Fatimîler, Selçuklu Türkleri, Haçlı orduları, Memlükler, Osmanlılar, Fransızlar, Hatay Cumhuriyeti ve Türkiye Cumhuriyeti gibi uygarlık ve devletler tarafından el değiştirmiştir (Bakır, 2010: 5-8; Türk, 2016: 181 vd). Hz. Ömer döneminde Ebû Ubeyde b. Cerrâh (ö. 18/639) komutasındaki ordu tarafından 638 yılında fethedilen Antakya, Yavuz Sultan Selim'in 1516 yılı Mısır Seferi sırasında Osmanlı hâkimiyetine geçti (İbnü'l-Esîr, 1987: I/325, 331-2, 367). 29 Mayıs 1937'da Hatay Cumhuriyeti kuruldu. Habîb en-Neccâr'ın yaşadığı şehir Antakya, Hatay Cumhuriyeti Millet Meclisi'nin aldığı karar ile 23 Haziran 1939'da Türkiye'ye katıldı (Armaoğlu, 1990: I/348-9; Sökmen, 1992: 95).

3. HABÎB EL-NECCÂR'IN HAYATI

Habîb en-Neccâr'ın asıl adı; Habîb b. Mûsâ, Habîb b. İsrâil veya Habîb b. Mer'î'dir. O'nun, Hz. İsa'nın peygamberliği döneminde (M.S. 20-41) Antakya'da marangozluk mesleğiyle geçimini sağlayan bir kişi olduğu belirtilir. O'nun ipekçi, neccâr (dülger), kassâr (bez ağartan) veya ayakkabıcı olduğu yönünde çeşitli rivâyetlerin yanında günlük kazancının yarısını ailesine ayırıp diğer yarısını fakir ve kimsesizlere ayırdığı hayırsever bir kişiliği olduğu da söylenir (Ateş, 1981: 373-4; Çalışkan, 2015: 16). Habîb en-Neccâr'ın imânını gizleyen tevhid dininde mü'min biri olduğu veya şehre gelen elçilerle tanıştığı, tevhid dinini onlardan dinlediği, elçilerin dediklerinin doğruluğunu kanıtlamak için onlardan hasta olan oğlunu iyileştirmelerini istediği, onların "Biz Allah'a dua ederiz, gerçek şifayı verecek olan O'dur" dediklerini ve hasta oğlu için yaptıkları dua sonunda çocuğun sağlığına kavuştuğu belirtilir. Şehre gelen elçilerin Hz. İsa'nın körleri ve alaca hastalığını iyileştirme, ölüleri diriltme gibi mucizeleri olduğundan (Mâide, 5/110) elçilerin de buna benzer olağanüstü şeyler gösterdikleri de rivâyet edilir (Aydemir, 1991: III/468-9).

Elçilerin şehir halkına hak ve hakikatleri söylemeleri üzerine bunlara karşı gelen bazıları "Sizin yüzünüzden bize uğursuzluk geldi" (Yâsîn, 36/18) gerekçesini öne sürdüler. Elçiler de "Uğursuzluk kendinizdedir. Size öğüt verildi ve bu yüzden uğursuzluğa uğradınız, öyle mi? Gerçekte siz haddi aşmış bir topluluksunuz" (Yâsîn, 36/19) diyerek karşılık verdiler. Uğursuzluk diye bir şey olmadığını, kişinin başına gelen olumsuzlukların kendisinin özgür iradesiyle işlediği fiillerden kaynaklanabileceğini elçiler halka anlattılar. Şehrin laf anlamaz azgın kişileri, halkın tevhid dinine geçeceği endişesiyle elçileri taşlamayla veya ateş dolu kuyulara atarak öldürmeye karar verdiler. Buna engel olmak için şehrin bir ucundan bir kişi koşarak geldi. Hak ve hikmetten başka bir şey söylemeyen bu elçilerin öldürülmesinin doğru olmayacağını halkına anlattı ama onu dinlemediler (Râzî, 1981: XXVI/54-5; İbn Adîm, 1989, 97; Ateş, 1981: 373).

Bir diğer rivâyette de şehirde Allah'ın elçilerini öldüreceklerini, onlara çeşitli zulümler yapılacağını duyduğundan şefkat ve merhametinden dolayı Habîb en-Neccâr hızlıca gelir, imânını gizleme ihtiyacı duymadan halkına hikmet ve hakikatleri canı pahasına da olsa anlatır (Mâtürîdî, 2005b: XII/70-1). "Koşarak gelen" (Kasas, 28/20; Yâsîn, 36/20); ifadesi sözü dinlenen şehrin ileri gelen kişileri olabileceği yorumları da yapılır. Dolayısıyla Habîb en-Neccâr şehrin sözü dinlenenlerden birisidir. Koşmanın kişinin yapacağı nasihatler hususunda vakit geçirilmeden bütün gayretlerini sarf etmeleri için insanlara yol gösterme çabası olduğunu belirten Râzî (ö.606/1210), "O şehrin en uzak köşesinden" ifadesinin elçilerin tebliğlerinin, şehrin ta en uç köşesinde bulunan kimselere kadar ulaştığını anlatır ve bahsedilen yer Antakya, o zaman çok büyük bir şehirdi, demektedir (Râzî, 1981: XXVI/54-5).

Bazı rivâyetlere göre Habîb en-Neccâr aslında şehirde varlıklı zanaatkâr biri olup lepra/miskin rahatsızlığını tedavi süreci için şehirden uzak bir yerde veya ibadetle meşguldür. Mü'min olduğunu açıklayıp halkını da imâna çağırınca linç edilerek veya başı kesilerek öldürülür, başını eline alıp yürüdüğü de rivayet

edilir. Son nefesinde “Allah’ım! Halkıma hidayet ver!” diye dua eder. Böylece o, insanlara beddua etmeme, onların hidayeti yani hak ve hakikatleri bulmaları için dua etme elçilerin özelliği olduğu gibi mü’minlerde de olması gereken erdemli davranışlarından olduğunu ilkesini de göstermiş olur (Mâtürîdî, 2005b: II/410, XIII/379; Râzî, 1981: XXIII/35, XXVI/55).

Kur’ân’da onun öldürülme şekli açık ifadelerle geçmez. Bazı müfessirler Habîb en-Neccâr’a sopa vurularak meydan dayağı atıldığı, ateş çukurunun içine diri olarak atılmak şeklinde veya üzerine toprak dökülerek, testere ile vücudunu, bacaklarını ve diğer azalarını ayırdığı, şehrin sokaklarına serpildiği, Kur’ân’da geçen “Ress” (Furkân, 25/38; Kâf, 50/12) adlı kuyuya atılarak öldürüldüğü gibi işkence türleriyle ilgili yorumlar da yapılır (Râzî, 1981: XXI/157, XXIV/82; İbn Aşûr, 1984: XXII/370-1). Kur’ân’da ona atfedilerek geçen “Rabbimin beni başısladığını ve güzel biçimde ağırılanlardan eylediğini keşke kavmim bilseydi” (Yâsîn, 36/26-27) ifadesiyle onun Cenneti hak edecek erdemli bir davranışta bulunduğu, hikmetleri halkına anlattığı, canına kastedenlerin hidayeti için dua yapacak yüce karakter ve ahlâkta olduğu söylenir. O, tek ve bir Allah’a inanan kişinin toplumda zulme ve haksızlıklara bigâne kalınamayacağını, mü’min kişinin Allah’ın kullarını aldatan ve onlara ihanet eden biri olmadığını göstermiştir (Mâtürîdî, 2005b: XII/74).

Hz. Peygamber’in Habîb en-Neccâr’ı sahabelere Sakîf kabilesiyle ilgili bir olay vesilesiyle anlattığı rivâyet edilir. Sakîf kabilesinin reisi Urve b. Mes’ud (ö. 9/630), Mekke Fethi’nden sonra Hicretin 9. senesinde Medine’ye gelerek Müslüman olur. Kabilesini İslâm’a dâvet etmek üzere Hz. Peygamber’den izin ister, izin verilince de Tâif’te kabilesini İslâm’a dâvet etmeye gider. Onlara İslâm’ın hakikatlerini anlatır ama kavmi onu dinlemez ve şehit ederler. Bunu duyan Hz. Peygamber “Urve de Yâsin ehli -yani Habîb en-Neccâr- gibi kabilesini Müslüman olmaya dâvet etti ve sonunda şehit oldu” demiştir (İbn Hişâm, 1963: IV/126, 182; İbn Sa’d, 1957: I/312-3). Eğer bu rivâyet sahihse Habîb en-Neccâr olayını bir olay vesilesiyle Hz. Peygamber’in sahabelere anlattığı söylenebilir. Muhtemelen Habîb en-Neccâr’ın ölümünden sonra şehir büyük bir deprem veya korkunç bir sesle yıkılmıştır (Yâsîn, 36/29; Malalas, 1986: 131; Bahadır, 2013: 207).

Günümüzde onun mezarının Antakya’da nerede olduğu kesin bilinmemektedir. Habîb en-Neccâr adıyla bilinen bir dağın eteklerinde, aslı bir Roma tapınağı iken Bizans döneminde kiliseye, İslâmî dönemde camiye çevrilen ve aynı adı taşıyan binanın altındaki üç mezardan birinin Habîb en-Neccâr’a âit olduğu da ileri sürülmektedir (Ateş, 1981: 373-4).

4. HABÎB EL-NECCÂR’IN DİLE GETİRDİĞİ HİKMET VE HAKİKATLER

Kur’ân’da Yâsîn Sûresi’nin 20-27. âyetlerinde geçen halka söylenilmesi gerekenleri hem muhteva hem de üslûb açısından mükemmel bir şekilde işaret edilen hikmet ve hakikatler şu şekilde sıralanabilir.

- a- Vahiy bilgisi ile hikmet ve hükümleri açıklayan elçilere uyulması.
- b- Hikmet ve hakikatlerin dünyevî karşılık, menfaat beklenmeden anlatılması.
- c- İnsanın tevhid ve takvâ bilinci temelinde kulluk yapması.
- d- Allah’tan başka ilahların dünyada ve âhirette şefaât ve yardımı olmaması.
- e- Diğerkâmlık, hoşgörü ve affetme, diğer varlıklara değer verme psiko sosyal ahlâkî bir erdemdir.

4.1. Vahiy Bilgisi İle Hikmet ve Hükümleri Açıklayan Elçilere Uyulması

“Ey kavmim! Dosdoğru yoldaki bu elçilere uyun!” (Yâsîn, 36/20) ifadesiyle Habîb en-Neccâr, kavmine elçilerin Allah tarafından gönderildiğine inanmalarını böylece onların vahiyle öğrettiği hüküm ve ilkeleri içselleştirmelerini arzulamaktadır. Kavmi “Siz Allah’ın elçisi değil sadece bizim gibi birer insansınız. Rahmân Allah size hiçbir şey indirmemiş, sizin söyledikleriniz yalandan ibarettir” (Yâsîn 36/15) demişlerdi. Tarih boyu Peygamber’e ve vahiy bilgisine gerek olmadığı, her şeyde aklı yeterli gören deist türü akımlar, nübüvveti ve peygamber göndermeyi hikmetsiz, vahyin de bilgi türü olmadığını iddia etmişlerdi (Taftazanî, 2013: 235; Oral, 2019a: 200 vd). Kur’ân’da nübüvveti reddedenlere “Size bir uyarıcı peygamber gelmemiş miydi?” sorusuna verdikleri psikolojik savunma türü cevapta insan türü elçileri kabul etmeme, onları

dinlememe, nübüvveti, vahiy bilgisini yalanlayıp inkâr etme ve akıllarını düzgün bir şekilde kullanmama (el-Mülk 9-10) gibi ortak nitelikleri sayılabilir.

“Dosdoğru yoldaki elçilere uyulması” tavsiyesi, doğruya, iyiye ve güzele akıl-vahiy birlikteliği ile ulaşılabildiğini anlatır. Allah’ın dilediği emir, hüküm ve bilgileri peygamberine bildirmesi olan vahyin (Şûrâ 42/51) temelinde elçilerin yolu sırat-ı müstakîm; salihlerin, kendilerine nimet ve lütuf verilenlerin Allah’a kulluk yoludur (Al-i imrân 3/51). Peygamberlerin üzerinde olduğu dosdoğru olan yol, her türlü psikolojik yönelme, sapkınlık, iyiden ve güzelden uzaklaşma, kişiyi mutlu eden eylemlerden uzak kalma ve irade bozukluklarına duçar olma gibi hususlardan korunma yoludur (Altıntaş, 2019: 582). Elçilere uymak yani itaat Allah’a itaat, onlara imân Allah’a imân olmasından dolayıdır (Enfâl, 8/1; Nûr, 24/51). İnsanları, ‘bir’ ve ‘tek’ Allah’a kulluğa davet, tevhid ilkesini anlatmak peygamberlerin en temel görevi ve her türlü mazeret ve itirazları ortadan kaldırma hikmetine de yönelik olmalıdır. Çünkü Allah’ın insanlara gönderdiği elçiler, fertlerin, sosyal hayatta imân, salih amel ve erdemli ahlâkî davranışlar ile psiko-sosyal hikmetli güzelliklere uyum sağlayan medenî kişilikli olmasına da yardım ederler (Mâtürîdî, 2005b: XIII/283; Gazâlî, 1974: I/291, IV/110, 2004: 11-2; 2015:138-9).

Dolayısıyla Allah’ın beşere birçok hikmet için gönderdiği elçilerin yoluna uymak, imân ve ibâdetin, huzur ve mutluluğun, sevgi ve saygının, âile düzeni ve sosyal hayatın temeli gibi anlaşılmalıdır. İnsanın yapısında bilgisizlik ve hoyratlık olduğundan bu durum onu bütün davranışların sonuçlarını bilen bir peygambere muhtaç kılar. Nefiste olan kibir, gurur, bencillik gibi güdü ve eğilimler ile cinsellik, mal-servet tutkusu, güç, iktidar, itibar, yönetme gibi arzular, toplumsal dışlanma, horlanma gibi endişe ve korkular sağlıklı bir sosyal hayatın önünde en büyük engeli oluştururlar (Fârâbî, 1995: 73; İbn Haldûn, 1988: I/70, 80).

Aklın dalâlete düşmekten koruyan hidayete yönelten, ince ve esrarengiz meseleleri hikmetleri anlamasına yardım eden bir kılavuza yani vahye muhtaç olduğu, bu sebeple Peygamberler, nefsin suflî arzularına uymuş, hak yoldan çıkmış fert ve toplumları fitrat ve hidayet yoluna iletmek için gönderilmiş hidâyet rehberleri kabul edilir. Her yönüyle örnek olan nebilerde cömertlik, yiğitlik, yüksek ahlâk, yaratıklara merhamet gibi ahlâkî erdemler ön plandadır. Nefsânî arzularla mücadele yöntemlerini insanlara öğreten elçilerin, belâlarda sebat, sabır ve nefsi gemlemenin zirvesinde olduklarını söylenir. İnsanların onlara uyması, güzel hasletlerini örnek alması aklın gereği ilahî lütuf ve nimet olarak görülür (Mâtürîdî, 2005a: 155, 284-5; 2005b: II/257-9; Neseî, 2004: I/367, II/41, 49). Dolayısıyla peygamberler insanlar için nesnel değil, yönetsel örneklik oluştururlar (Râzî, 1981: VI/20; Yar, 2009: 142).

Sonuç olarak akıl her şeye yeterli, nübüvnete ve vahye gerek yok görüşünü savunan, peygamberleri reddeden deist türü görüşlerin aksine bütün insanlığa rehber, uyulması için gönderilen Allah elçileri, fert ve toplumsal hayat için yaşamsal hikmet ve hakikatleri aklın işlevselliğinde vahiy bilgisi ile insanlara sunarlar. Doğruya, hakikate, iyiye ve güzele ancak akıl-vahiy birlikteliği ile ulaşılabileceğini gösterirler. Dosdoğru yoldaki elçilere uyulması, onların vahiy bilgisi ile getirdikleri hikmet ve hükümlerin gönülden kabul edilmesi anlamına da gelir. İnsanların kendi özgür irâdeleriyle seçtikleri nimet, lütuf ve kulluk yolu sırat-ı müstakîm’e, bu yolda azm ve sabırla yürümeye dünyevî karşılık ve menfaat beklenmeden hikmetleri açıklayan ve ilkeleri anlatan peygamberlere uymak sayesinde olabileceği söylenebilir.

4.2. Dünyevî Karşılık, Menfaat Beklenmeden Hikmet ve Hakikatlerin Anlatılması

Habîb en-Neccâr’ın kavmine “Sizden hiçbir ücret istemeyen, hiçbir menfaat beklemeyen bu insanlara uyun!” (Yâsîn, 36/21) demesiyle Allah’ın gönderdiği elçilerin şan, şeref ve dünyevî ücret gibi menfaat beklenmeden tebliğlerini insanlık yararına yaptıklarını anlatır. Bu psiko-sosyal ilke peygamberlerin dilinden gönderildikleri topluluklara söylenir, bütün elçilerin ortak özelliği olduğu tekrar edilir (En’am, 6/90; Yunus, 10/72; Hud, 11/29, 51; Mü’minûn, 23/72; Şuara, 26/109). Sosyal varlık olmanın bir gereği insan türü peygamberlerin her birinin alinteri ile geçindikleri meslekleri olmuş, insanlardan dünyalık bir ücret, karşılık beklememişlerdi. Sözelimi Hz. Âdem çifçi, Hz. Nûh gemici ve marangoz, Hz. İdris terzi, Hz. Davud demirci, Hz. Zekerîyya marangoz vb (Sebe, 34/10-11; Buhârî, 1981: Büyü 15; Müslim, 1981: Fedâil 169).

Din ve dünya işlerinin omurgasını rızık oluşturduğundan nebiler dünya geçimlerini bu yoldan tedârikle hem insanlara güzel ve faydalı meslekleri öğretmişler, hem de insanlara boyun bükmeden kendi alın teri helâl kazançlarıyla yaşamışlardır. Bu tür kamusal dîni görevi yapanların sadece Allah'ın rızası ve O'ndan lütûf ve rahmetinden mükâfat ve ecir bekleme tavrı, inançları ve hikmetleri insanlara açıklayan ve anlatanlarda olması gereken bir metod ve psiko sosyal ilke olduğunu söyleyen bazı âlimlere göre ücret ve mal karşılığında onuru ezilenler hikmet ve hakikatlere uymakta mazur görülebilir. Eğer nebiler halktan dini tebliğ karşısında bir ücret veya dünyevî karşılık isteselerdi onu reddetmek ve kabul etmemekte bir mazeretleri olabilirdi (Mâtürîdî, 2005b: V/137, VII/162, XII/71; XVI/36; Râzî, 1981: XXVI/55, XXVII/166 vd).

Buna Kral peygamber Hz. Süleyman'ın şu tavrı örnek verilir. Seb'e ülkesinden yüksek miktarda mal, para ve hediyeler gelince O "Allah'ın bana verdiği size verdiğiinden daha değerlidir. Bu hediyeyle ancak sizler sevinirsiniz" (en-Neml 27/36) diyerek güneşi ilah kabul eden Melike (Belkıs)'ye Allah inancını anlatmada dünyalık karşılık kabul etmedi. Adaletiyle meşhur olmuş diğer bir hükümdar Zülkarneyn'de de aynı şey görülebilir. O, mazlum insanların Ye'cüc ve Me'cüc adlı kalabalık grupların zulüm ve kötülüklerine engel olacak ücret karşılığı bize sed yap isteklerine, "Rabbimin bana lütfettiği geniş imkân, güç ve iktidarın yanında sizin vereceğiniz ücreti kabul edemem. Siz bana beden gücüyle yardım edin, ben de onlarla sizin aranızda istediğiniz gibi sağlam bir sed yapayım" (el-Kehf 18/95) diyerek halktan ücret talep etmez. Halk onun bu tavrından sonra sözlerini dinlerler. Zülkarneyn'de onlara şirkin psiko sosyal zararlarını, tevhidi, imânı, toplum yararına güzel işler yapmayı ve âhîret hayatı gibi konuları anlatmıştı (Mâtürîdî, 2005b: VII/323, IX/103; Zemahşerî, 2018: IV/126-8). Hülâsa "Ücret istemeyen ve menfaat beklemeyen elçilere uyulması", vahiy bilgisinin aklın işlevselliği ile inançların gönülden kabulünde önemli bir psiko-sosyal hikmet ve ilkeyi anlattığı söylenebilir. Karşılık ve menfaat beklenmeden insanlara değer verip onlara ilgi gösterme, af, müsamaha, yumuşaklık, şefkat ve merhameti; kin, öfke, zorbalık ve düşmanlığa tercih, anlatılan, açıklanan, öğretilen hakikat ve hikmetlerin gönüllere girmesini kolaylaştırıp içten ve samimice kabulünü de sağlayabilmektedir.

4.3. Tevhid ve Takvâ Temelinde Kulluk

Habîb en-Neccâr "Hem ben beni yaratan Allah'a ne diye kulluk etmeyeyim ki? Bilin ki sonunda hepimiz hesap vermek üzere O'nun huzuruna çıkarılacaksınız. Ey kavmim! Ben O'nu bırakıp da başka ilahlar mı edineyim?" (Yâsîn, 36/22-23) sözüyle insana tevhid ve takvâ temelinde kulluğu, düşünme ve akletmeyi insanın yaratılışı, eylemlerini, hikmetini ve ölümden sonrasını ve ontolojik sorgulama yapmasını istemektedir. İnsanı yaratan Allah'tan başka şeyleri ilah kabul etmede aklını kullanma, bireyin akli ve özgür irâdesiyle yaptığı fiillerden O'nun huzurunda hesaba çekileceğini dikkatlere sunulmasıdır. Buna tevhid ve takvâ temelinde kulluk şuuru, bilinci denilebilir. Dîni ve ilmî zihniyeti belirleyen en canlı ilke kabul edilen kulluğun temeli tevhide göre Allah tektir, eşi ve benzeri yoktur, mutlak yaratıcı, güç, irâde ve bilgi sahibidir. Böylece tevhid, önce zihinde belli bir yapılanma, ardından da yaşam biçimlerini şekillendiren inanç durumundadır (Düzgün, 2005: 20; Oral, 2019b: 5879 vd). Takvâ ise korku anlamını da içermekle birlikte korkunç bir şeyden korkmayı değil seven birinin sevdiğinin gönlünü incitmekten çekinmesini, hem yaratanına hem de yaratılmışlara karşı saygı ve sorumluluk bilinç ve hassasiyetidir (Topaloğlu-Çelebî, 2010: 245). Habîb en-Neccâr insanın dönüşü ve varışının sonunda Allah'a olacağı âhîret inancını idrâklere sunmakta insanın bütün yaptıklarının hesabının mutlaka vereceği şuuru ile takvâ üzere kulluğu öğütlemektedir. Kulluk, kişinin eylemlerini bilinçli, sorumluluk, şuur ve hassasiyet halinde olmasıdır (Izutsu, 1975: 221-2; Alper, 2013: 122).

"Ey insanlar! Allah katında en ekrem yani değerliniz, faziletliniz takvâli olanlarınızdır" (el-Hucurat 49/13) ilkesi takvâ'nın eylem sonucu kazanıldığını, ilahî buyruklara hem kalp hem de davranış olarak itaat ve masiyetten kaçınma sonucudur. Üstünlüğün renk, ırk, soy ve sople değil, takvâ olduğu hakikati, kişinin özgür irâde temelinde yaptığı psiko sosyal işlevlerin önem arz etmesidir. Bununla Allah'ın değer verdiği fazilete ulaşabilmenin takvâ ile en güzel psiko sosyal işlevler ve ahlâkî davranış ile mümkündür (Krech ve

Crutchfield, 1980: 73 vd). Eylemlerin hesabının verilebilirliği, Rabbin her şeyi ince ayrıntısıyla bilmesi, dünyada ve âhirette karşılık vermesi, O’ndan hiçbir şeyin gizli kalmadığı, kulun devamlı her halükarda, her zaman ve her durumda davranışlarını ve durumlarını kontrol etmesi olan takvâ ölçüsünde sorumlulukla yaşama bilincini oluşturur. Tevhid ve kulluk, Allah’tan başka yaratıcı olmadığı, mutlak ve yegâne yaratıcının Allah olduğu ve O’nun her yönden “mutlak Bir” ve “yegâne Tek” olduğunun kalp, söz ve eylem olarak ifadesidir (Oral, 2018: 292).

“Beni yaratan Allah’a niçin kulluk etmeyeyim ki? Bilin ki sonunda hepiniz hesap vermek üzere O’nun huzuruna çıkarılacaksınız. Ey kavmim! Ben O’nu bırakıp da başka ilahlar/tanrılar mı edineyim?” (Yâsîn, 36/22-23) ifadesi, insanın yaratılış hikmetine uygun davranışlar yapmasını tavsiye etmenin yanında âhirete, mahşere, mizân ve hesap verilebilirliğe vurgu vardır. Diğer bir anlatımla bu “Sizin kendisinden kaçtığınız ölüm, şüphesiz size ulaşacaktır. Sonra gaybı da müşahede edilebileni de bilen Allah’a döndürüleceksiniz; O da size yaptıklarınızı haber verecektir” (Cuma, 62/8) hakikatini söylemektir. Buna kişinin başkasının kontrolüyle değil kendi oto-kontrol mekanizmasını işlevsel hale getirmesinin tavsiyesi denilebilir. Takvâ ve tevhid üzere imân eden birey yalnız olmadığını bilir, ona şah damarından daha yakın (Kaf, 16/16) ve zor durumda kaldığında her şeye yardım eden yüce bir varlığın olduğunu hisseder. Bu his öylesine güçlüdür ki kalbin darlığa düşmesine engel olur. O kişi de depresyon belirtileri, karamsarlık, dalgınlık, unutkanlık, konsantrasyon güçlüğü, gerginlik, bunaltı ve endişe hali olmaz (Tarhan, 2004: 102 vd). Psikolojinin bireyin kendi kendisini incelemesi olan iç gözlem (introspeksiyon) ve içe bakış metoduyla kendi iç kontrolünü yapabilen bireylerden oluşan toplumlar, barış ve huzur çerçevesinde insanlığa hizmet edebilirler (Maslow, 2001: 204-5). Dolayısıyla Habîb en-Neccâr kavmine mutlak adâletin gerçekleşeceği âhret merhalelerinden mahşeri, mizânı, bütün insanların hesap vermek üzere Allah’ın huzuruna çıkarılacağı hakikatini akıllara sunmak suretiyle eylemlerinde hesap verilebilirlik şuuru ile dünya ve âhret dengesi, tevhid ve takvâ temelli kulluk yapmalarını öğütlemektedir. İnsan hayatında imân ve tevhid eksenli olan takvâ, üzerine alınan görev ve sorumluluğun adâletli güzel bir şekilde yerine getirilmesine yardım edici psiko-sosyal bir faktör olmasındandır. Allah dünyada ve âhirette tevhid ehli muttakî mü’minlerin gerçek mânada şefaât edeni, dostu ve yardımcıdır.

4.4. Allah’tan Başka İlahların Şefaât ve Yardımı

Habîb en-Neccâr, “Rahmân bana bir zarar vermeyi dilerse, o sözde tanrıların şefaâtları bana hiçbir fayda vermez, onlar beni asla kurtaramazlar. Şayet ben Allah’tan başka ilahlar edinirsem, açık bir dalâlete düşer büyük hüsrana uğrarım” (Yâsîn, 36/23-24) sözü ile tevhid ilkesi çerçevesinde inanılması ve sığınılması gereken Allah tasavvurunu halkına anlatır. Bir yönüyle bu ifade, şefaâtin Rahmân (varlıklara merhamet ve acımasıyla muamele eden) Allah’ın izniyle olabileceği, O’ndan başka dünyada ve âhirette yardımcı, kurtarıcı, şefaâtçi başka bir ilahın ve gücün olmadığı ilah tasavvurunun anlatımıdır. “İzni olmadan O’nun katında kim şefaât edebilir?”; “Ne alışverişin ne dostluğun ne de şefaâtin olmadığı gün gelmeden önce size verdiğimiz rızktan (Allah yolunda) harcayın” gibi (Bakara 2/123, 255) ifadelerinin de açıklamasıdır. “Allah’ı bırakıp da kendilerine hiçbir zarar ve hiçbir fayda vermeyen şeylere tapılması” (Yûnus, 10/10) dünyada ve âhirette Allah’tan başka hiçbir şeyin O’nun izni ve irâdesi olmadan faydası ve şefaâtinin olamayacağı anlatır. Allah’ın mutlak ilmiyle bilip kudretiyle insan için her şeyi yarattığına, Allah’tan başka yaratıcı olmadığını bilmek ve inanmak, İslâm’ın tevhid ilkesinin de bir gereğidir. Habîb en-Neccâr, “Eğer Rahmân bana bir zarar vermek isterse..” (Yâsîn, 36/23-24) sözüyle Allah’ın her varlığa acıma ve merhameti ifade eden Allah’ın kendine has olan Rahmân ismini öne çıkartarak acıyan, kullarına yardım ve merhamet eden Allah’ın dışındakiler, O dilemediği müddetçe, hiçbir şeyi savuşturamazlar, acısalarda hiçbir yardım da yapamazlar, hakikatini akıllara sunmaktadır (Abdulcebbar, 1962: XI/91-3; Râzî, 1981: XXVI/58). Bu hakikat, insanlığın ulaşamadığı her türlü yardımın gerçek mânada Allah’tan istenebileceği hikmetine yöneliktir. Tevhid ilkesi açısından sebepleri yerine getirdikten sonra her türlü yardımın Allah’tan istenmesidir. O’dan başka bir şeyden, ilah statüsünde iyi bir şeye medet veya zararı defetmesini isteme “Eğer Allah, sana bir zarar dokundurursa; hiç kimse onu gideremez, eğer sana bir hayır ihsân ederse zaten O, herşeye Kadîrdir”

(En'am, 6/17) ifadesine göre Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar değişmeyen tevhid inancına ters bir tutum kabul edilebilir.

Habîb en-Neccâr'ın "*Şayet ben Allah'tan başka ilahlar/tanrılar edinirsem, büyük hüsrana uğrarım.*" (Yâsîn, 36/23-24) sözü tevhidin zıddı şirk'in sahibini hüsrana uğratmasını anlatır. Dalâlet ve hüsranda olmak; hakikat ve dosdoğru yoldan (sırat-ı müstakîm) sapma, gerçeğe aykırı bâtil inanç ve görüşleri benimseme, Yaraticının emir ve yasaklarını dinlememe, sermayeyi kaybedip zarar demek olan hüsrân; insanın aklını kullanmayıp dünya ve âhîret saadetinden mahrûmiyet yani şirk'tir (İsfehânî, 1991: 'hsr' mad; İbn Manzûr, trs: 'hsr' mad). Büyük zulüm diye nitelenen, imân ve tevhidin zıddı şirk; Zâtında, sıfatlarında, fiillerinde veya kullukta Allah'a ortak tanıma, O'nun benzeri ve denginin bulunduğu kalben inanmadır (Mukâtil, 2004: 118-9). Şirk halindeki bireyin özelliği; atalarını taklit, akli iyi yönde kullanmama, kesin olmayan zannî bilgilerle hareket etme, yalan söyleme, alay etme, bozgunculuk çıkarma, kendilerine yapılan uyarı ve tebliğ karşı büyüklük taslama vb. gibi bazı psikolojik ve sosyolojik hususlar sayılabilir (İbn Haldûn, 1988: I/71, 80).

Kur'ân'da şirkin bireye verdiği zarar ve hüsrân; 'neredeyse gökler çatlayacak, yer ortasından yarılacak, dağlar yıkılıp çökecek' gibi benzetmeler (Meryem 19/90) ve şirk koşan kişiyi 'gökten düşüp parçalanan, kuşların kapıştığı yahut rüzgarın ücra bir yere sürüklediği nesnelere farksız' (Hac 22/31) gibi nitelendirmelerle şirkin büyük bir psikolojik sıkıntı, ağır bir günah ve cürüm olduğunu akıl, his ve duyguları iknaya yönelik olmalıdır. Yine şirkin kalp ve bütün organlarını etkileyip felç etmesi, işlevsiz hale getirmesi, gaflet, duyarsız karakterin anlatımıdır (Frager, 2014: 49). Allah ilahi kader sünnettullah/değişmeyen kurallar gereği dalâleti tercihi dalâlete ve hüsrana sevkederken hidâyetini isteyen de sırat-ı müstakîm dosdoğru yola ulaştırmaktadır. Allah bütün insanlara iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış birbirinden ayıracak temyiz gücü verir, özendirici ve uyarıcı elçiler vasıtasıyla insanların yolunu gösteren kitaplarla helâli haramı, faydalıyı zararlıyı, yanlış doğruyu, hayrı ve şerri açıklar. Allah dalâleti tercih eden dalâlete sevk eder, hidâyetini isteyen de hidâyete ulaştırır. Bu bakımdan "Rahman bana bir zarar vermeyi dilerse, o sözde tanrıların şefaati bana hiçbir fayda vermez, onlar beni asla kurtaramazlar. Şayet ben Allah'tan başka tanrılar edinirsem, apaçık dalâlete düşer büyük hüsrana uğrarım" (Yâsîn, 36/23-24) sözü ile o, tevhid ve takvâ temelinde ilah tasavvuru ile kişilik sahibi olunmasını dolayısıyla zamanın her ânını hüsrana değil hayra döndürebilecek karakterli insanlar olmayı halkına tavsiye etmektedir. O'ndan başkasından ilah gibi tazim göstererek yardım istenmesi, kalbinde, dilinde ve eylemlerinde O'na eşdeğer varlık kabul edilmesi büyük bir zulüm demek olan şirke düşülmesidir. Bu halinden pişmanlık ve tövbe etmeden Allah'ın huzuruna gidildiği takdirde affedilmeyecek derecede büyük bir zulüm ve dünyasını ve âhîretini hüsranda bırakabilecek büyük bir suç görülür. Allah'a imân eden kul, her şeyinde sebepleri yerine getirmek suretiyle Allah'a güvenir, O'na dayanır, duâ da eder. O'nun izni olmadan kimsenin şefaati yani âhîrette bağışlanmaya yardım etmek için aracı olamayacağı gerçeğini de bilir. Böylece Habîb en-Neccâr, Allah'tan başka dünyada ve âhîrette maddî manevî olaylar ve ihtiyaçlar karşısında gerçek anlamda yardımcı, kurtarıcı, şefaetçi başka bir ilahın ve gücün olmadığı gerçeğini ifade etmektedir.

4.5. Diğerkâmlık, Hoşgörü ve Affetme ile Varlıklara Değer Verme

"Ben Rabbinize imân etmiş bulunuyorum; beni dinleyin!" diyerek halkın elçilere yaptığı haksızlığı ve zulmü önlemeye çalışılan dinlemediler, onu öldürmeye karar verdiler. O zaman, "Gir cennete!" denilerek kendisine müjde verildi. O da, "Rabbimin beni bağışladığı ve bana büyük ikramda bulunduğu gerçeğini keşke halkım da bilseydi!" diye sızlanmaktaydı (Yâsîn, 36/26-27). Bununla onun her mü'min kişinin yapması gereken asaleti, erdemi ve duruş karakterini gösterdiği dile getirilir. O, 'Rabbime imân etmem ve elçilerini tasdik etmem hak, hikmet ve doğruları halka söylemem sayesinde bana nelerin verildiğini keşke kavmim bilseydi de onlar da benim yaptığım gibi psikolojik ve sosyolojik tavır sayesinde bana verilenlerin benzeri onlara da verilse' diyerek diğerkâmlık örneğini göstermişti. Onun Cenneti hak edecek erdemli bir davranışta bulunduğu, hikmetleri halkına anlattığı, canına kastedenlerin hidayeti için dua yapacak yüce karakter ve ahlâkta olduğu söylenir. Böylece o, mü'minin Allah'ın kullarını aldatan ve onlara ihanet eden biri olmadığını, kendine yapılanları affetme, hoşgörü ile halkın hidayetini isteme, imâna gelmeleri ve

güzelliklere kavuşmasını dileme tavrı, takva sahibi mü'minin özelliği olduğunu gösterir (Mâtürîdî, 2005b: XII/70-4; Zemâhşerî, 1998: V/173). Affetme irâdesi fert ve toplumsal barışı sağlayan psiko-sosyal bir erdem olduğu söylenebilir (Al-i İmrân, 3/134; Şûra, 42/25). Sosyal hayatta zulme ve haksızlıklara bigâne kalınmayacağını, tevhid dinini kabul eden mü'min kişinin kulları aldatan ve ihanet eden biri olmamasını öğütlemişti (Mâtürîdî, 2005b: XII/74).

Ahlâkî ve estetik duyarlılığı gelişmiş, hoşgörü, affetme, saygı, iyilik ve güzellik gibi üst insanî değerleri sevenlerin niteliğini gösteren Habîb en-Neccâr, Allah'ın yarattığı her varlığın O'nun hatırına değerli olduğunu da anlatır. Hoca Ahmet Yesevî (ö. 562/1166) bu hakikatı "*Arş istesen, mü'min kulun gönlü içinde/Aşk dilesen, mü'min kulun gönlü içinde*" (Yesevî, 1991: 216), Yunus Emre (ö. 720/1320) de "*Yaratılanı hoşgör Yaratana'dan ötürü*" (Tatçı, 1997: 72 vd) şeklinde dile getirilir. Bütün kültürlerde ve toplumalarda bir başkasını düşünmek olan diğerkâmlık, îsâr ahlâkî erdemi övülür. Fert ve toplumların mutlu ve huzurlu yaşamalarını engelleyen problemlerinin çözümünde 'başkalarını düşünme, hoşgörü ve affetme ile varlıklara değer verme' niteliklerinin özümsemesi gereken psiko sosyal yaşamsal bir ilke olduğu da söylenebilir.

5. SONUÇ

Kur'ân'ın kalbi diye nitelendirilen Yâsîn Sûresi'nin 13-29. âyetlerinde ibret alınması için anlatılan şehir muhtemelen 'Antakya', övgüyle zikredilen mechul prototip kişinin de 'Habîb en-Neccâr' olduğu söylenir. O, akıl ve bilgi ışığındaki hikmet ve hakikatlerin canı pahasına da olsa birey ve toplumlara zaman geçirilmeden anlatılması, öğretilmesi, fert ve toplumsal hayatta hakikat ve hikmetlerin yaşatılmasını, sosyal hayatta görülen haksızlık, kötülük ve zulümlerin hiç vakit geçirilmeden önlenmesinin gerektiğini gösteren prototiptir. O'nun halkına tavsiye ettiği hikmetler arasında Allah tarafından beşeriyete gönderilen elçiler vasıtasıyla vahiy bilgisini, insanlara yaşamsal dinî ve ilmî hikmet ve hakikatleri anlatan, öğreten -akıl yeterli nübüvete gerek yok görüşünü savunan deist türü düşüncelerin aksine- vahyin değeri ve elçilere uyulması vardır. Hikmet ve hakikatleri açıklarken ve anlatırken insanlara el açmayan, hiçbir dünyevî karşılık, ücret beklemeyen, şan ve şeref aramayan peygamberler insanları psiko-sosyal eziklik içinde bırakmadıklarından hak ve hikmetlerin gönülden kabulü ile onları dünya ve âhiret saadetine kavuşturmayı hedeflemişlerdir.

Habîb en-Neccâr, peygamberlerin üzerinde olduğu dosdoğru yol, her türlü psikolojik yönelme, sapkınlık, iyiden ve güzelden uzaklaşma, kişiyi mutlu eden eylemlerden uzak kalma ve irade bozukluklarına duçar olma gibi hususlardan korunma yolu sırat-ı müstakîm'e Allah'ın elçilerinin yoluna halkını davet etmektedir. Yine o, dünya hayatının sonunda kişinin ölümüyle âhiret hayatının başlayacağını, insanların hesap vermek üzere Allah'ın huzuruna çıkarılacağını, bütün yaptıklarından hesabının olacağını anlatır. Onun tavsiye ettiği psiko sosyal hikmetler arasında; her şeyi yaratan, bilen ve kullarını rızıklandıran, terbiye eden mutlak ilim, irâde ve kudret sahibi Rahmân Allah'tan başkasından yardım istenmemesi, O'dan başka dünyada ve âhirette şefaât, yardım edecek başka bir ilâhî güç olmadığı bilinciyle Allah'tan başka ilah, tapılacak varlık aranmaması da vardır. Elçilere imân ederek onlara sahip çıkan ve toplumdan tepki, işkence görmesine ve hatta öldürülmesine rağmen halkına kin duymayan ve intikam peşinde koşmayan kişinin bu asıl davranışı, hak yola davette hoşgörü ve yüksek ahlâk metodu ve örneği olarak değerlendirilebilir. Ölürken bile kavminin hidayetini istemesiyle onların hak, hikmet ve hakikatleri görmeleri için çaba sarf etmekte, kendisine lütfedilen cennete halkının da kavuşmasını arzulamaktadır. Ayrıca onun bu karakter ve kişiliğinde; insanlara hikmet ve hakikatleri anlatırken hoşgörü, yumuşak üslûb ve metodla yapması, bu yolda fedakârlıkları bizzat kendisinin göstermesi, zor anlarda bile insanlığın geleceği ve faydasının düşünülmesi, hikmet ve hakikatlerin anlatılması ve yaşatılmasında şahsî menfaat ve ücret beklentisi içinde olunmaması, hak ve hakikat için bildiği yolda ölümü dahi göze alabilecek karakterde olunması gibi yüksek ahlâkî değerler de vardır. Onun halkına tavsiye ettiği psiko-sosyal hikmetlerin yaşamsal ilkelerden olduğu söylenebilir. Habîb en-Neccâr, tek Allah'a inanan sosyal varlık insanın, duyduğu, bildiği, gördüğü zulüm ve haksızlıklara bigâne kalınmayacağını, mü'min kişinin Allah'ın kullarını aldatan ve onlara ihanet eden biri olmadığını göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Abdulcebbar, K. (1962). el-Muğnî fi Ebvabi't-Tevhîd ve'l-Adl, (tahk. İ.Medkûr-T.Hüseyn), Kâhire.
- Alper, H. (2013). İmânın Psikolojik Yapısı, İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Altıntaş, H. (2019). "Felsefeci Gözünden Fâtîha Sûresi", Journal of Islamic Research, 30:3, ss.506-514.
- Armaoğlu, F. (1990). 20.Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1990). Ankara: T.İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ateş, S. (1996). "Habîb en-Neccâr", Diyanet İslâm Ansiklopedisi-DİA, (14) İstanbul. ss. 373-374.
- Aydemir, A. (1991). "Ashâbü'l-Karye", Diyanet İslâm Ansiklopedisi-DİA, (3) İstanbul. ss. 468-469.
- Bahadır, G. (2013). "Hristiyanlığın Antakya'da Şekillenmesi ve Habîb-i Neccar", Mustafa Kemal Üniversitesi SBE Dergisi. 10: 23. ss. 207-214.
- Bakır, A. (2010). "Yakut el-Hamevî'nin Antakya Şehri İle İlgili Naklettiği Bilgilerin Değerlendirilmesi", Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi, 8:1. ss.1-18.
- Bigiyev, M.C. (2001). Büyük Mevzularda Ufak Fikirler, İstanbul: Kitabiyat Yayınları.
- Buhârî, E. A. (1981). el-Camiu's-Sahih. İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Çalışkan, N. (2015). "Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Ashâbü'l-Karye ve Habîb En-Neccâr", Mustafa Kemal Üniversitesi SBE Dergisi, 12: 32. ss.108-122.
- Downey, G. (1961). A History of Antioch in Syria from Seleucus to the Arap Conquest, New Jersey: Princeton Univ. Pres.
- Düzgün, Ş.A. (2005). "Kur'ân'ın Tevhid Felsefesi", Kelâm Araştırmaları, 3:1. ss.20-30.
- Fârâbî, E.N. (1995). Kitâbu Tahsili's-Saâde, Beyrut: Daru Mektebetü'l-Hilal.
- Fragar, R. (2014). Kalp, Nefis ve Ruh, (çev. İ.Kapaklıkaya), İstanbul: Gelenek Yayınları.
- Gazâlî, E.H. (1974). İhyau Ulumi'd-Din. (terc. A.Serdaroğlu). İstanbul: Bedir Yayınları.
- Gazâlî, E.H. (2004). el-İktisâd fi'l-İtikâd, (çev. A.Duran), İstanbul: Hikmet Neşriyat
- Gazâlî, E.H. (2015). el-Kanunu'l-Küllî fi't-Te'vil, (terc. H.Akpur), İstanbul: İlk harf Yayınları.
- Güneş, A. (2005). Kur'ân Kıssaları ve Medeniyetleri İnşası, İstanbul: Gündönümü Yayınları.
- Hamevî, Y. (1990). el-Mu'cemu'l-Büldân, (tahk. F.A.el-Cündî), Beyrut: Daru'l-Kübübî'l-İlmiyye.
- İsfehânî, R. (1991). el-Müfredât-ı Elfâzi'l-Kur'ân, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1991.
- Izutsu, T. (1975). Kur'ân'da Allah ve İnsan, (çev. S.Ateş), Ankara: A.Ü.İlahiyat Fak. Yayınları.
- İbn Adim, E.K. (1989). Bugyetu't-Taleb fi Tarihi Haleb, (tahk. S.Zekkar), Beyrut: Dâru'l-Fikr.
- İbn Âşûr, M.T. (1984). Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr, Tunus: Dâru't-Tunusiyye li'n-Neşr.
- İbn Haldûn, E.Z. (1988). Mukaddime, (çev. S.Uludağ), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- İbn Hişâm, E.M. (1963). es-Sîretü'n-Nebeviyye. Mısır.
- İbn Manzûr, E.F.C. (trs). Lisânü'l-Arab, y.y., Beyrut, trs.
- İbn Sa'd, E.A. (1957). et-Tabakâtü'l-Kübrâ. (neşr. İ.Abbas), y.y, Beyrut.

- İbnü'l-Esîr E.H.A. (1987). el-Kâmîl fi't-Tarih. (tash. M.Yusuf Dekkâk), y.y, Beyrut.
- Kasaba, R. (2006). Antakya'da Farklı Kimlikler: Tarihsel Bir Bakış, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Krech, D.-Richard S.C. (1980). Sosyal Psikoloji Teori ve Problemler, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Malalas, J. (1986). The Chronicle of John Malalas. (çev. E.Jeffreys, M.Jeffreys, R.Scott). Canberra: Published by Australian National University.
- Maslow, A. (2001). İnsan Olmanın Psikolojisi, (terc. O.Gündüz), İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.
- Mâtürîdî, E.M. (2005a). Kitabu't-Tevhid, Ankara: İSAM Yayınları.
- Mâtürîdî, E.M. (2005b). Te'vîlâtü'l-Kur'ân, İstanbul: Mizan Yayınları.
- Müslim, E.H. (1981). es-Sahih, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Mukatil, S. (2004). Kur'ân Terimleri Sözlüğü, (çev. B.Eryarsoy), İşaret Yayınları, İstanbul.
- Nesefî, E.M. (2004). Tabsıratü'l-Edille fi Usûli'd-Din, Ankara: DİB Yayınları.
- Oral, O. (2018). "Mâtürîdî'ye Göre Âyetü'l-Kürsi'de Allah Tasavvuru ve Tevhid Sorunu", Türk-İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 5:16, ss 291-314.
- Oral, O. (2019a). "Nübüvvet Bağlamında Mâtürîdî'nin Deizm Eleştirisi", Sosyal Bilimler Dergisi, 6: 43, ss. 200-222.
- Oral, O. (2019b). "Mâtürîdî'de İmân Ahlâkı Takvâ'nın Psiko Sosyal İşlevi", International Social Sciences Studies Journal, 5:47, ss.5879-5891.
- Râzî, F. (1981). Mefatihü'l-Gayb, Beyrut: Darü'l-Fikr.
- Sahillioğlu, H. (1991). "Antakya", Diyanet İslâm Ansiklopedisi-DİA, (3). İstanbul. ss. 228-232.
- Sıcak, A.S. (2017). "Kur'ân Yorum Geleneğinde Habîb en-Neccâr: Bir Literatür İncelemesi", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14: 40, ss. 445-460.
- Sökmen, T. (1992). Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar, Ankara.
- Taberî, İ.C. (1991). Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülûk. (çev. Z. K.Ugan-A.Temir), İstanbul: MEB Yayınları.
- Taftazânî, S. (2013). Şerhu'l-Akâid, (haz. S.Uludağ), İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tarhan, N. (2004). Mutluluk Psikolojisi, İstanbul: Timaş Yayınları.
- Tatçı, M. (1997). Yûnus Emre Divânı, İstanbul: MEB Yayınları.
- Topaloğlu, B- Çelebî, İ. (2010). Kelâm Terimleri Sözlüğü, İstanbul: İSAM Yayınları.
- Türk, H. (2016). "Antakya'da Dinlerarası Hoşgörü ve Habîbü'n-Neccâr Örneği", Folklor/Edebiyat Dergisi, 22: 87. ss. 181-198.
- Yar, E. (2009). "Müslüman Kelâmında Elçilik", İslâm'da Peygamber İnanç, Diyarbakır Sempozyumu 15-17 Eylül 2006, (ed. İ. Coşkun), İstanbul: Ensar Yayınları, ss.142-152.
- Yesevî, A. (1991). Divân-ı Hikmet Seçmeler, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Zemahşerî, E.K. (1988). el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi't-Tenzil ve Uyâni'l-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil (tahk. A.A.Abdülmevcud-Ali M.Muavvaz), Riyad: Mektebetü'l-Ubeykan.